

HEVES VÁRMEGYE T Ö R T É N E T E.

IRTA

SZEDERKÉNYI NÁNDOR,

Egerváros országgyűlési képviselője.

KIADJA HEVES VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

IV. KÖTET.

Egervára visszavételétől, 1687-től 1867-ig.

EGER.

ÉRSEKI LYCEUMI KÖNYVNYOMDA.

1893.

Előszó.

Heves vármegye történetét az 1886-ik jul. 27-én kelt bizottmányi határozat értelmében, a mohácsi véstől 1867-ig, jelen 4-ik kötettel teljesen befejeztem. E befejező kötet magába foglalja vármegyénknek Egervára visszavételétől vagyis 1687-től, 1867-ig terjedő történetének ismertetését, a jelen korra vonatkozó közgazdasági monographiájával együtt.

Egervára visszavételével megszűnt vármegyénk területén a török, uralom, vége szakadt a török hódoltságnak is. Vármegyénk 91 évig tartó száműzetéséből visszatért saját földjére; s ezzel kezdetét vette a részben elpusztult, részben elmenekült lakosság visszatelepedése, s lassu gyarapodása. Eger, Szolnok, Hatvan török várak és erősségek a vármegye kiegészítő részeivé váltak újból; Egervárosa, a volt török város betelepítetett, s lassanként a vármegye s vidék közművelődési központjává emelkedett fel.

A telepedés és gyarapodás útjába azonban már kezdetben sok akadály gördült.

A törökök elvonulásával megszűnt török hódoltság nyomába, a fegyver- és az új szerzeményi (neo-acquistica) jogelmélet hamis következtetésein vezetett politika, alapjában támadta meg az ország alkotmányos intézményeit, hogy az örökös tartományokkal való egységesítés útja előkészitessék.

A magyar közjog s alkotmány ellenére folytatott kormányzás, a kíméletlenül kirótt hadi teher, mint az képzelhető, végtelenné tette az elkeseredést és nyugtalanságot. Ez készíté meg a Rákóczy-mozgalomnak

kedvező talaját, mely általános lelkesedéssel karoltatott fel a vérig üldözött s jogaikban megrövidített hazafiak által.

A jelen kötet első része ismerteti a török hódoltság alól felszabadult vármegye visszatelepedési mozgalmának, és a fenforgó zavaros politikai visszasságnak részleteit, 1687-től 1703. évig. A második rész tartalmazza a Rákóczy-korszakot 1703-tól 1710-ig a szatmári békekötésig, hazafias lelkesedés és áldozatkészségben páratlan jelenségekkel és ügybuzgalmával. Rákóczy Ferencz fejedelem, vármegyénk egyik nagy birtokosa, s így elődei után is ismert kegyes ura, leghívebb követői sorának élén üdvözölhette vármegyénket. Eger hírneves püspöke s a vármegye örökös főispánja, az egri egyház Mózes Telekessy István, osztályosa volt a fejedelem dicsőségének, osztályosává vált tragikus sorsának is.

A harmadik rész Károly király, Mária Thérézia királyné és József császár korát ismerteti 1710-től 1790-ig, gróf Erdődy Gábor, gróf Barkóczy Ferencz és gróf Eszterházy Károly püspökök és örökös főispánok alatt. Vármegyénk területe a szatmári békekötés után, harczai zajokkal többé nem háborgattatott; a település s a közgazdaság fokozatos fejlődése, békén haladhatott előre; csak az állandó külföldi boruk növekedő terhének súlya, a kormánypolitika alkotmányellenes törekvéseivel növelve, zavarta a haladás ügy is göröngyös útját.

Károly királytól, vagyis a szatmári békekötéstől József császár haláláig, az ország a politikai kormányzás és rendszeres átalakítás változatos skáláján, a legnehezebb megpróbáltatások évtizedeit élte át. Az uralkodó ház örökösödési igényeit az 1723-iki törvényben nemcsak megalapította, de Mária Thérézia alatt hősiessé áldozatkészségével meg is mentette. Az áldozatkészség, a hűség páratlan mozzanatainak egész rendszere tárul elénkbe vármegyénk e korbéli története során. S míg

a nemzet áldozatkészsége lobogott hűsége oltárán: a bécsi politika működő rendszere, alkotmányának s állami öndállóságának érdekeit érinté sulgos sérelmekkel, melyek a hazafiak mély aggodalmainak sebeit, sorra szaggaták fel. E nembeli jelenségek érdekes és tanulságos epizódjai, vármegyénk beléletének, fejlődő küzdelmeinek változatos képsorozatával tárulnak ezen harmadik rész lapjain az olvasó elébe, a politikai élet élénk színei mellett, a vallási viszályok árnyalatai borus háttérével.

Az Erdődy és Barkóczy püspökök és főispánok korában, a mult hamvai alá rejtőzött nemzeti közérzület szikrái, gróf Eszterházy Károly püspök s főispán idejében kezdettek lángra kapni vármegyénkben.

A bécsi egységesítő politika merészebb fellépésére, majd József császár befejező vállalatára, kitört a trón mellett a haza függetlenségének megvédésére is kész nemzeti közérzület, mely az 1790/1. országgyűlésen örökitette meg diadalát: a „regnum independens nulli alteri obnoxium“ törvény megalkotásával.

A negyedik rész, az 1790/1-ki korszakos országgyűléstől az 1867-ig terjedő időszakot vázolja.

Ujra kezdetét vette a küzdelem. A francia háboruk súlyos teherviselése mellett, az ország alkotmánya védelmének s a kor igényeihez fejlesztésének feladata is hárult a hazafiak vállaira. E küzdelem évtizedei vármegyénkben futnak le előttünk, melyek ismét az 1848-iki korszakos vívmányokkal fejeztetnek be. De ezekre is borus napok következtek: az 1850-es évek absolutismusa, majd az 1860/1-iki rövid alkotmányosság után a provisorium, mely után az 1867-iki korszakos törvények alkottattak meg. E negyedik részben összegezve tárgyaljuk a 18. és 19-ik század első felében folyó adózási és közgazdasági tevékenység eredményét is.

Vége az ötödik részben adjuk vármeyyénk mai korának közgazdasági monographiáját. Ezzel befejeztük feladatunkat. Nem kimerítve; hiszen a 18. és 19-ik század egyes korszakos eseménye, külön köteteket érdemelne; de a már úgy is tulságosan igénybe vett tér, mérséklő határt parancsolt írói tollunknak.

Áll tehát e kötet 5 részből, 45 fejezetből. Ezek beosztási rendszere az előző kötetekéhez hasonló. Végül név- és tárgymutató áll az olvasó rendelkezésére.

Kelt Egerben, 1893. július 12.

Szederkényi Nándor.

TARTALOM-JEGYZÉK.

ELSŐ RÉSZ.

Egervára visszavételétől II. Rákóczy Ferenoz fejedelem koráig. 1687—1703.

ELSŐ FEJEZET.

I. Egervára visszavételével a török uralom vége Heves és K. Szolnok vármegyék területén. Tököly visszavonulása, neje Zrinyi Ilona feladja Munkácsvárárt. 1688. II. Tököly újabb szereplése, hiveinek sikertelen mozgalma, nejét kiváltja, Várad meghódítása; a karloviczi török békével Tököly Nikomediába belebbeztek. III. A békés korszak kezdete Heves és K. Szolnok vármegyékben. A visszatelepülés. A megyei közgyűlések Gyöngyösön, Pásztón, Patán tartatnak 1—5 lap.

MASODIK FEJEZET.

I. Eger visszavétele után a város területe, mint új szerzemény kincstári birtokba vétetik. II. A kincstári tulajdonba vett Egervárosa házainak és telkeinek áruba bocsátása. A görögök házvételai. III. A házak összeírása, becserkének megállapítása. IV. Az 1692-iki házösszeírás. A város utozái, házai, török mecsetjei. V. Az első telepesek, magyarok, németek, rácok, újkeresztények (törökök) névsora. VI. Az egri püspök és káptalan bevonulása a városba, és telkek foglalása. VII. Az első telepítés átnézete. VIII. A város első bírása és előljárói. Az előljárók választása. IX. Egervárosa mint szabad királyi város. E kiváltság története. Ugy a vármegyének, mint Fenessy püspök és az egri káptalannak tiltakozása az egri kiváltságok ellen. X. Az egri szabad kir. városi kiváltság vége 1694-ben. Leopold leirata ez ügyben. Egyezmény a város, püspök és a káptalan között 1695-ben XI. A város egyezményes állása. Az ügymenet a városban. Az itt maradt törökök 5—23 lap.

HARMADIK FEJEZET.

I. A vármegyei jurisdictio visszaállítása Egervárosa felett. Heves és Borsodmegyék igénye. A hadi adó kiváltságos kezelése a város által. II. A városra 8 porta állapítatik meg, és ekképen vettetik ki hadi adója. A városra eső hadi adó részletes kivetési módja a lakosok között. A város lélekszáma és gazdasági viszonya a 18-ik századig. III. Eger közművelődése és iskolák megállapítása. IV. Nógrádmegye pöre Hatvan hová tartozandósága felett 23—27 lap.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. A vármegye visszatelepítésének nehéz munkája, az aldunai harcok folytán. Buttler János egri várparancsnok. II. Az aldunai havasokhoz vonuló katonaság hadi serezőlása és visszavétele a vármegyében és ezen visszavétel ügyében összehívott kassai tanácskozmány. Aspermont gróf katonai utasítása a visszavétel fekézésére. III. A vármegye tényleges állapota Eger vissza-

vétele után. IV. A megyei főbiztosi tisztség szervezése, a hadi szolgálmányok kezelésére. A teherviselés megosztásának életbeléptetése tehetőség szerint, a megye kebelében porták helyett, vagy is átmenet a telek adózástól a jövedelmi adózáshoz 1692. évben. V. A tehetőség, vagyis a jövedelmi adórendszerének előírása. VI. Ezen adózási rendszer tényleges eredménye. VII. A megye jobbágyállományának gazdasági és népesedési állapota 1693-ban. VIII. A nemesi birtokállomány összeírása, tehetőség szerint 27—36 lap.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az adó-alap módosítása, érték helyett a természetbeni tehetőség szerint 1694. A dika megállapítása. II. A hadi szolgálmányok természetbeni kiállítás. Katonai portio, gyalog és lovas portio. III. Az 1667-iki országgyűlés után a bécsi reactio növekedő hatalma. Kolonics rendszere. IV. A vármegyék mozgalma az önkényes hadi adó ellen. A 13 vármegye tanácskozása Kassán. 1695. Bercsényi Miklós küldetése a királyhoz a sérelmek ellen. Jelentése eljárásáról . . . 36—42 lap.

HATODIK FEJEZET.

I. Az adófelosztása ügyében 1696-ban Pozsonyban összehívott országos tanácskozmány. II. A nádor véleménye a 13 vármegye panaszára. III. A megállapodások a porták ujra számolására. Az új számolás szerint a megyére eső adóösszeg. IV. Az összeirt porták mennyisége az egész országban. V. A porták összeírásának módja a vármegyében 42—44 lap.

HÉTEDIK FEJEZET.

I. A kerületi adóbizottságok szervezése az országban 1698-ban. A fogyasztási adó behozatala újból. A négy millió adó repartíálása, e czélból a Bécsbe hívott országos tanácskozmány. II. A bécsi tanácskozmányra küldött megyei követek. Ezek véleményes előterjesztése a kérdésekre. III. A hosszas tanácskozmány eredménye. IV. A papság és birtokos nemesség összeírása a vármegyében 1699. V. A felekezeti és birtokviszonyok állása ez időben. VI. A pásztoi apátság birtokügye 44—59 lap.

NYOLCZADIK FEJEZET.

I. A török adó kérdése Hevesvármegyében, mint a töröknek is hódolt területen, Eger visszavétele után. A vármegyék előterjesztései ez ügyben. II. A török jog az „új szerzeményi joggal” egybeolvasztva, mint hódított területen, a fegyverjog czimén kényuralmi intézkedések forrásul alapíttatik meg. Kolonics rendszere ez alapon Magyarország egységesítésére az osztrák tartományokkal. III. Fehívás a vármegyében, hogy birtokjogát mint új szerzeményi területen, mindeuki igazolja záros idő alatt. A megye remonstratiója ez ellen. IV. A fegyverjog czimen a vármegyére rótt váltáság összeg 1703-ban. A vármegye kölesőne a váltáság fedezésére. V. A Kolonics-féle egységesítő rendszer szülte elégedetlenség. VI. A zemplénmegyei néplázadás 1697-ben. VII. Rákóczy Ferencz násulása és időzése Hevesmegyében 1695. Tapasztalatai. XIV. Lajos francia királylyal titkos érintkezése. Elfogatása, Lengyelországba menekül 59—68 lap.

KILENCZEDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye közigazgatása és törvénykezése a 17-ik század végén. Tisztujtások. Fenessy és Telekessy püspök-főispánok Hevesmegyében. Az első megyei közgyűlés Egerben a város visszavétele után. 1700. II. A visszatelepítés és ujjaalkotás mozzanatai a vármegyében. Az 1697-iki dikális összeírás eredményei. III. A vármegye népesedési és közigazdasági viszonya a 17-ik század végén. Összehasonlítás az előbbi két századdal. A mezőgazdaság és állat-állomány ugyanekkor. IV. Az áru-viszonyok. V. A használatban volt pénzek értéke 68—76 lap.

MÁSODIK RÉSZ.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem és Telekessy püspök és főispán korszaka. 1703—1710.

TIZEDIK FEJEZET.

I. A spanyol örökösödési háború kitörése. Az ország izgatott hangulata. II. A kormány pénzszerzési rendszere. A jász-kunok zálogba tételnek a német lovagrendnél. A vármegye tiltakozása ez ellen. Törvényszéki eljárás. III. A német lovagrend egyezkedése a vármegyével a porták széjjelosztására. A jász-kun viszonyok szabályozása. 76—80 lap.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

I. Leopold segélyt sürgető leirata a kitört háború folytán 1702. II. Rákóczy Ferencz Lengyelországból magyar földre vonul. A reá váró felkelők csatlakozása. III. Hevesmegye intézkedései Rákóczy betörése idejében 1703. Szolnok Rákóczyék kezébe esik. IV. A hivatalos vármegye Telekessy püspök-főispánnal élén Egerben várják a mozgalom fejlődését. 80—84 lap.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye felkelési mozgalma Gyöngyösön Almásy János vezetése alatt. II. A Gyöngyösön rendszerezett megyei felkelő sereg Eger alá vonul, Eger ostromára. III. A felkelő sereg Andornakon felhívja az egrieket a vár megadására. A felkelő nemesség és Telekessy között lefolyt üzenet-váltás. IV. Beresényi megérkezése Andornakra; a város népe Telekessy püspökkel élén megadja magát, az őrség a várba vonul további védelemre. Telekessy püspök Cserépvárába vonul. V. A város felgyújtatik. Az ostromlók siker nélkül vivják a várat. 84—92 lap.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

I. Eger ostromát 1704. tavaszával Rákóczy maga vezeti. II. Leopold utasítására Széchényi kalocsai érsek egyezkedési ajánlatát Gyöngyösön tárgyalják. A gyöngyösi tanácskozmány és annak sikertelensége. III. Rákóczy Gyöngyösről Eger alá tér vissza az ostrom folytatására, hol fogadja Forgách Simon tábornok hódolatát. IV. Forgách átveszi a vár ostromát. Eger kapitulál bizonyos feltételek alatt. V. A Dunántuli hadviselés 1704. év folyamán. A vármegye hadi segélye Rákóczy támogatására. VI. Ujabb egyezkedési kísérletek Leopold király megbízottjával Gyöngyösön 1704. év őszén. A második gyöngyösi tanácskozmány. Az evang. vallásuak nyugtalanzkodása. VII. Eger-vára végleges átadása 1704. decz. hóban. A kivonuló német és rácز őrség lefegyvereztetése Kaalban. Zinzendorf Kassára vitetik. VIII. Rákóczy intézkedései állandó haderő előállítására. A nemesi felkelés zsoldos csapatokkal helyettesítetik. IV. A megyei zsoldos lovasság kiállítása 92—100 lap.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Rákóczy Egerbe vonulása 1705. febr. hóban. Itt időzése és Széchényi érsekkel folytatott tanácskozása a béke érdekében. Hevesvármegye nyilatkozata ez ügyben. II. Leopold halála után utóda József folytatja a béke-egyezkedést. Rákóczy híveit országos gyűlésre hívja őszre Rákos mezejére. Majd Széchényi jelöltetik ki a gyűlés helyéül. 1705. III. A széchényi országgyűlés. A rendek az itt szövetséget statusok élére vezérő fejedelmül Rákóczyt kiáltják ki. A hozott végzése. IV. A vármegyei nemesség esküt tesz a confederatióra. A széchényi határozatok végrehajtása a vármegyében. V. A szövetségi tanács gyűlése Miskolczon 1706. VII. Rákóczy időzése Egerben 1706. A békekísérlet újabb kudarcza. A bécsi kormány erőteljes támadásának sikere Rákóczy ellen. Rabutin Szolnokot megveszi. Majd Egervárat rohanja meg, de siker nélkül. 100—105 lap

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az ónodi országgyűlés 1707. A függetlenségi nyilatkozat. Megyei intézkedések az ónodi gyűlésből folyólag. II. A kassai tanácskozmány az adók kivetésére. A vármegyei dikáknak a megyei jegyző által hibásan történt előterjesztése folytán, a megyei közgyűlés felelősségre vonja a jegyzőt, hivatalától elmozdítja és börtönre veti. III. Az ónodi függetlenségi nyilatkozat folytán, József Pozsonyba hívja össze híveit 1708. IV. Rákóczy ugyanekkor Egerbe hívja össze a confederált statusok gyűlését. A pénzértékek szabályozása e tanácskozmányon. A dikák újabb meghatározása. V. Csajági ezredes vizsgálja Gyöngyösön 105—114 lap.

TIZENHATÓDIK FEJEZET.

I. Rákóczy Ferencz politikai és hadszerezési műveletei Egerben 1708. nyarán. Eger védelmi rendszere. II. A tályai illetőleg pataki conventus. A pataki tanácskozmány hadszerezési határozatai. Hevesvármegye toborzó kapitányául Orczy István választatik. Bercsényi utasításai ez irányban. III. A pataki tanácskozmány rendelete folytán a megyei nemesség összeíratik. IV. A királyiak által helyeikről elűzött menekülők élelmezésére szolgáló határozatok 114—119 lap.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

I. A pestis kiütése Hevesmegyében. A vármegyei gyűlések mezőkön tartattak. A pusztító vész hatása Rákóczy ügyére. II. Rákóczy diplomatai működése. Hevesmegyének erőfeszítései a hadi szükségletek kiállítására. III. Rákóczy felhívása az adó fizetésére 1710. folyamán. A megye költsöne Rákóczynak. Rákóczy elismervénye erről. IV. Eger és Szolnok várak sürgős szerelése. Rákóczy alatt a megye utolsó közgyűlése. V. Rákóczy utolsó időzése Egerben 1710. ápril hóban. Itteni élelmezése. Utolsó levele a megyéhez. VI. A királyiak Szolnok és Eger várát elfoglalják 119—127 lap.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Heves-megye meghódolása a királyiak előtt 1710. év október havában. Tisztujtás Egerben. Az adók összeírása. II. Telekessy püspöki és főispáni tisztétől felfüggesztetik. Szerepe a Rákóczy-korszakban. Megidézttetése 1709-ben. Annak eleget nem tévén, püspöki tisztétől felfüggesztetett. Válasza erre. III. Eger kapitulatioja után Telekessy főispáni tisztétől ismét felfüggesztetik s Csáky Imre helyezettik a püspöki és főispáni székbe. Protestatioja ez ellen. IV. A vármegye felirata Telekessy mellett. Telekessy maga is felterjesztést tesz. A pápa feloldja a primás ítéletét, Telekessy püspöki és főispáni székébe visszahelyeztetik. Majd nyugalomba vonul, segéd-püspökként sárá Erdődy Gábor neveztetett ki. Ugyanakkor tisztujtó székek tartatnak. Telekessy utolsó főispáni működése és halála 1715-ben. V. Telekessy püspök politikai és közművelődési tényeinek ismertetése. Papnevelő intézetet alapít. VI. Telekessy működése az egri jezsuita gymnázium érdekében. VII. Az egri gymnázium tanítási rendszere 127—139 lap.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Törvénykezési ügymenet Rákóczy alatt. Birtok-adományozásai. Telekessy püspök ellenmondása a papi tizedre vonatkozó rendelet ellen. II. Rákóczy rendelete, hogy a megyei törvénykezés folytatassék. A páspói eziszercei apátság birtoka feletti per. III. Megyei törvénykezési statutum. Almásy János özvegyének és a gyöngyösi jezsuitáknak birtokigényei. Az Ivády-család protestatioja Ivágy pusztja miatt. A Nyáry-család és Vay Ádám közötti per Sirokvára, Nána és egyéb falvak felett. IV. Fenytő ügyek. Boszorkányper 1705-ben. V. Boszorkányperek 1711, 1712, 1713-ban 139—150 lap.

HARMADIK RÉSZ.

III. Károly király trónraléptétől József császár haláláig. Gróf Erdődy, gróf Barkóczy és gróf Eszterházy püspökök és főispánok kora. 1711—1790.

HUSZADIK FEJEZET.

I. Rákóczy diplomatai működése. A szatmári béke megkötötték 1711-ben. József király halála. II. A szatmári békeponctok kihirdetése. III. Károly király trónralépte. III. A reactio és a neo-acquistica jogczim feléledése megyénkben. A megye küzdelme az ellen. A jus armorum czim alatt a megyére kivetett váltság-összeg beszédetik. IV. Gróf Károlyi Sándor levele a megyéhez, melyben közvetítőnek ajánlja magát a reactió ellen. V. Az országgyűlés összehívatik 1712. évben. A vármegyei követek választása. A pestis miatti intézkedés. Az országgyűlés 1714 évben folytatottatik. VI. Az országgyűlés befejezése 1715-ben. A Rákóczy-javak a megyében. A Jász-Kunok kiváltása. Intézkedés az adóügyben 150—159 lap.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

I. A porták újból való számításának terve, és az erre vonatkozó összeirási utasítás. II. Az összeirási tervet hasznavehetetlensége. Az adók a régi gyakorlat szerint vetettek ki. A díkák részletezése 1715-ben. III. Andornak feletti viszály. Egervárosa külön adózási viszonyának rendezése, Heves- és Borsodmegyék között. A városi adózási rendszer 159—165 lap.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

I. III. Károly király háborúja és annak befejezése. Rákóczy Ferencz szerepe a török háboruban. II. Az országgyűlés összehívásának halasztása. Az adókievetés rendszerének folytonossága. A dohány-termelés. A parádi officina. III. A birtokos nemesség baja a birtokok aprózódása folytán. IV. A trónörökösödés rendje, az ugynevezett pragmatika sanctio kérdése és az országgyűlés összehívása 1722-ben. V. Az országgyűlés érdemleges intézkedése, főleg az adó-ügyben. A felosztott Polgár portája Hevesmegyére rovatott. VI. A vármegyei vagy házi porták rendszerezése. VII. III. Károly király a porták számolására szükséges új összeírást elrendeli. VIII. Az 1728-iki országgyűlés. Az erre szóló követi utasítás. IX. Az országgyűlésről szóló követi jelentés. Az adóügyben a rendek meg nem egyezvén, ismét a király állapítja meg az adót. A vármegye házi adója 165—178 lap.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

I. A vármegye politikai helyzete gróf Erdődy püspök-főispán idejében. II. Az 1715-ik évi tisztujtás és a tisztifizetések szabályozása. Az 1718-iki tisztujtás. IV. A közigazdasági élet fejlődése a Rákóczy-korszak után. Hidak építése. A cseléd-ügy szabályozása. V. Az 1722-iki árszabályzat. VI. A czéhek alakulása és szabályai. VII. A községi élet fejlődése. VIII. A papi tized rendezése. Egyezség a püspök és a vármegye között 178—191 lap.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

I. Gróf Erdődy püspök működése a vallás terén. A kath. vallás uralkodó vallássá tétele. II. Az evang. felekezet elleni rendeletek. A roffi, turi, füredi stb. evang. templomok elleni intézkedés. III. Az evang. vallásgyakorlatot szabályozó rendelet. A gyöngyösi evang. felekezeti czéhek vitás esete. IV. A kath. egyházak és templomok alapítását sürgető rendelet. Az acatholizálás elleni parancs. A községbeli egyházak és templomok állapotáról szóló községenkénti kimutatás, a lelkeszi, kántor-tanítói illetékek részletes felsorolásával. V. A zsidók összeírátását rendelő parancs 1727. VI. Az egri és gyöngyösi ráczok. VII. Az ünnepeket szabályozó rendelet 1733-ban 191—209 lap.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

I. A békési mozgalom eredete 1735-ben. Rákóczy Ferenc halála Rodostóban. II. Szegedinek másfépen Peró rácz kapitány fellépte. A turi zenebona. A szentandrásí bíró szereplése. III. Hevesvármegye felkelése a lázadók ellen. B. Orezy István felkelő kapitány felhívása. A mozgalom elfojtása. IV. A lázongók elleni ítélet, és kivégeztetésük. V. Rákóczy József szerepe az 1738-iki török háboruban. VI. A pestis pusztítása és az ellen tett intézkedések. 209—216 lap.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

I. Károly király halála. Mária Theresia trónra lépte. Az országgyűlés összehívatik 1741. Követi utasítás, és annak szelleme. II. Az országgyűlés intézkedése a királyné megtámadott trónja védelmére. Gyalogok kiállítása porták arányában. Annak szervezete. A kiállított sereg magyar gyalogságnak neveztetik el. III. A nemesi felkelés szervezése. IV. A portális lovasság részletezése a földesurak között. Egy lovas kiállítási költsége. V. A személyes felkelés rendszere. VI. A királyné kéri a kiállított erőnek további hadba tartását. VII. A háboru további folyama és a hadi segély. 216—230 lap.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

I. Mária Theresia kormányzati politikája. A megyei jogkör megbénítása. Tisztujtások nem tartatnak. Erdődy püspök-főispán halála. II. gróf Barkóczy Ferenc püspök-főispáni beiktatása. Tisztujtó-szék 1746-ban. III. Az 1750-ik évi tisztujtás. IV. Az 1751-ki országgyűlésre követválasztás és követi utasítás készítése. Annak szelleme. V. A vármegye közigazgatási élete. Az aratók bére. A dohánytermelés. A pipa-adó. A káros állatok pusztítása. A cigányok rendszabályozása. A cigány-zene. VI. A telepedés és a népesség fejlődése. A nemesség és jobbágy-ság szaporodása. A települők nemességi viszonyai. VII. A kereskedés közvetítői a görögök és rácok telepedése Egerben és Gyöngyösön. Vallási vizsályuk a század folyamán. 230—243 lap.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

I. A közviszonyokra vonatkozó kormánypolitika hatása. Összeütközések földesurak és jobbágyok között. Az egriek viszálya Barkóczy püspökkel. Pótegyezmény a város és földesurak között. II. A vallásiügyi rendeletek hatása. Polgári Mihály turi praedikator elfogatása, a vizsgálat. Elszökése. Nánásy András és az evang. felekezetük elleni vizsgálat Gyöngyösön. III. A mezőtur-vásárhelyi kurucz felkelés. Törő Pál és társai lázadási pere. 1753. IV. A Rákóczy- emlék utolsó tünete Mezőtur vidékén. 243—254 lap.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

I. A béke-éveinek vége, új háboru Mária Theresia és Fridrik porosz király között. A nemzet újabb áldozatra szolítatik 1755-ben. II. A hadviselés kedvezőtlen folyása. Barkóczy püspök személyes áldozathozatalra sürgeti a rendeket. A vármegye 1370 főből álló sereget állít ki. III. A nemesség pénzáldozatra sürgettetik. A vármegye 30000 ft adományt küld fel 1758. IV. A 10 milliós államkölcsön felvétele és a megyék hozzájárulása 1762. A háboru vége. Ugyancsak akkor gróf Beresényi László francia tábornok, Beresényi Miklós fiának amnestiálása. V. A vármegye székházának építése Egerben 1756. Tisztujtó-szék. VI. Közművelődési intézmények. Az egri jogakademia alapítása 1740-ben. Az egri nyomda alapítása 1760-ban. 254—262 lap.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Gróf Barkóczy Ferenc primássá és esztergomi érsekké, egri püspökké és főispánná gróf Eszterházy Károly neveztetik ki. Főispáni beiktatása 1761-ben. II. 1764-iki pozsonyi országgyűlésre követválasztás. Az utasítás szelleme és közjogi aggályai. Az országgyűlés gyorsan feloszlatatik. III. Az eloszlatott országgyűlés után Mária Theresia önkényes kormányzati rendszerének fejlesztése a közigazgatás, közigazdaság, vallás és tanügy terén. A magyar király „apostoli” jelzőjének felélesztése és a legfőbb egyházi jog gyakorlása. A jezsuiták eltörlése 1773-ban s az

iskolák kérdése. Az egri gymnasium a cisztercieknek adatik 1778-ban. IV. A pásztori ciszterci apátság birtokügye; felosztásuk 1784-ben. Visszahelyezések 1802-ben. Az egri gymnasium és lyceum máig. V. Az urbéri viszonyok rendezése. 1770. Brunczvik Antál kir. biztos működése az urbéri rendezésnél. A földek és urbéri szolgáltatások osztályozása. A peres eljárás szabályozása. VI. Az új adórendszer a vármegyében. 1773. VII. Tisztújítások gróf Eszterházy idejében 262—279 lap.

HARMINCZADIK FEJEZET.

I. Mária Theresia utolsó háborúja és halála. József trónörökös trónralépte 1780. Ezt tudató leirata a megyékhez. II. Izgatott politikai élet a megyében 1782. A türelmi patens tárgyalása. Eszterházy püspök nyilatkozata. Felirat ez ellen. III. A türelmi patens értelmét magyarázó leiratok. A vármegye intézkedései. A kanonika visitatiók 1782-ben. Eszterházy főispán és a türelmi patens az 1782. aug. 31. közgyűlésen IV. A türelmi patens következményei a vármegyében. A gyöngyösi hely. vallásuk, úgy az egri és gyöngyösi g. n. egyesültek templomépítési mozgalmak V. A német nyelv behozatala az országba. Felirat az ellen. VI. A népszámlálásra vonatkozó rendelet. Felirat az ellen. VII. Az iskolai tandíjat megállapító rendelet. Felirat az ellen. VIII. Tisztujtató-szék József kora alatt 1784-ben 279—291 lap.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

I. Eszterházy püspök-főispáni működése megszűnik. Az új közigazgatási intézmény Pest, Nógrád, Borsod, Fehér és Hevesmegyékből álló kerület élére Majláth József adminisztrátorrá nevezetik ki. Ez ellen felirat. II. Az új tiszti utasítás. III. A megyei intézmény eltörlése 1786. A közigazgatás a törvénykezéstől elválasztatik. A közigazgatásban a német kezelési rendszer megülapiatik. Fay Bertalan alispánná nevezetik ki. IV. A törvénykezést újonnan szervezi a hétszemélyes tábla. V. Szepesi Soma törvényszéki elnökké nevezetik ki. Az új törvényszék berendezése. VI. A közigazgatás vezetésére kinevezettek névsora. Majláth helyébe adminisztrátorrá Almásy Pál neveztetik ki 1787-ben. A föld felmérése. Telekkönyvek behozatala. A káptalani hiteles hely megszüntetése. VII. A török háború kezdete. A nemzet áldozatkészre sürgettetik. A megye megtagadja az ujczozást. József belátja rendszerének hibás voltát. Országgyűlés egybehívását igéri. Hirtelen halála 1790. VIII. Egervára stratégiai fontossága megszűnik. A püspökök eladatik 1788. IX. Eger város királyi várossá emelésének terve József alatt 291—303 lap.

NEGVEDIK RÉSZ.

A nemzet ébredésének s átalakulásának kora. Az újkor 1790—1867.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

I. József császár visszaállítja a magyar alkotmányt. A nemzeti ellenállás diadala. Almásy Pál adminisztrátor meghagyja Fay alispánnak, hogy a vármegye közgyűlését 1790. márcz. 3-ára hívja össze. Ezen gróf Eszterházy főispán elnököl. Almásy Pál adminisztratori tiszteről lemond. „A hevesi alsó bíróság” is tudatja lemondását. II. A márcz. 3-iki közgyűlés. Gróf Eszterházy püspök nagy ünnepelességgel foglalja el főispáni székét. Fay alispán és a tisztkar beadja lemondását. A tisztujtató megmarasztatnak. III. A régi állapotba való visszahelyezés. Az országgyűlés összehívásának sürgetése József halála után, Leopold trónutódnál. IV. A tisztujtató-szék april 12-én. A jun. 6-án Budára hirdetett országgyűlés meghívója. Követválasztás és utasítás készítése. Felirat Leopoldhoz új-örökösödési törvény készítését hangoztatva. V. A követutasítás pontjai. Követi jelentések az országgyűlés folyamáról. VI. Leopold hirtelen halála. Ferencz trónörökös, és az 1792-iki koronázó országgyűlésre szóló követutasítás. VII. A francia háború elleni hadisegély. Kényszeresek toborzása. Az 1796-iki országgyűlés követutasításai. VIII. A nemesi felkelés szervezése megyékben 1797-ben és 1800-ban. IX. Eszterházy püspök és főispán utolsó tisztujtató-széke 1796-ban. Halála 1799-ben. X. Eszterházy halála után az egri püspökség felosztása. 303—321 lap.

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

I. Fáy Bertalan administratorsága 1800. évben. Tisztújítás. Követutasítás, és ebben a hanyatló közszellem. 1802. II. A váltópénz értékének leszállítása és ebből származó nagy igazalom. III. Fuchs Ferencz egri érsekké és főispánná neveztetett ki. Az egri görög-oláhok viszálya. IV. Névszerinti szavazás a tisztújításoknál. V. Az 1805-iki országgyűlésre követválasztás. VI. A franciaia háboru fenyegető állása. Béceset megszállják a francziák, Pozsony alá jönnek. A vármegye intézkedése a franciaia invasió esetére. VII. Ujoneczok kiállítás. A felkelés szervezése. A béke megkötése Pozsonyban. VIII. A pénzügyi zavarok következménye. Az 1807-iki országgyűlés. Az erre szóló utasítás. A nemesség rendkívüli hadisegélye, az országgyűlés folyamán. Eger külön portáinak megszüntetése. A követek napidijának megszabása. IX. A muszka átvonuló sereg élelmezésének költsége. 321—334 lap.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

I. Fusch érsek halálával báró Fischer István nevezetik ki 1807. Ennek főispáni székébe iktatása. II. A honvédelem kérdése az 1808-iki országgyűlésen. Követi jelentés erről. Aláírás köröztetése a Ludovica akademiára és nemz. muzeumra. III. Ambrusz Károly fhgprimás egri utja az önkénytes hadi adományok tárgyában. IV. Az 1809-iki franciaia háboru. A nemesi felkelés foganatosítatik. A francziák megszállják Béceset, majd Győrig és Pápaig hatolnak az országba. A vármegye rendkívüli intézkedése. V. A franciaia invasio tünetei. Hevesmegye közmunkásai Komárom erősítéséhez rendeltetnek. A megyei felkelők a győri csatában és Komárom alatt. Orezy Lőrincz és Almásy kapitányok jelentése a győri csatáról. A béke megkötetik. 334—343 lap.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az 1809-iki béke után történt pénzügyi művelet hatása. A bankópénz devalvatiója ötöd-értékre 1811. A megye felirata ez ellen. II. Királyi megrovó válasz a megye intézkedésére, hogy a bankó devalvatióját a magánforgalomra nem terjeszti ki. A megye az országgyűlés összehívását sürgeti. III. Az országgyűlés összehívatik. A pénzügyi művelet ellen, utasítás megyénkben. A sérelmek első sorba helyeztetnek. Éles ellenzéki szellem. IV. A vármegye hivatalos nyelvévé a latin helyett a magyar határoztatik. 1812. A megye magyar köriratú pecsété 1836-ban. V. Követi jelentés a lefolyt országgyűlésről. VI. A bankó-érték leszállítását szabályozó királyi parancs 1812-ben. A megye újabb álláspontja ez ellen 343—349 lap.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

I. Az ujonecz kiállítás feletti vitája a megyének 1813-ban. Előbb megtagadtatik, majd önkénytes adományképen megadtatik. II. A király követelése 60 ezer ujonecz tárgyában, a háboru folytán. A megye adományképen szavazza meg illetékének első felét; második felének kiállítás megtagadtatik 1816. III. A reactio működése a béke éveiben, a megyei élet terén. Vármegyénk nemzeti irány. B. Orezy Lőrincz megyei követ és elődei. IV. Névszerinti szavazás rendszeresítése a megyei tisztújításoknál. V. B. Fischer érsek halála. Almásy József főispáni helytartóvá nevezetik ki. Az ujonecz-kiállítás ügye a megyében 1821—22. VI. A vármegyei szavazó nemesség összeirattása. Az 1824. évi tisztújítás. A szavazó nemesség száma 1824. és 1845-ben. VII. Palatinszky és Zöld Marczai futóbetýárok felakasztása 1816. 349—361 lap.

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

I. Pyrker László egri érsekké és örökös főispánná nevezetik ki. A viszály kezdete Pyrker és a megye között. Az 1828-iki tisztújítás. II. Gróf Keglevich Miklós a megyei közéletben. A parádi fürdő. Az itteni események 1820—1823-ban. A parádi eset folytán megindított fenytő vizsgálat Keglevich Miklós és társai ellen. A delegált bíróság 1829-ben. Az ügyészi actió. Az ítélet vége. III. Az 1830-iki országgyűlésre követválasztás. és utasítás. IV. Az 1831-iki kolera.

V. Az 1832-iki országgyűlésre követválasztás és utasítás. VI. A tisztújítási összeütközés kezdete. Az 1832-iki alispáni választás. Pyrker nem jelöli Rottensteint. A választás semmisnek mondatik ki. VII. Rottenstein 2-od alispán halála. Pyrker 2-od alispánul Kállay Istvánt helyettesíti. Izgalom e miatt. Dobóczky megyei követ is visszalépett. Pyrker a követválasztást elrendeli. Majd visszavonja a választást, és tisztújítás és követválasztásra 1833. okt. 22-ike tűzetett ki. VIII. Az okt. 22-iki választás véres előnapja Egerben. A választás napján történtek. Ragályi Tamás kiáltatik ki követnek. IX. A véres vizsály okai feletti nézetek. X. A történt események megvizsgálására majd a további intézkedésekre b. Eötvös Ignác kir. biztosul nevezetett ki. A per Keglevich és társai ellen megrendeltetik. XI. A tisztújítás halasztása. A megye sürgetése folytán Gombos Imre főispáni helytartóvá kinevezetik. A tisztújítás 1837-ben. XII. delegált bíróság ítélete. 361—380 lap.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Az 1839. évi országgyűlésre történt választás. A liberális párt győzelme megyénkben. A követek megeskettettek. II. Gombos főispáni helytartó halála után kiűtött vizsály Almásy Gedeon alispánul, a követek jelentése felett. Összeütközések Egerben és Gyöngyösön a bírák választása felett. A követek beszámolója az 1840-iki országgyűlésről. III. Ujabb összeütközés az alispánul a vegyes házasságokról szóló körlevelek felett. IV. Almásy Gedeon főispáni helytartóvá nevezetett ki 1841. Tisztújítás ugyanakkor. V. Előkészületek az 1843-iki országgyűlésre. A szatmári 12 pont nem fogadtatik el. A belreformok kérdésében a conservatívek győznek. Követekül Almásy Pál és Fejér Lajos liberalisok választatnak meg. A követi jelentések folytán liberalis pótutatisások adatnak. VI. Ujabb összeütközés Almásy Gedeonnal a tisztújítás miatt 1844. Az ellenzék kiszorított a választásból. E miatt felterjesztés. Plathy Mihály kir. biztosul kiküldetik. Az ellenzéknek igazság szolgáltatik. Plathy alatt új tisztújítás tartatik. Almásy Gedeon helyébe Brezovay József nevezetett ki főispáni helytartóvá 380—390 lap.

HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Előkészületek az 1847-iki országgyűlésre. Pyrker érsek és főispán halála. A konservatív és ellenzéki pártok szervezkedése. II. Követválasztás a pozsonyi országgyűlésre. Utasítás ugyanarra. III. Az országgyűlés eseményei; Kossuth Lajos indítványai független ministerium alkotására, az 1848-iki márcziusi események. Ezek hatása megyénkben. IV. A vármegye 1848. ápril 10-iki közgyűlése. Az első magyar ministerium. Intőzkedések a törvényes rend megóvására. Az országgyűlés berekesztése, Kossuth arcképe a megye terme részére lefestetni határoztatott. V. Az 1848-iki törvények kihirdetése. Követválasztó kerületek, és a megyei bizottmány megalakítása. Az első bizottmányi gyűlés. Önkéntes adakozások a haza javára. VI. Az első, jul. 5-ére összehívott népképviselői országgyűlésre követválasztás. A polgár-háboru kezdete az alvidéken. VII. A nemzetőrség szervezése a megyében. Annak mozgósítása a rácok ellen. A mozgó-nemzetőrség szervezése és parancsnokai 390—400 lap.

NEGYVENEDIK FEJEZET.

I. A honvédség szervezése vármegyénkben. A 26-ik zászlóalj alakítása. Az első honvédek. II. A honvédelmi bizottmány szervezése, élén Kossuth Lajossal. A Battyáni ministerium leköszönése. A végleges szakítás, Ferdinánd király leköszönésével a trónról. Ferencz József trónutód fellépte 1848. decz. 2. III. Schlick Galliczia, Windischgrätz Bécs felől törnek az országba. A nemzetőrség és önkéntes csapatok mozgósítása Kassa felé. A megyei kormánybiztosok. A kormány és országgyűlés Budapestről Debreczenbe vonul. Schuleziz osztrák tábornok megszállja Hatvant, 1849. jan. 20. IV. A vármegye időközi tisztviselő választásai. Puky Miklós első alispánul választatik. Az ellenség közeledésével a megye Tisza-Füredre költözik át 1849. jan. 29. Puky komáromi kormánybiztossá nevezetvén, a megye kormányzatát Halasy Jászpár másod alispán vezeti. V. A nagy hadi működés megyénk határában. A kápolnai és szolnoki csaták. VI. Az ellenség megszállja Egervárosát. A magyar hadsereg felvonulása a tiszai vonalon. Windischgrätz visszahúzódik. Kossuth Egerben márcz. 30-án. A döntő isaszegi és gödöllői csaták. A függetlenségi nyilatkozat ápril 14-én 400—410 lap.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET.

I. A vármegye visszatér Egerbe april közepén. A függetlenségi nyilatkozat kihirdetése. Blaskovich Gyula megyei főispánná neveztetik ki. Az 1849-iki tisztikar. Damjanich szolnoki képviselővé választatik. II. Kossuth Lajos ország-kormányzó és az új ministerium. III. Az oroszok betörnek az országba. A vármegye intézkedései jun. 26-án. Népfelkelési kísérletek. A megye Szolnokra vonul. IV. A vármegye utolsó intézkedései, és utolsó gyűlése Dévaványán. V. A fegyverletétel utáni rémes napok 410—415 lap.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET.

I. Kapy Eduard hadi biztos működése Egerben 1849. szept. elején. Haynau rémuralma. Az ideiglenes szervezés. Az ország beolvasztása az örökös monarchiába. Majthényi László kerületi császári kormánybiztossá, Kapy Borsod-Abaúj-Egyetemes megyék főbiztosává, vagyis es. k. agri kerületi főispánná neveztetett ki. Az általa kinevezett tisztikar és törvényszék. II. Újabb szervezés 1850-ben. A telekkönyvek behozatala. A kateszteri felmérések. III. A végleges rendszer 1854. A közigazgatás és törvénykezés nyelvül a német rendeltetik. A Bach-rendszer befejezése. IV. Az új iskolai rendszer. V. Pyrker halála után egri érsekké 1848-ban Lonovics József neveztetik ki. 1850-ben Bartakovics Béla neveztetett ki. Egervárosa és a földesurak között megkötött örök-egyezség. Hasonló egyezség Gyöngyös városa és a földesurak között. 415—422 lap.

NEGYVENHARMADIK FEJEZET.

I. A Bach-rendszer vége. Az októberi diploma, és a megye visszaállítása. Bartakovics érsek örökös főispáni székét elfoglalja. Tisztujtítás 1860. decz. 12-én. II. A vármegyei közgyűlés határozatai az alkotmányosság visszaállítására. Tiltakozás a kancellaria ellen. A törvénytelen hivatalok megszüntetése mondatik ki. A császári volt törvényszék és adóhivatal nem resignál. Megyei törvényszék szerveztetik és megyei adó vettetik ki. III. Az országgyűlés 1861. april 2-ára összehívatik. A vármegye az 1848-iki törvények értelmében intézkedik a képviselők választása felett. IV. A vármegye febr. 18-iki közgyűlésen megtagadja a törvénytelen adók szedését. Az erről szóló jegyzőkönyv későbbi konfiskációja. V. A febr. 21. marc. 18. és jun. 17-iki közgyűlések; gróf Teleky László halála feletti gyászbeszéd. Az adók exequálása katonai karhatalommal. VI. Jelentés az országgyűlési válságról, jul. 8-án. Az országgyűlés feloszlatása, erről jelentés aug. 26-án. A sept. 12-iki utolsó megyei közgyűlés. VII. A kihirdetett nov. 18-iki közgyűlés katonai erővel oszlattatik fel. A tisztikar ünnepélyes óvása és visszavonulása. VIII. Földváry János főispáni helytartó veszi át a közigazgatást. Új tisztikart szervez. IX. Az országgyűlés összehívása 1865. decz. 10-ére. Ad hoc bizottmányi gyűlések. A képviselők megválasztatnak. X. Az országgyűlés felfüggesztése a kiűtött porosz-olasz-osztrák háború folytán. A béke megkötésével az országgyűlés megalkotja az 1867. évi XII. tezikket, a közös ügyek kezeléséről. A gróf Andrássy ministerium kineveztetik. Megyénk főispáni helytartójává gróf Szapáry Gyula neveztetvén ki, 1867. april. 29-én a vármegyei tisztujtítás végrehajtatott 422—442 lap.

NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Az adózási rendszer 1848-ig. A nemesség küzdelmének indoka a közös teherviselés ellen. II. A 18. és 19-ik században a hadi és házi adó fokozatos emelkedése. III. A hadi és házi adó elkülönített kezelése. A változott adózási viszonyok folytán újabb tisztí állomások szervezése. A székhely kérdése Eger és Gyöngyös között. IV. Megyei költségelölirányzat a 18. és 19. században 1848-ig. V. A tisztí fizetések fokozatos emelkedése. VI. A terményárak a 18. és 19. században. VII. A pénzérték. VIII. Népesedési mozgalom, és a népszámlálás adatai 1848. előtt. IX. A legutóbbi népszámlálás adatai 1890-ben 442—463 lap.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Hevesvármegye közgazdasági, népesedési és közművelődési mai állapotának ismertetése.

NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye önálló alakulása 1876. évben. Telepedési és közgazdasági viszonya a múltban. II. Hevesvármegye határai. III. A vármegye területének geologiai képződése. Hegyei, a Bükk és Mátra; annak földalatti és feletti természeti kincsei, bányái termőrétege, vizei, hőforrásai. IV. A vármegye területe, terményágai. V. A szőlő és a philloxeravész. VI. Az állattenyésztés. VII. A birtokviszonyok. Nagy-, közép- és kisbirtokok. VIII. A vármegye ipara a múltban, alakulása a közlekedési viszonyok folytán. Gyáripar. A kisipar. Házi-ipar. Hitel eszközei. IX. Hevesvármegye népesedése, szaporodási, közegészségügyi viszonyai. X. A vármegye iskolai és egyéb közművelődési intézményei. XI. A vármegye közigazgatási kiadásainak adóbeli és egyéb közszolgáltatásainak mérlege. A vármegye népességének s közgazdasági haladásának mérlege. 463—497 lap.

ELSŐ RÉSZ.

Egervára visszavételétől II. Rákóczy Ferencz fejedelem koráig. 1687—1703.

ELSŐ FEJEZET.

I. Egervára visszavételével a török uralom vége Heves és K. Szolnok vármegyék területén. Tököly visszavonulása, neje Zrinyi Ilona feladja Munkácsvárat. 1688. II. Tököly újabb szereplése, hiveinek sikertelen mozgalma, nejét kiváltja, Várad meghódítása; a karloviczi török békével Tököly Nikomediába belebeztetik. III. A békés korszak kezdete Heves és K. Szolnok vármegyékben. A visszatelepülés. A megyei közgyűlések Gyöngyösön, Pásztón, Patán tartatnak.

I. Egervárának 1687. decz. 17-én történt visszafoglalásával Heves és K. Szolnok vármegyék egész területe teljesen és örökre megszabadult a török uralom alól. A törökök Egervárát 1596. okt. 14-én foglalták el; és így 91 év, két hónap és három napig uralkodtak itt. Egervára visszavételével nemcsak Heves és K. Szolnok vármegyék területe, de az egész felvidék, és a Tisza mellékének nagy része visszanyerte függetlenségét a török uralom alól.

Az 1688-iki év még szerencsétlenebb lefolyású és végzetesebb volt a törökökre. Tököly fejedelem utolsó remény-horgonya pedig 1688. jan. 14-én szakadt meg Munkácsvára kapitulációjával, mikor is hős lelkű neje Zrinyi Ilona, hosszas és kitartó védelem után, a jobb sors reménye nélkül, kikötött feltételek mellett Caraffa tábornoknak átadta a várat. E feltételekben Zrinyi Ilona, első férjétől, Rákóczy Ferencztől született gyermekei Ferencz és Julia részére, a Rákóczy-javakat biztosítván, ő maga az Orsolya-szüzek Bécs melletti zárdájába vonult, kiskorú gyermekei pedig Kolonics Lipót gyámsága alatt neveltettek, nevezetesen Ferencz a neuhausi jezsuiták intézetében.

Tököly 1688. év folyamán Gyula környékén tartózkodva biztatgatta hiveit a szebb idők felviradásával; de Munkácsvára meghódolása után, biztatásainak minden hatása elveszett. Még inkább lehanyaglott minden remény a török fegyverek állandó veresége folytán, melyet tetetözött a Duna végpontján Nándorfehérvárnak 1688. szept. 6-án történt elvesztése, úgy hogy Erdély mellett az ország e vidékén, csak egy erős vár maradt még török uralom alatt: Nagyvárad.

II. A törököknek és velök Tökölynek szerencse-csillaga, ki ez időben állandólag a visszavonuló török táborban tartózkodott, csak egyszer villant még fel, habár rövid időre, az 1690-ik év folyamán. A törökök ez év folyamán az Aldunánál szerencsével küzdöttek Leopold hadai ellen, úgy hogy Nándorfehérvárt okt. 9-én visszafoglalták. Ugyanakkor Tököly, bujdosó kuruczaival a töröcsvári szoroson tört be Erdélybe 1690. aug. havában, és a zernyesti ütközetben foglyul ejté Eger ostromának ismert vezetőjét Doriát és Heislert. Apaffy erdélyi fejedelem éppen elhalálozván, Tököly ez év szept. 22-én az általa összehívott erdélyi rendek által Erdély fejedelmévé választatott.

Tököly sikere, a mint hivei között nagy örömet, úgy a királyiak között nagy rettegést keltett. A felvidéken is élénken hirdeték eddig bujdosó hivei, hogy következik a várt jövő felderülése. Leopold szept. 9-én kelt leiratában tudatta Heves és K. Szolnok megyével, hogy Tököly Erdélybe tört, a császári sereg oda küldetett, és reményli, hogy rövid idő alatt ki fog onnan üzetni. A vármegyét további hűségének megóvására figyelmeztette. A vármegye az osztrák ház iránti rendíthetlen hűségének kifejezéseül, köröztette megyeszerte a királyi leiratot.¹⁾ Leopold 1691. máj. 17-én intézett újabb leiratot a megyéhez, hogy Nigrelli Octáv főhadvezér jelentése szerint, Petrőczy István Tökölynek ismert kapitánya Váradra érkezett az új török pasával, és a tiszavidéki vármegyéket felhívták a felkelésre, a miből kitűnik, hogy ezek titkos összeköttetésben állanak hiveikkel, hogy a lakosságot félrevezessék. Inti a vármegyét komolyan, hogy ovakodjék Tökölyvel bármi érintkezéstől, mert az engedetlenek életüket és javaikat veszítik. Tökölynek szerte barangoló hivei azonban, nem voltak képesek sikeresebb tevékenységre ébreszteni a hirhedt eperjesi mézszárlással agyontiprott követőket, melyet a vérszomjas Caraffa 1687. február havában Eperjesen kezdett meg, tehát Buda bevétele után, az egri vár körülfoglalása idejében, és folytatta egész éven át, míg az év végén összeült országgyűlés felterjesztésére fel nem oszlattatott a vész-törvényszék, mely annyi nemes honfiunak kegyetlen kizsákmányok között oltá ki életét.

Nándorfehérvárnak visszavételén kívül, nagyobb sikert nem ért el a török hadvezérlet. Tököly sem sokra ment erdélyi fejedelemségével, melyre az ellenpárt az ifju Apaffyt választotta meg. Csupán

¹⁾ Hevesmegye ltárában.

az sikerült, hogy nejét, a Bécsbe belebbezett Zrinyi Ilonát, habár gyermekei nélkül, megválthatta bécsi belebbezéséből.

Tököly ugyanis az általa elfogott Heiszler és Doria tábornokokért őt ajánlotta fel nejének szabadon bocsátásáért a bécsi udvarnak. Doria időközben fogságában meghalt. Végre Heiszlerért és még tíz ezer arany lefizetése mellett Zrinyi Ilona elbocsátatott Bécsből, és 1692. év febr. elején Uj-Palánkán találkoztak annyi kinos év eltelte után a sorsüldözött párok.¹⁾

Az 1692-ik év folyama, csakhamar teljesen elhomályosította a törökök és Tökölynek szerencse-csillagát. Ez év jun. 5-én ugyanis Nagyvárad visszavétetett Leopold király hadserege által, melynek ostrománál részt vett az egri várórség, régi katonákból álló városi polgárságával, mely méltán tartott attól, hogy a váradi törökök esetleges diadala, veszélylyel fogja fenyegetni ujon szerzett egri vagyon-ságukat is. Ez időben menekült az országba Csernovics Arsen érsek-kök vezetése alatt ama 30 ezer szerb család, melynek utódai törté-nelmünknek nem egy lapját festék feketére, s melyből sokan ez idő-ben Egervárosába is telepedtek.

Várad elestével, még távolabb nyomatott Tököly, egykori dicső-ségének a felvidéknek színhelyétől. A szakadatlan harc a törökök-ke az aldunánál tartott még egész 1699-ig, mikor is a karloviczi béke megkötöttvén, ez irányban nyugalom állott be. Tököly, mint török alattvaló, a béke-egyezség szerint, a török terület távolabb pontjára belebbezttetett. Nikomédiában élte le hátralevő napjait a nélkül, hogy hazájának sorsára többé befolyhatott volna.

Ezen történeti ismertetés után, reátérhetünk most már várme-gyénk ügyeire ez események közepette.

III. A törökök elvonulásával Egerből, és e vidéken a véres harcok befejezésével, új korszak nyílt meg, e sokat hányatott, sokat szenvedett, elpusztult mondhatni néptelenné vált megyére, az új-jalakulás korszaka.

Előző kötetünkben ismertettük a török uralom utolsó éveiben megyénknek néptelen voltát, úgy hogy az 1685—6. években alig ment a kettős megyék lélekszáma 8000 ezerre. Egervára körülzáró-lása idejében majd egy éven át, e vidék falvai, a szó szoros értelmében, mint azt ismertettük, elpusztítottak, már csak azért is, hogy ott a kirohanó törökök élelmi szerekre ne találjanak.

¹⁾ Szalay V. k. 497. l.

Mint az előző kötetünkben ismertettük, 1687. szept. 15. és okt. 1-én Gyöngyösön tartatott már a vármegye közgyűlése, mikor még Egervára a török kézben volt; de már teljesen körülzárva úgy, hogy kifelé minden érintkezés lehetetlen vala. Ugyanazon okt. 9-én azonban a megye közgyűlése ismét Losonczon folytatott, hol — mint azt szintén ismertettük már — ez év okt. 18-án Pozsonyba összehívott országgyűlésre követül egyelőre Horváth György maga úgy küldetett el, hogy ha kellő költség lesz beszerezhető, a megye alispánja is utána fog küldetni. A vármegyének követi működéséről 1688. évi márcz. 9-én Losonczon tartott közgyűlésen számolt be Horváth György jegyző, melynek tartalma azonban sehol feljegyezve nincs. Tehát az alispán nem volt Pozsonyban, a mi azt mutatja, hogy költség nem volt; úgy hogy Horváth György napidíja is, mely 240 ren. frtra ment, csak később fizettetett ki.

A lefolyt országgyűlésen a magyar közjogra vonatkozó nagy változtatások hoztak létre. József főherczeg trónörökös megkoronáztatván, mindenek előtt a II. Endre-féle 1222-ki 31. t.-czikknek az ellenállásról szóló záradéka töröltetett el, az örökösödés sorrendjében pedig, az első szülöttségi-jog állapítatott meg. Ezzel a király szabadválasztásának közjogán üttetett az első rés, melynek további következményei előre láthatók voltak.

A Losonczon 1688. márcz. 9-én, tehát már Eger visszavétele után tartott megyei közgyűlésen, a vármegye népének visszatelepítése foglalkoztatá főleg a rendeket. E végből kimondatott határozatilag: „hogy az elmúlt forradalmi és zajos időben a megye területéről más vidékre elmenekült lakosok részére, ha visszatérnek, két évi szabadság biztosittatik, minden adóbeli, katonai élelmezési, földesuri szolgáltatások és censusok fizetése és teljesítése alól.“ Nehogy félreértésekre és visszaélésekre nyiljék tér, kimondatott az is, hogy e mentesség az itt lakókra ki nem terjed, s egyik helyről a másikra való átköltözés sem engedtetik meg e czim alatt.

Losonczon még 1688. april 27-én tartatott közgyűlés, és ez volt az utolsó a megye határán kívül, mert ez év jun. 2-ára a közgyűlés már Gyöngyösre tüzetett, s azontul állandólag a megye határában tartatott, úgy azonban, mint az 1688. decz. 10-iki közgyűlésben kimondatott, hogy „isten kegyelméből és ő felsége győzelmes hadainak jóvoltából a megye területe a török uralomtól immár mentes lévén, van tehát hely hol a közgyűlések és törvényszékek biztosságban tarthatók, — és ezért közgyűlési helyekül felváltva

Gyöngyös, Pásztó és Pata városok tüzetnek ki.“ Csakugyan a legközelebbi közgyűlés 1689. jan. 12-én már Pásztón tartatott meg. Ekképen felváltva Gyöngyösön és Pásztón látjuk a vármegyei közgyűléseket, Patán azonban közgyűlésnek nyomát nem találjuk. Így folyt az 1700. év aug. 10-ig, mely napon a vár visszavétele után első ízben Telekessy püspök-főispán beiktató közgyűlése Egerben tartatott meg; ez volt egyszersmind Egervára eleste vagyis 1596. óta az első megyei közgyűlés Egerben. Ez időtől Egerben és Gyöngyösön tartattak felváltva a közgyűlések és törvényszékek.

MÁSODIK FEJEZET.

I. Eger visszavétele után a város területe mint új szerzemény kincstári birtokba vétetik. II. A kincstári tulajdonba vett Egervárosa házainak és telkeinek áruba bocsátása. A görögök házvételai. III. A házak összeírása, becserkésének megállapítása. IV. Az 1692-iki házősszeírás. A város utcái, házai, török mecsetei. V. Az első telepések, magyarok, németek, ráczok, újkeresztények (törökök) névsora. VI. Az egri püspök és káptalan bevonulása a városba, és telkek foglalása. VII. Az első telepítés átnézete. VIII. A város első bírja és előljárói. Az előljárók választása. IX. Egervárosa mint szabad királyi város. E kiváltság története. Ugy a vármegyének, mint Fenessy püspök és az egri káptalannak tiltakozása az egri kiváltságok ellen. X. Az egri szabad kir. városi kiváltság vége 1694-ben. Leopold leirata ez ügyben. Egyezmény a város, püspök és a káptalan között 1695-ben XI. A város egyezményes állása. Az ügymenet a városban. Az itt maradt törökök.

I. Egervárosa a mint a törököktől elfoglaltatott, mint hódított terület, a többi várakhoz hasonlólag vétetett kincstári birtokba. Mint új szerzemény tekintetett fehérré a város és a hozzá tartozó terület, melyet a törökök kizárólag birtokoltak, és melyen magyar birtokos semmiféle jogot vagy szolgáltatást nem élvezett. A törökök midőn a várat és a várost elfoglalták, teljesen saját magok javára foglaltak le itt minden házat, s a külterületből annyit, mennyit csak a vár védelme alatt megtartani és műveltetni bírtak. Ők 1596-ban úgy jártak el, mint most járt el a várossal és kültelkeivel a m. kir. kamara. Előző kötetünkben érintettük, hogy a város bel- és kültelkei 1596. után török kincstári tulajdonná irattak össze, és részint pénzért adattak el török iparosok s kereskedőknek, részint érdemesült török katonák között ajándékba osztattak fel.

II. A mint 1687. decz. 17-én bevonult a királyi had Egerbe, első gondja volt természetesen katonáinak elszállásolásáról intézkedni, majd nyomban következett a betelepítés munkálata, mint kincstári új szerzeményen. Decz. 20-án kelt körlevelében hívta fel Fischer Mihály kamarai biztos¹⁾ a vármegyei népséget, hogy a ki Egervá-

¹⁾ Lásd III. k. 193. lapon.

rosában telepedni és házat szerezni akar, jelentkeztek az egri harminczadosnál, hol az ott található feltételek mellett ez eszközölhető. Ezen felhívás folytán már ezen decz. hó 29-én találunk jegyzéket a kamarai számadások között,¹⁾ mely szerint Laczkó János a patak mellett a hevesmegyei részen, egy házat megvett 240 frtéért, és a korcsmai kimérést kibérelte úgy, hogy minden elmért tonna bor után két itczének az árát fogja bér gyanánt fizetni. Ugyan e napon vett Horváth György, akkori megyei jegyző és volt követ a nagy utczában egy házat 63 ftért. Ekként több házvétel van felsorolva. Vannak azután házak, melyek Fischer Mihály kamarai biztos által ajándékba „gratis“ adattak. Így kapta Nagy Mihály a felnémeti kapunál a 68 szám alatti házat. Ezen első települők úgy látszik az ostromló haddal talán mint élelmezők vagy másképen érdekeltek jelentek meg és siettek helyet foglalni. Több folyamodvány létezik, melyből kitűnik, hogy egyesek érdemeikre hivatkozva, ajándékul kérték az egri házakat és szőlőket. 1688. april. 5-én kelt feljegyzésben, a felnémeti kapunál, mely rácz-utcának is neveztetett, találunk több görög települő által tett házvásárlásokat. Nevezetesen Görög Miklós megvette 160 ftért az ott ez időben romban heverő moscheát területével 160 forintért, mely a mostani görög templom helyén állott. Pap Éliás görög pap 131. sz. a házat ugyanazon tájon 100 frtéért Nagy István a 163. sz. a. házat 65 frtéért stb. vásárolták meg a kincstártól. Ekként látjuk, hogy az egri első települők között görögök és ráczok nagyobb számban jelentkeztek nyomban, és hogy már ez évben 40—50 ház görögök által vásároltatott meg. Ugy látszik, ezen első görög települők egy része e vidékbeli kereskedők voltak, de fokozatosan vándoroltak ide Lippárról, mint erről egy 1692-ben tett feljegyzés szól, midőn is több család érkezett ismét, és vegyesen majd görögöknek, majd ráczoknak neveztetnek. Ezek kétségkívül ez évben Csernovics patriarchájok vezetése alatt beköltözött 30 ezer rácz menekülőkből valók voltak. 1693. febr. 2-án irattak össze az itt házakkal bíró ráczok, vagy görögök, és találtatott 76 házban lakó család 453 lélekkel, nejeikkel gyermekeikkel és egyéb hozzátartozóikkal. Egy külön összeírás pedig azon ráczok lélekszámát, kik „az új keresztényekkel“, vagy is a törökökkel maradtak itt, 180-ra teszi; így 1693-ban már a ráczok lélekszáma 633 volt. Feljegyezve vannak a rácz papok és barátok is, kiknek száma 10.

¹⁾ Orsz. ltárban Pozsonyi kamarai iratok III. osztály 35 es

Ezen itt települt ráczok nevei legtöbbnyire magyar hangzásuak, mint: Fekete, Szabó, Czifrády, Farkas, Kerek, Rác stb. Voltak azután ilyen nevek: Kija, Turek, Kuriki stb.

III. A város megszállása után 1687. deczember hóban nyomban megrendeltetett a meglevő házak összeírása. Természetesen a fallal körülvett városról lehet csak szó, mert a falakon kívül lakhelyek nem voltak. Ennek folytán 1688. april. 15-én kelt összeírásban a házakat, úgy a mint azokat a törökök elhagyták, számozva utcánként találjuk elsorolva, mindegyikökről feljegyezve, hogy kőből vagy fából épült, és lépéssel felmérve úgy a szélessége mint hosszúsága. E szerint a törökök alatt a házak utcánként számozva voltak. A feljegyzés szerint volt például:

340 sz. a. ház	hossza 126 lépés,	szélessége 56,	kőből épült	pinczével.
336 " " " "	126 " "	21,	kőből	kerttel.
333 " " " "	63 " "	42,	fából	épült.
327 " " " "	42 " "	35,	fele kőből,	fele fából
164 " " " "	42 " "	45,	fából	épült.
127 " " " "	175 " "	56,	a legszebb	alkalmatosság,
			fele fából,	pinczével, kerttel.

23 sz. a. ház hossza 42 lépés, szélessége 21, fából. stb. stb.

A legtöbb házat fából épülve találjuk. Kétségtelenül ezek mind a törökök által építettek, kik keleten ma is faházakat emelnek lakásokul.

IV. Az 1692-ben történt ház-összeírás szerint volt a fallal övedzett városban összesen 880 ház. Ebből lakott ház volt már ekkor 412, ekként megoszolva:

Püspöknek	volt	2 háza.	Plebánosnak	volt	3 háza.
Jezsuitáknak	"	6 "	Polgárok	laktak	215 házat.
Franciskánusoknak	"	6 "	Hajduk (gyalogok.)	86	"
Minoritáknak	"	3 "	Új keresztények	"	42 "
Servitáknak	"	5 "	Parasztok	"	30 "
Káptalannak	"	14 "			

Lakatlan volt még 1692-ben 468 ház.

E házak ez évben történt összeírás szerint a következő utcák szerint oszlottak el:

Első utca volt vizi-utca (Wascher Hellergasse) mint a jegyzékben felvéve van, mely a magyar kaputól, vagy is az „alma-

gyari“ kaputól a minoriták templomáig nyuló tért foglalt magába. Itt volt 65 ház és az almagyari kapu.

A második „török-utca“ (Türken-gasse) mely a vár aiatt a mostani minoriták templomáig terjedt, hol egy török moschea állott akkor, itt volt 54 ház.

A harmadik a mai czifrapart alatti utca, Schosberg-gasse így neveztetik a jegyzékben, 92 házzal, a mai irgalmasrend templomáig, hol ma is áll a török mecset.

A negyedik a felnémeti uton a mai czifrakapu felé nyult el, hol a felnémeti kapu állott. Volt itt 73 ház.

Az ötödik a rácz-utca, most felnémeti utnak nevezett részen; akkor az itteni kapu ráczkapunak neveztetett, hol a mai rácz-templom helyén egy moschea állott.

A hatodik a mai rácztemplomtól a malom mellett a reáliskoláig lenyuló „hosszu-utca“ volt, melynek moscheáját Caraffa a jezsuitáknak ajándékozta, 102 házzal.

Hetedik a belvárosban a magyar piacznak nevezett tér a hatvani kapuig 85 házzal.

Nyolczadik a császár-utca volt (Kayser-gasse) a hatvani kaputól a franciskánusok templomáig, hol moschea állott, 44 házzal.

Kilenczedik a portörőmalom-utca, a fürdőn levő malomig 62 házzal.

Tizedik kis-utca az egri patak két oldalán a minoriták templomáig, hol színtén moschea volt, Volt 9 utczában 9 moschea és négy kapu. E moscheák állottak, a mai szent ferenczrendűek, minoriták, irgalmasok, serviták, görögök temploma helyén. Továbbá moschea volt a Szent Mihály (mai székesegyház) a mai cisterciek, és az ispotály temploma helyén.

V. 1690-ben a házak becsértékök szerint összeirattak. A legnagyobb becsértéssel bíró ház volt, melyben Buttler János várpáncsnok lakott: 350 frt, a legkisebb becsérték 25 frt volt. A kano-noki házak 72—220 frt között váltakoztak értékökben. A városháza, mely 130 sz. a. volt 180 frtra becsültetett. Az ekként megbecslett házak értéke 28952 frtra ment. Ezen 1690-ik évben már 518 ház volt lakott.

Ezen első telepes polgárok négy részre oszthatók, a mint azok ekként is jegyeztettek fel, mint ezt az 1690. évben felvett következő névsor mutatja, mely szerint voltak:

Magyarok:

Hardiany Gergely.
Csala György.
Fodor Márton.
Borsitz János.
Tassy István, nemes.
Hardiany György.
Sipos Ferencz.
Nemes Jakab.
Mészáros András, mészáros mester.
Szabó Mihály.
Sisko Márton, kovács.
Nagy Márton, nemes.
Kapuszta Mátyás, gombkötő.
Kovács János.
Hőgesi János.
Tót Pál.
Petky Anna, özvegy.
Szabó Mihály, szabó.
Szent Mihály kántora.
" " plebánosa.
Püspök háza 2. 94—95. sz. a.
Nagy Mátyás.
Zikura János.
Csizmadia Mihály.
Városháza 130. sz. a.
Halasy Péter, borbély.
Farkas János.
Jezsuiták háza 135. sz. a.
Pibay István.
Zatkó Tamás.
Kolosy Márton.
Mészáros Miklós, mészáros.
Boldis János, üveges.
Balog András.
Dubraviczky Mihály, nemes.
Fi Miklós, káptalani dékán.
Däch Péter, prépost.
Sohandthy András, kantor-kanonok.
Doricz Miklós, kanonok.
Káptalani ház.
Nagy János.
Bartha Máthé.
Goros János, molnár.
Balog András.

Zeke Gergely.
Vécsey Sándor, nemes.
391—397. h sz. a. káptalani házak.
Venczik János.
Vincze György.
Fazekas András.
Simon Mátyás.
Polgár János.
Pál Tamás.
Mészáros István.
Kovács Istók, czigány.
Gabony Anna.
Serviták háza.
Molnár János.
Zipsmati István, csizmadia.
Dogar István, paraszt.
Fernei György.
Jánosy.
Emedy Gáspár.
Kovács István.
Szabó István, szabó.
Sez István, napszámos.
Szentpéteri János, csizmadia.
Lakatos Tamás, puska-műves.
Kosztánszky János, husvágó.
Eger János, husvágó.
Miskovics János, husvágó.
Solnay András.
Faragó András, városbíró.
Berényi Gábor.
Nagy András.
Bolha Miklós.
Sós Miklós.
Horváth György.
Maysik János.
Tót István.
Légrádi Márton.
Neste Péter.
Szücs László.
Szilágy György, szabó.
Serviták háza.
Simon János.
Moros Albert.
Szabó János.

Basch Tamás.
Szabó András, nemes.
Bolha Máttyás.
Irabos János.
Molnár István, iskolamester.
Hoto Samu.
Banyay János, csizmadia.
Tanger Elias könyvkötő.
Minoriták háza.
Autovics György, gombkötő.
Begy András, csizmadia.
Négy husméro hely.

Zabó János, posztónyíró.
Vincze Mihály, pálinkafőző.
Szabó Mihály.
Bolgár István.
Mlinkó Máttyás, mészáros.
Szabó Pál, szabó.
Molnár Tamás.
Hegedüs Márton.
Mlinkó Mihály, mészáros.
Török János.
Miklós György.
Császár Péter, nemes.

Németek:

Nait Máthé.
Pilget Máttyás.
Cappy Kristóf.
Tozer Dániel, suster.
Satroch János.
Pulitz György, rézőntő.
Maok Jakab, suster.
Mastoch Simon, szabó.
Mandl Fridrik, verpeléti postamester.
Müller Fülöp.
Nokter Sebestény, kőműves.
Steigel János.
Lempruch Ferdinand, borbély.
Frank Herman.
Hochstätter Pál.
Daydi János.
Philip Márton.
Passin Borbála asszony.
Narcis Lenárd.
Schwarcz Péter, husvágó.
Goldhasz Mihály, szabó.

Helmish Mihály, molnár.
Habret György.
Loikho Mihály.
Kharsz Máttyás, üveges.
Gündel György, rézmetsző.
Slosszer Dániel, lakatos.
Sednak György, satler.
Johan Demeter.
Löner György, suster.
Schwager Simon, sütő.
Ekkelhamer János, üveges.
Piano Lajos, kereskedő.
Schmid Farkas.
Erhard Max.
Morhard Konrád.
Fischer Mihály.
Dot Jakob.
Jakob György.
Gristóf István.
Nocker Sebestény, kőműves.
Pringer Balázs.

Ráczok:

Szücs Péter.
Kis Bilo.
Olasz István.
Bokis Farkas.
Sohivada rácznő.
Farkas Márton.
Fekete János.
Ráz Miklós.
Beko András, molnár.

Ráz Bodi.
Ráczpap háza.
Szabó István.
Acz Miklós.
Kis Mihály.
Marosi.
Szabó István.
Demeter György, görög.
Schubert Zachar, sütőmester.

Thomas György, görög.
Kosztai János.
Rác Mihály.
Millovay.
Laczkó.
Racz Kozman.
Vukomiz.
Zagmar István.
Vorát Péter.
Duaradi Radow.
Hebes Serli.

Zobor Miklós.
Szabó János.
Szűcs Mihály.
Sonok Gilaslo.
Egy török mecset (ez a mostani
mecsettér környéke.)
Geöry Miklós, görög.
Maria, Anna vagy Ilonka.
Egy csász. malom a városban (ez a
mostani tüzlőtő laktanya helyén
volt.)

Új keresztények:

Török István.
Horvát Just.
Haydar László.
Haydar László.
Nagy János.
Horváth Pál.
Balogh Mihály.
Kis István.
Noszvaj Ferencz, 220. sz. a.
Négy új keresztény, 241. sz. a.
Verecz István.
Padantus András.
Szabó Mihály.
Német János, 259. sz. a.
Rosznay Istók.
Borbier János.
Hitvány Pál, 269. és 270. h. sz.
Horváth János.
Fekete Mihály.
Fekete István.
Pap Jurko.
Olay beg, 278. sz. a.
Polkoráb István.
Ferencz Izak.
Fekete János.
Szabó Márton.
Nagy Imre.

Murány István, 292. h. sz. a.
Kis István.
Fekete Mihály.
Vesz András.
Ugro János.
Szabó János.
Borbier András.
Pap Dávid.
Török János.
Egri János.
Török Mihály.
Szabó János.
Szinay István.
Horváth János.
Poturi Mihály.
Kovács Péter.
Zan István.
Boszna János.
Török Pál.
Török István.
Beczey András.
Jurky Zsigmond, borbély.
Eger István.
Furula János.
Ziffera György.
Egy török fürdő.

Ezen feljegyzésekből következtetve, úgy találjuk, hogy a törökök legtöbbszörre a várkaputól a mai vár alatti térségen, a patak mellett, a megyeház és a mai városház körül laktak. A 220—240. sz. alatti házak a mai városháztéren feküdtek. Itt van jelezve a mino-

riták háza a moschea helyén, 240. sz. a. és négy új keresztény háza 241. sz. a. Noszvaj Ferencz új keresztényé 220. sz. a. A mai érseki lak helyén 94—95. sz. a. házak voltak, a városháza (a főutcán levő telek) 130, a jezsuiták háza 135. sz. a. Vagyis azon helyen volt a városháza, hol most a gazd. udvar van, ettől mintegy negyedik ház a volt jezsuita-iskola, később kaszárnya vagy is a mostani reál-iskola helyisége. A káptalani házak, a mai káptalani gazd. épületek helyén, részben 353—354, majd alább 391—397. sz. a. voltak. Ugyan arra a serviták háza 432. sz. a. A mai mecset helyén 331. sz. a. ház moschea állott, tehát közel a káptalani gazdasági épülethez, hol most az irgalmas rend temploma és szerzetsháza áll. A csász. malomház 333. sz. alatti volt, hol most a tűzorségi laktanya áll.

Az „új keresztények“ czim alatt feljegyzettek, az itt maradt törökök voltak, kik e szerint már felvették a keresztiséget.

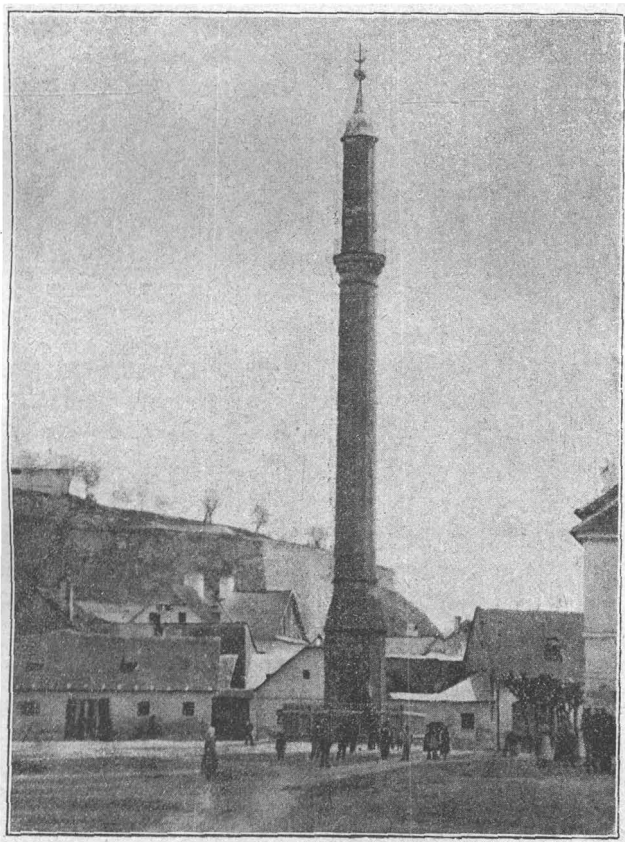
A törököknek 91 éves uralmából Egerben csak egy remekműví építési emlék áll fenn ma is, az irgalmas rend zárdája és temploma előtt álló karcsu minaret, mely fénykép után a 13-ik lapon látható, a háttérben fenmaradt vár terjedelmes részével.

VI. A telepedés feltételei Egerben pontozatokban és részletezve, ismeretlen előttünk. De a házak becsérték szerinti felvételéből és az egyesek fizetési részletéből azt látjuk, hogy azok ekként részletfizetésre is lettek eladva, megfelelő költségekkel együtt. Így a későbbi adatokból világos az is, hogy egyelőre 5 évi mentesség minden teher alól, később a városnak, a királyi városok sorába emelése volt kilátásba helyezve a betelepülők részére.

Mielőtt a részletes eladások történtek, kétségkívül kijelöltettek azon telkek, melyek a kincstár részére katonai czélokra tartattak fel. Majd azok részére osztattak ki telkek, kik ezekre illetékességekét kimutatták. 1688. év márczius 21-én érkezett Egerbe Fenessy György egri püspök¹⁾ kétségkívül, hogy megtekintse a várost, és püspöki udvara részére a kellő telket megszerezze. A fentebb közölt összeírás szerint 2 háztelek foglaltatott le ekként általa, hol ma is az egri érseki rezidencia áll. A káptalan nevében 1688. márczius 24 nyújtotta át a kamarai igazgatónak Dovich Miklós patai archi-

¹⁾ Magyar Sion 1865. III. 322—23 l. Ugy a püspök mint káptalan székhelye ez ideig Kassa volt. A káptalan tagjai közül egyesek Eger visszavétele után már 1688-ik évben Egerbe tértek vissza. Fenessy püspök maga tovább is távol maradt innen, állandólag Jászón lakott. Fenessy püspök után Telekessy püspök foglalta el állandó székhelyét Egerben.

diakonus és kántorkanonok a káptalannak 5 pontban szövegezett követelését. Első, hogy ugyanazon háztelkek, melyeket a Szent-János könyvéből ma is kimutatni képesek, részökre kiadassanak. Második, hogy a Szent Mihály temploma, mely ma is épen áll, adassék át addig, míg a várbeli székesegyház visszaállítatik; harmadik hogy az almagyari terület adassék át részökre, mint általok régen is birt

terület, úgy az almagyari kaputól egész Maklárig terjedő terület is. Negyedik hogy a felnémeti kapunál levő malom, úgy a vár alatti elpusztult malomterület is a káptalant illeti. Ötödik, hogy a káptalan régi szőlői és a szent oltárokat illető szőlőterületek helyett, megfelelő szőlők hasitassanak ki, végre hogy az egri völgy bortizedből a káptalant illető rész adassék ki.

A káptalan részére 14 háztelek valóban ki is hasitatott, és 1690-ben tartott összeírás szerint négy kanonok már Egerben is lakott.

VII. Egervárosának első betelepítésére nézve tehát a következők állapíthatók meg: első települők voltak azon török családok, kiknek szabad birtoklási joga, a vár feladási alkupontjai között biztosított. Ily család volt 50—60, mintegy 300 lélekszámmal. Ide tartozók voltak azok a görögök is, számszerint 180 lélekkel, kikről fentebb említést tettünk. Azután a bevonuló katonasággal vagy utánok érkezett egyházi férfiak, szerzetesek, kanonokok.

Ugyancsak a bevonuló katonasággal együtt érkeztek a mindennapi szükségletet kielégítő mesteremberek, magyarok és németek. Ez utóbbiak a német katonaság kísérői voltak. Német szabók, suszterek, puskaművesek és egyéb mesteremberek telepedtek a magyar szabók, csizmadiák, kovácsok, s más mesterek mellett. Majd a végváarak nyugalmazott tisztjei és katonái siettek itt házakat és szőlőket vásárolni. Ezen „polgárok“ száma 1692-ben már 250-re ment, legalább annyi házat laktak, mint fentebb láttuk. Ezek között a Lippa felől érkezett ráczok is helyet foglalnak. Ezek sorában foglal helyet mintegy 8 nemes család, s azon vidékről érkezett német katonák is, kik szolgálatuk fejében jutalmaztattak házakkal és szőlőtelepekkel. Ezen polgárok a szőlők és földek művelésére a vidékről 1692-ben már mintegy 30 paraszt családot hoztak be, kik részére lakó házakat szereztek. Ezek Farnos, Bakta, Bogács, Demjénd, Véc és más helyekről, földművelés végett részint mint szolgák, részint mint zselérek az egyes polgárok által telepítettek.

Oly esetet, hogy egyes polgárok, nemesek vagy jobbágyok, régi birtokjogon, tehát a vár elfoglalása előtti időből fenmaradt jogán kereste volna itt házat vagy bármi fekvőségét — nem találunk. Eger régi lakóinak örököseképen itt senki nem jelentkezett.

Az 1693-ban összeírt 518 lakott házban már mintegy harmadfélezer lélek foglalt helyet. Itt számításba vesszük a városban elhelyezett mintegy 200 lakást elfoglaló katonai személyzetet is. Huszárok és hajduk (gyalogosok) mintegy 250 volt itt elszállásolva. Ezek élén a parancsnok Buttler János volt. Itt lakott két Koháry gróf, István és János, Semsey László huszár ezredes, és más lovas és gyalog kapitányok.

VIII. Az első évben 1688-ban, a telepedés első idejében, mintegy 1688. jan. 15-én kelt okiratban felhozva látjuk, Domonkos Jakab külön-

ben postamester volt a kamarai biztos által kinevezett bíró. Azután Borzitz János szerepel e minőségben. Ugy látszik, hogy a kamarai biztos nevezte ki a bírót és négy tanácsost a város jegyzőjével, mert azon városi felterjesztésben, melyet 1692. aug. 18-án intéztek a kamarához, egyik kérésül van előadva, hogy a polgárok bírásokat szabadon választhassák.

Ez időbeli okmányokon talált aláírások szerint bíró volt Borzitz János. Két magyar tanácsos volt Mlinkó Mátyás és Mihály, német senator volt Lehrer György Hofhur Mátyás. Jegyző volt Csala György, előbb Szent Mihály templomában kántor.

Ugy látszik, az előljárátság választására irányzott kérésnek sikere lett: mert 1692. decz. 30-án kijelölés folytán történt meg a bíróválasztás. A kijelölést a kamarai biztos Körner Lenárd eszközölte. Jelöltettek pedig négy magyar polgár: Borzitz János, Faragó András, Tiba István, Zolnay András, és négy német polgár: Piano Lajos, Glener György, Kindl György, Hoost Mátyás. Kapott Faragó 69, Borzitz 32, Glener 28 szavazatot.

IX. Ez időben a város minden hivatalos eljárásnál „szabad királyi városnak“ czimeztetik, az előljárátság pedig mint a szabad királyi város előljárátsága találta az okmányokon aláírva, ekképen: „Nos judex, senatores Liberae reg. Civitatis Agriensis.“

Hogy a város új települői, mily alapon és joggal használták e czimezést: arra nézve, a város és a vármegye között, a terhek viselése kérdéséből felmerült következő viszály ad tájékoztató magyarázatot.

A vármegye, mint alább látni fogjuk, a had-biztosság által 1689. marc. 13-án az egész vármegyére kirótt 15430 frtból Egerre 800 frtot vetett ki. A város, természetesen a település folyamán kiállításba helyezett privilegiumokra támaszkodva, a kivetett adó fizetését megtagadta. Ez érdemben tehát első sorban a város 1689. aug. 17-én Fischer Mihály püspök és kamarai biztoshoz intézett felterjesztést, ki a településre szóló első felhívást bocsátotta ki, „hogy a vármegyétől zaklatva lévén a terhek viselésére, miután a méltóságod által mult évben ígért kiváltságok még most sem érkeztek meg, szükséges-e hogy küldöttjeink menjenek azok megsürgetésére, vagy nyugodtan várhatjuk a megérkezését.“¹⁾ Tehát ez évben, a kiváltságokra vonatkozólag, okmányszerű körülírás a város hatósága kezében még nem volt. Ennek kieszközlését sürgette most a város

¹⁾ Nemz. muz. ltárban.

Fischer püspöknél, ki hogy tett-e, s mily irányban lépést? arra adatott mi nem ismerünk. De valamelyes intézkedésnek kellett történni, mert az 1690-ik év folyamán, midőn a vármegye ismét sürgette a kivetett katonai adó fizetését, sőt végrehajtás végett a parancsnoksághoz átírt, 1690. marc. 18-án Brayner Kristóf hadi biztos azt írta a vármegyének: „hogy e hely új szerzemény (neo-acquisticus locus) hogy ő felsége parancsából folyólag szabad királyi városnak nyilvánított, és így a megye részéről adófizetésre nem kötelezhető.“ Ugyan ezen napon tartott megyei közgyűlésen ezen átiratra határozott: „hogy a megye mit sem tud arról, hogy Eger szabad királyi várossá nyilvánított volna, ez vele nem is közöltetett. Ha azonban ő felsége hadi biztossága az Egerre eső hadi adórészletet elengedni hajlandó, ez ellen a megyének semmi kifogása nem lesz, és akkor követelni ő sem fogja.“¹⁾

A hadi biztosság azonban a vármegyére kirótt összegből mit sem engedett el. Így a vármegye ragaszkodott tovább is ahhoz, hogy abból az esedékes részt Egervárosára vetvén ki, az a város által fiztessék.

1692-ik év aug. 25-én tartott megyei közgyűlésen újból tárgyalatott az egriek ügye a katonai terhek folytán, és Fejérpataki László küldetett fel a királyhoz, hogy „ő felsége már megparancsolta, hogy az egri nemes és nemtelen lakosok a megyei törvényhatóságnak alárendelvék, a terheket viselni tartoznak; ennek daczára, a Braynerféle commissió erejénél fogva, az egri inspector őket tehermenteseknek tartja, a királyi parancs súlyos sérelmére és a megye kárára. A küldött eszközölje ki, hogy a város a megyébe vissza-bebeleztesse.“ A megye ezen lépésével szemben Egervárosa ezen év aug. havában Glenér György, Karl Mátyás, Mlinkó Mátyás és Mihály polgárokat küldötte Pozsonyba, hogy a megye ezen zaklatása ellenébe védelmet kérjenek ő felségétől. A küldöttség előbb a pozsonyi kamaránál volt, onnan ő felségéhez mentek. „Öt évi szabadság volt ígérve, és egy sem telt el, már is adókkal zaklattattunk a megyék által“ — szól a felirat. Egyéb bajokban is kéri a segílyt. Panaszkodnak, hogy őrlő-malmok nincs, a mészárszék is kevés, a sört drágán mérik; — mert úgy adta bérbe a kamarai biztos, kéri, hogy itt is mérvék úgy, mint a katonáknak, 3 tallérért egy urnát. Az accisa és a szállítási adó elviselhetlen, és lehetetlenné

¹⁾ Lásd ugyanczen évi megyei jegyzőkönyvben.

teszi a város fejlődését. Eger királyi várossá jelöltetett, a királyi városok pedig a vámok fizetésétől mentesek. Az 5 évi tehermentesség kevés, meghosszabbítandó lenne az. A cigányok ne bocsátásának a városba, mert egyes mesteremberek iparát rontják. A városban a legjobb házakat a püspök, káptalan, szerzetesek és a katonaság foglalták le, és ezek tehermentesek, így a városra esendő teher a szegény polgárokat fogja sújtani. Ennyi panasszal járult a város orvoslás végett a királyhoz. 1692. okt. 24-én újabb felterjesztés intéztetett ő felségéhez a kiváltságok biztosításáért, mert Hevesmegye mellett Borsod is fellépett már a város vizentuli részére szóló joga érvényesítése végett.

Mint ezekből kitűnik, az újon települt városok első települési éve, a feltételeket és kiváltságokat tekintve, igen bizonytalanul folytak le, nemcsak a település nehézségeivel, de a rögtön rájuk rótt terhek viselésével szemben is, erős küzdelmek voltak.

A mint látjuk, az újon épülésnek második évében 1688-ben már 800 frt. hadi adó fizetésével zaklattattak, a helyökön jó formán meg sem pihent települtek. Heves és Borsodmegye, a reájok rótt nagy hadi adót siettek Egervárosára is reáháritani, mintán Hevesvármegye maga részéről csak két évi mentességet engedett a megyei új telepéseknek, és ezt alkalmazta Egervárosára is.

A kincstári kezelők, midőn Egervárosát mint új szerzeményt birtokba vették és betelepítették, kétségkívül a várost mint királyi birtokot kezelvén, a részére engedendő jogokra nézve a királyi városokra fennállott gyakorlat volt előttök irányadó. A kamara azon időbeli felfogása ezen új szerzeményre az egri püspöknek régi birtokjogát mellőzte. Eger vára és a város, úgy a várhoz tartozó birtokok, mint új szerzemény vétettek kincstári kezelésbe, a város ekként telepített, és ebből természetesen folyt, hogy mint kincstári birtokot képező város másnak, mint királyi városnak nem is volt tekinthető. Mint ilyen, az országos terhek viselésétől nem lehetett mentes. Ezen mentesség részére 5 évre terjesztetett ki, úgy hogy azután a királyi városok módjára volt a terheket viselendő.

A vármegye és Fenessy egri püspök, úgy a káptalan azonban más felfogásban voltak. Az új szerzemény természetét csak ott ismerték el, hol régi jogok már nem léteztek. A vár és város területe a vármegye kiegészítő részének tekintetett a hódoltság alatt is, habár e joggyakorlata akkor szünetelt is a nagyobb erő miatt, mely-

nek elmultával a teljes igény helyreállott, és a vármegye kötelező a várost a reá eső teher-résznak viselésére.

Fenessy püspök szintén megtette lépéseit, hogy az egri püspöki vagyonokra vonatkozó igényét érvényesíthesse. Egyelőre a várhoz tartozó püspöki falvakat és birtokokat három évre bérbe vette a kincstártól, nehogy idegen kézre jutván, ezzel is növekedjék a restitúció nehézsége.

A város népessége a vármegye követelésével szemben tudta és érezte kétes helyzetét; miért is sürgette, hogy a viszonyoknak megfelelőleg biztosíttassék a város királyi minőségében, hogy ezzel egyszer-mindenkorra végevetessék a vármegye követelésének a várossal szembe.

Fenessy püspök részéről 1693-ik évig, a város királyi városi minősége elleni fellépésének mi adatszerű nyomát nem találtuk. Csak 1693-ból olvassuk első tiltakozását az ellen, midőn a város a vármegyéhez intézett egy átiratát ezen évben készített „Sigillum liberae civitatis agriensis 1693“ körirattal ellátott pecsét alatt nyújtotta be. Ezen év jul. 14-én tartott közgyűlésében tiltakozott ez ellen: „hogy Egervárosa tanácsa és az egész közönség, királyi városi minőségének bizonyítására külön pecsétet készített, mely pecsét az ország tudtán kívül származik és így az ő és a vármegyének jogos sérelmére. Ennek ellentmond tehát, és Egervárosára szóló jogait minden képzelt kiváltság ellenébe fentartja.“

Ezen kifogásolt pecséttel ellátott átiratban arról is értesítette a város a megyét, hogy „ő felsége még ezután két évre, minden súlyos igáktól felmentette a várost.“

Azon szemrehányás és vád ellenébe, hogy a város az ország terheiben osztozni nem akar, 1694. máj. 9-én a megyéhez intézett újabb átiratában részletesen sorolja fel, hogy 1690. és 91. évben, az erdélyi és nándorfehérvári szerencsétlenség után, az itt átvonuló hadak részére csak 17 nap alatt 600 gyalog és lovas portiót szolgált ki, hogy 700 hajdu mennyi zaklatást és kárt tett, többre megy 1700 frtnál; hogy a hadak részére kiszolgált igák és más szállítmányoknak száma nincs; és mindezért mi kárpótlás sem adatott egyéb, minthogy ő felsége a városnak még két szabadságos esztendőtt engedett.

A város hivatkozván a magas udvari kamarának kijelentésére, hogy a vármegyétől külön területet képez, és mint ilyen a budai kincstári kezeléség alatt áll, felhívja, hogy hagyjon fel további követeléseivel, és azon egri lakosok adójára nézve, kik a vármegye terü-

letén levő majorságok után tartoznak fizetni, az összeget a várossal közölván, bizza azok behajtását reá és ne a kerületi szolgabíróra.

Érdekes a vármegye 1694. máj. 16-án tartott gyűlésében erre hozott határozata: „hogy a mi a királyi jogot és kiváltságot illeti, erről a megyének tudomása nincs, itt ki nem hirdettetett, így semmisnek tekinti, annál inkább, mert erről a megye királyi parancsot nem is kapott.“

X. 1694-ik évben dőlt el végre Egervárosa sorsa, midőn Fenessy püspök az egyházi birtokokra mint új szerzeményre nézve a kincstárral kiegyezvén, ez év aug. 14-én kelt rendelettel Leopold király Breitner Kristóf hadi biztos útján megparancsolta Egervárosa magistratusának és lakosainak, hogy továbbá szűnjenek meg élni ideiglenesen nyert kiváltságaikkal, miután az egri püspök és káptalan I. Ferdinánd király megerősítő és kiváltságos levelével igazolta Egervárosára fennálló birtokjogát, és így a város, a többi püspöki városok módjára kezelendő; a tulajdonjog visszaállítandó minden irányban, úgy a korcsma, malom, vásár, bormérés, legeltetés és egyéb szolgáltatások, kivéve ha ez irányban a város más nagyobb kiváltságát igazolná, és mindezekre nézve a város és a püspökség között egyezség lesz megállapítandó. Kimondatott azonban a lakóházak és a többi telkekre, melyek kamarai kezelés alatt szereztettek, hogy azok háborítatlan tulajdonban maradjanak. A városban levő közházakra kimondott szállásolási mentesség fentartandónak rendeltetett.

A királyi parancs felsorolja még a szabad költözködési jogot azok részére, kik ennek folytán Egerben tovább maradni nem akarnak.

Ezen királyi parancs folytán 1695. jan. 4-én Kassán, a város küldöttei és a püspök között megkötöttetett a városi jogviszonyt, a püspökség földesuri jogaival szemben szabályozó egyezség, melyet a város részéről Faragó András egri bíró, Török István egri polgár, Bajai Zsigmond és Csala Sándor városi jegyző irtak alá; azaz Faragó, Török és Bajai irni nem tudván, kezök keresztvonásával hitelesíték nevök aláírását, mely egyezmény a város további sorsa megállapításának szabályául szolgált.

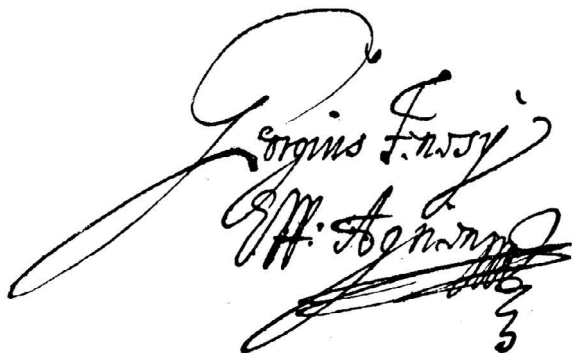
Ezen egyezményben kimondatott, hogy a város már ő felsége rendelete folytán is, a szabad királyi városi jog, czim és pecsét használatától eláll, és élni fog, ha megvan a régi, vagy most jóváhagyandó pecséttel. A város magistratusa a püspök mint földesur

¹⁾ Egész terjedelmében olvasható Gorove Egervárosa történetei 216. lapján. Másolatban a városi ltár ez évi jegyzőkönyvében.

által a magyar, német és egyesült ritusu rácz lakosságból jelölendők közül szabadon lesz választandó. A püspöki udvarház, allodialis épület, kert, ötven kaszás rét, a város részére jelölendő malmon kívül a többiek, korcsmaházak, a püspöki tulajdonba mennek; ugy ezek, mint egyéb kanonoki és szerzetes házak, és a város épületei is a közterhektől mentesek. A szőlők után tized és kilenczed jár; bormérése lesz a városnak Szent Mihálytól uj évig; a piaczi helypénz két része a püspöké; a jus gladiumot a püspöki tisztek, a város magistratusa segédkezésével gyakorolják; census és urbér váltsága czimén évi két részletben 600 frt. lesz fizetendő; főbenjáró és birtokjogot érintő ítélet, úgy végrendelet jóváhagyása a püspök joga. A birtok adás-vevése szabad; minden vitás ügy a magistratustól a püspökhöz felebbezhető. Eretnekek és zsidók telepedése meg nem engedtetik. Ugy a város, mint püspök fentartja jogát, hogyha időközben egyéb kiváltságos biztosítékokra találnak, azokat érvényesíthetik.

Tehát ezen egyezményben a város felekezeti illetőleg vallási viszonyára is szabályozás történt.

E szerint csak katolikus vallásu lehetett egri polgár, a ki polgári jogoknak részese volt. A már többször hivatkozott egri jezsuita naplóban 1693. évről

találunk feljegyezve egy eseményt, mely ezen egyezményből folyó vallási viszályból keletkezett. A várbeli őrség közé jött ez időben Ragályi György evang. vallásu kapitány, a ki részt vett már a vár ostromában is, és azt követelte, hogy az általa hozott predikátor szabad működési tért nyerjen a várban és városban. Nagy izgatottság fejtett ki ebből, melynek vége az lett, hogy Ragályi lemondani kényszerült egész tervéről.

A fent nevezettek által aláírt egyezményt egy pótegyezmény egészítette ki febr. 16-iki kelettel. „Mintán ő császári és királyi felségének 1694. aug. 14-én kelt határozata alapján — így kezdi a pótegyezmény — 1695. jan. 4-én Egervárosának Kassára hívott lakosaival, Egervárosában levő püspöki jogaink és javainkra már trans-

actióra léptünk, ennek folytán személyes bevezettetésünk és beiktatásunk alkalmával mondott egri lakosok által előterjesztett kérelmekre, Kuntz Ignác kamarai biztos közbenjárása folytán, kiegészítésül a következők állapítottak meg. Hogy a nemes lakosság személyes kiváltsága a fenti egyezményenyl, ugy a szabad költözködés, a kötelezettségek teljesítése után tovább is érintetlen maradt, hogy a város két megyére terjedvén, a főbíró mindkét részre ugyanegy legyen, albirók külön-külön választhatók, hogy a személyes szolgáltatások, mint szénakaszálás, malomárok-tisztítás, jéghordás stb. évi 200 frttal megváltatik, hogy a földek és szőlők, melyek még a fiscus által kinem osztattak, aránylagosan házak szerint lesznek felosztandók“ stb. Itt már aláírva vannak Fenessy György püspök mellett, Faragó András bíró, ki írni nem tudván, ugy itt mint a főegyezményben csak keze keresztvonását tette; Tiba István, Mlinkó Mihály, Szabó Sándor, Pino Lajos tanácsnokok, Domonkos Jakab, Görög István, Mlinkó Mátyás egri polgárok és Csala Sándor jegyző.

Ugyanezen napon iratott alá fentebbi polgárok és az egri káptalan küldöttei, Szantosy András nagyprépost, Petes András olvasókanonok, Csete István dekan által a város és káptalan közötti egyezmény is, mely szerint a városban levő káptalani házak tehermentessége, Almagyar területére szóló kiváltságos birtokjoga és hetivására, ugy e czimen a helypénzből egy harmadrész, a püspökkel kikötött évi censusból öt illető és később megállapítandó hányad, a káptalant illető korcsma és malom birtokjoga biztosittatik.¹⁾

Mint az egyezményből kitünik, itt csupán a városi területről van szó, a vár területe érintve nincs. A vár maradt továbbá is kincstári, illetőleg királyi birtokul, melynek körében a katonai parancsnokok rendelkeztek. Így volt azután 1783-ig, midőn a vár stratégiai szüksége megszűnt, és ennek területét József császár Eszterházy püspöknek 10 ezer frtéért átengedte.

A város előljárósága az egyezmény után, „kir. városi“ pecsétjét megszüntetvén, az itt látható és máig is használatban levő pecsétet készítette, melyen a város erősített minősége mellett a felkelő nap, szent János evangelistával tünteti fel annak püspöki jellegét, melyet különben „Sigillum Episcopalis Civitatis Agriensis“ körirat világosan kifejez.

¹⁾ Ezen egyezményi iratok Egervárosa levéltárában találhatók.

XI. Ezzel letűnt Egervárosának 1686. évtől 1695-ik évig tartott kiváltságos állása, és kezdetét vette azon egyezményes állapot, mely a város és kettős földesuraság között, állandó per tárgyként szolgált.

Szólnunk kell még a városnak ezen 7 éves kiváltságos állásában folyó ügymenetéről.

A város — mint tudjuk — a vár visszavétele után, mint új szerzeményi birtok, közvetlen a kamara vezetése alatt, a végből oda-rendelt biztos által igazgattatott.

A város előljáróit képezé kezdetben a magyar és német lakosságból választott bíró, és ugyancsak ekképen választott 4—4 tanácsos és egy jegyző. A választói jogban tehát csak a magyar és német polgárok részesültek, ekkor a rácok és új keresztények vagyis törökök, kizárva voltak.

A város előljárósága, a város területén egyedül illetékes bíróságként működött, és pedig a jus gladiummal is felruházva. E bírósági jog a Fenessy-féle egyezségben is megmaradt úgy, hogy a felebbezés mint előbb a kamarához, a Fenessy-féle egyezség után a püspökhöz volt fentartva. Így 1694. szept. 9-én Mlinkó Mátyás bírósága idejében Ozdy János, gonosz tényeiért akasztófára ítéltetett. Ugyanazon év decz. 5-én gyermekvesztéssel vádlott Ruto Kata halálra ítéltetett, és az másnap végrehajtatott következőképen: nyílt veremben tövisek szórattak, annak szélén feje leüttetvén, hullája bedobtatott és így földdel behánytatott. 1696-ban Szemeredi Helena tolvajlásaiért halálra és pedig akasztófára ítéltetett, melyet a püspök praefectura kegyelemből „fővételre“ változtatott.

A vár átadási egyezményében kikötöttet ugyan, hogy az itt maradt törökök vagyona érintetlen marad, mégis az itt kifejtett bizonytalan vitás állapot következményének kell tartani azt, hogy egyesek külön is igyekeztek nyert kiváltságaikat biztosítani. Nevezetesen e nemből az itt maradt török Alaj bégnek, ki most már Báthory Lászlónak neveztetett, ő felségétől nyert kiváltságos levele, mely 1693. jun. 14-én állítatott ki részére: hogy nevezett a török nemzetből származva, a vár átadásánál hűséges szolgálatokat tett, és most már a keresztény hitre áttért, — tehát Egervárosában általa addig is birtok tulajdonában megerősítették, minden adóbeli és egyéb szolgáltatástól örökre mentesnek jelentetik ki, úgy vagyonára, mint saját és nejének valamint gyermekeinek személyére is. A háza — mint a kamarai

inspector ezt 1687. decz. 29-én írásban igazolta: az Eger folyó mellett balra, 247. sz. a. Borsodmegyében feküdt¹⁾

A sok eset között érdekes Palotay Klárának ez időben tett előterjesztése is a kamarához: hogy a mult időkben török fogságba esett, Egerbe vitetett, ott volt 14 évig letartóztatva, mert váltságdíját kifizetni nem tudta, csak akkor nyerte vissza szabadságát, mikor Egerből elvonultak a törökök, bár ő előbb az ostrom alatt török urától született gyermekével kimenekült onnan. A mint az itt maradt törökök részére a birtok biztosítatott, ő azon házat és szőlőt, melyet az ő török ura birtokolt, mint gyermekét illető elfoglalta és birtokolta is. Most azonban ezen birtokában háborgattatik. Ezért kéri a kamara segélyét, hogy jogos tulajdonába visszahelyeztessék.

Érdekes ezen időbeli városi korcsma-számadás is, mely a városnak a bormérésből eredő jövedelmét tünteti fel. E szerint vásároltak például egy hordó bort, melyben volt 50 köböl, vagy is köblét 16 itczével számolva, 840 itcze, mely tett 12¹/₂ urnát, egy urnában volt tehát 4 köböl, vagyis 64 itcze.²⁾ Egy urna borért adtak átlag 6 frt 60 denárt magyar pénzben, tehát az 50 köblös hordóért adatott 70 frt 97 denár. Mérték pedig a bort itczénként 12—16 denárért. Bejött tisztán 100 frt. Ebből azonban kiadás volt: a csaposnak urnánként 33 denár, a borbírónak 2 frt 85 denár, fogyasztási adó fejében urnánként 75 denár. Egerben ez időben tehát a fogyasztási adó már fizettetett.

HARMADIK FEJEZET.

I. A vármegyei jurisdictio visszaállítása Egervárosa felett. Heves és Borsodmegyék igénye. A hadi adó kiváltságos kezelése a város által. II. A városra 8 porta állapítatik meg, és ekképen vettetik ki hadi adója. A városra eső hadi adó részletes kivetési módja a lakosok között. A város lélekszáma és gazdasági viszonya a 18-ik századig. III. Eger közművelődése és iskolák megállapítása. IV. Nógrádmegye póre Hatvan hová tartozandósága felett.

I. Egervárosának kiváltságos királyi városi állása a már ismerttetett 1694. évi aug. 14-iki királyi rendelettel megszüntettetvén, és ennek folytán megkötött egyezménynyel, városi birtokállománya az egri püspök és káptalan földesuri jog hatálya alá helyezettvén, a vármegyének jurisdictiója is nyilvánvalóvá lett; és most már nem csak Heves, de Borsodvármegye is követelte illetékessége jogi következményeinek gyakorlását. Egernek vizentuli része, mint tudjuk,

¹⁾ Az eredeti okmányok Egervárosa levéltárában találhatók.

²⁾ Előző kötetünkben az urna milyensége megállapítva nem lévén, most jelezzük, hogy az 64 itczének számoltatott.

Borsodmegyéhez tartozott a török idő előtt. Borsodmegye is kivetette tehát a város ezen részére a hadi és egyéb megyei adót. Hevesmegye ez ellen óvást emelt, és a nádorhoz irt fel, hogy tegyen igazságot a vitás ügyben. A város közönsége pedig a királyhoz fordult, hogy ekképen két oldalról is zaklatva, el kell majd pusztulnia. Már 1696. okt. 3-án kelt királyi rendeletben kimondatott, hogy a város, letelvén a hét kiváltságos esztendő, hadi adóját a budai hadbiztosságnál fizesse le, a mi ekképen teljesített is. 1698. jul. 3-án újabb királyi leiratban hagyatott meg,¹⁾ hogy a vármegye Egervárosát ne vonja a saját adóterületéhez, Egervárosa kezelje maga adóit, és e viszonynak, úgy Borsodmegyével fennálló vitás ügyének rendezésére egy királyi biztos küldetik majd le.

II. Ekként a város, mint külön adózó terület, a budai igazgatóság alatt, a vármegyére eső adóösszegeből, külön kiszámított portamennyisége szerint rovatott meg. Eger részére az 1696. évi porta összeírásnál 8 porta számoltatott, mely után az 1699. évben 4826 frt. adó vettetett ki, tehát portánként 600 frt. A város ezen adó részletes kivetésénél nem a vármegyei dika-rendszert használta, hanem összeiratván az összes adózó gazdaság, egy főre 3 frt 25 kr. a kézművesre azonfelül 3 frt. 25 kr., a tulajdonában levő buza kilájára 20, zabra, árpára 13, bor urnájára 20, juhra 20, méhköpüre 10 kr., lóra és ökörré egyenként 2 frt 24 kr. tehénre 1 frt. 10, borjura 34, sertésre 20 kr. vettetett ki. 1699-ben összeíratott gazda 542, 322 házban. Ehhez még 90 zsellér járul. Kézműves volt 120. Adó alá összeíratott 1931 urna bor, 330 ló, 305 ökör, 809 tehén, 233 juh, 234 méhköpü 283 sertés, 6131 kila buza, 1510 árpa, 544 kila kukoricza. A kereskedők pénzbeli értéke 3812 frtra ment. Ezzel a város népessége és vagyoni állapota egészen feltüntetve nincs. Az 542 adózó gazdán és 90 zselléren kívül voltak még adómentesek is, tudniillik a nemesek és papok, kiknek száma egy későbbi összeírás szerint mintegy 80-ra ment összesen. A lakosok lélekszáma ez időben tehát mintegy 712 család után negyed-fél ezerre tehető. Az itt levő katonai egyénekkal feltétlenül 6 ezer lélekszámot vehetünk fel. Feltűnő kétségkívül Egervárosának e gyors és nagymértékben való szaporodása. A hét éves kiváltságos állás sok települőt vonzott ide. Nagy előnye volt az is, hogy a város maga az ostrom idejében nem romboltatott le, és az elvonuló törökök rend-

¹⁾ Gorove Eger tört. 218. lapon.

szeresen épített lakóházakat hagytak hátra, és így a házépítés terhe nem állotta útját a telepedésnek. Ez a körülmény és az, hogy falai között állandólag nagyobb számú katonaság szállásolt, mely már maga is élénk forgalmat idézett elő, a gyors szaporodásnak kedvező talaját csak növelte. E tekintetben ekkor Eger túlhaladta Budát és Pestet is, a mi kitűnik onnan, hogy a budai adókezelőségnek kimutatása szerint 1701-ben míg Egerre 4619 frt adó rovatott, Budára 3940, Pestre csak 1979 frt esett. Ugyanakkor Hevesmegye összes adója 43398 frt volt.

III. Mint a fentebbi népességi kimutatásból látjuk, az 1690-es években már mintegy 180 kézműves volt Egerben, a mi az iparos élet erőteljes fejlődésének bizonyítéka.

A közművelődés és a vallásos élet előmozdítására nagyban közreműködött az egyes szerzetesek letelepedése s ügybuzgalma. A serviták, minoriták, és franciskánusok majdnem egy időben jelentek itt meg, s mai zárdáik helyén volt török moscheákat foglaltak el tartózkodási helyül, mint ezt fentebb láttuk a házak ismertetésénél.

A régi város templomai közül a szent Mihály városi templom, a mai székesegyház helyén mint török moschea használtatott, és épségben fennmaradván, kellő átalakítás és javítás után, városi templomul rendeztetett be ismét, melynek első lelkésze Nagy János, Kövesdről költözött Egerbe. Az iskolák alapítása Egerben a jezsuiták munkája volt.

Eger átvétele alkalmával — mint tudjuk — a bevonuló királyi sereggel két jezsuita is jött a városba, kik is a rend részére, nyomban megnyerték azon török moscheát, mely a mai cisterciák temploma helyén állott. A letelepedett jezsuitáknak első gondja volt, hogy a moscheát isteni tiszteletre és tanításra alkalmassá tegyék. 1688. tavaszán Fenessy püspök Egerbe érkezvén, a jezsuitáknak 300 aranyat, negyven urna bort és 20 kila buzát ajándékozott, hogy céljukban támogassa. 1689-ben már meg is nyitották a templomot, hol magyar és német nyelven prédikáltak, és az iskolát is, hol a várórség és települő lakosság gyermekei oktatását megkezdték. 1691-ben összesen 200 növendék volt. Az irni-olvasni tanulókon kívül 21 minimista, 16 parvista és 12 gymnazistát jegyez fel naplójuk.¹⁾ Tehát nyomban megkezdték a gymnazialis oktatást 4 osztálylval.

E közben a szerzet állandó jövedelmi forrásról is gondoskodott, és a kamara kedvezéséből elfoglalták Aranyos és Nyárad falvakat,

¹⁾ Lásd mindezekre az egri érseki ltárban levő már idézett jezsuita naplót.

mely foglalás több peres kérdést élesztett fel, melyek azonban a szerzet tényleges birtoklását nem szüntették meg.

A rendtagok száma évről-évre gyarapodott a szükséghez képest, miután iskoláik növendékei is szaporodtak, úgy hogy a 90-es évek végén már négyszázfélé járt az évi iskolások száma. Kezdetben, mint a fentebbi osztályozásból látjuk, az elemi oktatáson felül, négy gymnaziális osztályba sorozták a növendékeket, de fokozatosan hat osztálylyá fejlesztették, hogy képessé tegyék a növendékeket egyházi pályára is előkészíthetni.

Az iskola fejlődésének ezen első állapotában észleljük az akkori jezsuita iskolai képzés azon nevezetes részét, mely a növendékek nyilvános vizsgáiban és szini-előadásaiban nyilvánul. 1694-ben a sintaxista növendékek két szindarabot adtak elő, az egyik: „Bacchi Laurea“ czimű volt, melyben a részegséget gunyolták. A másik „Combaja zsarnoksága és öt mártir küzdelme a keresztény vallásért.“ A szini-előadások morális és jellemképző feladata az iskolai képzés fontos tényezőjének látszik ezen oktatási rendszerben. Mint későbbben látni fogjuk, a szini-előadások tovább is nevezetes szerepet játszottak az egri gymnaziális iskolákban.

IV. Hevesvármegyének 1689. évben érdekes pere támadt még Nógrádvármegyével Hatvan város hova-tartozandósága felett. Ezen év okt. 29-én tartott közgyűlésben mutattatott be Nógrádmegye megkeresése, melyben az adatott elő, hogy Hatvan város oda tartozik, miután a két megyét a Zagyva választja el, de a Zagyvát a törökök régi árkából elvezették, és így mesterségesen fordítatott Hatvan a Zagyva folyón innen. Hatvan a vácsi egyházmegyéhez is tartozik, hova tartozik egész Nógrádmegye is. E végből Nógrádmegye lépéseket is tett már a nádor előtt. Kiválóan érdekes ez ügyben Széchenyi György akkori esztergomi érseknek a megyéhez irt levele is, ki úgy látszik, Nógrádmegye megkeresésére vetette magát közbe, melyben szó szerint ekképen érvel Nógrádmegye mellett: „Hatvan nem Hevesvármegyéhez való, soha sem volt az, már kilenczven esztendő ember vagyok Ist. által, soha sem hallottam, nem érzem, nem tudom, hogy senki is Heves vármegyéhez tartoztam, hanem Nógrádvármegyéhez. Széchenben és Gyöngyösben nevettem föl, tudom jól említeni, hogy a török hogy erősíti Hatvant, azt a részt elfogta, a Zagyva vizet reá vette, hogy folyásából kivehesse, a mint ki is vette. Ne fáradjon kmetek abba, hogy oda vigye, mert nem hiszem Ist. által nem engedem én se más se. Ő felsége a mi az előtt volt abba hadgya,

Isten láttya, csak hallom is kentek szándékát megbotránkozom benne, Isten tartsa knteket sokáig. Datum Pozsony 1. oct. a. 1689.¹⁾ Nógrádmegye Koháry Istvánt küldötte ki, hogy Hevesmegyével elintézzé ez ügyet. A megye visszautasította a kívánságot és óvást emelt, hogy Nógrádmegye Hatvan igazgatását magához ragadni megkísérelje. Felirat intéztetett ő felségéhez, hogy bizottságot küldjön ki, mely előtt Nógrádmegye követelésének jogtalanságát beigazolni fogja. Természetesen Nógrádmegye ez ügyben indított lépései sikertelenek maradtak, daczára az öreg Széchenyi György érsek téves tanuvallomásának, miután, mint eddigi munkánk adataiból is kétségtelen, hogy Hatvan város állandólag Hevesvármegye területéhez tartozott.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. A vármegye visszatelepítésének nehéz munkája, az aldunai harcok folytán. Buttler János egri várparancsnok. II. Az aldunai havasokhoz vonuló katonaság hadi sarczolása és visszavétele a vármegyében és ezen visszaélés ügyében összehívott kassai tanácskozmány. Aspermont gróf katonai utasítása a visszaélések fékezésére. III. A vármegye tényleges állapota Eger visszavétele után. IV. A megyei főbiztosi tisztség szervezése, a hadi szolgálmányok kezelésére. A teherviselés megosztásának életbeléptetése tehetőség szerint, a megye kebelében porták helyett, vagy is átmenet a telek adózástól a jövedelmi adózáshoz 1692. évben. V. A tehetőség, vagyis a jövedelmi adórendszerének előírása. VI. Ezen adózási rendszer tényleges eredménye. VII. A megye jobbgyállományának gazdasági és népesedési állapota 1693-ban. VIII. A nemesi birtokállomány összeírása, tehetőség szerint.

I. A vármegye Egervára visszavételével teljesen megszabadult ugyan a török uralom és befolyás alól, és immár a hódoltság sulyos igájától menten láthatott volna lakosságának visszatelepítéséhez; de az aldunai táborozás ugyanott, az állandó török-magyar háboru, ennek folytán az idegen katonaság tódulása az országba, annak élelmezése, elszállásolása, az ugy is néptelen szegény vidéken lényegében fentartotta népesedési és gazdasági fejlődésének további akadályát, mely a sulyos terhek és a katonai féktelenség alakjában eddig is megsemmisítő hatást gyakorolt.

Eger és Szolnok várai még ez időben, daczára a törökök elvonulásának, stratégiailag szükségeseeknek ítéltettek. Egervarának parancsnokául báró Buttler János küldetett ide, ki is 1688. jun. 1-én foglalta el helyét, mint erről a megye közönségét ő maga értesíté.²⁾

¹⁾ Hevesmegye Itárában 1689. sz. a.

²⁾ Buttler, kinek neve a Ludovica Academiára tett nagy alapítványa folytán vármegyénkben maig is kegyeletos megemlékezés tárgya, mint egri várparancsnok szerzette erdötelki birtokát, az akkori új szerzeményi viszonyok között. Német katona és idegen származásu volt. Armális levelét szintén ez időben 1696. marc. 21-én kapta, mely is ezen év szept. 1-én tartott közgyűlésen hirdettetett ki.

Szolnok várának kapitánya Bertóty István volt, ki követeléseivel és sarczolósaival kegyetlenül üldözte főleg Gyöngyös városát és vidékét. A megye közmunkája most már főleg Eger és részben Szolnok várához rendeltetett. Hatvan, Szarvaskő, Sirok, Cserép várak további fentartása ugy látszik már ez időben elejtetett, mert erre vonatkozó intézkedésnek semmi nyoma.

A lefolyt Tököly-féle felkelésnek hívei mutatkoztak még a megye területén ez időben is azon bujdosó csapatok alakjában, melyek elhelyezést nem nyerve, vagy jobb időket várva, talán ez időben Tököly felhívásai által is buzdítva, fegyveresen járva-elve, élélmzésük erőszakolásával csak öregbíték a népnek ugy is nagy nyomorát. Buttler egri várparancsnok, ugy a kassai és budai parancsnokok megkeresései egyformán sürgették a megyét, hogy ezen kóborló csapatok összefogására segédkezet nyújtson.

Ily állapotban a visszatelepedés munkája csak lassan haladhattott, a katonai élélmzés és ellátás óriás terhe ellensúlyozta a fejlődés gyorsabb menetét, sok irányban többször megakasztotta azt.

II. A vármegye minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy kifejezést adjon az átvonuló katonaság által ejtett súlyos sérelmek felett, és sürgette a megfelelő orvoslást.

A sok panasz folytán, gróf Aspermont Ferdinand, Felső-Magyarország főkapitánya 1689. jul. 31-ére Kassára hivta össze a 13 vármegyét, hogy követeik útján terjesszék elő sérelmeket és kívánataikat.

Heves- és K.-Szolnokmegyék azon év jun. 25-én tartott közgyűlésében, hiteles tanuvallomások bizonyítása mellett, ekként foglaltatta pontokba a sérelmeket, melyek az irtóztató katonai elbánás ritka példáit tüntetik fel, az országnak a török hódoltság alóli felszabadulása idejében.¹⁾

„1684-ben Duklas Gácsvára biztosa, a kivetett katona-portiók behajtása felől 20 gyöngyösi nemest és előkelő polgárt magához idézett, ezeket rögtön letartóztatta, börtönre, a török foglyok és bűnténnyel terhelt rabok közé záratta és még 3000 frt. le nem téte-tett érettök, ki sem bocsátotta. Mersi tábornok 1685—86-ban Szolnok felé táborozva, nem tekintve, hogy a török is pusztit, hogy a kóborló felkelő csapatok mindent elrabolnak; nem tekintve, hogy képtelenek már az emberek a fizetésre, Gyöngyösön és Pathán 4500 frtot

¹⁾ Megyei könyvben ugyan azon évsz. a.

zsarolt ki. A lakosok nem állhatva a katonai zsaroltatásokat, falvaikból családjaikkal együtt elmenekültek a hegyekbe, erdők közé húzódtak, gyökerekkel, fák magjaival táplálkoztak, boldogok voltak, kik elhullott állatok husával elégíthették ki éhségüket. A hegyek közé menekült családok százai veszték el éhségükben. Így csak Gyöngyös és Patán maradtak még meg egyesek, kik most egész megye terhét kényszerültek viselni. Mersi tábornok és Heissler Gyöngyösre háromszoros végrehajtást küldött, az otthon maradtak csekély élelmőket templomokba, pinczékbe rejtve, szerte futottak. A katonák ezt sejtve, feltörték a templomokat s lovakkal jártak benne, a pinczéket feldúlták és így fosztották ki elrejtett élelmi szereikből a szerencsétleneket. A papokat és dékánokat, kik a templom megszentetése ellen felszóllaltak, lovaik farkához kötözték, ekként mértföldre hurczolták, a barátokat Gyöngyösön zárdáikban ütötték-verték félholtra. A szolnoki táborozás idejében az említett két német tábornok még 145 ökröt, 800 kila buzát, 60 kila zabot zsarolt ki a gyöngyösieken. Majd a hatvani táborozás alkalmával 1300 portio kenyeret, 80 urna bort és több mint ezer frtot rabolt el tőlök. Két évben 1686—1687-ben 15000 frtot, 1688-ban 12250 frtot kellett Rhensing budai katonai biztosnak kifizetni a megyéből. Ezen budai biztos Gyöngyösön 1026 frtot és 100 urna bort szedett be. A Belgrád felé toborozó sereg részére 926 urna bort kelle ez évben szállítani, melyért eleinte megfelelő ár ígértetett, később különféle követelések czimén megtagadtatott. 1688-ban gróf Seran tábornok Gyöngyös-Püspökre szállott katonaságával, az asztagokban levő buzát kicsépelte, elvitette, katonái lovát ott abrakoltatta a helyszínén, a nyomtatás alatt. 1689. év elején gróf Stroke tábornok 300 emberével Gyöngyösre szálva, öt napig itt időzött, a lakosok házaiban, 2—3 tál ételt egy itcze borral parancsolt minden legénynek, vacsorára hasonlóképen, a tábornok maga kísérvivel gazdagon megvendégtette magát, úgy hogy elvonulások alkalmával lerészegedve, csirkét-ludat összefogdosva távoztak oly dobzódással, hogy egy ház fel is gyúlt utánok.

Eger ostroma idejében a községekben szerte barangoló katonák még a templomokat is feltörték és értékesebb tárgyaikat elrabolták.

A felvidéki vármegyék, fent jelölt kassai tanácskozmányán a vérlázító esetek és istentelen tények tolmácsolása mellett azzal bizattak meg a Kassára menő követek, Horváth György alispán és Almássy János főszolgabíró, hogy eszközöljék ki mindezek orvoslását, és hogy

szűnjenek meg katonai brutalitásokkal tovább marczangolni a népet, hogy visszatelepedhessék és békés foglalkozását folytathassa.

A kassai tanácskozmánynak, hol a felvidéki vármegyék sérelmei előterjesztettek, az az eredménye lett, hogy gróf Aspermont Ferdinand felvidéki főkapitány¹⁾ aug. 6-án a városok, erősségek és városok parancsnokai részére külön utasítást adott ki a katonai elhelyezések, élelmezés és általában a polgári elemmel leendő közlekedés miként teljesítésére. Ezen „ordónak“ czimzett utasítás bekezdésében ekként szól: „Miután ő felsége akaratából és rendeletéből folyólag Magyarország ő felségének más országai és örökös tartományai módjára kormányzandó és így védelmezendő és ellátandó, — és miután a nemes vármegyék és városok által a parancsnokló urak ellen számtalan és alig elbeszélhető panaszok terjesztettek elő, hogy jövőben mindezek megszűnjenek, a parancsnokok a következő utasítás pontjaihoz fognak eljárásokban alkalmazkodni.“ Erre mintegy 22 pontban foglalva adatik elő a katonai élelmezés, elszállásolás, életmód, társadalmi érintkezés és egyéb a katona és polgár között felmerülő viszony szabályozását célzó katonai rend. Kiterjed ez részleteiben mindenre: hogy a katona tisztességesen bánjék a lakosokkal, jó egyetértésben legyen velök, a nemesség és polgárság jogait tiszteletben tartsa, ovakodjék az erőszakoskodástól minden irányban, a katonai végrehajtó erőt a megyék és városok csak a főgenerálistól kérhetik, előfogat csak a megyék útján követelhető, a végházakban az áru szabadsága biztosítatik, a várparancsnokoknak tilalmaztatik, hogy borral, marhával kereskedjenek, semmiféle bírósági ügybe ne avatkozzanak stb. Legérdekesebb része ezen rendszabálynak az uzsoráskodás elleni intézkedés. Ugy látszik a végvárakban, úgy a katonák, mint polgárok között, ezen üzlet romboló hatását éreztette. „A hitelezők nem elégszenek meg 10—20—30 száztólival, százra százat, sőt többet is zsarolnak ki.“ Az ország törvényeivel sujtandók a kegyetlenek. Elégdjenek meg az illető törvényes kamattal.

Azon időszak tehát, mely Buda bevétele után a török uralom végét jelzi Magyarországon, a legrombolóbb korszakhoz számolandó. Így áll ez Heves és K.-Szolnok vármegyék viszonyait tekintve, főleg Eger ostroma és megvételének ideje körül. A fentebb köz-

¹⁾ Czimét ő maga ekként írta: „Sacr. Caes. Reg. Maj. actualis Camerarius, generalis campi Vice-Marechal. unius regiminis pedestris Colonel. totius superioris Partiumq. Regni Hungariae inferioris supremus et generalis commendans. Eredetije Hevesmegye ltárlán ugyanazon évsz. a.

lött megyei előterjesztésből a helyzetnek valóban gyászos képe tük-
röződik le.

III. Hogy más megvilágításban is lássuk a kettős megyék
állapotát nyomban Eger visszavétele után, ime itt közöljük Karaffa
akkori felvidéki főkapitány utasítására a szolnoki és budai hadbiz-
tosságnak a megyére 1689. év márcz. 13-án kivetett 15430 frt. hadi
adó mikénti felosztását. Ez összeg a következőképen osztatott fel a
következő községek között:

Gyöngyösre esett 4940 frt.	Sz.-Domonkosra esett 448 frt.
Tarjánra „ 265 „	Leleszre „ 395 „
Oroszira „ 261 „	Sz.-Erzsébetre „ 244 „
Solymosra „ 250 „	Pétervásárára „ 168 „
Sárra „ 433 „	Szajlára „ 181 „
Pathára „ 1700 „	Ballára „ 109 „
Szücsire „ 34 „	Derecskére „ 332 „
Fancsalra „ 30 „	Bodonyra „ 246 „
Ecsédre „ 87 „	Parádra „ 46 „
Csányra „ 15 „	Tarra „ 80 „
N.-Rédére „ 93 „	Pásztóra „ 50 „
Hatvanra „ 350 „	Apczra „ 58 „
Maklárra „ 100 „	Domoszlóra „ 196 „
Bocsra „ 1000 „	Visontára „ 113 „
Csehíre „ 418 „	Aranyosra „ 695 „
Bekölczére „ 369 „	Mikófalvára „ 391 „
Szucsra „ 243 „	Az egriekre „ 800 „
Bátorra „ 432 „	Sirokiakra „ 200 „
Várasszóra „ 62 „	

Ezen kivetésből látjuk, hogy ez idő szerint, 1689-ben csak 37
községből voltak képesek adót szedni, a többi elpusztult volt. Főleg
a Tiszamelléki községek váltak néptelenekké. Ugy látszik, a felvi-
déki mátrabeli községek maradtak mentve a pusztulástól, úgy hogy
például az igénytelen Aranyos község, a Mátra legsivárabb pontján
695 frt. fizetésre köteleztetett. Valószínű, hogy a Tiszamelléki fal-
vakból a hegyekbe vonták meg magukat az emberek, és itt érte
őket a katonai végrehajtás a kivetett sarcz fizetésére. Itt látjuk azt
is, hogy Egervárosára már ez évben 800 frt. hadi adó rovatott,
melynek fizetését azonban a város, mint azt fentebb ismertettük,
megtagadta.

A vármegye ezen 1689. évi okt. 10-én, saját szükségletei fede-
zésére 2710 frt. adó kivetését határozta el, hogy a mult években
felvett kölcsöneit kötelessége szerint fizethesse. A fizetési teher nagy

részben most is ugyanazon 37 községre szállott. Kimondatott azonban, hogyha pénzben nem képesek a reájok eső részt kielégíteni a községek, terményben is elfogadhatják a szolgabírók a fizetést: egy kila búzát 1 frt. 10, árpát 60, zabot 30 denárban számolva.

Hogy a vármegye saját szükségletei fedezésére kivetett adójának pótlására az egyesektől terményben is kész volt átvenni az illetéket, mutatja a népségnek súlyos anyagi helyzetét és pénztelen voltát, melyre a kérlelhetlen hadi terhek kiosztásánál tekintet nem volt. Így 1690-ben 16945 frt hadi adó vettetett ki a megyére a budai hadbiztosság által. Ezenfelül a szakadatlanul átvonuló katonaság elszállásolási terhe nyomta vállait.

IV. A vármegye ezen 1690-ik évben, hogy a községeket és a népet e terhek egyenletes viselésében támogassa, miután a szolgabírók képtelenek voltak a sokféle szolgáltatási teendőknek megfelelni, megyei főbiztosi tisztséget szervezett a katonai elszállásolások, természetbeli szolgáltatások és egyéb hadi adók kezelésére. Ilyen főbiztossá választatott ez évben Almássy János, és melléje albiztosokul Szabó György és Majtényi György választattak. 1692. márcz. 6-án tartott közgyűlésen Laczkovicz István választatott főbiztosul; és ez időtől ezen új tisztség hosszú éveken át kiegészítő részét képezte a megyei magistratusnak.

A katonai terhek kezelésére szervezett ezen új tisztség mellett, a terhek egyenletes viselésének kérdése is foglalkoztatta ekkor a megyei rendeket. Mint láttuk, a megyebeli községek legnagyobb része elpusztult volt. Az új telepedéssel a régi birtokviszonyok teljesen megváltoztak. A jobbágytelkek már régebben is nagy alakuláson mentek keresztül. Most ez átalakulás méginkább előtérbe lépett. A telkek nemcsak megaprózódtak, hanem a művelési ágak szerint is módosultak. Erdők irtattak, mezők, rétek felszántattak, kertek, szőlők telepítették; egyszóval, a régi telekrendszer, mely a portai adózásnak alapját képezte, jóformán megszűnt. A porta szerinti adózás, a telkeken nyugodott, melyek ez időszerint elvesztették régi méretöket; egyes termények belterjes művelése, a jövedelmezőségnek telkek szerinti becslését és e szerinti mérlegelését illusoriussá tette; a vármegye tehát, a terhek egyenlősítése szép eszméjét érvényesítendő, a régi portai összeírásoknak különben is elavult rendszerét, a telkek szerinti adóztatást többé fenn nem tarthatá, hanem az új település által életbe lépett új gazdasági rendszerből folyólag, a terhek viselését a tehetség szerint kívánta arányosítani, vagy is a tényleges fizetési ké-

pesség szerinti adófelosztásban kerestetett az egyenlő teherviselésnek igazságos kulcsa. Ez volt az átmenet kezdete, a telek vagy is porta adózástól a jövedelmi adózáshoz, melynek kivitelére 1692. év aug. 25-én a vármegye Gyöngyösön tartott közgyűlésében következő határozatot hozta:

„miután az idők mostohasága folytán a megyében még most is sok üres pusztaság látható, más helyek népesedni kezdenek: hogy ezen megyének lakosai által viselendő terhek arányosan feloszthatók legyenek, utasítatnak a szolgabírák, hogy járásaik községei és városaiban a lakosokat fejenként tehetőségek szerint írják össze, hogy a kivetési rovások ehhez képest alakitassanak.“

Íme a vármegye maga belátta, hogy a lefolyt idők alapján elforgatták a régi birtokviszonyokat, és az ezeken alapuló portai adózás rendszerét; elrendelte tehát a lakosok fejenkénti és vagyon szerinti összeírását, hogy annak alapján, vagy is a tehetőséghez képest eszközöltessék az adóbeli szolgáltatások felosztása.

1694-ben egy királyi rendelet tudósítást kívánt a vármegyétől, hogy a reájok rótt adóösszeg részletes kivetése mily alapon történik. Válaszul kifejtetett a megye részéről, hogy az új művelési ágak, rétek, kertek, szőlők stb. a régi telek-rendszerbe immár nem iktathatók, és így a vármegye az adó részletezését a tehetőség arányában eszközli a lakosság között.

V. A fentebb idézett megyei határozatban egyidejűleg a tehetőség összeírásának módja is előíratott. Összeírandó volt a gazda, marha, ló, buza és egyéb terményének mennyisége a következő becsérték szerint: egy ökör értéke 15 renusi frt, egy ló 10, egy tehén 12, tinó 10, öt kecske 10, tíz juh 10 frt, egy sertés 1 frt 50 denár. A termény értéke ekként volt megszabandó: husz kila egy évi élelmezésre leszámoltatván, ezen felül minden kila 1 frtra, a hol pedig még keresztben volt az élet, egy kereszt két kilára volt felveendő; zab, árpa, köles kilánként 50 denárra, egy kas méh 1 frtra, egy köből buza 1 frtra volt számítandó. A hol folyó adósság mutattatott fel, az az érték összegéből levonandó volt. Ezen összeírás fejenként, személyes hit alatti vallomás és vizsgálat alapján volt végrehajtandó. Az összeírás megtörténvén, az érték összege szerint vettetett ki a megyére eső adóból a megfelelő illeték. A föld, ház és egyéb ingatlan számításon kívül hagyatott. Egy községben tehát az összeírás ekképen ment végbe: a gazdák sorba összeíratlak: hány ökre, lova,

tehene stb. van.¹⁾ Ezek becsértéke összeadatott így: X gazdának 4 ökre, három tehene, 20 kila búzája lévén, 4 ökre 60 frt, tehene 36 frt, búzája 20 frtot tevén, összes értéke 116 frtra tétetett és ehhez képest vettettet ki adója.

VI. A megyebeli járások községekben 1692-ben foganatosított összeírás, következő eredményt tüntetett fel:

<i>Első járásban:</i>			
A hely neve:	tehetősége frtban:	A hely neve:	tehetősége frtban:
Gyöngyös	24156 frt.	Derecske	601 frt.
Patha	9050 „	Recsk	1750 „
Pásztó	vársosok 2846 „	Szajla	527 „
Apcz	837 „	Pétervására	1110 „
Hatvan	3251 „	Kövesd	373 „
		Istenmezeje	429 „
		Váraszó	415 „
		Szent-Erzsébet	1459 „
		Lelesz	995 „
		Szucs	434 „
		Szent-Domonkos	903 „
		Bekölcze	659 „
		Csehi	546 „
		Bocs	1954 „
		Bátor	1216 „
		Aranyos	2397 „
		Maklár	1748 „
		Verpelét	802 „
		Debrő	527 „
		Összesen:	23641 frt.
		érték.	

Összesen: 67695 frt.

érték.

<i>Második járásban:</i>	
A hely neve:	tehetősége frtban:
Bátöny	240 frt.
Dorogháza	933 „
Szuha	252 „
Mindszent	329 „
Balla	1286 „
Bodony	1208 „
Parád	447 „

<i>Harmadik járásban:</i>	
A hely neve:	tehetősége frtban:
Visonta	1993 frt.
Karácsond	794 „
Füged	2080 „
Bod	1079 „
Kál	1296 „
Alattyan	1972 „
Átány	3171 „
Heves	1311 „
Pély	1618 „
Poroszló	9010 „
Füred	4118 „

¹⁾ Még ma is divatban van egyes vidékeken, ily tehetőség szerint jellemezni a vagyoni állást: „hat vagy négy ökrös gazda“ stb.

A hely neve:	tehetősége frtban:	A hely neve:	tehetősége frtban:
Kisköre	1299 frt.	Vizseny	954 frt.
Bura-Roff	1891 „	Jenő	812 „
Kőtelek	1305 „	Összesen:	36314 frt.
Kürü	2212 „	érték.	

A három járásban összesítve 127650 frt érték tűnik ki, 62 községben. A többi falvak még ez idő szerint sem számoltattak, mint új telepések.

Ezen összeírásból, hogy külön-külön mennyi értéket képviselt a marhabeli és mennyit a szemes életbeli állomány, természetesen nem tűnik ki.

Megjegyzendő, hogy ezen időben a megyének szolnokmegyei része, miután még mindig néptelen volt, a harmadik járás alatt szerepel, és ez idő szerint, külön szolgabírói járást nem is képviselt. Ezen tehetőség, vagy érték szerint kivetendő adóösszeg aránylag osztatott fel a községek között. Például ez évben 1000 frt vettettet ki megyei szükségletekre. Ezen összeg úgy osztatott fel, hogy minden ezer frt érték után 9 frt számoltatott, és ekként repartíaltatott a községek között. Ekként részleteztetett a községek között a természetbeni adózás, és a katonatartási díj is, a gyalog és lovas katonai portio.¹⁾

Hogy a községek gazdasági és népesedési állapotával ez időben már most összehasonlító adatot lássunk, itt közöljük az 1693. év decz. havában rectificált összeírás eredményét, mely szerint az első járásban most már összeíratott	83625 frt érték;
a másodikban	23949 „ „
a harmadikban	61466 „ „

Összesen: 169041 frt. érték.

VII. Ez a községek jobbágy — vagy mint a jegyzőkönyvben nevezve van, a paraszt (ruralis) lakosainak értékét mutatja ki. A nemesek ez összeírásban nem foglaltattak, mert ezek eddig az ismert taksák alakjában rovattak meg. A birtokviszonyok változása azonban itt is szükségessé tette az érték összeírását, mely a fent kimutatott rendszer szerint vétetett alkalmazásba, hogy a taksa kivetésénél a megfelelő arány kitudható legyen. Ennek folytán az 1694. márcz. 31-én felvett összeírás szerint:

¹⁾ Megyei könyvekben ugyanazon évsz. a.

az első járás nemességének értéke . . .	18194 frt,
a második „ „ „ . . .	3582 „
a harmadik „ „ „ . . .	8915 „
Összesen:	30691 frtra ment.

A nemesi érték összegének azonban csak harmada, vagyis 10,000 frt érték-összeg volt határozva, mely után a nemességet terhelő eddigi taksa egyenként részletezendő volt. Vagyis 1694. évben a fent kimutatott parasztérték 169041 frt, nemesi érték összege 17941 frt után most 2500 frt megyei szükséglet vettetésén ki, minden frt után 1½ denár volt esedékes.

Ezen érték szerint vettetés ki Leopoldnak 1694. márcz. 6-án kelt rendelete szerint az országra rótt 2 millió frtból, és száz ezer köből buzából, a vármegyére eső mintegy 19 ezer frtot tevő adó-összeg is.

Ezen érték meghatározásánál — ismételjük — az ingatlan vagyis a föld maga nem vétetett számításba, hanem a tulajdonos ingósága.

Az egriekre 400 frt illeték szabott ki külön az 1692-ik évben, azonban a fizetés megtagadtatott. Azon egri lakosokon, kik a megye területén, tehát a város határán kívül birtak, még is mintegy 180 frt hajtattott be azon czimen, hogy a megye területén fizetni kötelesek.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az adó-alap módosítása, érték helyett a természetbeni tehetőség szerint 1694. A dika megállapítása. II. A hadi szolgálmányok természetbeni kiállítás. Katonai portio, gyalog és lovas portio. III. Az 1867-iki országgyűlés után a bécsi reactio növekedő hatalma. Kolonics rendszere. IV. A vármegyék mozgalma az önkényes hadi adó ellen. A 13 vármegye tanácskozása Kassán. 1695. Beresényi Miklós küldetése a királyhoz a sérelmek ellen. Jelentése eljárásról.

I. Az érték összeírás alapján a megyére vetett hadi adó és egyéb szolgáltatás részletezése azonban nehézkesnek mutatkozott. A reparitálás könnyítése végett az 1694. év folyamán, az összeírt ingóságnak, vagy is tehetőségnek adó alapul meghatározására egy más kulcs alapított meg, mely a vagyonnak ugy is változó becsértéke megállapítását feleslegessé tette.

Ezen összeírási mód az volt, hogy a jobbagy gazdasági felszerelvénye vagy is tehetősége terményével összeíratván, annak becslése elhagyatott; hanem ezen gazdasági, illetőleg állat-állománybeli felszerelvény vagyis tehetőség osztályoztatott, és ekként külön-külön adó alapul vagy mint neveztetett dikául jelöltetett ki. A gazda tehetősége nem értékben, hanem természeti állományában hagyatott és

ekként vétetett fel adó-alapul. Az elv ugyanis az volt, hogy a gazda tehetősége nem abban áll, hogy mennyi földje van, hanem mily erővel mennyi hasznot képes a földből kivenni. Tehát ez a tehetőség, mely „facultásnak“ neveztetett, volt az adóalap, a dika, melyre vettetett azután ki maga az adóösszeg.

A tehetőségnél az osztályozás kezdetett a férfi személyénél, mely a gazdálkodásnál kétségkívül első tényező volt. Kijelöltetett tehát egy adóalapnak minden 15 éven felüli férfi személy. Ezzel ugyanazonos adóalap vagyis egy dikával jelöltetett azután a tulajdonában levő heverő egy-egy drb ökör, ló, tehén és egyéb ingóság a következőképen: a gazdasági használatban volt állatokból két-két ígás ökör, tehén és ló képezett egy-egy dikát. Továbbá négy-négy egy éves tinó és ló képezett ismét egy-egy dikát. Egy dikának volt számolandó 6 urna bor, 10—10 juh, vagy kecske, 20 bárány, 20 malacz, 20 méh-kas, 20—20 kila buza vagy lencse, borsó, 30—30 kila árpa, zab vagy köles, és 30 frt évi jövedelem. Tehát nem az adó-alapot képező ingóságnak értéke, hanem maga az ingóság csoportosított a fentebbi számítással egy-egy adó-alappá, vagyis dikává, megközelítőleg érték arányban, a mi azonban időnként szintén változott, a körülményekhez képest. Mert például nem mindig 20 malacz, vagy 20 juh képezett két ígás ökörrel vagy lóval egyenlő dikát vagy adóalapot. Egyszer több, máskor kevesebb számoltatott, a mint az érték emelkedett vagy fogyott. A fentebbi ismertetés az 1697. nov. hóban történt összeírásból származik.

Ekként egyes embernek adó-alapja vagy dikája például így számoltatott: Német János személye 1 dika vagy rovás; volt 6 ígás lova; két-két ló számolandó egy dikának, tehát ez alapon van 3 dikája; volt 60 kila buzája, 20—20 képezvén egy dikát, ez ismét 3 dika; volt készpénze 30 frt, ez 1 dika: volt tehát összesen 8 dikája. Koczka Istvánnak volt például 2 ökre, 18 méhkasa és 20 kila buzája, ez képezett 6 dikát stb. Összeszámoltatván a község lakossága ezen tehetőség szerint: kijött például, hogy Gyöngyösnek van 1810 ily dikája, Patának 864, Solymosnak 363 stb. Vagy is 1694-ben az egész megyének dikája volt 14302. A nemesség tehetősége szintén ekként számoltatván, ez évben 2107 dikája volt. 1697-ben a parasztság dikája 27639, a nemességé 8623 volt. Természetes a szaporodás azért is, mert 1697-ben már az új telepés községek is számoltattak, melyek eddig adómentességet élveztek. 1698-ban azonban már összesen 25681 dika számoltatott, mert időnként,

mint fentebb jeleztük, a dika alapját képező ingóság összesítése is változott.

Későbbben a személy dikája is módosult. 1700-ban a családfő mellett a nő is dikának mondatott ki. A férj 15 évtől 1 dika, neje $\frac{1}{2}$ dika volt.

Ez volt tehát a dika, melyre most a megyére kivetett adóösszeg repartíaltatott. Például 1696. évben kivettetett a megyére 29940 frt. Volt akkor dikája 27639. Tehát egy dikára nem egészen egy frt esett. 1698-ban 59573 frt vettetvén ki, 25681 összeszámolt dika után, minden dikára 2 frt 50 denár vettetett ki. Az egyes lakoson azután az egy dika után esedékes 90 denár vagy az 1698-ban esedékes 2 frt. 50 denár, összes dikája után vétetett be. A fent nevezett Német Jánosnak 8 dikája lévén, fizetett 90 denárral 7 frt 20 denárt, 2 frt 50 denárral 20 frt adót. Koczka István fizetett 6 dikája után 90 denárral 5 frt 40 denárt, 2 frt 50 denárral 15 frtot. Ime e két példa mutatja, hogy mekkora tehetőségek mennyi adót fizettek, mely valóban sulyosnak mondható.

Vegyük fel például a négy ökrös gazdát, kinek saját személye egy dikát, négy ökre két dikát, terménye, mely negyven kilára tehető, ismét két dikát, összesen 5 dikát tett ki, a fent jelzett 2 frt 50 krral egy-egy dika után, fizetett 12 frt 50 krt. Az ily gazdának bizonyosan volt még tehene, juha vagy kecskéje, melylyel szintén szaporodott dikája.

Megjegyzendő itt, hogy a jobbágyság dikájával csak az armalista nemesség dikája számoltatott egyformán, mert a birtokos nemesség itt felvéve nem volt. Az armalista nemesség dika szerinti adózás alá azért volt felvehető, kivéve személyét, mert ezek gazdasága általában jobbágytelkeken folytattatott, és így személyeik kivételén, a nemesi kiváltság sérelmet nem szenvedett.

Ez a pénzbeli adókivetésnél történt ekképen.

II. A katonai adó azonban, habár pénzbeli értéke is kiszámoltatott, természetben is rovatott a megyére. Évenként bizonyos számú katonai elszállásolás történt, majd buza, liszt és egyéb élelmi szükséglet rovatott ki, mint azt előadásunk során láttuk. Nagy adóterhet képviselt az elszállásolás. A katonának és lovának napi élelme pontosan kiszabotott és az vagy természetben, vagy pénzértékben volt az elszállásolási helyen kiszolgáltatandó. 1690. decz. 22-én Koltner Bertalan hadi biztos Egerben tudatta a megyével, hogy egy lovas-

nak jár naponként két font kenyér, egy font hus, hat font zab, nyolcz font széna, egy-egy itcze bor.¹⁾

1693. nov. 3-án kelt királyi leirat a gyalogos portióját egy font hus és két font kenyérre szabja. A téli elszállásolásnál még fedett helyet, szobát, világítást és melegítést is rendel el. A pénzbeli megváltás, a gyalogos portiója egy óra 1 frt, lovaséra 1 frt 50 denárban szabattott meg. Később a gyalogosé 1 frt 30 denárra, a lovasé 2 frtra emelkedett.²⁾

Ezen ekként körülírt katonai portiónak rendszere, az újabb hadi adóztatásnak egyik nemét képezte. A katona napi portiójának évi összege pénzzel számítva, kimutatta egyszersmind az élelmezési szükséglet évi összegét. A beszállásolt katona-tartás, ez alakban számoltatott le a megyékre rótt adó fejében. Ez időben már sem az általános, sem a részleges felkelés hadi erő gyarapítására igénybe nem vétetett. Ugy látszik, a nemzeti erőnek ekként felfegyverzése nem illett be azon politikába, mely Buda visszavételével a magyar alkotmány teljes átalakítását, és ez országnak, az örökös tartományokkal egységessé tételét czélozta.

III. A török elvonulásával az országból, csakugyan sok reformra volt szükség a restituálás érdekében is. A mint az 1687-iki országgyűlésen sikerült a rendeket a trónörökösödés rendjének elfogadására és az Endre királyféle ellenállási törvényczikk törlésére reá birni, az égető reformkérdések megoldására többé országgyűlés össze nem hivatott; hanem az ország, mint hódított tartomány, a bécsi udvar tanácsosai egységesítő rendszerével kormányoztatott. Magyarország ezen kormányzásának vezér-szelleme, a pozsonyi kamara egykori elnöke, ez időszerint győri püspök, majd 1695-ben az agg Széchenyi halála után esztergomi érsek a hirhedt Kolonics Lipót volt, ki mint a bécsi udvar által az 1687-iki országgyűlés feloszlata után kiküldött alkotmányozó és törvénykészítő bizottság elnöke, az egységesítés keresztülvitelére egy rendszeres tervezetet nyújtott be a királynak, mely azonban 1696-ban Széchenyi Pál kalocsai érsek erélyes ellenállására, egy időre cihalasztatott.

Habár az új Kolonics-féle rendszer ekkor nem is hirdettetett ki, az ország tényleges kormányzása már régen annak értelmében vezettetett.

¹⁾ Eredetije megyei ltárban ugyanazon évsz. alatt.

²⁾ Hevesmegye jegyzőkönyveiben, és az eredeti kiadványok ugyanezen évsz. a.

Igy, mint azt előző kötetünkben ismertettük, a honvédelmi kiadásnak terhe, azon kívül, mely a kincstár jövedelméből volt fedezendő, a megyékre utaltatott. Az 1680-as évtizedben az állandó zsoldos katonaság hozatott rendszerbe, és a végvárok szükségletének előállítására hárítottatott a megyékre. Leopold most a megyei felkelő hadat teljesen mellőzvé, idegen országokban toborzott haddal lepte el az országot, és ennek eltartását a vármegyékre önkényesen kivetett hadiadókra utalta.

Ezen hadiadó majd készpénzben, majd terménybeli szükséglet alakjában, majd az elszállásolt vagy átvonuló katonaság természetbeni élelmezésében volt lerovandó, és e szerint leszámolandó.

Igy az 1693-ik évben a megyére kivetett 9039 frt, az itt elszállásolt 283 gyalog és 163 lovas részére kiszolgált portio összegével számoltatott el, mely szerint havonként egy lovasra eső 2 frt, és egy gyalogosra eső 1 frt 30 denárral számítva adatott egy hóra 750 frt, 6 hóra 4503 frt. A többi összeg a katonai pénztárba szállítatott.

1694-ben Leopoldnak márcz. 6-án kelt leirata szerint 2 millió frt, és 150 ezer frttal megváltható 150 ezer mázsa buza vagy liszt vettetett ki az országra.¹⁾ Ebből esett a vármegyére a nádor felosztása szerint 29940, a buza illetményéből pedig 2246 frt, összesen 32186 frt. Ebből, Szirmay András számvevősegi praefectussal történt leszámolás szerint, mintegy 14 ezer frt lerovatott a fentebbi módon a megyében szállásolt 392 gyalog és 293 lovas katona portiójának érték-összegével; 9400 frt készpénzben szolgáltatott be, hátrálék maradt még akkor 9478 frt, mely összeg hasonló szolgáltatásokkal rovatott le.

IV. A vármegyékre ekként utalt hadi adó ellen a vármegyék részint feliratokban, részint küldöttségeik útján adtak évenként kifejezést. Az 1694. év folyamán, midőn a király 2 millió frt, és 150 ezer köböl buza beszedését rendelte meg, a dolog komolyabb fordulatot vett. Ez ellen a királyhoz intézendő előterjesztés közös megállapítására 1695. decz. 2-án kelt megkereséssel Abaujvármegye felhívta Hevesmegyét, hogy a 13 vármegye által Kassán decz. 13-án tartandó közös tanácskozásra küldje el megbízottját. A megkeresés későn érke-

¹⁾ Hevesmegye ltárában találhatók ugyanazon év sz. a. csomagban ugy. a királyi leirat eredetije, mint a katonai kezeléséggel eszközölt leszámolás.

zett a megyéhez, és a decz. 15-én tartott közgyűlésből erről azzal értesítette a megkereső vármegyét, hogy habár a császári seregek megszállása és az okozott kiadások által kimerített vármegye görnyedve viseli a terhet, de már elkésetten, felesleges kiadásokat tenni, nem tartja szükségesnek.

A 13 vármegye tanácskozása Kassán megtartatott, már azon megyék által, melyek megjelenhettek. Erről értesített is a megye, és gróf Bercsényi Miklós küldetett ki, hogy ő felsége előtt tolmácsolja a sérelmeket, ki is decz. 24-én kelt levelében tudatja a megyével, hogy István martir napján utazik kiküldetése helyére, és a megye mellé küldendő követ atyafiát a csatlakozásra utasítsa, hozván magával az 1647. évi porták összeírását, az elpusztult falvak feljegyzését és egyéb requisitumokat.¹⁾ A megye külön követet e czélból nem küldött Bercsényi mellé; de nehezteléseit pontokba foglalva elexpediálta, az ezer arany utazási költségnek a megyére eső 55 frt részletével.

Gróf Bercsényi levele a megyéhez fentebb elbeszélt küldetése eredményéről előadja: „hogy a 13 vármegyék közkövetsége által folytatott instantiák regressusiról előbbi levelében adván tudositást, és minthogy most Isten kegyelméből nem kevés fáradságos szemtelenkedéssel és unalmas munkálkodása által annyira vihette, hogy kimes urunk ő felsége a vármegyék keserves panaszát meghallgatta és arra kmes rezolútiót adott,“ melyet másolatban bemutat, azon reményét fejezi ki, hogy követsége az udvarhoz, a vármegyék érdekében, nem volt haszontalan fáradság. E szerint a 13 vármegye 16 pontban összesített sérelmeit tolmácsolta Bercsényi, melyeknek főbbjei: hogy az adóösszeg az 1647. évi porta-összeírás szerint rovatott ki, holott ez már régen túlhaladott, az idő mostohasága annak alapját megváltoztatta. Így tetemesebb és teljesen méltánytalan teherrel rovatott meg. A mai időnek megfelelő összeírás eszközözlendő. Ennek eszközölésére a felső megyékre egy magyar főbiztos lenne általok választandó. Az udvari magyar kanczelláriához a felső megyék képviselőit egy tanácsos lenne jelölendő. Az új szerzeményi birtokok mai helytelen kezelése, a pénz devalvatio, a tized bérlete és a só ára felemelése ellen emel-
tetik még panasz.

¹⁾ Eredetije Hevesmegye ltárában, és a megyei jkönyvekben ugyanazon évsz. a.

HATODIK FEJEZET.

I. Az adófelosztása ügyében 1696-ban Pozsonyban összehívott országos tanácskozmány. II. A nádor véleménye a 13 vármegye panaszára. III. A megállapodások a porták ujra számolására. Az új számolás szerint a megyére eső adóösszeg. IV. Az összeírt porták mennyisége az egész országban. V. A porták összeírásának módja a vármegyében.

I. Bercsényinek előterjesztése folytán Leopold 1696. április 14-én egy leiratot intézett a megyéhez: hogy a két millió adónak a felső megyékre eső része repertiálásánál tapasztalt súlyos sérelmek orvoslására a kellő intézkedést megtenni határozta el, udvari kanczelláriája meghallgatása után. Sajnálandó, hogy a háború kényszere hű alattvalóinak ily terheltetését idézi elő. De a felső megyék észrevétele után az alsó vármegyéket is meg kell hallgatni. E végből, hogy az igazságos megosztás kulcsa megtalálható legyen, az összes vármegyéket legközelebb Pozsonyba fogja hívni, az adó felosztása feletti tanácskozásra.¹⁾

Ezen kir. leirat folytán 1696. máj. 18-án tartott közgyűlésen, ezen pozsonyi tanácskozásra Dul Mihály és Darvas János küldettek ki, kellő utasítással ellátva. Darvas helyett később Almásy János ment oda.

II. Az ország vármegyéinek küldöttségei, mint azt fentebbi leiratban a király megígérte, júl. 6-án kezdték meg Pozsonyban tanácskozásukat, Eszterházy nádor elnöklete alatt, ki is előterjesztette azon véleményes jelentést, melyet ő felségének mutatott be 14 pontban a 13 vármegye panaszára, az adók igazságosabb felosztása végett. Ezek főbb részletei: „ha a porták szerinti felosztás fogadtatik el, tudni kell pontosan a porták számát, de ismerni kell mindennek előtt a kivetendő adó-mennyiségét, melynek az ország erejéhez kell kiszabtatni. Azért ő felsége kérendő a nádor után, hogy az ország állapotát tekintve, ehhez képest szállítsa le a kívánandó mennyiséget. Ha két millió lenne a kívánandó összeg 1697-ik évre, az 1647-iki porta összeírást tekintve, mely 32 vármegyében akkor 7187 portát mutatott ki, — egy portára mintegy 250 frt esnék kivetésre. Az akkori összeírás az akkori viszonyok között történt, ez ma már meg nem állhat. Sok megye akkor hódolt terület vala, pontosan össze sem irathatott. Sok vármegye területe most mint új szerzemény szerepel. Az egyes megyékben a városok portái nagy változást tüntetnek fel, és a régi összeírás alapján, nagy területek maradnának adómentesek, mások mértéktelenül terheltetnének. A királyi városok is bevonandók

¹⁾ Megyei ltárban ugyanazon évi jegyz. a.

az adók arányos fizetésébe. Ő felsége a téli katonai elszállásolást a végvárakba tehetné, ezzel nagy tehertől szabadulna meg az ország. Ő felsége intézkedjék, hogy a szent koronához tartozó országrészek, mint Horvátország, Slavonia, Dalmátia visszacsatoltatván, arányosan részesedjenek az adók viselésében.

III. E feletti tanácskozás ügyrendjére nézve volt kezdetben nézeteltérés. Abban történt megállapodás, hogy miután a felső vármegyék a magok nézetét külön állapítják meg: az alsó vármegyék is saját észrevételeiket külön összegezzék, mielőtt a közös gyűlésre jönnének össze.

E szerint végre a következő megállapodások jöttek létre: „a porták új összeírása rendeltessék el, és az eddigi törvények szerint egy portában számíttassék négy egész jobbágytelek, mindenik 22 holddal számítva, vagy négy eke 4—6 ökörrrel, vagy 8 féltelek, vagy 16 zsellér. A kertek, szőlők, rétek, erdők és egyéb gazdasági területeken levő lakosok portába való számításának módja körülíratott. A nemeseknek külön taksa szerinti adóztatása ajánltatott fentartandónak.“ E szerint készítettett meg 12 pontban a porta-összeírás eszközlésére adandó utasítás, a királyi városokra szóló adóalap összeírására szólóval együtt, mely az eskü alatt megyénként kiküldendő dicatoroknak adatott ki. Ezen dicatorok még ez év október hóban tartoztak az összeírást befejezni, úgy, hogy a megyék és városok hasonló küldöttsége Lukács evangelista napján Pozsonyba összegyűlve, a felett észrevételeiket megtehessék.

Heves és K.-Szolnok megyébe ily dicatorokul Farkas Ádám és Kosztolányi Gábor, Barsmegye jegyzői küldettek ki.¹⁾

A felső vármegyék részére főadóbiztosul gróf Bercsényi Miklós neveztetett ki, ki is az új összeírás szerint decz. hóban osztotta fel most már a 13 vármegye között, az ide eső adó-részletet, melyből Heves és K.-Szolnok vármegyét az 1697-ik évre 29940 frt terhelé. Ez összeg az új összeírás alapján 27639 paraszt és 3623 nemesi, összesen 31263 dikára rovatott úgy, hogy a megyei szükségletre is számolva, egy dika után 1 frt vettetett ki. E szerint az előző évi 32186 frt adó-összeegnél 2246 frttal fizetett kevesebbet a vármegye, mely összeg részint a már ismert katonai portiók, részint egyéb természetbeli szolgáltatások alakjában rovatott le.

¹⁾ Ezen pozsonyi tanácskozásról szóló jelentés egész terjedelmében olvasható az 1696. decz. megyei közgyűlés jkönyvében.

IV. Az 1696-iki pozsonyi tanácskozás után elrendelt porta-összseírás az egész országra, — mint az az 1698. évi bécsi tanácskozmányon előterjesztetett — következő eredményt tünteti fel:

Dunáninnyi terület portáinak száma	2058
Dunántuli „ „ „	1573
A 13 vármegye „ „	1482
Szabad kir. városok „ „	560
Jászok, Kunok, Hajdu és a szepesi 13 város	300
Az újon szerzett vármegyék	1219
Horvát, Dalmát és Szlavon vármegyék	720
Horvát városoké	88
Összesen:	8000

A Tiszáninnyi vármegyék portáinak száma a következő: Heves és K.-Szolnoké 95, Borsodé 80, Zempléné 205, Sárosé 205, Abaujé 160, Gömöré 151, Szepesé 142, Szabolcsé 140, Szatmáré 116, Ungé 65, Beregé 65, Ugocsa-Tornáé 29—29.

V. Ezen összeírásban is, a régi törvények értelmében, négy jobbágy telek vétetett fel egy portának. A változott gazdasági viszonyok között azonban épen az volt nehéz, hogy ezen egy jobbágytelek állomány, a különféle művelési ágaknak alávetett parcellákból miként állitassék össze? Ugy látszik, a kérdés a maga lényegében megoldatlan maradt és egy telek megállapítására most egy új számítási alap vétetett fel. Hevesvármegyére megállapított az, mint a megyei levéltárban fenmaradt összeírásai töredékből kitűnik, hogy egy telek után 120 pozsonyi mérő, 4 telek után 480 mérő számítottassék; és az egyes családok összeíratván, a náluk talált buza mennyisége után határozottassék meg a falu porta-száma. A zsellérekből pedig 40—60 vétessék egy portaszámba. Hogy e számítás mily ingatag alap volt, s mennyire nem felelt meg a tényleges valóságnak, megmagyarázni sem szükséges.

HETEDIK FEJEZET.

I. A kerületi adóbizottságok szervezése az országban 1698-ban. A fogyasztási adó behozatala újból. A négy millió adó repartálása, e célból a Bécsbe hívott országos tanácskozmány. II. A bécsi tanácskozmányra küldött megyei követek. Ezek véleményes előterjesztése a kérdésekre. III. A hosszas tanácskozmány eredménye. IV. A papság és birtokos nemesség összeírása a vármegyében 1699. V. A felekezeti és birtokviszonyok állása ez időben. VI. A pásztói apátság birtokügye.

I. Ez időben az eddiginél is nagyobb meglepetés érte az adózás terén az országot és a megyét is.

1698. jan. 7-én rendszereztek Budán, Kassán és Pozsonyban a kerületi adóbizottságok, melyeknek feladata volt a fogyasztási adó behozatala mellett, négy millió adónak repartíálása a megyék között. Felhivatott a megye, hogy követeit küldje Kassára ezen adóügyek feletti tanácskozássra. Ez azonban csak bevezetés volt az országos értekezletre, mely ez év szept. 4-én Bécsbe hivatott össze, melyre nézve a megyei jegyzőkönyv a következőket tartalmazza.

1698. aug. 28-án Gyöngyösön tartott közgyűlésen olvastatott fel Leopold leirata, hogy az adók szétosztása és kivetése ügyében sept. 10-én Pozsonyban tartandó országos tanácskozássra a főispán, vagy akadályoztatása esetében az alispán vezetése alatt deputatusok küldessenek ki. Almásy János alispán, Berényi György jegyző, Dévay Pál és Vadász Márton a következő 8 pontból álló utasítással küldettek ki: hogy főleg Nógrád és Borsodmegyék küldöttjeivel igyekezzenek egyértelműek lenni, hogy az elszállásolások ügyében a megyét ért igazságtalanságok szüntettessenek meg, hogy az adó most a nemesség és parasztságnak szigorúan összeszámított értéke után vettetik itt ki, dikális felosztás szerint úgy, hogy egy dikára 2 frt 30 kr. esik ez időszerint, míg más megyékben ennyi érték után 1 frtot alig fizetnek. Mert a megyére eső adó-összeg az 1647-iki porta-összeírás szerint vettetett ki, midőn még Csongrád és a Kúnság is ide számoltatott, holott ezek levonásával alig volna számolható 90 porta; mindezekben, úgy egyebekben is a haza javát előmozdítani igyekezzenek.

Az adóügyekben összehívott ezen országos tanácskozmány Pozsonyból Bécsbe tétetett át később.

III. A küldöttek Gyöngyösről sept. 3-án indultak; Pesten, Győrön át Bécsbe 10-én érkeztek, hol 13-án vette kezdetét a tanácskozás¹⁾ a nádor elnöklete alatt, melyen véleményezés végett előterjesztett első sorban a katonai élelmezés módja, hogy fentartassék-e a házi élelmezés (Hauszmanskonst) vagy pénzben adassék ki a katonadij és élelmezésökről ők gondoskodjanak? Miként történjenek az elszállásolások?

Majd a fogyasztási adónak és egyéb adók kivetési módjának kérdése került tárgyalás alá. Fogyasztási adó volt tervezve: egy urna borra 6 garas, serre 3, pálinkára 10, egy mázsza husra 10,

¹⁾ A tanácskozással szöveg jelentése a küldötteknek egész terjedelemben a megyei ltár 1697—1703 jegyzőkönyvében található.

egy köből buzára egy garas, ökör eladás után 1 csász. arany, juh, kecske, sertés után 5 garas, egy tehén után $\frac{1}{2}$ arany.

A kérdő pontokra „legalázatosabb hivei, káplánja és kardinális szolgálja a primás és Magyarország nádora, a többi egyházfők, mágánások és nemesek a jelen bécsi tanácskozásra meghivattak“ — aláírással ellátott terjedelmes válaszok nyújtattak be, melyek a megyék nehezteléseit részletesen fejtegették.

A katonai szállásolás és ételmezésre a rendek javaslata az volt, hogy a mennyire lehet, végvárakba helyeztessenek el. Ha mégis egyes házakba elszállásolandó: az ételmezés díja az illető katonának havonként kiadandó a megszabott értékben. Ezen így előállandó hadiadó huszadrészének fedezésére első sorban szolgálna a kimérő helyek, mészárszékek, korcsmák, kereskedők stb. taksája, a többi, porták vagy házak szerint szedetnék be. Ez ellen Kolonics Leopold aláírásával megjelent királyi észrevétel megjegyzi, hogy így az urak és nemesek teljesen kiesnének az adózás alól, mert a mészárszékek, korcsmák stb. taksája, a jövedelem után szedetvén, e jövedelmet a fogyasztó nép és katona adná. De ez a bevétel bizonytalan is. Ekként visszautasított az, bár az ajánlat, hogy a katona ételmezési díja pénzben adassék ki, elfogadtatott.

Az adózás módjára, úgy a porták és nemesek közötti kivetés mikéntjére áthidalhatlan ür maradt a bécsi kormányshoz akarata és az összegyűlt rendek véleménye között. A bécsi kormány által emlegetett egyenlő teherviselés keresztülvitele a magyar birtokviszonyokba ütközött. Voltak nemesek, kiknek vagyona csak a jobbágyszolgáltatásban állott. Az osztrák örökös tartományok adórendszerének átvitele az egységesítés úttörője lehetett ugyan, de életbeléptethető nem volt. A rendek felfogása nem idegenkedett a terhek egyenlővé tételétől, mennyire azt a viszonyok engedik; de irtóztak a gondolattól, hogy országgyűlésen kívül ejtessék ily súlyos csorba a nemesi jogon. „Minden erőnket felajánljuk, hogy felséged akaratának ez irányban is megfeleljünk — ekként szól az okt. 1-én kelt felterjesztés illető pontja — bár ez csak az országgyűlés jogköréhez tartozik, és kérjük is felségedet, hogy a hármas könyv I. rész 9. czim ellen a nemességet terhelő adó ki ne vettessék, és most ezuttal csak is a porták szerinti kivetést méltóztassék alkalmazni. Hogy pedig a nép terhei könnyítéséhez hozzájáruljunk, — folytatja a joghoz is ragaszkodó, de az egyenlő teherviselés elvét is tisztelő előterjesztés, — mig felséged országgyűlése nem oldhatja meg e kérdést, az 1595.

évi 11. tezikk értelmében az egyháziak, mágnások, birtokos nemesek, armalisták, plebánosok stb. megfelelő taksával rovassanak meg.“

Mint alább látni fogjuk, a nemességre eső teherrészlet a megyére rótt összes adó-összegeből levonva, csakugyan taksa alakjában rovatott ki.

A tanácskozás folyamán, a négy millió adónak a pozsonyi, kassai és budai dicasteriumok után megyénkénti kivetésére, ide rendeltettek fel a megyék perceptorai számadásaik kimutatásával. A kassai kerülethez tartozó felvidék, és itt vármegyénk, Bartalothi főhadipénztáros alatt, okt. 14-től 22-ig lett rendben a kivetéssel, mikor is Almásy János megyei küldött befejezván működését, követ társával, a megyei jegyzővel, haza utazott és terjedelmes jelentését előterjesztvén, fáradságáért 80, a jegyző pedig 40 arannyal jutalmaztatott.

III. A hosszas tanácskozmány eredménye az volt, hogy az országra rótt 4 millió, a vármegyék között porta szám szerint osztott fel, és az 1698-ik évben Heves és K.-Szolnok vármegyékre kivetett 59570 frt úgy, hogy ebből 3771 frt a papok és birtokos nemesség által fizetessék be, a többi dikák szerint volt kirovandó, mely ez évben 25681-re ment, és így dikánként 2 frt 50 denár volt esedékes. E szerint a vármegyének 95 portáját véve fel, úgy a mint 1696-ban összeszámoltatott, egy portára több mint 600 frt esett.

1699-ben már méltányosabb beosztás történt, és e szerint 48396 frt adó rovatott ki, melyből 3226 frt a papokra és birtokos nemességre levonatván, 45170 frt a megye ez évben összeszámolt 25054 paraszt és 1526 armalista dikája között felosztva, egy-egy dika után esedékes összeg 1 frt 78 denárra ment.

A dika ez évben a következőképen állapítatott meg: 1 dikát képezett először egy személy, 2-or egy heverő ökör, tehén vagy ló; 3-or két jármos ökör vagy igás ló; 4-er két éves tinó vagy csikó kettő; 5-ör 10 urna bor, 6-or 10 juh, kecske; 7-er 20 bárány vagy éves malacz; 8-or 20 kila buza, kétszeres, rozs; 9-er 20 kila bab, len-cse, köles, borsó; 10-er 30 kila árpa, zab, kukoricza. E szerint összeírva volt 102 községben paraszt és armalis nemes dika 25580.

A birtokos nemességre levont 3226 frt a következőképen osztott ki: volt 63 vízi és 12 száraz malom, összesen 75. A száraz malomra 2 frt. 50, a vizire 5 frt. kivetve, ekképen bejött 395 frt. Sör és pálinkafőző volt 20, 5 frttal taksálva bejött 50 frt. A puszták között felosztásra 500 frt jelöltetett ki. A földes urak jobbágyait összeszámolva, találtatott censust fizető telkes jobbágy 2465.

Kuria volt 77. Egy kuriát két jobbágy-teleknek számolva, tett 154 telket. A még fenmaradt 2281 frt. összeg ekképen felosztván, jutott egy-egy jobbágy-telek után a földesur és kurális nemes által fizetendő 88 denár.

IV. Ezen kivetési mód azonban nem találatott helyesnek, és elrendeltetett még 1693. év folyamán, hogy a papság és birtokos nemesség javaikkal együtt irassanak össze, meghatározva az évi jövedelmet, és az erre eső taksát, a mennyi tudniillik majd felosztva esedékes lesz. Ezen összeírás oly érdekes ismertetését adja a Rákóczy korszak előtt megyénk birtokosságának, és az akkori birtokviszonyoknak, hogy azt itt egész terjedelmében közölni érdemesnek tartjuk.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Kir. fiskus.	Gyöngyösön 30 sessio. Hatvanban 70 ses. Szent-Miklós praed. Sas praed. Szegh. Kürth.	452 frt	49 frt 70 d.
Egri püspök.	Solymos 91 sessio. Gy.-Püspöki 28 sess. Tisza-Nána. Hidvég. T.-Halász. Kápolna 23 sess. Maklár 26 sess. Kis-Buda 7 sess. F.-Abony. P.-Szikszó. Kerecsend Dobi praed. A kir. bérlet.	3849 frt	423 frt 39 d.
Egri káptalan.	Poroszló 25 sess. Szőke, Heves-Iván. Szt-Miklós, Butelek praed. Mező-Tárkány, Bocs 9 sess. Aranyos 20 sess. és tized. Bátor-Szalók praed. Nyolczad. megyei bérlet és tized.	1046 frt	115 frt 6 d.
Hatvani prépost.	Malom-Szőlő-Birtok.	380 frt	41 frt 80 d.
Sári apát.	Gazdasági birtok. Szőlő, serfőzés.	300 frt	33 frt — d.

Földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Pásztói apát.	Gazd. birtok, malom, korcsma.	230 frt	25 frt 30 d.
Patai lelkész.	Szücsiben 3 1/2 sess. és gazdasága.	142 frt	15 frt 62 d.
Pásztói lelkész.	Gazdaság.	10 frt	1 frt 10 d.
Tari lelkész.	Gazdaság.	200 frt	22 frt — d.
Ugyanott rector.	Gazdaság.	50 frt	5 frt 50 d.
Ecsédi lelkész.	Gazd.	50 frt	5 frt 50 d.
Fancsal lelkész.	A stólán kívül gazdaságból	10 frt	1 frt 10 d.
Hatván lelkész.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
A csányi licentiat.	detto	16 frt	1 frt 76 d.
Halászi lelkész.	detto	60 frt	6 frt 60 d.
Tarjáni lelkész.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Ballai lelkész.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Sári lelkész.	detto	60 frt	6 frt 60 d.
Péternásári lelkész.	detto	40 frt	4 frt 48 d.
Ugyanott rector.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
A sári rector.	detto	20 frt	2 frt 20 d.
Debrői lelkész.	detto	40 frt	4 frt 41 d.
Ugyanott rector.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Bocsi lelkész.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Domszlói licentiat.	detto	10 frt	1 frt 42 d.
Egri lelkész	detto	50 frt	5 frt 50 d.
Ugyanott rector	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Gyöngyösi I. káplán	detto	26 frt	2 frt 20 d.
Gyöngyösi II. káplán	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Erdőtelki lelkész	detto	20 frt	2 frt 20 d.
Kürüi lelkész	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Fügedi licentiat	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Sülyi licentiat	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Hevesi rector	detto	30 frt	3 frt 30 d.
Átányi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Nánai Praedic.	detto	16 frt	1 frt 10 d.
Sarudi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Kiskörgei Praedic.	detto	50 frt	5 frt 50 d.
Tiszahalászi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Roffi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Versenyi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Turi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Pélyi Praedic.	detto	30 frt	3 frt 30 d.
Poroszlói Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.
Füredi Praedic.	detto	10 frt	1 frt 10 d.

Földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Kürti Praedic. Rákóczy Ferencz fe- jedelem	A stólán kívül gazdaságból Gyöngyös 31 sess. Kis- köre, Roff $\frac{1}{2}$, Debrő 15, Tófalú 12, Nagy- ut $\frac{1}{2}$ sess. Balpüspöki, Varsán pred. Kál, ti- zedbor és nona.	10 frt 248 frt	1 frt 10 d. 27 frt 28 d.
Gróf Erdődy György	Gyöngyös 42 sess. Roff $\frac{1}{2}$ Balla 7, Bozon 5, Pa- rád 7, Derecske 3, Nagyut $\frac{1}{2}$, Debrő 14, Tófalú 8 sessio. Bal- püspöki praed. Kaál. Tizedbor és Kilenczed.	331 frt	36 frt 41 d.
Gróf Koháry István	Gyöngyös 37, Tarján 14, Pata 38, Hasznos 1, Apcz 3, Adács 13, Hort 38 sessio. Visz- nék praed. Tized.	912 frt	10 frt 32 d.
Gróf Forgách Simon	Gyöngyös 27 sess. Föld- vár, Kengyel praed. Tized.	122 frt	13 frt 42 d.
Gróf Eszterházy Ist- ván	Gyöngyös 28, Saár 6, Visonta 4 sessio. Tized.	139 frt	15 frt 27 d.
Báró Haller Samu	Gyöngyös 10, Sár 7, Tar- ján 8, Pata 17, Györk 2, Visonta 14, Szajla 1 sessio. Verpeléth, Mar- kaz, Fegyvernek, Gyan- da, Tarnócza, Eörs, Ugra, Domoszló praed.	221 frt	24 frt 30 d.
Gróf Aspermont Báró Keglevics Ádám	Kaál és Roff negyede. Pétervására, Eörs, Ság praed.	26 frt 180 frt	2 frt 80 d. 29 frt 88 d.
Bossányi familia	Gyöngyös, Sár 9, Pata 5, Tarján 2, Pásztó 4,		

Földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Huszár familia	Visonta, 2, Tar 47, Detk 5, Györk 2, Verpeléth 8 sessio.	157 frt	17 frt 87 d.
Báró Károlyi Sándor	Gyöngyös 9, Sár 5, Szajla 2, Pata 5, Tar 7, Halász 3, Visonta 9 sessio. Verpeléth, Detk. Tized.	126 frt	13 frt 60 d.
Vay Ádám	Poroszló 25 sessio.	35 frt	3 frt 85 d.
Marki Bagni	Gyöngyös 8, Sár Tarján 2, Pata 2, Csán 9, Recsk, Derecske 7 sess. Domonkos, Visonta, Eörs, Györk, Nána, Markaz praed.	199 frt	21 frt 89 d.
Glökszberg ezredes	Sírokhöz elfoglalt javak után, praefectusának elismerése szerint.	2400 frt	264 frt — d.
B. Buttler János	Tisza-Szöllös 17, Poroszlón 50 fundus, Heves egészen, Csász praed. Pél, Kőtelek 32, Erdőkövesd 22 fundus, Átány 1/3.	722 frt	79 frt 42 d.
Pocska Leo	Erdőtelek, Mindkét Tenk egészen, Hanyi praed. Farmos egész. Malom 3.	1000 frt	110 frt — d.
Enczinger ur	A nánai uradalomhoz, fegyver jogán elfoglalt Visonta, Markaz, Domoszló, Nána, Verpeléth, Fegyvernek, Szent-Margit, Vécs, Kürü.	1000 frt	110 frt — d.
Penz János	A nánai uradalomhoz, fegyver jogán elfoglalt Visonta, Markaz, Domoszló, Nána, Verpeléth, Fegyvernek, Szent-Margit, Vécs, Kürü.	948 frt	104 frt 28 d.
	Bakta 12 sessio. János-hidai prépostság. A-		

Földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Beneken ur (egri sőtiszt volt) Körber özvegye	latytyán, Misével. Je- nő, Pázmád praed. Istenmezeje Vezekény praed.	1341 frt 300 frt 80 frt	145 frt 31 d. 33 frt — d. 8 frt 80 d.
Pál Deák ezredes	Karácsond sess. 3. Zsa- dán $\frac{1}{2}$ Szarank $\frac{1}{2}$ praed. Cserőháza, Fogacs.	300 frt	33 frt — d.
Berthoty István	Vezseny, Fokoru, Várkony, Földvár	1480 frt	162 frt 80 d.
Nagy András	Várkony $\frac{1}{2}$. tizeddel	343 frt	37 frt 73 d.
Sötér familia	Gyöngyös 6, Sár 6, Pata 5, Visonta 4, Kará- csond 6, Füged 5, Györk 5, Halász 3 sessio. Ver- peléth, Ugra	317 frt	34 frt 87 d.
Földváry familia	Sárszög $\frac{1}{2}$, Csanád $\frac{1}{2}$, An- dornak $\frac{1}{2}$, praed. Oro- szi 20. sess. Szücsi, Jenő, Czibakháza, Fe- jéregyháza, Sz. Imre, Kéthalom	199 frt	21 frt 89 d.
Repeczky familia	Gyöngyös 10, Sár 4, Pa- ta 5, Verpelét 5, Tar- ján 2, Szaila 2, Detk, Poroszló, Fegyverne- ken 1—1, Pél 3, Eörs 2, Körü 3, Gyanda 1 sessio	41 frt	4 frt 51 d.
Majthényi György	Nagy-Réde sess. 9. Kis- Réde praed. Tized. Ma- lom	448 frt	49 frt 28 d.
Gyulay Ferencz	Tarján 2 sessio	10 frt	1 frt 10 d.
Ferenczfy Ferencz	Tarján poss. nob.	10 frt	1 frt 10 d.
Vay László	Pásztó 17, Apcz 2, Hasz- nos 3 sessio. Maczonka	109 frt	11 frt 99 d.

Földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Fay György özvegye	Lelesz 1 sessio, Hasznos, Pásztó, Átány	28 frt	3 frt 80 d.
Melczér László	Pásztó 1 sessio. Hasznoson tized	30 frt	3 frt 80 d.
Battik János özvegye	Pásztó, Gyetrefalva, és Varaszó	42 frt	4 frt 62 d.
Róth János	Pásztón bormérés. Apcz. Csán	99 frt	10 frt 80 d.
Dorogfy özvegye	Dorogháza tizeddel. Csehi. Szuha. Maczonka. Süly. Heves. Monosbél praed.	375 frt	41 frt 21 d.
Vécseyné —	Pásztón nóna.	36 frt	3 frt 96 d.
Tornóczy András	Curia	86 frt	9 frt 46 d.
Szalay Pál	Pásztón nóna. Báton curia. Hasznos. Terebes, Lengyend praed.	147 frt	16 frt 17 d.
Horváth György	Curia	50 frt	5 frt 50 d.
Gyürky Ferencz	Mindszent 13, Szuha 1, Nagy-Réde 2 ¹ / ₂ , Nád-ujfalu 5 sessio. Ivánka.	197 frt	21 frt 67 d.
Balog Pál	Recsk-Derecske	163 frt	17 frt 93 d.
Miklovics István	Hasznos 2 sessio	6 frt	— frt 66 d.
Kubini Ádám	Apcz, Gyetrefalva	84 frt	9 frt 20 d.
Mihalek János	Ugyanott	50 frt	5 frt 50 d.
Kürtössy István	Ugyanott 1 sessio	5 frt	— frt 55 d.
Gyarmati András	Ugyanott	40 frt	4 frt 40 d.
Pap László	Szücsi 3 sessio, sörfőzés és gazd.	162 frt	17 frt 85 d.
Gosztonyi István	Karácsond, Szücsi 1 sess.	3 frt	— frt 33 d.
Gyürky István	Szücsi 3, Réde 1 sess.	9 frt	— frt 99 d.
Csima János	Erk praed. Szuha. Csán	216 frt	23 frt 76 d.
Szalontay János	Erk	13 frt	1 frt 43 d.
Csizmadia Albert	Erk, gazdaság	245 frt	26 frt 95 d.
Sánta András	Ugyanott és Eörs.	70 frt	7 frt 70 d.
Szijártó István	Réde. Kömlő praed.	416 frt	45 frt 76 d.
Batik György	Sarud és Cserőköz	42 frt	4 frt 62 d.
Balogh Mihály	Halma és Füged	72 frt	7 frt 92 d.
Balogh István	Tószeg	234 frt	25 frt 74 d.
Csala György	Csász praed. Verpelét curia	352 frt	38 frt 72 d.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Bekény János	Füged. Mikófalva	106 frt	11 frt 66 d.
Tassy András	Füged. Monostor	143 frt	15 frt 73 d.
Tassy István	Füged	122 frt	13 frt 42 d.
Rácz István	Füged és Monostor	164 frt	18 frt 04 d.
Pető András	Füged	21 frt	2 frt 31 d.
Galambos Ferencz	Sarud	72 frt	7 frt 92 d.
Péntek Benedek	Sarud	60 frt	6 frt 60 d.
Péntek István	Sarud	439 frt	48 frt 19 d.
Péntek István, öreg	Sarud	421 frt	46 frt 31 d.
Péntek András	Sarud	123 frt	13 frt 53 d.
Komjáthy Ábrahám	Tisza-Szöllős	21 frt	2 frt 31 d.
Vadász Márton	Curia ugyanott	93 frt	10 frt 23 d.
Tassy Ferencz	Szent-Imre. Szolnok	216 frt	23 frt 76 d.
Tóth András	Sarud	243 frt	26 frt 73 d.
Pap Samu	Sarud. Abád. Tomaj	239 frt	26 frt 29 d.
Bezegh Gábor	Szücsi 1 sessio	3 frt	— frt 33 d.
Csizmadia Mihály	Sarud	66 frt	7 frt 26 d.
Gácsa János	Sarud. Kürth	230 frt	25 frt 30 d.
Szalay György	Fancsal	257 frt	28 frt 27 d.
Szalay Albert	Fancsal	49 frt	5 frt 39 d.
Szalay Imre	Fancsal	84 frt	9 frt 24 d.
Szalay Gáspár	Fancsal	64 frt	7 frt 04 d.
Fejérpataki özvegye	Fancsal. Csán	92 frt	10 frt 12 d.
Gál János	Fancsalon curia, 4 sessio	292 frt	32 frt 12 d.
Szirmay Péter	Ecséd	120 frt	13 frt 20 d.
Holecz familia	Csán sess. 12. Szuha. Nád- ujfalu. Ivánka	133 frt	14 frt 60 d.
Bertoti Gábor	Recsk 4. Sz.-Erzsébet 1 sess. Szólát. Bolya	485 frt	53 frt 30 d.
Laczkovics István	Nagyréde sess. 2 ¹ / ₂ Ludas	468 frt	51 frt 40 d.
Darvas család	Nagyréde. Igar praed.	33 frt	3 frt 60 d.
Heflany György	Füred. Bekölcze	90 frt	9 frt 90 d.
Rácz Péter	Füred	108 frt	11 frt 80 d.
Török Ferencz	Örvény. Kisköre. Bura	15 frt	1 frt 60 d.
Igo András	Százaz-Beő praed.	180 frt	29 frt 80 d.
Latrán István	Örvény	10 frt	1 frt 10 d.
Szőcs János	Takson	8 frt	— frt 80 d.
Desan István	Roff és Bura	52 frt	5 frt 70 d.
Kallay Miklós	Varsány	36 frt	3 frt 90 d.
Kovács János	Ott Curia	200 frt	22 frt — d.
Dekány Mihály	Szintén Curia	20 frt	2 frt 20 d.
Nyáry Mihály	Domaháza. Kis-Füged	111 frt	12 frt 20 d.
Darvas Ferencz	Cselhi	30 frt	3 frt 30 d.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Szeredi Ferencz	Gyöngyösön gazdaság	124 frt	13 frt 64 d.
Majzik Simon	Tarcsa. Zsadány. Kompolt	118 frt	12 frt 98 d.
Kovács András	Lelesz. Bolya. Malom ser- főzés	600 frt	66 frt — d.
Tassy Mihály özvegye	Sz.-Domonkos	200 frt	22 frt — d.
Sztaray Ferencz	Szuha. Balla. Maczonka. Báton	67 frt	7 frt 37 d.
Ráday Gáspár	Nagyréde	3 frt	— frt 33 d.
Bulyovszky Ferencz özvegye	Fedémes praed.	12 frt	1 frt 32 d.
Kacsondy Péter	Bekölcze	8 frt	— frt 88 d.
György Sándor	Bekölcze	8 frt	— frt 88 d.
Gyöngyös városa	Encs pusztá	72 frt	7 frt 92 d.
Gyöngyösi jezsuiták	Fajzat. Halász	26 frt	2 frt 86 d.
Árokszállási lakosok	Ágó és Szent-András	500 frt	55 frt — d.
Dusa István	Kis és N.-Réde gazd.	173 frt	29 frt 3 d.
Horváth György	Fedémes	200 frt	22 frt — d.
Csáni István	Ugyanott Curia	34 frt	3 frt 74 d.
Bartha György	Halmaj	310 frt	34 frt 10 d.
Majzik János	Pusztai gazd.	72 frt	7 frt 92 d.
Hamza István	Curia	141 frt	15 frt 51 d.
Csicze Mihály	Curia	87 frt	9 frt 57 d.
özv. Czicze Mihály	Curia	23 frt	2 frt 53 d.
Holló Gáspár	Curia	116 frt	12 frt 76 d.
Kovács Mihály	Farmos	400 frt	44 frt — d.
Polgár István	Farmos. Erdőkövesd	500 frt	55 frt — d.
Szabó András	Bessenýő és Tepély	600 frt	66 frt — d.
Szabó András öreg	Ugyanott	100 frt	11 frt — d.
Szabó István	Ugyanott	75 frt	8 frt 58 d.
Szabó János	Ugyanott	437 frt	48 frt 7 d.
Polgár György	Dormánd fele	400 frt	44 frt — d.
Sághi Pál	Dormánd fele	230 frt	25 frt 30 d.
Császár Péter	Kompolt, Tarnócza-Bód	400 frt	44 frt — d.
Csató Péter	Ivánka praed.	400 frt	44 frt — d.
Jetrab János	Curia	165 frt	18 frt 15 d.
Sas Pál	Curia	82 frt	9 frt 20 d.
Usz Gábor	Szent-Erzsébet	6 frt	— frt 68 d.
Söter János	Curia. Malom	200 frt	22 frt — d.
Bajcsi Ferencz	Pusztai gazd.	401 frt	44 frt 11 d.
Csőke Mihály	Tas	408 frt	44 frt 80 d.
Csőke Barnabás	Tas	70 frt	7 frt 70 d.
Szent Miklósi István	Curia	136 frt	14 frt 96 d.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksója
Nyárádi özvegye	Curia	101 frt	11 frt 11 d.
Légrády István	Curia	98 frt	20 frt 78 d.
Korponay János	Curia	142 frt	15 frt 62 d.
Majzik András	Curia	82 frt	4 frt 20 d.
Kovács István	Curia	136 frt	14 frt 96 d.
Almásy György	Curia	622 frt	62 frt 42 d.
Zell György	Curia	130 frt	14 frt 30 d.
Turcsányi János	Árokszállás		
	Lelesz. Malom	10 frt	1 frt 10 d.
Poroszlai Lőrincz	Bocs	20 frt	2 frt 20 d.
Köre István	Bocs	20 frt	2 frt 20 d.
Bik Pál	Fedémes	25 frt	2 frt 75 d.
Ortó László	Fedémes	25 frt	2 frt 75 d.
Dancsa Mátyás	Kövesd	4 frt	— frt 44 d.
Szunyog Gábor	Balla	4 frt	— frt 44 d.
Jánosi János	Szuha	20 frt	2 frt 20 d.
Paxi István	Szék	10 frt	1 frt 10 d.
Fay Ferencz	Bátor	20 frt	2 frt 20 d.
Kozma Károly	Verpeléti curia	137 frt	15 frt 7 d.
Török Pál	Verpeléti curia	22 frt	2 frt 42 d.
Lesztár András	Verpeléti curia	25 frt	2 frt 75 d.
Holló Mátyás	Verpeléti curia	20 frt	2 frt 20 d.
Borsos Mihály	Recsk	63 frt	6 frt 93 d.
Borbás János	Recsk	10 frt	1 frt 10 d.
Ivágyni László	Pétervására	39 frt	4 frt 29 d.
Ivágyni János	Pétervására	12 frt	— frt 32 d.
Ivágyni György	Pétervására	54 frt	5 frt 94 d.
Botka Mátyás	Pétervására	2 frt	5 frt 94 d.
Say Péter	Pétervására	8 frt	— frt 22 d.
Nemes György	Erdőkövesd	20 frt	2 frt 20 d.
Szucsai Ferencz	Erdőkövesd	12 frt	1 frt 32 d.
Molnár János	Erdőkövesd	20 frt	2 frt 20 d.
Molnár Balázs	Erdőkövesd	6 frt	— frt 66 d.
Bozó György	Erdőkövesd	4 frt	— frt 44 d.
Meleg Mátyás	Bocs	93 frt	10 frt 23 d.
Szecske Máthé	Bocs	52 frt	5 frt 72 d.
Szecske Gáspár	Bocs	20 frt	2 frt 20 d.
Szecske Mátyás	Bocs	43 frt	4 frt 73 d.
Balogh Ambrus	Bocs	26 frt	2 frt 86 d.
Balogh Pál	Bocs	83 frt	9 frt 17 d.
Balogh Albert	Bocs	26 frt	2 frt 86 d.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Balogh Menyhért	Bocs	61 frt	6 frt 71 d.
Balogh Mihály	Bocs	198 frt	21 frt 78 d.
Balogh István	Bocs	4 frt	— frt 44 d.
Kelemen István	Mikófalva	33 frt	3 frt 63 d.
Kovács György	Mikófalva	24 frt	2 frt 64 d.
Kovács István	Mikófalva	26 frt	2 frt 86 d.
Kovács Mátyás	Mikófalva	18 frt	1 frt 98 d.
Kovács János	Mikófalva	18 frt	1 frt 98 d.
Kovács Albert	Mikófalva	18 frt	1 frt 98 d.
Biró István	Szent-Domonkos	4 frt	— frt 44 d.
Balázs György	Szent-Domonkos	48 frt	5 frt 28 d.
Vincze János	Lelesz	13 frt	1 frt 43 d.
Kovács Adám	Lelesz	13 frt	1 frt 43 d.
Kovács István	Lelesz	13 frt	1 frt 43 d.
Gyenes Márton	Lelesz	12 frt	1 frt 32 d.
Kovács Márton	Lelesz	4 frt	— frt 44 d.
Póta Mátyás	Lelesz	4 frt	— frt 44 d.
Szabó Máthé hatvani postamester	Fancsal. Szeszfőzés	328 frt	36 frt 8 d.
Hatvani Tricesimator	Gazdaság	180 frt	19 frt 80 d.
Gyöngyösi postames- ter	Gazdaság	150 frt	16 frt 50 d.
Átányi postamester	Gazdaság	200 frt	22 frt — d.
Bodi és verpeléti pos- tamester	Gazdaság	150 frt	16 frt 50 d.
Poroszlói és egri pos- tamester	Gazdaság	100 frt	11 frt — d.
Spekhárd ur.	Farmos	150 frt	16 frt 50 d.
Crondt kapitány	Alattyán	200 frt	22 frt — d.
Vácsi vicarius	Hasznosi malom	160 frt	17 frt 60 d.
Esztergomi káptalan	Szurdokpüspöki	100 frt	11 frt — d.
Utassy György	Szent-Erzsébet	128 frt	14 frt 8 d.
Utassy Balázs	Szent-Erzsébet	48 frt	5 frt 28 d.
Utassy János	Szent-Erzsébet	48 frt	5 frt 28 d.
Bosó János	Szent-Erzsébet	118 frt	12 frt 98 d.
Petrin Máté	Szent-Erzsébet	22 frt	2 frt 42 d.
Zay Lukács	Szent-Erzsébet	42 frt	4 frt 62 d.
Bosó Mátyás	Szent-Erzsébet	100 frt	11 frt — d.
Bosó István	Szent-Erzsébet	12 frt	1 frt 32 d.
Bosó András	Szent-Erzsébet	50 frt	5 frt 50 d.
Forgó Máté	Szent-Erzsébet	12 frt	1 frt 32 d.

A földesur neve	Birtoka	Jövedelme	Taksája
Ködmön Pál	Szent-Erzsébet	88 frt	9 frt 68 d.
Ködmön Mihály	Szent-Erzsébet	20 frt	2 frt 20 d.
Ködmön János	Szent-Erzsébet	7 frt	— frt 77 d.
Szilák Albert	Szent-Erzsébet	12 frt	1 frt 32 d.
Összes jövedelem magy. forintban		42937 frt	
Minden frt után 11 denárt vetve ki, a taksa			
összege			4723 frt

V. Nemcsak az akkor élő birtokos nemességet ismerjük meg a fentebbi összeírásból, hanem a felekezeti viszonyok is kitűnnek; a lelkészkezdő papság névsora mutatja, hogy ez időben mely községekben voltak katolikus vagy protestáns papok. Birtok-jövedelmök pénzben összeszámoltatván, minden forint után 11 denár taksa volt esedékes. A birtok jövedelmének pénzbeli megállapítása ugyanazon módon eszközöltetett, mint a tehetőség kiszámítása foganatosítatott az armalista nemességnél és a jobbágyoknál, t. illik a tényleges gazdasági terménynek és az állat-állománynak összesítéséből, dikák módjára. Innen magyarázható meg azon különbség, hogy például egyik birtokosnak kuriája után 137 frt másoknak 37 frt, van felszámolva; egyiknek sessiója után 5—10 frt, Gyürky Istvánnak Szücsön 3, Rédén 1 sessiója után 9 frt a jövedelmi összeg. Legérdekesebb a lelkészek jövedelmének felszámolása. Az egri plebános 50 frt, a gyöngyösi első káplán 26 frt, a pétervásári 10 frt, a bocsi szintén 10 frt után fizeti a taksát. A lelkészi minimum 10 frt, esik utána 1 frt 10 denár. Taron, Csányon, Pétervásáron, Saáron, Debrőn, Domoszlón, Egerben, Fügeden, Sülyön, Hevesen, Átányon és a Tiszamenti községekben, mindenütt licentiatús, praedicator és rectorok soroltatnak fel. Ekképen 38 községben találunk kath. vagy evang. birtokos lelkészt. A világi birtokosság száma 222, a papi birtokosság 42-re megy; legtöbb jövedelemmel szerepel az egri püspök; a világiak közül, az új szerzemény czimen foglalt birtokokon kívül Berthoty István, Buttler, Koháry, 1400—1000 frttal. Az összes jövedelem 42937 frtra van felvéve és ezután 11 denárral, esedékes 4723 frt.

VI. A pásztói apátság birtok-állománya után 230 frt jövedelmet találunk most felvéve, és ebből kitűnik, hogy az apátsági birtokok már visszafoglalva voltak. Ezen birtok restitutiójának pörös lefolyására a megyei jegyzőkönyvekben olvassuk a következőket.

1692. aug. 25-én tartott közgyűlésből felírás intéztetett a királyhoz, hogy a szent szüzzről nevezett pásztói apát Zolnay András, az ottani közbirtokosság sérelmére birtokokat foglal el, — tehát, hogy a törvény rendes útjára utasitassék vélt joga érvényesítésére. Ugyanakkor felterjesztés intéztetett a jánoshidai prépost Majnár Kázmér foglalásai ellen is Tisza-Jenő, Alattyán és más birtokra. Ugyanazon év okt. 10-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk, hogy Horváth Bernát a szent Pál remete szerzet fenti székhelye nevében tiltakozik Almásy András gyöngyösi plebánosnak foglalása ellen, e szerzetet illető Veresmarth birtokra, melyre nézve ősi tulajdonjogát még 1304-ik évtől származtatja, midőn is az Aba nemzetségből eredő Csobánka testvérek, e birtokot nevezett szerzetnek ajándékozták. E tiltakozásnak a jövő közgyűlésen viszont Almásy András mondott ellent.

1693. jul. 14-én az érdekelt birtokosok ujabban tiltakoznak a pásztói prépostnak Tar, Jobbágyi, Szent-Jakab, Halász falvakban tett erőszakos foglalásai ellen. Nevezett apát most a királyhoz fordult és Bécsben 1693. okt. 16-án kelt királyi védelmező levelét mutatta be a törvényszékhez, mely szerint Leopold király kinevezvén nevezettet a pásztói apátságra: „hogy ott székeljen, annak javait és jogait foglalja el, az orthodox vallás előmozdítására . . . midőn most bizonyos javakra ellenmondás forog fenn, a kérdés főtisztelendő Kolonics Leopold kardinális elnöklete alatt Bécsben működő bizottság elé utasítatott, hogy mint új szerzeményi birtok nyerjen megoldást, mely is, — az ellenfél visszaautasítván a delegált commissio előtti tárgyalást, — akként dőlt el, hogy birói utra utasitattak. Így állván a dolog, miután nevezett apát birtok-állományához ragaszkodik, a többire jogát a törvény előtt érvényesítendőnek tartja fel, tehát az apát mások ellen sérelmet elkövetni nem kívánván, ő is ez irányban védelemben részesítetik.“ Ez ellen szintén óvást és tiltakozást adott be Battik György pásztói birtokos társai nevében is.¹⁾

NYOLCZADIK FEJEZET.

I. A török adó kérdése Hevesvármegyében, mint a töröknek is hódolt területen, Eger visszavétele után. A vármegyék előterjesztései ez ügyben. II. A török jog az „új szerzeményi joggal“ egybeolvasztva, mint hódított területen, a fegyverjog czimén kényuralkmi intézkedések forrásul alapittatik meg. Kolonics rendszere ez alapon Magyarország egységesítésére az osztrák tartományokkal. III. Fehívás a vármegyében, hogy birtokjogát mint új szerzeményi területen,

¹⁾ Mindezekre lásd az 1692. év aug. 25-iki megyei jknyvet.

mindenki igazolja záros idő alatt. A megye remonstratiója ez ellen. IV. A fegyverjog ezimen a vármegyére rótt váltáság összeg 1703-ban. A vármegye kölesőne a váltáság fedezésére. V. A Kolonics-féle egységesítő rendszer szülte elégedetlenség. VI. A zemplénmegyei néplázadás 1697-ben. VII. Rákóczy Ferencz nőstülése és időzése Hevesmegyében 1695. Tapasztalatai. XIV. Lajos francia királylyal titkos érintkezése. Elfogatása, Lengyelországba menekül.

I. Az adózás ügye mellett még két fontos kérdés foglalkoztatta ez időben a megyék rendeit: és ez az új szerzeményi bizottság eljárása és a török adók ügye.

Még Egervárában voltak a törökök, midőn Hatvan és Szolnok visszafoglalása után 1686-ban már felmerült a kérdés Hevesmegye közgyűlésében, hogy mi történjék a szolnoki és hatvani várakhoz tartozott falvak ugynevezett török adójával? Mint III. kötetünk 185. lapjában olvasható, Szolnok és Hatvan birtokba vételére kiküldött kamarai biztos azon felhívására, hogy a török illetéket a vármegye szedje be, azon válasz adatott: hogy e felett az országgyűlés lesz hivatott intézkedni.

A kérdés még sürgősebb lett Eger visszavétele után, mikor Egervára és városának átvételére ide érkezett kamarai administrator Fischer Mihály egyenesen beszédetni rendelt minden török adót és illetéket. Ez ellen Borsodmegye emelte fel tiltakozó szavát első sorban, lépéseket tett, hogy az megszüntetessék, és e végből egyetértő közös eljárásra hívta fel Heves és K.-Szolnok megyét.

A török hódoltság folytán — mint tudjuk — a hódolt megyék, az országos terheknek felére voltak kötelezve. Az újabb időben főleg Eger visszavétele után kivetett hadi adóknál e viszonyra többé tekintet nem volt. Méltán emelhettek tehát panaszt a megyék, hogy a török jog (jus turcicum) immár létjogát vesztvén, megszüntetendő.

Hevesvármegye is megtette a kellő lépéseket, és erre érkezett Körner Lénárd egri várpraefectusnak Horvath György alispánhoz, 1690. aug. 19-én kelt átirata: „hogy a mi a lakosság által részint a török császárnak, részint török uraknak fizetett adót, tizedet és egyéb szolgáltatásokat illeti, mint buza, árpa, turó, méz stb. ő felsége kegyes leiratával mind elengedettett. Azonban azok a kötelezettségek, melyekkel a jobbágy földes urának tartozott, fentartatnak, és visszaállítatnak, — — mindazon falvak és birtokokban, melyek mint a töröktől visszavett új szerzemények, ő felsége hatalma alá jutottak, s melyek lakosainak földesura most császár ő felsége. Példa erre Maklár, Solymos, Felső-Tárkány esete, melyek az egri püspökséghez tartoztak egykor, és most mint új szerzeményi birtokok elfoglal-

tatván, a püspök bérbe vette a császárnak fizetendő évi 1200 frtért,¹⁾ három évre.

Ezen átirat világot derít az egri vár elfoglalásával az ahhoz tartozó birtokok miként kezelésére is. E szerint a várhoz tartozó, különben püspökségi birtokok: mint új szerzemény kezeltettek még 1690. évben is, és a földesuri illetékek a kamara által, a királyt mint földesurát illető javak szedettek be.

Daczára ezen átiratnak, a török jog még sem szűnt meg, — ez tűnik ki Borsod, Nógrád és Hevesmegyék további panaszos előterjesztéseiből, úgy hogy a megyék még tovább is, küldöttségeik útján szorgalmazták a király előtt ez irányban panaszaik orvoslását. Az 1692. nov. 10-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk, hogy Fejérpataky László megyei követ visszatérván bécsi kiküldetéséből, jelenti többek között, „hogy ő felsége az ő és Borsodmegye előterjesztésére a török jogot elengedte, és utasítatott is az egri praefectus, hogy a további adóztatást függeszsze fel.“

Ez az ügy azonban még tisztába most sem jött, mert a török illetékek több helyen folytonosan szedettek, úgy hogy az 1696-ban tartott pozsonyi tanácskozmányon is előhozatott ez a megyék küldöttei által, főleg Nógrádmegye sürgetésére, hogy ott még most is két irányban szedik az adót és egyéb illetéket.

II. A török-jog kérdése — úgy látszik — más irányban nyert megoldást az 1696. és későbbi évek folyamán. A bécsi egységesítő kormány elejtette a külön jogot, egygyé olvasztotta az országosan kiterjesztett „új szerzeményi joggal,“ melynek alapját képezé azon feltevés, hogy az ország a töröktől annak élvezett jogaival fegyverrel meghódított tartománynak tekintessék, és mint ilyen a bécsi kormány, mint hódító elhatározása szerint, az örökös tartományok módjára rovassék meg megfelelő adó és egyéb szolgáltatásokkal. Megállapított tehát ezzel, az egész országra a fegyver-jog (jus armorum) mely részint kincstári, részint fontos politikai sőt közjogi érdeknek szolgált hosszú évtizeden át kutforrásaul.

Az új szerzeményi birtokokról, és e jogczimról, mely a fegyver-jog kezdetét képezte, már III. kötetünk 184-ik lapján Szolnok és Hatvan visszavétele esetéből megemlékeztünk.

Kezdetben szerény körben indult meg e jogczim. Mint az idézett helyen láttuk, a háboru költségei fedezésére a töröktől vissza-

¹⁾ Megyei ltárban ugyanazon évsz.

foglalt és kizárólag általok uralt és birtokolt ingatlanok, a mennyiben azokra magyar igénylő nem jelentkezett, tehát mint uratlan birtokok, a kincstár által áruba bocsátattak. Vármegyénkben Hatvan, Szolnok, Eger város belsőségei, házai voltak ily uratlan birtokok, vagy is a töröktől visszavett, új szerzemény, *neoquisticus locus*. Kezdetben kerületenként kiküldött kamarai biztosságok kezelték az ily helyeket, mint Eger városa új alakulásánál ezt ismertettük.

Midőn a törökök elvonulásával mindig nagyobb területek jöttek ekként a kincstár kezébe, az új szerzeményi jogczim, nemcsak az egyes török által birt tulajdonokra nyújtá ki karjait, hanem — főleg Kolonics tanácsára — jóformán kiterjedt az összes vármegyékre, melyek török hódoltságképen, török adózók voltak. A Kolonics-féle közjogi felfogásnak, hogy Buda visszavétele után az ország mint fegyverrel visszafoglalt tartomány tekintessék, és ekképen a császári ház örökös tartományai sorába, egy és ugyanazonos kormányrendszerrel egységesítsék, ezen szerény új szerzeményi jogczim veté meg alapját. Kétféle érdek is szerepelt itt, egyik közjogi, másik kincstári, hogy e czimen óriási bevételi forrás nyitassék.

Leopold király ugyanis elfogadva tanácsosainak véleményét, Magyarországot csakugyan visszahódított területnek vette fel, és a hódolt vármegyéket, melyek egykor török adózók is voltak, az új szerzemény jogczimén felhívta, hogy azok birtokosai, birtokjogaikat záros határidő alatt Bécsben szervezett bizottság előtt igazolják. Leopold király ez irányban ismételten utasította a vármegyék birtokosait, nemességét, hogy birtok-jogaikat igazolják.

III. 1693. aug. 1-én hirdettetett ki Hevesmegye közgyűlésében egy újabb leirat, melyben a birtok viszonyokra ismételtetik a három évvel ezelőtt kiadott rendelet, hogy mindenki, a ki az új szerzeményi birtokokra jogot tart fel, most már hat hó alatt Bécsben a bizottság előtt érvényesítse azt, különben azontul meghallgattatni nem fog. A kik pedig ily birtokokon örök jogon, vagy vásárlás útján már haszonélvezetet nyertek, ezen év szept. 18-ig Bécsben a comissio előtt jelentsék magokat és szintén mutassák ki jogaikat. És habár a városok, falvak földesurai, régi, békés használatában vannak is birtokaiknak, mint új szerzemények tekintetvén: Eger, Sirok, Szarvaskő, Hatvan, Heves, Szolnok és Szent-Miklós tartozékai módjára lesznek a birtokjogok érvényesítendőek.

Hevesmegyében, — mint tudjuk már, — az egri váron kívül, Sirok várának voltak nagyszámu falui, melyek a mult században

magvaszakadt Ország-birtokhoz tartoztak. Sirok török kézbe esvén, de már előbb is, — odatartozó falvai, részint adományozás, részint a kincstártól vétel útján egyesek kezébe jutottak. Most Sirokvára visszavételével, összes mult századbeli tartozékával uj szerzeményi helynek jelentetett ki.

Ez ellen a megye azon felterjesztést tette, hogy ő felsége a törvények értelmében és az ország diplomái alapján fennállott birtokjogot ne háborgassa, sőt óvja meg; és kiknek a mai birtokosok ellen követelése van, a törvény szerint azok érvényesítsék azt, és a megyei birtokjogok ilyen módon ne háborgattassanak.

Az ekként szabályozott eljárás, képzelni lehet, hogy miként rendítette meg a megyei birtokviszonyokat. 1694. szept. hó 9-én tartott megyei közgyűlésen súlyos panasz emeltetett főleg a siroki várhoz tartozó falvaknak, az uj szerzeményi bizottság által történt összeírás miatt, mely a fennálló birtokosságra az igazolás kötelességét róttá.

Az uj szerzeményi birtokra vonatkozó jogok és igények kimutatására és igazolására, különös kegyelemből, az 1698. évi jan. 10-én kelt pápens, újabb határidőket tűzött ki és pedig Heves-Szolnok, Borsod, Csongrád megyék részére márczius havát, melyen tul a birtok a kincstár szabad rendelkezése alá kerül.

Midőn a megyék küldöttségei 1698-ban az adók felett Bécsben tanácskoztak, miről más helyen bővebben szólunk, annak folyamán Pest, Pilis, Solt, Heves és K.-Szolnok vármegyék azon sérelme is felhozatott, hogy nevezett megyék fegyverjogon uj szerzeménynek tekintetnek. „Ez nem vehető így, mert keresztény birtokosaik a török iga alatt is folytonos és háborítlan birtokukban voltak, portáik 1647-ben összeirattak, tehát a szent korona területétől nem évült el, törvényhatósági jogát rendszeresen gyakorolta, rendes tisztviselői voltak, királyi parancsokat hajtottak végre, fizették a kir. adót, az országgyűléseken résztvettek, királyt választottak,“ — így szól a sérelem elleni előterjesztés.

IV. Hasztalan volt a megyék küzdelme és ezek között Heves-vármegyéé is, hogy nem sorozhatók a fegyver jogán visszaszerzett területek sorába, mert végre is sok protestatio és a kényszerhelyzetből folyó alku után, 1703. febr. 3-án kelt kir. leirattal megsarczolatott a vármegye a következőképen.

A leirat elsorolván, hogy Isten segedelmével a dicsőségesen győző fegyvereknek sikerült a kereszténység esküdt ellenségét az ország

nagy részéből kiszorítani, a fővárost, a királyi székhelyet és ezzel egy nagy területet visszafoglalni, hogy azután most már a megkötött béke áldásaiban részesüljön. Mintán pedig mindez oly nagy áldozatba került, hogy a csász. kir. kincstárt kimerítette, az „új szerzeményi delegált bizottság utasítatott, hogy ezen visszafoglalt terület birtokosai, jogaik igazolásával meghagyandók ugyan javaikban, de kárpótlásul a fegyver jogért is megfelelő illetéket fizessenek. Azért most Heves és K.-Szolnok vármegyékben levő hiveink is, kiknek javai Buda elfoglalása után egészen török uralom alá jutottak, folyamodván hozzánk, előleges egyezkedés szerint, e célból kiküldött Nedeczky Sándor budai kormányzékai ülnökkel, és Petrovay László pestmegyei alispánnal, kegyelemből 12 ezer frtot tartoznak fizetni, sajátjokból. Kivételnek a megyebeli papság, melynek javaira nézve a fegyver jogából származott követelés elintéztetett, ugy azon egyes birtokosok, kikre nézve szintén történt már intézkedés. Az egyesek javai ekként összeíratván, a fentnevezett küldötteknek bemutatandó, és a kik a rájuk eső részt kifizették, háborithatlan birtokába jutnak javaiknak. Azon birtok-részeket illetőleg, melyekre a fegyver jogán kívül, más körülményből forog fenn a kir. jog, jelen birtokosai elővásárlási jogot nyernek, a legtöbbet ígérők között. Ha azonban megtartani nem akarnák, a vásárló kezébe csak akkor bocsátható, ha a fegyver jog-illetékét is lefizették. A kik örökösödés, vagy zálog czimén igénylik a birtokot, a kifizetett fegyver jog-illetéket, mint jogos terhet kötelesek elfogadni, és ennek kielégítésével nyerhetik meg csak a birtokot, a miért is a kincstári fiscus kezesnek tekintendő. Végre a megyében a Nyáry család birtokai, melyek ngos Bagni Scipio, továbbá Klebelsberg, Ditrik és Enzinger János által Sirok, Heves és Hatvan várához foglaltattak le, és most pörösek, mostani birtokosaik által lefizetendő jog-illeték ugy tudatik be a 12 ezer frtba, hogy a pör eldőlésével, a nyertes által a kellő leszámolás tétessék meg.“

Ezen leirat folytán a márcz. 5-én tartott közgyűlésen a vármegye, a kincstár ezen fegyver jogczimen tett követelésének kielégítésére, mig az részletes kivétel után beszédhető lesz, báró Pfefferchosen budai parancsnoktól 1704 február hóban fizetendő, tehát egy évre szóló, 8%-tőli mellett 14 ezer frt kölcsönt vett fel, és a követelést rögtön kifizette. Azután az összes megyei birtokok — a kiveendők kivételével — érték és jövedelem szerint sessiókba sorozva, ez illeték fizetésre sessiónként 5 frt 70 kr rovatott ki; ugy hogy ez év szent Mihály napjára lefizetve legyen. A fizetni mulasztó birtokát, az alis-

pán feljogosított, az illeték erejéig zálogba tenni. Összeiratott ekként a megyében 2808 sessio, melyre 5 frt 70 krt vetve, bejövendő volt 16005 frt. A többlet a felmerült költségek lerovására volt fordítandó. Ebből kitűnik, hogy egyes birtokosok, úgy a püspök és káptalan már előbb kiegyeztek a neoquistikai bizottsággal, és ekként kapták vissza birtokaikat is.

Ezen új szerzeményi birtok-kérdés, a felvett kölcsön ügygyel, a közbejött Rákóczy mozgalom folytán egyelőre letűnt napirendről, de mint látni fogjuk ismét csak előkerült az, a Rákóczy korszak végével.

V. A Kolonics által vezetett kormányzati rendszer, a nagy adók, katonai beszállásolások, a birtok-viszonyokat felforgató neoquistikai eljárás, mint képzelhető, vérig keseríték úgy a köznépet, mint a nemesiséget. Kétségtelen az, hogy a török elvonulással, ennek terheitől és az együttélés visszasságaitól felszabadult ország, úgy gazdasági mint birtokviszonyaiban nagy átalakulást szenvedett, és összes állami rendszerére a megfelelő reformoknak szüksége nélkülözhetetlen volt. Látunk, hogy Hevesmegye maga, az adók kivetése és beszedésére teljesen eltért a régi portai adózás rendszerétől, és kereste az igazságosabb arányosítás módját. De ama önkényes eljárási mód, melylyel Leopold ez uttal, még a helyes intézkedést is kezelte, mely az örökös tartományokkal tervezett egységesítési rendszer érvényesítését tűzte célul, felidézé a nemzet jogos félelmét. Magyarország külön állami létele, külön alkotmányozó joga volt az, melynek megdöntésére volt irányozva a pénzkérdés mellett Leopold kormányának minden intézkedése, még pedig úgy, hogy ez ország az örökös tartományok érdekeinek szolgáljon istápul. Ide mutat Leopold királynak több rendbeli leirata, például 1696-ban a felvidéki marha-kivitelének eltiltása, mert „Bécsben, a birodalmi székvárosban, a hus ára igen magasra emelkedett.“ Ezen indoklással érkezett a megyéhez több leirat, melyekben főleg Lengyelország felé tilalmaztatik a marha-kivitel.

VI. Ezen önkényeskedés és súlyos terhek nyomása a kedélyekben úgy is lappangó elkeseredést és gyűlöletet csak növelte, s kedvező esélyre várt, hogy tettelegességben és külső visszatorlásban adjon kifejezést. Csak szikra kellett, hogy lángra kapjon a gyúanyag, a mi meg is történt 1697. nyarán kitört néplázadás alkalmával Zemplén megyében, melynek élére állva a kurucz-világnak erdőkön és mezőkön barangoló szegény legényei, Szatmár, Ugocsa, Marmaros stb. vármegyékben a fegyveres népmozgalomnak komoly jelleget kölcsönöztek, főleg midőn két ily felkelő csapat, Tokay Ferencz és

Szalontai György egyszerü népvezérekkel élőkön, Tököly fejedelem nevének hangoztatásával Patakot és Tokajt meglepve elfoglalták. A lázadás hire jul. 1-én jött Egerbe, mire a várbeli őrség Buttlar parancsnok vezetése alatt, az itteni rác és német fegyveres polgársággal együtt, a lázadás színhelyére sietett, és a Harangodon csoportosuló felkelőket szétverték.¹⁾

Leopold jul. 12-én a nádorhoz intézett és innen a megyékhez küldött leiratában tudatja: hogy az istentelen mozgalom elnyomására megtette az intézkedést; reményli, hogy rövid idő alatt a nyugalom helyreáll. Meghagyja és parancsolja, hogy köteles hódolat és hűséggel fog közremunkálni mindenki a mozgalom elnyomására irányzott rendelkezésekhez.

Jul. közepén érkezett meg Lotharingiai Károly „vaudemonti herceg” a mozgalom színhelyére; Ónodról jul. 15-én hívta fel a megyét, hogy seregével megérkezvén nyomban szállitassék katonái részére 60 szekér abrak.²⁾ A helyszínére érkezett idejében Károlyi Sándor szatmári főispán is, és ekképen a lázadók minden oldalról körülvéve, jul. és aug. hóban teljesen szétszórattak.

A lázadók az épen akkor jószágain időző Rákóczy Ferenczet szerették volna vezéröknek megnyerni; de ő idejében Bécsbe vonult előlök, és így a mozgalomban részességének még csak gyanuja sem támadhatott.

VII. Az ifju Rákóczy Ferencz, Julia nővérével — mint tudjuk — édes anyjok Zrinyi Ilonának férjéhez Tökölyhez történt eltávozása után, Bécsben maradtak, miután az osztrák kormány az ő távozásukat nem engedte meg. Julia csakhamar, a már általunk ismert Aspermont tábornok nejévé lett. Az ifju Ferencz, sógora befolyásával nagykorusítatván, javait kezéhez kapta, majd külföldre utazott, és ott nőül vette a hesszeni herceg leányát. Rákóczy Ferencz külföldi utjáról hazatérve, ifju nejével jószágait utazta be. Ekként fordult meg 1694-ben Gyöngyösön is, hol a vármegye vendége volt. Így az 1694. decz. 29-én tartott közgyűlési jegyzőkönyvben ekképen találjuk felvéve, hogy „Rákóczy Ferencz fenséges fejedelem és mélt. Aspermont ur részére a megye nevében egyenként négy pulyka, ugyanannyi kacsza, 6—6 kila abrak, 3—3 urna bor szolgáltatott ki Dévay Pál és Majthényi György szolgabírák által.” Ettől fogva jószágain és főleg az 1695-ik évben Szerencs várában időzött

¹⁾ Lásd: Historia dom. soc. j. — ²⁾ Hevesmegye ltárában.

Rákóczy buzgón foglalkozva gazdasága és itt élő jobbágyainak ügyével. Erre mutat ez év jul. elején Hevesmegyéhez intézett sajátkezüleg aláírt azon megkeresése, hogy a vármegye egyik biztosa Szabó Ádám

Franciscus Princeps Rakoczi

kiskörei jobbágyait fuvarért zaklatva, midőn ezek magokat mint Rákóczy jobbágyok mentették: „sz . . . az lelkére az uratoknak is ördög teremtettké“ becsstelen szavakkal becsmérelte, miért is megfenyítését kérte. Egy másik jun. 25-én ugyancsak Szerencsen kelt megkeresésében, roffi újon telepített jobbágyai érdekében fordult a megyéhez, hogy házakat akarnak építeni, és ekként gyarapodni, tehát a megye érdeke is lesz, hogy a terhektől a szokásos mentesség biztosításuk részökre.

Ezen gazdálkodási tevékenység, és sokoldalú éber gondosság közepette érte őt a pataki mozgalom, mely elől aztán Bécsbe menekült. Innen rövid idő múlva ismét jószágaira tért vissza, hol módjában állott, közvetlen észlelet alapján további tapasztalatokat szerezni, Leopold kormányzásának szerencsétlen következményeiről, és az elégedetlenség által szított belső forrongás mérvéről. Itt, főleg Bercsényi Miklóssal folytatott barátsága és hazafias fájdalmaik közössége, idézte fel és érlelte benne a gondolatot, hogy hazájának mindig sulyosbodó baján segitendő, a sors mérlegébe dobja nagy nevét és tekintélyét, melyen a hazafiak reménye és bizalma csüggött már ekkoron. Ekkor lépett érintkezésbe XIV. Lajos francia királylyal is Longueval volt német parancsnok közvetítésével, ki segélyét helyezte kilátásba, ha az elégedetlenek élére állva, a bécsi kormány elleni küzdelmet megindítani hajlandó. Titkos érintkezése 1701-ben felfedeztetvén, elfogatott és Bécsbe hurczoltatott börtönbe, honnan sikerült megszöknie Lengyelországba, hol vártak már reá Bercsényi és számos menekült honfitársa, kik időközben, az üldözők körmei közül külföldön keresték személyök biztonságát.

KILENCZEDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye közigazgatása és törvénykezése a 17-ik század végén. Tisztújítások. Fenessy és Telekessy püspök-főispánok Hevesmegyében. Az első megyei közgyűlés Egerben a város visszavétele után. 1700. II. A visszatelepítés és újjáalkotás mozzanatai a vármegyében. Az 1697-iki dikális összeírás eredményei. III. A vármegye népesedési és közgazdasági viszonya a 17-ik század végén. Összehasonlítás az előbbi két századdal. A mezőgazdaság és állat-állomány ugyanekkor. IV. Az áru-viszonyok. V. A használatban volt pénzek értéke.

I. Mielőtt áttérnénk a 18-ik század korszakos eseményeinek vázolására, még vármegyénknek közigazgatási belételét kell vezérlő tisztikarával a 17-ik század utolsó évtizedéről bemutatni.

Eger visszavétele után a kettős megyék első tisztujtó széke 1688. szept. 9-én Gyöngyösön tartott meg. Fenessy György püspök-főispán ezen ülésen való képviseltetését Szörényi Gábor titoknokára ruházta, ki is bemutatván meghatalmazását, az alispánságra megtette a kijelölést. Bulyovszky Ferencz volt alispán végképen visszalépvén kijelöltettek: Vécsey Sándor, Bulyovszky Ferencz, Horváth György és Kállay István. Szótöbbséggel Horváth György rendes, helyettes alispánul pedig Dévay János választattak meg.

A szolgabírák választásánál, a kettős megye akkori helyzetét szomoruan jellemző határozat hozatott. Kimondatott, hogy a vármegye népessége annyira alászállott, a községek annyira elpusztultak, hogy négy helyett két szolgabíró, melléjük rendelt esküdtekkel elvégezheti a közkormányzat kívánalmait, és ekként egy szolgabíró, két járást kezeljen. Megválasztattak Almásy János és Csima István szolgabíráknak, esküdtekül melléjük Dévay Pál, Petes Ferencz, Gombkötő Mihály, Országh Pál. Jegyzőül Bulyovszky Dániel, helyettesül Laczkovics István. Az 1689. év okt. 10-én tartott tisztujtó széken Csima István szolgabíró helyére Dévay Pál választatott meg. A tiszti létszám egyebekben maradt. Ekkor is Szörényi titkár mint főispáni meghatalmazott volt a gyűlés elnöke. Ugyanekkor nevezett titkár részére, háromszori megjelenésért 30 tallér tiszteletdíj utalványoztatott a megyei pénztárból.

Az 1688. évi tisztujítás alkalmával tartott számonkérő szék tagjai voltak: Bulyovszky Ferencz alispán, Barátnoky Ferencz, Balogh Mihály, Kanizsay Sándor, Dévay Pál, Gombkötő Mihály, Almásy János és Dévay János szolgabírák és Darvas Mihály nemesek. Továbbá Péchy Ferencz az egeri püspök és káptalan megbízottja, Erdődy grófné nevében pedig Laczkovics István.

Az 1690. okt. 16-án tartott tisztujtó szék is Szörényi Gábor főispáni meghatalmazott elnöklete alatt tartatott. Ezen közgyűlésen

választattak első ízben a katonai adók és egyéb szolgáltatások kezelésére, és az illető helyeken pontos leszámolás eszközzésére ugynevezett megyei biztosok, egy fő- és két albiztos, miután a szolgabírák ezeknek eleget tenni immár képtelenek voltak. Ezen biztosok választása épen úgy, mint a többi tisztviselőké, jelölés alapján történt. Így 1692. márcz. 6-án Pásztón tartott közgyűlésen jelöltettek a főbiztosi állásra: Laczkovics István, Országh Pál, Csima János, Vadász Márton. Megválasztatott Laczkovics István. Albiztosokul hasonló jelölés mellett Giczey György és Bajcsy Mihály választatott meg.

Az 1692. évi aug. 25-én tartott tisztújító széken főispáni meghatalmazottul, Szécsenyi János praefectus szerepelt. Alispán még mindig Horváth György volt. Helyettes alispánul Almásy János még az 1691. évben választatott meg. A szolgabírák: ifj. Dévay Pál, Farkas János és Sötér Benedek tovább működni nem akartak, és véglegesen leköszöntek; helyükbe Országh Pál, Szabó György másképen Széchenyi és Majthényi György választattak meg. Ezen közgyűlésen találjuk első ízben, hogy a szolgabírák mellé esküdttül külön-külön egyén választatott: „hogy az igazság-szolgáltatás rendje, kellő módon vitethessék.” Ekkor már három szolgabíró választatott a megyében, kiknek egyike a tiszántuli szolnoki részt is kezelte.

1693. aug. 1-én tartott tisztújító széken Horváth György végleg lemondván az alispáni tisztról, helyébe Almásy János szótöbbséggel, helyettes alispánul Sötér Benedek, szolgabírákul: Dévay Pál, Petes Ferencz és Majthényi György választattak.

Az 1695. szept. 6-án Gyöngyösön tartott tisztújító széken Usz Ferencz képviselte a főispánt és az eddigi alispánok és szolgabírák megmarasztattak, csupán Petes Ferencz szolgabíró helyett választott Vadász Márton. Az akkori jegyző Laczkovics István helyett Kubini Mátyás, aljegyzővé Zsarnóczy András választattak. Tehát ekkor már két jegyző működött a tiszti karban.

Az 1696-iki tisztújításon Horváth György választatott alispánul Almásy János helyett. A többi tisztviselők maradtak. 1697. szept. 19-én tartott tisztújításon azonban ismét Almásy János választatott meg az alispáni székre, helyettes alispán Országh Pál lett. 1698-ban első alispánul Almásy János, második alispánul Országh Pál megmarasztatnak. Szolgabírák voltak: Csöke János, Petes Ferencz, Országh Pál.

1699. márcz. 4-én halt meg Fenessy György püspök-főispán, ki egész ideje alatt, a fontos tisztújító széken, mindig meghatalmazott

által képviseltette magát. Egyáltalában, hogy megyei gyűlésen elnökölt volna, semmi nyoma.

Fenessay után Telekessy István csanádi püspök neveztetett ki egri püspökké és Heves és K.-Szolnok vármegyék főispánjává, 1699. jun. 4-én, és 1700. aug. 10-én Egerben tartott közgyűlésen iktattatott be főispáni székébe. Verancz püspök Egerben időzése óta, tehát több mint 140 év után, ez volt az első eset, hogy Egerben, a vármegyei közgyűlésen részt vett a főispán, sőt beiktató gyűlése itt tartatott.

Ezen közgyűlésen felolvastatván a kinevező levél, Dvornikovics Mihály váci püspök, majd utána a megyei jegyző üdvözölte, mire a főispáni esküt a rendek előtt letette. A tisztujtó szék ez év sept. 16-án már Gyöngyösön tartatott, melyen Almásy János első, Országh Pál másod alispánok és a többi tisztviselők megmarasztattak. Az 1701. szept. 30-án Egerben tartott tisztujtó széken Almásy János marasztatott meg első alispánul, másod alispán lett Ordódy György; szolgabírákul választottak Petes Ferencz, Csala Sándor, Csőke János, Kada Pál. Ekkor tehát már ismét négy szolgabíró választatott és így a szolnoki rész is, részben visszatelepedettnek volt tekinthető. Választatott már akkor perceptor is Dévay Pál személyében. Jegyzők: Berényi Gergely és Zsarnóczy András voltak. 1702. szept. 12-én Gyöngyösön tartatott a tisztujtó szék, Telekessy püspök-főispán elnöklete alatt. Ekkor alispánul választatott Ordódy György, helyettesül Dévay Pál. Szolgabírákul Vadász Márton, Kada Pál, Taródy István és Nagy Ferencz. Biztosokká Szepesi Tamás, Bedécs András, Dévay József, Császárfi Ferencz, Vizi András, jegyzővé akik voltak.

Ezen tisztikar idejében 1703. év végén következett be a Rákóczy időszak.

II. A török uralom megszűntével, a 17-ik század utolsó évtizedében, nyomban Eger visszavétele után, a kettős megyék visszatelepítési és ujjaalakulási mozzanata, népesedési és gazdasági fejlődésével következő képet tár elénk.

Daczára az ismert terheknek, melyek ez időszakban is súlyosodtak a lakosok vállaira, a vármegye területén beállott békésebb idők lehetővé tették, hogy a községek elmenekült lakói, más települőkkel visszatérve, ősi fészkeiket fokozatosan kiépítsék, és szorgalmas munkájokkal, a sivár pusztákat újból a polgárosodás terévé alakítsák. Kétséggkívül, a fenforgott viszonyok között, mindez igen lassu mederben haladt előre. Lássuk, hogy állott a megye népesedési és közigazgatási viszonya az 1699-ik év végén. E tekintetben, ismét

csak az adózásokból vehetjük a tájékoztató adatokat. E czélból az 1697-ik évben végrehajtott dikális összeírás a legérdekesebb, és legtanuságosabb adatokat szolgáltatja, melyben 75 akkor már népes község van feltüntetve, úgy a személy, mint termények és gazdasági állatok mennyiségének összesítésével: „Heves és K.-Szolnok vármegyék nemes és paraszt személyei és azok tehetőségének a szolgabírák által 1697. november havában történt összeírása“ czim alatt.¹⁾ Ekkor tehát már 75 község volt visszatelepedve. Mint tudjuk Eger visszavétele után 1689-ben alig 37 község volt népesedve, a többi még elhagyottan állott úgy, hogy közigazgatási igényei kielégítésére is csak két szolgabíró választatott. Tíz év után 75 telepedett község volt már Egervárosán kívül, melynek telepedési viszonyait, más helyen már érintettük.

Ezen összeírás a következő érdekes adatokat szolgáltatja, további fejtegetésünk alapjául. Csak a főbb pontokat emeljük ki.

Összeíratott:

	férfi személy 15 éven felül	ökör, tehén, ló	buza, zab, árpa		férfi személy 15 éven felül	ökör, tehén, ló	buza, zab, árpa
Gyöngyösön	784	438	7241	Heves	37	95	581
Patha	371	362	3114	Pél	37	67	670
Szücsi	65	65	560	Kürü	118	274	616
Fancsal	100	127	972	Kőtelek	64	101	264
Apez	24	20	211	Süly	30	65	130
Ecséd	97	127	966	Roff	70	90	981
Hatvan	166	450	2492	Kisköre	86	134	612
Horth	80	175	1058	Tisza-Nána	224	687	5634
Csán	53	118	1085	Sarud	43	226	1945
Atkár	40	77	497	Tisza-Halász	96	98	1095
Adács	38	72	406	Tisza-Szöllős	75	188	1667
Halász	79	120	885	Poroszló	231	791	4295
Tar	64	89	523	Átán	89	356	2592
Hasznos	31	18	127	Füged	58	198	1822
Pásztó	100	129	1181	Füred	176	299	3005
Sz.-Püspöki	30	73	259	Takson	28	41	241
Tarján	115	189	1144	Vezény	160	222	2170
Oroszi	80	106	855	Tur	255	654	4889
Solymos	133	164	1044	Erdőtelek	92	220	1596
Réde	76	118	682	Detk	16	29	129
Saár	165	388	1811	Kaál	88	160	998
Gy.-Püspöki	84	25	649	Visonta	83	149	919

¹⁾ Eredetije ugyanazon évsz. a. a megyei ltárban.

	férfi személy 15 éven felül	ökör, tehén, ló	buza, zab, árpa		férfi személy 15 éven felül	ökör, tehén, ló	buza, zab, árpa
Halmaj	34	30	102	Szent-Erzsébet	10	76	176
Báton	29	25	32	Lelesz	28	67	101
Maczonka	6	12	35	Szent-Domonkos	58	69	174
Dorogháza	43	51	103	Bekölcze	36	43	134
Szuha	31	23	50	Mikófalva	17	64	61
Mindszent	36	24	62	Csehi	48	40	90
Nádújfalu	19	27	5	Bocs	44	88	294
Balla	35	42	163	Aranyos	78	72	149
Bodon	47	68	119	Maklár	56	43	215
Parád	38	56	111	Kápolna	43	53	168
Derecske	43	36	87	Tófalva	30	29	56
Recsk	62	79	38	Döbrő	72	86	150
Szajla	21	40	82	Verpelét	65	123	228
Pétervására	76	93	292	Domoszló	59	44	131
Kövesd	39	39	83	Isten-Mezeje	31	46	44
Váraszó	42	45	86		6297	11294	63022

III. A 17-ik század végén, a vármegyének érdekes képét vázolják ezen adatok. Az ujjászületés ezen első időszakában tehát legnépesebb községeknek mutatkoznak, Gyöngyös 784, Patha 371, Poroszló 231, Tisza-Nána 224, Füred 176, Solymos 133 tizenöt éven felüli férfi személylyel. Összeíratott ekképen az egész 75 községben 6297 férfi személy. Összeíratott továbbá termény, buza, árpa stb. összesen 11294 kila.

Fentebbi nyolczadik fejezet IV. pontja alatt a vármegyében 1699-ben művelés alatt 2465 egész jobbágytelek, és 77 kuria mutattatik ki. 1703-ban, midőn a fegyverjog váltáság-összegét kivetette a megye, 2808 telek iratott össze. De most a fentebbi 2465 számmal van egyedül dolgunk. Ezenfelül összeíratott 72 malom és 10 szeszfűző: A birtokos nemesség száma 219, az egyházi férfiaké 42 volt.

A fent kimutatott 6297 férfi személy között azonban a nemesség nem foglaltatik, mert ennek csak ingó jószágá számíthatott fel a dikális megállapítás sorába, személye nem; mert a nemes személye — mint már érintettük — adóalapul nem szolgálhatott. Miután fentebb a birtokos nemesség létszámát már feljegyeztük, itt csak az armalista nemesség létszáma marad megállapítás alá, melyet Eger visszavétele előtti időben 296-ban, a kurialis falvak nemességét 300-ban mutattuk ki. Most még az a kérdés marad fel, hogy a 6297-re menő 15 éven felüli jobbágy férfi személy mellett, mennyi lélekszám

állapítandó még meg nő-személy és gyermekek hozzászámításával. Közeljáró számítás lesz, ha a feleség, leány és figyermekek hozzávetőleges számítására, négy lélekszámot veszünk, és ekként a 6297 férfi személy számát négygyel sokszorozva, a jobbágy lélekszámot ez időszertint 25188-ra teszszük.

A 17-ik század utolsó évében; az ujjászületés első évtizede után, most már ekképen fog állani a vármegye gazdasági állapota és népessége, összehasonlítva az Eger visszavétele előtti állapottal:

művelés alatti telek a 17-ik század közepén	1156
„ „ „ az 1680-as években	452
jobbágy család a század közepén	2926
„ „ az 1680-as években	1580
a nemesség létszáma	711
összes népesség a század közepén	18505
„ „ az 1680-as években	11785

Ide a török lakosság természetesen számolva nincs, mely — mint kimutattuk — 18—20 ezerre volt tehető.

Most a következő eredmény áll előttünk:

művelés alatti telek	2465
jobbágy férfi személy	6297
birtokos nemes „	219
egyházi férfi „	42
kurialis nemes „	300
armalista nemes „	296
vagy is összes nemesi létszám	857

A jobbágy-lélekszám, a fentebbi összeszámolás szerint lesz: 25188, a nemesi 4285. Vagy is 1700-ban a kettős megye népessége: 29473 lélekszámra tehető. Ehhez hozzáadva Egervárosának 1699. évben 6000 lélekre tett lélekszámát, az összes megyei lélekszám 35473-ra tehető, a 17-ik század végén. Megjegyzendő itt, hogy a számítás a hivatalos kimutatásokból történvén, ezekben a több évi szabadalommal bíró időközi telepések nem foglaltatnak, melyek száma valószínűen szintén több ezerre ment már eddig.

A megyebeli mezőgazdaság akkori állását, és az állat-állományt ekként tüntethetjük fel, megjegyezve, hogy ebben Eger állománya nem foglaltatik:

ökör, tehén ló volt	11294
juh „	9707

tino, csikó	"	5276
sértés	"	3728
méhkas	"	1405
buza, rozs, árpa, zab volt		63022 kila.

A juh tenyésztés főleg a Tiszavidéki falvakban található, Poroszlón 1168, Turon 1141 drb van feljegyezve. Sértés viszont a tiszai községekben alig található. Ez főleg a mátrabeli községekben jön elő tulnyomólag, hol ismét szarvasmarha tenyésztetik kevésbé. Terményből a buza a tarnamelléki és gyöngyösvideki falvakban a tulnyomó; lencse, borsó, kukoricza, a mátrabeli községekben egyáltalában nem termeltetett.

Egy jobbágy-telek után, mely 150—60 holdból állott, 120 pozsonyi mérő buza számított átlagos termésül. De ezen jobbágy-telek nem volt egészen szántó föld, és ennek is harmada rendesen ugarnak hagyatott.

A kukoricza a Tiszai községekben volt nagyon elterjedve, hol valószínűleg a tiszai kiöntésekben, a víz visszavonulása után, hasznos termelvény volt. Gyöngyös és Tarnamelléken kevés kukoricza volt. Egerben 1699-ben 511 kila kukoricza volt összeírva, tehát Egerben elterjedt művelés alatt állott. A méh-tenyésztés még ez idő szerint is főleg a Tarnamelléki és mátrai falvakban divott feltünőbbben.

IV. Az árakat a következőkben jegyezhetjük fel a 17-ik század végén:

ökör		15 rén. frt ¹⁾	
tehén		12 " "	
juh		1 " "	
ló		10 " "	
sértés		1 " "	50 denár
kila buza		1 " "	
árpa		— " "	50 denár
bor itczéje		—	12—15 denár.

V. 17-ik század végén Egerben használatban volt pénzértékekről a következőket jegyezhetjük fel. Használatban volt most is a száz denáros magyar forint, azonban csak számítási alapul, mert tényleg az ezüst denár apró pénz ez idő szerint már nem veretett; a rénusi vagy német forint, mely 120 denár, vagy 60 kr. értékben számított. Volt még használatban „márjás,” mely 34 denár értékű

¹⁾ Két mázsa húst 10 magy. frtban találunk számolva az egervárosi számadásokban.

volt.¹⁾ Ezenfelül tallér, mely 180 denár, egy másik tallér, mely 2 rénusi frtban számoltatott. Ekképen a használt pénzek értéke volt:

tallér	=	2 rén. frt
tallér	=	180 denár.
rénusi frt	=	120 denár.
magyar frt	=	100 denár.
rénusi frt	=	60 kr.
egy kr.	=	2 denár.
márjás garas	=	34 denár.
poltura	=	3 $\frac{1}{6}$ denár.

Az 1693. decz. 14-én kelt királyi rendelet a tallér értékét két rén. frtra szabta. Ugyanakkor hirdettetett ki a megyében, hogy 6 garas értékű pénznem verettetik a Szűz Mária és a király képével az ugynevezett máriás garas; és kisebb garas 6 magyar denár értékkel. 1694. decz. havában kihirdetett rendelet szerint, a frt értéke, az örökös tartományokban folyó használat szerint 17 garas volt, a hat garasos értéke 28 denárra, a külső vagy német frt 35 polturára szabotott. Mint látjuk, a hivatalos előírás nem mindenben felel meg a közhasználatban levő értéknek. A hat garasos 34 denárban számoltatott, holott itt 28 denárnak iratott elő; a frt értéke pedig 17 garasnak, mely szerint 102 denárt tett volna.

¹⁾ „Perceptor Kis Márton Ferencz ezen comissióm mellett vegyen — budai követségére hat napi diurnumot dietim négy-négy máriást in toto hung. florenos 8 d. 16. Item két hajdunak és kocsisnak egy-egy frtot. Item a lovak részére két máriás garast, in summa fl. hung. 11. d. 84.“ (tehát egy máriás 34 denár.) Egervárosa ltárában számadási jegyzékek. Ugyanitt egy másik: „Committitur perceptor, quatenus det Petro Zabradý notar. Budam ablegeto diurnum rhenen. flor. undecim — — idest hung. flor. 13 d. 20.“ (tehát egy rénusi forint 1 magy. frt és 20 denárt tett.) A rénusi frt 60 kr-ra menő értéke a számadások során tűnik ki.

„Perceptor Görry István adgyon Peko Hitter postamesternek bora árában tiz tallért idest hung. fl. 18 etc. Committaltatik az egész tanácsnak, hogy budai comissio secretariusának adjon huszonnégy tallért idest rhen. fl. 48 etc. Committaltatik perceptor urnak adgyon Budára levelet vivő katonának három máriás garast. Item vasvilláért tiz polturát. Item katonának serér hat polturát. Item ácsoknak, kik azt a rut kalitkát csinálták, kit minden megpök, husz polturát, idest hung. fl. 2 d. 28 etc. (Egy márjás 34 denár lévén, ekként összeszámolva 36 poltura, 126 denárt teszen, vagy is egy poltura 3 $\frac{1}{6}$ denárt. Mindez Egervárosa levéltárában található számadások során olvasható.)

MÁSODIK RÉSZ.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem és Telekessy püspök és főispán korszaka. 1703—1710.

TIZEDIK FEJEZET.

I. A spanyol örökösödési háboru kitörése. Az ország izgatott hangulata. II. A kormány pénzszerzési rendszere. A jász-kunok zálogba tételnek a német lovagrendnél. A vármegye tiltakozása ez ellen. Törvényszéki eljárás. III. A német lovagrend egyezkedése a vármegyével a porták széjjelosztására. A jász-kun viszonyok szabályozása.

I. Az 1699. jan. 26-án megkötött karloviczi békével, a hosszas török háboru befejeztetett ugyan; de nem sokáig élvezhető az ország a megkötött béke áldásait. Egy évre reá 1701-ben már ujból kitört a spanyol örökösödési háboru, melyben főleg az uralkodó háznak nagy fontosságu családi érdekei forogtak a fegyverdöntés végzetes kockáján. XIV. Lajos francia király ugyanis nem tűrhette azt, hogy Spanyolország az osztrák ház befolyása alatt veszélyeztesse a francia tulsulyt, és ennek megdöntésére XIV. Lajos, Rákóczy Ferencz és az elégedetlen magyarok szövetsége útján is igyekezett europai politikájának érvényt szerezni.

A háboru nagy terhei mellett, a 18-ik század hajnalhasadtával, az osztrák kormány egységesítő politikája, és ennek érdekében életbeléptetett kormányrendszere tartotta állandóan izgatottságban a kedélyeket.

A magyar közjog, és annak követelményei teljesen mellőztettek. A nagy adók, melyeket a folytonos háboruzás tett szükségessé, azok kiméletlen behajtási modora, az idegen katonaság állandó megszállása, féktelensége: mind csak öregbité az izgalmat, melyet élénken ápolt Rákóczy Ferencz és társainak ez időben történt tragikus sorsa, elfogatása, menekülése, a hazafiság vértanuságának szájról-szájra hirdetett legendája.

Már érintettük, hogy az ifju Rákóczy Ferencz, felvidéki jószágain időzve, birtokainak gazdasági kezelésével foglalkozva, közvetlen észleletek útján győződött meg a bécsi kormánynak a nemzettel szembe gyakorlott közjogellenes kegyetlen eljárásáról, mely benne is a sértett nemzeti jogérzet természetszerű visszahatását kelté fel, és hazája érdekében kész volt meghallgatni, nemcsak Bercsényi és társai kifakadásait és nagy tettekre izgató buzdításait, hanem a már készülő s a nemzet érdekeitől teljesen idegen háborunak esélyeiből

kinálkozó feltételeket is, melyeket Leopold ellenfele XIV. Lajos francia király, titkos ügynökök útján terjesztett elé.

Az az elbánás, a mint a bécsi kormány járt el a török uralom alól felszabadult országgal, melyet most teljesen mint ujonnan szerzett országrészt a fegyverjog alapján akartak az uralkodóház országai sorába beiktatni, figyelmen kívül hagyva annak multját, közjogát és alkotmányos szervezetét, az ifjú Rákóczy szívében is lángra gyújtá a hazafias kötelesség érzelmét, és felvidéki időzése alatt szerzett tapasztalataival izmosodva elhatározásában, megindítá XIV. Lajos megbízottaival a haza sorsa és az ő teendője felett, a fenforgó körülmények között célhoz vezetőnek kínálkozó eljárását.

Tudjuk, hogy ezen érintkezése felfedeztetvén, sárosi kastélyában elfogatott, és Bécsujhelyen elzáratott. Tudjuk, hogy jóakarók közvetítésével miként menekült fogságából, és Lengyelországba vette útját, hol már várták elfogatása idejében, ide menekült felvidéki barátai, Bercsényi és mások. Hevesvármegyéhez is leküldetett Leopoldnak 1701. nov. 9-én kelt köröző levele, hogy a megszökött Rákóczy fejére tetemes díj tűzetik, és a ki élve szolgáltatja kézhez 10000 frttal, a ki halva 6000 frttal jutalmaztatik.

Ekkor már megindult a fent jelzett örökösödési háború, melynek előre látható költségei fedezésére jónak látta a bécsi kormány, az eddig halasztott fogyasztási adónak életbeléptetését is elrendelni. A megyék kebelében erre is csak fokozódott az izgatottság.

Pest-Pilis és Solt vármegyék 1702. július 10-én tartott közgyűléséből megkereste a szomszédos Hevesvármegyét, hogy „hódoló hűségének tiszteletteljes nyilvánulásával vette ő felségének kegyes parancsoló levelét, az újból elrendelt fogyasztási adó végrehajtása ügyében, melyet bizonyosan a többi vármegyék is kaptak, mely ügy a nemzetet országgyűlésileg érdekelné. Hogy a vármegye további elhatározását megtehesse, szükséges ismernie más megyék véleményét is. Kéri tehát a vármegyét, hogy közölje ez ügyben vele nézetét.”¹⁾

A bécsi kormány terveit, a fogyasztási adókról, a legutóbbi 1698-iki bécsi tanácskozás folyamán, már ismertettük. Akkor annak behozatala elodáztatott, de abba nem hagyatott. Leopold most, a háború által felidézett pénzszükséglet nyomása alatt elrendelte, hogy életbeléptessék. Ez ellen indította meg Pestvármegye most a mozgalmat.

¹⁾ Eredetije a megyei ltárban.

II. A kedélyeket ezen időben a kormánynak a vallási felekezetek ügyében tett intézkedései is izgatták, melyeknek alapját a háborura mindenáron szükséges pénzszerezés indoka is képezé. Ekkor jött létre a most kinevezett Telekessy egri püspökkel is az egyezség a püspöki birtokoknak átadására. Az új szerzeményi bizottsággal megkötöttest a váltásági egyezmény, melynek folytán az egri egyházi javak fegyverjog czimen reá rótt illetéke lefizettetvén, Telekessy kezébe vehette eddig általa csak bérbe birt püspöki javadalmakat. A vármegyére is ekkor rovatott a fegyverjog váltáságdíja fejében fizetendő 12 ezer frt, melyről más helyen már megemlékeztünk. Ekkor adatott zálogba a jász-kunság területe is a német lovagrendnek, mely ügylet ellen Hevesvármegye rendszeres tiltakozást és peres eljárást foganatosított.

A jász-kunok ezen elzálogosítási ügye ugyanis, igen közletről érdeklé a vármegyét.

A megyékre kirótt adóterhek mikénti kivetése és beszédése ugyanis nagy befolyással volt egyes megyék népesedési és így gazdasági viszonyainak fejlesztésére is. A kedvezőbb helyzet valamely vidéken, elősegítette a jobbágy-telepedést és a gazdasági élet gyarapodását. Főleg a Jász-Kunság volt ez irányban a kettős vármegyénél sérelem tárgya. A Jász-Kunság területe az újabb időben kiszakasztatott a megye adózási területéből. Ennek folytán a teherviselés egyenlő rendszere ott és itt megszűnt. A jász-kunok kiváltságosabb helyzete, a megyéből is oda csalogatta a népet. 1700. okt. 25-én Gyöngyösön tartott gyűlésből a pozsonyi oktavalis értekezletre küldött Szeleczky Mátyásnak utasításul adatott azon sérelem előterjesztése: „hogy a jász-kunok portáinak összeírására más rendszer alkalmaztatik, mint e vármegyében, hol azelőtt az összeírás a vármegye befolyásával történt. Szükséges tehát, hogy a jász-kunok a megyével továbbá is egy adóterületté tartassanak fel, és egyenlő módon történjék az adó és egyéb szolgáltatás kivetése és beszédése; mert különben a megye érdekeiben megrövidül.”

Csakhamar kitűnt azonban, hogy miért történt a jász-kunok területének ekként elválasztása Hevesmegyétől. A sponyol háborn költségei fedezésére a Nagy-Kunság zálogba adatott 500000 frtért a német lovagrendnek.

A vármegye értesülvén ezen elidegenítésről, az 1702. máj. 30-án Karczag-Ujszálláson történt birtokbavezetés alkalmával, Bérényi György jegyző és e czélból meghatalmazottja által, úgy az egész zálogügyletnek megkötése, mint némely birtokrészeknek mint Kunhe-

gyesnek, vagy mint az ellenmondásban helyesbitetik „Kunhevesnek“ tévesen a kunterületekhez lett sorolása ellen, contradicált, fentartván jogainak érvényesítését. Ellenmondott: mert a Nagy-Kunság már az 1647-iki portális összeírásnál is, mint megyei terület vétetett fel, tehát mint ilyen, a terheket együttesen viselő vármegyének kiegészítő része a megye tudta-hire nélkül el nem idegeníthető, eltekintve az érvül idézett országos törvényektől is. Ellenmondott a szerződés pontjainak, melyek szerint e terület örökre eladatott volna a nevezett rendnek; hogy a szerint e határkérdések jövőre kamarai és káptalani küldött által rendezendőek lesznek; hogy ezzel a megyének birói joga is korlátoztatik stb. A vármegye tehát, a zálogba vevő rendnek birtokbavezetése alkalmával ekként ellentmondván, 1702. jun. 12-én Egerben tartott törvényszéki ülésben a vármegye jegyzője, Berényi György, mint annak ez ügyben meghatalmazottja előterjesztette, hogy a jász-kun területek nagy része ő felsége által a német rendnek adományoztatván, illetőleg eladatván, a birtokrész átadására Karczag-Ujszálláson kitűzött napon május 30-án megjelenvén, ott a kettős vármegye nevében, egész formaszerű óvását adta elő: hogy a Jász-Kun kerületekhez tartozó falvak és városok Heves és K.-Szolnok területéhez kapcsolvák, az 1647. évi porta-összeírás tanúsága szerint portái is itt és ekképen irattak össze, tehát az a kunterület is, mely a német lovagrendnek 500000 frtért szerződésszerűleg eladott. A kötött szerződésnek pontjai ellen, szintén egyenként tette meg észrevételeit és kifogásait. Ezen ellenmondás 15 napi határidő alatt szokásos válaszra, a vevő félnek, a német lovagrend megbízottjának kiadatván, főtisztelendő liber báró Kagenek Henrik frankfurti parancsnokkal, a német lovagrend és a jász-kunok kerülete adminisztrátorával, július hó folyamán tartott törvényszéken a tárgyalás forma szerint megtartatott. A rend meghatalmazottja beigazolta a törvényszék előtt, hogy itt egyszerű zálogos ügylet forog fenn, mire a törvényszék a további eljárást megszüntette.

III. Ezzel azonban még a dolog befejezve nem lett. Fenforgott még a vármegyével való együttes adózás kérdése is.

Heves és K.-Szolnok vármegyék, és a zálogbirtokos német lovagrend képviselője főtsz. báró Kagenek Henrik, mint a rend és a Jász-Kun kerületek adminisztratora között, a katonai adók részletezésére 1803. jun. 2-án jött létre az egyezés, ez ügyben ő felségétől delegált budai comissio előtt. E szerint feltételet az, hogy ha tovább is 4 millió fog követeltetni az országtól, a Heves-Szolnok és a Jász-

Kunságra eső részletből fog esni portánként 595 frt 82 d. mert Heves és K.-Szolnok portaszáma most $74\frac{1}{2}$, a jászoké 43, Nagykunsága $9\frac{1}{2}$. Vagyis fizetendő lesz a megye 44239 frtot, a Jászság 25534 frtot, Nagykunság 5407, a Kiskunság 5641 frtot, a denárokat elhagyva. Vagyis, a négy millióból eső összes illetéket, mely teszen: 80822 frt 81 d.

Ezen egyezés 1703. jul. 9-én Egerben tartott közgyűlésen egész terjedelemben jegyzőkönyvbe iktattatott.

A Jász-kunokra nézve, a bekövetkezett Rákóczy-korszak, a szabadság korszaka is volt, a mennyiben ezen zálog-birtoklás ekkor fogatosítható nem volt. A Rákóczy-korszak után azonban a német lovagrend igénye életbe lépett. A legközelebbi 1715. évi 34 tczikben, azután kimondatott kiváltásuk feltétele, mely azonban szintén csak 1745. évben fogatosítatott, mindezt később látni fogjuk.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

I. Leopold segélyt sürgető leirata a kitört háboru folytán 1702. II. Rákóczy Ferencz Lengyelországból magyar földre vonul. A reá váró felkelők csatlakozása. III. Hevesmegye intézkedései Rákóczy betörése idejében 1703. Szolnok Rákóczyék kezébe esik. IV. A hivatalos vármegye Telekessy püspök-főispánnal élén Egerben várják a mozgalom fejlődését.

I. Leopold király a megindult spanyol örökösödési háboru szükségletei megszerzéseért idejekorán fordult a vármegyékhez is, hogy azok tetteleges támogatását ez irányban megnyerhesse.

1702. decz. 11-én Gyöngyösön tartott közgyűlésen hirdettetett ki Leopoldnak ezen év okt. 7-én kelt leirata: hogy „bár atyai érzellemmel kívánta volna, hogy hivei a háborunak annyi éven át tartó viszontagsága után az ottoman nemzettel kötött béke folytán, a nyugalom áldását élvezzék és a súlyos hadi terhektől szabadulnának; de ellenséges vetélytársai egész Európában elterjedt háborut keltettek fel, hogy házának jogos örökéből Spanyolországból kiszorítsák. — — — Örök jogáért, szárazon és tengeren kell küzdenie a Gallusok ugy titkos és nyílt szövetségei ellen.“

E végből sürgősen hívja fel a megyét, hogy a többi örökös tartományok a magok részét már kiállítván, Magyarország és kapcsolt részei, összeszámolt portái után egy-egy katonát állítsanak ki, melyből Heves és K.-Szolnokmegyére 93 portája után esik 93 fő, a jászokra 26, Egervárosára 8. E rendelet kihirdetésétől hat hét alatt kellett a kívánt katonai létszámot kiállítani. A Dunántuli és felső

vidéki vármegyék kiállítandó seregének vezéreül a nádor és Koháry István, a Dunáninneniben az országbiró és a horvát bán jelöltettek ki.

A megyében és a szomszédos vidéken összetoborzott csapatok átvételére Bagosy Pál kapitány Bécsből küldetett Egerbe, hol az elszállításnál sok nyugtalanság folyt le épen 1703. husvét idejében. A városba csődült mintegy 2000 főnyi csapat nem kapván meg pénzt idejében, fellázadt, úgy hogy a vár ágyuit kellett reájok irányítani, míg végre a pénz megérkezvén, Bagosy elszállította embereit.¹⁾

II. Ez alatt Rákóczy és társai Lengyelországban folytatták a francia királylyal az egyezkedést a magyar felkelés érdekében, melylyel a spanyol örökösödési háboru esélyét Leopold ellen érvényesíteni igyekeztek.

Leopold minden haderejét igénybe vette ezen európai háboruja, melyben félelmes vetélytársa XIV. Lajos francia király volt. Magyarországól is ide rendeltetett minden haderő, melynek költsége súlyosan nehezedett az országra. Az ekként sarczolt ország tehát katonaságától elhagyottan a felkelésre készségesnek mutatkozott, ugyannyira, hogy a Rákóczy elfogatásával bujdosásra kényszerített hazafiak, be sem várva Rákóczy megindulását Lengyelországból, 1703. év elején a felvidéken fegyvert ragadva, kitűzték a felkelés zászlóját. Rákóczy ez év nyarán jun. hóban lépett Lengyelországból a hazai földre, hol különösen a nép ezrei vártak már reá, Bereg, Ung, Marmaros-megyékben. Jun. 27-én Munkács alatt Montecuculi német ezredével vívott harcza kedvezőtlenül dőlt ugyan el reá nézve; de Bercsényi is megérkezvén rendezettebb magyar és lengyel csapataival, majdnem ellenállás nélkül nyomult Szatmár és Szabolcsmegyébe. Jul. 18-án Naményben keltezve intézett most már a megyei karok és rendekhez felhívást a csatlakozásra; aug. 29-én pedig a vetési mezőn levő táborából Heves és K.-Szolnok vármegyéket hívta fel a csatlakozásra, mely felhívást alább fogjuk ismertetni.

A hivatalos megye azonban Egerben mozdulatlan maradt, daczára hogy a megyei nemesség közül többen, élőkön Almásy János volt alispánnal, a felkelők táborába érkeztek, és csatlakozásukat jelenték ki.

III. A megyei jegyzőkönyvek szerint vármegyénkben a következő események folytak le Rákóczynak magyar földre lépése és előrehaladása idejében. A vármegye ez időszerinti utolsó közgyűlésén, Egerben Telekessy főispán elnöklete alatt 1703. jul. 9-én tárgyalta-

¹⁾ Historia domus Soc. J. az egri érseki ltárban.

tott Leopold király jun. 6-án kelt leirata, hogy „innen és tul a Tiszán ismételve észlelt rebellisek és zavargó rablók megfékezésére Montecuculi ezredét rendelte ki, mely ezred segélyére siessen a vármegye, és annak megkeresését teljesítse.“ A közgyűlés elrendelte, hogy ezen felhívás folytán, a segély-csapat kiállitassék; e végből minden fegyveres erő Egerbe rendeltetett, és ezek felett, ugy a városi magyar csapat felett jul. hó utolsó vasárnapján az egri piacon Telekessy főispán szemlét tartott, és letétette velök a király iránti hűség esküt. E napon a szép kiállásért Telekessy püspök a városnak mintegy 3000 frtra menő adósságát el is engedte.¹⁾

A jul. 9-én tartott közgyűlésen megrendeltetett még, hogy Szolnok erősítésére 110 munkáskéz küldessék, és 7500 drb palló szállitassék. Szolnokot ekkor mintegy száz német muskatérossal és magyar hajdusággal Harry Walther császári kapitány tartotta megszállva. Szept. hó 10-én Deák Ferencz, Borbély Balázs, Ónodi János mintegy 3000-re menő felkelő sereggel körülférték és 10 napi megszállás után szept. 21-én rohammal bevették. E kiváló strategiai fontosságu hely megszerzése nagy befolyást gyakorolt Rákóczy mozgalmának további sikereire, főleg Hevesvármegyének meghódolására, mintán ezzel szolnoki része csatlakozásának ténye befejeztetett.²⁾

II. Rákóczy magyar földre érkezével, az egész vidéken megindult a mozgalom, és felkelő csapatok szervezkedtek mindenfelé, melyek fenyegetőleg közelíték meg Egervárát is, hol Telekessy főispán maga állott annak élén, a városi fegyveres polgársággal. A városi iskolákat a szokott vizsgák megtartása nélkül, már jun. végén kellett befejezni, hogy a vidéki ifjak idejében érhesse nek baj nélkül a szülői házhoz. Szept. 9-én épen a nagy ünnepi körmenet alkalmával kapta a körmenetet vezető püspök, Pap János felkelő levelét, hogy adja meg magát, és adja át a várat a várossal együtt. Mindez még döntőleg nem hatott a vár és város magatartására. Rákóczy Ferencz maga ez időben Domahida körül táborozott, szept. 12-én itteni táborából hivta fel Borsodvármegyét, hogy három nap alatt csatlakozzanak hozzá. A várban ekkor Pfeffenkofer ezredének egy csekély része volt, melynek élére okt. 16-án érkezett a várba gróf Zinzendorf Ferdinand Bndáról, de akkor már csak parasztruhába öltözve, áltaikon juthatott ide veszély nélkül, és vette át a vár védelmét.³⁾

¹⁾ Lásd erre Historia Domus Agrien. Societatis Jesu című naplót az egri érseki ltárban.

²⁾ Thaly gr. Beresényi család. III. k. 58—59 l.

³⁾ Lásd a már hivatkozott jezsuita naplóban.

Heves és K.-Szolnok vármegyék tisztikarának tagjai voltak ekkor, — mint ezt már ismertettük — Ordódy György alispán, Dévay Pál h. alispán, Vadász Márton, Kada Pál, Taródy Ferencz,

II. Rákóczy Ferencz fejedelem.

és Nagy Ferencz szolgabírák. Jegyző volt Berényi Gergely. Rákóczy vármegyénk egyik legnagyobb birtokosa is lévén, már ez oknál fogva is nagy mozgalom támadt jöttének hírére megyénkben. Terjedelmes jószágainak népsége, maga Gyöngyös városa, melynek egyik földesura

volt, nagyhirű kegyes urok fogadására előkészülve voltak. A különben is elégedetlen nemesség köréből is többen siettek csatlakozni táborához, ezek élén állott Almásy János, vármegyénknek szintén ismert volt alispánja.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye felkelési mozgalma Gyöngyösön Almásy János vezetése alatt. II. A Gyöngyösön rendszerezett megyei felkelő sereg Eger alá vonul, Eger ostromára. III. A felkelő sereg Andornakon felhívja az egrieket a vár megadására. A felkelő nemesség és Telekessy között lefolyt üzenet-váltás. IV. Beresényi megérkezése Andornakra; a város népe Telekessy püspökkel élén megadja magát, az őrség a várba vonul további védelemre. Telekessy püspök Cserépvárára vonul. V. A város felgyújtatik. Az ostromlók siker nélkül vevik a várat.

I. Mig Telekessy főispán, a tisztikar egy részével a német katonasággal megrakott Egervára tövében levő városba zárkózva vártak a történendőkre, Gyöngyösön megindult a mozgalom, mely csakhamar magával ragadta az egész vármegyét.

Almásy János, ki ekkor már csatlakozott Rákóczyhoz, mint „mélt. generalis gróf Beresényi Miklós ő nga ebben az dologban plenipotentariusa“ Gyöngyösön okt. 4-én felhívást bocsátott ki: „kapott

Gyöngyös die 4 octobris Ao 1703
Almásy János Majorus Generalis
Gróf Beresényi Miklós
Úrta ő nga ebben az dologban
plenipotentariusa

hatalma és kemény parancsolatja folytán, hogy minden renden lévő nemes és nemtelen embereket, ki lovon ki gyalog, és a minő fegyverre lehet felültetvén, harmadnap alatt, hová generalis urunk ő nga parancsolja, velem együtt oda jöhessen. Parancsolja tehát, hogy a jövő vasárnapra, ide Gyöngyösre gyülekezzenek, hogy innét, keseredett és nagy iga alatt nyomorgó¹⁾ hazánk szabadulása végett — oda mehessenek, hová parancsoltatik.“

¹⁾ Eredeti Hevesmegye ltárában.

Telekessy főispán, Ordódy megyei alispánnal Egerben, e felhívásra mozdulatlanul maradtak ugyan; de nem így a megyei rendek, kik a felhívás folytán Gyöngyösön összejőve, a közeledő Rákóczyhoz való csatlakozásukat jelentették ki.

Az erről 1703. okt. 14-én Gyöngyösön felvett jegyzőkönyv így szól: „ezen alkalommal kihirdtetett a felséges fejedelemnek, felsővadászi Rákóczy Ferencz Sárosmegye főispánjának stb. nyílt levele, mely aug. 29-én Vetési mezőn levő táborából kelt, hogy fogságából isten csodás jóvoltából kiszabadulva, az ország sokszorosan sértett szabadságáért fegyvert ragadva, a gyötrött haza földjére jött, isten segítségével a felső vármegyékbe már is sikeres előhaladást tett, és ekként a megkezdett hadviselés okát elősorolja, következőképen: „Mi fejedelem, felsővadászi Rákóczy Ferencz nemes Sárosvármegyének örökös főispánja. Adgyuk tudására mindenkinek ezen megnyomorodott hazánkban és nevezet szerint Hevés vármegyében lakozó egyházi s világi uri s nemesi és fegyverviselő avagy fegyverviselhető, egy szóval minden rendű embereknek.“ Elmondja, hogy törvénytelenül keserves bujdosásra üzetett sorsa után, magyar hazánk dicsőséges szabadságának kivívására, s elviselhetlen kegyetlen igának levetésére, már nemes Bereg, Szabolcs, Bihar, Közép-Szolnok, Szatmár, Kraszna, Ugocsa vármegyékbe szerencsésen beérkezett, tehát ezen fegyverviselés okát világossá kívánja tenni a rendek előtt. Egyedül hazafiságától indítatva, minden magán ambíció nélkül, a haza törvénytelen szenvedései miatt, az idegen nemzet törvényeink diplomájának igazsága ellen való sanyargatása folytán, vette kezébe a fegyvert, s hívja fel mindazokat, kik igaz magyar vérből éreznek, és a szabadságot szeretik, hogy harmadnap alatt táborába jöjjenek, kik fegyverviselésre alkalmasak, e célból, kik pedig táborozásra nem alkalmasak, hűségök kijelentésére.“ A jegyzőkönyv azután ekképen folytatja. Habár a felséges fejedelemnek e kegyelmes parancsa, elkésetten terjesztetett már elő; de miután Bercsényi Miklós tábornoknak tokaji táborából okt. 7 és 10-én kelt megkeresése is megérkezett, a haza szabadsága érdekében az általános felkelés, és Borsodmegyével egyetértve az egri vár körülfoglalása és ostromának rendezése Almásy János és Dévay Pál meghatalmazottakra bízott, egyuttal az egri várban tartózkodó fő és alispán tudósíttatott, hogy a nemes közönség, nehogy a fejedelmi nyílt parancs fenyegetéseinek essék áldozatául, a haza és szabadsága érdekében, a felhívásnak erejéhez képest engedelmeskedni elhatározta. Ezen időtől fogva, megkezdett a személyes felkelés ren-

dezése, a fentnevezett teljhatalmu urak intézkedése szerint, még pedig úgy, hogy Gyöngyös tüzetett ki összejövetei helynek.¹⁾

Okt. hó 19-én érkezett a fejedelemnek Tokajon okt. 15-én kelt szemrehányó levele, hogy a vármegye, már kiadott felhívására, úgy Bercsényi levelére sem tett még intézkedést. A fejedelem most már értesítettett a rendek hűségéről, és hogy a felkelés fogatosítottatik.

II. A felkelő sereg, gyalog és lovas minőségben okt. 21-én indult el Gyöngyösről, Sár, Visontán, Halmajon át 22-én Kálba érkezett, 24-én Sósréven időzött, innen 26-án Andornakra mentek, hol találkoztak a borsodmegyei felkelőkkel, és az Eger vize két partján táborot vertek. Ezzel másnap már kezdetét vette Egervárának ostroma, mely nagy zajjal történhetett meg, kitünik az ott tartózkodó Telekessy István püspök-főispánnak következő leveléből, melyet ostromló hiveihez küldött a táborba, hol nyomban felolvastatott ekképen:

„Nemes Hevesvármegyének egybegyűlt nemes nemzetes és vitézlő tagjainak, nemtelen szegénységgel együtt adassék nagy szeretettel. Nagy jó reggelt szerető fiaim Kgyteknek!

Valamint nem keves csodálkozással, úgy keserves szívfájdalommal hallván tegnapi napon Hevesvármegye némely kegyetlen fiainak égben kiáltó káromkodásait. Legottan juta eszembe miképen ennekelötte négy esztendővel szintén ezen napon mily nagy örömmel, szép triumfussal, énekszóval, csaknem hosanna kiáltással, ezen Hevesvármegyének, nevezet szerint Gyöngyös városának ajtatos fia, csaknem mint régente Jeruzsalembe üdvözítőnek, de annak utánna ő szent fölségét ötödnap, engem pedig négy esztendő után rettenetes üvöltéssel, kiáltással, fogcsikorgatással halálra ítélvén felfeszítettek.

Ez meglévén a mai szent napon, dicsőséges Szent Simon és Judás apostolok napján, négy esztendeje ezen ajtatos Rabsaces maradéki, nagy örömmel városuk utcáján ki kísérvén Eger városa fele utat mutattak, vezérim és kalauzim voltak, és most ezen szent napon, ezen szegény lakóhelyemből, dicső szent István első királyunk és apostolunktól ezelőtt 694 esztendővel, az egri püspököknek istenesen építettett és residentiával rendeltetett fészkecskémből kipöröljenek és minden ok nélkül kivessenek. Ítélt meg isten ha illendő és nem keserves dolog. Melyet látván, mit mondhatok mást, hanem keservesen, de nem panaszsképen felkiálthatok, ama vén Sámuel próféta: négy esztendőfől fogva jusszon eszetekbe, senkinek közületek, főispánok lévén jószágát hamisan el nem vettem, senkit közületek meg nem károsítottam, mindennekkel jót tenni igyekeztem, miért kell tehát ezeket szen-

¹⁾ Thaly K. gróf Bercsényi család III. k. 20—24, majd 55 lapokon Almásy Jánost mint Hevesmegye alispánját tünteti fel, majd hogy „Ordódy György és Almásy János alispánok költék fel a hevesmegyei mozgalmat“, a megyei jegyzőkönyvből idézett fentebbi közlemény világosítja fel a valóságban lefolyt mozgalom részleteit, melyek szerint Ordódynak ebben része nem volt, Almásy pedig ekkor alispáni tisztet nem viselt.

vednem? E mellett, hogy senki előtt dicsekedő nevem ne legyen én többet nem mondok; szóljanak a kövek, mondják meg a templomok, kápolnák, parochiák, istentől adatott hatalmam és hivatalom szerint felszentelt templomok, szóljanak a gyöngyösi ékes toronnyal együtt az egész püspökségben megszentelt harangok, és ha ezeket a háladatlanság megnémitaná, az egész egri dioecesisben püspökségben, csaknem minden nevezetes városokon, falukon, szóljanak a sok ezer ajtatos lelkek, ártatlan kisdedek, kiket a szent bérmlás által az Istennek nagyobb szolgálatjára méltatlan kezemmel, a szent lélek malasztja által felgerjesztettem és lelki fiaimmá tettem.

Ezeket meggondolván Krisztusban kedves fiaim, nincsen semmi okotok, hogy én ellenem annyira tusakodjatok, én reám szegény megöregedett 70 esztendőös vén lelki atyátokra ily éles fegyvert kössetek, másképen az egész keresztény világtól megítéltettek. Tudjátok szerető fiaim, hogy Eger szent István királynak keze munkája, és szent János káptalanjának régi fészke, négy nevezetes szerzetnek lakóhelye, szegény megöregedett lelki atyátoknak 13 vármegyéből álló székes dioecesisének egyetlennegy residentiája, nyugovó helyecskéje, melyet isten ennek előtt 16 esztendővel ingyen való kegyelmességéből talán nem azért a végre, a pogányságnak kezéből kivevén adott vissza, hogy ti Isten ellen tusakodván, sok ezer ártatlan lelkeknek romlásával s vérek kiömlésével, hamuba takarjátok, velem együtt tüzzel-vassal megemészsztétek, melyet ha elkövetni tovább igyekeztek, mivel nekünk nincsen annyi erőnk, hogy ellenetek állhassunk, én mint annyi ezer ártatlan lelkeknek szószólója, ennyi szerzeteseknek és lelki juhaimnak pásztora, a hatalmas Isten kemény ítélőszéke elébe citállak benneteket, solemmissime protestállok, hogy a hatalmas Istennek, az ártatlan lelkek pártfogójának bűntetésébe estek. És valakiben közöletek ily szándék találtatik, még ezen a világon, Szent István királynak haragos átkát, melyet fundationalis szent levelében a szentlélek igazgatásából feltett, valaki az ő örökségit fundatióját violálja, el nem kerül. Keservesen kelt Egerben azon a napon, melyen ezelőtt négy esztendővel Gyöngyösről Egerbe kísértettem an. 1703. Minden lelkét igazán szeretőknek, lelki szeretettel szolgáló 70 esztendőös lelki atya, Telekessy István Istennek engedelmeiből még egri püspök és nemes Heves-vármegyének főispánja.

Az andornaki táborban összegyűlt vármegyei felkelő sereg, a a püspöknek ezen atyai feddés és szemrehányást tolmácsoló szavait, teljes méltánylattal és tisztelettel fogadta, és hazafias kötelessége teljesítésének tudatában, ekként válaszolt nyomban, még az napon Telekessynek:

„Szerencsés jó nappal aldja meg Isten Ngodat. Ngod panaszkodó levelet vettük illendő böcsülettel és az Ngod jó emlékeztetési szerint az előtt elmúlt négy esztendővel való méltóságos becsületét most is mind lelki fiui, mind nemesi kötelességünk szerint előttünk viselvén, tiszta szívvel tovább is igyekezzünk fovalni, kötelezzük is magunkat minden időben oltalmazni. Hogy pedig némely maga gondatlanok, a jó engedelmességnek határin kívül

járván valamely oly koromkodást elkövettek, az sem kegyelmes fejedelmünk s urunk, sem pedig előttünk járó főtisztjeink, annyiaval inkább a mi akaratunkból vagy engedelmszolgálatunkból nem cselekedtek; hanem ha ott az városból kijött hasonló engedetlenektől irritáltattak volna. Az mint is, ha megtudhatjuk, és végére mehetünk kik lettenek az mi részünkről, kegyelmes urunktól kiadott edictum szerint büntetéseket el nem kerülük.

Hogy pedig mi dicsőséges szent István királyunktól épített és a mélt. egri püspöki székeknek residentiául rendeltetett szent János apostol teként. káptalanjával és négy szent nevezetes szerzettel felékesített lakóhelyéből Ngod kiűzni, kergetni, a megnevezett helyet pedig, sok ártatlan lelkek elvesztésével hamuba takarni igyekeznénk, nincsen szándékunkban; sem parancsolatunkban. Ugy mindazonáltal, ha okot nem adnak reá, mely iránt protestálunk is, ha arra kelletik fakadnunk, okai ne legyünk. Hanem Ngod maga is jól tudja, hogy mi egész vármegyéstől pusztában lévén, és már az elviselhetlen iga alatt nyögven, jószágunktól, pénzunktól, nemesi szabadságunktól, törvényeinktől, úgy sónktól, és mindennemű élélni való médiumunktól megfosztatván, ezen nyomorúságunkból Isten által kiszabadítandó kegyelmes fejedelmünkkel fogtunk fegyvert, mint Roban király idejében az Istennek népe, a rajtunk kegyetlenül és nem keresztény módon nagy kevélyen uralkodó idegen nemzetre.

Isten ne adja, hogy Ngod uri méltóságos személye ellen panaszkodjunk, mert az Ngodtól előszámláltatott istenes elkövetett számos szép virtusok és cselekedetek, bennünket konfondálnának. Bölcseken considerálja Ngod is, maga is tapasztalta az megnevezett dicsőséges apostoli királyunktól rendeltetett fundationalis jószágot, miképen magoknak vindikálván, sok fáradságos munka után is és nagy költséggel az kegyetlen tirannus tisztetek kezéből némely részét mindekkoráig is ki nem vehette. Sok okaink volna, és vannak is mostani táborbaszállításunk iránt, mindazonáltal Ngod azokkal terhelni nem kívánjuk; hanem egyedül arra kérjük Ngod, ellenünk való neheztelését méltóztassék letenni. A ben levő Magyarország is, a ki még magyar vért érez szívében, úgy valakik ben vannak, kiknek kegyelmes Urunktól a gratia velünk egyet érteni, Ngod által adhortáljuk, fűgven mi in reliquo kegyelmes urunk és főtisztjeink tovább való dispositiójától. Vigasztalja, éltesse Ngodat Isten mindaddig, míg az mi megnyomorodott hazánknak ohajtott régi szabadságát ezen méltóságos uri tisztiben és lakó helyében Isten után kegyelmes Urunk fegyvere által szent Simonnal örömmel láthassa, kívánjuk. Kelt Andornaknál 28 men. oct. 1703. Ngod alázasos szolgái, lelki fiai, nemes Heves Vgyének egyben gyűlt közönséges lakosi.“¹⁾

IV. Ekként, a kegyeletes elismerés és tisztelet nyilvánulása mellett, az alkotmányos jogok és szabadság sérelmei folytán felháborodott önértzetnek tolmácsolása, és a hazafias kötelesség kifejezése visszhangzik az andornaki felkelő táborban egybegyűlt vármegyének válaszában.

¹⁾ Ezen levélváltás egész terjedelemben iktattatott a Rákóczy korszak alatt felvett és egy kötetben lévő megyei jegyzőkönyvben.

Végre október 30-án megérkezett ezen andornaki táborhoz gróf Bercsényi Miklós tábornok serege is, mint a megyei jegyzőkönyv ezen eseményeket elsorolja; és nyomban felhívás intéztetett az egri praesidiumhoz, hogy adja meg magát. A város lakóinak egy része, az idegen nemzettel (katonasággal) a várba huzódott, más része nov. 5-én a fejedelemnek hódolva, kivonult onnan. Kivonult Telekessy István püspök-főispán is, azon szándékkal, hogy Budára költözik, „azonban a fejedelem határozatára akarata ellen letartóztatott,“ — így fejezi ezt ki a jegyzőkönyv. Nehány hetet Füzes-Abonyban betegesen töltve el, innen Cserépvárába vonult.

Az egri jezsuiták naplója szerint, Telekessy püspök-főispán, az Eger alá Dévay János h. alispán és Almásy János vezérlete alatt érkezett mintegy 2000 főt számláló felkelő seregnek ellenállott, és ezeket a hatvani kapura intézett roham alkalmával vissza is üzte innen, a városba zárt fegyveres erő segélyével. Azonban Bercsényi megérkeztével, kit „válogatott hadtestével ide Rákóczy maga küldött — mint ez emlékiratában (47 l.) olvasható, — hogy hűségét esküdtesse a város népét, melyre ez már régen ajánlkozott, és bírja reá Telekessy püspököt, hogy megyéjében maradjon, megnyugtattván őt arról, hogy a jelen háboru nem a kath. vallás elnyomásáért viseltetik. Ez megtörténvén, vezesse ki a lakosságot a városból, hogy a várat könnyebben lehessen feladásrakényszeríteni.“

E szerint az egri polgárok magok jelentették már be Rákóczy-nál meghódolásukat, és ennek folytán küldetett ide Bercsényi, akinek seregét az idézett jezsuita napló 8–9 ezerre becsüli, és kivel — a napló szerint — „megegyezés jött létre az egri magyarság útján, kik is kivonulván a városból, a németek és rácok a várba zárkóztak be.“ Ekképen Bercsényi megérkeztével, Telekessy püspök és a város részéről megszűnt minden ellenállás, és a város kapui megnyitattak Bercsényi hadai előtt.

Telekessy, mint ezt maga, 1711-ben az ellene emelt vádra írja, négy szerzetes társával Budára szándékozott utazni Egerből, melyet, eddig a kuruczok ellen fegyverrel védelmezett; — de Bercsényi hite ellen megarestáltatott és senkit Budára nem eresztett.¹⁾ Így interlátatott azután Cserépvárába, hova ment vele Tarody István szolgabíró is. A többi tisztviselő mind táborba szállott, Vadász Márton szolgabíró és a jegyzőn kívül, úgy hogy a megyei ügyek intézése

¹⁾ Eredeti kézirat érs. Itárban.

e miatt fenn is akadt. Azért most a Gyöngyösön tartott ülésből felhívott a főispán, hogy a táborba rendelt alispánok helyébe alispánt helyettesítsen. Telekessy püspök-főispán 1704. jan. 10-én kelt ismét szemrehányásokkal bővelkedő válaszában, megtagadta a tiszti helyettesítést. „Öreg állapotomban az egész széles püspökségemben nincs annyi helyem, hova fejemet lehajtsam — — számkivetésben lévén egyetlen lakó városomban — sok ezer frtokból álló alkalmatosságom mind hamuvá égtek; — házamat elpusztították, cselédimet velem együtt halálra üldözték.“ Panaszkodik azután, hogy azzal vádoltattott, hogy a vármegyében alkalmatlan tiszteket szolgálóiból intrudált volna — — tehát míg az ily vádlások meg nem zaboláztatnak és becsülete vissza nem adatik, semmibe nem szól. A vármegye jegyzőkönyvileg fejezte ki erre, hogy a méltóságos püspök ur, ha hamis vádlóit megnevezi, elégtételt fognak részére szolgáltatni. Az így kiengesztelt főispán 1704. febr. 24-én végre az alispánok távollétére, Vadász Mártont helyettesítette. A Telekessy által panaszolt hamis vádnak az az értelme, hogy mint láttuk a tiszti viselők, Dévay h. alispán és egy szolgabíró kivételével, azon megyei közgyűlésen, melyen a felkelés és Rákóczy iránt a hódolás kimondatott, nem voltak jelen, Egerben maradtak a főispán körében; innen támadt a vád, hogy a tiszti-kart a főispán hívei képezik, ő választatta meg 1702. szept. 12-én tartott tiszttujtáson, őt terheli tehát a felelősség is, a nem eléggé hazafias tiszttikarért.

Az 1704. jan. 15-én Gyöngyösön tartott közgyűlésben olvastatott a fejedelem nov. 9-én Tokaj mellett kelt levele, hogy Darvas Ferenczet, a Duna-Tisza közötti élelmezési biztosul nevezte ki. Azután ugyancsak a fejedelem által, Hatvan erősítése rendeltetett el. Érdekes rendelet az is, mely meghagyja, hogy a hűtlenné lett rácز vagy német egyénektől kölcsönnevők, vagy bárminő módon tartozásban állók nevei irassanak össze az egész megyében.

V. Egervárosa maga ekképen meghódolván, a vár védelmére oda zárkózott fegyveres sereg, Zinzendorf vezérlete alatt folytatta az ellenállást. A mint a város magyar népe a püspökkel és a megyei tiszttikarral kivonult a városból, a német és rácз népség pedig a várba vette fel magát az ellenállás erősítésére, a körülzároló fegyveres felkelők nov. 9-én berohantak a városba, egy részét — úgy látszik a német és rácз telepeket — felgyújtották és kifosztották, felégett akkor a püspöki lak is, mint erről panaszos levelében maga Telekessy is szemrehányólag emlékszik meg; majd megkísérlették a vár bevé-

telét, de ez nem sikerült; úgy annyira, hogy decz. hó 13-án, a várbeliek kirohanása folytán, a felkelő sereg a várost teljesen kiüríteni volt kénytelen.

A tél folyamán, mindössze a vár körülzárolásra szorítkozhatott az ostromló had, mely erős ellenállással találkozott a várbelieknél, kik időközökben sikerült kirohanásokkal tölték meg megfogyatkozott éléstárait. Így 1704. jan. 23-án hajnal tájban kirohant Egerből a ráczság, — mint ezt panaszolják Rákóczyhoz jan. 31-én írott levelükben az apátfalusiak, — és külső-belső jószágokat, 200 szarvasmarhát, 50 tinót, 150 ökröt, szalonnát, lúdat, tyukot elszákmányoltak. Engedelmet kértek, hogy kémlő emberöket Egerbe küldhessék, marhájok megtekintésére, és kérték, hogyha a fejedelem beveszi a várat, adja vissza elrablott holmijokat. Rákóczy sajátkezüleg jegyezte a folyamodványra, hogy Isten Egret kezünkre adván, holmijok visszaadandó lesz. ¹⁾

TIZENHARMADIK FEJEZET.

I. Eger ostromát 1704. tavaszával Rákóczy maga vezeti. II. Leopold utasítására Széchenyi kalocsai érsek egyezkedési ajánlatát Gyöngyösön tárgyalják. A gyöngyösi tanácskozmány és annak sikertelensége. III. Rákóczy Gyöngyösről Eger alá tér vissza az ostrom folytatására, hol fogadja Forgách Simon tábornok hódolatát. IV. Forgách átveszi a vár ostromát. Eger kapitulál bizonyos feltételek alatt. V. A Dunántúli hadviselés 1704. év folyamán. A vármegye hadi segélye Rákóczy támogatására. VI. Újabb egyezkedési kísérletek Leopold király megbízottjával Gyöngyösön 1704. év őszén. A második gyöngyösi tanácskozmány. Az evang. vallásnak nyugtalankodása. VII. Egervára végleges átadása 1704. decz. hóban. A kivonuló német és rácz őrség lefegyvereztetése Kaalban. Zinzendorf Kassára vitetik. VIII. Rákóczy intézkedései állandó haderő előállítására. A nemesi felkelés zsoldos csapatokkal helyettesítetik. IV. A megyei zsoldos lovasság kiállítás.

I. Csak 1704-ben a tél multával, a tavasz közeledésével vette kezdetét ismét Egervára határozottabb ostroma, magának Rákóczy Ferencznek vezetése alatt, a ki márczius 5-én érkezett Mezőkövesdre, márczius 7-én már a várat körülzároló táborban volt. ²⁾ „Ma negyednapja Miskolczról kiindult kegyelmes urunk szép haddal és szép munitióval Eger alá, innét ma indul Maklár felé és onnan a vár alá“, — írja Szepesy János márcz. 8-án a mezőkövesdi táborból Buday Istvánnak. ³⁾ Dobozy István pedig Debreczenben márcz. 14-én ugyanakkor írja, hogy „Urunk Eger alatt vagyon, hétfőn kemény viadal volt, kapitány Györki Ádám elesett. Generalis Bercsényi Uram Gyöngyösre Urunkhoz lejön.“ ⁴⁾ A jezsuiták többször idézett naplója

¹⁾ Nemz. Muz. levéltárában ugyanazon évs. alatt. — ²⁾ Archiv. Rakóczian. I. k. 78—83 l. —

³⁾ U. o. 112 l. — ⁴⁾ U. o. 216 l.

szerint Rákóczy márcz. 9-én kezdette a vár lövetését négy bate-riával, melyben 13 nagy ágyu és 5 kisebb mozsár volt.

II. E közben Rákóczy itt és Gyöngyösön intézte azon béke-egyezkedési kísérletet, mely Leopold király utasítására, Széchényi Pál kalocsai érsek által még ez év jan. elején ajánltatott fel. Rákóczy 1704. jan. havában Tokaj megvétele után Miskolczon pihenőt tartván, vette kézhez Bercsényi levelét, melyben a kalocsai érsek egyezkedési szándékát tudatja, és erre nézve találkozási hely kitűzését kérte. Rákóczy Gyöngyös városát tűzte ki e célból, hová márczius hó közepére a rendeket is összehívta, hogy ott az ország dolgait is megbeszélvén, főleg a protestans rendek vallásbeli aggodalmai megszüntessenek. A protestans rendek Rákóczy iránt azon aggodalmat táplálták, hogy ő, valamint fővezére Bercsényi katolikusok lévén, sőt szövetségesök XIV. Lajos francia király is katolikus, az ő felekezeti érdekeket, szabadságaikat nem oly készséggel fogják biztosítani, és eddig szenvedett sérelmeiket orvosolni. Ez aggodalom, mely a kiegyenlíthetlen egyenlenségnek Rákóczy táborába való beékelésére alkalmasnak mutatkozott, kétségkívül Leopold udvara köréből nyerte kiindulását, melyet azonban Rákóczynak Gyöngyösön sikerült eloszlatni, miután bebizonyította, hogy külföldi szövetségeseinek célja nem az ország belügyeibe való avatkozás, ellenkezőleg, az ország független intézkedési jogának biztosítása; tőle pedig távol áll, már a törvényben is biztosított szabadság élvezetének megcsorbitása, sőt törekvésének főiránya éppen annak biztosítása.

Gyöngyösön márcz. 16-án vette kezdetét az egyezkedési kísérlet, melyen a meghívott rendeken kívül, Leopold megbízottja Széchényi érsek, a francia király követe Fierville, két lengyel követ, és az időközben ide érkezett török követ voltak jelen. Rákóczy már előzőleg elvképen jelentette ki a maga részéről, hogy minden megegyezést csak úgy fogad el, ha Leopold király is hozzájárul ahhoz, hogy e megegyezés a vele barátságos külföldi hatalmak által biztositassék. Annyi sok csalódás után, melyen e nemzet átment — mondá Rákóczy — ez a legkevesebb, mit kívánhat, saját érdeke biztosítására.

A békekísérlet nem sikerült. Széchényi érsek mindenek előtt mellőzni kívánta a külhatalmak garanczialis beavatkozását, e helyett közvetitőül az ifju királyt, József főherczeget ajánlotta fel, kinek jó hajlamairól kedvező hírek voltak forgalomban. Ez ellen azonban a nemesség azon kifogást emelte, hogy a legutóbbi országgyűlésnek a trónöröklésre hozott határozatát sem hajlandók elismerni, annál

kevésbé ez alapon József főherczeg királylyá koronáztatását, kinek új választás alá bocsátását feltétlen szükségesnek jelentették ki.

A gyöngyösi értekezletnek tehát, a béke ügyében mi eredménye sem lett, Rákóczy márcz. 29-én visszatért Eger alá, annak ostromát még erélyesebben folytatandó.

Kétségekivüli az, hogy a béke eredménytelensége felelt meg a Gyöngyösön képviselve volt külföldi hatalmak érdekeinek is, kik közül az ide érkezett török követ, XIV. Lajos közbejárására, fel is ajánlotta Rákóczynak a török segílyt. Rákóczy azonban hazája érdekei szempontjából, idegenkedett ettől; csak kellő ovatossággal fogadott el mégis némely segílycsapatot, melynek egy része 1705. május havában Ecséd körül táborozott, mint ez kitünik a megye törvényszékének ez év jul. 1-én hozott ítéletéből ecsédi lakos Paxi Mátyás felesége Vas Sára ellen, mely így szól: „mult Pünkösöd havában, a midőn Ecséden bizonyos török quartélyosok lettek volna dislocalva, egy fekete szakállas törökkel fajtalankodott, mely büneért fejvesztéssel sújtatik.“

III. Rákóczy Gyöngyösről Eger ostromához visszaérkezve, érte itt azon kedvező meglepetés, hogy gróf Forgách Simon Leopold volt tábornoka, hozzácsatlakozott és Eger alá jöven, felajánlotta szolgálatát. Rákóczy, állami ügyek intézésével elfoglalva lévén, nyomban reá ruházta Eger ostromának további vezetését. Darvas Ferencz april 13-án Eger alól már azt írja Buday Istvánnak ¹⁾ Forgáchról: „hazaszeretet hozta közénk itt levén urunk mellett már generalisunk. Német habitusa vagyon ugyan, de magyar a szive, ezek a szavai: nem vagyunk most Bécsben.“ Forgách különben — mint tudjuk — Gyöngyösön részbirtokos volt. Midőn 1704. év elején, gyöngyösi időzése alatt Rákóczy, Klampfer Lőrincz elmenekült német postamesternek gyöngyösi házát a piacz-utczában nemes Kántor Istvánnak adományozta, és ez ott a nyert házban bort kezdett méretni, gróf Forgách Simon, mint földesur protestált ez adományozás ellen, hogy Széchényi uradalmához tartozó ezen házrészek — tehát az adományozott is — mint őt illető jobbágyfundusok csak zálogképen vannak egyeseknél, és így azokból semmi, az ő beleegyezése nélkül el nem adományozható.²⁾

IV. Forgách Simon, mint Zinzendorf egri várparancsnoknak régi ismerőse, a pusztító ostrom megszüntetése végett egyezkedésre hívta fel a tábornokot, a mi sikerült is. A megyei közgyűlés april

¹⁾ Rákóczy F. Itára I. k. 344. l. — ²⁾ Megyei jegyzőkönyvben.

16-án felvett jegyzőkönyvében erről ezen feljegyzést olvassuk: „e napon köttetett meg a várbeliekkel a kapitulatio, gróf Forgách Simon közreműködésével, hogyha mai naptól számított nyolcz hó alatt a felmentésre segély nem érkezik, a császáriaktól a vár átadatni fog. A mi meg is történt decz. hóban,“ — mint erről alább szólandunk.

V. A gyöngyösi békeértekezlet sikertelensége után, a Dunántuli megyékben Heister tábornok Leopold részéről nagy sikerrel lépett fel Károlyi Sándor hadai ellen, és az innen érkező hírek zavarták meg Eger kapitulatioja folytán kelt nagy örömét Rákóczy hiveinek. A fejedelem a további siker biztosítására, tette buzditó felhívást intézett most a vármegyékhez: „Mivel országos igazságos ügyünknek védelmére, — írja Egermelletti táborából april 8-án kiadott felhívásában, — és nem a célra kötötték fel fegyveröket a nemes ország, hogy csak ellenségünket ingereljük, hanem hogy régi kívánatos szabadságunkat helyreállítván bátorságos békességben maradhasson. De ugy látjuk, ily kívánatos hadakozásunk végével és hasznos gyümölcsével nem gondolván, elkezdett hadakozásokhoz restelkednek, ahhoz képest szélllyel oszolván, magok alkalmatosságában, vagy imitt-amott lappanganak.“ Elmondja azután, hogy az ellenség ezt észrevevén, tul a Dunán levő hadát megtámadta, ugy hogy most a Dunáninnenre kellett vonulni, hol is ngos Károlyi Sándor mezei generalis gyűjti most össze hadait. Tehát ezen ellenség visszaverésére, és a rácz nemzetség végképen való eltörlésére, megindult. Felhivja a vármegyét, hogy minden hadviselő utasitassék táborba szállani, mert kik engedetlenül meg nem jelennek és lappangani fognak, halállal fognak büntettetni.

Egervára átadási feltételeinek megállapítása után tehát Rákóczy és Forgách siettek a veszélyeztetett dunai védvonalra, hogy ott utját állják Pálffy és Herberstein Leopold tábornokai előhaladásának. 1704. april 19-én Árokszállásán, 20-án Jászberényben látjuk Rákóczyt, innen Dömsöd felé ment, majd Dunaordasnál ütött tábort.

A megyei felkelősereg Dévay Pál helyettes alispán vezetése alatt Rákóczyt követte utjában. Utána, az ordasi táborba még mintegy 60 jól fegyverzett gyalogos szállitatott a megyéből. A tisztikar egy része ekképen táborba szállván, a vármegyék ügyeinek intézése nagy hátramaradást szenvedett, és a két itthon maradt szolgabíró Vadász Márton és Tarody István, alig volt képes megfelelni, főleg a hadi élelmezés érdekében előállott halmozott teendőknél. A vármegye közgyűlése több ízben kifejezést is adott ennek, és sürgette Telekessy főispánt, hogy a tisztii helyettesítésre intézkedés tör-

ténjk. Rákóczy fejedelem, a nagy fontosságu hadi élelmezés vezetésére a Duna-Tisza közötti részre, élelmezési főbiztosul Darvas Ferenczet, 1704. nov. 13-án kelt rendeletével pedig Borsod, Gömör, Heves-Szolnok, Csongrád, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Kis-Hont és Zólyom-megyék részére, kormánybiztosul (pro commissario provinciali) Usz Ferenczet nevezte ki.

Az Eger alatti táborozás idejében ápril hóban, a csapatok élelmezésére négyezer kenyér, 300 vágómarha, 300 kila zab, 150 kila liszt, és a tábori szerek szállítására 60 szekér volt a megye által kiállítandó. A hadi élelmezési biztos kerületi magtárak felállítását rendelte el a csapatok biztosabb élelmezésére. Ezen magtárakba a vármegyére havonként 855 pozsonyi mérő buza, 1045 köböl zab szállítása vettettet ki. Azonfelül havonként 95 mázsa hust kellett szállítani, mely azonban mázsánként 4 frttal megváltható volt. A haza szeretetére kérte és sürgette a fejedelem a vármegyét, hogy ezen szükségletnek eleget tenni igyekezzék. 1704. decz. 13-án kelt felhívásával pedig arra ösztönözte, hogy a tábor részére 300 lovast állítson ki.

VI. Az 1704-ik év folyamán a harc, főleg a dunántuli megyékben folyt változó szerencsével, hol Károlyi Sándor kezében összpontosult a hadvezérlet, míg Bercsényi Trencsén, Nyitra felvidéki vármegyékben igyekezett tért hódítani. Maga a fejedelem — mint már érintettük — a Duna mellett Solt-Ordas vidékén tartotta főhadiszállását, hogy innen, minden irányban rendelkezzhessék, egyttal a dunamelléki ráczságot sietett itt megfékezni és ártalmatlanná tenni. Itt vette hírét, hogy az erdélyiek jul. 6-án fejedelmökiül választották. Itt találta a fáradhatlan Széchényi érsek újabb levele is, melyben az elejtett egyezkedési fonalat újból felvenni sürgeti. Rákóczy ismét Gyöngyöst tüzte ki találkozási helyül, szept. hó elejére, hová a nemesség közül is ismét többeket meghívott, az ország ügyei megbeszélése végett is. Széchényi fegyverszünet kötését ajánlotta első sorban, melynek további tárgyalására a fejedelem Bercsényit, gróf Mikest, Jánoky és Ráday Pált bizta meg, kikkelt aztán a tárgyalás meg is indult. Gyöngyösön az evang. rendek ismét nyugtalanzkodtak vallásuk érdekei miként biztosításáért, melyre nézve Rákóczy most már adatokkal győzte meg a protestáns felekezetűeket, hogy az aggodalom tisztán Leopold hivi fondorlatának szüleménye, hogy a megkezdett hazafias küzdelmet ezen féltékenységgel ketté szakasszák és bukásra vigyék. Udvari hadának főkapitánya, Vay Ádám és Ottlik György főudvarmester — mindketten prot. felekezetűek — előtt adatszerűleg fel-

fedvén e felekezeti mozgalom alatt rejlő csejt, ezeknek sikerült hit-sorsosaikat most már kibékíteni, annál inkább, mert Rákóczy a nyugtalankodó nemesség előtt esküvel erősíté meg azon elhatározását, hogy a mint lehet, országgyűlés hivatván össze, annak a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó határozatát hűségesen hajtandja keresztül.

A fegyverszüneti egyezkedés azonban ismét eredménytelen volt; a harcz főleg a Dunántul folyt elkeseredetten, hol Heister német tábornok tetemes erővel nyomult előre. Nov. hóban Nagyszombatnál történt nagyobb ütközet, melyben maga Rákóczy is részt vett. Az ütközet Rákóczyék hátrányára dőlt el; szerencsére azonban, a beköszönt téli idő a további hadviselést gátolván, a fejedelem 1705. febr. 28-án Egerbe ment, melynek vára a kapitulatio értelmében végleg kezére került, — hogy itt a jövő hadviselésnek rendszeresebbé tételére megtegye az előkészületeket.

VII. Egervára átadására vonatkozólag az 1705. jan. 15-én felvett megyei jegyzőkönyvben ezt olvassuk: „kihirdettetett végre fejedelem ő fenségének Gács várában decz. 5-én kelt levele, mely szerint az egri kapitulatio értelmében decz. hó 16-án, az ottani németek a várból kivonulni fognak, kiknek számosabb szekerekre lesz szükségök, ezek előállítására Szentpéteri Imre bizatott meg. Mindez kellőleg elintéztetett.“

Az Egerből kimenő őrség ingóságait elszállító szekerek kirendelésére, az 1705. jan. 31-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk még, hogy Taródy István szolgabíró panaszkodott azon, hogy a mult napokban a kassai munitiók szállítására kirendelt porosz-laiak nem állottak elő. Leköszönését jelentette ki, ha a vármegye az engedetlenkedőkkel szemben elégtételt nem szolgáltat. Az elégtétel úgy adatott meg, hogy az Egerből hurczolkodó németek részére szükséges 30 szekér most Poroszlóról rendeltetett ki azzal, hogy a kik nem engedelmeskednek, a szolgabíró által pálcáztassanak meg.

Egervára és városára nézve, 1704. april 16-án Forgách Simon és Zinzendorf várparancsnok között megállapított kapitulatio feltételei voltak, hogy nyolcz hónapig, a várbeli németek magokat tetszés szerint élélmezhetik, a város maga pedig teljesen nyitva, Rákóczy hatósága alá helyeztetik, ki is ide kapitányul Rácz Györgyöt nevezte ki. A városbeli polgárság tulajdonát megtartja, szántathat, vethet, földjét műveltetheti. A kapitulatio megállapítása után Telekessy püspök és főispán visszatért Egerbe, a vármegye azonban ez időben

gyűlést még sem tartott itt, és így a főispán, 1704. okt. 17-én kelt levelével, meghatalmazottjául a vármegyei közgyűlésekre Orczy Istvánt és Literati Jánost nevezte ki.

Az új városkapitány Ráczy György sok panaszra adott okot erőszakoskodó eljárásával. Így például eltiltotta az egri hetivásárokat az ott előfordult zavargások miatt, a mi a városi életnek nagy kárára vált. Előfogatokat önkényűleg rendelt ki, mi végből az egriek sűrűn fordultak panaszokkal a fejedelem elé.

A már többször idézett egri jezsuita napló ekképen írja le a vár átadását: 1705. jan. 2-án adatott át a vár; őrsége a ráczokkal és németekkel déli 12 órakor fegyveresen vonult ki, ingóságaiak szállítására 600 szekér volt kirendelve. Budára Kaál felé mentek, itt azonban körülvették a kuruczok, lefegyverezték őket, Zinzensdorffot tisztikarával Kassára vitték, a katonákat Rákóczy serege közé sorozták, a polgár népet pedig, családokkal viasszaszállították Egerbe.

VIII. A hadviselés rendezésére irányuló katonai intézkedéseket, a fejedelem nevében Bercsényi tábornoknak a megyéhez az 1705-ik év folyamán intézett két rendbeli levele világosítja fel. A nemesi felkelőhad, régi módon kiállítva, az újabb hadviselésre nem mutatkozott alkalmasnak, szemben az osztrák fegyelmezettebb zsoldos seregével. A megyéknek is sok bajok volt a felkelők összeállításával. Magok is keresték a módot, melylyel a személyes felkelés pótolható lenne. Bercsényi a megyék e hajlamára mutatva kereste meg 1705. ápril 21-én Nyitrán kelt következő rendeletével a megyét, hogy „a nemes vármegyéknek az insurrecciónál annyi confusiói elkerültessenek — a mélt. fejedelem tetszéséből intimálom, hogy a personalis insurrectio helyett ne nehezteljen oly rendet szabni, hogy ebből a zsoldosok száma exurgálhasson.“ Tehát oly mód határozatott, hogy a felkelésre kötelezett nemes maga helyett zsoldost állítson, vagy a megfelelő taksát lefizetvén, a hadparancsnokság fogja a zsoldost kiállítani. E czélból közli a díjak sorozatát is. Főkapitány havidíja 60, vicekapitányé 48, főstrázsamesteré 36, adjutansé 17, főhadnagyé 36, sipos vagy trombitásé 6, tizedesé 6, közönséges katonáé 4 firtban állapittatott meg. A személyes felkelés helyébe, mely a nemességet terhelé, ekképen Bercsényi rendelete nyomán, három zsoldos sereg egyben-egyben 80 lovas legényt számolva, összesen tehát 240 lovas volt kiállítandó, mely is Zemplén, Ung és Borsod vármegyék hasonló csapataival rendeltetett, egy ezreddé alakulni. Egy ezred 12 ily kompániából állott.

A gyalogos vagyis a hajdu csapatok kiállítására Bercsényi ugyancsak Nyitrán april. 29-én kelt rendeletével intézkedik. A vármegyének 95 portája után, portánként 4 hajdut számolva, kiállítandó volt 380 hajdut, mely is Borsod, Pest, Csanád és Csongrád megyék csapataival képezett egy ezredet. A főkapitányt a főhadvezér Bercsényi nevezte ki, a helyettes kapitányt és strázsamestert a megyék felváltva választották; főkapitányul Haller Sámuel neveztetett ki. A fizetés ekként szabályoztatott: főkapitány havi 60 frt, vicekapitány 48, főstrázsamester 38, főhadnagy 31, alhadnagy 25, tizedes 4 frt 50 denár és hajdu 3 frtot kapott.¹⁾

A gyalog hajduk kiállításának kötelezettségétől mentesek voltak azon jobbágyságok, kik személyesen szállottak táborba. A részletes kivétel azután akképen történt, hogy a kiállítandó 380 hajdu dikák szerint repartíaltatott; 29 dika után esett egy hajdu, miután akkor az összes dika 14365 volt, ebből a mentesek dikája levonásával maradt 11229 dika. A kiállított gyalogság ellátása és élelmezésére jun. 30-án tartott gyűlésen oly intézkedés történt, hogy minden dika után 25 krajczár vettessék ki, és a bejött összegből fedeztessék egyelőre a szükséglet.

A katona-kiállítás kötelessége tehát akképen iratott körül, hogy míg a személyes felkelés kötelezettségéből folyólag, a nemességre a lovas csapatok kiállítása hárult, a gyalogok vagyis hajduk kiállítása tisztán a jobbágyságra utaltatott. Bármiképen iratott is ez körül egyesekre, a méltánytalanság súlyos következménye elkerülhetetlen volt. Volt tehát alapja a vármegyében felhangzott azon panasznak, hogy míg a felkelő nemes táborban teljesíti kötelességét, otthon szolgálait és jobbágyait hajszolja a megye gyalog hajdu fogadására. Azon panasz is csak a méltánytalan helyzet folytán származott, hogy a kivetett 300 felkelő lovas kiállítása egyenetlenül súlyosodik a nemességre, mert voltak gazdag, praedialis, vagy falukkal bíró nemesek, kik kötelességeket lerótták, a mint fiok, vagy családtagjok táborba ment, vagy egy zsoldost kiállítottak, míg a szegényebbek közül 4—5 sem volt képes egyet előállítani.

A vármegyei gyaloghajdu kapitány Haller Samu, pár havi tisztsége után meghalt. Bercsényi ennek folytán 1705. jun. 30-án, helyettesét Nyárádi Andrást nevezte ki, és ekkor felhívta a vármegyét, hogy maga részéről válaszsza meg a helyettes kapitányt és a főstrázsa-

¹⁾ Eredetije Hevesmegye Itárában.

mestert. A megye ezen jogát ezuttal a kinevezett főkapitányra ruházta, hogy ez a két alantas tisztséget belátása szerint töltsé be.

IX. A vármegye által a személyes felkelés helyett kiállítandó három rendbeli lovas csapatból, két csapat, 160 emberrel rögtön megrendeltetvén, jul. 6-ára gyülekezési helyül Csán és Halász jelöltetett ki. Onnan a hatvani táborba vezettettek. Bercsényi átvevén e két csapatot, a harmadik kiállítását is sürgősen követelte. „A két sereget kedvesen vevén, a vármegye a harmadikat is állítsa ki — szól erről elismerő levele. — A kik rabbá esnek, más rabon kiváttatnak, a táborban sebesedettek pedig ex cassa communi meggyógyítatnak.“ Intézkedett tehát a vármegye e harmadik csapat kiállításáról is. Szabályul hirdettetett ki a vármegyében, hogy a felkelésre kötelezett nemes, a ki maga paripát és fegyvert ad katonájának, annak tartási díjúl fizetni fog havi 4 frtot, mely katonának pedig magának leszen paripája és fegyvere, fizetése lesz havi 6 frt. Mindazonáltal, ki hogyan fogadhatja meg, az ő szerencséje. E szerint a személyes felkelésre kötelezettek magok állithatták ki az illető zsoldost, és a meny nyiben ki nem állították, a vármegye fogadta fel őket, díját pedig taksa alakban vetette ki és szedte be. Ezekre nézve később oly intézkedés történt, hogy a kiállítandó legénység a hadi pénztárból ruháztatott fel, és láttatott el ételmezése; a megye azután ezen pénztárhoz a kívánt költséget készpénzben fizette le. E végből a megye által választott megyei hadi biztos utján, ki ez ügyeket kezelte, külön leszámolás történt a vármegyével.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Rákóczy Egerbe vonulása 1705. febr. hóban. Itt időzése és Széchényi érsekkel folytatott tanácskozása a béke érdekében. Hevesvármegye nyilatkozata ez ügyben. II. Leopold halála után utóda József folytatja a béke-egyezkedést. Rákóczy híveit országos gyűlésre hívja őszre Rákos mezejére. Majd Széchényi jelöltetik ki a gyűlés helyéül. 1705. III. A széchényi országgyűlés. A rendek az itt szövetséget statusok élére vezérlő fejedelmül Rákóczyt kiáltják ki. A hozott végzések. IV. A vármegyei nemesség esküt tesz a confederatióra. A széchényi határozatok végrehajtása a vármegyében. V. A szövetségi tanács gyűlése Miskolczon 1706. VII. Rákóczy időzése Egerben 1706. A békekísérlet újabb kudarcza. A bécsi kormány erőteljes támadásának sikere Rákóczy ellen. Rabutin Szolnokot megveszi. Majd Egervárat rohanja meg, de siker nélkül.

I. Egervárosának 1704. decz. 16-án történt kapitulatiója, és ekként Rákóczy előtti meghódolása, nagyfontosságú volt a fejedelem további ügyére nézve, mely vár mintegy központját képezé úgy hadi, mint diplomaciai intézkedéseinek, és csaknem állandó főhadiszállásának színhelyévé lett. Rákóczy 1705. jan. folyamán bevégezvén hadainak

szemléljét, téli pihenőre vonult, 1705. febr. végén Egerbe ment, hová megérkezett már akkor XIV. Lajos állandó követe is Desalleurs,¹⁾ hogy Rákóczyval, ura nevében folytassa az ügyek érdekében az állandó összeköttetést, mely sürgős volt akkor azon oknál fogva is, mert a Széchényi érsek által nagy hévvel vezetett fegyverszüneti egyezkedés, súlyt helyezett a külföldi udvarok által biztosítandó feltételekre. Rákóczy tehát most itt vette fel újból a sürgetett egyezkedési kísérletet, melyet más részről ekkor már az angol és hollandi követek is hathatósan támogatni iparkodtak. Széchényi érsek azonnal Egerben kereste fel Rákóczyt, ki a kötendő béke-feltételeknek a külhatalmasságok általi biztosításához állhatatosan ragaszkodott.²⁾ Széchényi már hajlott ezen feltétel elfogadásához, ez értelemben sürgette Leopold hozzájárulását is, ápril 28-án kelt előterjesztésében; úgy látszik maga Rákóczy is bizalommal viseltetett a jó úton haladó béke-ügyéhez, mert Egerben 1705. ápril 25-én ő is intézkedést tett már, hogy azon békére nézve a vármegyék véleményét is meghallgassa. Erről tanuskodik a megyei jegyzőkönyvnek 1705. máj. 18-án Egerben tartott közgyűléséről szóló következő része:

„Olvastatott és publicáltatott mélt. Fejedelem opiniót kívánó levele, mely kelt Egerben apr. 25-éről azon dolog végett: hogy a mi-nemü békességre czélozó tractákra szándékolna fogni a bécsi udvar, annak jövődöbeli megállásáról való securitás végett való kezességre a külső keresztény királyok és respublicák requisitioja iránt a nemes vármegye maga opinióját írásban tenni elne mulasztza. Melyre Klmes urunk atyai szép gondosságát alázatosan megköszönvén a n. vármegye, azon istenes szándékot és országunk állandó magatartására czélzó mediumot örömmel approbálja.“

¹⁾ Horváth 6. k. 373. l.

²⁾ A már többször idézett jezsuita napló' elbeszélése szerint 1705. febr. végén a felvidékről, a város nyugati kapuján vonult Egerbe Rákóczy. Az ugynevezett Rác kapunál Telekessy püspök a megyei tisztikar és nemesség a város népe, és az összes papság élén várta és üdvözölte. Üdvözlésében a biblia szavaival monda, hogy békességes-e jövőtele? és kérte, hogy Eger püspöki városban a haeresist ne támogassa, mert ő élete árán is kész hiveit megvédeni. Rákóczy teljesen megnyugtatólag válaszolt, mire a vár falairól dörgő ágyuzás és zene mellett, a nép ujongó üdvözlésével kísérve vonult a püspöki lakba, hol szállva volt. Itt időzése alatt nem mulasztotta el Rákóczy a börti szent beszédek meghallgatni a jezsuiták templomában, főbb hibeivel együtt. A bört végén, Széchényi érsek jött Egerbe a béke-kísérleteket megbeszélni Rákóczyval, itt töltött a jezsuita szerzetnél szállásolva majd három hónapot. Étkezni azonban rendszeren a püspökhöz ment, Rákóczyval együtt. A nagypénteki szertartáson is jelen volt Rákóczy, a feltámadási ünnepélyre pedig zenekarát engedte át; három hó múlva, együtt utaztak el Széchényivel Gyöngyösre. 1706. évben a nagy börti időt szintén Egerben töltötte. Ekkor a feltámadási ünnepélyen jelen volt a jezsuiták templomában, kik „boldog ünnepeket és békét“ kívánván neki, — „Isten adja meg a békét nekem is neked is“, volt a fejedelem válasza.

II. Ezen egyezkedésnek további folyamát Leopold király máj. 5-én történt halála megakasztotta, de csak rövid időre; mert József átvevén az ország kormányzását, nyílt levelében az eddigi bajok orvoslását hirdeté, melyre támaszkodva Eszterházy nádor, újból sürgette Rákóczyt a békére, ki most már szükségesnek látta, hogy a dolgok további intézésébe a rendek határozó akarata is bevonassék, annál is inkább, mert ő maga is, a legutóbbi gyöngyösi tanácskozmányon kifejezést adott annak, hogy a mint lehetséges lesz, a rendeket országgyűlési tanácskozmányra össze fogja hívni, a mi az év jul. 1-én kelt levelével meg is történt.

Az országgyűlés összehívására vonatkozólag olvassuk az 1705. aug. 13-án Egerben tartott közgyűlés jegyzőkönyvében: „publikáltatott a mélt. fejedelem parancsolatja és invitatioja, mely Ócsán jul. 1-én kelt, hogy a haza dolgainak, mostani hadakozásnak, és következő megegyezésnek módjáról való tanácskozássra, következő szent Mihály hó 1-ső napjára, az ország rendei, úgy a nemes vármegye és abban levő minden egyházi és világi uri és nemesi rendek, nemcsak követ által, hanem külön-külön személy szerint a pesti Rákos mezejére az ország statusi által feltalálendő büntetés alatt invitáltatnak. Mely invitációnak a nemes vármegye alázatosan obtemperál, és meghagyatik a szolgabiráknak, hogy a dolgot a kiket illet, szorgalmasan adják tudtul, hogy annak tudásával senki magát ne mentse. A mi a vármegye követi dolgát illeti, a választás relegáltatik a jövendő gyűlésre.“¹⁾

Az 1705. aug. 25-én Gyöngyösön tartott közgyűlési jegyzőkönyvben e rákosi országgyűlés megváltoztatásáról szóló újabb intézkedést ekként találjuk: „Publikáltatott Rákóczy fejedelem intimatuma, hogy mely országos gyűlés szept. 1-ére Rákos mezejére hirdettetett, rész szerint Lévához, rész szerint Szechenhez rendeltetett, és mint is ezen vármegyének Szechenben kell összegyűlni. Mely is kellő módon kihirdettetett.“

III. Az ekképen összehívott országgyűlés csakugyan a széchenyi nyílt mezőn, szabad ég alatt szept. 1-én tartatott meg. Az egybegyűlt nemesség, mint a haza ügyében confederált statusok és rendek, Rákóczy Ferenczet az itt összejött „közös törekvésre fejenként megesküdött és szövetkezett rendek élére vezérlő fejedelmül“ megválasztván,

¹⁾ Ezen országgyűlés helyéül, Bercsényi Rákos helyett Hatvant ajánlotta, az egykori híres hatvani országgyűlés emlékezte mellett azért is, hogy Hatvan, Eger, Gyöngyös, Szolnok, gazdag elemektárak által környeztetik, míg a Rákos mező közvetlenül a német kézben levő Buda és Pest mellett terül el. Jobb meggyőződés folytán, később mint látjuk Széchenbe hivatott össze.

melléje egy 24 tagból álló főtanács neveztetett ki, melynek két püspöktagja, Telekessy István egri és Pethes András czim. püspök volt. Az ország püspöki karából, tényleges részt e gyűlésen, tehát csak Telekessy vett. Határoztatott még, hogy a szövetségi okmány, melyet itt a rendek már aláírtak, a megyékbe is megküldessék, hogy az is fejenként aláírassék. A vallás ügyében megnyugtató végzések hozatnak, a jezsuiták tisztán tanítói teendőkre szorítottak, szerzett vagyonaik, a kath. egyház céljaira elvételtek,¹⁾ a kincstárra szállott javak adományozására a vezérő fejedelem hatalmaztatott fel.

A béke ügye azonban itt sem mozdult előre; a gyűlés után sem szünetelő háboru, főleg Erdélyben ütött ki szerencsétlen véggel, mert a zsibói veszített csata után 1705. nov. 10-én Erdély elveszettnek volt mondható Rákóczyra.

IV. Mint a széchenyi országgyűlés végzésének folyamánai tekintendők most már a következő megyei határozatok:

Az 1705. okt. 19-iki közgyűlésen tárgyalatott a fejedelemlnek Szerencsen okt. 14-én kelt leirata, hogy az articularis decisio szerint a confederatoria megesküdtött megyei rendek összeiratván, egyik példánya a fejedelemlhez küldessék. Tehát a megyében is összeirattak és megesküdtettek a rendek a confederatióra. Ugyancsak a fejedeleml, a confederált statusok törvénye szerint, udvarában megyénként két nemes ifjut volt ellátandó; a vármegye felhivatván ily két ifju választására: Literati János és Gál Mátyásra esett a rendek választása. A fentjelzett törvény szerint, a táborba a megyék két-két követet voltak küldendők: Berényi Gergely jegyző és Csőke János esküdt küldettek ki, megfelelő fizetéssel. Hasonlólag a fejedeleml és a szövetségi tanács mellé is, két-két követet küldöttek ottani képviseltetésökre a vármegyék.

A vármegyéknek a porták²⁾ számára vonatkozó panaszaik is szabályoztatnak. Heves és K.-Szolnok vármegyének porta száma eddig

¹⁾ Vármegyénkben — mint tudjuk — Egerben és Gyöngyösön voltak jezsuiták, főleg tanítással foglalkozva. Az egri jezsuiták Aranyos és Nyárádot, a gyöngyösiek Fajzat pusztát birtokolták. 1706. évben szüret után okt. 8-án jött Egerbe Usz Ferenc, a confederált statusok biztosa, hogy e szerzettel közölje a megállapodásokat, és felhivja a meghódolásra, és a confederatiohoz csatlakozásra, különben száműzetnek. A szerzet tagjai hosszú tanácskozás után kijelentették, hogy III. Pál pápa bullája tiltja, hogy bármely szövetséghez csatlakozzanak, és így a felhívásnak eloget nem tehetnek. Ennek következtében a confederált statusok rendeletéből 1707. márcz. 11-én Usz Ferenc, és Faragó Mihály egri kanonok megjelentek az egri rendháznál, összeírták a rend vagyonát, és száműzetéseket kihirlettek. A rend templomi szereit, és arany-ezüst edényeit ök magok Telekes y püspöknek adták át már előbb. Ezzel, e rendnek mintegy nyolcz tagja eltávozott, és csak 1710. nov. 26-án tértek vissza, midőn Hevesvármegye már meghódolt volt Leopold király hadai előtt. Ekképen találjuk ezt elbeszélve az egri jezsuiták már hivatkozott naplójában.

— mint láttuk — 95-re vétetvén, hadi illetéke ezután vettetett ki, holott e portaszám, a jász-kunokra való tekintettel is volt megállapítva. Miután a jász-kunok hadi illetéke külön kezeltetett, a vármegye portáinak száma 72-re szállított le.

A széchenyi gyűlés nevezetes határozata volt az is, hogy az eperjesi vész-törvényszék idejében elítéltek utódai, vesztett javaikban kárpótoltsanak. Az ide vonatkozó határozat Heves és K.-Szolnok megyében kihirdettetvén, a jegyzőkönyben azt találjuk írva: „hogy a nemes vármegyék területén senki olyas nem találtatik.“ Tehát megyebeli Eperjesen elítélve nem volt.

Az 1706-ik év elején főleg a dunántuli részekben folytatott harczok mellett a béke-egyezkedés is állandólag folyamatban volt.

V. A Szechenben kinevezett szövetségi tanács 1706. jan. 25-én Miskolczon gyűlt egybe, hogy ott a fenforgó ügyekben intézkedjék.

A hadviselés folytatásának eszköze, a pénzkérdés lépett első sorban előtérbe. Rákóczy, a mint a mozgalom elején, némi sikerre juthatott, az 1604. évben réz-pénzt kezdett veretni, kétféle alakban. Veretett a régi czimre polturát, és egy más alaku rézpénzt, melynek egyik lapján e felirat „prolibertate“ volt olvasható, másik lapján az ország czimere volt látható. Ezen pénz neveztetett „libertásnak“, melyből rendelet szerint nyolcz tett egy tallért, a polturából pedig 10 határoztatott egy libertás értékűnek.¹⁾ Nagy nehézséget képezett e pénzforgalom a közéletben, mert reális értéke csekély lévén, csak kényszer útján tartatott a felszínen. A miskolczi tanácskozmányon az forgott szóban, hogy nem volna-e czélszerűbb adó útján növelni a pénzforrást? Rákóczy maga veté ennek ellene, hogy a megyék állítják és fizetik a katonát, az ugy is sokat szenvedő népre súlyosan nehezednék az új teher. Ez okból ujabban két millió réz-pénz kibocsátására hatalmaztatott fel.²⁾

A miskolczi gyűlés után a fejedelem, kedves tartózkodási helyére Egerbe ment, ott töltvén 1706. márcz. 8-ától april 21-ig az időt, honnan Ballán át Széchenbe és innen Esztergom vivására készült, midőn az angol követ közbenjárására május 8-án megkötötte a fegyverszünetet, a béke feltételeinek nyugalmasabb megállapítására. Az egyezkedés azonban sikerre nem juthatott, jul. 15-én újra megindult a harc egyelőre Rákóczyra kedvezőtlen kimenetellel, úgy hogy a fejedelem kedves pihenő helye Eger is veszedelemben forgott.

¹⁾ Horváth. 6. k. 371. l. — ²⁾ U. o. 429. l.

József király hadvezérlete ugyanis ez úttal három irányban intézte támadását. Stahrenberg Guidó gróf, az új fővezér a Duna mentén, Rabutin a visszafoglalt Erdélyből Eger és Kassa elfoglalására, Pálffy bán Zalamegyében vezette a hadi működést.

Rabutin tizezer emberével a Maros mentén sietett a Tiszához, Szolnokot hirtelen megszállván Eger alá ment, melyet megadásra hívott fel. A vár parancsnoka ekkor Vas Sándor volt, ki ellene szegült, és így itt czélt nem érven, sietett Kassa felé.¹⁾ Ez időben Rákóczy Esztergom vivásával bajlódott, Bercsényi a Vágvonalon működött. A fejedelem sürgősen utasította Bercsényit és Károlyt Eger védelmére, ő maga is erre sietett Esztergomból. Rabutin ez alatt Eger alól Kassa ostromát kísérlette meg; itt most három részről is szorogatva, helyzetét kétésen találván, Debreczenbe huzódott vissza; innen az 1706-ik tél pihenőjére Pestre vonult.

A dunántuli hadművelet is szebb kilátást nyújtott az év végén Bottyán szerencsés katonai műveletei folytán. Az Erdélyből kivonult Rabutin után pedig, Rákóczy párthivei, Pekry Lőrincz vezérlete alatt ismét életre kapván, a várak kivételével, Erdély annyira meghódolt, hogy 1707. ápril 5-én Marosvásárhelyen Rákóczy erdélyi fejedelmi székebe ünnepélyesen beiktattott.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az ónodi országgyűlés 1707. A függetlenségi nyilatkozat. Megyei intézkedések az ónodi gyűlésből folyólag. II. A kassai tanácsokmány az adók kivételére. A vármegyei dikák a megyei jegyző által hibásan történt előterjesztése folytán, a megyei közgyűlés felelősségre vonja a jegyzőt, hivatalától elmozdítja és börtönre veti. III. Az ónodi függetlenségi nyilatkozat folytán, József Pozsonyba hívja össze hiveit 1708. IV. Rákóczy ugyanekkor Egerbe hívja össze a confederált statusok gyűlését. A pénzürtékek szabályozása e tanácsokmányon. A dikák újabb meghatározása. V. Csajághi ezredes vizsgálja Gyöngyösön.

I. Az 1706. év őszén elért hadi sikerek után Rákóczy Rozsnyón tanácskozva hivel, idejét látta, hogy ismét összehívja a rendeket országos gyűlésre, melyen a további teendőket felelt intézkedhessenek.

¹⁾ Rabutin ezen expedíciójáról olvassuk az egri jezsuita naplóban, hogy ezen évben aug. végén nagy zavar támadt Rabutin német tábornok közeledésével, a ki a kurucoktól elhagyott és felégetett Szolnokot megszállotta és Eger felé tartott. Bercsényi sietve vonult Egerbe és épen Mária születése napján, a városban élő német és magyar polgároktól a fegyvert beszédette, Esze Tamás ezredével a várat megrakta, és megparancsolta, hogy Rabutin érkezésével a polgárság vonuljon ki a városból, a szerzetesekkel és papsággal együtt. Ez intézkedés után eltávozott. Szept. 13-án parancsoltatott meg, hogy a népség távozzék a városból, miután az ostrom küszöbén állónak mutatkozott. A püspök a városban maradt. Azonban szerencsésen elvonult a veszély.

Az 1707. márcz. 16-án Egerben tartott megyei közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk: kihirdettetett a fejedelemnek Rozsnyón febr. 22-én kelt rendelete, hogy a szövetséges rendek Ónodon máj. 1-én tartandó közgyűlésre hivatnak össze: „az összes egyházi és világi rendek, megyék tisztjei zászlóval és pecséttel megjelenendők.“ A gyűlés az ónodi fensíkon 1707. máj. 16-án, a szabadban vont óriási sátor alatt folyt le, környezve a biztonság kedvéért mintegy 10 ezer fegyveressel. A gyűlést mint elnök maga a fejedelem vezette, kit Telekessy püspök üdvözölt kenetes szavakkal. A hadviselés szükségleteire a megyék által adandó kétmillió frt szavaztatott meg. Nagyobb vitát a kényszer forgalmu rézpénz ügye idézett fel. Az határoztatott, hogy kétmillió kétszázezer frt rézpénz maradjon csak forgalomban, hogy a 10 polturások négyre, a 20 polturások nyolczra szállitassanak. E forgalomban maradó pénzdarabok megbélyegzendők, és megyénként ennek ellenőrzése és felügyeletére pénzbiztosok választandók.

Az ónodi gyűlés váratlan vége lett a függetlenségi nyilatkozat elfogadása, és az uralkodó háznak Magyarország trónjáról való megfosztása. Turócymegyében béke-párt alakult, mely a szomszédos megyéket József király iránti hódolásra igyekezett megnyerni. Rakovszky és Okolicsányi a turóczi rendek ezen tényét indokolni törekedtek a gyűlés előtt, mely ennek folytán annyira ingerültté lett, hogy a hevesvérű Bercsényi után kardot ragadva, Rakovszky nyomban levágatott, Okolicsányi súlyos sebekkel rakva rögtönbiróság elé állitatott és lefejeztetett. E jelenet további nagy elhatározásokra ragadta a rendeket. A béke és egyezés minden eddigi előzményei elvetésével jun. 14-én kikiáltatott: hogy József nem tekintetik többé magyar királynak, a trón üresnek jelentetik ki, míg a jövő országgyűlésen a rendek új királyt nem választanak, addig pedig Rákóczy mint fejedelem kezébe tétetik le a kormány-hatalom. Majd egy kimerítően indokolt nyilatkozat fogalmaztatván, ez a megyékkel és a külhatalmakkal közöltetett.¹⁾

Megyéneknek 1707. jul. 19-én Gyöngyösön tartott közgyűlési jegyzőkönyvében ez foglaltatik: „a haza szabadságáért szövetkezett karok és rendek — Ónodon máj. 16-án tartott gyűlésében alkotott

¹⁾ A függetlenségi nyilatkozat megtételére Rákóczy emlékirata szerint az szolgált főképen indokul, mert a francia király követe Desalleurs marquissal Egerben előbb folytatott tárgyalásnál a marquis ura nevében azt a kifogást tette, hogy a király a szövetséges rendekkel nem tárgyalhat, mert ezek legalább látszatra uroknak Józsefet ismerik, és így nem függetlenek. Rák. Emlékirat. 195—196. l.

törvényczikkelyek felolvastatván és kihirdettetvén, annak 8. szakaszához képest a rézpénz-forgalom feletti felügyelőkül és egyszersmind a forgalomban hagyandó pénz bélyegező biztosaiul Berényi György és Csüke János megválasztatnak, egyszersmind a dikák összeírásában eljárván, ügyelnek annak pontos kivitelére.“

Ugyanakkor érkezett Ketzer Sándor kerületi biztos felhívása is, hogy az ónodi gyűlésen megszavazott két millió frtból a vármegyére eső rész Kassára mielőbb kiszolgáltassék. A vármegye által kiszolgáltatandó részlet ez: készpénz 8000 frt, hus 1108 mázsa, 4251 kassai köből buza, 3773 köből zab.

II. Aug. 3-án Munkácsról irt a fejedelem a vármegyének szemrehányólag, hogy az ónodi gyűlésen a megyére rótt hadi terhet kiszolgáltatni vonakodnék. Ez ellen védekezik az okt. 12-iki közgyűlés, hogy kötelezettségének már eleget tett. Ketzer kerületi biztos felhívására, „ő felsége konyhája ellátására a megyékre kivetett illetékből Heves-megye nov. hóra öt terhelő részletet Váczi György kezéhez Szerencsre szállította.“ Majd a fejedelem arra hívta fel a megyét, hogy decz. 5-én Kassára küldje fel adó-kezelő tisztjeit, hogy a dikák összeírásából, a vármegye tehetősége, és a teher miként részletezése összeállitható legyen a 13 vármegye többi kimutatásaival. Berényi György megyei jegyző, ki a dicatori teendőt is végezte, és Dévay Pál szolgabíró küldettek ki.

Ezen kassai számadásból folyólag merült fel a következő epizod, melynek párjára megközelítőleg sem akadunk vármegyénk jegyzőkönyveinek százados lapjain.

A leszámolásra Kassára küldött Berényi megyei jegyző volt egyszersmind a confederalt statusok megbizásából a megyei dikák összeírója. Kassán az összeszámolásnál a vármegye dikáit Berényi nem a valóságnak megfelelőleg adta elő. A kassai tanácskozmány után 1708. jan. 17-én Egerben tartott vármegyei közgyűlésen jelentette Berényi a tanácskozmány végzését, a megye dikái után kivett adóról. E szerint a megyebeli egyházi és világi urak dikája volt 2771, a katonáskodó parasztságé 208, a többi 15273. Erre volt esedékes ez évben 37202 frt, 4650 kassai köből buza, 4650 köből zab, 148814 font hus.

Ezen előterjesztés után tört ki Berényi hűtlen számolása felett a megyei rendek megrovása, hogy Berényi eltagadta a dikák valódi számát, kevesebbet mondott, mint a mennyi tényleg volt.

De halljuk az 1708. jan. 18-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvének elbeszélését, mely így szól:

„Mivel Beriny Gergely a nemes Vármegye notariusus, és a confederatus statustól ezen vármegyének dikatorul determináltatott vala, mely dikatiójáról méltóságos cancellarius Sennyei István urnál igaz relatiót tett is vala; de a midőn a kassai gyűlésen azon előbbi relatióját visszavette, a n. vármegye hire és akarattya nélkül 13000 dikával kevesebbet adott be. Onnét visszatérvén, relatiójából értette a n. Vármegye dikáinak nem igazán lett beadását. Arra nézve először is mélt. püspök és főispán ur Telekessy István ő nsága personaliter a dikáknak nem igazán tett relatiójának contradikálván, nem consentiált, mely contradiktiót Vitézlő Ország Pál h. viceispán ur több szolgabírákkal és nemes vármegye hites tagtársaival renoválván solemniter contradikáltak. Ezen cselekedeteért pedig Berényi Gergely notariusi tisztéből in instanti communi omnium suffragio degradaltatott is és helyébe nemzetes, vitézlő Csala Sándor ad interim sürögáltatott. Hogy pedig ezen dolog fölséges vezérlő fejedelmünknek tudtul adassék, ő felségéhez n. vitézlő Dévay Pál és Sági Mihály uraimék kiküldettek, hogy ekként detegáltassék, és nemes Vármegye ártatlansága constállyon ő felsége előtt.

Hasonló küldöttség mélt. főgeneralis és locumtenens gróf Székési Bercsényi Miklós Urhoz is küldetett. Az alatt pedig, míg a küldöttségek visszaérkeznek, Berényi Gergely Egervárában arestomba tartatni rendeltetett communi omnium suffragio.“

Az 1708. márcz. 1-én Egerben tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk: Dévay Pál ő fenségéhez jelentéstételre küldött követ az egri várban arestomban tartott Berényi Gergely hűtlen kezelése folytán, visszaérkezvén, meghozta ő felsége üzenetét, hogy hálás szívvvel fogadta a vármegye hűségének ezen kifejezését, és azon készség, melylyel a megye a hűtlen tisztt ellen fellépett, megnyugtatta arról is, hogy megérdemlett büntetését elvenni fogja. A Bercsényihez küldött követség is jelenté, ő exja tetszését a vármegye eljárása felett, hogy a hamisan jelentő érdemlegesen fog bűnhödni.

Ezen gyűlésen töltetett be végleg a jegyzői tiszt, megválasztatott Almásy István, kinek armalisa az 1708. jan. 18-iki közgyűlésen hirdtetett ki.

Berényi Gergely az egri vár arestomában bűnhödé hazaellenes hűtlenségét. Az év jun. 25-én tartott közgyűlés elébe a következő folyamodást terjesztette: nyolcz vagy kilencz nap hiján tizennegydfél esztendejétől fogva, sulyos időkben keserves executio esztendőken, azután is szertelen változó ordinarius tisztek nélkül való évek folytak el, mikor is hiven igyekezett szolgálni a vármegyét. És a midőn már annyi zürzavaros habozások, tekergős ösvények és vesze-

delmes kösziklák között hányatott tisztí működésében szemei megfogyatkoztak, és nyugalomra kellett volna térnie, ime mily szerencsétlen hajótörést szenvedett. Elhagyván egyedül emberi gyarlóságából és semmi privatumot nem kereső indulatból származó balesetének mentességét, a közgyűlés szánakozó részvételéhez fordul, hogy siralmas napjait enyhítse meg, és engedjék meg, hogy a vallás vigaszában, a mise hallgatásban részesüljön arestoma ideje alatt, és hogy hátralevő fizetése adassék ki. Berényi az 1708. júliusi közgyűlés határozatából végre ezer frt cautio letétele mellett szabadon bocsátatott. A tisztikereset ellene megindítván, az 1709. jan. 10-én tartott törvényszéken mondatott ki e hűtlen kezelése felett az ítélet: hogy vádlott a megye kebeléből kitaszítatik, és a megye tagjává soha többé nem fogadtatik fel.

III. Az ónodi függetlenségi nyilatkozat után, a József király pártján maradt rendek Eszterházy nádorral élén ellennyilatkozatot tettek közzé, és Józsefet reá birták, hogy az 1708. év febr. 29-ére Pozsonyba országgyűlést hívjon egybe. Az összehívó több példányát a nádor Rákóczy kezéhez küldötte, hogy tegye közzé a neki hódoló vármegyékben. De azért a megyékhez és a főrendekhez külön is menesztették azt, mint erről maga Rákóczy írja febr. 18-án kelt egyik levelében: „az hevesvármegyeit maga az szegény püspök pecsételve, az sárosit Bertóthy . . . küldötték kezeimhez.“ Tehát Hevesmegye főispánja az érkezett meghívót felbontatlanul küldötte Rákóczyhoz.¹⁾ Rákóczy a meghívót azután terjedelmes nyilatkozata kíséretében megküldötte Heves és K.-Szolnok vármegyékhez is azzal, „hogya még is találtatnának, kik ellenségünk hitegetésének és csalárd hitegetésének nagyobb hitelt adván az eddig való szives, és a senatussal egy értelemben folytatott békességnek tractáiban kételkednék, és azon gyűlésben személyesen jelen lenni kívánna, jelentse magát és a passust ehhez nem fogja megtagadni.“ Az 1707. márcz. 1-én tartott közgyűlésben, ugy a fejedelem levele, mint a meghívó felolvastatott és kihirdtetett. Egyéb intézkedés nem történt.

Rákóczy ugyanakkor megküldötte a megyének másolatban azon megkeresést is, melyet a nádor hozzá intézett, az arra adott válaszával együtt, melynek végsorai ezek:

„mivel pedig az annectalt levelek tenora már ugy is constál a nemes vármegyéknél, és expeditiójuk is a császártól lévén, az kit urunknak senki

¹⁾ Rák. Fer. levéltára 2. 169. l.

közülünk nem agnoscal ime kmednek intacte visszaküldöm. Az ónodi gyűlésünkben és ujonnan is mintegy összekapcsolt szívünk és resolúciónk által — meggátolni igyekeztünk, hogy semmi módja ne lehessen ellenségünknek, melylyel az egyenetlenséget közinkbe hintse, és csalárd hitegetése által édes nemzetünket hálójába kerítse, mely bátor és magyar szívhez illő resolúciónk, mily nehezen esett utánnunk leskelődő ellenségünknek, az elmúlt hónapokban publicált ellenmanifestumai nyilván kimutatták, midőn Eszterházy Pál és más mellette hízkelkedő magyarok, — — kik az elmúlt gyászos időkben és erőszakos gyűlésekben országunk ellen kikényszerített czikelyeket confirmáltatták, mind a keserves emlékezetű eperjesi véres theátrumot is azon gyűlésben interveniált instantiák által helyesnek lenni ismertették. Noha már látták, hogy előbb is hirdetett szándékuk daczára, mi Istenben vetett reménységgel fegyverünk erejében bizunk szabadságunk kivivására — most ismét csalárd édesgetéshez, mézzel hintett méreghez folyamodik, mint ezt az ide zárt manifestatio mutatja, — — melyet midőn a nemes vármegye* elébe terjesztünk, nincs kétségünk benne, hogy mindenkinek igaz ügyünk és confederatiobeli hitünk mellett szíve ugy felgerjesztetik, hogy ellenségünk ily csalárdságát látván, nemcsak országos végzésünket manuteneálja, hanem hadakozásunknak czélját is mindaddig üzni akarja, a miglen Isten kegyelméből, állandó békességgel és keresett szabadságunknak helyreállításával koronázhattuk.“¹⁾

A pozsonyi országgyűlésre a rendek nem nagy számmal jöttek össze. Leginkább a Pozsony vidékén levő megyék urai érkeztek meg. Ezek, a fenforgó sérelmes ügyek és a béke érdekében teendő intézkedések tárgyában april 14-én egy több pontból álló felterjesztést nyújtottak be Józsefhez, ki azonban helyesebbnek vélte erre minden válasz nélkül bocsátani haza a rendeket.

IV. Mig ezek Pozsonyban történtek; Rákóczy 1708. május 15-ére Egerben tartandó tanácskozássra hívta össze a confederalt statusokat, hogy a kassai gyűlésből folyólag a hadak nyári szállásolása, élelmezése és egyéb országos ügyekben határozzanak. Rákóczy maga Sze-
rencsről jövet május 14-én érkezett Egerbe.

Egerben 1708. máj. 15-én tartott consultatióról Dévay és Kada megyei küldöttek a jun. 25-iki megyei közgyűlésen tették meg jelentésüket: „a confoederált karok és rendek tanácsa, a nemes vármegyék, királyi és más városok követei gyűlésében hozott határozatokról.“ E jelentés szerint, máj. 23-án tartott nyilvános ülésben sok és hosszas tanácskozás után a rézpénz ügyében kimondatott, hogy miután az ónodi törvények kétmillió kétszázezer frtra szabták a forgalomban levő polturák összegét, és veretése tovább beszüntet-

¹⁾ A már említett Rákóczy korbeli megyei jegyzőkönyvben egész terjedelemben olvasható.

tetett; de miután a forgalomban levő polturák ez összeget tetemesen haladják, az egyszerű poltura értéke ekként szabályoztatik, így három számíttassék egy császári garasba, vagy egy poltura egy kr. értékű legyen, és ekként a poltura értéke most már az ezüst pénz-értékével legyen egyenlő, mindenki által, úgy adóbeli mint egyéb fizetés fejében ekként fogadtassék el. Máj. 30-án a természetbeli adózás ügye szabályoztatott, hogy a lakos, a mint tetszik, a reá eső illetéket pénzben vagy természetben fizetheti, és e végből, egy pozsonyi mérő buza ára egy rén. frtra, zab $\frac{1}{2}$ frtra, egy font hus 3 krra vagy polturára, vagy egy csász. garasra szabotott.

A május 31-iki ülésben a confoederált statusok területén forgalomban levő különféle pénznemek értéke következőképen állapittatott meg. Először az aranyak soroltatnak fel: magyar, erdélyi és csiki aranyértéke 6 rén. frt. A választó fejedelmek aranya, a császári, és más keresztény fejedelmeké 5 rén. frt és 10 garas. Francia arany 4 frt. Császári tallér, francia imperiál, magyar, erdélyi, szász, dán és más 2 frt értékű: — jövőben elfogadtatnak 50 garas, vagyis 2 rén. frt és 10 garasban. Magyar, hollandi, medve és oroszlánál jelzett 38—36 garasos pénz, 45 garas, vagy két rén. frt 5 garasért fogadtatnak el. Husz garasos forint egy rén. frt. Hat garasos lengyel és porosz pénz 7 garasban vagy 21 krrban, bajor és brandenburgi 5 garasban, lengyel susták 7 krrban fogadtatnak el stb.

Érdekes mutatóvány ez az országban akkor forgalomban levő európai pénznemekről, melyeket a külföldről ide jött idegen katonaság hozott be.

A magyar frt értékére határozottatott: hogy a 6 denáros pénz egy garasba, ekképen egy frt husz császári garasba vagy 120 denárba számítandó.

Majd a dika minőségének meghatározása és módosítása vétetett foganatba. Nevezetesen az eddig fennálló rendszer, mely szerint minden külön személy, gazda és neje, nemkülönben 16 évet haladó fia és leánya egy-egy dicát számlált, úgy változtatott meg, hogy ezután csak fél dikának lesznek számolandók, és ebből is a katonai szolgálat fejében egy személy leghagyassék. Minden üzlet vagy ipar és kereskedésből jövő jövedelem 30 frtja számoltatott egy dikának. A borból 5 akó volt veendő egy dikának. A jun. 10-én tartott tanácskozmánynak ez ügyben hozott végzése ez:

„a szegények könnyítésére, jöllehet tavali esztendőben minden külön való személy ugymint a gazda és gazdaasszony, nemkülönben minden tizen-

hatodik esztendőn felül való fia és leánya egy-egy dikát contribuáltanak vala, mindazáltal most méltóbbnak ítéltetik, hogy minden 16-ik esztendőn felül való személy, oda számláltatván a szolgálatban levő cselédszemély is, csak fél dikát képez, avagy minden két személy egy dikát, úgy mindazáltal hogy a haza és zsoldos ura szolgálattýára egy személy a dikázásból kihagyassék. A megnyomorodott személyek és özvegyek (kiknek jószágok nincsen) a dikázásból kihagyandók. Mesteremberek, kik faluhelyeken laknak, paraszti terhet viselnek, magok mesterségét nem is folytathatják, mert úgy a haza mint az urak szolgálatában sok felé vonatnak, fél dikát fizessenek. Bor, ser, pálinka korcsmák, mészárszék, sernevelő és pálinka égető katlanok, papiros, vas, posztó, deszka művek és malmok jövedelme után, malmokból, sertéshizlalásból, vámból, hidakból, rétek irtványföldek, erdők, puszták-ból, bor, gabonátized és kilenczedből, jobbággyi censusból, úgy a creditorok által interesre adott pénzből, kertek terméséből, házi épületekből, bérbe adott boltokból és akarmilyen haszonvételekből eredő jövedelem minden 30 frtja teszen egy dikát. Nemkülönb a külső országokból behozott portékát áruló vagy kivívó kufárok, minden rendű kereskedők, arany, ezüst, rézbányák tulajdonosai, jövedelmöknek 30 frtja számítandó egy dikának.

Ezen utasítás szerint történt összeszámolás, a dikák eddigi számát tetemesen leszállította, úgy hogy most már a parasztok dikája 8058-ra, a nemesekké 1617-re ment. Egy-egy dika után 3 frt volt kivetendő. Gyalog hajdu 405 esett a vármegyére. Ezenfelül hus, buza és zab szolgáltatás.

A pénzbeli kivetés egyenlőképen történt a nép és nemesség dikáira, tehát az adózás egyenlősége ezuttal érvényre emeltetett. A katona kiállításá azonban most is elkülönítettett. Míg a gyalog katona és természetbeni szolgáltatás a nép dikáira rovatott, a lovas katona-ság kiállításának terhe, ismét a nemességet illeté, a személyes felkelés kötelezettségéből folyólag.

Ezen egri tanácskozmány idejében történt, hogy Pest-Pilis-Solt vármegyék 1708. april 28-án, a közgyűlés tartását Hatvanba tüzték ki. E megyék, saját területökön, főleg Budavára, és a dunai ráczság ellenséges indulata miatt, gyűlés tartására alig találtak már biztos és alkalmas helyet. E végből Hevesmegye területén Hatvanba kívánták most azt kitűzni. Hevesmegye azonban, már azon oknál fogva is, mert Hatvan egy időben Nógrádmegyétől vitássá tétetett, tehát veszedelmes előzménytől tartva, egy átiratban tiltakozását fejezte ki a terv ellen. Pestmegye igyekezett megnyugtanni a szomszéd megyét, hogy csak az ellenségtől való félelem miatt hirdette közgyűlését Hatvanba.

Az év nyarának folyamán még bizonytalanabb lett Pest körül a helyzet.

1708. aug. 20-án ugyanis Gyöngyösön tartott közgyűlésből a vármegye arról tudósította Vay Ádámot: „hogy a megyei nemesség táborba szállván, miután azon értesítés jött, hogy a Zagyvaig minden helység behódolt Pestre, a pesti ráczság pedig egész Hatvanig kijár, úgy hogy marháit is elhajtották, a vármegye tart attól, hogy megtudván a nemesség innen eltávozását, veszedelembé ejtik a népséget. Figyelmeztetik tehát, hogy ezen körülménynél fogva oly intézkedés történjék, hogy az itteni insurrectio itt legyen mezőn, a pesti ráczok ellen; és csak szept. 3-án menjenek Egerbe.“

V. Ezen időben, a fejedelem egyik vitéz ezredese Csajághy János ellen elkövetett erőszakoskodás miatt emelt panasz folytán tartott vizsgálat foglalkoztatta főleg Gyöngyös városa érdekeltségét. A vád lényege kitűnik 1708. május havában tartott vizsgálat kezdő pontjaiból, melyek szerint 1706—1707. évben Csajághi gyalog ezredével Gyöngyösre jöven szállásra, a város nemes személyü biróját, több öreg tanácsossal rut szavakkal illette és arestomba a hajduk közé vitette; hogy a vármegyének rendes szolgabiróját is Csima János urat, maga házából Csajághy némely tiszte, hajdukkal kivonszolván, oldalát megtörték és arestomba vitték; hogy más nemes személyeket is arestomba vitetett az ezredes, és fa-lóra ültetett; és hogy Baranyai István kanonok urat és jószágpraefectust rüt szidalmakkal illette; hogy efféle excessusokkal terhelt szállását Gyöngyösön úgy hagyta el, hogy sok mesterembert fizetetlen hagyott stb.

A vármegyének vádja Csajághival közöltetvén, ez akként adta elő, hogy Gyöngyösre bemenvén, nem akartak szállást adni, az utcán a sárban kellett vesztegelni; azért két-három tanácsost a táborba vitetett, hogy érezzék ők is a szállás nélküli nyomorúságot, de mindjárt elbocsátotta. A szolgabirót Berthoty István vitette arestomba, mert rútol szidalmazta őket. Fa-lóra ő senkit nem ültetett, ha történt, hire nélkül történt, fa-lóra vitézljő rend ültettetik, tolvajlásért vagy ilyen féleért. Az egri káptalan praefectura, midőn ő a vármegyében széjjel lézengő hajdúi összeszedését sürgette, ez lármásan üzent reá, hogy micsoda obester, csak a szegénységet nyomorgatja, kapitánynak se való. Ezen sértést, inkább meghal, de még sem tűrhette el, le akarta tenni rangját az épen ott levő Berthoty brigadéros kezébe, míg elégtételt nem kap. Erre tisztjeim nagyon felindultak a praefectus ellen, kinek hogy baja ne essék, őriztetni kellett. A praefectus maga elismerte hibáját, mert bocsánatot kért, ekként amicabiliter végzett vele. Ezeket a rüt dolgokat mind a gyöngyösi

plebános költötte reá, mert borait a táborba küldték el, azért haragszik. A mesteremberek csak 12 zászló varrásáért 144 frtot követeltek. Én limitatio szerint fizetvén ki, azért mondják, hogy ingyen munkát tettek.

TIZENHATODIK FEJEZET.

I. Rákóczy Ferencz politikai és hadszerelési műveletei Egerben 1708. nyarán. Eger védelmi rendszere. II. A tályai illetőleg pataki conventus. A pataki tanácskozmány hadszerelési határozatai. Hevesvármegye toborzó kapitányául Orczy István választatik. Bercsényi utasításai ez irányban. III. A pataki tanácskozmány rendelete folytán a megyei nemesség összeiratik. IV. A királyiak által helyeikről elűzött menekülők élelmezésére szolgáló határozatok.

I. Rákóczy Ferencz, az egri gyűlés befejeztével, 1708. év nyarának egy részét Egerben tölté. Itt időzött jun. 10-ig, hol — mint emlékiratában ő maga feljegyzé, — szép zászlós sereget gyűjtött táborra, melynek új egyenruházata elragadá a nézőket. Majd utnak indult intézkedések tétele végett a táborokba, és Egerbe aug. 10-én jött ismét vissza, mint ő maga írja innen aug. 12-én Károlyi Sándornak: „az ellenségnek a Vág felé nyomulása folytán, a hadak szaporább összegyűjtése kedvéért, Bercsényit Léva, Bottyánt Érsekújvár tájékán hagyva.“¹⁾ E napokban érkezett Egerbe Rákóczyhoz egy solennis muszka követtség is, mely a czár közbejárását ajánlotta a békesség érdekében,²⁾ melyre nézve azonban a fejedelem semmi hajlandóságot nem mutatott. Ez időben Rákóczy a külfejedelmekkel folytatott tárgyalásokat. Mindenek előtt a franczia királylyal igyekezett tisztába jönni; majd egy porosz herczegnek magyar királylyá választása ügyében tette meg lépéseit. Tehát itt időzése alatt, fontos politikai és hadszerelési ügyeket intézett. Ez alatt azonban a Vág és Komárom mentén gyülekező ellenség hatalmasan szervezkedett, és ez nagyon nyugtalanítá az itt vezérlő tiszteket, kik nem értvén Rákóczynak Egerben időzését és itten tartott tanácskozásait, elégedetlenségeket több ízben fejezek ki, hogy miért nem intézkedik a fejedelem az ellenségnek támadására, és miért enged időt azok szervezkedésére. A fejedelem Egerből szept. 25-én távozott el, miután még a felvidéknek két főhelye Kassa és Eger védelmi rendszeréről is megtette az intézkedést, Bercsényinek küldve el azokról a szervezeti leírást. Ez volt Rákóczynak utolsó hosszabb időzése Egerben, miután távozása után nyomban fellépett itt, úgy az ő, mint a haza ügyének legnagyobb ellensége a pestis.

¹⁾ Rák. F. Itára 2. 3304 l. — ²⁾ U. o.

A fejedelem Eger védelmi rendszerére, 1708. szept. 24-én következő tájékoztatót küldötte Bercsényihez: jelenleg két sereg van benne. Ha megszállás veszélye forog fenn, a létszám ezerrel szaporítandó, Miskolcz és Szent-Péter vidékéről vagy a Jászságból. A jelenlegi parancsnokok Vas Sándor és Rétei Ferencz nem sokat érnek, melléjük Priny Miklóst vagy ha a papoknak zabolát akarunk vetni, Szent-péteryt kell ide rendelni. Élésből és hadi szerekből fogyatkozás nincs. Tüzérekben van hiány, ezen segíteni kell. A 6-ik pontban az foglaltatik, hogy „a papoknak és ráczoknak beszorulását nem kell megengedni, a vén püspökön kívül, kinek hivségében megbízhatni.” A 7-ik pontban azt írja elő, hogy megszállás közeledtével, a közellevő falvak elpusztitassanak, hogy az ellenségnek itt subsistentiája ne legyen.¹⁾

II. Az egri tanácskozmány után, 1708. nov. hó 22-ére Tályára hirdettetett országos tanácskozmány, a mely azonban időközben, a felmerült körülményeknél fogva Sárospatakra helyeztetett át, és ott is fejeztetett be. Ezen conventusra 1708. nov. 6-án Egerben tartott megyei közgyűlésen az határoztatott, hogy a vármegyei nemesség ne elszórtan, hanem nov. 22-én Átányon összeseregelve, egyszerre vonuljanak fel. Azonban a nemesség akkor már nem seregett össze kellő számban a vármegye területén kiűtött ragály miatt, és csak egy küldöttség bizatott meg, hogy képviselje a megyét, mely is Orczy István, Almásy János és Kada Pál nemes férfiakból állott.

Sárospatakon főleg a megyékre vetendő adók és katonák miként felosztása képezte a tanácskozás tárgyát, a mi is akképen intéztetett el, hogy minden 50 frt adó után kellő fegyverzettel ellátva, egy-egy gyalogos állitassék ki. Heves és K.-Szolnok vármegyékre 22825 frt adó vettetvén ki, ez összeg után, a fentebbi arány folytán 456 gyalogos volt kiállítandó, 1709. év jan. 20-ig. A lovasokra az határoztatott, hogy a fejedelem felhívására, a nemesség személyesen tartozott a kitűzött helyen megjelenni.

A katonai kiállítás szerves szabályzatát a pataki conventus, szakszerű kezelési utasítással ellátva és pontozatokba foglalva adta ki végrehajtásul a vármegyéknek. A katonai-ügynek szerves kezelési rendszerbe iktatása, az állandó katonai intézménynek mellőzhetlen kívánalma volt.

A szabályzat főbb pontjai voltak a következők:

¹⁾ Rákóczy Itár 2. k. 342 l.

A vármegye egy kapitányt volt választandó a megyei katonai teendők vezetésére.

Minden 50 frt adó után egy hajdu (gyalogos) lévén kiállítandó, a vármegye azok mennyiségét az adóösszeg szerint megállapítja, kerületenként kiveti, úgy hogy jövő jan. 20-ára fegyveresen a fejedelem rendelkezésére álljon. A kik fegyvert, kardot, puskát nem képesek adni a katonának, mindezeket 7 frtéért válthatják meg. Az élelmezésről a vármegye intézkedik saját biztosa útján. A vármegyei kapitány mellé egy hadi tisztet küldetett ki, a végrehajtás ellenőrzésére. Ekképen a vármegyei toborzói tisztet, egy vármegyei kapitány, és egy hadi tiszt látta el.

A vármegyei kapitánynak utasítása volt, figyelemmel kísérni, hogy a vármegye a katona-kiállítás köteleességét teljesítse, és hogy minden 50 frt után esedékes hajdu létszám kiállitassék jövő jan. 20-ig. A kivetésnél felügyelni tartozott, hogy helységenként mennyi lesz kiállítandó, és hogy első sorban az önként vállalkozókat sorozza be. Hogy a népnek nagyobb kedve legyen a katonasághoz, kihirdetendő volt, hogy a kik a katonaságnál állhatatosak maradtak, ha előbbi lakóhelyökre visszatérni nem akarnak, bizonyos föld adatik telepedésükre, hogy minden jobbágy-szolgáltatásoktól mentesek lesznek.

Az évszám 16 éven felül 30 esztendőig volt megállapítva; első sorban minden falu tartozott a maga katonáját kiállítani. Hogy azonban, valamely szolgálalegény a faluért kész volt beállani, elfogadható volt, ha érette az illetők kezességet vállaltak. A mint a falu katonái előállottak, esküt kellett tenniök a confederatio zászlójára, a bírák előtt, kik azután a vármegyében állomásonként csoportosítottak, és ekként kézhez szolgáltatattak A kapitány rendes rováskönyvet készített, és egyenként abba beírván, így indította utnak a parancsnoksághoz a legénységet.

A hajduvárosok Kállóval és a jászokkal és a tiszamelléki exemptus falvakkal, úgy a fejedelem sajómelléki városaival a magok ezredei kiállítására a régi gyakorlat szerint voltak kötelezve.

Ezen szabályzat szerint, Heves és K.-Szolnok vármegyék részéről, vármegyei toborzó kapitányul nemes Orczy István választatott meg, miről is Bercsényi tábornok kellő módon értesítetvén, az így kinevezett megyei kapitány ügykörét s hivatalos állását körülíró következő átiratot intézte a vármegyéhez, és ajánlotta további alkalmazkodás és eljárásul, mely is az intézmény belső értékét és természetét világítja meg.

„Gróf székesi Bercsényi Miklós nemes Ungvármegyének főispánja ország és egész hadak főgenerálisa, összeszövetkezett statusok első senatora és felső második Rákóczy Ferencz In kegyelméből a római szent Birodalomnak Erdélynek és összeszövetkezett statusok vezérő fejedelmének stb. Magyarországon Helytartója. Minthogy régi dicsőséges szabadságunk helyreállításért nemzetséges fegyverkezésünknek további continuációját elmúlt pataki generalis concursusnak alkalmatosságával és egyes akarattal, egy szívvél-
lélekkel a confederalt nemes statusok rezolváltak és eltökéltették, azon felbuzdult indulatból, hazánkhoz, és nemzetünkhöz való szeretetből fegyverünknek repartíciójában, bizonyos gyalogosnak nemes vármegyék által való előállítását determináltak, melynek collatiójára minden vármegyében bizonyos kapitányok denomináltak, oly formán, hogy annak alkalmatosságával bizonyos hadi tisztek rendeltetvén azok mellé, n. vármegyék által teendő limitatio és repartitio szerint collectályák azon gyalogságot, vigyázzván mindennemű excessusokra, és mi panaszok vannak azokat orvosolják. Lévén pedig ezen T. N. Vármegyében nemes és Völgy Orczy István kapitánynak denominálva, jóllehet az nemes Vármegyebeli ur fő és nemes rendek azon kapitánynak auctoritását és hivatalát tudják, mindazonáltal hogy a n. Vármegye lakosi tudhassák magokat mihez tartani, emergáló difficultásokat és kérdéseket panaszokat tamquam in prima instantia nevezett kapitány előtt reparaálni és orvoslását sürgetni, kívántam ezen patensem által nyilvánossá tennem, melynek erejével parancsoltatik serio a nemes vármegyében levő rendeknek, minden helységi biráknak és lakosoknak, hogy nevezett Orczy István urat kapitányoknak ismervén, illendő becsületet megadni és dependentiájokat ő kemétől tudván a n. vármegye rendelkezéséhez képest ő klmé dispositioitól várjanak, minden kérdéseket, panaszokat ő klmé elébe terjeszszék, tartozván ő klmé mindenkinek elégtételt adni és impendálni, a helységi birók pedig és lakosok excedens vitélő rendet megfogják, fogassák, és klméhez vigyék, másként ha elmulattyák, nemcsak az excedens által történt károkat elszenvedni kéntelenítetnek, de azonfelül szófogatatlanságoknak érdemlett büntetéseket el nem kerülnek. Kelt Ungvár városában die 7. jan. 1709. Gf Bercsényi Miklós.“

III. A pataki tanácskozmány után, a megyei dikák összeírása is elrendeltetett, az egri conventus szabályozta szerint. A pataki gyűlésen elrendeltetett az is, hogy újabb időben a kétes minőségű nemesek száma már is sokra megy, tehát ezek hivassanak fel magok igazolására. A vármegye 1709. év elején, meg is tette az intézkedéseket, összeírván előbb a kifogás alá nem eső birtokos nemesiségét, melynek névsora az 1709. jan. 10 tartott közgyűlésre mutattatott be és itt következik:

Rákóczy fejedelem, esztergomi káptalan, Eszterházy István, és Antal, Forgács Simon, Vay Ádám, Hollec özvegye, Tököl-rész, Bossányi és Szemere család, Vécsey Sándor, Bulyovszky Dániel, Ráday Pál, Darvas Ferencz, Huszár-rész, Darvas Mihály, Kántor István, Repeczky Samu, Zolnay Ferencz-

Kis Pál, Géczy Zsigmond, Győrki István, Földváry László, Gosztonyi István, Dobay László, Gelléry László, Sós Pál, Mocsáry László, Dul Ferencz, Szalay Pál, Batik László, Roth János, Szabó Mathé, Kovács István, Károlyi Sándor tábornok, Varga Lukács, Kovács István, Sipos János, Bekény János, Fay család, Vattay János, Oródy György, Poroszlay Lőrincz, Nagy István, Miklovics István, Bekény Ferencz, Sándor György, Farnyo Péter, Kocsondi Péter, Sas Pál, Mihalek István, Szilasy András, Gyürky Ferencz, Sztárai Gáspár, Papis György, Paxi Jakab, Balogh Pál, Gerenczey Ferencz, Csánádi, Bercsényi Miklós tábornok, Forgács Ferencz egri püspök, egri káptalan, Orczy István a vármegye kapitánya, Csala Sándor, Markó Balázs.

IV. Ez időben nem kis gondot okozott Rákóczyék körében már azon körülmény, hogy az ország különféle helyein és vidékén, a változó szerencsével folyó harcok miatt, a magokat kitüntető hívek, sokszor menekülni voltak kénytelenek lakóhelyeikről, a közeledő ellenség elől. Az így menekülők száma annál jobban nevedett, mennél nagyobb területet foglaltak vissza József király hívei. Az ország minden részéből, hol tuloralomba jutottak a Józsefpártiak, főleg a dunántúli részekből, sokszor összes ingóságaiikkal, marháikkal érkeztek a menekülők, futva legtöbbször a német katonák durva boszúja és zsákmányra törő dühök elől. A táborok körül az ily menekülőknek egész sora képződött, kiknek élelmezése vált azután nagy terhévé a hadi biztosságnak. A pataki gyűlésen végre részletes intézkedés történt ezen menekülők miként élelmezésére nézve is; kimondatván, hogy ezen szerencsétleneknek, ha a confederatio területén birtokuk nincs, a közállományból adassék ki az élelmezés is, a következő körülírással:

az élelmezendők egy része egyes megyékbe, biztos csoportokba, vagy a tábor körül lévén, ha teljességgel semmijök sem volt, minden 12 éven felüli személy részére egy óra 20 font hus, és kenyérre fél köböl buza adatott. Tizenkét éven alóliakból két gyermek vétett egy portio számba. Az oly menekülők részére, kik marháikat magokkal elhajtották, és így husneműekkel rendelkezhetnek, csak kenyér szükségletök fedezésére történt a fennebbi portio szerint intézkedés. Ezen menekülők élelmezésének terhe, természetesen a vármegyékre hárult, melyek között azután a szállítandó élelmi mennyiség is kiosztatott azzal, hogy a vármegye a havi élelmi mennyiséget részletenként 2 frtjával meg is válthatja.¹⁾

¹⁾ Lásd ezekre a már többször idézett Rákóczy korszakbeli megyei jegyzőkönyvet.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

I. A pestis kiütése Hevesmegyében. A vármegyei gyűlések mezőkön tartattak. A pusztító vész hatása Rákóczy ügyére. II. Rákóczy diplomatai működése. Hevesmegyének erőfeszítései a hadi szükségletek kiállítására. III. Rákóczy felhívása az adó fizetésére 1710. folyamán. A megye kölesőne Rákóczynak. Rákóczy elismervénye erről. IV. Eger és Szolnok várak sürgős szerelése. Rákóczy alatt a megye utolsó közgyűlése. V. Rákóczy utolsó időzése Egerben 1710. ápril hóban. Itteni élelmézése. Utolsó levele a megyéhez. VI. A királyiak Szolnok és Eger várát elfoglalják.

I. A viszonyok az 1708. év végén a megyeszerte pusztító pestis miatt, a lehető legrosszabbra fordultak a confederatio ügyére nézve.

Egerben már 1708. év végén, annyira dult a ragály, hogy innen mindenki, ki csak tehette, menekülni volt kénytelen. Majd a tél folyamán elterjedt az egész megyében a rettegés és a kétségbeesés fagyasztó érzetét támasztva mindenütt. Még rémesebb kilátásokkal nyílt meg az 1709-ik év. A tél fagya nem volt képes e mirigy terjedésének korlátot szabni. A vármegye tisztjei más vidékre húzódtak, a nélkülözhetlen intézkedésekre összehívott közgyűlések, egyes vidékek mentesebb helyein, nyílt mezőkön tartattak. Ily viszonyok között, teljesen háttérbe szorultak a közügyek, vagy legalább is, a rettegtető fekete halál árnyékában, a legfásultabb kedélyhullámzás nyomása alatt intéztettek. Ezen siralmas év lefolyása alatti tevékenységet ekként vázolják a megyei jegyzőkönyvek; az 1709. év jul. 4-iki jegyzőkönyvben olvassuk: Heves és K.-Szolnok megyék tisztujtó közgyűlése és törvényszéke e napra Egerbe hirdettetett, de fontos okoknál fogva, az idő kivánalma folytán a viszneki mezőn tartatott meg. Itt többek között, a sárospataki gyűlés rendelete szerint, az adók feletti számadás megtételére Kada Pál szolgabíró utasított. A megyei gyalog had Fülekre volt küldendő, ez meg is rendeltetett ekkor, de végrehajtása a fenforgó bajoknál fogva, pontosan nem vitethetett keresztül. Azután a kaali mezőn folytattatott a megye közgyűlése, hol a szolgabírák megbizattak, hogy a személyes felkelésnek eleget nem tett nemest exequálhassák. Jul. 17-én már Gyöngyösön tartatott a közgyűlés. Ugyanitt tartatott aug. 3-án, mikor is „az itt időző Bottyán János tábornok iránt méltó elismerésül és hála kifejezésül, 5—6 akó bor, turó, kacsák, csirkék és más konyhára valók ajándékoztattak a megye nevében.“ A népszerű tábornok tarna-örsi táborában szept. 27-én halt meg, és Gyöngyösön temettetett el, a szent Ferencz-rendiek templomi sirboltjában. Sirirata ott ma is látható.

Az októ. 3-iki közgyűlés már Patára tüzetett. Itt olvastatott Telekessy főispán levele, Egerből szept. 12-éről, hogy tekintve a ragá-

lyos időt, felhatalmazza a közgyűlést, hogy szükség esetében a hiányzó tisztviselő helyét töltsse be. Itt olvastatott a hadi biztos levele, hogy a megye Egerbe 1902 kassai köből buzát szállítson. Válaszul adatott: hogy a vármegye mindent elkövet, hogy ennek eleget tegyen, de e

*Előterjeszt, így a Gyöngyösön tartott közgyűlésnek
szolgálatát szolgáló Di. János, A. H. János,
Egy. P. János, R. H. János.*

megye területén a petécs dul, és így kétes, hogy a szállítást eszközölheti-e? Előterjesztetett Bercsényi helytartóhoz is, hogy főleg a Mátravidéken annyira pusztít a ragály, hogy Egerbe élelem szállításra még szekerek sem kaphatók. Ha tehát e teljesítendőben hiány mutatkozik, nem hanyagságnak, hanem a ragály által előidézett körülményeknek számita ezt be ő kelmessége. „A nép kétségbe esve, nyomorba süllyedten küzd, képtelen a fizetésre. Ha az ég megsegít és megszűnik a ragály, igyekezetünket megkészserezzük, hogy hátrálékunkat lerőjjük.“ Hasonló felterjesztés a fejedelemhez is intéztetett. Bercsényi maga 1709. szept. 9-én kelt levelében aggódva kiált fel: „az bizony rossz dolog hogy a pestis bent van már Egerben, haza is kellett eresztenem az egri hadat, kivált a rácz hal, ki is üzték a városból.“ ¹⁾ A megye nov. 17-én és 30-án Orosziban tartotta üléseit. A megyében akkor gróf Eszterházy Dániel tábornok táborozott, a Perényi, Révay, Csajági és Bertoti csapatokkal, melyek mintegy 1509 főre mentek. Ebből 309 fő téli szállásra is itt maradt, Debrő vidékén. Ezeknek élelmezésére 5000 kassai kila buza, 1500 mázsa hus és 212 mázsa szalonna volt beszédendő. Decz. 16-án már Solymosra menekült a vármegye közgyűlése.

Az 1710. jan. 22-én Gyöngyösön tartatott a közgyűlés, melyen jelentetett, hogy „fölséges urunk feles hadakkal erre vevén utját Károlyi Sándorral, lovaik részére a főispán ur árpáját 72 kilát, és Literati szolgabiróét $\frac{1}{2}$ tallerra becsülve foglalták le.“ Innen Rákóczy Vadkert felé ment, hol összeütközött az ott időző Sickingen német

¹⁾ Arch. R. 6. k. 335. l.

vitézeivel, és rajta fényes győzelmet aratott. Miután főleg Érsek-Ujvár védelme ügyében, úgy Eger, Szolnok, Kassa és Munkács erősítése érdekében megtette intézkedéseit, ő maga Szerencsre ment, a reá nézve döntő diplomatai ügyek vezetésére, mely most főleg az orosz czár segélyének megnyerésében összpontosult.

II. Rákócznak a franczia királylyal és az orosz czárral folyó egyezkedései, ha sikerre nem is vezettek, de reménynélküliek sem voltak. Rákóczy a diplomacziának ily változó esélyei és hányattatása közepette, nem nagy reménnyel nézte a harcztéri küzdelmet, melynek éltető ereje, a nép lelkesedése és áldozatkészsége immár az irtóztató és folyton dúló ragály áldozatául esett. A ragályban elhaltak életben maradt rokonai, az állandó rettegésben élő nép, elvesztette tetterejét, és a szabadságért rajongó szeretete elpárolgott a fekete halál fagyos lehellete érintésére. A nép érzéketlenné vált, nem volt képes ily viszonyok között lelkesedni; ily talajban, minden külségely nélkül nem erősödhetett Rákóczy ügye.

Heves és K.-Szolnok megyének Gyöngyösön 1710. febr. 26. felvett közgyűlési jegyzőkönyvében olvassuk: minthogy gróf Csáky Mihály ur, az elmaradt zsoldos katonák ki nem állásáért a megyére executiót küldeni szándékozik — hogy ezen executio elhalasztassék, in signum gratificationis az említett gróf ur számára, azon rókabőr bélést, melyet most akar vásárolni, vegye meg az alispán, és küldje el ő nagyságának, adjutansának is kedveskedjen egy karmazsinnal.

Ez év márczius 6-án Jászberényben időzött Károlyi Sándor hadával. Ezer kassai köből abrak, ötezer kenyér és kétszáz vágó marha vettettet ki a megyére. Ugyanekkor Ottlik György praefectus a felséges udvar számára bizonyos victualékat requirált. „Minthogy pedig a bor igen megszűkült, — — mivel a hol találtatott, az ország számára a mult napokban elvitetett — — 12 akó szereztetett, fele az udvar számára, fele Károlyi részére küldetett, azon becsületes tudósítással, hogy szívesen adminisztrálna többet is, ha birna. A nemes Vármegye cassája teljesen kiürült, és a sokféle kívánságok teljesítésére semmi költség.“ Az egykor oly lelkes Hevesmegye, ime ily panaszkokban adja tudtul az utókornak, az 1710-ik évnek nyomasztó kezdetét. Ugyanezen év márcz. 6-iki jegyzőkönyvben olvassuk: „az nemes Vmegye az Egerben levő acták megtartásáról gondoskodván, hogy netán Egervárosából a lakosoknak mint az előtt ki kell bontakozni, nehogy azok dissipáltassanak, Gyöngyösre hozatala és valamely segrestyébe helyezése elrendeltetett.“

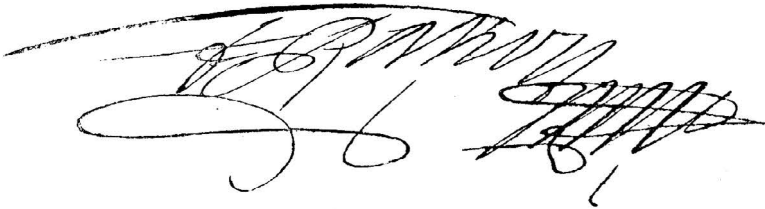
Ez meg is történt, az acták a gyöngyösi barátok klastromába vitettek. Ekkor már minden előkészület megtétetett, hogy az ellenség támadására a vár minden kellékkal felszereltesse. A vár parancsnokánál még 1709. évben Prényi Miklós neveztetett ki. Már ez év jul. 1-én sürgtetett Prényi, hogy borsod- és hevesmegyei közmunkásokkal dolgoztasson a vár sánczai jó karba helyezésére. 1710. márczius utolsó napjaiban érkezett ide Eszterházy Antal is, kinek pro honorario egy pár hordó bort rendelt a vármegye. Ugyanazon márcz. hó végén Darvas Ferencz kerületi biztos felhívta a megyét, hogy „az ide szálló hadak, nehogy a faluknak elpusztítása miatt fogyatkozást szenvedjenek, Egerbe 951 köből buzát, ugyanannyi abrakot, 380 mázsa hust, szállitasson. Minthogy a biztos ur maga tapasztalja az itt levő falvak pusztulását, ezen naturálék szállítása teljes lehetetlen,” volt a megye válasza. A vármegye látván, „hogy ezen hadi operatiók alkalmával sok helyeket a lakosok pusztán hagyván, eloszlottak, a haza és vármegye szolgálatjának nagy hátramaradásával, felhívta a birtokosokat, hogy eloszlott jobbágyaikat szállítsák egy helységbe, és ezekre nézve, a terhek ciosztásában, a mostani facultás szerint lesz figyelemmel.”

Az 1710. tavaszán Egervárának védelmi állapotba helyezése rohamosan intéztetett, a márczius 27-én Egerben tartott megyei közgyűlés hozzájárulásával. Eger körüli falvakból a nép ismét tömegeesen elvonult, és a vidék üres pusztává vált. Ennek daczára a vármegye e sulyos viszonyok közepette megtette utolsó erőfeszítését is, úgy hogy ápril hó folyamán 1500 köből lisztet Egerbe, ugyanannyit Szolnokba szállitattott. Sőt többet is tett, mint alább látni fogjuk.

1710. márcz. 26-án Rákóczy Jászkiséren táborozott, és innen intézkedett hadainak élelmezési ügyeiről, innen kereste meg a vármegyét is segély nyújtás végett.

III. Valóban az 1710-ik évnek a természet mostohasága által is sulyosbitott nehéz körülményeit tünteti fel azon megkeresés, melyet Rákóczy jászkiséri táborából ezen napról intézett a vármegyéhez, az évi nyári adóilleték fizetésére nézve. Az események rohamos változata, és a ragályos idő miatt, az évi katonatartás költségének kivetése a konfederált rendek tanácsából, nem tétethetett meg. Ez időszerint a senatus, ezen év hadi költségvetésének megállapítására összehiva sem volt. A táborozás — mint látjuk — a téli idő daczára sem szünetelt.

„Jó Istenünk kegyelme által ügybuzgós fáradozásainkkal téli táborozásunknak vége közelítvén, szükségképen gondoskodnunk kell a nyári kampa-
nerozás hadi subsistentiájáról és a praesidiumok provisiojáról, — így kezdi Rákóczy fentemlitett leirata a megyéhez. — Elégge törtük elménket, sok-
féle terhekkel nyomatott haza lakosainak miképen lehet nagyobb alleviatio-
járól; de az ország némely részének a hadakozás változó folyásához képest,
az ellenség által lett elfoglalásával más részének, melyből a mostani nyári
subsistentiának nagy része kitelhetett volna, tavali hallatlan terméketlen-
ségével, mely helyeken a lakosoknak magok szükségére való kenyerek nem
találtatik, mindazáltal, a mennyire lehet hadaink élelmezésére succurálnak:
egyéb modot ezek folytán fel nem találhattunk, hanem hogy e tájon levő
nemes vármegyék, kikben Istennek áldása bővebben tapasztaltatik, — —
succurrállyanak — — ámbár az impositioknak a haza lakosai közmegegye-
zéséből és gyűléséből kellene meglenni, mindazonáltal oly hirtelen ez a mos-
tani constitutiókra meg nem eshetvén, az inevitabilis necessitas egyéb mora-
litást nem subministrálhatván, a midőn a nemes vármegye megfogja fontolni,
hogy e nélkül hadainknak vagy elromlani vagy elszéledni kellek — — és
eddig munkás fáradságunkkal tartóztatott ellenség a nemes vármegyét is
elfoglalná, és hazánk eversiójára dirigált appressiókkal elnyomná . . . teljes
reménységgel vagyunk, — hogy hazájokhoz igaz szeretettel viseltetvén, és con-
federationalis hitekre is emlékeztvén, nemzetünk és kegyelmek boldogulá-
sáért éjjeli nappali sanyarúsággal küzdő és véreket ontó hadainktól nem
denegállya. Nem lévén azért ezen esztendőre semmi pénzbeli succursus az
országra felvetve, mindezeknek secundálására esett a nemes vármegyékre
2000 köböl buza, az uri és nemesi rendre 1000, és 400 vágó, vagy 800
mázsa hus, melynek administratiójára, minthogy haladást nem szenvedhet
szükséges, hogy kegyelmek mindjárt repartiallya.“

Mint fentebb is láttuk, a vármegye ezen felhívásra siket nem
maradt, a természetbeni kiszolgáltatást illetőleg megtette a mit tehe-
tett. Ezenfelül rendkívüli segélyképen 4000 frtot bocsátott a megye
alispánja utján Rákóczy rendelkezésére, a ki is kíséri táborából ápril
3-án következő czim alatt: „assecuratio Principis Francisci Rákóczy
pro futura bonificatione 4000 flnorum a Cottu paestitor.“, elismerő
levelében ekként szól:

„a nemes vármegye rendei hazánk közjava iránt őszinte érzelmmel
viseltetve, a confederationalis egység szeretetétől vezéreltetve, igazságos fegy-

vereink elősegítésére, és ebből származó közjavunk felsegállítására, Dévay Pál alispán hívünk által, más vármegyék előtt is dicsérendő például, kijelentették támogatásukat, hazánk kegyetlen ellenségével szembe, és bizalmukat, szerencsés sikerrel végzendő törekvéseink iránt, és e végből négyezer főt segélyt felajánlván, ezt részint élelmi szerekben, részint készpénzben le is szolgálták, illetőleg kifizették. Mi is, ezen ügybuzgó a haza iránti szeretetről tanuskodó tényről elismerésünket mindenki előtt kifejezván, biztosítjuk a vármegyét, hogy a mint Isten jóvoltából a jövőben alkalom nyílik az ország rendei összehívására, ezen négyezer főt segélyösszegnek méltó beszámolására intézkedésünkkel késni nem fogunk.“

IV. Az események végzetessége azonban, minden oldalról fenyegető csapással sújtotta a confederatio ügyét. Hevesvármegyében most már főleg Eger és Szolnok erősítése és élelmezésére működtek lázas tevékenységgel.

Szolnok építéséhez a tiszai részekből közmunkások rendeltettek. Egervára részére pallók, deszkák, czölöpök stb. szállítottak. Egervára megtekintésére és felülvizsgálatára a fejedelem küldöttje Revier János brigadiros aug. 21-én járt Egerben, mikor is Priny Miklós várparancsnok sürgősen kéri az alispánt, hogy a hátralevő munkákat gyors keresztülvitelére Istenmezeje vidékéről rendeljen embereket.

Indokolt is volt valóban ez előkészület, mert a pusztító mirigydulása által már úgy is megfélemlített vármegye területéhez, a harc tüze is közeledett, hogy a megpróbáltatás minden nemével sújtott népnek keserű pohara megteljék. Rákóczy fejedelem hattyu-dalának előhírnöke azon levél is, melyet 1710. jun. 5-én Munkácsról intézett a megyéhez, hogy a hadi kiszolgáltatások intézésére és a szerint boldogulásunk utya-modgya követésére Szentiványi Ráfael hadbíró küldötte ide. „Jóllehet szükséges lett volna hazánk ügye forgatására megkivántató succursusok elrendeléséről a confoederált statusokat bizonyos gyűlésre hívni egybe — — de a hazánkban grassáló pestis ezt meg nem engedi, úgy magunk is a hadi operatiókra készülvén, arra most nem érkezhetünk.“

1710. jun. 25-én Egerben tartott közgyűlésen még a szokásos tisztújító szék is végrehajtatott. Az összes tisztikar, szokás szerint letette hivatalát. „Méltóságos főispán ur és a nemes vármegye akaratjából jövő tisztújító székig mindnyájan helyökön marasztattak.“ Az utolsó közgyűlés Rákóczy alatt Gyöngyösön okt. 6-án volt, melyen Csajághy Rákóczy brigaderusának levele tárgyalatott, hogy a hátralevő gyalog hadak kiállítására tétessenek intézkedések.

A legközelebb, okt. 10-én Gyöngyösön tartott közgyűlés jegyző-könyve már egészen más állapotot tüntet fel, a vármegye a bevonult királyiak élelmezéséről intézkedik, mint azt alább látni fogjuk.

V. Az 1710. év folyamán, egyes eseményekről kell megemlékeznünk. Rákóczy fejedelem 1710. april 4-én Kisérrel Egerbe ment s akkor időzött itt pár napig utoljára. Zábrády Péter akkori egri bíró idejében készített számadás naplójában találjuk 1710. év april 4-én feljegyezve: „Felséges urunk begyővén, Darvas ur assecuratiójára erga acceptationem in computu lett ilyen expensa: petrezselymet, kövi halat vettem 51 denár, tyukmonyot 58 d. veres hagymát 48 d. egy szekér fát 1 frt 2 d. káposztát 60, gyertyát 12 d. April 6-án secretarius ur parancsából egy lengyel urat Miskolczig kísértek, kísérőnek 2 frt 72 d. April 8-án felséges fejedelem konyhájára ¹⁾ egy borju vétetett 3 mariáson 3 frt 6 d. April 10-én Felséges fejedelem ételfogója Póka József cseviczeért jöven, egy itcze bor adatott 21 d. A cseviczétől éjszaka visszajöven serre 6 d. Csevicze alá koci fogadtatván sietséggel Hevesig 2 frt 4 d. Tehát ekkor a fejedelem Heves felé, ismét Kisérre utazott vissza. Nevezetes, hogy a fejedelem asztalánál a parádi csevicze savanyu viz akkor már használatban volt. Póka József étekfogó még több izben is megfordult Egerben, hogy innen Parádra a cseviczéhez rándulva, a szükséges készletet onnan a fejedelem után szállitassa. ²⁾

Mint említettük már, a fejedelem konyhaszükségletét a vármegyék sor szerint szolgáltatták ki. Hevesvármegye levéltárában található „a felséges fejedelem Hoffmestere által“ részletezett kimutatás szerint, egy hétre szóló szükséglet a következőkből állott:

Bor	25 urna	ártány	2 „
tyuk	50 db.	galamb	8 pár
tyukfi	20 „	malacz	6 db.
lud	20 „	buza liszt	2 köből
kappan	4 „	Borsó, lencse, köles . . .	1/2 „
tojás.	500 „	Káposzta	2 hordó
vaj	20 itcze	boreczet	12 itcze
sós vaj	20 „	Szalonna	1 oldal
borju	2 db.	Sáfrán	2 lat
bárány	6 „	bors	5 font

¹⁾ Mint ebből látható, Rákóczy fejedelem Egerben nem mindig vette igénybe a püspök vendégszeretétét, és több izben, vagy a várban vagy a belváros alatti mezőn, szokása szerint, nagy és kényelmes sátrak alatt szállásolt, hol azután saját konyhája állította elő az élelmezést.

²⁾ Egervárosa ltárában.

gyömbér	5 font	riskása	6 font
szerecsendió egy verdung		czitrom	12 db.
nádméz	6 süveg	Petrezselem, torma, hagyma, madár,	
malosa-szőlő	6 font	vad, és hal mennél több.	
apró szőlő	6 „		

Rákóczy fejedelemnek utolsó levele a megyéhez, szerencsi táborából szept. 25-én kelt. „Vitélő Csala Sándor hívünk, districtualis vicecomissarius alázatos instantiájára a haza szükségére resolvált contributióból, száz rén. frt terhelvén őt, az ország szolgálatában eltöltött fáradságos munkájáért ezuttal relaxálja ez összeget, hogy az jövőre a megyét terhelendő összegben fog beszámítatni.“ E levél azonban a megye közönsége által már többé nem tárgyalathatott, csak levéltári adattá maradt fel. Az események gyors egymásutánban váltakozva átalakították a megye beléletét.

Rákóczy fejedelem ugyanis a nyárfolyamán igyekezett a ragály dulta országban, főleg Eger, Szolnok, Kassa Ujvár védelmére megtenni a szükségeseket. Érsek-Ujvár azonban szept. 24-én elesett, mely döntőleg hatott most már Rákóczy hadviselésére is. Pálffy most mint a királyiak főhadvezére, egyenesen Egernek vette útját, míg Cusáni Erdély felől Szolnokot támadta meg. Csajághy brigaderos Szolnokot csakhamar feladta Cusaninak, majd a Hatvan felől érkezett királyiak október hó közepén ellepték a vármegyét, Egervárosát körülfarolták, a megye ekkor meghódolt.

1710. október 16-án zárolta körül az Erdély felől jövő Cusani Szolnokot, hol az általunk gyöngyösi peréből jól ismert Csajághy János volt a várparancsnok. Ezen szerencsétlen vár több ostromának sorsa ismert már előttünk. Mindannyi, kezdve 1552-ben a török ostromtól, a gyáva megadásnak dicstelen emlékével van megbélyegezve. A jelen ostrom is siralmasan végződött. A vár előresztét a huszárvár képezé, hol mintegy 3000 tiszántuli lovas tanyázott, kik meglátva Cusaninak rendes csapatát, eszeveszetten rohantak át a Tisza hídján és futottak szerte. A vár főresztén levő 300 gyalog hajdut e gyáva megfutamodás annyira megingatta ellenállási képességében, hogy nyomban kényszeríték Csajághyt a kapitulációra.¹⁾

E közben Pálffy János egész hadával nyomult be Hevesvármegye területére, hol Eger alatt talált már csak ellenállásra, a várba huzódott Prényi Miklós csapata részéről. Mint említettük már, Pálffy hadai benyomulásával, okt. 10-én a vármegye közgyűlésileg meghódolását

¹⁾ Rákóczy Fer. Emlékirata. 287 l.

jelentette ki. Csak Eger vára állott még, melynek ostromára nyomban ide szállitattak a budai vár nagy ostrom-lövegei, és megkezdett a lövetés. A várban Prényi Miklós mellett Réthey Ferencz volt az alparancsnok. November hónap folyamán a vár vitézül ellenállott az ostromnak. November végén erőt vett a védőkön a csüggedés, hogy felmentésükre segélycsapatnak még csak biztató nyoma sem mutatkozott. Főleg az alparancsnok Rétheyt szállotta meg a bizalmatlanság, úgy hogy ő maga állott élére a tisztességes feladást sürgetőknek, melynek folytán Prényi Miklós kényszerült megkötni a capitulatiót decz. 8-án. Rákóczyt Munkácsról menetközben érte a leverő hír Eger feladásáról.¹⁾ Ugy Rákóczy mint Bercsényi „Egernek gyalázatos casusát“ Rétheynek tulajdonítja, kinek fejében „valamely disgustusnak“ kellett fornia.²⁾

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Hevesmegye meghódolása a királyiak előtt 1710. év október havában. Tisztujtás Egerben. Az adók összeírása. II. Telekessy püspöki és főispáni tiszttől felfüggesztetik. Szerepe a Rákóczy-korszakban. Megidéztetése 1709-ben. Annak eleget nem tévén, püspöki tiszttől felfüggesztetett. Válasza erre. III. Eger kapitulatioja után Telekessy főispáni tiszttől ismét felfüggesztetik s Csáky Imre helyeztetik a püspöki és főispáni székbe. Protestatioja ez ellen. IV. A vármegye felirata Telekessy mellett. Telekessy maga is felterjesztést tesz. A pápa feloldja a primás ítéletét, Telekessy püspöki és főispáni székébe visszahelyeztetik. Majd nyugalomba vonul, segéd-püspök-társává Erdődy Gábor neveztetett ki. Ugyanakkor tisztujtó székek tartatnak. Telekessy utolsó főispáni működése és halála 1715-ben. V. Telekessy püspök politikai és közművelődési tényeinek ismertetése. Papnevelő intézetet alapít. VI. Telekessy működése az egri jezsuita gimnázium érdekében. VII. Az egri gimnázium tanítási rendszere.

I. Lássuk most a megyei jegyzőkönyvek elbeszélését a királyiak bevonulásáról, és a megye meghódolásáról.

Az 1710. okt. 22-én Gyöngyösön tartott közgyűlés jegyzőkönyve ekképen veszi kezdetét: „midőn csász. és kir. ő felségének hada ezen vármegyék belsejébe szerencsésen bevonult, és a magas hadbiztosság 600 imperialist vetett a megyére, ennek és egyéb szükségletnek fedezésére 2400 frt rén. értékben az egyes városok és falvak között repertiólása és beszedése elrendeltetett.“ Ime okt. 22-én már a megye területe meg volt szállva, és az első katonai sarcz kivette. A nov. 24-én Gyöngyösön tartott közgyűlésben részint Eger, részint Ónodhoz téli szállásra osztott katonaság részére 14620 frt beszedése rendeltetett meg ismét, mely is dikák szerint vettetett ki. A decz. 22-iki megyei közgyűlés már Egerben tartatott meg, mely egyszersmind

¹⁾ Rákóczy eml. 285 l. — ²⁾ A. R. 6 k. 652 l.

tisztújító szék is volt. Tehát ekkor már Egervára kapitulált. A gyűlésen Telekessy István püspök-főispán maga elnökölt. A tisztikar lemondván, a szokásos jelölés folytán megválasztott Dévay Pál eddigi alispán helyébe Orczy István, 1809-ben megválasztott megyei kapitány helyettes alispánnak Stészel Kristóf. Szolgabiráknak: az első járásban maradt az eddigi Kada Pál, a tarnai (igy neveztetik) járásban Sági Mihály, a tiszai (igy) Csima János, a mátraiba Debrődi György, perceptorrá Almásy Ferencz, fiscussá Csöke János, főbiztossá Almásy Ferencz. A jegyzői tisztre, az eddigi Almásy Mihály bizonyos okok végett függőbe hagyatván, helyettesé Almásy Ferencz, aljegyzővé Laczkovics Ferencz választott. A királyi kormány alatt ez volt az első megyei tisztikar.

E gyűlésen hirdettetett ki Pálffy János főhadvezér levele, hogy a megyében levő kincstári javak irassanak össze. Ekkor letette egyzersmind a megye gróf Vallis ezredes felhívására a hűség esküt ő felségének.

Ez alkalommal a dikák összeírására következő utasítás adatott a szolgabiráknak: hit alatt írják össze minden lakosnak jószágát. Minthogy a jobbágyok elmenekültek egyes községekből, azok felhívandók, hogy térjenek vissza, vagy ha visszatérni nem akarnak, ott hol vánnak irassanak össze. A nemességet külön osztályba írják. Csak a férfi személy irandó össze egy-egy dikába, a nőszemély nem. A vizimalom két tallérra, a száraz 1 tallérra taksálandó. A dohánytermelők külön egy-egy dikát képeznek, termésök mennyisége szerint.¹⁾ A földesurak tehetősége községenként összeirandó. E szerint 18 éven felüli férfi személy egy dikának számoltatott. Egy-egy dikának volt irandó két jármos ökör, négy hámos ló vagy göblyös ökör, négy ménesbeli kancza vagy gulyabeli tehén. Egy-egy dika volt továbbá 6 db kétéves csikó, 10 juh, 10 öreg sertés, 20 bárány, 20 malacz, 10 akó bor, 20 kila buza, 20 kila lencse, borsó, tenkely, árpa, zab, köles külön-külön. Pálinkafőző fazék haszna egy dika volt, malomból 30 kila bevétel egy dika, korcsmából, mészárszékből, serfőzésből, uzsorából való pénzbeli jövedelem 30 frtja tett egy dikát.

Érdekes az 1711. febr. 4-én tartott közgyűlés határozata, hogy a magas udvari kamara elnökének Illésházy Miklósnak, Csáky Imre kalocsai érseknek, és Meskó Jakabnak Bécsben, a megyei ügyek ke-

¹⁾ A dohánytermés ez időben vétetett fel először adóalapul, miből kitűnik, hogy már ekkor figyelmet érdemlő gazdasági czikket képezett.

gyes intézését közbejáró és kérő megyei küldöttség 4—4 hordócska aszu-bort vigyen. Bécsben egy megyei ágens felfogadása határoztatott, kinek díjául 100 tallér tüzetik ki. A vármegye az egész Rákóczy-korszak alatt Rákóczy hive lévén, az üldözések elhárítása szempont-

jából is üdvösnek mutatkozott a közbejáró ágensek felfogadása, és egyes befolyásos egyének jóakarátának kinyerése.

II. 1711. márcz. 5-én Egerben tartott közgyűlésen Telekessy István püspök-főispán már nem vett részt, jelentvén a megyének, hogy püspöki székétől felfüggesztetett, helyébe gróf Csáky Imre kalocsai érsek küldetett, így főispáni tisztét sem gyakorolja, míg püs-

pöki méltóságát vissza nem nyeri. Ezzel vette kezdetét Telekessy püspök és főispán üldöztetése az elmúlt korban tanusított magaviseleteért.

A Rákóczy-korszak lehanyatlásával, a mint Egervára és ezzel egész Hevesmegye a fentjelzett körülmények között a bécsi udvar előtt meghódolt, egyik legérdekesebb mozzanat volt Telekessy püspök-főispánnak püspöki és főispáni székétől való felfüggesztése, melynek előzményeit, röviden áttekintenünk kell.

Telekessy püspök-főispánnak az egész Rákóczy-korszakon át viselt dolgait, abban részvétét, egész időn át egyházi és politikai tevékenységét, nagy vonásaiban láttuk és ismerjük. Tudjuk, hogy 1703. okt. végén, midőn Egerváros kapui megnyitak Bercsényi tábornok hadai előtt, midőn az őrség a várba vonult fel és ott elzárkózott, Telekessy Budára, tehát Leopold király hatalmi köréhez kívánt átmenni; Bercsényi azonban Cserépvárába internálta, honnan csak 1704. ápril 16-ika után, midőn a vár is bizonyos feltételek szerint kapitulált, tért vissza hivei közé Egerbe.

Ezen visszatérésének indokát ő maga világosítja fel az ellene emelt vádakra adott nyilatkozatában, melyet már fentebb idéztünk, mely szerint: „áldja az urat, hogy Rákóczy által kényszerítve a mozgalom egész ideje alatt hivei között maradt, és azok lelki üdvét, egyháza javára, teljes erejével munkálhatta.“

Telekessyvel az egri káptalan és az összes szerzetes rendek is, kivéve a jezsuitákat, mindvégig Egerben maradtak. A jezsuiták, mint azt ismertettük, 1707-ben megtagadván a confederatio iránt követelt hűség-esküt, eltávoztak Egerből. Telekessynek úgy Rákóczy, mint a confederatio iránti hűségéről tanuskodnak a lefolyt események, és az ő érzelmeit valódi mivoltában ismertető egykoru bizalmas feljegyzések, melyek a sziv rejtekébe is bepillantást engednek, és melyek az ősz főpap nemes alakját, nemcsak az ő egyházi kötelességének munkájában, hanem a hazaszeretetet odaadó hűségében is oly kiválólag jellemzik. Nyílt őszinte ügybuzgalom és hazaszeretet tünteti ki az egész Rákóczy-korszakon át, úgy Telekessy püspöknek, mint egyháza többi papjainak, szerzeteseinek eljárását és magatartását.

Telekessy püspök-főispán püspöki és főispáni székétől való felfüggesztésének előzményei már az 1709. év végén jelentkeztek, midőn József király és XI. Kelemen pápa között a béke létrejövén, a pápa 1709. aug. 17-én egy brevét bocsátott ki Keresztély Ágost akkori esztergomi érsek és primáshoz, melyben felhívás intéztetik az

ország papságához, hogy a király iránti hűségre térjenek vissza. Azon év okt. 3-án küldetett el a breve Telekessyhez, hogy annak értelmében négy hét alatt Pozsonyba jöjjön a hűségesküt leteendő. Telekessy nov. 1-én vette kezébe a brevét, a mikor a megyében és városban a mirigy dühöngése folytán a kétségbe esett félelem fogta el a kedélyeket. Telekessy arra határozta el magát, hogy Pozsonyba nem megyen, és hiveit elhagyni nem fogja, annál is inkább, mert akkor már a konfederatio ügye is hanyatlóban lévén, távozása Pozsonyba vagy a gyáva megfutásnak, vagy az árulásnak színét viselhette volna magán. Telekessyre ennek folytán decz. 18-án kimondatott az elmarasztalás, hogy püspöki székétől, egyházi jogai és méltóságától megfosztatik. Hasonló elmarasztalás mondatott ki több prépostra, az egri káptalanra és szerzetesekre is.¹⁾ Ezen ítélet 1710. marc. 20-án érkezett Telekessy kezébe, tehát akkor, midőn még a vármegye és a város is Rákóczy alatt állott. Az agg püspök a mélyen lesújtó ítéletre önérzettelmes választ intézett a primáshoz, melyben a tények és a fenforgó körülmények szigorú következtetéseivel, de egyszerűsrimind a nyugodt lelkiismeret és kötelességteljesítés tiszta öntudatával kelt szembe az egyoldalú ítélettel, eljárásának védelmére. „Tudta ő felsége, tudta a bold. primás, tudta ő szentsége, hogy e részekben a háboru zavarai között itt maradt kötelességét teljesíteni, és senkitől ez idő alatt kárhóztatás nem érkezett; sőt a pápa a püspöknek adni szokott egyházi engedélyeket is, újabb 5 évre meghosszabbította.“ Ekként igazolja több évi eljárásának jó hiszemiségét, egyháza szempontjából. Most hogy az idézésre meg nem jelent, erre törvényes okai voltak. „Rólam végezzen eminenciád amint akarja, — végzi önérzetének egész hevével nyilatkozatát — engem nem szomorít, de az én káptalanomat és papjaimat, kik másban nem vétkeztek, minthogy kötelességök szerint engemet követtek, — ártatlanoknak nyilvánítani kegyeskedjék.“

Az ítélet vétele után, habár annak tényleges foganatosítása ez idő szerint még nem következhetett be, mégis ennek folytán tartozkodott püspöki functiók teljesítésétől, és a husvéti ünnepek alatt már főpapi szolgálatokat nem végzett; és mint ő maga írja, még a mirigy által megritkitott, egyházi férfiak sora betöltését annyira igénylő papszenteléseket sem teljesített; főispáni tisztét azonban mint láttuk, tovább is, minden fennakadás nélkül gyakorolta. Ez időben máj. 6-án

¹⁾ Az eredeti levelek az egri érs. ltárban.

ülte aranymiséjét is, de ez uttal szarvaskői magányában, kisdéd kápolnájában elvonultan.

III. Telekessy püspök drámai sorsa tulajdonképen, midőn Eger-vára decz. hóban kapitulalt, következett be, midőn ugy püspöki mint főispáni tisztségétől ténylegesen is megfosztatott, melyet e czélból kiküldött kamarai tag Kurcz János 1711. jan. 12-én Hatvanban hajtott végre, melyen Telekessy püspök maga is személyesen megjelent, hogy szembe álljon vádlójával gróf Csáky Imre kalocsai érsekkel, kire az egri püspöki és főispáni jogkör átruháztatott, ki Telekessy ellen a vádpontokat akként összegezte: hogy a király ellen a szövetségi okmányt aláírta, annak hive maradt mindvégig; hogy midőn Rákóczy vezérő fejedelemnek kikiáltatott, hosszas ékes beszéddel ő üdvözölte; hogy a trónvesztésre szóló okmányt aláírta, és annak sikerésítésére munkálkodott, hogy Rákóczynak ő volt első senátora, és mint ilyen másoknak is rossz példaadással járt elől.

A Hatvanban jan. 12-én lefolyt nevezetes eseményt, a kancellariai küldött báró Kurcz János a következő átiratban tudatta Heves-vármegye közönségével: „Kétségkívül tudomásul van az, hogy mily módon helyeztem be csak az imént, e hó 12-én itt Hatvanban gróf Csáky Imre kalocsai érseket ő csász. kir. felsége adományánál fogva kiadott magyar-udvari kancellariai rendeletből, az egri püspökség kezelésébe, ugy az idetartozó javak mint a vele járó főispáni jogba, mely ünnepélyes behelyezés alkalmával, habár a püspökségi javak, az érsek teljhatalmazottja Caspari Baroni Sándor urnak rögtön és tényleg átadattak, minden ellenmondás és tiltakozás nélkül, fentartva a kicstár részére mint az előtt volt, a szeszfőzést s más illetéket, és ezekhez tartozó rétet és földet, puskaporos malmot stb. miután ezen változott bevezetésnek alakjára szükséges, hogy a vármegye jegyzőkönyvében is iktatva legyen, a kincstár részére történt fentartásokkal, megkerestetik a vármegye, hogy erről hiteles bizonyáslevelet adván ki, szolgabiráival, az érseki meghatalmazottat a püspöki javak átvételében támogatni ne késsék“.

Mint ezen átiratban előadva van, Csáky Imrének Hatvanban történt beiktatása alkalmával, ellenmondás és tiltakozás nem történt volna. A beiktatási eljárás ekként jelentetett a vármegyei közgyűlésnek is. Ez azonban nem áll. Kurcz Jánosnak ez érdemben a megyéhez intézett átirata elhallgatja, sőt teljesen ellentétesen sorolja el a történt dolgokat. Telekessy ugyanis megjelenvén, Hatvanban élőszóval is, ünnepélyesen tiltakozott az ellene hozott ítélet és annak ott tör-

tént végrehajtása ellen, sőt azt írásban is benyújtotta. „Mert a bi-bornok-primás nem a breve értelmében járt el; mert kihallgatása nélkül, tehát a kánonok ellen sujtatott ítélettel; mert törvényes okai figyelembe sem vétettek, ártatlansága érzetében bizva igaz ügyében is, a hazai törvények értelmében, a beiktatásnak ellentmondott ünnepélyesen tiltakozott.“ ¹⁾

IV. A vármegye említett 1711. márcz. 6-iki gyűlésén, ő felségéhez, a nádorhoz és a kancellárhoz feliratot és előterjesztést intézett erre, hogy a főispáni tisztt ekképen függőben lévén, méltóztassék a megyét szeretett püspöke székének restitálásával megvigasztalni.

Eszterházy Pál nádor Fraknón april 18-án kelt levelével válaszolt ezen előterjesztésre, „hogy vévén a megye levelét, Telekessy István egri püspök és főispán ügyében ő felségénél alapos információt tett, hogy a püspök urnak előbbi tisztébe és méltóságába való visszahelyezésére a rendelet kiadatott, mint nem kétlem, erről már maga a püspök ur is értesítettett.“

A vármegye fent említett felterjesztése mellett, Telekessy is megtette lépéseit, hogy a méltatlan eljárás ellenébe, igazát, úgy a király előtt, mint a pápánál is, megvédelmezze. Irt egyuttal a nádorhoz is, hogy tisztázza helyzetét, melyben a legigaztalanabbul érzé magát sujtva. Érdekes azon irata, melyben a pápai breve folytán a primás által kimondott ítéletet a pápához felebbezi. „Ő hercegsége még Szentséged parancsához sem alkalmazkodott eljárásában, annál kevésbbé tartotta meg a jogi követelményt, hogy Magyarország törvénye szerint, tilos Rómához emelni panaszt közöttünk, hanem ő szentségéhez, a római kuriához felebbezni, hibául nem róható fel, ha ártatlanságunk érzetében teszszük ezt.“ ²⁾

Mint fentebb jeleztük, előterjesztéseinek a megye felterjesztésével egyetemben azon eredménye lett, hogy a király megszüntette elene az eljárást, a pápa pedig nagyon helyesen feloldotta a primás ítéletét, mely feloldást a primás 1711. jun. 11-én Telekessyvel azon indokolással tudatta, hogy „a felszentelt püspökökre vonatkozó jogfosztó ítélet kimondását ő szentsége magának tartja fel, kiadott brevét tehát a felszentelt püspökökre kiterjeszteni nem lehet, ekképen ő szentsége parancsából, kiadott ítéletét ezennel megsemmisíti.“ ³⁾

¹⁾ Ezekre vonatkozó okmányok részben a megyei, részben az egri érseki ltárban vannak. Lásd még Emlékkönyvek Bartakovics érsek aranymiséjére. 112—113. l.

²⁾ U. o. — ³⁾ U. o.

Ekképen püspöki és főispáni tisztebe visszahelyeztetvén Telekessy, folytatta egyháza javára nagymérvű alkotásait. Így ekkor vette meg alapját Egerben a hatvani III. negyedben a most ugynevezett „Trinitarius ódon templom“ kincstári épületnek, melynek helyén az egri polgárok a Szentháromság tiszteletére, a pestis emlékére egy kápolnát készültek emelni, de nem lévén módjok most hozzá, Telekessy helyettök kiépíteté azt. Szintén Telekessy kezdette újból építeni a régi Szent Mihály városi templomot is, melyet aztán utódja Erdődy püspök végzett be.

Telekessy azonban, annyi izgalmak után, testi erejében is meggyengülve, rehabilitatioja után önkényt nyugalomba tért, püspöki és főispáni tisztjét gróf Erdődy Gábornak engedte át. 1713. márcz. 31-én Egerben tartott közgyűlésben hirdettetett ki Károly király febr. 10-én kelt leirata, hogy Telekessy István egri püspöknek, már mint aggkorunak ez okból saját kérelme és beleegyezése folytán, a püspökségben segéd-püspök társává gróf Erdődy Gábort nevezi ki, felruházván őt a püspökséggel járó főispáni tiszt gyakorlására is, azaz, hogy Telekessy halála esetére, az egri püspök javadalmai és jogaival véggépen átszáll a kinevezettre.

Fent jelölt közgyűlésen kihirdettetvén a leirat, küldöttség útján hivatott meg a kinevezett a közgyűlésre. Majd felolvastatott egy másik kir. leirat, melyben gersei Pethő Mihály Zemplénmegye főispánja, megbizatik Erdődy beiktatásával. Ezzel Pethő, előszóval ismételvén a királyi leirat értelmét, kijelentette Erdődyt a püspöki és főispáni jogokra felhatalmazottnak. Mire Erdődy letette az esküt, és az alispán kezdeményezésére a körülötte levőktől háromszor felemeltetett. Majd a főjegyző üdvözölte még, mire a közgyűlés rendes teendőire tért át.

Az új főispán alatt 1713. jun. 13-án Gyöngyösön tisztújító szék tartatott, melyen a szokásos jelölés után megválasztattak újból, alispánnak Orczy István, h.-alispánnak Steszél Kristóf, szolgabírónak az első vagyis gyöngyösi járásra Kada Pál, a másodikra vagyis tiszaira Laczkovics Ferencz, a harmadikra vagyis tarnamellékire Sági Mihály, negyedikre, vagyis mátraira Farkas István, pénztárnoknak Sőtér Tamás, első jegyzőnek Almásy Mihály, helyettesnek Dévay András, főbiztosnak Hangosi Imre.

Telekessy habár teljesen visszavonult a közélettől, még egyszer és utóljára 1714. aug. 25-én vett részt e napon tartott vármegyei közgyűlésen, mint elnöklő főispán, melyen tisztújító szék is tartatott, hol általában megmarasztattak a tisztviselők. Egy évre 1715. márcz.

3-án halt meg; hült teteme, az általa 1713-ban építeni kezdett, és Erdődy püspök által 1717-ben befejezett szent Mihály temploma sirboltjába helyeztetett, midőn 1838-ban ennek helyén a mai székesegyház kiépült, hamvai ennek sirboltjába helyeztettek át, hol nagyön egyszerű felirat jelzi a nagyférfiu nyughelyét.

1715-ben Erdődy püspök-főispán elnöklete alatt tartott tisztújító széken Orczy István végleg visszavonult 5 éven át viselt alispáni tisztéről; helyébe Csala Sándor választatott meg. Szolgabírókul részben megmarasztattak, részben megválasztattak: Kada Pál, Laczkovics Ferencz, Farkas István és Farkas János. A többi tisztviselők megmaradtak.

V. Még hátra van, hogy a Rákóczy-korszakban kiváló szerepet játszott férfinak nemcsak politikai, de mivelődési szerepéről is megemlékezzünk.

Telekessy István püspök és főispán, 1699. jun. 15-én történt kineveztetése után, püspöki birtokai kezébevitelével 1700. év aug. 10-én Egerben főispáni tisztébe is beiktattatván, végleg püspöki székvárosába telepedett le, hol nyomban hozzálátott azon nagy szabásu feladatok megoldásához, melylyel az egri egyház ujjaalkotásánál, mint annak Mózes, örökölte meg nevét. A mohácsi vész óta, Verancz püspökön kívül, kivált a 91 évig tartó török megszállás folytán, első püspök és főispán, ki székhelyén telepedve le, tölté be kettős tisztéből folyó kötelességét.

Már a megyébe érkezésekor nagy ünnepeltetéssel fogadtatott, és utja Hatvantól kezdve Egerig, 1699. okt. 28-án, diadalmenethez volt hasonló. A megyének szintén első főispánja volt, ki több mint egy század után, annak területén kezdé meg állandó tartózkodását.

Általános volt tehát az öröm, midőn a már akkor is tisztos főpap, hivei között sorsuk örömet és bajait megosztandó, atyai szeretetének kifejezésével érkezett közéjük. A mint Egerbe jött, hitbuzgó tevékenységével és áldozatkészségével fordult első sorban azon hiány pótlására, mely a kath. egyház legfőbb bajának mutatkozott már a multban, hogy tudniillik lelkészkező papságának a kor szükségletéhez való kiképeztetésére nem volt rendszeres intézménye, és így a falvak lelkési igényei kielégíthetők nem voltak. A mint tehát püspöki székét elfoglalta, egy papnövelde (seminarium) felállítása és biztos alapokra fektetése képezte teendőjének elsejét. Leopold királynak hozzájárulását sikerült megnyernie azon tervhez, hogy az egykori szarvaskői vár birtokterületét képező egykor ugynevezett beeli apát-

sági birtokok: Apátfalva, Ostoros, Uppony, Bánhorvát, Királyd, Bóta, Mercse falvak, melyek ez időszerint vitássá is voltak válandók, hogy az egri káptalant vagy püspököt illettik-e? ily papnövelde alapjául, illetőleg annak költségei fedezésére jelöltessék. Leopold király Telekessy püspök hathatós előterjesztésére, 1700 okt. 17-én kelt diplomájával¹⁾ hozzájárult, hogy ezen seminarium szervezésére a kérdéses birtokok jövedelmei forditassanak, oly módon, hogy ezen papnevelő intézet élén annak javára egy kanonok kezelje a kérdéses birtokokat. Ezen intézethez később 1709-ben 10 nemes ifju neveltetésére egy convictust is alapított, mely ma is, habár más módozattal „Foglár intézet“ czim alatt teljesíti Telekessy püspök szép intentiojának betöltését, hogy ott főleg szegényebb és tehetségesebb ifjak, a középiskola 6 osztályáig, teljes ellátásban részesítve végezhessek tanulmányaikat.

A papnevelő intézet mai épületének is Telekessy vetette meg alapját, a mennyiben a keletre néző részének földszintje általa emeltetett és később építetett erre a mai két emelet.

Nagy buzgalommal megkezdett művelődési tévékenységét folytatta a közbejött Rákóczy-mozgalom alatt, melyben való részességét már ismerjük; munkásságának gyümölcsét ez idő alatt is ő maga egy bizalmas levelében 1708. okt. 10-én lelkesen emlegeti, áldván Istent, hogy őt Rákóczy fejedelem, hivei között maradni kényszerítette: „mert e zavarok idején, öt év alatt még a szomszéd megyékben is működött püspöki tevékenységével, ugyhogy több mint 3000 hívót bérmált meg és 200 papot szentelt fel. A gyöngyösi és egri gymnasiumok tanárait fizette, Eperjesen és Ungvárt az ifjúságot papjai által tanította, püspöksége javait visszaszerezte, és míg más egyházmegyék elhagyatva maradtak, az ő növeldeinek birtokai mi háborítást sem szenvedtek.“

II. Egyháza ügyeinek buzgó munkálása mellett, főispáni teendőit is hiven igyekezett betölteni, a mi kitünik onnan, hogy a most már felváltva Gyöngyösön és Egerben tartott megyei közgyűléseken, mindig személyesen elnökölt, és e végből mindannyiszor megjelent Gyöngyösön is.

A vármegyének tisztnjító széke Rákóczy korszakát megelőzőleg, mint már ismertettük, 1702. sept. 12-én Gyöngyösön tartatott meg, mikor is Ordody György alispánnak, Dévay Pál h. alispánnak,

¹⁾ Emlékkönyv. Bartakovics aranymiséje emlékére 119. l.

Vadász Márton, Kada Pál, Tarody István, és Nagy Ferencz szolgabíráknak választattak.

1703. okt. hóban, midőn Rákóczy felkelésre hívó szózatára a vármegye nemessége Gyöngyösön csatlakozását jelenté ki, és Eger elfoglalására nagy hévvel megindultak Almásy János vezetése alatt, a tisztikar egy részével Egerben maradt Telekessy, és csak az ostromra ide érkezett Bercsényi előtt nyitattá fel a város kapuit, míg az őrség a várba huzódott fel. Telekessy ekként Bercsényi előtt meghódolva, egy ideig a szomszédos Cserépvárban mintegy belebbezve tartózkodott; míg 1704. april hó után az egri kapitulatio folytán visszatért Egerbe, hol aztán megosztva Rákóczy fejedelem sorsát, vele együtt viselte el következményeit is.

VI. Fentebb, Telekessy püspök saját nyilatkozatából is látjuk, hogy közművelődési tevékenysége és buzgalma a hadi zaj és háborus viszonyok közepette is mindvégig színvonalon állott. Kiváló gondosságának tárgya volt a gyöngyösi és egri gymnasium, melyek a jezsuiták vezetése alatt állottak; de 1807 után, midőn ezeknek távozniok kellett, a fentartás egész sulya az ő vállaira nehezedett.

A gyöngyösi egyházi viszonyok vitás ügyeit Egervára visszavétele előtti időkből ismerjük. Tudjuk, hogy a régi templomok Gyöngyösön a törökök által a kath. és evang. felekezetek között felosztattak, Orbán temploma az evangélikus, szent Bertalan temploma a kath. felekezet tulajdonába adatván. A 17-ik század második felében azonban, az egri püspökök Gyöngyösön is erélyesen követelték a régi állapotba való visszahelyezést, és hosszas pereskedés után, még szent Orbán templomát is visszaszerezték a kath. felekezet birtokába.

A Rákóczy-korszak alatt azonban a gyöngyösi evang. felekezet kivivta, hogy a tőlök elvett templom ismét visszaadassék. A mint 1710. október havában Pálffy királyi hadaival megszállotta a vármegyét, a gyöngyösi rom. katolikusok Bruckenthal tábornok csapataival támogatva, nov. 28-án újból visszafoglalták az elvett templomot. Az evangélikus felekezetbeliek Pálffy főhadvezérhez fordultak e miatt panaszukkal, a ki viszont a megyéhez utasította őket, hol lefolyt ügyeikről későbbben leszen szó.

A gyöngyösi gymnasium tanárait a jezsuiták eltávozása után Telekessy püspök fizette, mignem 1711-ben azok is visszatérvén, az iskola ügyet régi gondosságuk tárgyává tették.

A gyöngyösi gymnasiumot a jezsuiták vezették azután végleges feloszlásukig 1774-ben.

Az egri jezsuiták naplójában, Telekessy püspöknek a már akkor élénk működésben állott egri jezsuita gymnasium iránti érdeklődéséről sok érdekes előadást olvasunk. Telekessy idejében, az ő támogatása mellett, vette kezdetét a gymnasium és templom átalakítása, és építése a régi török moschea helyén. Petheő István zárdafőnök tevékenysége 5 éven át, magasra emelte a gymnasium szellemi színvonalát. Telekessy gyakran látogatta az iskolákat, részt vett a vizsgákon melyekben az ifjak, tanulmányaik összeségét nyílt verseny alakjában mutatták be, az erre meghívott közönség előtt. Maga Telekessy is részt vett az ily nyílt disputákban, és a kitünőbbek között nevezetes összegeket osztott ki megérdemlett díjképen. Az ifjak szini előadásainak pedig nemcsak gyönyörködő szemlélője, hanem drámai szerzemények előkészítésével, részese is volt. Nevezetesen 1700-ban Egervára védelmét a hős Dobó által ő maga dramatizálta, és úgy adatta elő a gymnasium udvarán, hogy abba az ott elvonuló védfal is bevonatott, és az ostrom feltüntetésére felhasználtatott. Ezen szini előadáson gyönyörködtek a főispáni beiktatásra akkor összejeött megye nemességének előkelőbbjei és az épen jelen volt váczai püspök is. 1703-ik évben ugyancsak Telekessy püspök sugalmazása szerint, a következő szindarab volt tervben előadásra: „Szent Buldus egri püspök a lázadó pogány magyarok által Pesten megöletik, a megtért utódok szent Buldus hitéért hőiesen küzdve veszik be Egervárát.“ Szintén nagy készüléttel folyt a szerep tanulása, midőn ez év nyarán — mint a napló ezt feljegyezi — Egervára falain kívül lázadók zaja zavarta meg a jókedvű muzsát, és a szereplő diákok be sem várva az iskola végét, a Rákóczy-mozgalom folytán siettek szüleik házába, a közelgő zavaros idők elől. 1702-ben, mint nagy jelenséget jegyzi fel a napló, hogy a vártemplom roskadozó falán jun. 1-én három szépen kinyílt lilium találtatott. „Ime két év múlva, francia ingenőr parancsnokolt a várban“ így kiált fel a naplóíró. A lilium e szerint jelképezte volna a francia Bourbon-lilium képviselőjének közelgő diadalát.

A jezsuiták 1707-ben — mint tudjuk — Gyöngyösről, Egerből is eltávoztak, mikor is az egri iskolák fentartásának gondja, épen úgy mint a gyöngyösi, Telekessy püspökre hárult. A jezsuiták csak 1710-ik év végén jöttek ismét vissza, a Rákóczy-mozgalom elmúltával, és Egerben 1773. évig vezették a tanítást, mikor is végleg száműzettek, és a gymnasium a cisterci rend kezébe került.

VII. Az egri gymnasium megalakulásától kezdve, mindig igen keresett helye volt a közművelődésnek. Tanítási rendszere fokozato-

san fejlett, és 1730-ban már a theológiát is ők tanították. 1750-ben 35 papnövendék hallgatta a theológiát. Az osztályokat most is következő felosztásban találjuk: elemiek, kiknek száma néha haladta a kétszázat, azután jöttek a parvisták, gymnasisták, principisták, syntaxisták, retorok és poeták. Ekképen hat osztályu volt a gymnasium, volt azután még a gymnasium és theologia között, a humanior tanfolyam, vagyis a bölcsészeti iskola. A középosztályokban 160—180 növendék is volt összesen. Átlag a növendékek száma 400—500 között váltakozott. A hallgatók között a nemesség előkelői grófok, bárók, foglaltak helyet.

Iskolai épületül kezdetben a jezsuiták által elfoglalt török moschea szolgált, megfelelő átalakításokkal. Nagyobb szabásu és az igényeket kielégítő gymnasialis épület Barkóczy püspök idejében 1754-ben emeltett, mely épület az egri reáliskola helyiségeül szolgál ez időszertint.

A szini előadások magyarul rendszeresen folytak évről-évre, és a tanítási rendszer kiegészítő része volt. Magyar tárgyú előadásokkal azonban ritkán találkozunk. Rendesen régi görög és latin mesék és epizódok kerültek színre, mint: „Tharsus futásában hazájából elvesziti családját, míg végre visszanyeri régi szerencsáját;“ Themistokles soknemű hősiessége; Julius Caesar különféle szereplései. Magyar tárgyú darabot adtak elő 1741-ben, „Hunyady János és Kapistrán győzelme Mahometen.“ 107 ifju adta elő e nagy harczias szini látványt. 1753-ban András és Béla királyok története volt az előadás tárgya. Barkóczy püspök idejében már dalokat is adtak elő a növendékek és ezek egyike annyira tetszett a püspöknek, hogy ő maga is megtanulta s kedvtelve dalolgatta. A tanárok száma 18—20 között váltakozott 8—10 segéddel.

Az ötvenes években már a görög nyelv is tanitatott, úgy hogy a bibliát görögből fordították. Az osztályokban természetesen a latin nyelv volt az uralkodó, előadták a hazai történelmet is, aritmetica, algebra rendes tantárgyak voltak.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Törvénykezési ügymenet Rákóczy alatt. Birtok-adományozásai. Telekessy püspök ellenmondása a pápi tizedre vonatkozó rendelet ellen. II. Rákóczy rendelete, hogy a megyei törvénykezés folytatassék. A pásztori cisztercei apátság birtoka feletti per. III. Megyei törvénykezési statutum. Almásy János özvegyének és a gyöngyösi jezsuitáknak birtokigényei. Az Ivády-család protestációja Ivágy pusztá miatt. A Nyáry-család és Vay Ádám közötti per Sirokvára, Nána és egyéb falvak felett. IV. Fenytő ügyek. Boszorkányszer 1705-ben. V. Boszorkányszer 1711, 1712, 1713-ban.

I. A törvénykezési ügymenet, ugy polgári mint fenytő részében, a vármegye kebelében, Rákóczy uralkodása alatt is rendes folyamatban volt. Nevezetes az, hogy Rákóczy bár kezdetben fejedelmi jogok gyakorlására, különösebb mandattal felruházva nem volt, a helyzet sürgős követelményei elől azonban ki nem térhetvén, a közjogi teendők mellett, a törvényszerinti magánjogi intézkedések felügyeletére is nyomban kiterjesztette figyelmét, fentartva azonban az ország későbbi sanctióját intézkedéseire, — mint ez például birtokadóományozó leveleiben világosan kifejezve van. Így az egri vár ostroma idejében, 1704. febr. 26-án, a kincstári praefectus Penz János, ki az egykori Báthory-féle birtokot Ivánkát is kezelte, mint kamarai felügyelő az ott folyó Eger vizén át levő hidon a vámszedési jog felett perben állott Telekessy püspökkel, ki a szomszédos Tilajpusztához tartozónak vitatta azt. Penz, a most Eger alá érkezett Rákóczyhoz fordult, hogy az egri püspököt tiltsa el ezen igényétől. Rákóczy az ügyben Hevesvármegyéhez irt át, hogy véleményezze ezen pörös ügyet. A vármegye azt konstataulta, hogy a hidat Heves- és Borsodmegyék építették; ugyanakkor azonban Tilajpusztára igénylő egri káptalan is sietett nem csak birtokjogát megóvni, hanem a vámszedés ellen tiltakozni is.

Eger alatti időzése alkalmával Rákóczy 1704. april 2-án kelt donationalis levelével Borbély Balázs kapitányának és mindkét nembeli örökösének adományozta Bura falut „tetszése szerinti időig és az ország további intézkedéseig.“ Tehát adományozó levelében fentartotta az ország későbbi szentesítését, jelen állapotában tett intézkedéseire. Ugyanily módon ajándékozta gróf Eszterházy Antalnak Hort és Adácsot, mint a kincstár rendelkezése alatt álló birtokokat. Elrendelte egyszersmind, hogy a megyebeli kincstári birtokok nyomban összeirassanak, és e végből Bulyovszky Dánielt küldötte ki. Egy intézkedésével ugyanekkor összeütközésbe jött Telekessy püspökkel is. A papi tized bérleteire azt rendelte, hogy régi törvény szerint a földesuri előjog épségben tartassék. Midőn ez a megyei közgyűlésen kihirdettetett, sietett Telekessy ez ellen tiltakozását vétetni jegyzőkönyvbe, „mert a tized feletti intézkedés joga őt illeti.“

II. A megyében a Rákóczy-mozgalom folytán a birtok-kérdések körül is mélyebbre ható viták kezdettek, melyeknek rendes mederbe terelésére Rákóczy 1704. év közepén rendeletet adott ki, „hogy a hadizajt sokan felhasználva az ország üdvös szándéka ellen, a közélet kötelezettségeit nem teljesítik, mások nagy kárára; ennél fogva

felhívja a vármegyét, hogy az igazságszolgáltatás útját folytassa, a határozatokat hajtsa végre, a kiküldetéseket teljesítse.“ Majd a közbiztonság érdekében kereste meg jun. 4-én solti táborából a vármegyét, „hogy a gonosztevők és istenkáromlók ellen, akár katona akár polgári személyek legyenek, szigoruan járjon el. Az istenkáromlók előbb vesszőztessenek meg, ismétlés esetében botoztassanak, és ha ez sem használ, köveztessenek meg.“

Főleg Pásztón merült fel a Rákóczy-mozgalommal, mélyrehatóbb kérdések és villongások.

Ismerjük a pásztói cistercei apátsági birtokokra vonatkozó eljárását Zolnay András apátnak, ki — mint tudjuk — rövid úton Leopold védelmi levele alapján vette tulajdonába a régi apátsági birtokokat. A pásztói birtokosság az apát ellen pert indított a megye törvényszéke előtt, hogy az apátnak nem volt joga e rövid úton történt visszahelyezéshez, és most Rákóczyhoz is folyamodtak, jogaik és igazaik megóvása végett. Rákóczy 1704. april 22-én, a megkezdett bírói ut befejezésére utasította a törvényszéket. A közbirtokosság az apát ellen nyertes is lett, és ebből újabb zavarok keletkeztek. Az ítélet végrehajtásánál, az apát által birtokba helyezett jobbágyság szegült most ellen, melynek érdekei nem voltak egyezők a földesurak érdekeivel, a mennyiben a volt földesurak jobbágysai helyét foglalták el.

A földes urak, illetőleg közbirtokosság és Pásztó városa között egyes jogokra, mint korcsmáltatás, malom-építés stb, már régen peres állapot állott fenn. Pásztó városa kiváltságos jogokat vitatott a földesurakkal szemben már a mult század óta. A közbirtokosság azonban nyertes lett, és most kellett az ítéletet végrehajtani, mely végrehajtásról olvassuk az 1704. jun. 30-án tartott megyei közgyűlési jegyzőkönyvben:

„Ország h. alispán, Vadász Márton szolgabíróval és esküdt társaival, a pásztói földbirtokosság jogainak, ugy a Füzes malomnak az ő birtokukba való visszaállítására, a fejedelem rendeletéből a helyszinére Pásztóra kimenvén 1704. jun. 30-án, összehíván oda a szomszédos községek előljáróit is tanukul, ott azonban Pásztó városának bírája és tanácsa, fegyverrel és más ártalmas eszközökkel ellenállottak és előttök a város kapuit bezárták: hogy a felséges fejedelem egyéb parancsai előtt meghódolnak, de ez ügyben nem engedelmesskednek. Miről a fejedelem értesitetett.“

A pásztói apátság birtok-viszonyának szabályozására, a Rákóczy-mozgalom elmúltáva! 1712. május 27-én Károly király a követ-

kező rendeletet intézte Heves és K.-Szolnok vármegyék rendeihez: „hogya bár bold. emlékezetű elődje Leopold által a pásztói apátság, jogai és javaival helyreállított, és néhai Zolnay András apát behelyeztetvén, már békésen birtokolta is, de a közbejött zavaros idők folyamán, ezen apátsági javak, részint világiaktól, majd a pásztóiaktól, sőt egyháziaktól is elfoglaltattak, azok birtoklása megzavartatott Mintán pedig, a béke helyreállván, és az erőszakkal elfoglalt javak, főleg az egyháziak, jogos birtokosaiknak visszaadandók. . . szigoruan meghagyatik, hogy a pásztói apátsághoz tartozó javak, melyek Zolnay apát kezénél már birtokban is voltak, rögtön egész terjedelmökben visszaállítandók és megvédelmezendők.“

1705-ik évtől, tehát Egervára teljes meghódolásától kezdve, a megyei törvényszéki ülések rendes folyamatban voltak, az akkori viszonyoknak megfelelőleg. A törvényszéki ülések legtöbbször Egerben tartattak. A kisebb adóssági perek, úgy a szokásos birtokjog-óvások, tiltakozások stb. rendes folyamatban voltak.

III. 1709. jan. 3-án tartott közgyűlésen a pörös felek könnyebbségére, költség és fáradság kiméltése szempontjából az 1635. évi 18. tczikk, és Tit. 2, partis 3 decret. értelmében, következő statutumok mondattak ki:

hogy a zálogos perekben, a közgyűlés vagy a törvényszék kiküldése alapján 100 frtig a szolgabíró esküdtársával, 6000 frtig az alispán az illető járási szolgabíróval járjon el. A végrehajtás, a felebbezés átvizsgálása után, hasonló módon eszközözlendő.

Hasonló módon és összegekig járjanak el a szolgabírák, illetőleg alispán, egyenes adóssági esetekben is.

A szökött jobbágyok visszahelyezésére kimondatott, hogy jövőre a bíró kiküldése ne hirdettessék a közgyűlésen, mert ennek folytán ez köztudomásra jutván, a kijátszásra nyitvatott tér, hanem az alispán törvény szerint rendeljen el kiküldést, és a bíró törvény szerint járjon el.

Becsületsértés és rágalmozás eseteiben az alispán a szolgabíróval és esküdtekkal, a megkeresésre járjon el, a végrehajtás azonban, a felülvizsgálat után, külön kiküldés alapján eszközözlendő.

III. Egyéb birtokperek is az ismert módon bevezetett ellenmondásokkal és tiltakozásokkal folytak. Nevezetes per indult meg-Rákóczy első felkelő biztosának Almásy János özvegye Deák Judit nevében, az osztályos rokonok ellen.

„Nemes személy Deák Judit urnő néhai Almásy János özvegye nevében és személyében Csöke János megbizott, ünnepélyes óvást, ellenmondást, és tiltakozást emel: hogy nem törődve tett figyelmeztetéseivel, némely nemesek, nevezetesen nemes Almásy György, Fogacs, Cselőháza, Zsadány, Szaránk, Boczonad pusztákat és birtokokat használják, tiltakozó birtokjoga kárára.“ Ekként olvassuk az 1705. máj. 18-án Egerben tartott közgyűlés jegyzőkönyvében.¹⁾ Nevezetes tiltakozás az is, melyet a jun. 30-án Gyöngyösön tartott közgyűlésen Balog Tamás, mint a gyöngyösi jezsuiták főnöke adott elő, hogy Pata, Gyöngyös és Tarján lakosait tilalmazza, az ő residentiájokhoz tartozó Fajzat pusztá határának sértésétől, ottani legeltetéstől stb. Fajzat pusztát tehát a jezsuiták ekkor birtokukba vették. 1706-ban nevezetesebb birtokjogi tiltakozás volt az Ivádi családé. Ivágyi Dániel, János és György testvérei nevében is protestált ez év jul. 5-én tartott törvényszéken, hogy Ivágyi névű pusztá igaz donatio és pura statutio alapján őket illeti. Pálffy János őse, tutora volt az Ivágyiaknak, és akkor zálogba vette Ivágyot. Tehát a tutori jus alatt zálogbavevőket tilalmazzák a további használattól.

1708-ban Petrovay Ferencz maga és édesanyja Nyáry Susanna nevében protestált Vay Ádám Rákóczy udvari hada főkapitánya ellen, ki Sirokvára régi birtokrészeiből Nánát és több pusztát zálogcizmen birtokolván, a régi Nyáry-féle jobbágyokat telkeikről kiutasította, hogy saját jobbágyai között oszszá fel. Petrovay most tiltakozott az ellen, hogy Vay ezen tulajdonjogilag a Nyáry-családot illető birtokrészekből a jobbágyokat elűzze, mely tiltakozást a vármegye közgyűlése is támogatott azzal, hogy ezen jobbágy-háborgatás által, több mint 100 dikával fogja apasztani a megye tehetőségét, és így adóalapját.

IV. Az egész Rákóczy idő alatt súlyosabb büntények nyomaira a fenyítő eljárás folyamán nem találunk, mint paráznság, apróbb lopások stb. Az 1705. jul. 1-én Gyöngyösön tartott törvényszéki ülésben egy boszorkány-pörrel találkozunk. A magistratus nevében emelt vád, pásztói lakos Kerekjártó László felesége Tót másképen Hegedüs Dorkó ellen szólott: „hogy nem tudatik, micsoda gonosz lélektől vezettetve, gonosz és ördögi praktikával sokakat különféle módon megkárosítani, boszorkányi praktikákkal élni merészkedett. Nehogy büntetlenül maradjon s hogy mások is hasonló varázslásokat

¹⁾ Jegyz. k. 94 l.

el ne kövessenek — kívánja országunk törvénye szerinti büntetését.“ Vádlottat Csöke János védelmezte. A szolgabíró és esküdtársával foganatosított vizsgálati iratok előterjesztésével, a védő ügyvéd, erőlyesen szólal fel azok hiányossága ellen: hogy a vádnak világosnak kell lenni, hogy vádlott megértvén, tudhassa azt felvilágosítani és magáról elfordítani, hogy miben, ki ellen és mi módon követte el a boszorkányságot? A megyei ügyész utal a tanuvallomásokra, így az első tanu szerint: vádlott mások udvarán járván, a marhákat köteleltől eloldozta, és ezek egymást azonnal öklelték, és vádlott megfogatásakor tanunak egy marhája megdöglött. A második tanu szerint: a serfőző házában köpdösvén, a ser azonnal megeczetesedett. Vádlott ügyésze nyomban felvilágosítja e vallomások értékét. Az, hogy mások udvarára ment, nem volt tilos dolog, és semmi kár nem származott belőle. A férje a serfőző-házban dolgozván, oda ment hozzá. Ott serrel megkínálták, de nem szenvedhetvén a ser szagát, azért köpött a földre; a serfőző sere azért romlott, mert ennekelőtte is rossz változó sereket szokott főzni. Egy tanu szerint, egy leánynak a vállára ütött, és tagjai összezsugorodtak volna. A leány már beteg volt, nem is ütött vádlott a vállára; de a leány atyjának vallomása, leánya mellett nem is fogadható el. Hogy több marha és apró jószág megdöglött Pásztón, erre védő azt mondja; hogy betegek voltak, és így következett be haláluk. Védő a tanuvallomásokat „csekély vélekedéseknek“ nevezi, melyekre főbenjáró ítélet nem alapható. Az ítélet ekképen szól:

Minthogy világos a tanuk vallomásából, hogy Tót Dorkó, midőn Bozók György új buzáját csépelte volna, hirtelenséggel oda futván, a két kezében buzát akart elvinni, hogy azt nem engedték, szájában vitt el buzát. Nem sok idő múlva Bozók György beteg lett, megnémult, most is vádlottra mutogat, hogy megrontotta. Buzája is megromlott, kenyerre is akárhogy készítették vagy bántak vele, széjjel omlott, kovász lett. Item egy szopos gyermek vállára ütött, mindjárt a lába felzsugorodott, és mert vádlottat megfenyegették, harmadnapra jobban lett. Szent György estén, és szent Lucza éjszakáján mások udvarában járt, a tehenek haszna elveszett és szokatlanul bőgték. Item a serfőzőt megfenyegetvén, a sere elromlott. Ilyen erős praesumtiók lévén ellene, midőn Pásztóról Gyöngyöstre hozatott, a patai erdőben aztmondotta: tudom nekem meg kell halni, de mások is meghalnak Pásztón. Ezekre a gravis suspiciókra és praesumtiókra nézve torturára ítéltetik, úgy hogy elsőben száraz torturával, azután tűzzel is kínoztassék, ha csakugyan nem akar vallani. Bizatik mindazáltal ebben executor bírák Berényi Gergely notarius, Tarnóczy András és Kada Pál szolgabírák dexteritására, és a dolognak jó módon véghezvitelére.

1705. okt. 19-én tartott törvényszéken vádlottra kimondatott: mint-hogy ennyi időtől fogva tömlőczben sanyargott, differáltatván a kiszabott tortura, és minthogy már azon ítélthez mérhető sanyaruságokat szenvedett, ex speciali gratia, minthogy sok apró gyermeke van, reversalis mellett elbocsátatik, botrány elkerülése végett azonban a vármegyéből száműzetik.

V. A Rákóczy-korszak után még a következő három boszorkány-pert találjuk a megyében, melyeket itt egymásután ismertettünk meg.

1711. szept. 19. Egerben tartott törvényszéken ítéltetett el Györky Susanna Uj István maklári lakos felesége boszorkányság végett. A vádügyben feltett kérdő-pontok voltak:

Tudja-e, látta-e, vagy hallotta-e tanu, micsoda bűbajos mesterségeket és boszorkányságokat követett el vádlott? hogy személyeket és marhákat megrontott? az emberi természet ellen micsoda ördögi praktikákat vitt végbe?

Baso Kata andornaki lakos 40 éves vallja, hogy Györky Zsuska egyszer, mikor férje Uj István, Boda János hívására a malomban volt követ emelni, és ezért egy meszely pálinkát együtt megittak, ő is követelt pálinkát, melytől mindnyájan rosszul lettek, és mikor haza mentek egy csomó asszonygyal találkozottak, Györky Zsuska az urának parancsolta, hogy álljon közibök, és mert nem cselekedte, mindjárt megnémult, mikor jobban lett azt mondotta, hogy az asszonyokat mind kutyaképében látta. Hallotta tanu azt is, hogy Györky Zsuska anyjánál lévén, több éjszakákon az anyja elküldötte, hogy nézze meg férjét alszik-e? visszajött hogy alszik. Az anyja csak neki ment Györky Zsuskának, megkantározták és egy csontos nyereggel megnyergelvén, odanyargalódzott Uj Istványon a sz. Gellérthegyen. Azt is vallja, hogy Uj István egyszer kint járt nyulászni, és egy macska szaladgált előtte mindig, mire a baltájával megsujtotta, hogy eltörött a lába. Haza ment, hát látja, hogy feleségének a karja el van törve; „hamis vagy én hagyítottam meg, mondta a feleségének.“

Sós Dorottya vallja, hogy egy fazeka volt Györky Zsuskánál, kérte vissza, nem adta; ezért megharagudott, és egy éjszaka vádlott egy nagy fehér lovon házához ment, és az ablakon át huzta a kezét és úgy verte. Hallotta az édes leányától, hogy nem mert az anyjához menni, mert reá adta volna az ördögösséget. Őt megették és kiokádták, azért oly nyomorult. Ugyancsak leánya mondotta, hogy csak megfúrt egy eperfát és mindjárt elég bora volt. Molnár Erzsébet tanu 30 éves ugyanazokat vallja: hogy Uj Istvántól hallotta, miként akarták éjjel megnyergelni, de nem aludt el, ébren volt mindig. Hogy Uj Ilka leánya maga mondotta, hogy az anyja reá akarta adni az ördögösséget. Hermenczi Anna özvegy 40 éves szintén andornaki lakos. Adósa volt Györky Zsuskának lisztel, leánya jött érette, kitől kérdezvén, mit csinál az anyja, mondotta hogy fekszik. Mikor sajnálkozott felette, ez mondotta, ne

sajnálkozzék, bortól beteg. Elbeszélte azután, hogy az éjjel boszorkányokkal volt tele a ház, a nagyanyja kiment egy furóval, megfurta az eperfát és jött belőle a bor, dézsákba hordták be és itták. Az asztalon csontok hevertek, egy csontból ezüst pohár lett, abból itták a bort, majd a nagyanyja egy csontnyerget vett elő, egy nagy fekete lóra tette, és azon lovagolt ki-be az ablakon. Mindezt a leány az ágyon fekvé nézte. Tisza-Nánán laktában tudja, hogy tavaszkor Sára Geczit elvitték a boszorkányok, és csak aratás után jött haza. Annak hallotta szájából, hogy Györky Zsuszka lova volt, a nagyanyja zászlótartó volt, a Dunán egy dióhidon mentek át, a zászló oly nagy volt, hogy Tokaj hegyétől a Tiszáig ért. Zubor Judit egy reggel látta Györky Zsuszka leányát Ilonkát, hogy négy-kézláb járkál, kérdi mi baja? Hát az anyám éjjel kivette a bokacsontomat. Vallja azt is: Uj István panaszkodott neki, hogy felesége anyjostól öt harmadnap óta megnémították. Éjjel sok ízben Isten tudná hol hordozták hegyről-hegyre. Kálmán Kata mondja, hogy 20 éve nem volt szoptatós gyermeke, mikor átment hozzá Györky Zsuszka, hogy szoptassa meg gyermekét. Hiszen nincsen tejem. De ő erővel a gyermek szájába tette a csecset és kiszívatta. Akkor éjjel melle olyan volt, mintha égett volna. Uj Ilona vádlott leánya 14 éves vallja, hogy mikor az eperfát megfurta az anyja, jött belőle a bor és dézsában hordták be. Látta mikor nagyanyja egy fekete lovon, az ablakon ki-be nyargalt.

Még több tanu is hallgattatott ki, a fentebbi meséket más és más alakban sorolták fel.

Egy másik boszorkányság 1712. okt. 12-én tárgyalatott Egerben, Varga Mátyás pétervásári lakos Kovács Erzsók felesége ellen. A kérdőpontok ugyanolyanok voltak, mint amott. A vizsgálat folyamán kihallgatott tanuk vallomása lényegében ez: Básti Erzsébet pétervásári lakos, egy házban lakott vádlottal és épen egyszerre szoptattak újszülöttet. Tanuk teje elfogyott. Édes anyja azt mondotta, hogy egy db kenyeret ketté vágván, tejjel áztassák, és egyiket egyik, másik részt a másik egye meg. Ez megtörténvén, tanu teje megjött. Mátyás Péter tanu ehhez még azt vallja, hogy vádlott férje kényszerítette a feleségét, hogy adja vissza Básti Erzsi tejét. Básti Demeter tanu egy izben betegen feküdt a kamrában, oda jött hozzá Kovács Erzsók harmadmagával, egy fekete korsó volt kezében és kínálta, hogy igyék, mert különben soha jobban nem lesz. Tanu, keresztet vetett rájuk, mert inni nem akart; mire mindhárman eltávoztak, a kert felé tűntek el. Azt nem tudja bizonyosan, hogy Kovács Erzsók maga volt-e, vagy képből volt-e valami más ördög, de az ő személye és szava volt. László Judit 35 éves pétervásári lakos, ezelőtt 8 esztendővel történt, hogy Kovács Erzsóknak szemére vetette, hogy füveked szed a mezőn, mire azon éjjel, udvarában nagy zaj támadt, tanu kiment, megnézi két borjas tehenét, a mint az ajtót kinyitotta, mind a két tehen feje fölött ugrott ki, a tyuk-olból pedig valamennyi tyuk kirepült. Reggelre mikor kiment, az udvara tele volt tej-okádással. Mindezt Kovács Erzsók cselekedte. Pap Judit vallja, hogy tavál betegen feküdt a pítvarban, éjjel zörgést hallott, és maga előtt látta

Kovács Erzsókot, nagy lánczczal kezében. Tanu rá kiáltott: szűz leány szent Margit asszony szakaszd nyakát, mert tudom kicsoda. Vádlott azt felelte, köszönd hogy megismertél, mert különben meghaltál volna. Simon Mihálynak egy nyáron 5 tehene döglött meg, ezt Kovács Erzsók cselekedte. Varga Pálnak tehenétől vért fejtek, mikor egyszer Kovács Erzsóknak ülő tyukot nem adtak. Katona Márton azt mondja, hogy néhány esztendővel pétervásári Kis Katát boszorkányságért lánczra verték, akkor Kis Kata mondotta, hogy ha én boszorkány vagyok, Kovács Erzsók is az, ha én megérdemlem a tüzet ő is megérdemli. Kis Katát pedig ugyanakkor megégették. Az ítélet az volt: hogy a tanuk vallomásából világosan nem tűnik ki a boszorkányság. Vádlott tehát kinzásnak vetendő alá, és ha marad tagadása mellett, elbocsátandó.

A harmadik eset ez: 1713. jun. 12-én tartott törvényszéken Vitályos Katalin az ügyész által következőleg vádoltatott: „Vitalyos K. nem tudatik honnét indittatva, micsoda gonosz lélek sugallattól magát az ördög szolgá-tára kötelezte, és ezzel sok ártalmas ördögös cselekedeteket véghez vitt emberekben és oktan állatokon, miért is törvény értelmében tűzre ítéltetni kívánja, előbb hogy büntársait kivallja, megkinoztatván.“ A vádat a következő vallomások indokolták: Majoros Anna debrei lakos gyermekágyban fekvén, oda küldött vádlott pálinkáért, kit is egy ott levő asszony kipirongatott, mire tanu súlyos beteg lett nyomban, tanu kérte Vitályos Katát, hogy gyógyítsa meg, megkente nyálával, mire kissé jobban lett, de egy esztendeig synylett utánna. Molnár Kata vallja, hogy vádlott az ő házában lévén, két tojást a komra két szögletébe vágott, és erre tanu, egy esztendőnél tovább betegeskedett. Horváth Anna tanu Vitályos Kata vejének a szájából hallotta, hogy mikor Hevesen szolgált, anyósa, Hevesről Döbrőre rajta járt át éjszakánként, azért gyöngült el annyira. Vőgyi Helena, szintén vádlott vejének szájából hallotta, hogy anyámat a tűztől ne mentse meg Isten, mert az ő nyomorultja. A szomszédnak a gyermekét megrontotta, úgy hogy a lába mintegy kosár olyanra dagadt, mert vakaró késért küldötte és nem ment. Szalay János látta a mezőn, hogy Vitályos Kata a tehenét, egy lepedővel beboritva fejte meg. Vallja azt is, hogy Vitályos Kata házában egy olajmérő tökört véletlenül eltört, mire oly rosszul lett vékonyára, hogy haza nem birt menni. Az úton találkozott Kis Alberttel, vádlott atyafiával, attól üzenete neki, hogy miért tette ezt vele. Nem tudja, hogy az üzenetet mondotta-e, de mégis annyira jobban lett, hogy haza mehetett. Szabó Zsuzsi látta, hogy Vitályos K. Erzsók nevű leányát a meddő tehén alá küldötte fejni és tejet fejt tőle.

A törvényszék nem találta a vádat beigazoltnak, és jó kezességre vádlott elbocsátatott.

Vármegyénkben a század folyamán még a következő boszorkányperek fordultak elő:

1726. szept. 27-én Egerben tartott fenytő törvényszéken Kató István és neje Pető Judit és Nagy Erzsébet „ördögi sugalmakkal

vezetve, boszorkányos mesterséggel emberekben és állatokban kárt ejtettek, Istentől elpártolva a demon zászlója alá esküdtek s a keresztény hívők veszedelmére működtek,“ mindez reájok bizonyulván a tanuk vallomásából, főleg hogy éjnek idején nádból font szekéren, két lóképére varázsolt ember által vonatva, Borshalma hegyére mentek, a mit Nagy Erzsébet maga is beismer, sőt elismeri, hogy az emberek fejéről is ő vette le a kötőféket, mindhárman megégetésre ítéltettek.

Nagy Erzsébet leányzó vallotta a fentebb érintett borshalmi kirándulást Kató Istvánnal és feleségével, sőt ezeknek, kik mindezt tagadták, szemökbe is mondotta és tagadta, hogy álmodta volna. E vallomás természetesen a törvényes kinzátás eszközei alkalmazására történt, sőt a Katóéknál talált különféle kenőcsök bűvös erejét is magyarázgatta: egy dióhéjban levő kenőcs olyan volt, hogy ha megkente magát, hip-hop szóval oda repült, a hová akart; egy cserépben levő kenőccsel a kit megkentek, az az ördöghöz adta magát akarata ellen is; egy csepümadzag oly erejű volt, hogy a kinek fejéhez vágta lóvá lett, ez pedig a fején kantár stb. A tanuk rontásokról panaszkodtak, hogy szoptatós asszonynak melle, született gyermeknek végtagjai romlottak meg, mások hirtelen betegedtek meg, egyik tanut két boszorkány nyomta meg s kényszerítették, hogy tagadja meg az Istent, mindezek bűvös előidézőjeül Kató István felesége állítatott. 1728. júl. havában tartott törvényszéken ismét két boszorkányper tárgyalatott: Szekeres Ilona nádújfalusi, és Morvai Anna ványai lakos ellen. Bővebb vizsgálat rendeltetvén, tovább nyoma nincs.

1730. márcz. 31-én Fábri Kata, Vámos Zsuzsanna, és Veres Heléna füredi özvegyek elleni boszorkányper szintén súlyos elítéléssel végződött. Főleg Fábri Katát vádolták a tanuk több rendbeli rontással, nyavalyatörés előidézésével, melyet pohárka pálinka, gyümölcs nyújtásával idéztek elő. Fábri Kata egyik tanunak ajtaja előtt felütötte a zászlót éjjel, egyik vége Egyekig, másik Poroszlóig ért, alatta sok karszék volt kirakva, rókásmentés asszonyok ültek rajta, tanu csak Fábri Katát ismerte fel, szemébe is mondotta vádlottnak, a helyet is megmutatta, hol volt felütve a zászló. Vámos Zsuzsi és Veres Ilona is külön-külön terheltek tanuvallomásokkal. Veres Ilona saját leánya Babosné képében rontotta meg haragosait. Mindezen bűvös cselekedetekért, mások megrontásáért, Fábri Kata és Vámos

Zsuzsanna tűzre ítéltettek, Veres Ilona próbák elégtelenségéből felmentetett.

Az utolsó boszorkány-pernek nyomát 1750-ben találtuk vármegyénkben, özvegy Tibáné és Szegőné földvári lakosok ellen. A boszorkányság vádja egyesek egészsége megrontásában állott, különféle alakban. Így Tibáné és Szegőné, kalácsot, almát, kenyeret ad egyik-másiknak, és a kik esznek belőle rosszul lesznek; a falu bírója előtti panaszukra, hogy megrontattak, Tibáné megsimogatja a tanut, és ez jobban lesz. Tibáné kertjében sok macskát látott egyik tanu, közējök egy követ dobván, „mint a zápor eső hullott reá a tojás.” Az ítélet mindkettőre felmentő az értelemben, hogy „csak feltevésekből és gyanításokból állanak a vádak, és így elegendő próbák nincsennek, de mert közbotrányt okoztak, megkorbácsoltattak, és a megyéből kiutasítottak.

HARMADIK RÉSZ.

III. Károly király trónraléptétől József császár haláláig. Gróf Erdődy, báró Barkóczy és gróf Eszterházy püspökök és főispánok kora. 1711—1790.

HUSZADIK FEJEZET.

I. Rákóczy diplomatai működése. A szatmári béke megkötetetik 1711-ben. József király halála. II. A szatmári békepontok kihirdetése. III. Károly király trónralépte. III. A reactio és a neo-acquistica jogezim feléledése megyénkben. A megye küzdelme az ellen. A jus armorum cím alatt a megyére kivetett válság-összeg beszédetük. IV. Gróf Károlyi Sándor levele a megyéhez, melyben közvetítőnek ajánlja magát a reactió ellen. V. Az országgyűlés összehívatik 1712. évben. A vármegyei követek választása. A pestis miatti intézkedés. Az országgyűlés 1714. évben folytatottatik. VI. Az országgyűlés befejezése 1715-ben. A Rákóczy-javak a megyében. A Jász-Kunok kiváltása. Intézkedés az adóügyben.

I. Szolnok és Egervára kapitulatioja után 1711-ben Rákóczy, mint emlékiratában maga mondja, feladta azon reményét, hogy bent az országban, saját hadi erejével nagyobb sikereket legyen képes elérni; így most minden figyelmét a diplomaciai utra fordította, hogy mennél több előnyt és szabadságot vivjon ki hazájának. E közben azonban Pálffy Jánossal, mint a királyi hadak főgenerálisával és József kir. teljhatalmazottjával, főleg Károlyi utján, ki most már egész lélekkel csüggött a béke ügyén, és kit Rákóczy összes hadainak fővezérévé nevezett ki, állandólag tárgyalattak azon feltételek, melyekkel az ország jogai biztosítván, a további fegyveres ellenállás megszüntethető lenne. Rákóczy a békefeltételek tárgyalására Husztra hívta egybe a konfederált rendeket. Károlyi azonban, saját elhatározásából, a Lengyelországban időző fejedelem távollétében, ápril 4-ére Szatmárra rendelte össze a hadakat, hogy ott most már haladéktalanul megkötessék az egyezés, a mi itt a Lengyelországban időző Rákóczyval megkísérlett de sikerre nem vezetett egyezkedés után, 1711. ápril 27-én egyrészt Károlyi Sándor, és az itt egybegyűlt rendek, más részről Pálffy János és Locher császári biztosok által alá is íratott. József király időközben ápril 18-án hirtelen himlőben elhalt. A királyi megerősítés azután máj. 26-án Eleonora császárné aláírásával fejeztetett be.

Rákóczy ezen egyezéshez hozzá nem járulván, lengyel földön főleg diplomaciai tevékenységgel igyekezett hazája sorsát az általa képviselt irányban vezetni.

II. Az időközben történt események: József király halála, Eleonóra királyné Leopold özvegyének időközi szereplése, III. Károly trónöröklése, Heves és K.-Szolnok vármegyékben 1711. júl. 9-én Gyöngyösön tartott közgyűlésben hirdették ki. Kihirdettetett a nádornak Bécsben máj. 31-én kelt átirata, hogy József király april 17-én himlőben meghalt, és az 1687. évi 2. tczikk szerint most már III. Károly spanyol királyt, az elhunynak testvérét illeti a magyar királyi trón, és így a megye nevezettet kétségtelen királyának fogadván, irányába a köteles hűséget és engedelmességét tanúsítsa. Ugyanekkor hirdettetett ki a május 26-án megerősített szatmári béke is, Eleonóra özvegy királyné jun. 3-án kelt leiratával, ki az időközi kormányzást teljesítette: hogy „az érintett egyezség értelmében is, a királyi ház iránti hűségre megtérőknek élete és javaira, úgy az özvegyek és árvák részére is általános kegyelem biztosítván, ha ilyenek javai esetleg más kézben lennének, vagy a fiskus foglalta volna el, azok visszaadandók lesznek, és ez irányban a vármegye még katonai karhatalommal is segédkezzék.“

A Rákóczy-korszak, mint láttuk, megszakasztotta Leopold király nemzetellenes kormányrendszerének a birtokjogokra folytatott cselekményeit is. A fegyver-jog és az új szerzemény czimén üzött visszaélések, birtokkobzások, önkénykedések szüneteltek. A Leopold idejében e czimen vagyonukban károsodtak, elégtételt és visszahelyezést nyertek a Rákóczy időben, és talán most az ő részökről nyílt meg az illetéktelen terjeszkedésnek fénykora, mely annak letűntével, borura változott. Ez irányban volt hivatva a fentebbi királyi leirat megnyugtani a kedélyeket, a mi azonban a régi kerékvágásba visszatérő reactio cselekményei által, csakhamar csalódásba ment át.

III. Az 1703-ik évben kiszorított reactio 1711-ben újra felvette az elejtett fonalat vármegyénkben is. Így a Rákóczy-korszak előtt Egerben működött kamarai praefectus Penz János Benedek néhai aktáiból ismét felelevenítette a kincstárt érdeklő követeléseit, és a siroki és hatvani várhoz irt községeket, újból elfoglalta, és „mint a felséges császár egri districtusában kamarabeli praefectus,“ ez év decz. 24-én sietett tudtára adni a kiknek illik, „hogy sem Sirokban, sem Recsken vagy Derecsken, Vay Ádám részéről lakozó jobbágyoknak magamon kívül senki parancsolni ne merészeljen, lévén azon jobbágyok fiscus keze alatt.“ A tisztartónak pedig meghagyta ugyanekkor, hogy a mely 12 disznót Ajnácsköbe hajtott, arról Egerbe számoljon le, különben más módon fogja ő kegyelmét felkeresni. Már

1699-ben foglaltatott el a kamarai praefectus által egykor Sirok várához tartozó több község. Ezek akkori birtokosai Huszár Imre, Vay Ádám és mások, a megye törvényszékén tiltakoztak Ráczfalu, Rozsnok, Nagy-Becserek, Markaz, Kőkut, Nána, Remete, Tarnócza, Oroszlánkő, Eörs, Györk, Ugra, Pél, Süly, Vécs, Karácsond, Fegyvernek ekként történt foglalása ellen. A fentebbi foglalás most, Vay Ádám Rákóczy udvari kapitányának birtokaira — még csak feltűnő sem lehet.

A királynő fentebb ismertetett rendelete alapján, ezen önkényes foglalások ellen a vármegye ez év szept. 2-án a következő felhívást közzétette a megye területén, hogy „kegyelmes koronás királyunk által ratificáltatott ugyan, hogy kinek-kinek bármilyen uton elfoglalt jószágai visszaadassanak, sőt megengedtetett, hogy katonai assistentia is igénybe vétethetik, — mindazonáltal nem az a következtetése, hogy az ekként elfoglalt javak visszaadtnának, sőt inkább, hogy a foglalások szaporodnak. Mielőtt tehát az orvoslás útja megkezdetnék, felhívja a vármegye a községeket, hogy kik az elmúlt években akár Sirokhoz, Hatvanhoz, Verpeléthez vagy Heveshez vagy akár hová török jus nevezet alatt elfoglaltattak, kiki megemlékezvén előbbeni igaz földesuráról, senkinek másnak, mint privatus embernek tegyen jobbágyi szolgáltatást, és senkihez máshoz, mint földesúrhoz ne folyamodjék, más idegen földesurat ne ismerjen, ne valljon, másként valaki valami effélel elkövet, rabságbeli, vagy egyéb büntetést, igaz urától elveszen.“

Világos, hogy a kincstári visszaéléseknek útját állandó, volt e rendelet kibocsátva, melyek mint az a fentebbi esetből is kitűnik, kimélet nélkül katonai karhatalom mellett forgatták fel a birtokviszonyokat. A kincstárt természetesen követték az egyesek is, kik a Rákóczy-korszak előtt, a jus armorum czimét használva, az új szerzeményi bizottság kedvezményéből, erejük és tehetségök szerinti foglalás útján birtokhoz jutván, most a Rákóczy-korszak megszűntével újból megragadták az alkalmat, követelésök érvényesítésére. Érdekes ez irányban a tiszafürediek pöre Popovics Ferenczczel, ki a nádorhoz fordult, hogy Füredre vonatkozó földesuri jogában őt védje meg. „1698-ban a nádori szék előtt kötött örök eladási szerződés szerint vette meg egész Füredet Glökelsberg tábornoktól, a ki úgy magyar mint fegyver-jogon tette tulajdonává, és birtokolta azt.“ A megyéhez érkezett nádori leiratra az 1711. okt. 10-iki közgyűlés azt válaszolta, hogy a „fürediek is meghallgatandók, a kik úgy informálnak, hogy

a néhai generális, csak erőszakosan kezdett Füreden hatalmaskodni, és a békés birtokban sohasem volt; egyébiránt bármiként is volt, akármelyik fél keresi, törvényt teszünk, az igazságnak sora-rendje szerint.“ Ezen Glökelsberg 1699-ben mint Poroszló és Mező-Tárkány részbirtokosa tiltakozott a megye törvényszékén, Spurger Lőrincz Bab pusztája hatalmasul lett elfoglalásáért. Ez időben tehát a generális ur, tiszavidéki birtokos volt.

Az egykor oly sérelmes új szerzeményi és a „jus armorum“ jogczimnek felélesztése ellen, mely a birtokviszonyokat ismét a kamarai és fiskusi önkénynek szolgáltatotta ki, egész erővel küzdött a megye. Felszólalt a szatmári egyezés alapján, hogy ott e jogczim megszüntetett. Felírt a budai dicasteriumhoz, hogy az itteni kincstári praefectusok az általuk elkövetett insolentiáktól tiltassanak el.

A megye 1703-ban, mint tudjuk, a jus armorum váltsága fejében végre kiegyezett a kamarával 12 ezer frt erejéig. Le is fizette az összeget, a budai parancsnoktól felvett 14 ezer frt kölcsönből, melynek visszafizetési idejeül 1704. febr. havát tűzte ki. Azonban a Rákóczy-korszak folytán, e kérdés, a kötelezvéynnyel együtt, leszorult napirendről. Leszorult, de nem semmisült meg. Most újból előtérbe nyomult, a fegyver-jog uralmával együtt. A kölcsönző budai parancsnok pénzét követelte. 14 ezer frt volt a felvett összeg, most 9 évi 8%-tőli kamatjával együtt felment 23360 frtra. A 14 ezer frt is repartíaltatott telkenként 1703-ban úgy, hogy ez év szent Mihályra volt befizetendő minden telek illetéke, a mi azonban, a közbejött események miatt nem történt meg. Miután úgy a kölcsön fizetése, mint a fegyver-jog megújuló önkénykedése a megyére nehezült, nem maradt más hátra, minthogy most már a felszaporodott összeg vette-tett ki újból telkenként, hogy ez év szent Miklós napjára befizettes-sék, a kölcsönző budai parancsnokhoz pedig egyezkedés végett egy küldöttség ment, hogy vegye fel részletekben is az összeget, hogy így a kamat ne szaporítsa az ugysis nagyra nőtt terhet. Később kiegyezés történt a tábornokkal, ki a kamatok egy részét elengedte.

Az egyes váltság-díj fizetőknek a vármegye nyugtája körülbelől ez volt: hogy „bár a vármegye török adózó volt a multban, de fizetett az országnak is, annak gyűlésein részt vett, tehát új szerzeménynek el nem ismerheti, miután még is szabadulni kívánván a kellemetlenségektől, a magas kamarával 1703-ban kiegyezett a vármegye, és lefizette a reá vetett összeget, mely is az egyesek között kivettétvén, — illetőségét x. birtokos lefizette új birtokáról. Abban

is megegyeztünk közakarattal akkor, hogy az illetékösszeg, a zálogos birtokot is terhelje, és a tényleges birtokos kifizetvén, ennek erejéig követelése jogosnak tekintessék. Ugy minden birtok-kérdésnél a lefizetett illeték, jogos követelésnek ismertessék.“

IV. A vármegyékben szerte napirenden levő birtok-kérdések, és egyéb zavarokból eredő viszályok, sokszor a felelősség és ennek folytán a kárhoztatás súlyával is illették azon férfiakat, kik a szatmári béke pontjai megállapításával, az elégedetlenségnek és nyugtalanságnak utját vélték elzárni. Láttuk, hogy Hevesvármegyében is mily könnyen tultette magát a kincstár a béke biztosítékain, midőn legelső gondja volt, a fegyver és új szerzeményi jog érvényét megújítva, önkényszerű eljárását, és erőszakos foglalásait, ott hol a Rákóczykorszak előtt megszokadt, folyamatba tenni.

Károlyi Sándor, a szatmári békének főtényezője, mindezen visszaélések napirendre jövetelével, első sorban érezte ennek folytán a reá is háruló felelősséget; a miért nem is késett ez ügyben felvilágosító, és részben igazoló nyilatkozatával a megyékhez fordulni. 1712. jan. 2-án Ocsván kelt megkeresésével, a szatmári béke pontjainak egy nyomtatott példányát csatolva, kívánta közleni, hogy „nemcsak az akkori sorsban levőkre extendáltatott a felséges császárnénk és királynénk kegyelmessége, hanem mindazokra, kik már ennekelőtte gratiára visszatérvén, jószágokat usu duntaxat fructuario 10000 summáig reménylhetik vala megadatni, nemkülönb a szegény elhagyott özvegyekre, árvákra és az egész hazánkra kiterjedett. Emlékezhetik a tek. nemes vármegye — folytatja levelét — mindezen klmes confirmationalis után is, némely hatalmas és erősebb interimalis possessorok, nem akarván az igaz földes urának és atyafiának restituiálni, jószágoknak gyümölcsét és hasznavételét kívánván magoknak tulajdonítani, azoknak megorvoslására is, minémü kemény parancsolatai jöttek a nemes vármegyékre és a mélt. commendans generalisra, elhallgatom egyéb és több dolgokban azóta következett háborgattatások ellen való hasonló kegyelmes parancsolatait is, mellyekkel nemcsak a nemes vármegyékhez, de az egész nemzethez interveniált kötelességemnek is, mint Isten tudnom adta — eleget tettem. Azért ha miben az tek. vármegyének úgy nem szolgálhattam, a mint a szükség hozta — fogyatkozásaimnak és erőtlenségemnek tulajdonítani méltóztassék. Esvén most értesemre, hogy felséges VI. Carolus császárnak és királynak régen kívánt közelítésével csekély személyemnek is, alázatos homagialis devotiójának submissiójára felkelletik menni, — — — s

ha mik az fenforgott dolgokban előtalálnának fordulni — — kénténitném felséges császárnénk kegyelmességéből benne megindulni — — kérem bizalmasan, ha a tekintetes nemes vármegye szükségesnek itéli maga bölcs opiniojával és tanácsával éltetni méltóztassék.“

Ekként ajánlotta fel Károlyi Sándor közbejárását a vármegye panaszos ügyeire, melyek a szatmári békepontok ellenébe, mint visszaélések jöttek napirendre.

Eleonora özvegy császárné, — mint tudjuk — a trónörökösnek megérkeztéig viselte a kormányzás tisztét. A trónörökös, akkor spanyol király VI. Károly 1811. szept. végén indult meg Barcelonából, és miután decz. 22-én Frankfurtban császárrá megkoronáztatott, 1712. év jan. végén érkezett meg Bécsbe, hol az első egyike, kik ott várták, Károlyi Sándor volt, ki Bécsbe menetelét — mint láttuk — maga jelezte a vármegyének.

Károly megérkezésekor, miután a szatmári egyezséget maga részéről is helybe hagyta, nyomban intézkedett, hogy az országgyűlés Pozsonyba összehívassék.

V. 1712. márcz. 15-én Hevesvárosában tartott közgyűlésben hirdettetett ki a királyi meghívó, az april 3-ára tűzött pozsonyi országgyűlésre; követekül Orczy István alispán és Almásy Mihály jegyző választattak meg, kiknek a következő utasítás adatott: hogy a fegyver-jog czimén elfoglalt birtokok, miután már meg is váltattak, igaz tulajdonosaiknak visszaadandók; hogy a végváraknál emelt vámok eltöröltessenek; hogy Egervárosának Borsodmegyében fekvő része, Hevesbe kebeleztessék; hasonlóképen több birtok és pusztá, mint Tószeg, Kécske, Szolnok-Abony, Törtel stb; hogy a Jászkerület a megyei törvényhatóság alá rendeltessék; hogy a pásztói lakosok bizonyos kiváltság czimen akarják magokat a megyei törvényhatóság alól kivonni, a követek ez irányban örködjének stb. Mint látjuk, az utasítás teljesen hallgat úgy a közbjogi, mint vallási ügyeket érdeklőleg, és tisztán a megye belbajaival foglalkozik.

Orczy István követ 1712. jul. 13-án az országgyűlésről jelentésképen írja, hogy Almásy követtársa haza ment, mert más vármegyék követjei közül is némelyek hazamentek; ő is szeretne már távozni, sok dolga végett, és kéri a vármegyét, hogyha a dieta szept. végeig is elhuzódnék, küldjenek fel valakit és váltsák fel, más megyékben is történtek ilyen felváltások. Aug. 2-án örömmel tudatja, hogy a neo-aquisticumban ő felsége resolútiója megjött, és e szerint a hatvani birtokok visszaadattak régi tulajdonosaiknak. A siroki,

hevesi és verpeléthi foglalások ügyét is igyekszik előmozdítani. A hatvani, egri és siroki harminczadok megszüntetése sikerült.

Az okt. 20-án tartott közgyűlésen jelenté Orczy Pozsonyból való visszajövetelét.

Az országgyűlés máj. 22-én megkoronáztán Károly királyt, folytatta tanácskozását aug. elejéig, mikor is a követek további tanácskozása, részint az egészségügy, részint a király elfoglaltsága szempontjából felfüggesztetett; befejezése egy királyi leirattal decz. 1-ére tűzetett, mikor is ismét az előbbieket küldettek ki a vármegye részéről. Azonban nov. 17-én küldetett egy újabb leirat, hogy az egészségügyi viszonyok nem engedik, hogy akár országgyűlési, akár az adófeletti tanácskozások tartassanak. A folytonosan fenyegető ragály miatt e határidő elhalasztatik, és majd annak idejében az összejövetel napja tudatni fog.

A Rákóczy-korszak idejében 1709-ben kiütött pestis tehát még az 1712-ik év végével sem szűnt meg egészen. Hevesmegyében ugyan, mint a megyének 1712. jan. 9-én kelt felterjesztéséből kitűnik, már az 1711-ik évben nem mutatkozott.

Midőn Károly király a pozsonyi országgyűlésre meghívóit széjjel küldötte, febr. 25-én kelt leiratával értesítette a megyét arról is, hogy Pozsonyba érkezendő követek, Pozsonytól távolabb helyen berendezendő veszteg-zár eljárásának lesznek alávetendők, mely két heti ott időzést veszen igénybe. „Kétségtelen — így szól a kir. leirat — hogy a ragály az ország némely vidékén még most is szedi áldozatait, sőt Horvátországban most ütött ki a fertőzött ruhák és szobaeszközök útján terjesztve, és félő, hogy a föld felmelegedésével, és rohamos párolgásával, újabban kitör . . . tehát szükséges a fertőztelenítő helyeknek berendezése, és contumacia megparancsolása.“ Ebből az tűnik ki, hogy azon időben, a tél folyamán sem szünetelt végképen a ragály, sőt újabb helyeken ütötte fel magát.

A folytonosan tartó ragály miatt 1712. decz. havában felfüggesztett országgyűlés 1714-ik év jul. 11-én kelt királyi meghívóval, tehát egy évi szünetelés után hivatott ismét össze, hogy az végre befejeztessék. 1714. aug. 25-én hirdettetett ki a megyei közgyűlésen a meghívó, hogy a vármegye követek Pozsonyban szept. 8-án jelenjenek meg. Orczy István alispán, és Kada Pál szolgabíró választattak meg követekül. Az országgyűlés főbb teendői voltak, Eszterházy Pál halála után a nádori szék betöltése, és a királyné megkoronázása.

A követek jelentése a decz. 31-én tartott közgyűlésen tárgyalatott, melyben tudatják, hogy az országgyűlés 1715. jan. 15-én fog összeülni, a még szükséges törvények megalkotása végett. Ez alkalommal elhatároztatott, hogy a követek részére járasonként, ajándékképen különféle vadak küldessenek. Nevezetesen: fürjek, fajdok, fácázatok, őzek, szarvasok, dámvadak stb. Ugy látszik ez időben, a napidíj pótlására, természetbeni élelmezésül kedveskedett ezen ajándékkal a vármegye. A jegyzőkönyvekben ugyanis most annak nyomát nem találjuk, hogy a régi szokás szerint, a követek napidíja megállapítatott volna. Mint tudjuk, eddig külön intézkedés történt a követi napidíjak megszüntetésére, sőt utólagosan még külön tiszteletdíj is szavaztatott meg rendesen. Ennek szabályozására vált szükségessé ezen országgyűlésen törvényben (lásd 1715. 47. czikket) kimondani azt: hogy a megyei követeket méltányos díjazás illeti meg.

VI. Az országgyűlés 1715. jun. 14-én fejeztetett be. Nádornak gróf Pálffy Miklós választatott meg. Károly király ohajtása szerint a királyné is megkoronáztatott. Egyik nevezetes intézkedése a 34. tvczikk szerint, hogy a jász-kunok a német rendtől kiváltassanak, a zálogösszeg felerészben a kamara, felerészben a rendek által volt fizetendő három év alatt. Az ekképen kiváltott jász-kunok azután régi kiváltságaikba, a nádor hatósága alá helyeztetek vissza. A tényleges kiváltás azonban késett. Helyzetök majd három százados hányatás után 1745-ik évben rendeztetett végleg és reájok nézve kedvezőleg.

Ismerjük vármegyénk hatósági igényét a Jász-Kun területekre, mely a százados események folyamán fejlett, és nemcsak pénzügyi, de fontos közigazdasági érdekeket is ölelt fel. Vármegyénk, a jász-kunok földjét állandólag saját jurisdictiója alá tartozandónak ismerte, úgy hogy 1727-ben is a helytartó-tanács rendelete folytán, kerületi számadásaik nem a lovagrend mint zálogbirtokos kezelője, hanem a vármegye utján voltak felterjesztendőek. Az 1741. évi országgyűlésen a vármegye utasította követeit, hogy a jász-kunokra vonatkozó jurisdictiónális jog, véglegesen szerveztessék. Időközben a német lovagrend zálogjogát a pesti hadastyánok házának, a mai Károly-kaszárnyának engedte át. A Jász-Kun kerület most felajánlotta, hogy kész lefizetni a zálogösszeget a hadastyán-intézetnek, ha régi kiváltságaikba visszahelyeztetnek, mi megtörténvén, 1745-ben nov. 22-én kelt királyi leirathban, a nádor hatósága alatt, önálló közigazgatási, törvénykezési és adózási ügye 23 cikkelyben szabályoztatott és ezzel

a jász-kunok külön törvényhatósági állása megállapíttatván, Heves-megyével fennálló közjogi viszonya végleg megszüntettetett.

Ezen országgyűlés a napirenden levő új szerzeményi birtokok kérdésében, a 10. tczikkben oly intézkedést tett, hogy a fenforgó zavarok elhárítására országrészekként bizottságok választattak, hogy ezek a birtokok tisztázásában teljhatalommal intézkedjenek. Addig pedig a tényleges állapot hagyatott meg. A felsőmagyarországi vármegyék részére ezen új szerzeményi bizottság tagjaivá kinevezettek: elnökké gróf Csáky Zsigmond, tagokká Petheő Mihály, Szentiványi László, Balogh István, Szentiványi János, Megyeri Gábor. Külön tczikk szerint, a Nyáry családtól a siroki várbirtok czimén elfoglalt falvak visszaadatni, úgy a Hatvanra vonatkozó foglalások is, melyek a vármegyében méltó panaszra nyújtottak alkalmat, megszüntettetni rendeltettek.

Ez időben történt intézkedés, a megyebeli Rákóczy-birtokokra nézve is, melyek a kincstár részére lefoglalva voltak. E javak gróf Zinzendorf egri várparancsnok kezelése alatt állottak. 1714-ben kereste meg a kezelő-parancsnok a vármegyét, hogy a javaknak részletes összeírását hajtsa végre, mi végből a farnajárási szolgabíró küldetett ki. Az 1715. évi 49. tczikkben kimondatván a hazájokba vissza nem térő menekültekre a proscriptio, Rákóczy Ferencz, Bercsényi és mások összes javai elkoboztattak, és részben eladományoztattak, részben áruba bocsátattak. A megyebeli Rákóczy-birtokok később gróf Grassalkovich Antal tulajdonába mentek át.

Az országos honvédelemre és ennek terheire nézve, az országgyűlés fentartotta részletes intézkedési jogát; ezuttal mást nem határozott a 8-ik tczikkben, minthogy a nemesi felkelés kötelezettsége tovább is érvényben marad, és hogy e mellett szükség van regularis katonaságra is, mely hazabeliekből és idegenekből állhat. És mert erre szükség van, ennek költsége fedezésére is kimondatott, hogy megfelelő adó vettessék ki. Hogy azonban miként történjék ez, ebbe az országgyűlés ez idő szerint nem bocsátkozott, hanem elhatározta, hogy ideiglenesen, addig is míg az országgyűlés ezt részletesen nem tárgyalja: a nádor, a primás, az ország főnemesei, szabad kir. városok és vármegyék „országos tanácskozmányra“ hivandók össze, és az ekképen alakult bizottság intézze el a szükséglet miként fedezését.

Ekként maradt nyitva a tér az országos adózás és katonatartás ügyében a további kísérletezésnek, és vonatott el ennek végrehajtása az országgyűlés ellenőrzése alól.

Az országgyűlésen adattak ugyan elő tervezetek, hogy miként kellene a változott viszonyok folytán, az adó kérdését megoldásra juttatni. Azonban a ragályos idő és a halmaz teendők mellett ez tárgyalás alá nem került. Ekképen ezen ügy intézése tovább is az országos tanácskozmány keretébe utaltatott.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

I. A porták újból való számításának terve, és az erre vonatkozó összeírási utasítás. II. Az összeírási tervezet hasznavehetetlensége. Az adók a régi gyakorlat szerint vettetnek ki. A díkák részletezése 1715-ben. III. Audornak feletti vizsály. Egervárosa külön adózási viszonyának rendezése, Heves- és Borsodmegyék között. A városi adózási rendszer.

I. 1715-iki országgyűlés feloszlása után Pálffy Miklós nádor nyomban összehívta az országos tanácskozmányt, hogy az adók felett sürgősen határozzanak. Az adó-számítás, és megyénkénti széjjel osztása — mint tudjuk — porta-szám szerint eszközöltetett. Az 1702-iki kiigazítás szerint Hevesvármegye portáinak száma, Egervárosára eső 9 portát is ide számítva 103, a jász-kunoké 30 volt. A mint Hevesvármegye 1711-ben meghódolt, nyomban 1232, a jász-kunok 358 katona-portióval rovattak meg. Egy-egy gyalog-portió havi értéke akkor 3 imperialt, a lovasé 3 frtot tevén, az összes adó 29571 frtot tett.

Az országos tanácskozmány első sorban nélkülözhetlennek találta, hogy a porták megyénként újból a változott viszonyoknak megfelelőleg számoltassanak össze; egyszersmind a porta alapját képező érték-mennyiség meghatározására, a jobbágy vagyon-állag községenként irassék össze. E végből az határoztatott, hogy egyik megye küldöttsége a másik megyében teljesítse a vagyon-állag összeírást a tanácskozmány által kidolgozott terv szerint, hogy ekképen a megyei érdekeltség kizárva legyen. Hevesmegye küldöttsége Sümegmegyébe, ide pedig Komárommegye küldöttsége utasítatott az összeíráásra.

A küldöttség összeírási munkálata azután, az országos tanácskozmány felülvizsgálata és határozata alá volt benyújtandó.

Az összeírás ekképen az 1715. év jul. folyamán hajtatott végre, a következő utasítással:

Összeírandó volt községenként: a jobbágy lakos neve, azután a kérdés volt: hány pozsonyi köblöt vet őszi és tavaszinak jobbágyföldjében, hány köblös földet hagy ugarnak? mennyit szokott azután földje teremni? Van-e irtvány földje, és ebbe hány pozsonyi mérő vettetik? A harmadik kérdés: hány kaszás rétje vagy jobbágy-földje

van, vagyis a helyi szokás szerint, rendesen mennyit kaszál? A negyedik kérdés volt: tized és kilenczedet fizető hány kapás szőlője van?

E kérdésekből világos, hogy itt ezuttal a föld minőségére és annak termőképességére volt helyezve a súly, és e szerint tervezett az adóikvetés alapjául szolgáló porták megállapítása, a legtöbb megyében fennálló azon rendszer helyett, hogy a jobbágnak összeírt tényleges ingósága, vagyis ebből folyó tehetősége szolgáljon adó-alapul.

A megyei levéltárban fenmaradt összeírási töredékből világos az, hogy ez összeírási mód az észrevételek egész sorát idézte fel, melyek az összeírók által szintén jegyzékbe vétettek. Már maga az összeírási utasítás a megoldatlan gazdasági kérdéseknek egy halmozát foglalja magában, melyek mellett, a helyzetnek megfelelő összeírás sem jöhetett létre.

Az észrevételek, melyek a községi jobbágy-birtokokra vonatkozólag szem előtt tartandók voltak: 1-ör. Valjon két-három tagra oszlanak-e a földek, vagy egészben hagyatván, helyi szokás vagy tetszéstől függ, ott hagyni az ugart, hol akarja? 2-or. A föld termőképessége jó, közép vagy silány, egy köből őszi után terem-e 3—4, a tavaszi 5—6 köből, vagy éppen árpán, zabon kívül mást nem terem? 3-or. A rét jó, a széna szép, vagy silány, hogy egy kaszás után egy szekér széna is esik, azonban itt megkülönböztetendő a szekér, mert némely helyen egy szekér kettővel is felér. A széna sással vegyes, vagy tiszta. A legelő közös, vagy oly csekély, hogy idegen helyen kell bérelni; vagy annyi, hogy idegeneknek bérbe is adhatnak, és ebből is 20 frtot, vagy több-kevesebb hasznot hoznak; vagy a jobbágságnak pusztája is van, melytől szintén több-kevesebb értékű haszon illeti. Szőlőhegy van-e? mennyi kapás? Egy kapás szőlő után 1—2—3 urna bor terem-e? a boráért mennyit adtak urnánként, 4—6—10 frtot, vagy éppen oly silányat terem, hogy 1—2 frtért adatik. Az egész szőlőhegy azután osztályozandó a bor minősége és termékenysége szerint. Például az egész hegy 3000 kapás, ebből egy rész 300 kapás elsőrendű, 1000 kapás másodrendű stb. Ez megállapítandó azon számítás szerint, hogy egy kapás után mennyi bortermés számíthatik. A község élénk, vagy kevésbé élénk kereskedelmi hely-e? vagy éppen csak a napi élelem elárusítására szorítkoznak? Van-e erdejök, melyből tüzi, épület-fa, vagy más szerszám-fa nyerhető? Van-e elegendő makkos, melyből 50—60 frt haszon is huzható. Saját hasz-

nálatra tartott makkos 200—300 frt értéknek megfelel-e? Van-e malom és milyen? Vagy talán a községnek nincs is efféle javadalma? Milyen a terület? Köves, szirtes, hegyes, könnyű vagy nehéz művelésű, vizmosásos, vízöntéses; van-e folyója, kártékony vagy hasznot hajtó? Azon földek, melyek a jobbágy-funduson, szántóból rétre vagy viszont alakítottak, irtványoknak nem tekintendők; ha jobbágytelken levő földek szándékosan pusztán hagyatnak, vagy legelőkké tételnek, és más irtványok fogatnak fel, ezek nem ily minőségben lesznek osztályozandók, hanem mint köblös termők; épen így osztályozandó, ha a jobbágy, elhagyva a jobbágy-telek egy részét, a kúriális vagy nemesi földet veti be; a pusztán hagyott föld, mint termő számolandó. A czéhibeli mesteremberek, kereskedők, mesterségük és üzletük mérve szerint is külön összeirandók.

Hogy miképen nézett ki ezen részletes utasítás szerint végrehajtott összeírás, ennek bővebb tájékoztatásul, egy-két falu jobbágy-telekeinek és birtok-viszonyainak a kiküldött összeírók által történt részletezését itt közöljük.

Pétervására		Köblös földje van, ősz-tavaszi szántásra és ugarra	Irtvány földje van köblös	Rétje van, ökrös székérre való
Jobbágy	Simon Gergely, bíró	13	3	4
detto	Lakatos Jakab	13	—	4
detto	Kis Márton	13	—	4
detto	Lakatos András	13	—	4
detto	Simon Mihály	13	—	4
detto	Básti Pál	13	2	4
detto	Gál Márton	13	28	8
detto	Kovács György	13	—	4
detto	Simon György	13	9	4
detto	Varga László	13	—	4
detto	Varga András	13	—	4
detto	Ördög Jakab	13	4	4
detto	Király István	13	—	4
detto	Varga Gáspár	13	—	4
detto	Pál István	13	—	4
detto	Varga Mátyás	13	2	4
detto	Bátka Mátyás	13	1	4
detto	Sály Péter	13	4	4
detto	Básti Balázs	13	—	4
detto	Szantó József	13	—	4
detto	Szantó György	13	2	4
detto	Egyed György	13	—	4
összesen:		260	55	92

Általános megjegyzésül a következők adattak elő:

Ezen faluban a földek két mezőre oszlanak, egy-egynek van 13 köblös földje, azaz annyi, hogy 13 köblöt vet el, mit másodévenként gyakorolnak. A földek középminőségűek, egy köből után négyet terem. Van 55 köblös irtvány-földjük. A rét felosztva van, egynek-egynek négy kaszás esik, vagyis négy-négy ökrös szekérre való. A széna vegyes csátéval. Legelőjük, úgy tüzi épületfára erdejök közös. Makkos erdejök is van, de ettől az uraságnak tizedet adnak. Kereskedelemre semmi alkalmatosság. Gál Márton jobbágy Ivágy pusztá $\frac{1}{4}$ -dét zálogba bírja, van 20 köblös földje, makkos erdejétől 10 frt bért kap, két kerekű malomtól pedig 20 frtot. Rétjét a Tarna vize szokta időnként elönteni.

Ekképen irattak össze a községekben egyenként a jobbágytelkek a jobbágyokkal együtt, a művelési ágakkal és termőképességgel az elvetett mag mennyisége szerint. Ezen rendszernek célja az volt, hogy adókimutató alapul, a föld az ő termőképességében és minőségében kutattassék ki, és nem a gazdának a föld megművelésében kifejtett tehetősége, mely a megyei összeírásnál eddig irányadóul vétetett. Mint látjuk, itt a mai idők adókatasteri művelete veté már előre árnyékát.

Ezen összeírás szerint volt az 1715-ik évben Hevesmegyében egy város (civitas) Eger, 6 város (oppidum) Gyöngyös, Patha, Pásztó, Hatvan, Szolnok, Tur; falu (possessio) 84, jobbágy 2075, szántott és vetett föld 16715 köblös, rét 459 kaszás, szőlő 5884 kapás. Üzletekből évi jövedelem 1297 frt számoltatott. Ezen összeírásban tisztán a jobbágyföldek számoltattak. A nemesi birtokok itt nem szerepelnek.

II. Ezen összeírási mód azonban már bonyolultságánál fogva is hasznavehetetlennek bizonyult, és így életbe és gyakorlatba soha nem vétetett. Maga Károly király 1717. szept. 9-én kelt leiratával mint „hibásan foganatosított összeírást a terhek igazságos felosztására alkalmatlannak“ jelenti ki, és az adókimutató ügyét újabb tanácskozás tárgyául kitűzetni rendelte.

Az 1715-ik évben már kitöréssel fenyegető török háború, de az utrechti békével csak az imént végzett francia hadjárat is, az évi adók kimutatóját és beszédését halaszthatatlannak tüntetvén fel: nem maradt egyéb hátra, minthogy az országra rótt adóösszegek az eddigi mód szerint szedessenek be.

A bécsi kormány által az országra kirótt adóösszeg tehát a vármegyék között, most is a régi porták száma szerint osztatott fel;

a megyék ezután a portaszám szerint rájuk vetett adóösszeget, saját gyakorlatok, nevezetesen vármegyénkben összeirt dikák szerint vetették ki ismét a községek között.

A dikák megállapítása most a következő rendszer szerint történt:

Egy-egy dikát képezett a gazda és egész családja, minden mesterség, csak a takácsság vétetett $\frac{1}{2}$ dikának, két jármos ökör, heverő marha 4, hámos ló 4, fejős tehén 2, ménesbeli öregló vagy meddő tehén 4, harmadfű üsző, tinó, csikó 6, fejős juh, kecske 20, ürü, bárány, gedő 30, méh-köpi 12, sertés 12, ősz, tavaszi buza 16, árpa, köles 24, zab, tenkely 30, lencse, borsó 12 kila, pálinkafazék 1, mindenféle pénzbeli jövedelemből 30 frt tett egy dikát.¹⁾ Ezen czim alatt irattak össze a kereskedők, uzsorások, sertés-hajtsárok is.

A fent kimutatott dikák összege 119 községben iratott össze. Tehát az 1715-ik évben már ennnyi község volt ismét betelepdedve.

III. A községek között Andornak is előfordul még, melyre nézve 1714-ben tört ki a viszály Heves- és Borsodmegyék között. Az andornaki jobbágyok ez időszert a partoldalba a vizen túl kezdették építeni lakóházaikat. Andornak mindig Hevesmegyéhez tartozván, az adók és egyéb közterhek most is kirovattak reájok. Borsodmegye most ez ellen óvást tett, hogy e lakosok vizen túl, tehát Borsodmegyéhez tartozó részen tartózkodnak, és így Hevesmegye reájok terhet nem róhat. Ez ellenébe természetesen a vármegye saját álláspontjához ragaszkodott, hogy lakóházaik vizen túl vannak ugyan, de fundusaik vizen innen találhatók. A viszály még több ízben is felmerült, mint látni fogjuk.

Egervárosa viszont itt felvéve nincs, miután külön számolt portái után rovatott reá a hadi adó.

A Rákóczy-korszak lezajlása után, ismét előtérbe lépett a megyéknek Egervárosával szemben követett eddigi álláspontja feletti vita is, mely 1703-ban a közbejött események által megszakasztott. Mint tudjuk, 1698. júl. 3-án kelt rendelettel Leopold király Egervárosának Borsod- és Hevesvármegyékkel szemben levő viszonya tisztázására, a kamara kebeléből egy bizottságot küldött ki, további intézkedésig pedig megparancsolta, hogy az adók és közmunkák kivételétől tartózkodjanak, és a város úgy mint addig e nembeli kötele-

¹⁾ Mindezeknek okmányai a megyei ltárban és jegyzőkönyvekben találhatók a jelzett évszámok alatt.

zettségét saját számadása mellett közvetlen a budai pénzügyigazgatósághoz rójja le.¹⁾

Ez időszerint, a panaszolt sérelemre Borsodmegye nyújtott alkalmat, mely vármegye ismét felevenítette Egervárosának vizentuli részére igényét, és az ott lakókra ki is vetette a megyei adót, mely ellen 1711. jul. 11-én „Püspök Egervárosának szegény lakossága“ Hevesmegyéhez folyamodott támogatásért és pártfogásért. A vármegye előbb átirattal igyekezett meggyőzni Borsodmegyét, hogy hagyjon fel ezen igénynyel; miután pedig ez nem használt, sőt Borsodmegye a kivetett adó beszédésére executiót rendelt, a vármegye 1713. márcz. 31-én tartott ülésében elhatározta, hogy az erő alkalmazását hasonló erővel fogja visszatörölni.

1713. nov. 9-én Károly király mindkét megye előterjesztésére, az eddigi állapot fentartásával: a primásból, országbíróból és pár kamarai tagból álló küldöttséget bizott meg ismét, hogy Egervárosának viszonya tisztáztassék ugy Borsod-, mint Hevesvármegyével szemben, a közszolgáltatások miként teljesítésére. A vármegye tehát 1714. jan. 30-án megkereste a főispánt, mint Eger földesurát, hogy a város portái után az adót ugyan külön veti ki és szedi be, de azért nem független, és az ottani nemesség a többi lakossággal egyenlőleg viseli az elszállásolási és egyéb közmunka terhet. 1715-ben Egervárosának közadózási ügye tehát a város által külön önállóan kezeltetett, a következő rendszer szerint:

Minden férfi személy után 4 frt, női személytől 15 éven felül 1 frt 10 denár volt fizetendő. Mesterség után külön 4 frt, egy ökör vagy ló után 1 frt, fejőstehén után 1 frt 10 d. heverő ökör, ló után 1 frt, egy juh, kecskétől 15 d. egy pozsonyi kila búzától 12 d. árpa, kukoricza, zabtól 6 d. egy egri köből bor után 12 d. egy pálinka üst után 3 frt, méhkastól 20 d. egy font dohány után 2 denár fizettetett. Ekként összeíratott házzal bíró férfi személy 562, zsellér 291, összesen 853; női személy mintegy 900. Ezekből a mamlári kapu előtt lakott már akkor 46, a hatvani kapu előtt 63, a ráczkapu előtt 16 házzal bíró; zsellér pedig a mamlári kapu előtt 46, a hatvani kapu előtt 19, a ráczkapu előtt 21, a többi a véd-falon belül tartózkodott. Tehát ez időben a mamlári, hatvani és fel-németi külső negyedek, vagyis a véd-falon kívüli rész, már benépe-sedve volt. Kézműves összeíratott 158, kereskedő 20. 1711-ben

¹⁾ Gorove Eger tört. 216 l.

hasznló módon Egerben összeírva volt 648 személy. Ezen kivetés szerint bevétetett összesen 8291 rén. frt. A házak és fundusok után egy-egy házhely 1 frt 50 denárral taksálva, bejött 218 rén. frt. Egyéb bevételek, mint korcsma, malom stb. még 2384 frt 70 denárra menvén, a város akkori összes bevétele, melyből köz- és magán városi kiadásait fedezte, volt 9894 frt.

Az 1715-ben foganatosított összeírásban feljegyezve van 343 gazda, 1136 kapás szőlővel és 452 frt évi jövedelemmel. Feljegyeztetett: hogy a város úgy borsodi mint hevesi részének, sem szántó földje, sem legelője, rétje vagy erdője nincs. E nembeli szükségletét bérlet útján szerzi meg. Szőlőjében egy kapás után egy és negyed urna bor számolható, mely 1—2 frtéért kel el. Három hónapos bormérési joga van, mely 15 frt értéknek számolható.

Eger feletti vitája a két vármegyének 1717-ben kelt kir. leirattal úgy döntetett el, hogy Eger vizentuli része Borsodhoz tartozónak mondatott ki. Akkor Borsodmegye az Egervizén át a város közepén a vár alatti hidon vámot emeltetett a következő taksával: terhes szekér 4, üres 2 polturát fizet; deszkát vivő szekér századik deszkája, századik sója, fazékból 20-ik vámul adandó. Marha után 2 kr, sertés után 1 kr fizetendő. Megyei lakosok, úgy nemes emberek fizetésmentesek voltak. Ezzel azonban a vitás ügy befejezve nem lett. Mint látni fogjuk, a vármegye később az ügyet, mint sérelmet országgyűlés elé viendőnek határozta.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

I. III. Károly király háborúja és annak befejezése. Rákóczy Ferencz szerepe a török háboruban. II. Az országgyűlés összehívásának halasztása. Az adókivetés rendszerének folytonosságá. A dohány-termelés. A parádi officina. III. A birtokos nemesség baja a birtokok aprózódása folytán. IV. A trónörökösödés rendje, az ugynevezett pragmatika sanctio kérdése és az országgyűlés összehívása 1722-ben. V. Az országgyűlés érdemleges intézkedése, főleg az adó-ügyben. A feloszlott Polgár portája Hevesmegyére rovatott. VI. A vármegyei vagy házi porták rendszerezése. VII. III. Károly király a porták számolására szükséges új összeírást elrendeli. VIII. Az 1728-iki országgyűlés. Az erre szóló követi utasítás. IX. Az országgyűlésről szóló követi jelentés. Az adó-ügyben a rendek meg nem egyezvén, ismét a király állapítja meg az adót. A vármegye házi adója.

I. Az 1715-iki országgyűlés folyamán, és ennek befejezése után, III. Károly király közjogi és nemzetközi viszonyaiban nagy átalakulás jött létre, mely királyi házának és családi érdekeinek rendezésére, döntő befolyást gyakorlott.

A hosszas spanyol örökösödési háboru az utrechti békekötéssel fejeztetett be 1714-ben, melynek értelmében Károly lemondott végleg

a spanyol trónról. A béke azonban alig két évi nyugalom után, a kiűtött török háborúval zavartatott meg, melynek egyik epizódját Rákóczy Ferencznek a külföldön hazája érdekében folytatott diplomaciai sikertelen mozgalma képezé.

1716. ápril 28-án kelt királyi leirat a megyéhez azon figyelemztetést tartalmazza, hogy a sultán nevében lázító iratok terjesztetnek az országban. Ezek tehát szigorúan kinyomozandók és üldözendők. A törököknek Velence ellen indított hadjárata ugyanis a bécsi kormányt oda kényszeríté, hogy ezen hadjárat vészes következményeit már most elhárítandó, szálljon hadba a törökök ellen. A törökök szintén előre látva a kifejlendő háborút, Rákóczy Ferenczet igyekeztek megnyerni egy magyar felkelés szervezésére, hogy ez által III. Károly hadereje tetemesen meggyengítessék. Rákóczy ugyan ovakodott, kellő biztosíték hiányában határozott lépést tenni; azonban valószínű, hogy hivei erre a talajt a kérdéses lázító iratok terjesztésével előre készíteni igyekeztek. A tényleg megkezdett török háborút a király 1716. jun. 8-án kelt leiratával tudatta a megyével, hogy a török a karloviczi békét megszegte, az országot megtámadta, és így seregét az aldunai vidékre összpontosítván, — a megye oda élelmi szert adó- és vámmentesen szállithat. A török háboru 1718-ban megkötött passaroviczi békével fejeztetett be, melynek folytán a háboru esélyeire hasztalanul számító Rákóczy Ferencz török védelem alatt Rodostóba vonult, meghittebb hiveivel, és emléke a hazában kezdett mindinkább a legendák ködös homályába borulni.

II. Az 1718-ban megkötött passaroviczi török béke után, az ország méltán várhatta volna, hogy az 1715-iki törvény értelmében is, az országgyűlés három évre a megoldásra váró nagy kérdések és szükségletek feletti tanácskozás és határozás végett össze fog hivatni.

A kor haladásával a változott viszonyokból folyólag, annyi teendő várt a nemzetre, hogy valóban egész figyelmére, tetteire és munkásságának egészére volt szükség, hogy csak valami sikert is mutasson fel a tevékenység beláthatlan mezején.

Az 1715-iki országgyűlés, a ragály által is zavarva, a legfőbb érdekeket függőben hagyta. Az adó-ügyet, a nélkül hogy csak elvileg is döntött volna, reá bízta ideiglenesen az összehívandó országos tanácskozmányra. Ezen országgyűlés jó hiszemben is cselekedhetett ekképen, hogy rövid három év mulva, pontos előmunkálatokkal és bővebb tapasztalatokkal foghat majd reform-munkálatai keresztülviteléhez; mi végből többféle törvény-előkészítő bizottságokat is kül-

dött ki. A közbejött török háború megzavarhatta ugyan ez irányban a nyugodt tevékenységet, de a béke megkötése után már csakugyan ideje lett volna, hogy megnyittassék a tér az ország bajai és szükségletei felett oly halaszthatlan teendők megkezdésére. E helyett az 1715-iki országgyűlés által kiküldött bizottságok tárgyalgattak, terveztek; az országban pedig folyt ugy a birtok-viszonyok, mint a vallás-ügy vezetésében és más téren is a legnagyobb önkény, mely a helyes fejlődésnek útját folytonosan zavarta.

Az adó-ügy intézésére ideiglenesen megbízott országos tanácskozmány, évről-évre összejött, hogy az országra kivetett összes adó miként repartíálására és beszedésére intézkedjék.

A porták számának megállapításában állott elő csupán változás az 1715. év folytán. Az egész ország összes portáinak száma 5883¹/₄-re helyesbített. Ekképen Heves és K.-Szolnok vármegye portái 88 Egervárosáé 8-ra szállított le.

Az időközben folyó munkálatok azonban, melyek az 1715. évi országgyűlésből folyólag inditattak meg, többféle bizottságok kiküldésével, egyben és pedig pénzbeli szükségletek és költségek alakjában éreztették hatásukat. „Minthogy klmes urunk ő felsége mostanában folyó systematica militaris politico-oeconomica commissióban, előbbeni deputatus urakhoz némely érdemes haza tagjait adjungalni klmesen méltóztatott, kiknek ez az religióbeli commissióban is fáradságos articulatis commissarius uraknak pro mensibus april-maj. subsistentiájok felül provideálni, és azt — — porták után repartíálni kényszerítettünk. Mely deputatumból mennyi obtingal a vármegyére és Egervárosára az alábbirt tabellából kitetszik.“ Így szól gróf Pálffy Miklós nádor 1722. máj. 12-én kelt leirata a megyéhez, melyben szívére köti, a tettes statusok által a haza szükségére az ország kassájába ő felsége dispositiójára és egyéb commissióbeli kiadásokra, ugy a szent boromei Károly templomára offerált összegek — mennél előbb fiztessenek be.

Ezen kimutatás szerint a következő adományok beszedése rovatott a vármegyékre: Ő felsége részére felajánlott 30000 frtból az említett 5883 összes porta után portánként 5 frt 48 denár lévén esedékes, Heves és K.-Szolnok vármegyék 88 portája után 482 frt 72 d. és Egervárosa 8 portája után 38 frt 38 d. volt fizetendő.

Szent boromei Károly tiszteletére Bécsben a kolera megszűnése alkalmából Károly király által épített templomra 3988 frt 14 kr vettettet ki a megyékre, szintén porták szerint. Heves- és K.-Szolnok-

megye által volt fizetendő 62 frt 34, Eger által 5 frt 30 d. Tehát a hires bécsi Károly templomban, a megyének és Eger városának is van része. Magyarország és a Stajer határszéleken határigazításra 1719. decz. 31-én egy küldöttség volt megbízva, ennek 5141 frt 14 d. összes kiadásából fizetése portánként kivette esett vármegyénkire 76 frt 5, Egerre 6 frt 52 denár. Több efféle kivetések is hajtottak végre ezen években. A hosszas tanácskozmány és sokféle tervezgetés eredménye mindig az lett, hogy maradt összeírási és így adó-alapul tovább is a már használatban levő megyei rendszer, t. i. a tehetőség vagyis a gazdának ingó értéke, dikába sorozva, az általunk ismeretett 1715-iki összeírás rendszere szerint, ennek időnkénti csekélyebb módosításával. Így most is egy dikát képezett minden 15 éven felüli férfi személy, azonfelül mestersége külön, ha volt. Egy dikának számoltatott továbbá is, jármos ökör 2, fejős tehén 2, heverő ökör 4, hátas és ménesbeli ló 4 stb. A terménynél most búzából 24 kila számoltatott egy dikául, árpa, köles 32 kila; dohányból pedig 200 csomó vétetett egy dikának.

Nevezetes az 1717. évi dikális összeírásnál a decz. 17-iki közgyűlésben, a parádi üveg-officina kézműveseinek dika-helyesbitése, mert a szabály szerint a mesterség 1 dikát tevén, kivéve a takácsság számított 1/2 dikára, — az üveghuta munkásai külön-külön egy dika alá vetettek. Helyesbitetett akképen, hogy az egész hutára egy összegben fizetendő 30 frt taksa vettetett ki, mint a jegyzőkönyv jelzi gróf Zinzendorf Ferdinand őrnagy egri várparancsnok közbejárására. A parádi üveghuta a Rákóczy deprői uradalom kiegészítő része lévén, mint lefoglalt birtok kincstári kezelés alatt állott. A parádi üveghuta e szerint már akkor oly élénk üzletet folytatott, hogy munkásainak száma 30-ban állapítatott meg az adókivetésnél. Ez az első adat, melyet az üveggyár alakulására nézve ismerünk.

III. A birtokos nemességet érdeklő fontos kérdés merült fel ez időben, az egyes családok elszaporodása és a nemesi birtok elaprózódása folytán. A nemességnél tudniillik a birtok kiváló szerepet játszott, az ő kiváltságaira való képesítésre. Mint tudjuk, csak a birtokos nemesség élvezte most már az adómentességet, a mennyiben, az ő adója segélyképen csakis taksa czímen szerepelt, és a törvényben szükség esetében még mindig terheül maradt személyes honvédelmi kötelezettsége. Tehát az esetleges véráldozat mellett, az ő taksabeli illetéke is, szerény mértékben rovatott ki. E mellett csak

a birtokos nemesség soraiból voltak a megyei tisztviselők is választ-hatók. De a birtok qualificatiója hol veszi kezdetét? ez volt a kér-dés. Régi gyakorlat szerint birtokos nemesek sorában azok foglal-tak csak helyet, kiknek jobbágyaik voltak, és legalább egy negyed portának vagyis egy jobbágy-teleknek megfelelő birtokuk volt. Az elszaporodás folytán némely nemesi birtok annyira elaprózódott, hogy egy-egy eddigi birtokos család tagjainak illeteke a porta negyedének már nem felelt meg. Ilyen eset merült fel Bessenyőn a Szabó csa-ládnál, mely család a birtokos nemesség sorába tartozott. Nehogy tehát e birtokos nemes kiváltságát elveszítse, 1714. aug. 8-án tar-tott közgyűlésen kimondatott, hogy dikája felére szállíttatik, és ekként állapításék meg taksája, hogy az megfelelő legyen a legkisebb bir-tokra eső taksa összegének. Voltak új nemesek és armalisták, kik nagyobb birtokokat szerezvén, mint ilyenek, a birtokos nemesség sorába iktattattak be, például Fancsalon a Szalay család, mely ösz-szesen 14 jobbágyot szerzett. Mások, kik birtokaikat veszítették, a birtokosság sorából töröltettek, és leszállottak az armalisták és a többi köznemesség sorába.

IV. III. Károly királyt és udvarát ezen események közepette, kiválólag a trónörökösödés kérdése foglalkoztatta. Fivére József, a trónon elődje, gyermek nélkül halt el. Az ő házassága is eddig gyer-mektelen volt. 1716. év tavaszán született ugyan egy gyermeke, de az csakhamar meghalt. 1717. május havában Mária Terézia leány-gyermeke született.

Az örökösödés rendjére még 1713-ban egy családi tanácskoz-mány *pragmatica sancti*ót alapított meg, mely is az örökös tartomá-nyokra 1713. ápril 19-én hirdettetett ki, melyben a nőág örökösödési joga is az egységes elválaszthatlan birtoklással együtt mondatott ki.

Magyarországon az uralkodóház fiágának örökösödési joga tör-vényben már biztosítva lévén, III. Károly király most a fentemlitett családi megállapításnak, vagyis ugynevezett *pragmatica sancti*ónak a magyar korona országaiban való biztosítására irányozta minden tevékenységét. Horvátország gyűlése Eszterházy Imre zágrábi püspök kezdeményezésére, önkényt kijelentette a hozzájárulást. Tehát még a magyar országgyűlésnek megnyerése volt hátra, mely czélból, a ren-dek főbbjei előleges rábeszélése után, III. Károly király idején látta, hogy az országgyűlést immár hetedik évre összehívja.

1722. jun. 6-án Egerben tartott közgyűlésen hirdettetett ki, e hó 20-án Pozsonyban tartandó országgyűlésre, a máj. 1-én kelt ki-

rályi meghívó, melynek folytán követekül Stészel Kristóf alispán, és Laczkovics Ferencz jegyzők választattak meg, napidíjul részökre 4 frt állapítatván meg. Tehát az 1715-iki törvény erejénél fogva is, a követi napidíj most már ismét megállapítatott. Az utasítás megkészítése küldöttségre bízott, kimondatván már előre, hogy a követ urak, a püspök-főispánnal, mindenben egyetértsenek, és ő felségének jó indulatát az ország érdekei iránt támogatásák.

Az utasítás szerény négy pontból áll: hogy a nádort üdvözljék, ajándékba 6 hordó bort vigyenek Pozsonyba; hogy ő felsége jó szándékához tartsák magokat és a főispánnal egyetértve járjanak el; hogy a vármegyének Borsodmegyével szemben Egervárosa vizentuli részére fentartott joga tisztába hozassék, mert a vármegye ragaszkodott a maga jogához; hogy a vármegyének Jász-Kunságra vonatkozó igénye is kielégíttessék. A nagyfontosságú közjogi kérdések, milyen a trón-örökösödésnek a leány-ágra való biztosítása, a vármegye közönségét — mint látjuk — nem foglalkoztatta. Az utasítás a főispánnal való egyetértést tűzvéni ki irányadóul, e téren a megye Erdődy püspöknek nézeteit követte, és követésére utasította megbizottait is. Stészel alispán azonban rövid ideig volt az országgyűlésen, megbetegedvén, helyébe Almásy Ferencz, majd rövid időre ennek helyébe is Taródy h. alispán küldetett fel.

Almásy Ferencz követ Egervárosa ügyében a megyéhez ez év okt. közepén jelenté, hogy az 1715. évi 40. tczikk értelmében, az egri ügy törvényczikkben fogna megoldatni. Az okt. 21-én tartott közgyűlésben azon utasítás adatott a követeknek, hogyha a megyére hátrányos tervezetet látnának, „az ország protocolumába vétessék fel a vármegye ünnepélyes óvását.“ Ugyanakkor azon megkeresés intéztetett a főispánhoz, hogy a nádornál járjon közbe a felett, hogy más megyék példájára, és költségkimélés szempontjából is, legyen elég egy követ az országgyűlésen, és a másik jőjön haza. E felfogás úgy látszik, nemcsak kizárólag megyénkre terjedt ki, hanem az ország más részeiben is uralkodó volt.

1723. aug. 9-én Egerben tartott közgyűlésen tettek jelentést a követek az 1722. jun. 6-tól, 1723. jun. 19-ig tartó országgyűlésről, melyben előadják, hogy Pozsonyba érkezvén, az első ülés szent László király napján tartatott, melyen isteni tiszteleten voltak. Stészel alispán megbetegedett, helyébe Almásy Ferencz, majd ez is leköszönvén, Taródy h. alispán küldetett fel. Bemutatják, hogy az országra eső 2138000 frtra menő adóösszegeből mennyi esik a vármegyére, mennyi

porta számoltatott a megyére, mi történt a kir. tábla, és a só árának szabályozásával stb. A követeknek, szükség esetére két fehér papir a vármegye pecsétjével ellátva, (alba) adatván, miután mire sem használhatták fel, bemutatták a közgyűlésen, és nyilvánosan eltépett. A trónörökösödésre vonatkozó törvények hozataláról még csak említést sem tettek jelentésekben.

Az 1723-iki országgyűlés a közterhek viselése ügyében érde mileg intézkedést ismét nem tett. Csupán az határoztatott el a 67-ik tczikkben, hogy a terhek arányos felosztása érdekében, az országgyűlés által helyeselt módon a porták irassanak össze, a király azok rectificatiójáról intézkedjék, azután majd a jövő országgyűlés elébe terjesztessék további intézkedés végett; — addig pedig ő felsége az általa megállapítandó módon szedesse az adókat. Tehát az adók feletti intézkedéssel a király bizatott meg ismét a jövő országgyűlésig, mely azonban csak 1728-ban hivatott ismét össze, hogy akkor az időközben felmerült halmozott teendők özönével ismét leszoritassék napirendről.

Ezen országgyűlés után történt azon eset, hogy az egi káptalan Polgárra nézve birtokjogát érvényesítvén, az oda telepedett egykori szabad hajduk mindenestől felkerekedve, elköltöztek onnan; egyrészt Szabolcs, másrészt Borsodmegyébe tették át lakásukat, többen a Kunságba költöztek át. Polgárnak 12 portája ekképen megsemmisült. A helytartótanács ezen 12 porta közül hatot Hevesmegyére irt át azon czimen, hogy a polgáriak oda telepedtek, tehát ennyivel emelték a megye tehetőségét. Így portaszáma 100-ra emeltetett. A vármegye ez ellen felirt és kimutatta, hogy a polgáriak Szabolcs- és Borsodmegyébe költöztek, mit a vizsgálatra kiküldött kerületi biztos Ötvös Miklós csakugyan ekképen állapított meg helyszini vizsgálat útján. Ennek daczára a portaszám maradt tovább is a megye terhén.

VI. A vármegye kebelében az adó kivetése és beszedése ügyében 1726-ik évben nevezetes reform hajtatott végre. Mint tudjuk, az eddigi mód szerint évenként kiigazitattak a megye községeinek paraszt és nemesi dikái, és időnként majd több, majd kevesebb mennyiség lett az eredmény. 1724-ben 6842 volt a megye összes dikája, és akkor egy-egy dikára 6 frt adóösszeg esett, ugy azonban, hogy ez összegben nemcsak az országos adó, hanem a vármegyének szükséglete is befoglaltatott. Miután ezen évi összeírás tetemes alkalmatlansággal járt, és a dikák összege ennek folytán nagy ingadozásnak

volt kitéve, az adó kivetésnek állandóbb alapot alkotandó, házi porták rendszerezése határozottatott el a dikák helyett, oly formán, hogy egy portának számitassék 1-ör hat eke, vagy nyolcz igás ökör; másodszor kézművesekből 40; harmadszor hetven elsőrendű kapás szőlő, a másodrendűekből kilenczven; negyedszer csordabeli marha 70; ötödször elsőrendű kézműves 8, másodrendű 16; hatodszor juh 400; hetedszer sertés 200.

Ezen rendszer szerint, a közbejött kiigazitások után 1726-ik évre 525 porta állapítatott meg a vármegyében, mely a paraszt dika helyett most már az adóalapot képezte, és házi portának nevezetett. Mint látható, e tervezetnek szintén az képezi főjellegét, hogy az adóalapot a jobbágy személyének tchetéségében és nem a föld minőségében jelöli meg. A porta ekképeni megállapítása azonban csak a jobbágy kezén levő telkekre szólt. A nemesekre illetőleg a kezökön levő telkekre nézve tovább is fentartatott a dikális megállapítás, az eddigi módon.

VII. Ezen megyei gyakorlat életbeléptetése után egy évre 1727. szept. 5-én majd okt. 27-én a helytartótanács szigorú rendeletet küldött a megyéhez, mellékelve Károly királynak ez év jul. 1-én kelt nyílt parancsát, a mult országgyűlésen előirt összeírás végrehajtására, mely aztán az országos porták megállapításának, és ezzel az adók arányos felosztásának alapjául szolgálna. Az 1723-iki 67. törvényczikk folytán tehát a király idejét látta, hogy az adóalap tisztázására az összeírás végrehajtassék.

Az utasítás, mely szerint az összeírás végrehajtandó volt, kevés változtatással ugyanolyan, mint a milyen már a multban is adatott ki, — melyet fentebb maga helyén ismertettünk, — mely szerint adóalapul maga a telek is bevonva lett volna.

E szerint összeírandó volt: város, vagy község, vagy birtok neve, mily régi a népessége, vagy ujabban telepedett, ki birja, mily czimen? a tényleges lakosok nevei, egész, fél vagy negyedtelkesek, vagy még jobban szétosztzkodottak; mennyien vannak ily földön, paraszt gazdaságot folytatva, vagy pusztát művelve? a tulajdonosnak miféle jobbágy vagy más szolgáltatásokat teljesítenek vagy bért fizetnek, mennyit? Együtt vagy egy kenyéren élnek ezek, vagy kézi munkájok után élnek, örökös jobbágyok vagy szabadon költözködők? Továbbá a zsellérek, házaik ha vannak, vagy földjök, rétjök, szőlőjök, ház nélkül, paraszt munkából élnek, vagy kézművesek, kereskedők; azután a zsidók, házaikkal, vagy ha curián vagy ezek magán

helyiségeiben laknak, örmények, oláhok, és mások, pusztákon, szállásokon, paraszt gazdasággal foglalkozók. — Összeirandók minden rendű és rangu nemesek, praedialisták, libertinusok, katonák, kamarai, só-, posta- és földesuri tisztek, szolgák, pásztorok, és más hasonló, sőt idegen emberek is, kik jobbágy vagy egyszerű zálog vagy más nem kiváltságos földön élnek, attól a földesurnak, censust, vagy más szolgáltatást teljesítenek. Szántó földek, akár a telekhez csatolják, akár nem, mint bérföldek, hány pozsonyi mérővel vétetnek fel? Örmények, oláhok és más emberek, pusztákon, szállásokon tartózkodók, ugy a nemesek is vagy más idegenek, paraszt földet művelők, hány pozsonyi köblös földet használnak? A telekhez csatolt irtványok mennyi köblöse, vagy a telektől más földhöz mennyi köblös csatoltatott el? Rétek, hány kaszások, vagy hány szekér szénát adnak, vagy ha téli legelőnek hagyatott fel, hány szekeret adna ha kaszáltnék? A szőlőhegyek tized, kilenczed, vagy census fizetők, hány kapások, vagy a telekhez mennyi van csatolva, mikor ültettetett be, mennyi még a szabad éve? A földek a városban, birtokban, faluban hány tagra (mezőre) oszlanak, 1—2—3-ra? A terület termékeny, egy szántás után is terem, vagy közép vagy silány minőségű?

Összeirandó a föld minősége, hol dohány, kender, kukoricza, vagy más termény műveltetik, mennyi földön mennyi a termény, mi annak az ára? A rét jó szénát ad, vagy silányat, vizmosásos legelő, juhoknak, vagy szarvasmahák és lovaknak is és pedig télen-nyáron használható, mennyi marhára való és így mily értéket képvisel? Vagy annyi van, hogy bérbe is adható, mily értékkel? Pusztájok van-e? közös, vagy külön bérelt? a szőlő mily termékeny, egy kapás után mennyi urna bor, és mily minőségű számítatik? Van-e módja a bor értékesítésére és mily áron? Ugy egyéb terményre is, van-e jó alkalom az értékesítésre? Erdő van-e, tüzi és épületfa szükségletre, vagy bérelni kell, vagy épen másnak is bérbe adatik? Mily mennyiségben? Ugy makkos erdő van-e, saját szükségletre elég? sőt annyi, hogy bérbe is adható. Malmok vannak-e? liszt, kendertörő vagy más, üveghuta van-e, mennyi hasznót hoz? Halastava vagy vize van-e, mily értéket képvisel. A földnek milyensége, hegyes vagy sík területe, és így termőképessége, pontosan leirandó. Üzlet, kereskedés, mily nemű, bel- vagy külföldre is bir forgalommal? Ehhez képest összeirandók a szabad királyi és kiváltságos városok lakosai, bármily rendűek legyenek. Ha földdel nem bírnak, mesterségük és üzletük szerint. Pontosán megjelölendő, mennyi ott a nemesi curia.

Az ottani földek, házak mily pénzváltással vannak felmentve a községi terhektől, kinek hozzájárulásával és felhatalmazásával. És a többi fundusok és azok lakosai, porták szerint vannak-e össze számolva?

Mint ezen utasításból látható, itt ismét azon elv lépett előtérbe, hogy az adóalap tisztába hozatalára, nem a jobbágy tehetőségének, hanem a föld minőségének és tényleges termékenységének ismerete szükséges, és így ennek összeírására dolgoztatott ki a tervezet, mely ellentétben állott a megyék eddigi felfogásával, mely az adóalapot nem a fundusra, a földre, hanem a jobbágy tehetőségére igyekezett háritani.

Ezen összeírási utasítás mellett a helytartótanács arról értesíti a vármegyét, hogy ő felsége az összeírás eredményét az országgyűlés elébe fogja majd terjeszteni, melyet azonban ezen évben már összehívni nem fog, holott azt szándékozott cselekedni, már a törvény értelmében is, de elhalasztotta a mai sanyaru viszonyok között, úgy hogy még a karok és rendek országos tanácskozmányát is elhalasztani látta szükségesnek; különben is az adó ezen évre már megállapítva van, a hátralevő téli időszakkal együtt; így ennek tudomásul hozásával utasítatik a vármegye az összeírás további eszközésére.

A fent jelölt okt. 27-én kelt rendeletben arra is utasítatik a vármegye, hogy királyi parancs folytán, azon megyék részére, hol tisztviselők hiányzanak, a szomszédos megyék kötelesek kiküldeni két összeírót, kik az illető megye által fizetendő 3 frt napi díj mellett teljesítendik az összeírást: miután a szomszédos Oszánymegye éppen ilyen, tehát a vármegye által két összeíró lesz e megyébe kiküldendő az itteni összeírás végrehajtására.

Az összeírás miként és kik által leendő foganatosítására nézve, a helytartótanács azon nézetben volt, hogy kerületek szerint három-három összeíró volna kiküldendő, kik kölcsönösen felváltva teljesítenék azt. A királyi parancs azonban ezen teendőt az illető megyék és városok magistratusára háritotta, mint kik a viszonyokat, sőt a személyeket is legjobban ismerik.

Ezen összeírás elkészülvén, az országgyűlés 1728-ik év márcz. 1-én kelt királyi leirattal Pozsonyba május 17-ére hivatott össze.

VIII. 1728. ápril 15-én Egerben tartott közgyűlésen jelentette be a főispán, hogy megérkezett ő felségének ez év márcz. 1-én kelt meghívója a Pozsonyban máj. 17-ére kitűzött országgyűlésre.

Ez alkalommal tárgyalatott a m. kir. helytartótanács jan. 30-án kelt leirata is, hogy a káptalanok, konventek, vármegyék és városok használt pecséteikről tegyenek jelentést, mily jogon élnek vele, és veres pecsétet használnak-e? A vármegye jelentette, hogy pecsétjét régen használja, soha kétségbe nem vonatott, vörös viaszt azonban nem használ.

Ezen ülésben tárgyalatott nevezett helytartótanácsnak febr. 3-án kelt azon leirata is, melyben sürgeti, hogy a nemességnek országsszerte összeírását elrendelvén, még a megye nem tett annak eleget, tehát késedelem nélkül munkába veendő. A vármegye már foganatba vette az összeírást, de késett, azon okból, hogy a nemességnek idő engedtetett nemesi okmányaik megszerzésére.

A helytartótanácsnak azon leirata is tárgyalatott, hogy a vármegye tegyen jelentést a megyei tisztii állomásokról, és nem szaporitatott-e ujlag? Egyszersmind a megye tudomására hozza, hogy ő felsége beleegyezése nélkül, új tisztii állomás rendszeresítése, vagy tisztii fizetés emelése ne eszközöltessék. A megyei önkormányzatnak lényeges megszorítását tartalmazó ezen leirat szó nélkül vétetett tudomásul.

A másnapi ülésben az országgyűlésre szóló meghívó felvétellett, és követekül Almásy János és Vay Ádám, négy frt napi díjjal, megválasztattak. Ez az első eset, hogy országgyűlésre, nem a tisztii korból küldetett a követ; ezuttal, mint a jegyzőkönyv szól: „a rendes és a helyettes alispán, elfoglaltatásokkal kimentvén magokat, küldettek nevezettek.”

Nevezetes az, hogy ez alkalommal a követi utasításra a bizottság megválasztatván, a jelentés és egyéb ügyek tárgyalására, april 30-án Gyöngyös-Püspökibe tüzetett a közgyűlés.

Az utasítás azonban, csak a máj. 2-án folytatólagosan Gyöngyös-Püspökiben tartott ülésen állapittatott meg és szól ekképen: a követek a nádort üdvözléjk. Igyekezzenek a főispánnal egyetértelemben ő felségének jó szándékát előmozdítani. Ha majd az adó kérdése előjön, az ország rendivel, oda igyekezzenek, hogy az ország tulterheltségét figyelembe véve, a katonaság számát apaszssa ő felsége, vagy ha ez nem lehetséges, legalább az eddigi teher ne emeltessek. Hogy az adó-összeírás rubrikái a hazai törvények szerint állapitassanak meg, hogy annak formája megállapítása előtt, a porták ujából számoltassanak meg. Hogy a törvények javítására szóló tervezet megkészítetvén, a megyékkel közöltessék véleményezés végett.

A nemesi jogok épen tartására örködjének a követek. A megyén kívülre szóló szabad jobbágy-költözködés akadályoztassék meg. Borsodmegye kövelésére, Egerváros ketté osztására, csak a jelenlegi statusquot védelmezzék. Ugy a Jász-kunok is tartassanak meg a vármegye jurisdictionja alatt, valamint Szolnok-Abony, Kecské, Tószög Rákospuszták stb. visszacsatolását követeljék. A 11-ik pont ismét a már annyiszor tárgyalt fegyverjog kérdésével foglalkozik, melynek czime alatt a töröktől visszahódított országrészek birtokviszonya megtámadtatott. A követek belátására bizatik, hogy ha segíthetnek, segítsenek azokon, kiknek javai a határidő mulasztása miatt vétettek el, hacsak önkényt ki nem egyeztek, legalább részökre az elővételi jog engedessék meg; továbbá oda igyekezzenek, hogy a felmentvények újabb taksákkal ne terheltsenek, miután a vármegye lefizette már ugyanis a fegyverjog adóját. A kir. tábla, vagy septemvirális tábla Pestre való áthelyezéseért buzgólkodjanak. Még több apróbb ügyek feletti gondosság ajánlatott a követeknek, minthogy a tüzvészek ellen országos intézkedés tétessék, hogy a garas ne hat, de öt denár legyen; hogy a megye pecsétje, melyet ősidőktől használ, kétségbe ne vonassék, vagy ujabban ne taksáltassék, megerősítés czimén stb.

IX. 1729. nov. 20-án fejeztetett be az országgyűlés, melyről decz. 3-án tartott közgyűlésen tettek a követek jelentést, hogy az adó-ügyben gróf Nesselroth elnöklete alatt fog egy commissio működni. A vármegye tehát ehhez egy feliratot intézett, melyben a megye viszonyai, főleg azon sérelme adatik elő, hogy az elpusztult Polgár régi portái, szám szerint 12, az 1723. évi törvény szerint elosztatván, 6 portája azon czimen, hogy a lakosok Hevesmegyébe költöztek, a megyére iratott. E tekintetben a vármegye vizsgálatot is rendelt, hogy vajjon jött-e a megyébe 6 portára való polgári ember. Kimutattatott azután ennek alapján, hogy Polgár feloszlott népessége Borsod- és Szabolcsmegye felé huzódott. Előterjesztetett a közeli évek inséges volta, hogy marhadög pusztított, hogy a Tisza áradása sok kárt tett. Ezek folytán kéretett, hogy a porta-igazítás, a megye ezen szomorú helyzetéhez képest történjék meg.

A követek jelentésének tárgyalása a jan. 4-iki közgyűlésben Egerben folytatott. A hosszú országgyűlésen, követhelyettesek is képviselték a megyét, és ezek voltak, Rottenstein Ferencz és Gosztonyi István, főleg ez év jun. havától, november 29-ig vagyis az országgyűlés befejezéseig. „Az országgyűlés ezen hosszúra terjedésének egyik oka volt — szól az előterjesztés — mert a rendek a hazai

törvényektől elállani nem akartak, és nem egyeztek a magas udvarnak adóösszeirási tervezetébe, mely szerint, tekintet nélkül a birtokosra, a teher a fundusra lenne helyezendő; — és így nem maradt más hátra, mint az eddigi porták kiigazítását eszközölni ez idő szerint is, melyre deputatusok eskü mellett rendeltettek ki megyénként. Ezen deputatusok esküje letételénél kifogás történt, némely heretikus képviselő részéről, nevezetesen Borsod- és Turóczmegyéből, hogy a bold. szűz Mária nevére esküdni nem fognak. Azonban ezen sértő felszólalás, a tanácskozás folyamán — a jelentés szerint — elintéztetett. Szabolcsmegye panasza az országgyűlésen — folytatja a jelentés, — hogy kebeléből a jobbágyok Hevesmegye területére vonulnak, figyelembe sem vétetett.“ Ezzel a főispán által a követeknek indítványozott elismerés elfogadtatott. Az országgyűlés után, 1729. decz. 15-én kelt helytartótanácsi leirat, a megyére eső adóösszeget ekképen rótt ki: van 100 portája, egyenként 455 frt 30 kr lesz esedékes, vagyis összesen 45530 frt. A jász-kunokra pedig 51 porta után irandó elő, egyenként 455 frt 30 kr.

Miután az országgyűlésen a rendek az adóalap meghatározása felett, hogy a telek vétessék fel e czélból, az 1727-ben végrehajtott országos összeírás alapján, mint láttuk a követek jelentéséből is, megegyezni nem tudtak, az adóösszeget a király a kiküldött országos deputatio előterjesztése alapján, a reá ruházott jognál fogva megszabván az egész országra, ismét csak a régi porták száma szerint osztatott ki a megyék között, és ekként esett Hevesmegyére 100 porta után a fentebbi összeg. Az összeg kivetése azután a megyében, ismét csak a régi mód szerint hajtattott végre, vagyis most már az 1726. év óta gyakorlatban levő ugynevezett megyei házi porták szerint, milyen a megyében 523 volt, mint azt fentebb láttuk. A megyére rótt 45530 frtból egy-egy ilyen házi portára, az 1730. január 6-án tartott közgyűlés reparticiálása szerint esett 89 frt; az 1732-ik és 33-ik évben a porták rectificálása után, 548 porta állapítatott meg, és már akkor egy portára esedékes volt 82 frt, miután a hadi adó ezen évben 44977 frtra ment.

Mint látjuk, a vármegye a hadi adót az általa összeírott házi portákra vetette ki egészen, mely porták kizárólag a jobbágy-földéken élő jobbágyok után számítottak, az általunk már előadott rendszerrel.

A vármegye egyéb házi kiadásainak fedezésére a költséget az armalista nemesek, szabadosok, molnárok és egyéb taksa-kötelesekre

dika szerint vetette ki. 1730-ban ezen háziköltség fedezésére a nemesi dikára 3 frt 40, a szabadosok és más taksa-kötelesekre 4 frt vettetett ki. Az 1715. évi 14. tczikk szerint a házi kiadás terhe az armalistákra is kivetendő volt. 1732-ben már megkülönböztetve lett azon nemesi dika, mely tulajdon telken, és az, mely idegen telken számoltatott. A tulajdon telken élő armalista nemes dikája után 1 frt 50 d. idegen telken gazdálkodóké 2 frt 40 d. szabadosok és más taksa-kötelesek 3 frt 40 denárral terheltettek, egy-egy dika után. Ezen évben e szerint 5898 frt vétetett be a megye házi szükségletei fedezésére; 1723-ik évben pedig 6266 frt 84 d. Az ily módon adózó armalisták száma ez időben 571 volt, számoltatott pedig részökre 1502 dika összesen. Magában Gyöngyösön a nemesek száma 160-ra ment, legszámosabban voltak még Szentersébeten, Bessenyőn, Bocson, Leleszen, Hatvanban, Csépán, Várkonyban, Turon. Gyöngyösön volt akkor 34 háziporta, 160 nemes, 100 zsellér, 150 görög, zsidó 30. Ezek fejenként egy frttal taksáltattak. Ványára ez időben telepedett mintegy száz nemes, kik összesen 750 frtra menő taksát fizettek. A Tiszavidéken látunk még ily nemes telepedéseket, mint Szent-Iványon vagy 50 család, Török-Szent-Miklóson és másutt, kik között a nemesi pusztá földek kiosztatván, conventionátusoknak nevezettek. Ennek az volt értelme, hogy ezek portaszámba nem soroztattak, mert egyszerűen, mint nemesi földet művelő szegődvényesek tekintettek. Ily conventionatus nemesek a tarnamenti községekben is telepedtek, mint Erken, Verpeléten stb. Ezenfelül volt ekkor a megyében taksafizető vizimalom 80, szárazmalom 32, serfőző helyiség 18, pálinkafőző üst 294. Ennek nagy része a mátrai és gyöngyövidéki falvakban volt. Saáron magában 37 üst volt. Majdnem minden mátravidéki községben volt több-kevesebb üst, melynek mindenike után 2 frt fizettetett. Ugy látszik, ezen üstökben leginkább gyümölcsöt és törkölyt használtak főzésül. A serfőző-helyek a Tarna és Zagyva melletti falvakban voltak elterjedve. Gyöngyösön két serfőző helyiség egyike a gyöngyösi jezsuiták tulajdona volt. Egy serfőző 12 frt taksát fizetett. Parádon az üveghuta ezen időben 12 frt taksával terheltetett.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

I. A vármegye politikai helyzete gróf Erdődy püspök-főispán idejében. II. Az 1715-ik évi tisztujtítás és a tisztifizetések szabályozása. Az 1718-iki tisztujtítás. IV. A közigazdasági élet fejlődése a Rákóczy-korszak után. Hidak építése. A eseléd-ügy szabályozása. V. Az 1722-iki árszabályzat. VI. A ezéhek alakulása és szabályai. VII. A községi élet fejlődése. VIII. A papi tized rendezése. Egyezség a püspök és a vármegye között.

I. A vármegye politikai helyzete III. Károly király uralkodása alatt a lehető legnyomottabb volt. A Rákóczy időszak lezajlása és a megye élén álló Telekessy püspök halála után, az egri püspökség és megyei főispánság élére küldött gróf Erdődy Gábort, az udvari párt bizalmasa, és a királyi ház trónörökösödésének legerősebb

Isabel Antonia von Erdödy
György Károly

szószólója, politikai tekintetben is betöltte küldetését a Rákóczy fejedelemnek hódolt vármegye régi szelleme leküzdésében, és az új viszonyokhoz való idomításában. Munkáját ez irányban hatásosan elősegíté nyomban a Rákóczy-korszak után visszaállított neoaquistica comissio működése, mely a nemességnek birtokjogáról hallatlan teljhatalommal rendelkezett, úgy hogy a tényező nemesi rendnek egész existenciája, ennek a comissionak kezébe volt letéve. Képzeltető, hogy vármegyénkben is, főleg a Rákóczy mellett hevesebben buzgólkodó nemesség körében, mennyire hatott a félelem, hogy az udvari politika szellemében működő comissio miképen osztja a jutalmazást vagy bünhődést az illetőnek politikai érzelmeiért, és multbeli magaviseleteért. Az 1715. évi 49. tczikk meghozatala után, melyben Rákóczy és menekült társai száműzetnek, javaik pedig lefoglaltattak, Heves megyében is nagy terjedelmű Rákóczy és Bercsényi birtokok kerültek a fiskus kezébe, melyek értékes versenydíjat képeztek a szolgálatkész honfitársak jutalmazására. Láttuk fentebb, hogy a szatmári békét megalkotó Károlyi Sándor, a sok igazságtalanság láttára, az udvarnál közbenjáróul ajánlotta fel magát nemességünknek is. Képzeltető, hogy a megfélemlített nemesség egy része, létérdekből, sietett az irányadó politikának minden tekintetben hű szolgájává szegődni; másik része, hogy hű szolgálatainak fejében megtarthassa a kezéhez ragadott vagy másképen szerzett és még szerzendő birtokait. Ezen viszonyok következményének tekinthetjük azt a néma megadást és meghódolást a helyzet előtt, mely az 1715, 1723, és 1728-iki országgyűlés követi utasításaiban tükröződik, melynek végösszege azon pontban nyer kifejezést, hogy a követek mindenben egyetértésben legyenek a vezérlő politikussal, Erdődy püspök-főispánnal.

A vármegye tehát ez időben tulajdonképen Erdődy püspök-főispán akarátának és politikai nézeteinek, és ezzel a bécsi udvarnak

is leghivebb visszhangja, és a felsőbb parancsoknak hűséges végrehajtó közege volt.

Erdődy püspök-főispánnak a tisztujításra vonatkozó intézkedéseit 1713, 1714-ben már ismerjük. 1714. april. 16-án a tiszti díjazások javára az határoztatott, hogy a törvényszéken perlekedő felek a perek megindításakor, ha alispáni bíróság kéretik 12, ha szolgabírói 6 frt teendő le, és a helyszini eljárásnál tisztességes ellátásáról tartoznak gondoskodni. Az 1715. szept. 9-én tartott tisztujító széken, érdekes a főispáni jelölés módja a tiszti állomásokra. A főispán a tiszti székekre jelöltek névsorát ekképen terjesztette a közgyűlés elé: az alispánságra jelöltettek: Orczy István, Stészel Kristóf, Dévay Pál, Osala Sándor, Almásy Mihály. A helyettes alispánságra, azokon kívül kik itt jelölve vannak, jelöltettek még: Sötér Tamás, Almásy Ferencz, Kada Pál, Csöke János, Csima János. Az első szolgabírói járásra jelöltettek a kik a h. alispánságra elsorolvák, és ezeken kívül Sági Mihály. A második járásra jelöltettek Laczkovics Ferencz, Almásy János, Endrész György; a harmadikra Farkas István, Tabódy Pál, Rottenstein Antal; a negyedikre Farkas János, Bertoti István, Szabó György. Ezen összesített jelölések felolvasása után, Orczy István kijelentette, hogy végképen visszalép, mire alispánul Csala Sándor, helyettes alispánul Stészel Kristóf, szolgabírókul Kada Pál, Laczkovics Ferencz, Farkas István és Farkas János. Jegyzőkül pedig Almásy Mihály és Dévay András, megválasztattak. Táblabírákul kinevezettek és választattak (denominati et electi) méltóságos gróf Buttlér Lajos, ngos Popovics Ignác, tekintetes Török András, Dévay Pál, Orczy István, Tarody István, Almásy Ferencz, Csima János, Sági Mihály, Tassy László, Almásy János, Hellepront János, Haas Károly, Rottenstein Antal. Majd az esküdtek, ügyész, perceptor, főbiztos, és albiztosok erősítették meg.

Ez időben azonban a megye népességének szaporodásával, a gazdasági élet fejlődésével, az administrationális tevékenység köre is tetemesen bővült már, úgy hogy a tisztviselő immár nagyobb mértékben vétetett igénybe mint valaha. A nagyobb tevékenységi körnek és az ezzel járó felelősségnek, mintegy természetes folyományúl állott elő, a tiszti díjazás — illetőleg a fizetés szabályozásának kérdése is. Ekként került napirendre az 1718. szept. 30-án Egerben tartott közgyűlésen a tisztikar évi fizetésének szabályozása, — mint ez indokoltatik az erről szóló jegyzőkönyvben — „a sok visszáság megszüntetése végett.“

Mint fentebb láttuk, 1714-ben hozott határozat szerint, minden egyes per után meghatározott díj volt leteendő, az illető birói forum javára. Valóban sok visszásság keletkezhetett ebből is, a mennyiben a per értéke figyelembe sem vétetett a per-díj megállapításánál.

Az 1715-iki tisztujtás után, csak három évre, 1718. szept. 30-án tartatott ismét. Ez az első eset vármegyénkben, hogy három évig nem tartatott tisztujtás; eddig mint láttuk, évenként volt szokásban a tiszti marasztások, esetleg választások feletti intézkedés, ha csak rendkívüli eset nem gátolta annak végrehajtását.

Nevezett napon tartott közgyűlésen, a tiszti fizetések szabályozása intéztetett el első sorban. Megállapítatott:

Alispánnak 252 ren. frt; hely. alispánnak 152, rendes jegyzőnek 252 frt, perceptornak 152, főbiztosnak 152, négy szolgabírónak egyenként 100 frt, viconotáriusnak és az ügyésznek 40—40 frt. Négy rendes esküdtnek 12—12 frt; az adók kivetéseért szintén 12—12 frt. Az albiztosoknak 40 frt. A megyében kiküldetésért napi díj nem járt, megyén kívül 1 frt 50 denárra szabatott a napidíj. Az alispáni 252 frt fizetés részletezése ez: 40 frt borpénz, 12 frt asztalpénz, 100 frt abrakpénz, a fizetés maga 100 frt. Ekként történik a részletezés a jegyző és perceptorra is. Ez után a szokásos kijelöléssel alispánná választott Csala Sándor, bár három évi működése után vonakodott azt elvállalni. Helyettes alispánnak Stészel Kristóf, szolgabíróknak Kada Pál, Farkas István, Farkas János, és Endrész György választattak meg. Jegyzőnek Almásy Mihály, másodjegyzőnek Dévay András, perceptornak Haaz Károly, főbiztosnak Hángosi Imre, ügyésznek Csöke János. Táblabíróknak kinevezettek: Török András, Orczy István, Dévay Pál, Rács István, Tarody István, Sötér Tamás, Almásy Ferencz, Sági Mihály, Hellebronth János, Almásy János, Rottenstein Antal.

A tisztujtás után felemlítettett, hogy a tiszti munka teljesítéseért ekként e méltányos díj megalapítván, figyelembe veendő a főispán fáradságos működése is a megye érdekében, és e végből részére sok évi munkálkodása elismeréseül, tiszteletdíjul 1500 frt szavaztatik meg. A főispán nagy köszönettel fogadta az elismerést és tiszteletdíjat is, és ezt visszaajándékozta a megyének, a szegénység könnyebbitésére, azt kérván, hogy ha majd az építésben álló szent Mihály temploma, és saját székházához fuvarosokat kér, alkalmas időben ezzel ajándékozza meg őt a vármegye, a mi is készséggel

megigértetett. Ez volt tehát az első eset, midőn a főispánnak is tiszteletdíj állapított meg.

A következő 1719. évben az aug. 19-iki közgyűlésen tartatott ismét tisztújító szék. Miután Csala Sándor alispán időközben elhalt, a szokásos jelöléssel megválasztatott alispánná Stészel Kristóf, helyettes alispánná Tarody István, főbiztossá Hangosy Imre, jegyzökké Laczkovics Ferencz, Dévay András, szolgabírókká: Kada Pál, Farkas István, Farkas János, Szentgyörgyi István, pénztárnokká Almásy Ferencz, ülnökökké: gróf Buttler, Török András, Borhy Mihály, Szepesy János, Döry András, Aszalay Ferencz, Rácz István, Almásy Mihály, Almásy Ferencz, Almásy János, Sötér Ferencz, Csima János.

Ezen idő után tisztújítás nem tartatott majd 12 évig, dacára a csak nem régen hozott 1723. évi 56. tcziknek, melyben kimondatik, hogy tisztújítás legalább három évenként tartandó. 1725-ik évben egy helytartótanácsi rendelet is érkezett, hogy a főispánok a fent idézett törvény szerint járjanak el. A főispánok azonban erre nem sok sulyt helyeztek, a Bécsből sugalt eljárás közpolitikai életünkben az ország önkormányzati tevékenységét megbénította, hogy a királyi parancsok és udvari rendeletek útján való kormányzással, az osztrák tartományokkal való egységesítés rendszere előkészítettessék. A talaj, mint látjuk, erre már alkalmasnak mutatkozott.

1731. okt. 22-én hosszú idő után találjuk a nyomát annak, hogy Egerben Erdődy püspök-főispán tisztújító közgyűlést tartott. A főispán indokolta, hogy három évenként kell ugyan tartani törvény szerint tisztújító széket, de el volt foglalva az országgyűlésen a múlt években, és így most tarthatja meg. A főispáni kijelölés most is egész tömegben következőképen történt: Az alispánságra kandidáltak: Tarody István, Kada Pál, Stészel Kristóf, Vay Ádám, Hellepront János, Rottenstein Antal, Sötér Tamás. Miután Stészel továbbá szolgálni nem akart, megválasztatott Kada Pál szótöbbséggel, helyettes alispánná Vay Ádám, ha el nem fogadná Rottenstein Antal. Szolgabírák voltak most: Szentgyörgyi István, Kozma Boldizsár, Nagy Miklós, Csomortonyi István. Kandidáltak 26, ezekből a győnyösi vagy első járásra választott Csima Mihály, a 2-ikra vagyis tiszaira Szentgyörgyi István, a tarnaira Fűr Bálint, a negyedike vagy mátraira Deák József. Ekként, ezen sorban és ily tömeges jelölés folytán esküdtekül választattak, az elsőre: Kókay György, Csene Márton, a másodikra: Pécsi Imre, Barta Antal, a harmadikra: Fay Sándor, Sebeházy Ferencz, negyedike Ferr Ferencz, Szubics

Pál. A szolgabírák és esküdtekre kimondatott, hogy magoknak fuvart többé nem rendelhetnek, ennek fejében tiszti díjazásuk emeltetett. Jegyzők lettek: Gosztonyi István, és Rottenstein Ferencz; főbiztos Rottenstein Ferencz, perceptor Forray Márton, fiscus Szabó Márton, hídfelelős Kisvárdai János.

Ezen tisztújítás után 1746-ik évig, tehát majd 15 éven át, általános tisztújítás ismét nem tartatott.

IV. A Rákóczy-korszak lezajlása után bekövetkezett békés élet folyamán, a közgazdasági életnek lüktető ereje, minden tekintetben élénk és tevékeny fejlődésnek indult vármegyénkben is. Megjegyzendő, hogy a nemesi birtokok nagy része gyorsan urat cserélt ismét, élénk tevékenységű, vagyonszerzési és gyarapodási ösztönrel telt férfiak kezébe jutva, a jobbágy telepedés is gyorsabban fejlett. Az új birtokosok siettek falvaik néptelen telkeit felvidékről, sőt idegen országokból hozott földművesekkel betelepíteni, melyet nagyban elősegített az 1723. évi 103. tczikk is, hogy 6 évi tehermentesség biztosítása mellett idegen települők is szállíthatók a pusztai földek megművelésére.

Az első nagyobb keletű tevékenységet az 1716-ik év folyamán találjuk közgazdaságunk előmozdítására, az átkelési hidak kiépítésénél. A török világban ki gondolt volna a közlekedési akadályok elhárítására és annak biztosabbá tételére, hogy a harácsoló török és magyar portyázók annál kényelmesebben végezhesék közveszélyes kirándulásait. Ez évben rendeltettek meg a halászi, atkári, debrői, balpüspöki, sárréti, kigyósi, szalóki, nagyuti, laksói, bodi hidak kiépítése közszégi közmunkásokkal. A szolnoki Tisza-híd is egészen kijavított ekkor.

A közgazdasági élet fejlődésének bizonyítéka a cseléd-ügy szabályozása is, mely az 1719. április 18-án tartott közgyűlésben ekképen iratott körül:

Szent György nap előtt 3 nappal jelenteni tartozik a cseléd gazdájának, hogy marad-e vagy sem? Ezen idő általános szerződési időnek mondatott ki. A gazdasági cselédbérekre határoztatott, hogy öregbéres fizetése legyen szűr, abadolmány, nadrág, 2 pár saru, egy fejelés, vagy 9 cserzett bocskor, egy pár bőr kapcza, fekete süveg, két pár fehér ruha, két kila buza-vetés, készpénz 12 magyar frt. Tartására 14 pozsonyi kila kenyérnek való, egy süldő, 30 font só, egy mérő lencse, borsó, kila árpa, kila köles, ha a gazda ételén nem lesz; 40 frt büntetés terhe alatt köteles mindenki ezen bérszabályt megtartani. 1723-ban a szolgák fizetése ekként módosított:

Öreg béresnek fizetése legyen 10 magy. frt, és a fentebbi szerint ruházat, és élelmezés. Második béres fizetése 8 frt és a többi mint az öreg béresé. Vinczellérnek 6 frt, posztó ruha, dolmány, nadrág, kétesztendőre mente. Juhásznak félruha-illeték, a nyári és téli elletésért két-két bárány, vasárnapi tej. Kocsisnak évi 10 frt, ruházat, posztóból két évre egy mente, két pár csizma, fehér ruha, élelmezés. Ennek kötelező volta is birsághoz köttetett.

V. A népesedés fejlődésével karöltve haladó közgazdasági tevékenység, az ipari életnek is nagyobb lendületet adott, melynek czéh-rendszerével szemben a fogyasztó közönség most is az ipar cikkek kötelező árszabásában kereste védelmét. Erről munkánk III. kötetének 406—416 lapjain bővebben értekezvén, miután ez irányban törvényes változtatás ez időszerint fenn nem forog, az ott elmondottakra utalva, mutatjuk be az 1659. évi 71 tczikk alapján a várme-gyének következő újabb árszabályzatát.

1722-ik év jun. 9-én Gyöngyösön tartott közgyűlésben 12 frt birság terhe alatt kötelező árszabását következő sorozatban állapítá meg a kettős megyék területén.

Mészárosok árszabása.

	frt.	kr.
Tehén husnak fontja . . .	—	2
juh husnak „ egy poltura.		
egy öreg ökör bőr . . .	2	30
kisebb.	2	—
tehén bőr	1	30
tinó bőr	—	51
egy pár bocskor	—	3
fagynak fontja	—	4
borju husnak fontja hat pénz.		

Vargák, timárok.

Egy jó öreg saru . . .	1	10
egy talpalás	—	12
egy pár fejelés, ha minden		
a vargáé	—	40
ha pedig a vevőé a szára	—	30
egy ökör bőr készítése .	—	45
tehén bőré	—	25
borju bőré	—	10
egy pár jó bőrkapca . .	—	20
vargától csinált deli csizma	—	30
egy pár német czePELLő, ha		
mindene a vargáé . . .	1	—

	frt.	kr.
ha a vevő ad bőrt . . .	—	30
egy pár pantofli készítése	—	30

Csizmadíák.

Tinó bőr csizma	1	8
második fára való . . .	1	—
harmadik fára	—	45
kordován csizma	1	30
második fára	1	10
szattyán csizma	—	51
kordován csizma készítése		
ha bőrt ad a vevő . . .	—	45
szattyánból	—	34
csizma készítés, ha bőrt és		
mindent a vevő ad . . .	—	17
egy pár csizma talpalás .	—	21
bőrrel		
közönséges talpalás . . .	—	15

Szűcsök.

Egy rókával bélelt öreg		
mentéből ha maga tol-		
dozza össze a szűcs . .	1	30
asszonyinak való	1	15

	frt.	kr.
bárány bőrrrel bélelt . . .	—	37
egy róka bőr csáválás . . .	—	6
bárány bőr . . .	—	6
vidra bőr . . .	—	7
nyest bőr . . .	—	7
farkas bőr . . .	—	21
egy ködmön csinálása, ha mindent a gazda ad . . .	—	37
asszonyinak	—	25

Szifjártók.

Egy pár festett dupla far- hám	6	—
közönséges	5	—
egy pár paraszt hám . . .	1	—
egy fehér lóra való fekete fék zablástól	—	37
közönséges gömbös kantár zabla nélkül	—	24
paraszt kantár	—	24
egy pár kengyel szif . . .	—	24
paraszt lekötő szif . . .	—	15
négy lóra való közönséges gyeplő	—	45
paraszt kötő fék	—	18
ökör hajtó ostor	—	12
kocsisnak ostor	—	15

Lakatosok.

Ajtóra való pléh kulcsostól .	1	15
ládára való	—	25
csizma patkolás	—	24
sarkanytyu felütés	—	3
egy pár sarkanytyu	—	12

Kovácsok.

Szekeker kerék vasalásától .	—	45
ó vassal	—	21
utolsó tengelynek és nyújt- ványnak új vassal vasa- lása	—	18
ó vassal	—	9
első tengelynek rudjával való vasalása	—	30

	frt.	kr.
egy öreg szekeker egészen új vasalása	5	—
egy ló patkó felütése . . .	—	6
egy szántó vasnak nádlá- sától egész náddal . . .	—	30
csoroszla nádlástól	—	9
szántó vas élesítése . . .	—	3

Szabók.

Egy angliai dolmány bő- csületes készítése bori- tott zsinórral	1	—
bélelt nadrágtól	—	24
posztó mente készítése . .	—	45
failondis mente készítése .	—	30
olyan dolmány, ha bőr van alatta	—	45
közönséges mente	—	25
dolmán	—	37
nadrág	—	12
köponyeg csinálástól . . .	—	17
Selyem materiából szoknya készítése	—	50
süveg csinálás béleletlen .	—	6
bélelt	—	9

Szűr szabók.

Öreg szűr	1	40
kisebb szűr	1	15
annál is kisebb	—	37

Kerékgyártók.

Vas alá való öreg kerek . .	1	—
kocsiba való	—	45
két lóra kocsikhoz való . .	—	30
Eke gerendelyestől	—	50
taliga kerekestől	—	40
Széna takaróknak ugymint: kaszásoknak étel nélkül egy napra	—	15
ha enni adnak	—	12
gyűjtőnek étellel	—	6
étel nélkül	—	9
petrencze hordónak étellel	—	9
étel nélkül	—	12

Az 1741-ben az akkori háborus viszonyok közepette kiadott árszabás tételeit kivonatossan ismertetjük azért, hogy lássuk az ár-emelkedés husz évi különbözetét.

Mészárosok árszabása.

	frt.	kr.
Öreg hizott ökör bőr . . .	3	—
kisebb, vagy söre ökör bőr . . .	2	25
tehén bőr	1	60
tinó bőr	—	50
juh bőr	—	25
bárány bőr	—	15

Vargák, timárok.

Egy jó öreg saru	1	—
középszerű	—	85
egész talpalás	—	20
egy öreg bőr kikészítéseért	—	60
borjú bőr kikészítése	—	20
stb.		

Csizmadiák.

budai bőrből fontos talppal készített csizma	1	70
magyar varga talppal	1	25
második fára	—	85
harmadik fára	—	60
egy asszonynak való kor-dován csizma	1	40
stb.		

Szűcsök.

Asszonynak és férfinak való hosszu mente béléssel	1	25
táblás béléssel	—	85
kisebb rókás mentétől	—	70
róka bőr csáválása	—	10
farkas bőr "	—	25
vidra bőr "	—	12
nyest bőr "	—	10
ködmön csinálás, ha min-dent a gazda ad	—	50
férfi kész ködmön	1	80
asszonynak	1	50

Szűjjártók.

egy pár festett fekete hám	6	—
közönséges farhám	3	50

frt. kr.

egy pár paraszthám. . . .	—	50
paraszt kantár	—	20
egy pár kengyel szij	—	50
paraszt kötő fék	—	20
stb.		

Kovácsok.

egy szekér kerekei vasa-lásáért	—	60
ó vassal	—	40
utolsó tengelynek vasalása nyujtványnyal együtt	—	40
első tengely rudvasalásával	—	60
lovas szekér egész vasalása úgy az ökrös szekéré is	5	—
stb.		

Szabók.

egy selyem posztó dolmány zsinórral	—	85
bélelt nadrág	—	40
asszonynak való mente var-rása	—	50
közönséges mente varrása	—	30
posztóból készült dolmán	—	50
közönséges nadrág varrása	—	15
kalpag csináltatás	—	15
abadolmány béresnek hat márvás vagyis 1 frt 70 kr (egy márvás tehát 28 ¹ / ₂ kr értékben számoltatott).		

Szűrszabók.

Egy öreg szűr hét márvás	frt	kr
azaz:	1	98 ¹ / ₂
egy szűr dolmány kankó	1	—
kisebb.	—	85

Kerékjártók.

Vas alá való kerek	1	—
kocsiba " "	1	—
két lovas kocsihoz való kerek	—	70

Általában az árak emelkedése észlelhető főleg feltűnően a bőr-árúknál.

A cselédügy rendezése a már fent ismertetett keretben történt azon változtatással, hogy beállási napul most új év első napja jelöltetett meg, a felmondási idő pedig két hétre szabatott. Szolgák részére a gazda, szolgálati idejéről úgy magaviseletéről bizonyítványt tartozott kiállítani, és ezt a cseléd szegődésekor felmutatni volt köteles.¹⁾

Kapások díjául szabatott: nyitás-fedés napidija, saját kenyérrel 7 poltura, kapálás 8, metszés 8, egyéb mezei munka 6 poltura.

A gyöngyösi vásári helypénz tarifa 1751-ben ez volt: háton árulók után 1 kr, fás szekér után minden járomtól $2\frac{1}{2}$ kr, búzas szekér után 10 kr, bécsi árusoktól, és nagyobb sátoroktól 1 frt, apróbb görög sátor után 75 kr, ráczok sátora után 56, esztergályosok 28, kompaktor, bicsakos, szappanos 28, szűrszabók, posztószabók, csizmadiák, vargák sátra után 11 kr, zsidók árujokhoz képest taksáltatnak. Dohányos szekér után minden 100 csomótól 5 kr, fa és cserépedényes szekér után 35 kr, vasas szekér után 15 kr.²⁾

VI. A fentebbi árszabás iparczikkei sorozatából látjuk azt is, hogy vármegyénkben, főleg Egerben és Gyöngyösön az iparos élet, természetesen a czéhrendszer keretében, a viszonyoknak megfelelőleg haladt folyton előre. Minden iparág czéhbeli mesterek által gyakoroltatott. Egerben a czéhek mind az újabb időben nyerték társulati kiváltságos leveleiket, s mintegy 20 czéhbeli ipar volt a 18-ik század folyamán már életben. Gyöngyösön régi kiváltságos levelekkel bíró czéhek is voltak, melyek kebelében most, az újabb vallási viszonyok folytán, szakadások állottak elő. Így például az evang. felekezetű szabók és szűcsök külön czéhet alkottak, és kitörölték társulati szabályaikból a kath. isteni tiszteletre vonatkozó kötelező intézkedéseket; ezért azután eltiltattak iparuk gyakorlásától.

Az újabb időbeli czéhlevelek a kath. vallás érdekei előmozdításának fontos tényezői voltak.

Az 1730-ik évben jóváhagyott czéhlevele a gyöngyösi ács és molnároknak, az inas esztendőt a gyengébb testalkatúak részére 3, az erősebbek részére $2\frac{1}{2}$ évben szabja meg. Eltelvén az inas esztendő, a mester abamentét, dolmánt, nadrágot, két pár fehér ruhát, csizmát,

¹⁾ Hevesmegye ltárában. — ²⁾ Gyöngyös városa ltárában.

süveget, egy bárdot, kötő és faragó fejszét tartozott adni a legénynek, azonfelül a czéh pecsétjével szabadító levelet vagyis bizonyítványt tartozott részére kiállítani. A czéh a malomárkokra felügyelni tartozott, hogy tisztán tartassanak, hasonlóképen a mérők és csanakokra, hogy igazak legyenek és egyezzenek, — különben az illető molnár 1 frt birsággal sujtatott. A mely patak vizéből a lakosság ivott, főzött, ott bőrt áztatni tilos volt. A czéhbe csak is igaz rom. kath. vallásu volt felvehető, e végből a jelentkező, felvétel előtt meggyónni tartozott. A czéhbeliek egymásközötti vitás ügyeiket a czéh kebeléből választott bíróság útján tartozott kiegyenlíteni, és ha ez nem sikerült, appellálhatta az ország törvényéhez ügyét.

VII. Falvakban, a rendezettebb községi élet főleg az 1720-as évek után található, midőn a lelkészi állomások rendszeresítettek; templomok, pap, kántor, iskola-mester lakások építettek és az értelmiség e nélkülözhetlen kellékeivel betelepítettek. Az 1730-as években majd minden nagyobb faluban már falu-jegyzőt is találunk, hol önállóan, hol az iskola mesteri állással összekötve.

A községi rendőrség feletti felügyelet, a parasztvármegyéből fenmaradt hadnagyok és tizedesek hatáskörében állott ez idő szerint is, mint annak fejlődését és hatáskörét III. kötetünknek 270—71. lapjain bővebben ismertettük. „Mind az fellebb elé számlált és elkövetendő dolgoknak hathatós véghezvitelekben a hadnagyok mellett helységbirák és esküttek illendő és kívántató segítséggel és assistentiával lenni köteleztetnek.“ Ekképen szól az 1729. jan. 1-én tartott megyei közgyűlésen hozott szabályrendelet záradéka, a hadnagyok és tizedesek hatásköréről. „Gonosztevőket, tolvajokat gyilkosokat, istenkáromlókat, paráznákat stb. valahol találják megfogják és Egerbe kézhez küldgyék. Ha nem halálosan vétkezett, míg fellebbvaló tisztének hirt adand, jo kezesség alá vessék. Csekélyebb gonosztételt helység bírása és eskütje jelenlétében istenesen intézzék el, de erről jelentést tegyenek. A mértékeket ellenőrizzék és szabály szerint járjanak el. A bitanságba esett marhákat kellőleg köröztessék. A hadnagyok minden hónapban megjárják kerületeket, és a tizedeseket ellenőrizzék. A tizedesek a helységet minden héten körüljárják, és őrkdjenek a gonosztettesek ellen. őrkdjenek a pipázókra és a visszaélőket 3 frtig büntethetik. Ellenőrizzék a cselédséget, hogy szabály szerint fogadtassanak fel és álljanak be.“

VIII. A vármegye urait nagyban érdeklő, és sok vizzályra tért nyújtó ügynek a papi tizednek szabályozása, a vármegye beléletének

egyik nevezetes mozzanata volt, ez idő szerint. A papi tizednek, ezen közjogi ősi illeték-szolgáltatásnak változatos történetét, időnkénti átalakulásaival, és jogi változataival, előbbeni munkánk folyamán ismertettük.

A 17-ik század második felének végén, az egri püspökök, midőn már javaik kezeléséhez juthattak, a papi tizedet — mint láttuk — rendszeren bérbe adták egyeseknek, majd ismét a kincstárnak. Mint tudjuk, törvényeinkben a bérleti előjog az illető falvak földesurai részére, állandólag érvényben volt úgy, hogy a földesur szent György előtt vagy utána 15 nappal, a kitűzött ár mellett, saját birtoka tizedére megtarthatta a bérletet. A földesurak kiváló érdekében állott, hogy falvaik jobbágyaitól a papi tizedet is ők magok szedjék, és ne idegen bérlők zsarolják őket. Állandó viszály volt folyamatban e felett; mert itt is előfordultak az esetek, hogy magán bérlők sokszor többet is készek voltak adni a bérletért, mint a földesurak, és így ez örökös pörre nyújtott tért majd a püspök és földbirtokosok, majd a bérlő és jobbágyok között, illetőleg ezek érdekeit képviselő vármegye és püspök között.

A Rákóczy-korszak letünése után, az egri püspök, az őt illető tizedszedési jogot, ismét a régi gyakorlat alapján igyekezett érvényesíteni, melynek folytán a régi viszály is állandó volt a földesurak és a püspök, vagyis a megye és püspök között. 1721-ik évben, e viszály megszüntetésére a püspök és vármegye oly megegyezést állapítottak meg, hogy a megyebeli tizedszedési jog többé se kincstárnak, se más idegennek ne adassék bérbe, de a földesurakkal se legyen vita többé a bérleti előjog felett; e végből egy bizonyos összegnek állandó fizetése fejében a vármegye maga vegye át, és kezelje a tizedszedés ügyét maga. Ennek keresztülvitelében a törvényben biztosított földesuri előjog forgott fenn akadályul, melyet a törvény biztosított részökre. Végre a földesurak, egy pár kivételével, magok is beláttak, hogy ezen tervezettel a megyénél a tizedszedésre való befolyásukat inkább megőrzik, mintha az a kincstár vagy egyesek által kezeltetik. Így jött létre nevezett évben decz. 2-án tartott közgyűlésben a megállapodás, hogy az egyezsége hajlandó püspök és a vármegye közötti conventio megkötésére Orczy István és Laczkovics Ferencz akkori megyei jegyző küldessenek ki.

Az egyezés pontjai 1722. jan. 9-én Pozsonyban, Pálffy Miklós nádor, gróf Erdődy György kamarai elnök, és Grassalkovich Antal

királyi ügyek igazgatója előtt állapitattak meg és irattak alá, mely szerint: „a püspöki tized-jövedelmek kezelése folytán felmerült és állandóvá vált nehézségek, pörök és viták további megszüntetése végett, melyek annyi költség és fáradságot vettek igénybe, több ízben megkísértett egyezkedés után a következő barátságos megegyezés kötött a vármegyének e végből választott meghatalmazottjai, és gróf Erdődy Gábor püspök stb. között, a fentérintett közbejárók előtt: hogy Erdődy Gábor püspök és főispán, mint az esperesek, oltárok, és plebánosok praelatusa is, tehát főnöke és teljhatalmu képviselője, látván azon sok kellemetlen viszályt, pört, mely a vármegyében sok bajnak is állandó forrásává vált; bár a fenforgó törvényszéki egyezkedések után is megállapítható az, hogy a püspök részére a megyéből e czímen 5000 frt fizettetett ki, tekintve azonban az állandó perpatvarból folyó, a népet is sokszor méltánytalanul terhelő kellemetlenségeket, a püspök maga részéről hozzájárul azon megegyezéshez, 1-ör hogy meddig életének Isten kedvez, kivéve a püspök és káptalan birtokához tartozó falvakat és birtokrészeket, hol a tizedszedés a püspök illetve káptalan joga és java marad, úgy Hatvan városát és Tisza-Püspököt kivéve, (hol az illetékesség kérdésben volt), az egész megye területén a tizedet a vármegye egyetemének, vagyis karai és rendjeinek, összes földesurainak illetőleg, évi 3000 rén. frtért kiárendálás fejében átengedi és átruházza, a negyedek, octávak, abban foglaltatván, általa fognak kifizettetni, kiket illet. Másodszor. Mintán Koháry István országbíró, a maga birtokaira nézve Horth, Adács, Visznekre, és Patán részbirtokára ezen megegyezéshez nem járult, és peres fellépéssel fenyegetődzik az ellen, tehát ezen birtokrészekre marad a régi állapot, a püspök joga épségben maradásával, a felett szabadon fog rendelkezni. Harmadszor. Ha báró Popovics Ferencz, Heves városára nézve, mely az ő birtoka, nem járul az egyezményhez, a régi állapot oda is fentartatván, a megfelelő illeték a 3000 frtból leszámítatni fog. Negyedszer. Ha valami előre nem látott események, háboru, pestis miatt a tizedszedés fennakadna, azon időre kellő leszámolásnak lesz helye. Ötödször. A vármegye által a fentebbi feltételekkel elfogadott 3000 frtnak fizetési határideje lesz évenként bold. Szűz Mária tisztulása napja. Még két pontban, a vármegye esetleges nem fizetése folytán a püspök részére a jogorvoslat utja jelöltetik meg, mely szerint a püspök feljogosítatik a vármegyét egyenes adós gyanánt, költségeivel, általa választandó bíróság útján marasztaltatni el.“

A tizedszedés joga, az egri püspöktől ekképen a vármegye által vétetvén bérbe, annak kezelésére külön pénzkezelőség rendszereztetett, melynek számadása évenként a közgyűlés által kiküldött bizottság „sedes arendatoria“ által vizsgáltatott felül, egyszersmind 1722. jul. 10-én Detken tartott közgyűlésben, a tized-szedőknek, mindenféle termény, juh, méh stb. után esendő tized kezelésére következő utasítás adatott:

„A báránytizedre nézve nem az vétetik alapul, hogy mennyi báránya találtatik, hanem a mennyi fejős juh vagy kecske leend, annak számához képest vétetik a tized. A hol a tizedszám bizonyos lesz, minden bárányért 10 váltópénz szedessék.

A mezei termésre nézve, a helység birái előtt minden gazdától hit alatt vegyék ki, mennyi a termése, és azután részenként szedjék össze a tizedet. A birtokos-nemesség szolgáitól is beszedendő a tized, ha oly földön van vetésök, mely tized-köteles. Hasonlóképen a plebánosok, ha a plebánia földén kívül is van vetésök. A lutheranus és kálvinista predikátorok mindennemű mezei vetés után fizetik a tizedet. Meglevén a dézsmálás, a termést összerakassák, és kinyomatassák, a magot további rendelkezésig a bíró kezelésére bizzák. A méhek után veendő tizedre nézve határozatott, hogy minden rajkőpütől 10—10 pénzt vegyenek, a dézsmára esendőkből pedig, sem nem a legjavát, sem nem az allyát.“

Ezen utasítás azon esetekre szólott, midőn a természetbeni tizedszedés szüksége állott be; de ez ritkán történt, mert a vármegye az egyes tized-köteles községekkel rendesen egy összegben kiegyezett, a melynek beszédése azután ismét a község dolga volt, saját gyakorlata szerint. Így például 1744-ben Méra fizetett a tized váltsága fejében 20 frtot, Domoszló 45, Verpeléth 80, Heves 100, Visonta külső hegyeivel 125, Debrő 45, Tófalú 28, Szentmari 8 frtot stb.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

I. Gróf Erdődy püspök működése a vallás terén. A kath. vallás uralkodó vallássá tétele. II. Az evang. felekezet elleni rendeletek. A roffli, turi, füredi stb. evang. templomok elleni intézkedés. III. Az evang. vallásgyakorlatot szabályozó rendelet. A gyöngyösi evang. felekezeti székek vitás esete. IV. A kath. egyházak és templomok alapítását sürgető rendelet. Az acatholizálás elleni parancs. A községbeli egyházak és templomok állapotáról szóló községenkénti kimutatás, a lelkészi, kántor-tanítói illetékek részletes felsorolásával. V. A zsidók összeíratását rendelő parancs 1727. VI. Az egri és gyöngyösi ráczok. VII. Az ünnepeket szabályozó rendelet 1733-ban.

I. A Rákóczy-korszak letűntével, legelőször vármegyénkben Gyöngyösön ütött ki a vallási viszály az evangélikusok és katolikusok között, főleg az ottani templomok birtoklása felett, mint arról már megemlékeztünk. A mint 1710. nov. 28-án bevonult Gyöngyösre a királyi had, ennek segítségével most a katolikusok siettek visszafoglalni az evangélikusok által Rákóczy alatt elfoglalt szent Orbán templomot.

Miután József halála után Eleonora özvegy királyné, a protestánsok megnyugtatóására, a régi állapot visszaállítását helyezte kilátásba, a gyöngyösi evangélikusok 1711. márcz. 5-én gróf Pálffy János főhadvezérhez fordultak, hogy Gyöngyösön régi jogukba, és vallásuk nyílt gyakorlatába visszahelyeztessenek. Pálffy a vármegyéhez küldötte át a kérvényt, mely is három pontból állott: hogy templomjok elvételekor konfiskált könyveik és a praedikátornak egyéb javai, a birtokukban volt szőlő, malom és egyéb ingatlanok visszaadásának, és vallásuk nyilvános gyakorlata visszaállítassék.

A fentebbi kérelemre a gyöngyösi kath. lelkész protestált, és habár vizsgálat tartatott ez érdemben, a kérelemnek következménye nem volt. Ezen, és ehhez hasonló sérelmek elintézésére III. Károly király alatt az 1715. évi 30. tczikk értelmében egy külön e czélból kinevezett országos bizottság működött. E bizottság utasított arra is, hogy majd tegyen javaslatot a sérelmek orvoslás módjára, s a vallásgyakorlat további szabályozására.

A legnagyobb horderejű intézkedés a vallásügyben, ezen 1715-iki országgyűlés 60. tczikkében van letéve, mely a kath. vallás államivá tételét, és ennek következményeit mondja ki. Ezen tczikkben „szent István király szándékához és a törvényekhez hiven, — mint kifejezve van — a király mint a kath. egyház főkegyura, ezen apostoli országban legtöbb teendőjének fogja ismerni az elpusztult egyházak helyreállítását, az egyházi vagyonok visszaszerzését, mely teendőkben a főpapoknak, a szent kánonok és az ország törvényei szerint szintén kötelességök leendő buzgólkodni.“ E kötelességet az 1723. évi 71. tczikk azzal toldja meg, hogy az egyházak építésében hanyag főpap javai ezen czélból zár alá vétessenek. E törvényeken alapszanak ugy III. Károly, mint később Mária Theresiának a kath. vallás mint államvallás érdekében, ezen legfőbb kegyuri kötelességből leszármaztatott rendeletei.

III. Károly ezen főkegyuri jogból következtetett buzgalma folytán 1718-ban rendeletet bocsátott ki, melyben az 1681. évi 25. és

26. tczikben felsosolt helyeken kívül, minden vallásgyakorlatot eltiltott a kath. valláson kívül. Még ennél is tovább ment 1723-ik évben a megyékhez küldött rendeletében, midőn az evangélikus felekezetet eltiltotta minden ujitástól, míg a végleges rendezésre törvényes intézkedés történik, ott is, hol joguk volt vallásuk gyakorlataira.

Az 1715, 1723, 1728-ik országgyűléseken a nem kath. vallásnak vallási gyakorlata ügyében mi tényleges intézkedés sem történtvén, sőt az intézkedési jog a királyra utaltatván, ez alapon keletkeztek az alább érintendő királyi rendeletek, melyek egyike az 1728-iki zajos országgyűlés után, 1730-ban még is azon engedményt teszi a helvét vallásuaknak, hogy ott, hol tiltva van a nyilvános vallásgyakorlat, magán házakban, kuriákban az 1681. 25—26. tczikkék szerint gyakorolható az.

II. Míg tehát az evang. felekezetek részére a statusquo fentartása hagyatott meg, szigoruan az 1681. 25. és 26. tczikkék korlátai között, és minden ujtás eltiltatott: a kath. felekezet főpapjai részére az egyházi tevékenység, templomok, iskolák stb. építése szigoruan elrendeltetett.

A helytartótanács ez irányban évről-évről megújította rendeleteit. Nevezetes az, melyet 1728. márcz. 2-án intézett Hevesmegyéhez: hogy „nagy fájdalommal értesült a helytartótanács arról, hogy ezen apostoli országban sokan az Isten félelmét mibe sem véve, az ártatlan keresztény népnek botrányára apostatálnak, hitökből kitérnek, és így nemcsak önmagukat, hanem gyermekeiket is a szülék tévedésének áldozatául hozzák; hogy ezen közbotrány megszüntethető legyen, felhivatik a vármegye kikutatni azt: kik azok, hol laknak, a kik így apostatává váltak, mely időben cselekedték ezt, névszerint összeírassa és az eredményt felterjeszsze.“ Erélyesen megindítatt most már a fent jelzett helytartótanácsi rendelet folytán az ily módon más vallásra térítettek elleni vizsgálat. 1729. okt. 28-án tartott közgyűlésen a főispán felsorolta egy átiratban: „hogy az acatholikusok a megyében némely helyeken imaházakat kezdenek építeni, vagy a régit javítják, tisztogatják, növelik, hogy a helvét hitvallásuak pénzt gyűjtenek, és azon az egyeseket térítgetik, mindezek ellentétben vannak a kegyelmes rendeletekkel, örködjék tehát a megye, hogy ezen visszaélések szüntettessenek meg.“ Ez alkalommal tömeges bejelentések tétettek, hogy ezen panaszlott esetek hol és miképen történnek. Első esetnek felemlített az, hogy Roffon Borbély Mihály az ottani prot. imaházban tornyot épített, holott azelőtt nem volt.

Elrendeltetett nyomban, hogy a toronyépítés tiltassék be. Borbély Mihály azonban, a tilalom daczára, kiépíteté a tornyot. Az ügy a helytartótanács elébe terjesztetett, és ez szigoruan utasította a megyét, hogy a torony, mely engedély nélkül emeltetett, bontassék le. Borbély megtagadta a lebontást, és most a megye szolgabiráját küldötte ki, hogy hajtsa végre a rendeleteket, a mi 1730. jan. 19. meg is történt, mint ezt a tiltakozó Borbélynak kívánságára kiadott szolgabirói bizonylat ekként sorolja el:

„Alólírt Szentgyörgyi István szolgabiró és Pécsy Imre esküdt-társa ezennel elismerik, hogy a roffi torony elbontására a vármegye rendeletéből jan. 14-én a helyszínére érkeztek, hol is két kőmivessel, több segédkező emberrel és megfelelő szerszámokkal a toronyhoz mentek, előbb azonban bemutatták Borbély Mihálynak a kiküldő parancslevelet, azon kijelentéssel, hogy a tornyot elbontani fogják, mely alkalommal Borbély Mihály szintén oda jött, nem hogy ellenszegüljön, de hogy semmi kellemetlenség ott ne történjék, miről biztosított is bennünket. Mielőtt a lebontás megkezdetett, a toronyban levő négy zsák élet eltávolítatott, azután a lebontás megkezdetett. Alig haladt mintegy ölnyire, Borbély Mihály ünnepélyesen tiltakozott, hogy tovább ne bontassék, mert csak ennyi építkezés történt a megyei tilalom megérkezése után. Kérvényt szándékozik benyújtani Erdődy püspökhöz mint főispánhoz, hogy tovább a torony hagyassék meg. Azonban ezen tiltakozásnak nem engedve, a torony egészen lebontatott, miről tiltakozó jelen bizonylat kiadását kívánta.“ A lebontási költség 12 frtra ment, melynek megfizetése is Borbélyra rovatott.

A fentemlitett közgyűlésből még több község ellen is elrendeltetett a vizsgálat, az ottani imaházak tárgyában. Az ennek folytán felvett jegyzőkönyvek érdekes világot derítenek azon időbeli vallási viszonyainkra, a Tiszántuli falvakban. Igy Szentgyörgyi István szolgabiró és Pécsy Imre esküdt ekként jegyzik fel 1729. nov. 16-án Földvár biráinak és esküdtjeinek, Tassi István, Pap István, Olasz András stb elbeszéléseit, az ottani imaház építéséről. „Ennekelötte mintegy öt esztendővel tettes Olasz László elébe járultak a helységbeli lakosok akkoron építendő templomocska engedelmé végett, meg is találták, és azon jelentett templomok építését megengedte, mire annak építéséhez hozzá is fogtak, és midőn egy ember magasságra a kőművesek felrakták volna, Olasz László akkor betiltotta az építést, de miután ujra kérték, ő klme három arany és két csikó-ló

gratificatióért nemcsak megengedte ismét az építést, de ő maga is 10 frtot adott hozzá, úgy hogy a falakat fel is építették. Mindazáltal, hogy helységbeliek Olasz Lászlóval kevés zürzavarba estenek — az épületet be nem fedhették, és mindaddig így állott, míg az elmúlt esztendőben Podmaniczki János ur ő klmé birtoka alá jöttek, és az javallata és tanácsából be nem fedték mondván, hogy jobb lesz ha befedik, mintha fedél nélkül járnak bele, a mint most is megtetezik, kívül-belől semmi vakolása nincsen, se padlása se ablakában üveg. Ezen így épített templom előtt is volt nádból oly helyek, hol exercitiumokat predikatorjokkal végbe vittenek, kit az új épület előtt két esztendeje hozván, most is az a predikatorjok.

A turi templomra ugyanakkor a következő nyomozás ejtetett meg: „a kérdésben forgó ex fundamento épített turi toronynak építését in anno 1720. kezdték, a mikor is a Kállai familia accedálván, csakhamar Paluska György urunk is javaslá, mely két részről engedelmelek mellett hozzá kezdtek az építéshez, a következő esztendőben 1721-től 1725-ig mindaddig építették, míg erejük volt hozzá, mikor is abba hagyták, úgy akkoron a mint lehetett fedelet csináltattak reá, mindazóta azonban senki, se vármegye tisztjei ezen torony építésétől nem tilalmaztak.”

Ugyanakkor a török-szent-miklósi egyház építésére a következő nyomozás történt: „a tszentmiklósi oratoriumot avagy templomot tettes Almásy János urunk ő klmének engedelmeiből in anno 1727. vályogból avagyis már téglából kezdték építeni, építésének ideje majd három esztendő, de annakelőtte is nádból volt oly helyek, a hol a helység praedikatora szokott exercitiumot véghez vinni.”

A füredi templom 1724-ben javított alapjából, vagy új kerítéssel láttatott el az egri káptalan tudtával.

Mindezekre 1730. febr. 4-én tartott közgyűlésben határozatott: hogy a földvári imaház a váci egyházmegye területéhez tartozik ugyan, de a pesti commissio utasítása szerint, annak betiltása fogatosítandó. A török-szent-miklósi imaház leromboltatni rendeltetett, hiveik magánházba szoritattak. A turi imaház tornya, mely újabban bővített, az 1720. előtti állapotra visszaállítandó volt. A füredi templom, a mennyiben újabb időben bővített, annyiban régi állapotára visszaállítandó és lerombolandó, nem tekintve arra, hogy ez által azon helyről egyesek elköltözni fognak. A rendelet ekként hirdtetett ki, hogy a megyében a pesti commissio megállapításaival

ellentétes minden acatholikus építkezések betiltassanak, vagy régi állapotra szállitassanak le.

Ezen rendelet azonban ugy látszik nem hajtatott végre. Erre mutat az is, mint később látni fogjuk, hogy az 1733-ik évi összeírásnál ezen imaház mint tényleg fennálló szerepel. Sőt 1735-ik évben, újabb éles összeütközés támadt a török-szent-miklósi hivek és a megyei főispán gróf Erdődy püspök között, a templom előtti fatorony kiigazítása folytán. A szent-miklósiak, a rombadőléshez közelálló fatornyot új gerendákkal és tetőzettel látták el. A főispán azon czímen, hogy új építkezés meg nem engedhető, a helytartótanács útján, egy letiltó rendeletet eszközölt ki, melyre nézve a török-szent-miklósiak azon előterjesztéssel éltek, hogy itt nem új építkezés van folyamatban, hanem csak javítás a haragnak az idő mostohasága ellen megóvása végett, és így annak befejezése engedtessek meg. Erre, mint ezt a török-szent-miklósiak a helytartótanácshoz felterjesztették, azt mondotta volna a főispán, hogy „virgácsolni kell őket“, nem pedig engedélyt adni. A török-szent-miklósiak ezen vádjára, a vármegye közgyűlése kimerítő jelentést tett, melyben a tényállás körülíratott, a főispán elleni vád megczáfolásával. Érdekes ezen jelentésnek utolsó pontja, hogy a fatorony tetejére „mily hiu dicsekvés, és gyűlöletes jelleggel teljes czimert tűztek ki: éj feletti kakas, azután pedig a folyó hold alakjára, a hold szarva, és végre a török jelvények módjára csillag tetőzi be.“

Az 1734-ik év folyamán gróf Erdődy püspök-főispán a máj. 14-iki megyei közgyűlésen Podmaniczky János azon tényét jelentette be, hogy Földvárra imaház építésére anyagokat szállítat, és oda már egy predikátort is hozatott. Ugyancsak panaszt emelt, hogy nevezett Podmaniczky Vezsenybe is tart egy predikátort és ott imaházat rendezett be. A helytartótanácsnak 1731. april 6-án kelt rendelete értelmében protestál ezek ellen, és kívánja, hogy a predikátorok 15 nap alatt tiltassanak ki nevezett helyekről, különben megfogattatván, neki adassanak át további elbánás végett. Ezen panaszlott ügyekben a szolgabíró vizsgálatra küldetett ki.

III. A vallásügy megyénkben az 1629. évi országgyűlés után, még élesebb alakban lépett fel, főleg a helytartótanács zaklató rendeletei folytán.

Az 1629. évi országgyűlésen folyt vallásügyi kérdések ugyanis megoldatlanul azzal odáztattak el, hogy a felmerült sérelmek orvoslása királyi elhatározás tárgyául tartassék fel. Erre Károly király

a vallásügyi sérelmek ügyében, Eugen herczeg elnöklete alatt, többnyire németekből álló bizottságot nevezett ki, véleményes előterjesztések készítésére. Ennek tanácsára adta ki Károly 1731. év marc. 21-én kelt szabályozó rendeletét a helytartótanács útján a vármegyékhez, mely 9 pontban, az 1681. évi 25—26, és 1687. évi 21. tczikk nyomán az evangélikus felekezetek vallásgyakorlatát ekképen szabályozza: hogy nyilvános vallásgyakorlatot csak az 1681. évi 26. tczikben elsorolt helyeken teljesíthetnek; egyéb helyeken csak magán körben gyakorolható; és ezen helyeken a kath. lelkészeknek rendelvek alá; az evang. felekezetre áttérő katolikus súlyos büntetéssel sújtandó; a kath. ünnepek általánosan megtartandók; vegyes házasságok csak kath. lelkész előtt voltak köthetők; a czéhek, szabályaik szerint kötelesek a kath. isteni tiszteleteken résztvenni stb.

Ezen rendelet következménye volt, hogy az 1731. év april 26-án tartott közgyűlésen a gyöngyösi ágostai és helvét vallásu szabók és szücsöknek, kik a III. Ferdinand által jóváhagyott czéhlevél másolatát megszerezvén, ennek alapján külön czéhet alkottak, a nyilvános adás-vevés és mesterség gyakorlása eltiltatott azért, mert vallásoknál fogva, a kath. isteni tiszteleten részt nem vettek, holott a privilegium értelme szerint erre kötelezvék.

A gyöngyösi reform. valláson levő szabók és szücsök erre ő feltségéhez folyamadtak, hogy ők külön czéhet képezni nem ohajtanak, hanem az 1637-iki privilegium alapján álló czéhnek tagjaiul tekintendők, úgy is vétettek fel, és fizetik az illetéket, épen úgy mint a kath. vallásu mesterek. Igaz ugyan, hogy a czéhbeli kiváltságos levél kiköti, hogy a tagok bizonyos kath. vallásbeli gyakorlatokon jelen legyenek, de sehol sincs kimondva, hogy a kik ezt nem teljesítik, a czéhbeli jogokból kizárandók. De a későbbi törvények, így az 1681. évi 25 cikkely kimondja, hogy az ágostai és helv. hitvalláson levők, más vallás gyakorlatában résztvevésre nem kényszeríthetők. Nem is kényszerítettek 1730-ik évig, csak most merült fel a sérelmes intézkedés, melynek súlya alól felmentetésükért esedeznek. A helytartótanács azzal küldötte le a folyamodványt, hogy a meny nyiben az illető kérvényezők már tagjai voltak a czéhnek, a kiváltságos levél feltételei pontos megtartásának feltételei mellett, tovább is czéhbeli tagoknak tekintendők az illetők.

IV. A már érintett 1715. 60. és 1723. évi 71. tczikk mint tudjuk, a kath. vallás érdekében, az egyházfőknek különös kötelességévé tette, hogy egyházmegyéjük templomai helyreállítására és kiigazítá-

sára különös gondot fordítsanak, sőt feljogosítatott a király arra is, hogy a mulasztó és hanyag egyházfő javait sequestrálhassa.

A helytartótanács ez irányban jelentéstételre hívta fel a megyét, hogy területükön az egyházi javak és épületek állapotáról kimerítő leírást terjesszenek fel. Ugy látszik Hevesvármegye sem buzgolkodott a jelentés kimerítő voltával sürgősen eleget tenni a rendeletnek, mert 1733. jan. 34-én szemrehányólag sürgeti a helytartótanács, hogy 1727. marc. 6-án ez ügyben kelt felterjesztése épen nem felel meg a kíváalomnak, azért tehát most ujlag sürgeti, hogy mielőbb pontos, hű és körülményes feljegyzést és tájékozást mutasson be, még pedig a legközelebbi husvétig a felett: hogy a megye kebelében levő egyházi épületek és javak, mily állapotban vannak? A parochiák egymástól, ugy a főkegyházak, az anyaegyháztól mily távolságban fekszenek? a megyének mely helyein nincsenek katolikus lelkészek, és vannak-e ott praedikátorok, acatholikus notariusok, kántorok? Végre egyházaknak vagy egyházi épületeknek nyomai vagy épületmaradványai találhatók-e? és mi volt oka a pusztulásnak?

De meszszebb menő volt azon intézkedése a helytartótanácsnak, melyet az 1715. évi 30. czikk értelmében adott ki, 1731. april. 6-án, hogy azon apostaták, kik a helvét vagy ágostai hitvallásról a kath. hitre tértek, és ettől most ismét visszatérnek, a világi hatóságtól büntetéssel sujtassanak, a végrehajtás előtt azonban az ügy az udvarhoz felterjesztendő.

A vármegye kebeléből ily felterjesztések nem érkeztek az udvarhoz, a helytartótanács tehát 1733. aug. 12-én ismét szemrehányólag irt a megyére, hogy „kétségkívül több ily apostata van az országban, csak a tisztviselők szorgalmasan nyomoznák és jelentenék fel. Miután ilyenekről a megye előterjesztést nem tett, ebből csak a következik, hogy a tisztviselők hanyagul járnak el kötelességük teljesítésében. Sürgeti tehát, hogy teljesítsék ez irányban kötelességöket, nyomozzanak, a vármegye hozza meg a büntetést a vétkesre, és végrehajtás előtt terjessze fel.“

1735-ik évben találunk ennek folytán egy esetet, melyszerint Foglár György püspöki vicarius panaszára a hevesi predicator perbe fogatott, hogy egy ottani Csergő nevű leányt a rom. kath. hitről reábeszéléssel visszatérített.

Egy másik irányban, „a vallás ügyének és a lelkek javának előmozdítására“ 1732. marc. 28-án adta ki rendeletét a helytartó-

tanács, hogy a földesurak, ott, hol lelkészi és iskolai lakás már van, kötelesek gondoskodni a jó karban tartásáról; hol pedig ez nincs, a lelkész és iskolamester részére kellő lakhelyül megfelelő telket hasítsanak ki, az épületet építtessék ki, és jókarba tartásáról gondoskodjanak. Most ismételve sürgeti a megyét: „hogy ezen nagyfontosságú ügyet, Krisztus drága vérével megváltott lelkek gondját ne vegyék oly könnyedén, hogy ő felsége atyai intézkedéseinek érvényt nem igyekeznek szerezni, járjanak el az apostoli király példáját követve hiven és szorgalmasan ez irányú feladatuk teljesítésében.“

Érdekes ezek folytán a vármegyének Gyöngyösön 1733. marc. 9-én tartott közgyűléséből, „ő cs. és kir. felsége parancsa szerint a megye kebelében az egyházi javak és épületek állapotáról ugy a parochiákról tartandó nyomozásra“ a szolgabiráknak kiadott utasítás, mely ekképen szól: összeirandó: 1-ör az egyház mily állapotban van? a lakosok számának megfelelő-e? kőből vagy sárból, sövény vagy gerendákkal épült? Fedett-e, téglával vagy náddal, vagy romlásnak indult? oltárral és egyéb szükségességekkel ellátva van-e? 2-or. Fentartására képes-e a nép. 3-or. A hol romban van az egyház, mi oka ennek? mily időtől? Könnyen lehetne-e helyreállítani? 4-er az aca-
tholikusok egyháza mily állapotban van? ez is körülményesen kinyomozandó. Valjon ezen egyházak vagy imaházak katholikusok vagy acatholikusok által emeltettek, mikor, és mennyi idő óta birják az akatholikusok. 5-ör a lelkész laka kőből, vályogból épült, mivel van befedve, berendezése hogy áll? Konyha, szoba, istálló, kert és más ily alkalmatossággal el van-e látva? 6-or a lelkész jövedelme mily alapból származik, malom, szőlő, ültetvény, rét, ágybér stb. és egyéb javadalmi feljegyzendők. Elegendő-e a lelkész élelmezésére? 7-er a fiókegyházak mennyire vannak az anyaegyháztól? Mennyi idő alatt járható meg kocsin, lovon, gyalog? a közlekedést nem akadályozza-e valami természetes nehézség? 8-or mely helyeken nincsenek kath. lelkészek, és ezeken vannak-e praedikátorok, notariusok, vagy kántorok. Ha ezek sincsenek, milyen vallási ellátásban részesülnek. 9-er a hol vegyesen vannak katholikusok és akatholikusok, valjon van-e a katholikusoknak lelkészők, vagy praedikator, kántor látja el és tanítja gyermekeiket is? 10-er honnan veszik az ily praedikátorok és iskola mesterek a jövedelmet, járulnak-e ahhoz a katholikusok is? Érdekes ezen utasítás hivatalos kiadványánál az, hogy e szavakkal veszi kezdetét „laudetur Jesur Christus.“

A megyei szolgabírák ennek értelmében teljesítették a nyomozást, melyből a megye községeinek egyházi viszonyaira a következő adatokat kapjuk ez idő szerint:

Debrő anyaegyház, két főkegyháza van Verpelét és Szent-Maria, az első félóra, a másik egy óra járásnyira. Az anyaegyház szent Márton tiszteletére, a verpeléti jó állapotban minden szentek tiszteletére; a szentmariai, igen kicsiny, Boldogasszony tiszteletére épült, az egyház a lakosok ajtatosságából tartja fel magát. Az anyaegyházban 6 casula, 2 kehely, szentségtartó ciborium, oltár, orgona, és két harang is van. Verpeléten 2 casula, kehely, oltár, orgona, két harang. Szent-Marián egy új kehely, de még nincs kifizetve, egy harang. A lelkész laka Debrőn fából épült, egy szobát a mostani lelkész épített, a többi rész avult, régi. A parochiához 12 köblös földet szántanak, vetnek a hivek. Hét kocsi szénát adnak, vagy egy kocsi értékében 1 frtot. Minden pár egy kila búzát és 40 denárt ad. Van pedig fizető 20 pár. Adnak még 20 itcze vaját, egy szopos sertést, egy kövéret.

Stola díj ez: évenként a három községben mintegy 90 kereszteltetik, egy keresztelésért jár egy kenyér és egy tyuk. Évenként mintegy 19 pár hazasodik, ezek után évi bevétele volt 15 frt, határozott díja az esketésnek nem volt; temetés volt mintegy 40, egyenként 40 denárral, a temetésért bevett 16 frtot. Mindezeket összeszámlolva évi jövedelme 193 frt 35 denárban volt megállapítható.

Az erdőtelki egyházzal a következő feljegyzések találhatók: kereszt felmagasztalása tiszteletére van alapítva, ki volt az alapító, ismeretlen. A török időben a templomnak csak romjai voltak; a kurucz idő után Buttler János földesur állította helyre, most négy éve a közösség fedette be cseréppel. Torony fából gróf Buttler Lajos által emeltetett, van benne két harang. A templom is bővített, három oltárra, egyet Bereczki György egri kanonok várprépost építtetett. A templomi készletek egy része a hivek adományából szereztetett be. A parochia téglából épült, van egy szobája, két komrája, és a családbeli részére még egy szoba. Jövedelme abból van, hogy a földes ur egy darab földet úgy a templom részére, mint a lelkésznek szántás-vetésre átenged, mit a hivek munkálnak meg. Azután 80 pár fizet egyenként egy kila búzát és 8 garast, keresztelés 8 garas vagy két tyuk, esketésért a mennyit lehet, temetés 8 garas, misével 1 frt, harangozással is 1 frt 50 kr. Van a községtől 8 szekér szénája, 8 nagy itcze-turója, 8 szekér fája, egy szopos sertése.

Fiókegyháza Bod, félórára fekszik, temploma van; Hanyi, hol a templom szent Anna tiszteletére épült. Tenk, hol templomi épületnek nyoma sincs.

Kápolna anyaegyház, temploma ezelőtt 26 évvel Telekessy püspök által építtetett toronynyal, melyben két harang van. A lelkészi lak részben romokban hever, Tót Gáspár lelkésznek jövedelme a hivektől egy szopós sertés, hat itcze turó, 5 kocsi széna, ugyanannyi fa, 6 kila őszi, és 6 kila tavaszi vetést a község munkál, 20 pártól mint más helyen a szokásos párbér. Egy sajátyszerű szolgáltatmánynyal is találkozunk itt: hogy a falubeliek fejőstehenüket egy évben egyszer a lelkész javára fejk meg. Ez sok községben előfordul még ekképen, úgy a kath. lelkész, mint a predikátor javára. Fiókegyházai: Kaal, hol 10 öl hosszú és 4 öl széles kőből épült templom van, szent Péter-Pál tiszteletére, avult állapotban. Husz pár után jár a szokott párbér. Temetés, keresztelés után szintén a szokott díj fizettetik. Ezen egyház Rabatta idejében ennek egy kirándulása alkalmával pusztitott el.

Kompolt fiókegyház, temploma a hivek adományából fedett be. 16 pár fizeti a párbért, a többi stóladij a szokásos.

Tófalu temploma 8 öl hosszú, 4 öl széles, kis toronynyal, melyben két harang van. Alapítója nincs. Valaha kőkerítéssel volt ellátva, nyomai most is láthatók. Lecticája 20 pár után jár. Az iskolamester részére ez illetékeknek fele jár.

A füzesabonyi anyaegyházról, melyhez Dormánd, Bessenyő, és Maklár fiókegyházak tartoznak még, az adatik elő, hogy a templom 14 öl hosszú és 5 öl széles, most javíttatják, semmi javadalma nincs. A lelkész-lakot ezelőtt 28 évvel Telekessy püspök építette, mint földesura. A legrégibb időben alapítatott. Egy szobája és egy kamarája van; van még a család részére egy melléképület, omladozó állapotban. Jövedelme a lectikákból és egyéb stóla-illetményekből áll. Dormádon van templom, ezelőtt 24 évvel földesurai cseréppel fedették be.

Bessenyőn, az egyház alapításának ideje ismeretlen, a régi templom romjain a Szabó-család elődje emeltette az új épületet, 7 öl hosszúságban és 4 öl szélességben. Mintegy két évvel ezelőtt szereztetett fel a szükségesekkel. Az ottani nemesség a lakosokkal eléggé képes annak fentartására.

Maklár on a templom szélessége 5 öl, hossza 4 öl a toronynyal együtt, de boltozata nincs. A faluban 39 pártól járt a mesternek

— mint azt Gyöngyösi István notarius és Varga István bíró bizonyítják, — két-két véka buza és 16 poltura; 9 bérestől és szolgától egy-egy véka buza és 8 poltura, három özvegy asszonytól egyenként 3 sing vászon. Továbbá: halott felett mikor predikált 3 máriást, kis énekléseért 4, nagy énekléseért 8 polturát fizettek. „A keresztelest ő kegyelme nem végezhetvén, más helyekre vivén, kit magunk papjaihoz, kit tiszteletes plebános uramékhoz, adtunk 8 polturát, vagy egy kenyeret és tyukot.“ A notarius fizetése volt: 12 magyar forint, 12 véka buza, egy pár új csizma, egy pár fejelés, 8 véka őszi vetés, két szekér széna.

Érdekes az átányi egyházra vonatkozó feljegyzés. Emberemlékezet óta a helyvét vallásnaké, ők építették ki romjaiból. Mintegy 26 évvel ezelőtt az épület homlokára tornyot emeltek kőből. Mintegy 14 öl hosszú és 7 öl széles. Jövedelme hiveitől jön össze. Szertartás gyakorlására ezüst kelyhe és patenája van. Az egyház praedikátorra Tunyogi Miklós, jókarban levő lakása van, náddal fedve, két szoba és két kamarával, kerttel, istállóval ellátva. Vallások szerint vasárnaponként szent beszédeket tart és előimádkozik. Keresztel, tanít, esket, egyszóval minden szertartást teljesít; mely szolgálatokért a falu ad 10 szekér fát, 5 szekér szénát, 8 köllös őszi, 6 köllös tavaszi vetést munkál meg. Továbbá 90 pár után egyenként 2 kila buza és $\frac{1}{2}$ kila árpa adatik, a keresztelestért egy kenyér és egy tyuk, temetésért 50 d. A nép tulnyomóan helyv. vallású. Katholikus van 20, ágostai vallású 12. Amazok a hevesi parochiához tartoznak.

Hevesnek temploma tág, és a diszesebbekhez tartozik, a choruson orgonával van ellátva. Belső felszerelése is eléggé gazdag volt. A templom patronusa kereszteleő szent János, egykor fallal körített volt, de ez a török idő alatt elpusztult. Jövedelme hiveinek adományából telik ki. A lelkész-lak sárból épült, náddal fedett, két szobája van. A hivektől nyert illetékek ugyanazok, mint más helyeken. Hivei 100 párt képeznek, Csász főkegyházzal együtt, hol azonban templomnak semmi nyoma. A hevesi anyaegyház, a jászapáthi, mérai és erdőtelkihez, egyenként mintegy két órányira van gyalog lépésben. Itt saját birtokon élő helyvét vallású nemesek az átányi helyv. vallású lelkészhez tartoznak. Anyaegyház volt még a mérai, Boczonád és Sadány főkegyházakkal. A mérai templom is újabb időben épült, a réginek romjain, a földesur segítségével. A boczonádi és sadányi templomok szintén állottak már akkor.

A Mezőtárcányi anyaegyházat újabban az egri káptalan bőkezűségéből építették ki. Emlékezet óta katolikusok birták. Javaldalma a mintegy 100 párra menő hivek adományából kerül elő az ismert illetékek alakjában. Fiókegyháza a farmosi. Az egyházak elpusztulva voltak Szárazbőn, Szent-Miklóson, Kömlőn, akkoron puszták voltak, hol a romok mutatták csak az egykori templomok lételét és terjedelmét. Vezekényen sem emléke, sem nyoma, hogy templom lett volna. A mostani jobbágyok egy kis csengetyű-állványt készítettek. A peeli anyaegyházhoz tartozik.

A peeli anyaegyház igen szűk terjedelmű volt, úgy hogy a hivek befogadására elégtelennek jegyeztetett fel. A lelkészi lak is hasonlólag igen szerény nádfedeleles épület volt. Itten, hogy más válásuak is lettek volna, említve nincs. Mintegy 92 párra tétetik a párok száma.

Kis-Körén van templom — mint a feljegyzés szól — emberemlékezettől fogva, oratoriumból kőből építetett ki, a hívők befogadására elég, mindig acatholikusoké volt, mint mai lakosai ezt állítják. Régtől fogva praedikatora van, kinek lakását a comunitás csináltatta, karózott sárból, hol egy szobája és kamarája van. Jövedelme mintegy 41 pártól két mérő buza, egy mérő árpa egyenként, és 21 pultura, két-két köblös őszi és tavaszi vetést a község munkál meg; 10 szekér szénát kap a községtől, azonfelül szopós sertést, egy pint turót és mézet, minden tehén egyszer az ő javára fejetik meg. Áldozás idején, az urvacsorája emlékére 4 itcze bort kap. Van iskolamester is, kinek fizetése 14 magyar frt, és minden pártól 1 mérő buza, 3 szekér széna, 15 font só. Ünnepeyesebb temetésért 8 pultura, egyszerüért 4 pultura jár.

Nevezetes Sarudról az, hogy ez időben lakosai helv. vallásuak voltak. A templom, a török időben romban állott, csak a Rákóczy-mozgalom előtt három évvel, — ekképen szól a feljegyzés — ezen birtok földesura a Péntek-család kezdte meg ide a telepítést, főleg Tisza-Nánáról, és most is jönnek ide acatholikusok, már az egri püspökség urasága alatt, mely települők emelték ki romjaiból a templomot, vagyis az oratoriumot, és fedték be náddal. Kezdetől fogva praedikátoruk van, kinek háza a mult évben javitatott ki és fedetett be náddal. A praedikátor évi jövedelme pénzben 32 frt, 15 köből buza, 6 köből árpa, 6 köblös vetés, 6 szekér széna, 9 szekér fa; egyszer évenként javára eső tehén és juh-fejés. Urvacsorájakor

ötször egy évben 5—5 itcze bor stb. Iskolamesternek mindebből fele-illeték járt.

Hidvégh egészen elpusztult, most az egri püspök allodialis birtoka.

Magyarádon sincs nyoma most már az egyháznak. Cserőköz pusztán csak romjai láthatók az egykori templomnak.

Halászon most 6 halász és az egri püspöknek 2 kerülője található, templomuk nincsen, hanem gerendákból összetákolt náddal fedett gunyhót készítettek imaházul, hol egy acatholikus mester nyomorúságos helyzetben szolgálja ki a lelki szükségletet.

Tiszanánán is mindig acatholikusoké volt az egyház, kik a templomot, mely szintén elpusztult, romjain újból felépítették. A praedikátor lakása két szoba és kamrával ellátott épület, kerttel és istállóval. Jövedelme a 114 párra menő hivek lectiájából és a más helyen már elsorolt illetékekből áll.

Poroszlón is acatholikusoké volt a templom, mely még a török idők előtt kőből épült. A praedikátor lakása szintén kőből épült volt, elég kényelemmel. Jövedelme a 80 párra menő hívőktől ágybér és más már ismert illeték czimen járt.

Füreden a török és Rákóczy időben pusztulásnak indult egyházat főleg a Rákóczy-mozgalom alatt ide települt acatholikus családok építették ki újra, és alakították át magoknak imaházzá. Volt ez időben praedikátora, szerény de cseréppel fedett lakházban; jövedelme conventióképen volt szokásos illetékekből alapítva. A gyermekek tanítója minden olvasni kezdőtől 8, olvasni tudótól 16 polturát kapott, egyéb szokásos illetéke és dija mellett.

A Tiszántuli falvakra következő nevezetesebb feljegyzések találhatók: Török-Szent-Miklós, hol ezelőtt mintegy 6 évvel épült az acatholikusok imaháza, a predikátor lakásával együtt. Mindkettő sártéglából emelt falakkal, nádtetővel, kívül-belül illendően bemeszelve elég tágas, és a szükségletnek megfelelő épület. Mintegy 10 évvel ezelőtt telepített. Négy évvel ezelőtt egy kath. kápolna is épített itt kőből, oltárral és egyéb kellékekkel felszerelve. Különben a Tisza-Püspöki kath. anyaegyházhoz tartozott. Volt itt iskolamester is, úgy ez, mint a praedikátor már fentebb említett illetékekkel.

Szent-Tamás, Tenő, Kengyel, Ders, még csak helyére sem emlékeznek, hogy templomok lettek volna, különben ma is mint puszták soroltatnak fel.

Tisza-Püspökiben kath. parochus és iskolamester volt. Varsány és Gyanda praediumokon nyoma sincs templomoknak. Szent-Iványon kath. lelkész és iskolamester volt. Szajolon volt templom, Püspökinek főkegyháza volt.

Földváron acatholikusoké volt az egyház, melynek temploma ezelőtt 5 évvel épült.

Csibak katolikusoké volt, 1732-ben épült temploma és lelkészi lakháza.

Vezény már acatholikusoké volt. Inokán, Nagy-Réven szintén.

Tószögön katolikus lelkész volt, főkegyháza Várkony.

Csépán ezelőtt 12 évvel foglalták el a katolikusok a kis kápolnát, melyet aztán kijavítottak, felszerelvénye azonban nincs. Ughon acatholikus lelkész volt, ugy Kürthön és Sasson is.

Thur templomát 1698-ban téglából építette a közönség. Ezelőtt 13 évvel egészítették ki toronynyal. Praedikátorának fizetése volt 100 magyar vagy ugynevezett vonás forint, száz mérő buza, száz font hus, egy mázsa kőso, 10 itcze turó és méz, 6 szekér fa, 6 szekér széna. A stóla-díj volt: temetésért énekkel 1 magyar frt, keresztelésért 10 denár, vagy 1 kenyér és 1 tyuk. Esketésért szintén egy magyar vagyis vonás forint. Van a városnak conventionatus kántora, és külön iskolamestere, a ki minden gyermek után a szülőktől külön 25 polturát kapott.

A ványai templom emberemlékezettől fogva acatholikusoké volt. Praedikatora és iskolamestere az ismert illetékekben részesültek. Kenderesen is az egyház acatholikusok birtokában volt. Szalókon, Abádon hasonlóképen acatholikusok voltak.

Tisza-Örs mintegy 11 évvel ezelőtt kezdett népesedni acatholikusok által. Téglából építették imaházokat. Nagy-Ivány és Igarnak régi templom-romja volt csak látható.

A szolnoki egyházra vonatkozó leírás 1735-ben a váczai káptalan küldöttével, ekképen vétetett fel. Parochiális egyháza nincs, az ottani franciscanus atyák szolgálják ki a lelki teendőket a zárda templomában. Jövedelem alapjául szolgáló fundus nincs, bevétele a harangozás díjaiból vagy 20 frt. Lelkeszi lak, kert, föld, semmi sincs. A község ad 6 szekér szénát, és 50 pozsonyi mérő buzát, melynek ára mérőnként 30 denárral számítva 15 frt. Ágybér helyett pénzben ad a község 50 frtot, fapénzü 12 frtot, a házassági kötések díjából számítható 15, a temetésekből 16 frt. Ad még a község egy szopós sertést, egy mázsa sőt, két mázsa hust, 16 itcze vaját.

A kántor díja: készpénz 23 frt, fapénz 1 frt 50 kr, 50 font kőszó, fél mázsa szalonna, 100 font hus, egy pár csizma, 12 font faggyu, 20 mérő buza, 3 kocsi széna, temetésekéből 5 frt.

V. Az evangélikusok vallásgyakorlatát szabályozó rendeletek mellett, a kir. kormánysszék figyelme kiterjedt az országban levő egyéb vallást követőkre is, mint a zsidók, és görögkeleti vallásúakra.

A zsidók már a török világban is mint a külföldi kereskedelmet közvetítő állandó telepedés nélkül, a görögök mellett, a türelem elnéző kegyelme révén folytathatták életpályájukat és házaló üzleteket ott, hol a földesurak egyéb érdekeibe nem ütközött. Több helyen magok a földesurak igyekeztek tért nyitni a zsidók kereskedelmi üzletének, hogy jobbágyaik terménye értékesítésével, azok java segítsék elő. Megyénkben főleg Gyöngyösön találtak az ottani földesurak között pártfogókra, és ott már 1724-ben zsinagógát is állítottak. Ugyanezen évben összeírások rendeltetett el, és megtiltatott, hogy zsinagógát állítsanak.

1727. júl. 19-én kelt helytartótanácsi leirat ismét meghagyta, hogy a megyében tartózkodó zsidókról pontos összeírás készíttessék, ne csak a családfő megnevezésével, hanem körülményesen leírva: gyermekeit, rokonait, szolgálait, nem és évszám szerint, tartózkodási idejét és helyét, van-e fundusok, melyet magok vagy mások által műveltetnek, ettől, vagy kereskedésüktől, köz- vagy földesuri adózásban mit fizetnek? Az összeírásra szolgabírák utasítottak. 1736-ik évből találunk ennek folytán összeírást, melyet Chima Mihály szolgabíró teljesített a gyöngyösi járásban. Az összeírás foganatosítására kiadott utasításban feljegyezve találjuk a következőt: „más nem határozottat, minthogy a szolgabíró urak teljesítsék az összeírást, és ha Gyöngyösön netán zsinagóga állítatott volna, az alispán tiltsa be, a földesurak pedig intessenek meg, hogy az ide-oda kóborló zsidókat birtokaikra ne vegyék fel.“

Ezen összeírás szerint Gyöngyösön volt 8 zsidó család, Halászson egy. Öten vegyes-kereskedést tartottak fel, három pálínkafozós-sal foglalkozott. 1739-ben a dühöngő pestis idejében megtiltatott, hogy ide-oda járjanak, Gyöngyösről pedig kiűzetésük rendeltetett meg; de b. Orczy az ő birtokán tartózkodókat védelmébe fogadta, úgy hogy a kiűzetési rendelet vissza is vonatott. Ez időben taksa-fizetésre köteleztettek, 1743-ban egy-egy 6 frt taksa vettetett ki.

A rácز nemzet — mint tudjuk — az 1691-iki bevándorlás alkalmával a Maros és Tisza között telepítetett le, és ugy vallásuk

gyakorlására, mint közigazgatásukra nézve bizonyos kiváltságokat nyertek. Hevesmegyében, főleg Egerben tartózkodtak tömegesebben, hol a vár visszavétele után nyomban egy moscheát is megszereztek magoknak, melyet vallásuk gyakorlatára be is rendeztek templom gyanánt. A Fenessy-féle szerződés megkötésénél azonban, mint egyesült hitvallásuak szerepeltek, kiknek a többi lakosokkal egyenlő jogok biztosítottak, miután ezen szerződés szerint más, mint kath. vallásu Egerben nem telepedhetett. Később azonban, főleg Rákóczy idejében muszka papok befolyása folytán, az egi rácok keleti vallásra tértek át, és midőn a Rákóczy-korszak elmúlt, Erdődy püspök a Fenessy-féle szerződés alapján ellenök is megindítá az eljárást, mely szerint Egerben kiváltságos lakosoknak nem tekintettek.

A vármegyében még Gyöngyösön voltak görögök és rácok nagyobb számmal, főleg kereskedelemmel foglalkozva. A Rákóczy-korszak után itt is fellépett ellenök a város, ugy vallási, mint üzleti szempontból. 1711. jun. 3-án a város, mert az arnotok és görögök a reájok alkalmazott feltételek ellen vétettek, a telepedési engedélyt felfüggesztette, és újabbat állapított meg, hogy a kik tényleg boltokat birnak, társaságot alkossanak, ugy azonban, hogy mindenben a város hatóságától függenek, csak idegen tárgyakkal kereskedhetnek, magyar mesteremberek czikkeit nem árulhatják, nyílt vallásgyakorlatot nem folytathatnak, sem papot nem tarthatnak, és évnegyedenként 50 tal-
lér taksát fizetnek.

VII. A vásár- és ünnepnapok megülésére 1733. jan. 27-én kelt helytartótanácsi rendelet szigorú szabályzatot küldött a vármegyék-
hez, melyet azután azok körözés végett a szolgabiráknak adták ki. Azon szent ünnepek, „melyeket minden renden levő ország lakosi egyaránt tartoztak megülni“ — ezek voltak: Vasárnapok. Kiskarácson napja, vizkereszt napja, szent Pál fordulása, gyertyaszentelő boldogasszony napja, szent Mátyás apostol, szent József boldogasszony jegyesének napja, gyümölcsoltó boldogasszony napja, nagypéntek, husvét három napja egymásután, szent Albert püspök és mártir, szent György mártir, szent Fülöp és Jakab apostol, szent kereszt feltalálása, áldozó csütörtök, pünköszt három napja egymásután, urnapja, keresztelő szent János ünnepe, szent László király, szent Péter és Pál apostol, sarlós Boldogasszony napja, szent Jakab apostol, ur színe változása, szent Lőrincz mártir, nagy Boldogasszony napja, szent István király, szent Bertalan apostol, Kisasszony napja, szent kereszt magasztalása, szent Máté apostol és evangelista, szent

Mihály arkangyal, szent Simon és Judás apostolok, mindszent napja, szent Imre herczeg, szent Márton püspök, szent Erzsébet, szent Katalin, szent András, Boldogasszony fogantatása, szent Tamás apostol, nagykarácson, szent István első mártir, szent János apostol és evangelista, apró szentek. Ezeken kívül minden helység maga patronusának napját és szentegyházának felszentelési idejét megülni tartozik.

Nagyon érdekes a szolgabíró körlevele, mely mellett a helytartótanács rendelete köröztetett faluról-falura. A körlevél eképen hangzik:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus. Ajánlom szolgálatomat kegyelmeteknek. Felsőges császár és koronás királyunk ő felsége maga kir. helytartó consiliuma által, tek. nemes vármegye legközelebb elmúlt gralis gyűléséből, hogy minémű kegyelmes parancsolatja érkezett a törvényes ünnepeknek, mindenütt közönségesen akármely renden levők-től megtartása végett, ezen currens mellett a vármegyében levő helységeknek megküldeni parancsolta. Ugyanezért tisztem kötelessége szerint kívánván eljárni, hogy a jelzett parancsolatban magyarázott büntetéstől minden ünnep-szegő és meg nem tartó magát óvja ugy vegye eszébe a büntetést, mely szerint nemes uraimék pénzre fognak büntettetni, úgy hogy a kisebb hat, a nagyobb büntetés huszonöt frtból fog állani. A paraszt-renden levők pedig testekben tizenhét, nagyobbért pedig ötven pálczákra büntettetnek. Hogy pedig magát valaki tudatlansággal ne mentse, minden helységben ezen currens publikáltatván és leporeáltatván, predikátor vagy mesteruraimékkal is közöltessék, és minden ünnepet idejének előtte tudtokra adgyák.“

A helytartótanács, a fent elősorolt ünnepek közlése mellett előadja, hogy „fölséges császár és király urunk a vásár- és ünnepnapoknak az ország lakosai által megtartását, országunk magyarázatához képest parancsolni méltóztatott, mely ellenvétőkre rendelte, hogy a nemesek javaikból, a nemtelenek pedig testeknek sérelmével büntetessenek,“ — mint az fentebb, a currensben már előadva van.

Ezen currens mellett, a hus árszabását is közli körözés végett a szolgabíró a falvakkal, hogy a tehén- és bárányhusnak fontja szent Ivány napig három kr, ezután pedig tehénhus fontja egy poltura, juhhusé két kr. Meghagyja ugyanakkor a szolgabíró, hogy a farkasfejeket és verebeket ha a hó végéig meg nem szerzik, minden helységet 12 fitra fog büntetni. A nagy mérvben elszaporodott far-

kasok és verebek irtása végett azon eljárás vétetett foganatba, hogy egyes községekre kivettetett, hogy bizonyos idő alatt hány farkasfőt és verebet tartozzanak bemutatni, és ezzel a rendszeres irtásról beszámolni.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

I. A békési mozgalom eredete 1735-ben. Rákóczy Ferenc halála Rodostóban. II. Szegedinek másféleképpen Perő rácz kapitány fellépte. A turi zenebona. A szentandrászi bíró szereplése. III. Hevesvármegye felkelése a lázadók ellen. B. Orszy István felkelő kapitány felhívása. A mozgalom elfojtása. IV. A lázongók elleni ítélet, és kivégeztetések. V. Rákóczy József szerepe az 1738-iki török háborúban. VI. A pestis pusztítása és az ellen tett intézkedések.

I. III. Károly királynak önkényes és egységesítő kormány politikája, főleg 1732-ik évtől, midőn az elhunyt nádor Pálffy Miklós helyét úgy töltötte be, hogy Ferencz lothringeni herceget, leányának Mária Theresiának jegyesét királyi helytartóvá nevezte ki, — mindig inkább nagyobb elkeseredettséget idézett elő, mely főleg a nép körében, a tetteles kitörésnek fenyegető hangulatát készít elő.

Érdekes jelenség e tekintetben a békési mozgalom 1735-ben, mely a nép politikai hangulatának a Rákóczy emlékekkel szoros összefüggését is igazolja.

Rákóczy Ferencz sok hányattatás után 1735. april 8-án halt meg Rodostóban, száműzetési helyén. Fia József, Bécsből Velenczébe menekülve, 1734-ben érkezett atyjához Rodostóba.

Ez időben, a Tisza és Maros vidékén telepedett szerbek között, kik egykor Rákóczy ellenségei voltak, és akkor és azután is ezért sokféle kedvezményekkel halmozottak el a bécsi kormány által, nagy elégedetlenség kapott lábra, mely őket már-már a nyílt fegyverfogáshoz vezette. Kiváltságos állásuk, hű szolgálataikért kielégíthetetlen követeléseik fokozása, végre is összeütközött a bécsi kormánynak úgy administratív, mint vallásügyi politikájával, mely ez időszertint a kath. vallásnak, mint uralkodó állam-vallásnak minden téren való érvényesítésében állott. Ugy politikai mint vallási tekintetben teljesen külön állásuk ez időben nem vétetvén figyelembe, kitört az elégedetlenség; közöttök a titkos izgatás napról-napra nőtt, úgy hogy már szövetséges társak keresésére fordíták az izgatók figyelmüket, kiket a Rákóczy-emlék lappangó hiveiben csakhamar meg is találtak.

Az előbbi évek háborus eseményei között több ízben felmerült Rákóczy Ferencznek a külföldi udvarokkal folytatott tervezete, mely a sokféle szenvedésektől gyötrött hazában a szebb jövő remény-sugá-

raival biztatgatta a régi hivek kitartó várakozását. Most hogy az elégedetlen szerbek önvédelmi kényszer-helyzete is előállott, az elégedetlenek eddig békés táborra, egyetértve irányíták tekintetüket Rodos-tóra, honnan szintén ápolták a régi emlékek biztató érzelmeit.

II. Az elégedetlen szerbek élén Szegedinecz Péter köznéven Peró állott, a marosmelléki szerb határőrök kapitánya, kinek társaival volt összeköttetéséről, és az általok indított ugynevezett békési mozgalomról 1735-ben, Hevesvármegye alispánja a kancellárhoz intézett jelentésében ekképen adja elő a tényállást:

„Ápril 25-én reggel Thur városa notáriusa egy tanácsossal Egerbe jött, és panaszképen előadták azt a vizsályt, mely kiütt a köznép és előljáróság között jan. elején, a bíróválasztásból folyólag, az adó kivetésből származó neheztelesek és szemrehányásokkal vegyítve, és hogy a kántort a tanács, rősz magaviselete miatt kiakarván a helységből csapni, a nép a kántor mellé állott, kik körül a sok ellenkezés közben, egyik a nótáriust pofon vágta, kit aztán ezért kalodába vertek; de a nép megrohanta és erővel kiszabadította, a kalodát összetörvén, a tanácsbelieket pedig fenyegették, hogy szakállonkál és hajonkál fogva huzzák ki őket. Midőn ezeket elpanaszolták, az alispán dorgálással fordult feléjük, hogy mindezt csak most jelentik; de azzal mentették magokat, hogy a zavar lecsendesülésében biztak, a mi nem történt meg; és a nótárius előadja, hogy ápril. 23-án elment a korcsmároshoz a portio pénz végett, kivel beszélgetett a lefolyt zavargásokról, mikor is a korcsmáros elbeszélte nagy reszketve, hogy tegnap vagyis 22-én egy túri ember többekkel együtt iván a korcsmában, neki titkon elbeszélte, hogy máj. 1-én esendő vásárt felverik, álljon ő is közükbe. De ő azt mondotta, hogy ő számadó szolga, nem teheti, mire a korcsmárost a bíróhoz vezette, hol ugyanazt elbeszélte. Ezen történet előtt egy héttel Biharvármegyéből a Kőrösön lehozott méltóságos Haruker ur számára talpakat egy ember, a ki a notarius feleségének atyafia volt. Feleségének azon kérdésére, hogy miért most oly rongyos, holott azelőtt posztó ruhás ember volt, azt mondta, semmi, majd lesz az másképen is, mert minden órán más hír lesz, azért mond meg a sógornak, hogyha olyas marhái vannak, állítsa el utból, de senkinek ne mondja, csak a sógornak. Ezen elbeszélésre az alispán, rögtön összehívta mélt. báró Orezy István, Stészel Kristóf, Kozma Boldizsár szolgabíró urakat és másokat, kik előtt a turi előljáróság ugyanazokat elmondotta, mire Kozma szolgabíró esküjtével nyomban Turra küldetett, úgy hogy a notariussal menjen be Szolnokra a commendans urhoz, hogy szükség esetében a nationális miliatiából assistentiat adjon. Mikor azután innen Turra mentek, a tanács a főzavargók közül, kik a kalodát összevágták, tizet elfogatott és Egerbe küldetett, három megugrott és a szomszéd békésmegyei Szent Andrásra szökött, hova a tanács öt lovast küldött elfogatásokra. Ezek elis mentek Szent Andrásra, hol a bíró összehívta a népet, kik között volt a három turi ember is. Ezek kiadatását kívánták, és ekkor történt, hogy az elmúlt éjjel Tolnai ur árendás házáat felverték, fegyvereit és ruháit elvitték.

A bíró most egyszerre elé hozott egy nyusztos süveget, kezébe vevén egy hegyes tört, melyek Tolnai uré voltak, és az asztalt megütvén azt mondotta: Tudgya meg akárki, hogy többé nem szentandrászi bíró, hanem tiszta szín kurucz vagyok, én belőlem sem foly víz, hanem vér, és egy csepp vérem kifolytaig Rákóczy hive vagyok. Erre a turi lovasok megijedvén, menni akartak, de arestomba tették őket, lovaikat elvették, majd behajtották a ménest, lovakat fogdostak, felültek és mentek Gyoma felé, otthon nem maradt csak négy öreg, mire a turiak az arestomból megszöktek, és ezeket mind elbeszélték otthon, de csakhamar hallották, hogy már négy zászlóval vannak, kikre reáütött a szolnoki nationalis militia, úgy hogy egy strázsamester negyedmagával a zavargók által meg is öletett, egy pedig sebet kapott, de a zavargók közül is estenek el. Harmadnap mulva egy czédulát küldöttek fel a turiak Egerbe, melyet Pero kapitány irt hozzájuk, hogy az elfogott embereket ereszték szabadon, mert különben kimutatják a fogok fehérét. Mindezekre nézve, kivált hogy kurucz nevezetet ruháztak magokra, rögtön particularis gyűlést tartottak Egerben, holott is a szolgabíró Turról megérkezvén, e szerint referált mindenben. Determináltatott azért, hogy ezen vármegyéből minden nemes ember személye szerint, a helységek pedig proportione küldött fegyverekkel mennyenek, kiknek directióját mélt. Báró Orczy István magára vállalván, die 4. maj. elis indultak és Turra helyeztették táborukat.

III. 1735. máj. 1-én Egerben tartott részleges gyűlésen felvett jegyzőkönyv ekként szól: A legközelebbi napokban, a Kőrösön innen és tul főleg Szent-András körül Békésmegyében lázadás (seditiosus tumultus) történt és tömegekben, zászlóval, fegyveresen járnak-kelnek; nehogy e tájékra is betörjenek, és a lázadást ide is áthozzák, határoztatott: hogy ennek útját állandó, 300 fegyveres lovas, és 400 gyalog-felkelő szerveztessék a megyei tisztviselők által, és más megyék hasonló seregével közösen munkálva, sikeresítsék az ellenállást. Főkapitányul báró Orczy István választatott meg, kinek rendelkezése alá bocsátatik a megyei sereg. Költsége a megyei pénztárból lesz viselendő.

Bárá Orczy István, mint a felkelő katonaság kapitánya, rögtön máj. 2-án körlevelet intézett a megyebeli községekhez a következő intézkedésekre:

„Minthogy Tiszántul a Kőrös és Maros mellékén a mult héten feles tolvajok magokat összeverték és a helységek körül is némelyeket fölverték és jószágokban s magokban nem kevés kárt tettek, azon tolvajok pedig naponként felesen szaporodni mondatnak, — hogy ezen tolvajoknak fűstín való megfojtására mentől hamarább kiállhassunk, — — mind némes, mind nemtelen, nemességének, becsületének, jószágoknak és fejeknek vesztese alatt, mind paripáson, mind pedig gyalog, kiki személye szerint, mentől nagyobb sietséggel ide Gyöngyösre, jövő szerdára, vagyis máj. 4-ére jelen lenni el ne mulasztssa. Mely végre holnapi napon két regiment fog Szolnok-

hoz érkezni, a Jászság és Kunság is öt- vagy hatszázból álló fegyveres nép Szolnokba megyen, és a szomszéd, és a vármegyében levő két lovas regiment, 4. vagy 5. máj. be fog Szolnokhoz szállani, magam is kgylmetekkel együtt hét-nyolczszáz fegyveres néppel azon igyekszem, hogy a megírt napon Gyöngyösről megindulhassunk, a kik pedig gyalog lesznek, azoknak a helységek birái minden négy ember alá egy-egy kocsit kiállítsanak, úgy hogy magokat 4—5 napi élelemmel is ellássák. — — Puskapor és golyóbis itt fog adatni, mindaz által a kinek van készületje, magával hozza.“

Ezen körlevél mellett, az egyes községek által egyenkint kiállítandó gyalog- és lovas-katonák mennyisége is kivette volt. E szerint: Gyöngyösön a nemesek személyek szerint előállandók voltak, a népből 100 gyalog, Ványán 60 paripákon, Turon 150, Pathán a nemesekből és népből 50, Hatvanból 40, Kenderes minden fegyverfogható, Maklárról 12, Felnémétről 6, Balláról 4, Átányról 14 stb.

Mindezen intézkedéseket a vármegye saját kezdeményezése folytán, a mint a fent előadott módon értesült a mozgalomról, rögtönözve hajtotta végre, és értesítette az alispán a Pozsonyban időző főispánt és helytartótanácsot, az alább olvasható megyei gyűlés határozata szerint. A főispán nyomban máj. 7-én már válaszolt s tudatja, hogy ő felsége a vármegyei hadakhoz sürgős parancsokat bocsátott ki, ő maga Egervárosát is felhívta, hogy felkelő csapatát állítsa ki, és csatlakoztassa a megyeihez.

A helytartótanács máj. 7-én küldötte első felhívását a megyéhez, a lázadás ügyében, közölvén annak elfojtására megtett eddigi intézkedéseket, hogy Bácsmegyében hagyván az ottani ezred négy századát, a többi vezettessék a zavargók szétszórására, a kit csak lehet, fogjanak el, és Aradra, Váradra, Szegedre, vagy Budára szállítsák, hol rögtön kihallgatandók, hogy tulajdonképen mi az oka e lázadásnak. A további teendőkre majd később fog kellő utasítás kiadatni. Utasítatik a vármegye, hogy kellő felügyeletet fejtessen ki, nehogy a mozgalom ide is átcsapjon. Ha valami gyanus találatik, nyomban figyelem alá vétessék, felügyeljék a levelezéseket és ha valamire találhatnak, nyomozzák ki: ki a szerző, mi czélból indult ki a mozgalom? a tettesek szigorú őrizet alá helyeztessenek.

A békési mozgalom tehát még csirájában fojtatott el, főleg azon gyors intézkedések által, melyeket Heves és K.-Szolnok rendei a nemesi felkeléssel fogatosítottak. Szegedinecz Péter Aradvárában fogatott el, hol éppen időzött a nélkül, hogy titkos terveinek csak megkezdéséhez is foghatott volna. A Békés, Arad s Tur vidékéről összesereglett lázadó nép is széjjelveretett, vezéreik elfogattak s elítéltettek.

Békésvármegye 1735. máj. 28-án kelt átiratával köszönte meg Hevesmegyének, a mozgalom elnyomására eszközölt gyors és erélyes segédkezését. Orczy István pedig jun. 6-án resignálta a vármegye zászlóját, melylyel kiküldetését egy hó lefolyása alatt fejezte be.

IV. Az elfogottak ítélete ekképen szól:

1736. ápril 4-én a békési mozgalom ügyében eljáró delegált bíróság felségsértés czímen Szegedinecz Péter, másképen Perő, rácز nemzeti kapitány, Sebestény János szentandrási lakos, és társai ellen „ex capite nefandae perduellionis et laesae Majestatis Criminis“ Budán kihirdetett ítélete szerint.

Szegedinecz Perő pécskai rácз nemzeti kapitány, Sebestény János és Szilasy István társaival, a rácзokat felbujtogatva, hogy Aradot foglalják el, így isteni és emberi törvényeket megvetve, törvényes és természetes urok királyok ellen fellázadva, ezek vezéreül szerepeltek.

Sebestény János már 1734. őszén Pásztor Andrással bujtogattak, 1735. év elején Szilassy Istvánnal összefogva, és esküdve, Szegedineczczel titkosan tanácskoztak, a nép fellázítására tervet készítettek, és e végből az erdőháti járásban összeseregelve, az örmények fosztogatásához fogtak, Tarczánál és Erdőhegyen a népet lázadásra vezették, és ekként vezérkedtek.

Pásztor András, társai által vezetve, Érmelléken már 1734. őszén bujdosva lázitott, a haza és fejedelem ellensége Rákóczy Ferencz iránti hűségre biztatta, és ekként volt jelen és vezérkedett a tarczai és erdőhelyi lázadásra. Mindhárman ezen rettentő bűneikért halálra, és pedig először testök felső része kerékbe törendő, azután felnégyelendő, és négyfelé, Arad Nagyvárad, Sarkad és Szent-András felé akasztófára kötendő.

Matula Pál, Barta István, Szabó Péter, Szántó Mihály, kik ezen veszedelmes lázadás és perduellióban akképen részesek, hogy már nevezett haza és fejedelem ellensége Rákóczy Ferencz iránti hűségre esküdtek, Sebestény János és társai vezérkedőknek kész szolgálatára állottak és így a lázadás előmozdítói voltak lefejezendők, azután kerékbe törendők.

Kovács János szent-andrási lakos, csatlakozott ugyan a mozgalomhoz, Segedineczczel részt vett az örmények fosztogatásában, azonban mielőbb elfogatván, Aradon mindent bevallott, sőt a vezetőket is feljelentette, úgy hogy ezek idejében elfogatván, a további mozgalom megszűnt, ezért kegyelemből három évi közmunkára ítéltetett.

Az elfogottak közül 72 vádlott súlyosan terhelve, hogy az erdőhegyi gyűlésen a proscribált ellenségnek Rákóczy Ferencznek hűséget esküdtek, és a további bűnös cselekményekben részesek, mégis 12 külön választván, ezek halálra ítéltetnek, a kivégzés helyére vitessenek, ott közülök négy főbb bűnösön az ítélet végrehajtassék, a többieknek kegyelem adatván, Budára vitessenek közmunkára.

A többi vádlottak, különféle vidékbeliek, szabadon bocsátattak.

V. Az ekképen elfojtott mozgalom után, melyben a Rákóczy-emlék élénk szerepet játszott, még egyszer és ekkor utoljára nyitot-

tak tért az események Rákóczy Ferencz száműzött hiveinek és fiának Józsefnek fontosabb szereplésre. Az 1736. évben kiűtött orosz-török háboruban, csakhamar részes lett, mint az oroszoknak szövetségese Károly király is, és az Al-Dunán megindult ismét a török háboru, melynek szerencsétlen vége az lett, hogy az 1740. évi okt. 2-án megkötött béke folytán Belgrád török kézbe adatott vissza. A törökök ezen háboru folyamán Rákóczy Józsefet menekült társaival a határra küldötték, hogy az országot felkelésre bírják, kilátásba helyezve részére az erdélyi fejedelemséget. Az ország népe azonban nem mozdult. Később az események folyamán az egész mozgalom abba hagyatott. Az országban Rákóczy részéről felkelésre hívó proclamatiók terjesztettek, mely ellen 1738. máj. 22-én tartott megyei közgyűlésen hirdettetett ki a király máj. 6-án kelt parancsoló levele: „hogy Rákóczy József, néhai Rákóczy Ferencz öregebbik fia, atyja bűnéhez ragaszkodva, magát Erdély fejedelmének és Magyarország vezérének czimezve, a törökhöz állott, attól segélyt és támogatást nyerve, az európai hatalmakhoz is fordulva, királya és a törvények ellen fegyvert fogva, nyílt lázadásba tört ki; közhirrre tétetik, hogy ezen bűnöst mindenki megölheti, a ki élve szolgáltatja kézhez 10 ezer, ha halva; 6 ezer frt jutalmat kap. Komolyan intetik a vármegye, hogy ovakodjék mindenki a lázadónak segélyt nyújtani, sőt minden eszközzel leküzdeni törekedjék.“ Megyénkben a már ismertett békési mozgalom után egyéb nyoma a Rákóczy- emléknek nem merül fel.

Rákóczy József társaival együtt Rodostóba vonult vissza, a béke megkötése után, és ezzel örökre letűnt szereplése.

VI. Az Al-Dunánál folyó háboru 1738-ban, habár az ott helyhez kötött volt, a pusztító pestis behurczolásával, újabb szerencsétlenséget hozott az országra. A pestis tovább terjedésének meggátlására a helytartótanács rendeletei folytán, az alvidékkel való érintkezés szoros zár és ellenőrzés alá vétetett; betiltatott a kereskedők szabad járás-kelése, a vásárok tartása, egyes pontokon veszteglő és fertőztelenítő helyek szerveztettek, és csak ezen irányokba engedtetett meg az átkelés, itt nyert menetlevelekkel. Ily főbb fertőztelenítő helyek rendeztettek be Rakomazon, Csegén, Török-Szent-Miklóson. Heves és K.-Szolnok vármegyék 1738. évi aug. 7-én, és nov. 10-én tartott közgyűlésen intézkedett a szorosabb megyei zárlatról, még pedig úgy, hogy a tiszai átkelést teljesen betiltotta, a következő katonai erővel: Poroszlón, Füreden, Roffon, Abádon, Tiszabeőn,

Gyalun, Ványán, Sasson, Kürün, Czibakházán, Vezsenyben, tehát a szolnokrészi határmentén fekvő községekben két-két katonából álló zárlati őrszem rendeltetett ki.

1738. évtől 1743. évig tehát majd öt éven át pusztított ismét a pestis, épen azon időben, midőn a nemzet ereje, a kiütött háboru összes terhei viselésére vétetett igénybe.

A kettős megye tehát ismét zárlat alá vettetett, és főleg a tiszai alvidéken, a megyének egész hosszában katonai kordon huzatván, az átjárók mindenütt erős őrizettel vétettek körül, hol fertőztelenítő helyek rendeztettek be a megye határába utazók részére.

A kiadásokból következő, a legsúlyosabb év az 1739-iki volt; mert míg 1738-ban 1402 frt adatott ki a vész elleni intézkedések költségeire, 1739-ben 4972 frtot, 1740-ben már 2468 frtot, 1741-ben 1294 frtot találunk. A kiadások között találunk egy tételt, mely így szól: „a szandai vonalon emelt akasztófák készítésére 3 frt 67 kr.“ Gyógytári kiadás 1739-ben több mint 600 frt, orvosi majd másfél ezer frt szerepel. 1740-ben katonai kordon szervezését találunk már a megye felső részén is Hatvantól Istenmezejéig.

A halandóságról csak egy 1739-iki kimutatás nyújt tájékozást. Ezen kimutatás szerint ez évben a pestis áldozata lett összesen 6384 egyén; ebből munkaképes férfi 1021, ifju 622, gyermek 12 éves korig 1845, asszony 679, leány 2214. Legnagyobb volt tehát a halandóság a leányok között. Egy másik kimutatás az 1740. év folyamán marhavészben elhult állatok következő számát sorolja el: elveszett ökör 477, tehén 2061, tinó 1443, borju 1009, ló 1135, csikó 232, juh 29972, sertés 2056.

Hogy a gyengébb ázsiai kolera volt-e a pusztító vész ekkor, vagy pestis? meghatározni nem tudjuk. A hivatalos iratokban pestis nevezettel találkozunk.

Az óvszerek és a fertőztelenítésre vonatkozó intézkedések lényegesebb részei voltak, hogy a ház, melyben a ragály kiütött, rögtön zár alá vétetett és fertőztelenítetett következő módon. A fertőztelenítést napkelte után, vagy este kellett végrehajtani. A végrehajtásnál előírva volt, hogy a működő munkások éhgyomorral ne legyenek. Előíratott, hogy a ki az inficiálandó szobába lép, égő fáklyát vigyen elől, azután rögtön hintse el az anyagra, tüzre tegyen füstölőt és így füstölje egy órán át a szobát; akkor ablak, ajtó kinyitandó és kiszellőzendő volt. Az ágy, melyben a beteg feküdt elvitetni és a lazaretben megégettetni rendeltetett. A többi butorokra lemosatás, kifüstö-

tetés, kiszellőztetés rendeltetett, a falakra pedig, hogy kimeszeltessenek, vagy lekapartassanak. Ezt nyolczadik napra ismételni kellett és csak azután volt átengedhető használatra.

A fertőztelenítésre hivatalosan előirt szerek voltak :

a) a szoba fertőztelenítésére :	b) Füstölő por :
de sale Nitri libram mediam	de ligno juniperi libra 1.
de sulphure semuncias sive lotho-	de foliis Lauri semuncia 8.
nes tres.	de granis juniperi semun. 12.
de pice hispanica semun. novem.	De thure semuncias 4.
de storace " "	de sulphure " 8.
ez összetörve és vegyítve hasz-	de hircinis aut aliis cornibus,
náltatott.	ut sunt ungulae, equinae
	imminutae semun. 12.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

I. Károly király halála. Mária Theresia trónra lépte. Az országgyűlés összehívatik 1741. Követi utasítás, és annak szelleme. II. Az országgyűlés intézkedése a királyné megtámadt trónja védelmére. Gyalogok kiállítása porták arányában. Annak szervezete. A kiállított sereg magyar gyalogságnak nevezetik el. III. A nemesi felkelés szervezése. IV. A portális lovasság részletezése a földesurak között. Egy lovas kiállítási költsége. V. A személyes felkelés rendszere. VI. A királyné kéri a kiállított erőnek további hadba tartását. VII. A háboru további folyama és a hadi segély.

I. Károly király 1740. okt. 20-án halt meg. A Habsburg ház utolsó fiága mult ki vele, és az 1723. évi törvény erejével, leányára Mária Therésiára szállott a korona, ki mint akkor Ferencz lothringeni herczeg neje volt, ki is nyomban, okt. 22-én, átvevén az uralkodást, körlevéllel hívta fel a megyéket, hogy irányába, mint törvényes királyok iránt, hódoló hűségüket tanúsítsák.

Alig hunyta be szemét Károly király, és alig vette át az örökösödési törvény szerint Mária Theresia a trónt, az örökséget igénylők egész raja támadt fel, hogy ha másképen nem, fegyveres kézzel szakítják ki az elhunyt király hagyatékából az általok követelt osztalékrészt. Ezen igénylők között első volt a bajor király, Austria, Csehország és Tirolra; majd a porosz király Sleziára jelentette ki jogczimét és nyomban be is tört fegyveres hadával az általa igényelt területre. Ezen felül III. Ágost lengyel király Austriát és Stíriát, a spanyol fejedelem meg épen Magyarország és Csehország koronájára áhitozott.

A nádori szék üres lévén, gróf Pálffy János országbíró, még a tél folyamán jan. 29-én sietett az országban levő fegyveres erőt,

Cseh és Morvaország határa felé, mint a leginkább fenyegetett tájakra mozgósítani. Hevesmegyéhez érkezett utasítás szerint, Erdélytől a Tiszáig terjedő vidéken szálásolt katonaság, Károlyi Sándor vezetése alatt, átkelve a Tiszán, Heves, Nógrád, Bács vármegyén át Nyitrába volt összpontosítandó. A Nógrád megyében levő hét ezred, és egy ezred Hevesmegyéből Hont, Bars, Nyitra megyéken át Trencsénbe; a hevesmegyei három ezred ezen felül Nógrád, Zólyom, és Liptón át Árva megyébe; a többi Hont, Bars megyéken át Turóc megyébe; a bánati seregek Károlyi Sándor utasítása szerint a Tiszán átkelve, Heves, Hont, Nógrád, Nyitra Trencsén megyéken át Morvaország szélére vezényeltettek. Ide vezényeltetett a Tisza mentén levő katonaság is, részben a Velka szoroshoz Morva mellett.

A védelmi intézkedések mellett, az országgyűlés is összehívott 1741. május 14-ére, melyre követekül, ápril 12-én Egerben tartott közgyűlésben megállapított utasítással Dévay András és Gosztonyi István választattak meg.

Az utasítás pontjai ekképen szólnak:

1. Pozsonyban megjelenve nádor nem létében az országbirót, az ország primását, a kalocsai érseket és a többi székes püspököket, ország zászlóseit, és főurait kellő módon üdvözljék.

2. A főispánnal egyetértve, a kegyelmes királyi meghívóban a fejedelem és ország javára elsorolt feltételek érdekében úgy a megye javára is működjenek. Egyebekben is a többi statusok és rendekkel, az ország közjávára és a nép érdekei előmozdítására közremunkáljanak.

3. Midőn a koronázási eskü megállapításáról lesz szó, a követ urak a mérsékelt részszel legyenek egyetértésben. Hasonlóképen a nádor választásánál, és jogköre megállapításánál is.

4. Vallásügyekben, ha kölcsönös sérelmek hozatnak fel, az 1715. évi 30. czikk szerint, azok orvoslását a királyhoz igyekezzenek utasítani.

Az esküre vonatkozó sérelmek előhozatalánál, ragaszkodjanak az utolsó országgyűlés által elfoglalt állásponthoz.

6. A primás czimere, őt illető pisetum, úgy a többi püspökök jogai és javai, az alapító királyok értelmében adott előjogok és kiváltságokkal, helyreállítandók és fentartandók. Ez irányban törekedjenek a követek, nehogy ismét előálljon az 1561. évi 31. czikk 2 decretum esete, hogy az az egyházi rend megzavarásával, minden rend megzavartassék.

7. Azért oda igyekezzenek továbbá, hogy az ország ügyeinek intézési köre az udvari kamarától különítessék el, és az ország köz- és kir. javainak kezelése a magyar kamara alá rendeltessék.

8. A temesi banatus bekebelezése és Temesvármegye visszaállítása egyéb következményeivel, úgy a 13 város visszaváltása foganatosítsassék.

9. Egyházi, katonai, politikai és más kamarai hivatalokra, magyarok alkalmaztassanak. Oda igyekezzenek a követek, hogy ő felsége a maga

belső udvari ministeriumába is, az ország érdekében, megfelelőleg alkalmazzon az országhoz és királynéhez hű magyar férfiakat.

10. Ugy az egyházi mint világi hivatalok és javadalmak, valamint a kincstár kezébe került vagyonok hazafiaknak és ne idegeneknek adományoztassanak. Azért a fiág kihaltával rendelkezésre jutott javak, a leányág fúsitásával adományoztassanak.

11. A haza törvényei, főleg a kiváltságokra vonatkozók megtartassanak. A követek oda törekedjenek, hogy armalisok adományozása által, az adományozottak birtokában levő javak természete ne érintessék, és az ily birtokokon illetékes földesuri jogok változatlanok maradjanak. Armalisok, egyéb egyházi és világi javak, érdemes hazafiaknak, megfelelő taksa mellett adassanak. Indigenáknak, csak az országban érdemeket szerzett egyének véteszenek fel, mintegy elismerés fejében. És ezek is a törvények, főleg az 1681. évi 26. tczikk értelmében történjenek.

12. Az országban főpostamesterség szerveztessék, melynek a többi alávetve legyen.

13. A katonai szabályzat országgyűlésileg állapitassék meg, és annak szigorú megtartására utasitassék a katonaság.

14. A községek szabad kereskedése, főleg borral és terménynyel Austria felé, és más szomszédos tartományokkal, csekély díj mellett engedtessek meg. A só ügyében és annak ára megszabása érdekében, a követek a mérsekeltebb részhez alkalmazkodjanak.

15. Ha a Jézus-társaságbeli szerzet főnökségének Austriától való elkülönítése szóba kerülne, pártolólág legyenek mellette a követek.

16. A vármegye megütközéssel tapasztalta a felsőbb hatóságok által használt lealázó irmodort a vármegyéhez, mely modor ellen, a követek, tegyék meg a kellő lépéseket.

17. A jászok és kunokra vonatkozó jurisdictionális joga a vármegyének, főleg az igazság-szolgáltatás terén, és a politikumban rendeztessek, mert nem maradhat az országban terület, mely valamely törvényes hatóságnak alárendelve ne volna. Ugy több határmenti puszták és falvak visszakeblezését lesznek sürgetendők.

Az osztályos családok érdekében, ugy az arányosítás és sequestrálás ügyében, a fennálló törvényeket kiegészítő czikkelyek alkotandók.

Ha Borsodmegye Egervárosa iránt újabb igényekkel lépne fel, a statusquo mellett működjenek.

Ha a koronázás alkalmával, koronázási díj ajánlatnék, a követek készséggel járuljanak ahhoz.

Az utasítás pontjaiból kitűnik, hogy a vármegye is immár türehtetlennek ismeré fel az ország kormányzati rendszerében gyökeret vert önkényes eljárást, és az ország közgazdasági érdekeit sértő vámrendszert. Az országgyűlés megnyitását megelőzőleg april 4-én érkezett a helytartótanáctól a vármegyéhez egy felhívás, hogy az országgyűlésen ő felsége is meg fogván jelenni, miután az udvar még akkor

is gyászt viselend, a követek is, kivéve a megnyitási és koronázási szertartást, mely a szokott díszruhában fog ünnepeltetni, egyéb időben az udvar gyászához alkalmazkodva, hasonló sötét színű ruházatról gondoskodjanak.

II. Az országgyűlésen a koronázási hitlevél megállapítása után Mária Therezia jun. 25. megkoronáztatott, nádorrá pedig gróf Pálffy János választatott meg. Majd a nemzet kívánatai és sérelmeinek előterjesztése után, a királyné megnyugtató kijelentései tudomásul vételével, az 1723. II. és III. tczikk erejénél fogva, mely a magyar korona országainak, ő felsége a király többi örökös tartományaival együttes és elválaszthatlan birtoklását állapítja meg, a királyné örökös tartományainak és megtámadott birtokjogának védelme feletti tanácskozás vétetett fel a sürgős intézkedés napirendjére. A királyné előterjesztéseinek meghallgatásával a rendek szept. 11-én tartott országos ülésben a „vitam et sanguinem“ felkiáltást visszhangzó lelkesedés nyomán, ez évi 63-ik szakaszban, az 1723. évi II. és III. tczikk értelmében, megfelelő hadi intézkedések rendeltettek meg, melyek szerint a nemesi felkelésen kívül 21622 ezernyi gyaloghad kiállítását határozottatott az ott körülírt módon, és minden ebből vonható következtetés nélkül.

Az országgyűlésen hosszas és beható tanácskozás tárgyát képezte úgy a nemesi felkelés, mint a gyaloghad kiállítási módozatának megállapítása.

Mint tudjuk, a hadi adó kivetésének alapjául mindez ideig a porták szolgáltak, melyeknek gyökeres átalakítására a viszonyok kívánalmai szerint, még ez ideig sem jött meg a kedvező hangulat és akarat.

A portáknak régi, hiányos létszáma volt tehát irányadó most is a felkelés rendezésére és a gyaloghad kiállításának repartitójára is. A tanácskozás folyamán kísérletek történtek ugyan egyes megyék portái számának emelésére is. Heves és K.-Szolnok vármegye portáinak száma százra számított ez idő szerint; most kilenczcel megtoldani akarták. Azonban a vármegye követei erőlesen érveltek az ellen, kimutatták, hogy Polgár népe eloszlásával, ennek 12 portájából a vármegyére azon czimen rótt 6 portaszaporítás igazságtalan, mert ennek megfelelő népség a vármegye területére nem költözött. Kimutatták, hogy a vármegye előterjesztése folytán kiküldött vizsgáló biztos Ötvös Ignác is konstataulta, hogy Polgár népe ide nem telepedett, és a 6 porta ennek daczára sem iratott le.

Érdekes előterjesztést nyújtottak be a megyei követek ez alkalommal, melyben kimutatták, hogy a vármegye gazdasági gyarapodása, a Dunántul, főleg Pozsony vidékével, mily aránytalan viszonyokban áll, és így a porták megállapítására szolgáló feltevések nem egyenlők itt és ott: „míg ott például — szól az előterjesztés — a munkanapszám 8—10 garas, itt alig három garasra megy. Míg ott egy mérő buza ára 1 frt, itt 5—6 garast adnak érte, úgy hogy sokszor a termés szalmája értékesebb, mint a szeme. Itt a vizek rohamos kiöntései tönkre teszik a vetéseket réteket. És a marha ára mégis csekélyebb itt mint ott. Ott egy fejős tehén több értéket képvisel, mint itt 5—6.”

A vármegyére meghagyatott tehát a száz porta, mely szerint portánként négy gyalog vettetvén, 400 gyalog volt a fentemlített hadilétszámhoz a vármegye által kiállítandó, a lovasok számára pedig portánként egy-egy, tehát száz porta után száz lovas; hadi élelmezésül pedig termésben beszolgáltatandó volt portánként 16 mérő buza, és 30 mérő zab.

A gyalog-csapatok felszerelésére és ellátására pedig, kivéve a fegyverzetet, a hadi adó utaltatott. Ezen adó 1741-ik évben a vármegyében 52451 frtra ment, mely is az itt szokásos 570 házi porta után kivetve, esett házi portánként 92 frt.

A gyalog-hadsereg 13 ezredbe (legio) volt beosztva, úgy hogy egy legio állott 15 századból (centurio) egy század pedig 150 főből. Egy században volt egy kapitány, egy helyettes, egy zászlótartó, 6 tizedes, három dobos, 12 segéd, még 5 mellékszemély és 121 közkatona. Egy legio tehát állott 2250 főből. Az ezred (legio) törzskarában volt az ezredes (tribunus), ennek helyettese, őrnagy, hadbíró, ennek titkára, káplár, orvos, 9 segéd, és egyéb mellékszemélyzet, összesen 19. A hadsereg élén állott: két tábornagy, négy őrnagy, főszállásmester, két segédtsízt, két hadbiztos, két pénztáros, az irodai és szolgaszemélyzet.

Ezen hadsereg költsége ekképen irányoztatott elő:

egy század havi fizetésének összege	688 frtra ment,
15 századé	10323 frtra,
az ezred törzskaráé pedig	522 frtra.

Egy ezred (legio) pénzbeli szükséglete 12 hóra e szerint 130149 frt, 13 legioé pedig egy évre 1691934 frt.

Ehhez hozzáadva a ruházat és fegyverzet költségét, mely minden legénynél 20 frtra számolva 543300 frtra ment, továbbá az

ezredekhez szükséges sátrak költségét, egyenként 7 frtjával, 364 sátor 33397 frt; zászlók, egyenként 35 frtjával, 2730 frt; 45 dob egyenként 4 frtjával 2340 frt; minden ezredhez 16 társzekér 6 ökörrrel, összesen 208, egyenként 270 frttal számolva, 56160 frt; 416 szolga személyzet, orvosság stb, ugy a hadsereg fővezérletének szükségletére felvett összeggel, 2429759 frtot képezett a gyalog hadsereg évi költsége. A hadi adó az országra 2462193 frtra lévén felvéve, mintegy 32434 frt maradvány mutatkozott a szükséglet fedezése után.

A gyalog-hadsereg tisztjeinek havi díja volt: századosnak 50 frt, helyettesnek 20 frt. zászlótartónak 15 stb. közlegénynek 3 frt. Az ezredtörzsnél, ezredesnek havi 150 frt, helyettesnek 40, őrmesternek 20, káplárnak 10, orvosnak 15 frt stb. Tábornagy (Campi-marechal) havi díja volt 400 frt, őrnagynak (generalis vigiliarum praefectus) 350, főszállásmesternek 150 frt, tábornok hadsegédnek 90 frt stb.

A gyalog katonaság ruházatára következő előírás adatott ki. Magyar csákó vörös szegélylyel; vörös felső kabát ércz csattal; vratislavi vagy iglói posztóból szűk penczel, vagy kaputrok; meggy-szin köpeny, egy pár szintén meggy-szin nadrág; két gatya és ing, egy pár csizma, vörös öv, puskaporos edény 24 töltésre, bőr-öv és hüvelyek a bajonet részére, báránybőr takaró a nadrág és köpeny csomagolására.

Nevezetes a helytartótanácsnak 1743. máj. 14-én kelt leirata azon felhangzott panasz elintézésére, hogy a gyalogok a „hajdu“ elnevezés miatt gúnyolódásnak lévén kitéve, jövőre hivatalosan „magyar gyalogságnak“ neveztesse.

III. Az országgyűlés bevégezte után, nyomban megindult az országban a megyei felkelő seregek szervezése.

1741. okt. 17-én Mária Thérézia a vármegyéhez intézett leiratában ekképen ismerteti a helyzetet: „A kik az országgyűlésen jelen voltak, a mi előterjesztéseinkből, a megyei rendek pedig a követek jelentéseiből ismerik bizonyosan a veszélyeket, melyek a mi kedves Magyarországunk lakosait, főleg azokat, kik Austriával határosak, fenyegetik, midőn a francziákkal szövetkezett bajorok felső Austriát már megszállották, mely veszélyek elhárítására, az ősökhez méltó dicséretes lelkesedéssel, az ország rendei az általános felkelést, megfelelő lovas- és gyalog-sereg kiállítását határozták el. Azon időtől óta, az ellenséges sereg, már alsó Austriába is áttört, fenyegeti Bécset

és közeledek, hogy Magyarországnak is kiszámíthatlan károkat okozon. A fenyegető ellenség távoltartása végett, halaszthatlan szükség, hogy a vármegye által porták után állítandó sereg, úgy a nemesség által szervezendő, fegyverrel és lóval felszerelve, siessen oda, hova majdan kinevezendő előljárói fogják vezetni.“ Felhívja a megyét, hogy úgy a portális mint nemesi sereg kiállításában serénykedjék. Utasítja, hogy a portális seregnek felszerelési szükségletét az adóból fedezzék.

Ugyanezen év nov. 2-án kelt leiratában Mária Therézia királyné tudatja a vármegyével, hogy az 1741. 63. tczikk 1. §. szerint 21622 gyalogos lévén az ország által kiállítandó, tartozik a vármegye az országos felosztás szerint 100 portája után, portánként négy gyalogost számítva, 400 gyalogost kiállítani; ezek ruha- és fegyverszükségletét, úgy ellátását a magyar kincstár és adóalapból fogják fedezni. Ezek élén két kapitány, két helyettes és két zászlótartó fog állani. A vármegye ezen nemzeti sereg tartására, terményben 1600 mérő rozst, és 3000 mérő zabot fog a katonai raktárba beszállítani.

Majd az 1741. 63. tczikk 4. §. szerint a birtokos nemesség által portánként egy lovas kiállítására, és a személyes nemesi felkelés végrehajtására adatott utasítás. A királynénak decz. 5-én kelt leirata sürgeti úgy a nemesi felkelő seregnek, mint a portális katonaságnak kiállítását, az előirt termény-mennyiség szállításával, úgy hogy minden, e hó végeig teljesítessék. Termény-raktárak egyrésről a Morava és Laitha folyók mellett, másrésről Marhek és Szakolczánál voltak berendezve, hova a megyék, a rájuk vetett mennyiséget szállítandók voltak. Decz. hó 26-án ujabbán sürgősen hagyja meg a királyné, hogy „úgy a törvény erejénél fogva, mint magas személyünk, és királyi családunk iránt tanusított szeretet és ragaszkodástól ösztönöztetve, valamint a jelen körülmények között fenyegetett kedves haza, a jogok és kiváltságok érdekében, a Porosz ellen vezetendő gyalogság mellett a felkelő nemesi és portális lovasságot is, kellőleg felszerelve akként állítsa ki a vármegye, hogy 14 nap alatt a nádor rendelkezésére Morvaország felé utnak indulhasson.“

A portális gyalogság az előírás szerint felszereltetvén, kapitányokul megválasztattak: Kechly Farkas és Sütő János, helyettesekül Varsányi Imre és Hellebronth Antal, zászlótartókul Mand István és Bónár Tamás, miről Szirmay Tamás ezredes, kinek ezredébe volt a hevesmegyei gyalogság beosztandó, értesítetett.

IV. A vármegyének száz országos, illetőleg a megyei rendszerint 570 portája után, 100 lovas lévén a nagybirtokosok, vagyis porta-tulajdonosok által kiállítandó, minden $5\frac{1}{4}$ porta után számítván egyet, az 1741. nov. 24-én tartott megyei közgyűlésen a száz lovas kiállítása, a földesurak között porták arányában ekképen osztatott fel. Ezen felosztás, az akkori birtokosok felsorolásával, egyszersmind megismertet bennünket megyénk nagybirtokosaival és az akkori birtok-viszonyokkal.

Az egri püspöknek következő falvaiban: Gyöngyös-Püspöki, Soly mos, Tisza-Nána, Kis-Köre, Tisza-Püspöki, Tisza-Örs, Sarud, Maklár, Abony, Kápolna, Deménd, Felnémeth, Fedémes, Bakta, számoltatott $50\frac{21}{48}$ porta, mely után esedékes volt 9 lovas;

az egri káptalannak Tárkány, Báthor, Aranyos, Poroszló, Bocs falvaiban számolt $15\frac{11}{816}$ porta után 2 lovas;

gróf Starnbergnek Hatvan, Fancsal, Apcz, Csány falvaiban 20 porta után 3 lovas;

gróf Koháry generális Adács, Horth, Visznek falvaiban számolt $23\frac{3}{4}$ portája után 4 lovas;

a personalisnak (báró Grassalkovics) Radvánszkyval birt Gyöngyös, Debrő, Tófalu, Parád, Bodony, Balla, Derecske $21\frac{21}{48}$ portája után 4 lovas. Ez a Rákóczy Ferencz-féle debrői rész-uradalom volt, melyet akkor Grassalkovics és Radvánszky külön birtak;

a Nyáry-familiát illető Gyöngyös, Saár, Halász, Pata, Tar, Szent-Jakab, Kőtelek, Kürü, Pély, Heves, Bod, Átány, Örs, Karácsond, Detk, Ugra, Visonta, Domoszló, Felső-Nána, Verpelét, Sirok, Tarján falvakban számolt $105\frac{3}{4}$ porta után 19 lovas; (ez az egykori síroki Ország-h-féle várbirtok volt, melyről munkánk II. kötete 31. fejezetében bővebben szoltunk);

gróf Forgácséknak Gyöngyös, Pata, Tarján birtokai utáni 22 portára esedékes volt 4 lovas;

báró Orczy István Gyöngyös, Abád, Poroszló, Ivánka, Váraszó, Kövesd, Terpes, Bocs, Recsk birtokai után számított 16 portára esedékes 3 lovas;

Almágy Jánosnak Gyöngyös, Halász, Török-Szent-Miklós, Tiszabeő, Boczonád, Méra, Füged, Szaránk, Zsadány, Vécs, Halmaj, Mikófalva birtokon 41 porta után számoltatott 7 lovas;

Stészel Kristófnak Kürth, Sas, Ugh, Szaránk, Zsadány, Nagy-Rhéde birtokon volt 21 portája után 4 lovas;

Podmaniczky Jánosnak Vezseny és Földvár birtoka után 11 portára esedékes volt 2 lovas;

A Paluska és Kállay családnak Turon 39 portája után 7 lovas; Szolnok kincstári birtokon 3 lovas;

Pásztó, Hasznos, Bátor közbirtokosságnak 16 portája után 3 lovas; Ecséd, Rhéde $5\frac{1}{2}$ portája után a közbirtokosság kiállítandó volt 1 lovast;

A Földvályak szücsi, orosz, cibakházai 15 portája után 3 lovas;

Farkas István özvegye Tisza-Szalók, Szóláth, Istenmezeje 5 $\frac{1}{4}$ portája után 1 lovas;

Forgács grófné a Recsky családdal Abád, Szalók, Bura, Inoka, Nagyrév, Halmaj 5 $\frac{1}{2}$ portája után esedékes 1 lovas;

az esztergomi káptalan Szurdok-Püspöki és Atkáron 6 porta után 1 lovas;

gróf Károlyi és a többi birtokosok Poroszlón, Vezekényen, Szaránkon 5 $\frac{1}{2}$ porta után 1 lovas;

gróf Buttler Erdőtelken 4 porta után 1 lovas;

Vay Ádám Csányon, Szuhán 5 porta után 1 lovas;

gróf Keglevics, Berthoty Istvánnal Pétervásár, Kövesd, Bocs, Váraszón, Szucson 5 $\frac{1}{2}$ porta után 1 lovast tartozott kiállítani. Bessenyőn, Farmoson, Császon, Dormándon, Roffon, Derzsen, Szent-Imrén, Tiszabeőn, Szent-Erzsébeten, Leleszen, Mikófalán, Recsken, Csehiben, Maczonkán, Bekölczén, Dorogházán, Boczonádon, Szent-Domonkoson, Ludason, Viszneken, Mindszenten lakos közbirtokosságra szintén a porták után esedékes lovas-létszám vettető ki, ekképen 570 porta után a száz lovas repartíaltatott. Eger-városának, 9 portája után kilencz lovas kiállítása külön intéztetett el a város által. A költség, illetőleg a tartási díj szintén porták szerint vette-tett ki, 6 óra fejenként havi 6 frtjával számolva, beszedendő volt 3600 frt, mely összeg 570 porta után felosztva, esett portánként 6 frt 32 d. Egy lovas legény havi dija ekkor a törvény megállapítása szerint 6 frtra szabá-tott, míg a gyalogos havi dija 3 frt volt.

Ezen felül volt a felszerelési költség. E tekintetben a következő részletezés iratott elő:

Egy lovas katonának felszerelésére kívántatik:

Ruha. Mente, dolmán, nadrág 4 $\frac{1}{2}$ rőf, kék		
posztó à 1 frt 5 d.	4 frt 72 denár.	
szőr zsinór 27 rőf	— „ 32	„
két felől való makkos gomb	— „ 25	„
dolmán alá való bélés	— „ 30	„
két rud kapocs dolmánra, nadrágra	— „ 4	„
czérna	— „ 10	„
dolmán és nadrág varrásért	— „ 70	„
mentekötő	— „ 11	„
nadrágszij	— „ 20	„
veres szőr-öv	1 „ 50	„
egy pár csizma, sarkantyú és patkólás	1 „ 85	„
fekete süveg	— „ 42	„
posztó köpönyeg	3 „ 40	„
fekete nyakraváló	— „ 38	„
két pár fehér ruha	1 „ 70	„
mentevarrás és prém	4 „ 50	„

Összesen: 20 frt 69 denár.

Fegyver. Karabély, pár pisztoly	6	frt	—	denár.
pantallér csattal	1	"	—	"
lódíng szíjjal	1	"	—	"
puskapor, golyóbis	—	"	85	"
kard	2	"	40	"
kardszij	—	"	70	"
tarsoly	—	"	70	"
Összesen:	12	frt	65	denár.

Egy lómintegy	36	frt	—	denár.
pusztá nyereg	1	"	—	"
két puskatok	1	"	—	"
kantár, szügyellő, farmatring, kengyel- szij, lekötő szij, terhelő, puskatokra szij, kötőfék, két vaskengyel, zabla, pokrócz	7	"	20	"
abrakos tarisznya	—	"	16	"
vakarókefe	—	"	40	"
fekete bárányszőr nyereg-zsák	1	"	—	"
3 pár patkó és szög	—	"	52	"
egy zsák	—	"	35	"
két kötél 5 rőfös	—	"	50	"
Összesen:	48	frt	14	denár.

A felszerelés tehát összesen 81 frt 48 denárt vett igénybe. Egy lovas tehát felszerelve és 6 óra terjedő díjjal ellátva, 117 frt 48 denárba került.

V. A nemesség személyes felkelése és hadba állása, a törvény előírása szerint, a felsorolt kivételekkel és feltételekkel, szintén rendszerezettvén, következő eredményt tüntette fel.

Személyesen, vagy helyettes által, egy-egy lovast állítottak ki: az egri püspök és káptalan, gróf Buttler Lajos, báró Orczy István, Haller Zsigmond és Mihály, Almásy János, Stészel Kristóf, Taródy István, Kada Pál, Dévay András, Huszty István, a pásztói apátság, Hodosy János, Nagy János, összesen 15 lovast. Azután csoportokba osztva rendszereztettek mint: Sághy László, Polgár Boldizsár, Csányi János, Balajty Mátyás egy lovast; Hellebronth János, Péter János és Literaty János özvegyeik, Országh Pállal egy lovast stb. stb. Személyesen egy lovast kiállítók száma 15-re ment; a csoportokba osztottak száma volt 79, ezek 19 legényt szereltek fel; azután a többi nemesség, kiknek száma 637 volt, kiállított 37 lovast. Ezek a kisebb birtoku telkes nemesek voltak, kik között, mint feljegyezve van, mintegy 40 már „egészen elszegényedett volt.“ Ekképen a személyes

felkelés kötelezettségéből 70 lovas legény állítatott ki. Ehhez hozzá adva a portális 100 lovas, és más megyékben is birtokosok által itt kiállított legénységet, 204-re ment az ekképen kiállított lovas legénység létszáma, mely egyenesen a Nádasdy-ezredhez osztatott be. Ezenfelül 400 gyalog-hajdu kiállítása és felszerelése volt a vármegyének törvényszerű kötelezettsége.

E törvényes kötelezettségen kívül a vármegye „ő felsége szükséglete folytán a magyar lovasság segélyeül, jó szívből, tehetségéhez képest, ő felsége, az ország és az örökös tartományok ellensége ellen, következő lovasmennyiséget állított ki.“

Az egri egyházmegye kiállított	120 lovas.
Hevesmegye a maga egészében	50 „
a birtokos nemesség összesen	116 „
az armalista nemesség	115 „
a községek	305 „
Egervárosa, és a püspöki tisztek	100 „
Egerben a jogtanárok és tanítványok	28 „

Összesen: 832 lovas.

Az egyházmegye 120 lovasából állított a püspök 25-öt; a káptalan testületileg 6, ugyanitt Máriásy püspök 3, Kis János nagyprépost 15, Foglár György vicarius 2, a többi kanonokok még egyet-egyet. A gyöngyösi, tárkányi, pásztói, debrői, egri, patai, abonyi, szihalmi, mackári, mérai, kápolnai, ballai, dorogházi, bányai, bocsai, erdőtelki, pétervásári, szent-erzsébeti, csányi, horthi, detki, tati, adácsi, saári, halászi, bodi lelkészek 1—1-et. Hasonlóképen 1—1-et állítottak ki a jézustársaságbeli atyák Egerben és Gyöngyösön, a pásztói ciszterci atyák, a minoriták, serviták, trinitáriusok és misericordianusok Egerben.

A megyebeli mágnások és nagybirtokosok ekként állítottak ki: báró Grassalkovics Antal 6, gróf Buttler Lajos 14, báró Haller Zsigmond 4, báró Haller Mihály 2, báró Orczy István 4, báró Zsenyey Imre 2, báró Dörny Ferencz 3, Almásy János 5, Fay Gábor 2, Vay Ádám 2, Stészel Kristóf, Podmaniczky János, Tarody István 2—2, a négy szolgabíró: Csima Mihály, Szentgyörgyi István, Imreh József, Szubics Pál, Gosztonyi István jegyző, Szabó Márton ügyvéd 1—1, Kakas János, Páldy István, Darvas Sándor, Várady Zsigmond, Hodossy János, Kelemen Ádám, Kozma Boldizsár, Nagy Ferencz, Ürmendy György, Csörgő Bálint, Rottenstein Ferencz, Balogh

Ádám, Csókásy János, Vratarics Farkas, Vincze Pál, Szalay József, Brezovay Gyögy, Majzik András, Oláh István, Okolicsányi Mátyás, Berthoty István, Balogh István, Szombathelyi Ferencz 1—1, Borbély Mihály 15-öt.

A községekben lakos armalisták 115 lovast állítottak ki. A gyöngyösi 15, a ványaiak 12, bessenyőiek 5, hatvaniak 2, turiak 3, a többi községek armalistái 1—1-et.

A községek közül Gyöngyös 10-et, ugyanott 7 czéh 1—1-et, a községek nagyságuk szerint állítottak ki: Füred 12, Tur 16, Tisza-Nána 10, Szolnok 12, Török-Szent-Miklós 10, Horth 5, Hatvan 4, Patha 5, és ekként a többi is 2—3 lovast. Egervárosa 100 lovast állított ki, maga a város 20-at, 9 czéh 1—1, e czéhek voltak: a szabó, kőműves, ács, czizmadia, szövő, szűcs, üveges, kovács, lakatos czéh. Ezenfelül a városi magistratus személyenként, egyes polgárok, püspöki hivatalnokok külön-külön egy-egy lovassal egészítették ki a létszámot. Nevezetes a jogtanárok és hallgatók szereplése a lovasok kiállításánál. Összesen 28-at szereltek fel — mint a kimutatásban feljegyezve van, hálából, hogy ő felsége a Foglár György által alapított jogakademiát, az 1741. 44. czikkben megerősítette. Ennek folytán kiállítottak: Kindl Miklós és Huszty István tanárok egyet-egyet, a jóghallgatók közül gróf Erdődy János 15, gróf Buttlér Gábor 2, gróf Forgács László, báró Laffert József, Dőry László, Stészel László, Almásy Ignác 1—1-et, a többiek együtt hármat.

1742. jan. 6-án sürgető leirat érkezett a megyéhez, hogy inditassék már utnak a kiállítandó csapat. Megérkezett a rendelet is, hogy a nemesi felkelő sereg gróf Kevenhüller főhadvezér rendelkezése alá Bajorországba lesz szállítandó, hová hadaink már benyomultak. A másik rész felső Ausztriába, a kiadott utirend szerint lesz menetelendő.

Az 1742. évi nyári hadjárat sok szép fegyvertényekkel és győzelmekkel fejeztetett be. A királyné ez év szept. 6-án a vármegyéhez intézett leiratában ekképen ismerteti a karok és rendek által kiállított felkelő seregnek az ő legigazabb jogai védelmére, a bajor választó-fejedelem és más ellenséges fejedelmek támadó törekvései visszatörlesztésére hősi fellángolással kivívott sikereit. „Már magának az egyetemes felkelésnek hire, — így folytatja a leirat — egész Európa figyelmét felkeltette. A magyar nemzeti lovas seregnek Bajorországban, mint a cseh tartományokban véghezvitt dicső fegyvertényei, hogy az év folyamán annyi ellenségnek képesek voltunk szembe

állani, oly annyira emlékezetes marad, hogy ha észreveszik, hogy ezen nemzeti sereg most már visszavonulna, nemcsak bátorságuk ébredne fel, hanem vakmerőségek annyira ragadná, hogy az ország belsejébe újra betörni megkísérlenék.“ Felhívja tehát a királyné a vármegyét, hogy a kebeléből kiállított sereget hagyná továbbá is fegyverben, úgy azonban, hogy költségei a kincstárra háromolnának. A vármegye szíves készséggel engedett a felhívásnak, úgy a személyesen felkelőket, mint a portalis lovas-ságot utasította, hogy még egy évig ő felsége szolgálatára maradjanak, és jutalmul hazajövetelökkor a vármegye három évi tehermentességet biztosított részökre.

Maria Theresia

VII. A kiűtött háború sok változatokban folyt, majd béke-egyezkedési kísérletek léptek előtérbe, midőn az 1744-ik év ismét harciasabbá alakult át, úgy hogy Mária Theresia ez év márcz. 30-án kelt leiratában, az ellenség fenyegető közeledése folytán, hivatkozva a vármegye eddigi önfeláldozó készségére, további támogatásra, és segélykiállításra sürgeti a vármegyét. Ápril 16-án határozottatott, hogy a lovas század, rögtön felszerelve küldessék a harcz színhelyére. E század kiállítása most oly alapon szerveztetett, mint az a pestis folytán elrendelt katonai kordon keresztülvitelénél alkalmazott lovaslegények felfogadásánál helyesnek bizonyult, hogy évi 62 frt vagyis havi 5 frt 16 kr díjért, lóval és fegyverzetten, egy évi szolgálatra köteleztetnek az illetők, azon feltétellel, hogy midőn a vármegyén kívül lesznek, még havi pótlékul 2 frtot kapnak. Ekképen a száz lovas évi szükséglete, hadbaállás esetén 8000 frtot tett volna ki.

Az 1744. év nyarán fejlett fenyegető helyzetet gróf Pálffy nádor ekképen ismerteti a vármegyével:

„Fölséges koronás és örökös királyunknak kegyelmes asszonyunknak most is tartó nagy költségű háborui között, annyival nagyobb fájdalmat okoz az, hogy a Borussiai király, kivel Silesianak cessionájával is szorosabb békességet köt vala, reméltelen újabb állhatatlanságát és hitszegését már valósággal tapasztallja.

Ugyanennek alattomos szándékáról árnyékosan jelentették Fölséges asszonyunk kegyelmes rescriptumai, melynek még sub. 20. Martii ő felsége édes hazánkat érhető eruptiójáról tudósította — — a kinek akkor se szándékát világosítani, annyival inkább országunk törvénye szerint országostól ellene szükséges rendelkezéseket tenni — — őt ellenségnek declarálni még

nem lehetett. Most azonban állhatatlanságának és hitszegésének valósága nyilvánosságos lévén, mert egy rendbeli táborával már is Csehországba becsapott, más rendbeli 20 ezerre menő corpora Siléziának szélére huzódik, a mivel édes hazánkba, a mikor akarja becsapni szándékozik, jelenteni kívántam a vármegyének, hogy fels. királynénk és asszonyunk a kétségkívül való veszedelemre nézve, magát személyében tüstént ide Pozsonyba megalázta, maga belső titkos tanácsait egyedül magyar ministeriumát ide rendelvén, velünk együtt hazánk kétségkívül való veszedelméről tanácskozáván, hogy ő felsége oltalmáról és megmaradásáról gondoskodván, mint maga személyének, mint pedig országunknak oltalmát önmön nemzetünkre bizta“

Kifejti azután a leirat, hogy a veszedelem közelsége nem engedi már, hogy országgyűlés provideáljon az ellen, mert a morva és siléziai szorosokat rögtön elzárni kell, a particuláris insurrectio pedig erre elégtelen, azért most felhívja a vármegyéket, hogy a már felajánlott segílyt, saját magoktól állítsák ki, annál inkább, mert az ellenség sikeres előhaladásával, hazánk nemességének jogai is veszélyeztetve lesznek. Világos példa erre Silézia, hol tatármódra hajtották el a föld népét, az atyák leányait, férjeknek feleségeit elszedik, adókkal zaklatják. Felhívja tehát, hogy önvédelmök szempontjából is, fegyvert fogjanak, keljenek fel személyesen, ő maga fogna lenni a vezér, ha egészsége és kora megengedi, különben gróf Eszterházy József országbíró. E mellett vezénylő-tábornokok lesznek gróf Eszterházy Ferencz, gróf Károlyi Ferencz, báró Splényi Gábor és Beleznai. Személy és lóbeli portióval, kenyér, abrak, szénával ő felsége fogja ellátni. Fegyvert hasonlólag fognak, a mennyi szükséges lesz, a vármegye rendelkezésére bocsátani.

Ezen nádori leirat folytán, lássuk az 1744. szept. 1-én tartott közgyűlés lefolyását, melyen Erdődy főispán betegeskedése miatt részt nem vehetett. Jelen voltak Barkóczy Ferencz fenagrei püspök, Berényi Tamás, Grassalkovics Antal királyi személynök, Kis János nagyprépost, Püspöki András kanonok, gróf Buttlér Lajos, báró Bossányi Gáspár, báró Vécsey József, Almásy János, Stészel Kristóf és mások. Felolvastatott ő felsége aug. 18-án kelt leirata, hogy a porosz király miként tört reá, ennélfogva felkéri a rendeket, hogy a felkelés szerveztessék; majd a nádor fent ismertetett magyar nyelvű levele felolvasásával kir. személynök ő exja a felkelés szükséges voltát bővebben is jelezvén, „éljen Mária Thérézia“ zajos felkiáltással, annak foganatosítása el is határoztatott, még pedig kétféle módon, porták után kiállítandó lesz a birtokos nemesség által, mint a mult 1742. évben történt 120 lovas, a személyes felkelés pedig akképen szerveztetett, hogy az összes nemesség számbavétetvén, személyeik után 130 lovas felszerelése és kiállítása osztatott fel közöttök birtok-aránylag, mint az a multban is történt. A portalis lovasság kapitányául

Kozma Boldizsár, helyetteseül Borbély Szvoboda István, a személyes felkelésből alakított csapat kapitányául pedig Szombathelyi Ferencz, helyetteseül Szalay József választattak meg, a kapitánynak havi 25, helyettesének havi 20 frt díj mellett. Egy-egy legénynek havi díja a portalis gyalog-csapatban havi 3 frt, a lovas-csapatban 6 frt volt. A kapitányok mellett voltak még: egy-egy zászlótartó, őrmester, trombitás, orvos, ács, élelmező és négy tizedes. A két csapatnak utasításul adatott: „hogy a tisztek jó disciplinát tartsanak, őrkdjenek, hogy a legénység paripáit, fegyvereit rendben tartsa, el ne vesztesse, hogy ha a táborba érnek, a commanderozó generalisnak magokat insinuálják, hogy ha a palatinus, vagy más columnás generálisok tanácsába hívják, jelenjenek meg a kapitányok, és ott pro circumstantiis az ország törvénye szerint szóllyon; hogy időnként jelentést tegyenek az alispánhoz, és ha valamelyik halála történnék, annak napját feljegyezzék és mindenről számot adjanak.”

A viszontagságteljes hosszas örökösödési háboru végre 1748. okt. 18-án Aachenben megkötött béke-egyezménnyel fejeztetett be, mely szerint Mária Therezia csekély birtokrészek átengedésével, monarchiája többi országai jogos birtokosának elismertetett.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

I. Mária Therezia kormányzati politikája. A megyei jogkör megbénítása. Tisztújítások nem tartatnak. Erdődy püspök-főispán halála. II. Báro Barkóczy Ferencz püspök-főispáni beiktatása. Tisztújító-szék 1746-ban. III. Az 1750-ik évi tisztújítás. IV. Az 1751-ki országgyűlésre követválasztás és követi utasítás készítése. Annak szelleme. V. A vármegye közigazgatási élete. Az aratók bére. A dohánytermelés. A pipa-adó. A káros állatok pusztítása. A cigányok rendszabályozása. A cigány-zene. VI. A telepedés és a népesség fejlődése. A nemesség és jobbágy-ság szaporodása. A települők nemességi viszonyai. VII. A kereskedés közvetítői a görögök és ráczok telepedése Egerben és Gyöngyösön. Vallási viszályuk a század folyamán.

I. Mária Therezianak megkoronáztatása idejétől, daczára az 1748-ban létrejött békének, daczára a törvénynek, hogy országgyűlés legalább három évenként tartassék, nem hivatott össze 1751. évig, a mikor annak összejövetelét a királyné külpolitikai ügyei tették szükségessé. E helyett III. Károly kormányzati rendszere tovább is gyakoroltatott, sőt bővitetett az önkény javára.

Országgyűlés össze nem hivatván, melynek feladata lett volna a fejlődő igényekhez képest megfelelő igazgatási intézmények alkotása, a törvényességért rajongó nemzet ki volt zárva az alkotmányos haladás fokozatosságából; a nélkülözhetlen közigazgatási teendők közjogi érzelmeivel ellentétesen tovább is pátensek és rendeletek

alakjában intéztettek, hogy a nemzet lassanként szokja meg ez állapotot; és hogy a vármegyék mindezt nyugalmasan is elviseljék, az udvari politikának működő eszközei tovább is alaposan felhasználattak. Megszüntettetett ugyan az 1741. évi 20. tczikk erejével a neoaquistica bizottság működése, de helyébe lépett fokozottabb alakban a főbb nemességet lekötelő udvari kegyek és adományok bőséges forrása, míg a nemesség befolyásos részének fékentartása és a megyék nyugtalankodó lelkiismeretének lecsendesítése, a megyék jogkörét bénító helytartótanács ellenőrzésnek és a főispánok meg bővített hatalmi körének volt fentartva, mely célból külön rendelettel szabályoztatott az.

A magyar kormányzések, a cancellaria és helytartótanács, az udvari parancsok végrehajtói, az igazgatás legapróbb részleteit is hatalmukba ragadván, királyi parancsokkal és rendeletekkel, utasításokkal és meghagyásokkal annyira elhalmazták a vármegyéket, hogy azok többé nem önkormányzati, hanem a felsőbb rendeletek egyszerű végrehajtó közegeivé váltak. Megtiltatott a vármegyéknek, hogy a helytartótanács jóváhagyása nélkül akár az igazgatás, akár a törvénykezés terén bármi javítást, vagy módosítást tegyenek; tisztifizetés megállapítása, módosítása, új állomás szervezése, vagy bármi kiadás csak a helytartótanács jóváhagyásával történhetett; a legapróbb részletig terjedő parancsok érkeztek folytonosan, úgy köz- mint vitás magánérdekben. Például 1752-ben meghagyatott, hogy az adóvégrehajtásoknál minden frt után 1 kr végrehajtói díj szedessék; a párbajozók, külföldre csábítók, ujoncz-szöktetőkre külön minősített büntetés iratott elő stb. stb. A törvényekbe ütköző rendeletek ellen néha felirat határoztatott, legtöbbször néma megadással adatott ki végrehajtás végett. A nemzeti közszellem és alkotmányos érzék sorvadásának időszaka volt ez vármegyénkben is. A fejlődő és rendezetlen állapot állandó érdek-összeütközéseinél, a felsőbb kormányzat ügyesen használta ki az ellentéteket, melyek földesur és jobbágy, katolikus és más vallású között fenforogtak, és nem lévén törvényes irányadó szabályzat, mindenki a királyi kegytől várva érdekei védelmét, annak kinyeréseért sietett is hűségének és engedelmességének bizonyítványát szolgáltatni.

Ily viszonyok között, a megyei és országos közszellem és alkotmányos érzék lassu elhanyaglásának bekövetkezni kellett; és így történhetett meg, hogy daczára a nyílt törvénynek, a megyékben még tisztújítások sem tartattak. Vármegyénkben 1731. évtől, 1746.

évig, Erdődy püspök haláláig tisztujtó-szék szintén nem tartatott. A megüresedett helyek, időnként a főispán helyettesítésével illetőleg kinevezésével töltettek be. Az 1744. év folyamán Erdődy püspök halálával, vármegyénkben válság következett be, de nem a közszellem javára: mert Barkóczy püspök, Erdődy utódja, az udvari politikának még buzgóbb tolmácsa volt, mint elődje. Erdődy ez év aug. végén Pozsonyban megbetegedett, betegen érkezett haza Egerbe, hol is szept. 26-án meghalt. Temetése nagy ünnepiességgel nov. 12-én ment végbe, a megyei nemesség és papság teljes részvételével. A vármegye az okt. 18-iki közgyűlésen az elhunyt lelkiüdvéért 1000 mise-szolgáltatást rendelt, nyolczszázat temetés előtt, kétszázat temetés után.

II. Erdődy halálával báró Barkóczy Ferencz neveztetett ki egrí püspökké és 1744. év decz. 29-én kelt külön okmánynyal, a kettős vármegye örökös főispánjává. Főispáni beiktatása 1745. jun. 30-án történt, beiktató biztosul gróf Szirmay Tamás küldetett ide, mely napon azután a diszes közgyűlésen Barkóczy főispáni esküjét le is tette. Jellemző, hogy ez alkalomból a királyi biztosnak tiszteletdíjul 150 körmőczyi aranyat ajánlott fel a megye; de ezt Szirmay el nem fogadta.

Barkóczy főispán a tisztujtó-széket 1746. decz. 29-én Egerben tartandó közgyűlésre tűzte ki, melyen az Erdődy által gyakorolt tömeges jelölés helyett, most hármass jelölést látunk. Az alispáni székre kandidáltattak: Kada Pál, Dévay András, Gosztonyi István. Közfelkiáltással Dévay András választatott meg. Helyettes alispánná, szintén hármass jelölésből: Gosztonyi István. Hasonló jelölés folytán, a gyöngyösi járás szolgabírájává: Páldy István, esküdtekké Hamar Ferencz és Janoviczky János; a tiszai járás szolgabírájává Subics Pál, esküdtekké Pécsy Imre és Fejér Ferencz; a tarnai járásban szolgabíróvá Imreh József, esküdtekké Radics György és Gyulay József; a mátrai járásban szolgabíróvá Sztariczky Gábor, esküdtekké Kovács Márton és Ködmön Bálint választattak. Táblabírákká kinevezettek: a káptalanból két kanonok azután gróf Buttler Gábor, báró Vécsey József, báró Orczy Lőrincz, Stészel Kristóf, Kada Pál, Rottenstein Ferencz, Huszty István, Ugronovics Kristóf, Forray Márton, Almásy Pál, Kozma Boldizsár, Czeglédi Mózes, Szentgyörgyi István, Balogh Ádám, Csima Mihály, Brezovay György. Főbiztossá hármass jelölésből Ugronovics Kristóf választatott, perceptorrá Forray Márton. Ügyésszé ugyancsak jelölés folytán Szabó Márton. Jegyzökké, mint a jegyző-

könyvben foglaltatik, a főispán, őt illető jognál fogva, kinevezte Sághy Mihályt és Györgyi Jánost. Az al-biztosok kinevezése után Zelenay Miklóst hidak felügyelőjévé nevezte ki. A megyei jegyzők főispáni kinevezése most jött megyénkben először gyakorlatba. Mire alapította Barkóczy püspök e jogot, megmagyarázva nem találjuk. Később, midőn a tisztujítások már igen elhanyagoltattak, maga a helytartótanács 1765. aug. 5-én ¹⁾ a főispánokhoz intézett rendeletében meghagyja, hogy a jegyzők is választassanak és tisztujítások legalább három évenként tartassanak. Ennek daczára a főispáni kinevezés állandóan megmaradt.

III. Három év elteltével 1750. decz. 14-én tartatott ismét tisztujító közgyűlés Egerben, Barkóczy elnöklete alatt. Ezuttal négyes jelölések történtek. Alispánul megválasztatott ismét Dévay András, helyettesül Gosztonyi István. Főbiztosul a jelöltek közül Imre József, pénztárosul Forray Márton választattak meg. A szolgabíróknál kimondatott, hogy legalább a szolgabíró helyettese a járásban lakjék. Ekként a gyöngyösi járásban Hamar Ferencz, a tisztaiban Subics Pál, a tarinaiban Szentgyörgyi János, a mátraiban Kovács Márton választattak meg. Miután Subics nem lakott a járásban, tiszai alszolgabíróvá a jelöltek közül Hellepront Ferencz választatott. Ezen intézkedés is ezuttal történt először. A jegyzőket Sághy Mihályt és Murányi Istvánt, ez időszerint is a főispán nevezte ki, ugy a négy albiztost is.

Ez alkalommal határoztatott el az is, hogy Keszler Ferencz gyöngyösi chirurgusnak, miután a járásnak és ott a lakosságnak nagy hasznára van, 60 frt évi salláriumképen adatik.

A vármegyei főbiztos tiszti esküje ekképen szólott: „hogy félretéve minden kedvezést, mind az adókivetésnél, ugy a katona-elszálásolásnál és az átvonulók elhelyezésénél az igazság, méltányosság és a megye rendelete szerint fog eljárni.“

Tisztujító-szék nem tartatott azután egész hat éven át.

IV. Az országgyűlés végre 10 év után 1751-ben összehivatott.

Az 1748-ban megkötött aacheni béke napjai ugyanis, a körülmények folyamán csakhamar végéhez közeledtek. A királyné e békével megelégedve nem volt, a kényszerhelyzetnek engedve kötötte azt meg. Csak kedvező időre várt, hogy a vesztett birtokrészeket újból visszaszerezze. Az idő erre kedvezőnek mutatkozott. Mária Thérézia

¹⁾ Horváth 7. k. 381 l.

tehát, hogy előkészületeit megtehesse, jónak látta az országgyűlést újabb áldozatok kinyerésére összehívni.

1751. jan. 29-én Gyöngyösön tartott közgyűlésen hirdettetett ki Mária Therezia királyné 1750. nov. 27-én Bécsben kelt meghívója, 1751. april 18-ára Pozsonyban tartandó országgyűlésre.

A megye területén és azon kívül lakos, de itt birtokos országgyűlésre jogosult mágnások ekkor összeiratván, ez időszertint a megyében következők voltak: Barkóczy Ferencz egri püspök, Engel-majer Samu biduai püspök, Foglár György szerbiai püspök, Püspöki András vavadrái püspök, egri káptalan, esztergomi káptalan, a pász-tói cisterdzi apát, szent Jánosról nevezett prépost. A világi nemesek a következők: Haller Sámuel tábornok, báró Haller Zsigmond, báró Orczy Lőrincz, báró Bossányi Gáspár özvegye Barta Petronella, gróf Buttler Lajos indigena. A megye területén kívül levők: herczeg Eszterházy Antal, gróf Illésházy József, gróf Grassalkovics Antal, gróf Károlyi Ferencz, gróf Balassa Pál, gróf Keglevich Gábor, gróf Telekesy László (széki), gróf Forgách József, gróf Forgách János özvegye, báró Vécsey József, született Cziriáky Margit grófnő, báró Micházy Mária Döry özvegye.

Az országgyűlésre Egerben 1751. febr. 15-én tartott ülésben történt meg a követválasztás, melyre nézve következő érdekes főispáni kijelentést találunk a jegyzőkönyvben felvéve: „hogy ő Exja a főispán, hivatala erejénél fogva, jogosult volt ugyan törvényből folyólag jelölni, általa e tisztre alkalmasaknak tartott férfiakat, kik közül a megye aztán választandó volt; de e jogától eltekinteni kíván és a jelölés nélküli szabad választásnak enged tért a rendek részére, nem kételkedvén, hogy a közjót és békét munkáló férfiakra fog esni a választás. Nagy hálával és köszönettel fogadta a közönség e kijelentést és ugy határozott, hogy egyik követ, e tisztségben már jártas régi férfiak közül való legyen, a másik az új nemzedékből választassék. Mint ilyenek választattak meg: Gosztonyi István már volt követ és Sághy Mihály megyei jegyző.“ Az utasítások megkésztésére egy küldöttség bizatott meg.

Az utasítás 33 pontból áll. A szokásos üdvözlések előírása után, a 2-ik pontban meghagyatik, hogy a követek a királyi előterjesztéseket és kívánalmakat, a mennyiben az ország javát czélozzák, a főispánnal egyetértve elősegíteni igyekezzenek. A 3-ik és 4-ik pontban azon kérelem foglaltatik: „hogy ő felsége az egyházi és világi hivatalokra, mint eddig, érdemes magyar hazafiakat nevezzen ki.“

Nevezetes a 4-ik pont következő előterjesztése: „hogy ő felsége a helytartótanácsához,” mely most Pozsonyban van, törvény szerint kívánna ugyan kinevezni az ország minden részéből alkalmas férfiakat, de ezek távol szülőhelyeiktől Pozsonyba menni nem akarnak, czélszerű volna tehát ennek az ország közepébe való áthelyezése.“ Az 5-ik pontban az előbbi országgyűlés 28-ik czikkére hivatkozva fejezik ki: hogy ő felsége az országból való kiviteli kereskedés megkönnyítését vizen és szárazon már megigérni kegyes volt, ez irányban annak valóztatására kérik ismét. A 7-ik pontban örömmel említetik fel, hogy az országban levő kormányzések elnökei magyarok, kérik, hogy a postáknál is legyen ekképen. A 8., 9. és 10. pontokban azon körülmény adatik elő, hogy az elégedetlen jobbágyok földesuraik ellen fegyveres ellenállást is tanusítanak, és panaszaik felsőbb helyen figyelembe is vétetnek, és sokszor vizsgálatra királyi biztosok küldetnek le. Tehát oly törvény hozatala kívántatik, hogy a parasztoktól a fegyver összeszedhető legyen, a felsőbb hatóságok ne táplálják az elégedetlenséget a panaszok meghallgatásával, és királyi biztosok ne küldessenek le, hanem a főispánoknak adassék ki az ügy intézkedés végett. A 13-ik pontban panasz emeltetik, hogy a kincstár kezébe jutott javak licitáció útján értékesitetnek, mint most történt Balmazújvároson, hol megegyezés történt ugyan már, de nagyobb ajánlat nyújtatott be és a birtok annak adatott. Törvény útján büntetés szabandó az ily hálátlan honpolgárra, ki nem igaz uton szerzett pénzével licitációba ereszkedik, és ő felsége legjobb szándékát az érdemek jutalmazására, akadályozza.

A 15-ik pont az Ulászló király harmadik decretuma első cikkelyében foglalt, a Rákoson három évenként tartandó országgyűlés eszméjét veti fel, hogy ő felsége most saját költségén igyekszik eleget tenni királyi tisztének, tehát megfontolandó lenne, és a követek ezt szavazatukkal támogassák: hogy legalább felváltva országgyűlés a Rákoson tartatván, és a királyné költségeiről törvény alkottassék. A 16-ik pontban ajánltatik, a pénzszüke folytán kieszközölni ő felségénél, hogy a katonaság posztóbeli szükségletei ne drága pénzen külföldön, hanem hazai gyárak állításával idebent szereztessenek meg.

A 17, 18, 19, 20, 21, 22-ik pontokban vallásügyi kérdések tárgyaltnak. A vallásügyben a fennálló törvényekhez való ragaszkodás mondatik ki. Sürgettetik a primási jog visszaállítása, az egyházi javaknak a szent királyok hagyományához hiven való használása, a parochusok kasszájának eltörlése, a káptalanoknak ősi he-

lyére való visszaállítása, az apátságok és prépostságoknak magyar nyelvű és a hazában született érdemes egyháziaknak adományozása, és hogy azokban, mint most Jánoshidán és Pásztón, ne idegen novitiusok, hanem itt születtek neveltessenek stb. A 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 pontokban az igazságszolgáltatás ügyére a törvények szellemével megegyező intézkedések kéretnek, hogy a bírói eljárás, törvénytelen parancsokkal és egyéb közbevetésekkel ne zavartassék stb. A 31 és 32-ik pontokban a teherviselés kérdésénél meghagyatlik a követeknek, hogy a kerületek többi követeivel egyetértve, az itteni termelési viszonyokat, pusztító árvizeket, marhadögöket stb. figyelembe vételessék, főleg pedig hogy a vármegye nagy katonai átmene-
teli hely és már ezzel is tetemesen terheltetik.

De az országgyűlés tulajdonképen nem is a nemzet bajai elintézésére, nem alkotmányos intézmények alkotására, hanem főképen a hadviselésre szükséges eszközök megajánlására és a hadi adó szaporítására hivatott össze. Mária Theresia kormánya az ország vármegyéi és kir. városai között részletezett 2½ millióra menő hadi adó összeget, egy millió kétszáz ezerrel ohajtotta felemeltetni. Hosszas vita után 3 millió kétszázezerben állapítatott meg. A mint ez hosszas vita után megtörtént, egyes sérelmes esetek feletti tanácskozás után aug. 27-én hirtelen berekesztetett az országgyűlés.

Ezzel folytatott tovább a kényuralmi intézkedés minden téren, melynek egyes üdvös és helyes része, bár a közérdek kívánalmainak megfelelő volt, de tényleg alkotmányonkivüli volta csak súlyosbodott a központosító és egységesítő törekvés nyilvánvaló jeleivel.

1751. decz. 21-én tartott közgyűlésen jelentették be a követek, hogy az országgyűlésen teendőjüket bevégezték.

V. Vármegyénkben a politikai közszellem ezen hanyatló idejében, főleg a telepedés nagy munkája, és az ezzel járó közgazdasági élet tevékenysége foglalkoztatta inkább a kedélyeket, sokoldalú bajaival és a fejlődés felmerült gondjaival.

A vármegye elhagyott pusztái, részint a felvidékről, részint idegen országokból hozott telepes családokkal minden részen népesedtek, falvai élénkültek, az allodiális birtokok munkás kezekkel láttattak el, melynek művelési ágait és termékeit az 1748. jul. 29-én tartott megyei közgyűlés határozata ismerteti: az aratók munkabérének szabályozása alkalmából. E szerint határoztatott: hogy ugy a megyebeli, mint kívülről jövő aratók a tiszta buza után kilenczedet, a rozs után nyolczadot, zab, árpa, köles, kukoricza után nyolczadot kapjanak, és

ekképen történjék az elszámolás. Tehát megyénk főbb termelési czikkei voltak: buza, rozs, árpa, zab, köles és kukoricza. De a dohánytermelés is virágzott, és elterjedt volt már, úgy hogy a dohányzás maga, a sok tüzeset felidézésével komoly veszélylyé nőtte ki magát, melynek mérséklésére és megfékezésére már 1713-ban taksa vettetett ki: minden pipázó után 50 denár, szeles időben pedig teljesen eltiltatott. 1744-ben arra, a ki lemondott a pipázásról, és újra pipázó lett, háromszoros taksa 1 frt 50 denár rovatott. A pipások taksája évenként 1000 frtra ment, és ez összeg a megyeház építési alapjához csatoltatott.

Ez időben a farkas, veréb, szarka, varju, káros állatok elszaporodása okozott sok gondot a gazdasági életben; úgy hogy tömeges irtásukra, falvankénti kivetések történtek. 1744-ben a vármegye falvaira aránylag mintegy 179 farkas, vagy százezer veréb, 20—30 ezer szarka és varju irtása rovatott ki falvanként felosztva, melyik mennyi farkas, veréb, varju fővel tartozik beszámolni, birság terhe alatt.

1757-ben már nem falvak, hanem gazdák szerint rovatott ki a káros állatok irtása. Például 4 ökrös gazdára 50, két ökrösre 25 verébő beszolgáltatása vettetett ki.

1757. decz. 5-én pedig, a gazdasági életben szintén káros cigány-kóborlás megszüntetésére oly statutum hozott: hogy összeirattván, mindenik telepedése helyén tartozott maradni, és e végből megtiltatott, hogy lovat tartsanak, és ha birtokukban ló találtatott, annak elkobzása rendeltetett meg.

A cigányok kóbor életének megszüntetésére, még szigorubb intézkedések tetettek az 1773-ik évben. Ez év febr. 22-én kelt helytartótanácsi rendelet szerint, a kóborló és telkeken nem dolgozó családok cigányok két éven felüli gyermekeik elvételén, bizonyos díj fejében 12 éves korukig, egyes jobbágy családokhoz adattak neveltetés végett; megtiltatott, hogy sátorok alatt éljenek, házépítésre szorítottak, vajdájok elüzetett, ruházatuk minősége a népével egyenlőnek rendeltetett, cigányul beszélniök szigoruan eltiltatott, mesterség és a zenészet gyakorlása csak házzal bírónak engedtetett meg; megyénként összeirattak ellenőrzésök szempontjából; innen tudjuk meg, hogy például 1784-ben vármegyénkben 423 cigánygyermek osztatott széjjel neveltetés végett. Nagy költséget háritott ez a megyékre, úgy hogy azok felirtak, hogy e haszontalan és veszedelmes faj nevelési költségétől mentessenek fel. Innen tudjuk azt is, hogy a cigányok ez időben megyénkben is már a zenészettel foglalkoztak, a mi kitünik

a fenyegető törvényszék jegyzőkönyveiből is az 1773—80. év közötti időben, midőn a fentebbi tilalom folytán tilos zenélésért több koborló cigány-csapat sujtatik fogságbüntetéssel. Ezen esetek mutatják, hogy a cigány zene megyénkben a 17-ik század közepén már élénk gyakorlatban volt, úgy hogy daczára a tilalomnak, hogy csak letelepedetteknek engedtetett meg, még vándorutjokban is gyakorolták. Miképen jöttek ők magok a zene művelésére? csak véleményképen mondjuk el: hogy a század viharos éveiben, erdőkön-mezőkön tömegesen bujdosók fedezték fel első sorban, a vándor sorsban osztályos könnyű vérű cigány népnek szórakoztatásukra ezen módon is készséges és alkalmas zenei tehetségét, melyet fel is használtak, és ekképen bokrok és mezők ölén, a sors üldözöttek fájó keservének dal-lama mellett született a cigányzene, mely a magyar kedélyvilág tolmácsává vált.

VI. A birtok, gazdasági és népesedési viszonyokra az 1740—50-es években a már ismertetett felkelési adó és egyéb számadási adatokból nyerünk tájékozást.

Mint a személyes felkelésre és a portalis lovasok előállítására vonatkozó kimutatásokból kitűnik, volt vármegyénkben birtokos, vagyis portákkal, tehát jobbágysággal bíró nemes 61, az armalisták és a kisebb vagyis telkes nemes családok száma 800-ra ment 1741-ben. A házi porták alá sorozott jobbágyság száma a tarnajárársbeli 41 községben fenmaradt összeírás szerint, a faluban lakos egyházfiakkal, jegyzővel, iskolamesterrel 1530 volt. Egy-két község kivételével, a Tarnajárársban mindenikben találunk már lelkészt, jegyzőt, iskolamestert, harangozót. Több községben jegyző és iskolamester együttesen jön elő. A tarnajárársbeli jobbágy-népeség anyanyelvére nézve úgy találjuk, hogy a járásban 1740-ben költözködött be, például: Szalókra 44, Kerecsendre 14 német jobbágy-család, Zimmerman, Hobler, Fleischman, Fischer, Ruman, Kuch stb. nevekkal. Ezek az adóösszeírásban mint ideiglenesen taksa-fizetésre rovottak találhatók még, tehát csak ez időben telepedtek ide. Szent-Marián, Verpeléthen, Debrőn, Tófalun, Kaálban, Kompoltan, az összeírásban még tiszta magyar nevű jobbágysággal találkozunk. Tehát itt még ekkor német telepítés nem történt, az később következett be. Felsőnánán azonban tulnyomóan tót nevek jönnek elő: Hladova, Balvitz, Vulcsák, Juricska stb. Domoszlón felesen találhatók tót nevek, Zazrivecz, Szedlák, Kulik, Kurila stb. Tehát itt a telepítés, tót ajku családokkal már előbb történt.

Markazra 1742-ik évben szállított Bossányi Gáspár földesura mintegy 30 családból álló tót ajku települőt Gömör- és Hontmegyéből, miről Subics Pál szolgabíró jelentést tévén, elrendeltetett, hogy mig portaszámba való jegyzések eszközölhető lesz, megfelelő taksával fognak megrovatni. Még Hevesen találkozunk sok idegen nevekkel, melyek kétségkívül vegyes német- és tóttelepedésre vallanak. A vármegyének többi részén egyéb falvakban, fordulnak ugyan elő nem magyar nevű jobbágy-családok, de tömegesebb idegen hangzású nevek nem igen szerepelnek. Az 1756/7, évi portális összeírás szerint Hatvanban volt 9 porta, melyen lakott 117 magyar és 45 német jobbágy. Tehát az időben ide is érkeztek német települők.

A mi a fentebb mintegy 800 családban kimutatott nemességet illeti, ennek névsora az 1741. nov. 23-án felvett adólajstrom szerint tiszta magyar jelleget tüntet fel. A Tiszántul, Szolnok vidékén, például Ványán letelepült mintegy 60 nemes család, Boda, Balog, Dékán, Vas, Gyintó, Tarsoly, Dobák stb. nevűek. Kenderesen Hodosi, Vékony, Megyeri, Katona stb. Szajolban Hegedűsök, Csépán, Turi, Horpácsi, Viczián stb. családok a tulnyomók.

A mátrai nemesség: Recsken Borsosok, Ivádon Ivádiak, Kövesden Dancsák, Szent-Erzsébeten Ködmön, Bozó, Utasi, Ortó, Zay-családok, Szent-Domonkoston Balázsok, Birók, Mikófalán Kovácsok, Kelemenek, Bocson, Balog, Meleg, Szecskók, Leleszen Balázs, Bozó, Kovácsok stb. a tulnyomók.

A Tarnajárásban lakó nemesség is, bizonyos családok nagyobb mérvű megszaporodásával gyarapodott. Verpeléthen Kozmák; Kompolton Tompák, Simonok, Kis Benedek, Petheő-családok; Domoszlón szintén Kozmák; Detken Kis Benedek, Elek, Holló; Karácsondon Balázsok, Szécsiek, Fügeden Szökők; Tarcsán Maizikok; Örsön Radicsok, Erken Várkonyiak, Bodon Császárok, Átányon Galvács, Molnár, Madarászok; Bessenyőn ez időszerint 12 Szabó-család, Ragók, Mlinkó, Csathó, Vörös, Vas, Tuza, Uricsaládok, Farmoson Pókák, Veresek, Cziczék, stb. voltak legszámosabban.

A gyöngyösi járásban Gyöngyös városának ez időszerint 121 nemes családja volt; a multakhoz képest tehát, midőn még 180—60-ra ment a számuk, ott nagyon megfogyott. Feltűnő azonban, hogy az 1742. évben háromszázra tétetik a görög családok száma. Talán ezek megszaporodásának következménye, a nemes családok számának apadása, vagy talán a gyöngyösi armalisták vidékre költöztek és ott széledtek el. Ezen járásbeli nemesség magyar jellegét, szintén kivétel

nélkül, magyar neveik tüntetik fel. Hatvanban Dósák, Saáron Szécsiek, Apczon Szalai, Polyák, Gaál; Pásztón Csányi, Horváth, Szüghy; Patán Maka, Józsa, Berecz; Tarjánban Csomor, Ludányi; Rédén Rábaközy; Halászon Hamar, Vadász, stb. családok a számosabbak.

A gyöngyösjárási jobbágy-családok száma az 1722-iki összeírás szerint, Gyöngyös 310 jobbágy-népségével együtt, 24 faluban 1224-re megy. Ezen jobbágy-népség is ez időben tulnyomóan magyar nevet visel. A Mátrajárás 32 falujában 327 jobbágy-család, majdnem kivétel nélkül magyar jellegű névvel fordul elő.

Ez időben a rendkívüli hullámozásban levő telepedések miatt, a lakosság számáról, még hozzávetőleges tájékozást sem nyújthatunk.

VII. A közgazdasági és népesedési mozgalomnak érdekes részét teszi még az ipar és kereskedés ez időszakbeli állása, fejlődése, közvetítőinek szerepe kiváltságos helyzetökkel és viszonyaikkal.

A kereskedés ügyét megynkben a görög vagy rác nemzet mozgalmával látjuk összefüggésben, mely nemzetközi, közgazdasági és vallásos kérdésekre és ebből folyó vitákra nyújtott tért.

A kereskedés közvetítői, főleg a külföldi iparczikkre, már a török hódoltság idejében, leginkább török tartománybeli görögök voltak. Ezek közvetítették azon időben Török- és Magyarország között is a kereskedést, és ez okból a törökök védelme részökre biztosítva volt.

A török-hódoltság megszüntével, a görögök vagy rácok folytatták kereskedői tevékenységöket, és mint Egerváros első telepedésénél láttuk, a török uralomból itt maradt görög családok, állandó egri lakosok is maradtak. Számuk szaporodott 1691. év után, midőn a Csernovics-féle rác telepeésekből sokan Egerbe is vándoroltak, hol egy moscheát templomul is berendeztek istentisztelet tartására.

Az egri telepedés után Gyöngyösre is költöztek görögök, majd Hatvanba, Pásztóra és egyéb községekbe, hol kereskedői üzletök folytatásával, a megyei gazdasági élet fellendítésére közremunkáltak.

Midőn 1694-ben Egerben a város és földesurak között az úgynevezett Fenessy-féle egyezmény megkötöttet, annak egyik pontjában felvétetett: hogy a város birája a püspök által nemzetiségi különbség nélkül magyarok, németek és a rom. kath. egyházzal egyesült vallásu rácok közül jelölendőkből szabadon választandó lesz. Ezen egyezmény, és későbbi adatok is azt mutatják, hogy az egri görögök vagy rácok, egyesült keleti vallásuak voltak, és mint ilyenek vétettek fel az egri kiváltságos polgárok sorába. Több adat szerint, Fenessy

püspök térítette meg őket az egyesült vallásra, a polgári jogok biztosítása fejében.

Rákóczy idejében, midőn a muszka czár követei is megfordultak Egerben, későbbi adatok szerint, muszka-papok az egri egyesült vallásu ráczokat a keleti vallásra térítették át. Erdődy püspök idejében csakhamar kitört a viszály, a most már keleti vallásu ráczok és a püspök között, mert a Fenessy-féle egyezményben a polgári jogok csak az egyesült vallásuakra levén biztosítva, épen úgy mint más nem katolikus vallásu, ezek is eltiltattak Egerben az ingatlan vételi jogtól és vallásuk szabad gyakorlatától.

Gyöngyösön más viszonyok forogtak fenn a kereskedői üzletet gyakorló, oda vándorolt görögökre nézve. Egyszerűen mint átmenő kereskedők bizonyos feltételek mellett tartózkodhattak ott. 1715-ben újabban szabályoztattak a feltételek, mert „a helységbe levő arnótok (görögök) eddig oly conditióval erigálhattak compániát, hogy magok áruival drágaságot nem okoznak; mert egyébre török portékán kívül engedmények nem volt, és most a lakosok nagy kárára, eleségeket szedvén, két áron árulgattyák; de egyebekbe is violalván a conditiókat,“ — tehát továbbra a következő feltételek irattak elő: egy társaságot tartoznak képezni, de csak azok, a kik boltokkal birnak, előljárót választszanak, de mindenben a hatóság alá tartoznak; csak idegen portékákat árulhattak, magyar mesterek munkáival nem kereskedhettek. Vallásuk nyílt gyakorlása tilos volt, sem papot nem tarthattak, sem templomot nem építhettek. A ki katolikussá lett, szabaddá is lett. Évnegyedenként 50 tallér taksát tartoztak fizetni.

A Csernovics-féle rácz települtek — mint tudjuk — telepedésük idejében bizonyos kiváltságokat is nyertek Leopold királytól, melyre támaszkodva emeltek panaszt most már mindenfelé, hogy ezen nyert kiváltságaikban háborgattatnak, miért is 1723. szept. 7-én a helytartótanács figyelmeztette a megyét is, hogy az illir és rácz nemzet privilegiumai fentartandók. Ezen rendelet ellen, hogy az Egerre nézve nem alkalmazható, Erdődy püspök óvást is tett a megyei közgyűlésen, miután Egerben a Fenessy-féle egyezmény szabályozza a lakosság városi jogát, és így az illir nemzetet is. Nem is vétetett e rendelet Egerben figyelembe; és itt mint acatholikusok tekintetvén, reájok is alkalmaztatott mindazon tilalom, mely az evang. és helv. felekezetűekre életbe léptetett, mely szerint Egerben többé sem polgári jogban nem részesítettek, sem ingatlant nem vásárolhattak; a czéhek pedig, miután czéhlevelők csak kath. vallásuak egyesülését

engedélyezte, többé kebelökbe a keleti vallásu ráczot fel nem vették. A ráczok nem is szüntek meg ez ellen újabb és újabb panaszos felterjesztésekkel Bécsbe a királynéhez fordulni, honnan a helytartótanács utján 1752. aug. 3-án oly értelmű rendelet érkezett, hogy a görög-keleti vallásuak irányába alkalmazandó ugyan az acatholikusokra fennálló vallási rendelet, a részökre biztosított egyéb kiváltságok azonban épségben maradnak azért is, hogy ezzel „ő felsége és a görög-keleti vallásu orosz császárral kötött szerződés és egyezés még inkább szilárdíttassék.“ E sorok azon külpolitikai változást igazolják, mely ez időben Mária Théréziát, Fridrik porosz király ellen a francia és orosz barátság és szövetség keresésére indították.

A vallási viszály mellett, a görög kereskedőkre egy másik nagy kérdés merült fel abból, hogy folytonos közlekedésben és vándorlásban a török tartományok és Magyarország között állandó telepedés nélkül: nagy részök honossága is bizonytalan volt, a miből az a veszély származhatott, hogy kezökben tetemes pénz lévén, mint török alattvalók, káros visszahatást idézhetnek fel esetleges török háboru kitörésével. A helyzet tisztázására 1752-ben a helytartótanács oly rendeletet bocsátott ki, hogy a görög és rácz kereskedőktől mindenütt hűségeskü veendő ki, és a kik letenni vonakodnak, 6 hó alatt az országból kiutasítandók.

Ezen rendelet folytán 1752-ben a következő adóssági betáblázások nyújtattak be vármegyénkben, közgyűlésen és törvényszéki üléseken.

Almásy Pál több gyöngyösi görög kereskedőnél levő 1600, 400, 900 stb. frtot tevő contractusait tábláztatta be. Dévay András alispánnak Petakovics görög kereskedőnél levő 200 frtja; Szentgyörgyi János szolgabírónak Kis Ádám egri görögknél levő 400 frtja; Subics Pálnak 300 frtja Nagy Ádám egri görögknél; Mészáros Józsefnek 1000 frtra menő követelése stb. stb, mely összegek 6%-tólival tábláztattak be. Ez időben — ugy látszik — a megyei urak heverő pénzeiket egyes kereskedőknél gyümölcsöztették, és most jónak látták azok biztosítását a szokott módon eszközölni.

Egerben az 1752-iki rendelet után, az a gyakorlat maradt fel a keleti vallásu görögökre nézve, a mi a nem katolikusokra általában érvényben állott: hogy miután itt már régi idő óta imaházuk is volt, csupán arra szorítkozva gyakorolhatták vallásos szertartásaikat; azonban minden ujítás tilos volt annyira, hogy még templomjuk javítását is engedélylyel eszközölhatték. Polgári jogokat

azonban nem gyakorolhattak. Ez ellen és vallásuk teljesen szabad gyakorlata végett, ezután is folytonos panasz és kérelemmel jártak Bécsbe, főleg 1777-ben, midőn új templom építését tervezték, és mint illir nemzet, iskolájukba görög tanítót kívántak alkalmazni: „hogyan atyáik emlékéhez hiven, gyermekeik görög nyelven képeztessenek.“ Teljesebb szabadsághoz azonban csak József császár idejében juthattak. Ez időben mintegy 1500 lélekből állott számuk Egerben.

A görögök hűségeskü letétele időnként sürgettetett a megyében, mint 1774-ben is, mikor fogadást kellett tenniük: hogy a török honosság alól lemondanak, és közösséget a török kereskedőkkel nem tartanak fel.

Gyöngyösön 1774-ben indítottak mozgalmat templom építése és lelkész alkalmazása végett. A tanács nem engedte ezt, majd a királyhoz fordultak kérelmekkel, honnan jelentéstétel végett leküldetett a megyéhez. A gyöngyösi tanács a fent ismertetett 1711-ben kelt statútummal igazolta, hogy e jog nem illeti meg a gyöngyösi görögöket, mert akkor csak azon feltétellel kaptak telepedési jogot, hogy vallásuk nyílt gyakorlatára igényt sem tartanak. E vallásügyi vizsályt is a József-uralom után, az 1790/1-iki országgyűlés oldotta meg.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

I. A közviszonyokra vonatkozó kormánypolitika hatása. Összeütközések földesurak és jobbágyság között. Az egriek viszálya Barkóczy püspökkel. Pótegyezmény a város és földesurak között. II. A vallásügyi rendelet hatása. Polgári Mihály turi praedikátor elfogatása, a vizsgálat. Elszökése. Nánásy András és az evang. felekezetűek elleni vizsgálat Gyöngyösön. III. A mezőtur-vásárhelyi kurucz felkelés. Törő Pál és társai lázadási pere. 1753. IV. A Rákóczy-emlék utolsó tünete Mezőtur vidékén.

I. A már jellemzett kormányzati politika általában, mely az ország fejlődő igényeihez mért alkotmányos intézmények alkotását folyton halogatta, és önkényes rendeletekkel igyekezett a közszükség követelményeinek eleget tenni, — gyümölcsét a következő eseményekben érlelte meg.

A fentebb ismertetett 1751-iki követutasításnak egyik érdekes pontjában panasz emeltetik, hogy a jobbágyság fegyveres ellenállását elősegíti az, hogy földesuraik ellen hangoztatott vádjaik felsőbb helyen meghallgatást találnak, és ez érdekében néha királyi biztosok küldetnek ki. Ennek indoka abban keresendő, hogy megyénkben is a tömeges telepítés folyamatban lévén, a földesurak és jobbágyság közötti érdek-összeütközés napirenden volt, és miután a viszonyok-

nak megfelelő törvényszerinti szabályozás, országgyűlés nem létében nem történhetett: a jobbágyok sorsa a földesurak önkényétől, ez ismét panasz esetében a felsőbb kormányzékthól függött; és ekképen, az udvari politika kezében magasabb érdek eszközeül szolgált ez állapot is, melynek súlyát érezte maga a birtokos-nemesség is; és így adott kifejezést azon gyanujának, hogy a folytonosan Bécsbe vitt panaszkodás csak ápoltatik az ottani készséges meghallgatás által. Pedig a helyzet következménye volt ez, mert míg egyről állandó tér volt hagyva a földesuri önkénynek, a folyton fokozódó jobbágy-gyűlölet sérelme orvoslását ott kereshette, hol meghallgattatást talált, és hol megragadták az alkalmat ez uton is belenyulni a népnek köz- és magánügyeibe.

Szakadatlan volt tehát ez időben a parasztkodó küldöttségek Bécsbe vándorlása, hol ez érdekből gazdag jövedelmet szedő ügynökségek állottak az illetők rendelkezésére és panaszaik közvetítésére.

Vármegyénkben ez időben a legélesebb összeütközés Egerben történt, melynek anyaga még Erdődy püspök idejéből gyülemlett fel.

A Fenessy-féle általunk ismertetett szerződés értelme felett tört ki a viszály, Erdődy és utána még inkább Barkóczy püspök, különben is az akkor uralgó hatalmi szellem által vezéreltetve, a mi a közkormányzat terén is érvényre emelkedett, a Fenessy-szerződésnek pontjait tisztán a fallal körülkerített, mintegy 991 holdnyi városi területére magyarázta; a szerződésből származó jogokra nézve a falon kívüli részt kizárván, az itt épült külvárosok és általában levő földterületre, feltétlen rendelkezési jogot vitatván és gyakorolván, ebből folyólag az összeütközés elkerülhetlenné vált a város népével, mely a Fenessy-egyezséget a falon kívüli Almagyar, Czegléd, Tihámér stb. most már városi határt képező egységes területre követelte.

Végre a lappangó válság 1745-ben tört ki. A nép élén Visontay Mihály állott, ki a sérelmeket tolmácsolván, a királynéhez fordultak orvoslás végett. Visontay és társai a földesurak által elfogatván, börtönre vettek, és Visontay Mihály mint főizgató egy uri széki határozattal Egervárosából száműzetett, javai eladattak, és a bejött pénzérték rendelkezésére bocsátatott. Visontay a száműző végzés ellen a királynéhez fordult, és ez a vármegye törvényszékéhez küldetett le felülvizsgálat végett. A törvényszék 1750. ápril 14-én tartott ülésében helyben hagyta a kiutasító határozatot.

E közben a város felterjesztése a királynéhoz a Fenessy-féle transactionnak elmagyarázása, és úgy a birtokviszonyokra, mint a város hatósági jogaira vonatkozó sérelmek miatt, felülvizsgálatra a vármegyéhez utasítatott, melynek kebeléből gróf Grassalkovics Antal és gróf Károlyi Ferencz küldettek Egerbe mint megyei biztosok, kiknek sikerült a város és Barkóczy püspök, mint földesurok között a fenforgó kérdések kiegyenlítésére 13 pontban egyezményt hozni létre, melyet a város részéről Focht Antal bíró, Neumayer Ferencz, Boros Imre senatorok, Kormos András jegyző irtak alá, a fentnevezett kiküldöttek tanúsága mellett. Ezen egyezmény 1750. ápril 14-én tartott megyei közgyűlésen a következő jelenet mellett mutattatott be jóváhagyás végett. A közgyűlésen Barkóczy főispán elnökölt. Megjelentek az egyezményt aláíró városi bírák és tanácsnokok, több lakos által kísérve, és élőszóval előadták, hogy az ő felségéhez felterjesztett sérelmi pontokban foglaltakat akkor tökéletesen nem ismerték, és most töredelmes szívvél bánják, hogy ő exját megbántották; mert ő exja semmi innovatiót nem tett, folytatta elődjének ususát, és így, ha a transactio némely pontjai megsértettek, azok iránt kapacitáltatván, az orvoslást kész is megadni, tehát méltatlanul vádaskodtak ellene. Ezen előzmény után a kötött egyezés felolvasatott és jóváhagyatott; mire Barkóczy püspök a sértett önértet hangján szólalt fel, hogy mint hurczolták meg becsületes nevét és jellemét az ország előtt és vádaskodtak ellene ő felségénél hálátlan alattvalói, most ime magok bevallják, hogy tudatlanok voltak, azért meg is bocsát nekik és atyai kegyeibe fogadja a várost ismét. Majd Gassalkovics és Károlyi fejezték ki a püspöknek köszönetüket, hogy ő exja megbocsátja a méltatlanságot és atyai szeretetébe fogadja az egrieket.

Az egyezmény pontjai voltak: hogy a város a falon kívüli malmát 1717-ben a püspöknek engedte át posztó-gyártás céljából. Azonban ennek felhasználható nem lévén, örlő-malomnak alakította át Erdődy. A város most ezt visszakövetelvén, ennek fejében egy alkalmas malomhely jelöltetett ki. A város a transactio sérelmének tartotta a hajduhegyi területnek püspöki allódiumba vételét; most az részben visszabocsátatott a lakosság birtokába, hetedfizetés mellett. A város, népessége szaporodásával a piacz mellett a mai városház területét hatósági célokra megvásárolta. Mint tudjuk, ezen ház hely Noszvaj Ferencz néhai török földesuré volt. A püspök eltiltotta a várost a vételtől, hogy erre nem volt joga. Most az egyezményben a püspök beleegyezett, hogy birtokába szerezze a város, egyéb házait azonban

eladni tartozott, hogy egyesek kezébe jutván, az adóalap növekedjék. A bormérésre, helypénzszedésre, a birói jogilletékre is külön egyezmények kötöttek. Ezzel fejeztetett be egy időre a város és püspök közötti viszály.

II. A vármegye belső békéjét és nyugalmit nem kevesbé zavarták a vallásügyben időnként érkezett felsőbb rendeletek, melyek az ágostai és helvét felekezetek vallásgyakorlatát korlátozták. Az 1749. jun. 17-én kelt helytartótanácsi rendelet egész büntető codexet ír elő az apostotákra, kik a birói minősítés szerint 1—2 évi börtönnel, ennek kitöltése után, ha vissza nem tértek a kath. egyház kebelébe, vagyonuk elkobzására, ha nemtelenek voltak, örökös közmunkára vagy száműzésre voltak ítélendők. Ilyen és ehhez hasonló rendeletek végrehajtásánál a kegyetlen elbánás~~ának~~ esetei, csak a nem szünő izgalomnak váltak anyagává.

Ezen időbeli vallási izgalmak egyik érdekes történetét a turi praedikátor, Polgáry Mihály és Nánásy András elleni vizsgálati iratok a következőkben tárják elő:

Polgáry Mihály turi predikátor, Turon szállásolva levő Haller- ezred zászlótartója Makdernoth nevű által bevádoltatott, hogy 1752. jun. 11-én a néphez a templomban ilyenféle beszédet tartott: „mivel-hogy már sok helyeken ecclesiájoktól megfosztattak, naponként azon igyekeznek, hogy a meglevőktől is megfosztassanak. Volt egy ember, a ki saját ecclesiájának védelmére kelt, azért börtönre vettetett, koldussá lett, most annak részére alamizsnát gyűjtünk. Ezzel ő felségét meg nem sérti, mert emlékezzék meg saját elejéről, a kik csak habsburgi grófok voltak és most oly nagy méltóságra jutottak, még is minket megszenvetnek, most pedig kiüldöznek vallásunkból. Pedig ne hidje el magát, hogy a korona fején, a pálcza pedig kezében van, mert találkozok olyan, a ki a koronát fejről, pálczát kezéből kivegye.“

Ezen vádra a praedikátor ellen nyomban megrendeltetett a vizsgálat, Gyöngyösön jul. 11-én tartott kisgyűlés utasítása folytán: „a néphez tartott helytelen szónoklatban ő felsége a koronás király iránt köteles hűségét sértő és a hallgatók lelkét lázadásra indító tételek miatt.“ Mintegy 16 tanu hallgattatott ki. Maga a vádlott, a ki Szatmáron és Hatházon lelkészkedett előbb, és egy évtől fogva Turon lakott, kérdéses beszédét úgy értelmezte a feltett vádpontokra, „hogy gonoszságai és vétkeiért fedte a népet, a miért Isten úgy bünteti, hogy templomjokat, iskoláikat naponként elszedik és még többektől is megfosztják. Mondotta azt, hogy a király Istent tisztelő

embereken uralkodik és a szentírás szerint Isten teszi fejére a koronát, ha törvénytelenül cselekszik, le is veheti, hogy kövesse dicső eleit, kik lelki szabadságukat nem vették el, kiket Isten megdicsőített, mert 300 esztendővel ezelőtt grófi méltóságból emelte császárrá.“ A kihallgatott tanuk, kik jelen voltak a kérdéses praedikáción, semmi sérelmes részletről nem emlékeznek, tételeit, mint a szentírásból vett idézeteket tüntetik fel, mint ezt maga vádlott is állítja, kit szigorú felügyelet alatt szállították Egerbe és vetették börtönbe, főleg Nádasdy Lipót országbíró figyelmeztetésére, „hogy szigorúan nyomozzanak, mert Turon vetették el a Peró-féle mozgalom magvát is. Ő felségének is tett már erről jelentést — folytatja ekképen Barkóczy püspök-főispánhoz intézett sorait — és a további nyomozás eredményét nagy érdeklődéssel várják.“ A vizsgálat folyamán lefoglaltattak Polgáry irományai is, és azok között, egy kötetben praedikációinak kézirati gyűjteménye,¹⁾ Történet azonban az, hogy Polgáry Mihály 1752. aug. hó közepén az egri börtönből megszökött, s ezzel a vizsgálat most már a felett folyt, hogy miképpen szökhett meg a szigorú börtönfelügyelet mellett őrei kezéből, mely akképen volt berendezve, hogy a börtön helyiségében egy hajdu kivont karddal, másik az ajtó előtt túltöltött puskával állott őrt.

Ugyanazon 1752. jun. hóban, midőn Polgáry ellen folyt a vizsgálat, Gyöngyösön jun. 11-én a következő kérdőpontra hallgatattott ki több tanu: „vallja meg, minemű szokat együtt is másutt is hallott hintegetni a kálvinistáktól, hogy micsoda készüllettel és szándékkal volnának.“ A kihallgatottak vallomása oda terjed, hogy Darvas Sándor rédei birtokos többek előtt mondotta, hogy ne gunyolják őket a katolikusok, mert ők 80000 fegyverviselő kálvinisták még több kálvinista-királylyal vannak összeköttetésben, és ebből még rebellió is támadhat. A gyöngyösi szőlőhegyeken pedig a kapások beszéltek, hogy ha tovább is úgy gunyolódnak a katolikusok, adhat Isten olyan időt, hogy majd visszafizethetik, stb. A panaszlott gunyolódás, mint ez szintén vizsgálat folytán derített ki, az volt: hogy a pápisták az utcán „Ihi kuria“ kiáltással illették a kálvinistákat, és vádolták a gyöngyösi plebánost, hogy ez tanította népét a gunyszavakra.²⁾

¹⁾ Megyei Itárban a vizsgálati iratok mellett.

²⁾ E gunyos megjegyzés onnan származott, hogy a nemesi kuriákon az evang. vallás gyakorlata szabad lévén, a köznép „itt a kuria“ szavakkal apostrophálta az oda járó hívőket.

Ugyanazon időben pedig, midőn Polgáry megszökött a börtönből, Gyöngyösön Nánásy András nevű predikátort fogták el, azon ürügy alatt, hogy nem a megszökött Polgáry Mihály-e? Nánásy egy este érkezett Gyöngyösre és egy evang. felekezetű lakos házához szállott be. A szomszédok egyike a plebánoshoz futott, és mint veszélyes hitbontó utasra hívta fel a figyelmet, mire Nánásy a lelkészi lakba kísértetett be, hogy ott kifürkészszék kilétét, és netalán vallási rendbontó működésében megakadályozzák. Ártatlansága kiderülvén, szabadon bocsátatott, azonban ő ezen erőszakos megtámadtatásáért panaszt emelt feladói és a gyöngyösi plebános ellen.

Polgáry Mihálynak az egri börtönből történt szökése folytán 1753-ban első sorban az ottani börtönfelügyelő Kirchmájer ellen indítatott meg a vizsgálat azon gyanu alapján, hogy Polgárynak túri jóakarói, látogatás ürügye alatt megvesztegették nevezett börtönfelügyelőt, ki azután tért nyitott a sikeres menekülésre. Kirchmájer a kihallgatás folyamán, Polgáry vizsgáló bírása Subics Pál ellen is tett terhelő vallomásokat, hogy a megvesztegetéssel vádlott turi lakosok, Zsámbok János volt bíró, Győrfi Mihály volt jegyző és Borbély Ádám a szolgabíróval is érintkeztek, annak pénzösszeget adtak, úgy hogy ennek folytán Subics is vád alá helyeztetvén, hivatalától fel is függesztetett. Azonban világos lett a vizsgálat során, hogy Kirchmájer csak a maga védelme érdekében tette a hamisan terhelő vallomásokat, úgy Subics szolgabíró, mint Zsámbok és Győrfi turi lakosok ellen, kik is felmentetvén, ekképen történt megbecstelenítésök kitisztázására és rehabilitációjukra, körlevélben kerestettek meg a szomszédos vármegyék, hogy „jó hirnevők visszaállitassék,” és miután Zsámbok és Győrfi, vallomástételre hóhérkézzel is illettettek, azaz kínzatással is sujtattak, felkértek a vármegyék, hogy „ezek gyalázatos életben maradónak ne tartassanak.” Ime ekképen igyekezett a vármegye a méltatlan üldözés és bebörtönzés szennyét tőle telhetőleg letörölni.

A megszökött Polgáry Mihály többé elő nem került, állítólag Svájcba menekült üldözői elől.

A vármegye körözwényében akképen ismertette a megszökött Polgáryt: „hogy felséges koronás fejedelmünk ellen, világos gyűlölséget beszélgetvén, még a templomban is iszonyu igékkel és elmélkedéssel predikálva, hallgatóit pártütést czélzóképen idegeníteni bátorzkodott.”

III. Polgári Mihály szökési ügye és a gyöngyösi kálvinisták ellen emelt vád, az 1753-ik év folyamán még folyton vizsgálat alatt állott, midőn Turon a következő élesebb politikailag színezetti mozgalom foglalkoztatta a megyei és katonai hatóságot, melyre Horváth Mihály történetében (7. kötet 324. lapon) a turi levéltárban talált 1754. marc. 30-án Törő Pál és társai ellen, kegyetlen kivégzést tartalmazó ítéleti másolat után tétetik említés.

A kérdéses mozgalom lefolyása ez: 1753. jun. 3-án vasárnap késő este Vásárhelyen, már előbb folyt titkos beszélgetések folyamán, Pethő Ferencz és Turi Mihály vezetése alatt mintegy 30 egyén kurucznak csapva fel, és azon hirre, hogy Tur városa egészen felkelt, ki lovon, ki gyalog, puskával, pisztolylyal ellátva, megindultak mint kuruczok Tur felé, hogy ott a már egészen kurucz felkelésben vélt turiakkal egyesülve, egyik feltevés szerint a vaskapunál várakozó kurucz betörőkhöz csatlakozzanak, másik feltevés szerint, Lengyelország felé vonuljanak. Vásárhely határát azonban huszonegyen hagyták el, a többi viasszaszálíngózott, maga Pethő Ferencz már az indulásnál sem volt jelen, ki mint kapitány szerepelt a tervbe vett felkelésnél. Turi Miska pedig és néhány társa, az utban váltak el, úgy hogy a tovább vonulásnál már csak 16-an maradtak, élükön Becsei Mihály és Tót Jánossal. Ekképen a 16 kurucz utnélkül ment Tur felé vasárnap éjjel; kora reggel hétfőn a vásárhelyi ménesből lovakat fogdostak ki, a gyalogosok részére, vagy jobbakért becserélték a magokét; hétfőn a nap folyamán Szent-András felé az öcsödi révhez mentek, hol lóvásárlóknak adva ki magokat, a Kőrösön átkelven, kedden reggel Tur alatt a Sárkány fokánál megállottak, és két társukat Tót Jánost és Becsei Mihályt Turra küldötték, hogy nézzék meg a turi kuruczokat, hol vannak, keressék fel Törő Pál ismert gazda embert, ki a köztök forgó hir szerint, a turi kuruczok vezére volt, és a további teendőik felett vele tanácskozzanak. Törő Pált azonban a küldöttek nem találták, mire a külső Morgó csapszékbe ment a két küldött pihenőt tartani. E közben jun. 4-én, részint a vásárhelyi előljároság, részint ott gróf Károlyi inspektora, a vásárhelyi kuruczok vasárnap éjjeli elvonulásáról értesülvén, Turra, Turkevibe, futárok útján adtak hirt; de Turon kedden a Törő Pált kereső két küldött megjelenése is nagy feltűnést keltvén, az előljároság az ottani toborzó őrmester legénységével, a Morgó-csapszékben ivókat nyomban letartóztatták, a Sárkány-foknál várakozó legénység pedig rosszat sejtve, tovább vonulván, az utban, a már akkor

értesített turkevei és turi előljáróság által kirendelt őrség jun. 6-án mindannyit elfogta és Szolnokba kísértette. Voltak pedig ezek: Kovács János, Lengyel Márton, Körösi Péter, Szücs György, Kubis András, Pero Miklós, Nagy Mátyás, Zankó János, Oláh Mihály, Lövey Mihály, Kis Ferencz, Szabó Péter, Jeney István, és a két fentebb említett Tót János és Becsey Mihály. Elfogatott ugyanakkor a haza térő és ez eseményről mit sem sejtő Törő Pál is Turon, ugy Kocsi Mózes, a volt turi kántor fia. Ezek vallomása alapján elfogattak később Bujdosó György, Pető Ferencz és még többen. Ezen elfogottak a következő minőségűeknek irattak le: Törő Pál turi gazda ember, Bujdosó György vagyontalan cseléd, Pethő Ferencz vagyontalan, Jeney István togátus diák, Kocsi Mózes, Tót János, Becsey Mihály vásárhelyi gazda emberek, a többiek cselédfélék, juhászok, gulyások.

Az egész mozgalom értelmi és tényleges minőségének felvilágosítására szolgál az elfogottaknak nyomban kivett önkénytes és minden kényszer eszköz alkalmazását nélkül felvett következő vallomásaik¹⁾: A kérdések voltak: hányan voltak? hova és honnan indultak? Kik voltak a vezetők? Tót János 35 éves, Becsey Mihály 18 éves beszél: hogy „emberek támadtanak kik magokat kuruczoknak nevezték, ők is ezek közé állottak. Törő Pál három pecsétetes levelet küldött Turról hogy Tur városa egészen felül. Turon társuk volt még Bujdosó György ház-tűz nélkül való csavargó ember. Ők tehát a turi felkelőkhöz csatlakozandók, indultak meg. Társaik őket küldötték be a Sárkány fokról Turra Törő Pálhoz, hol is a Morgó csapszéknél elfogták. Jenei István hontmegyei, Turon togátus diák volt, hol megismerkedett Bujdosó Györggyel, a ki Vásárhelyre küldötte Pethő Ferencz nevű kapitányhoz. Bujdosó Pethő Ferenczet jelölte ki kurucz kapitánynak, s onnan származik e czimezés. Jun. 2-án ért Vásárhelyre Pethő kapitányukhoz, kit Bujdosó nevével üdvözlött, hogy ide küldötte, ő is jönni fog; onnan az iskolába ment a diákokhoz. Jun. 3-án este 21-en összegyülekeztek, a városból kimentek, ki gyalog, ki lóháton, puskával, karddal, Turi Miska azonban ötödmagával kivált, és elhagyta őket, Pető Ferencz pedig még délután elment. Ekképen 16-an mentek Tur felé, hétfőn estve Szent Andrásnak tartottak, ő ott elvált, bement Szent-Andrásra, majd másnap Turra, a hol elfogatott. Bujdosó György, a ki Debreczen körül jun. 25-én fogatott el, ekként beszéli el életét: Püspökibe való feleségével nem él, gazda embereknél lakott-ment. Igaz neve Nagy

¹⁾ Az iratok Hevesmegye ltárában vannak.

György volt, mert járt-kelt, kapta a Bujdosó nevet. Vásárhelyre dolgozni járt. Törő Pál, Turi Miska, Füredi Mihály társaival beszélgetett több ízben, kik a már ismert meséket mondogatták a vas-
kapuk melletti magyarokról és arról, hogy Vásárhelyen vannak már vagy 300-an, de hogy mi lett volna különösebb céljuk, erre nézve mit sem tud mondani. Kocsi Mózes 22 éves beszéli el azután Bujdosó viselt dolgait. Gyermekkorában ismerte, a turiak zsoldos katonája volt. Május havában a turi vásár idejében felkérte őt Bujdosó, hogy egy levelet írna nevében a zsoldosok kapitányának; irt is a következő tartalommal: Isten áldja kiendet kapitány ur! Elvettem kgd üzenetét, de jobb szeretnék magával beszélgetni, mert a mit mástól hall, nem oly bizonyos benne. Én ugyan Bujdosó György, Füredi Miska, Karczagi Ferencz azt mondtuk, hogy országunk mellett készek leszünk szolgálni, hanem ezen dolog felől tudósítson, hogy tudgyuk magunkat mihez tartani. Kocsi Mózes kérdezte azután hogy ki legyen a kapitány? Bujdosó Herpainak nevezte, de nem kellett a czimet felírni, mert csak úgy biztos embertől küldötte a levelet. Később Bujdosó elbeszélte neki, nagy titokban, hogy Károlyi Ferencz ő exja hat esztendő óta dolgozza azt, hogy az ország a királytól elpártoljon.¹⁾ Már a töröktől is negyvenezer embert kért. Bercsényi Havasalföldében vagyon, Halász Zsigmond pedig Lengyelország szélében. A vásárhelyiek üzenték Turi Miskától, hogy még a gyermekek is kurucz már. Felhivta, hogy legyen zászlótartó. Máskor a szőlő-konyhájában biztatta Füredi Miska pajtásával, hogy csapjon fel, és midőn mentette magát, hogy nem arra való, azzal bátorította, ne féljen, Vásárhelyen olyan irás vagyon egy árkus papiroson, hogy ha a szülő-asszony mellé teszik, könnyen szül, a ki magánál hordja, mennykő sem üti agyon, tűz nem árt, golyóbis nem fogja; csak le kell írni, de nincsen a ki tegye. Más alkalommal ismét sürgette, hogy csapjon fel kurucznak, és panaszkodott, hogy Törő Pált és Kádast is épen így biztatja, de nem akarnak beállani. Mindezekre a megkérdezett Bujdosó György azt állította, hogy nem ő, hanem Törő Pál íratta a levelet, nem is ígért ő semmi zászlótartóságot. Turi Miska, Füredi és Karczagi mondták azon híreket. Szűcs György, Kis Ferencz, hány évesek, hol születtek, nem tudják. Cselédek. Vasárnap este a korcsmába hívta egy Gyurka nevű legény, ott azt mondták, gyere kurucznak, már vannak többen is, Tur alatt össze

¹⁾ E vallomás jegyzőkönyvbevétele sok fejtörést okozott, hogy vajjon e magas állású főúr ily gyanúsításának feljegyzése nem fog-e következményekkel jární?

jöväink. Így csapott fel és ment Tur alá a gazdája lován. Szabó Péter 18, Szarka János 21 éves, szüleik élnek, gazdaemberek. Becsey, Turi és Pethő hitegették, hogy álljanak be kurucznak, mert Tur alatt már talpon van az ország. Pető Miklós szerint Pető Ferencz azzal lelkesítette őket, hogy Halász Zsigmond a Prussustól jön segítséggel. Vásárhelyen számosan fogattak el még, kik közül Szomor Péter vallja: hogy Turi Mihály csalogatta, mert Pünkösdig katona-világot mondott. Előbb Turra, onnan Lengyelország felé készültek, és hogy Miskolcz táján egy Szepesi nevű ur ennek indítója. Szent Lászlói Györgyöt Kis Péter gazda Mihály nevű szolgája verbuválta kurucznak, hogy már egész Tur kurucz, és hogy a németet maga országába fogják innen kihajtani. Kristó Ferencz, midőn kint ült a patkán háza előtt, egy öreg, szürkankóban levő ismeretlen ember biztatta, hogy Munkács alatt van a kurucz-tábor, most szedik össze itt is, álljon közéjük. Bangh Jánost Becsey Mihály azzal csalogatta, hogy álljon be kurucznak, mert Rákóczy a vaskapunál vár rájuk, oda fel pedig erősen nyomják a királyné népét, Tur már egészen felkelt. Mindezek azonban vonakodtak felcsapni a kuruczok közé. Törő Pál egyenesen tagad minden részességet a lefolyt mozgalomban, melynek vezetői Törő Pált, mint fővezérként emlegetik ugyan, de mindannyia csak hallomás után. Csak Bujdosót terheli, hogy személyesen bujtogatta volna a kuruczságra és ő iratta Kocsi Mózzsal a levelet Vásárhelyre, hogy mindnyájan csatlakoznak. Kocsi Mózes pedig, ki személyesen érintkezett vele, épen azt állítja, hogy Törő Pál visszautasította Bujdosó Györgynek az ő személyére vonatkozó biztatásait.

A vádlottak Budára vitettek, és ott külön kiküldött bíróság ítélte el valamennyit, és pedig Törő Pált, mint a mozgalom szervezőjét, és Pető Ferenczet, a ki saját házánál csöditette a lázadókat, amazt Turon, emezt Vásárhelyen fejvesztésre, felnégyelésre és a város négy részében felfüggesztésre, Bujdosó Györgyöt pedig Budán fejvesztésre. Becsey Mihály, Jeney István, Kocsi Mojzes, Debreczeni Mihály, Erdődy István, Magyar György mint főbb bűnösök hat évi közmunkában töltendő fogságra, néhányan még egy évi fogságra, a többiek pedig ötvennégyen örökös katonáskodásra ítéltettek. Az ítéletnél nevezetes körülmény, hogy vádlottak nemcsak saját vallomások alapján, hanem kinzással végrehajtott vizsgálatból folyólag is sujtatnak a leirt ítélettel. Vásárhely és Tur városok, bár széjjelszóratásra volnának érdemesek, most még is ettől

felmentetvén, arra ítéltettek, hogy egy század lovasságra kaszárnnyát építtessenek.

A messze vidékekre kiterjedő vizsgálatból kitűnik, hogy még a Peró-féle mozgalom után is, a Rákóczy név és a kurucz-világ emlékei, bizonyos titokszerű vágyak és remények, úgy a nép legalsó rétegében legenda-szerű elbeszélések és képzelődések tárgyai voltak még mindig.

Egyes vallomások a Peró-féle mozgalomban is szerepet játszott Vértessy András is emlegetik, a ki kitöltvén fogságát, állítólag Havasalföldön, majd Törökországban is járt a Rákóczy-korszak menekültjei között, és az ő biztatásai és elbeszélései fejlesztették a nép képzelődését és naiv reményeit. A vizsgálat kiterjedt Borsodmegye Igriczi községére, hol bizonyos Nagy György nevű nemes állott kurucz hirtében, valószínűleg Bujdosónak igazi neve után bonyolódott még inkább gyanuba; majd Farmos, Tárkány községek pásztoraira, kik vörös, zöld ruhás kuruczokat véltek látni a pusztákon — berkeken.

A vásárhely-turi mozgalom eredetét csak is a nép között még folyton uralgó és a kedélyekre ható kurucz-legendában találjuk, melyet a napi mozgalmak során Bujdosó György ház-tűz nélkül való, járó-kelő katonaviselt ember és hozzá hasonló társai élesztettek néhány fogékonyabb kedélyű vásárhelyi ifjú ember előtt ártatlan felkelésre, megtevéen egyiket kurucz kapitánynak, mint Pethő Ferenczet, másikat hadnagynak, zászlótartónak, azon üzengetésekkel és biztatásokkal, hogy már Tur egészen felkelt; mire a kuruczoknak felcsapott vásárhelyi legények lóra kapva, siettek Tur felé a csatlakozásra. A naiv ábrándozás kegyetlen ítélettel toroltatott meg. A sokat emlegetett Vértessy András, Turi Miska, Füredi Mihály, Karczagi Ferencz nyom nélkül tűntek el, és így ők kézhez nem kerültek.

Hogy már akkor, miképen ítélték meg egyesek ezen mozgalmat, hivatkozunk Dévay András Hevesmegye alispánjának a főispánhoz intézett soraira jun. 8-án. Elsorolván, hogy Vásárhelyről mintegy 15 csavargó kurucz nevezet alatt Tur vidékén elfogattván, így folytatja: „ezen materiában oly vélekedéssel vagyok, hogy egyszerű kóborló tolvajok, de tartok tőle, hogy nagy füstöt csinálnak belőle, mert Almásy Pál ur stafetaliter irt atyjának (consiliarius volt) a militaris status is tehetett informatiót, kivált a kurucz névvel, nagy lármát tehetnek.“ Más levelében pedig azt emlegeti, hogy nagy dolgot műveltek belőle, mert aranyesőt várnak utána.

IV. 1758. év folyamán, midőn a porosz háboru rossz hírei terjedtek az országban, kétségkívül ennek behatása alatt, az ily mozgalmakra fogékony békésvármegyei nép között, a turi szomszédok által is szítva, ismét aggályos jelenségek mutatkoztak, úgy hogy Békésmegye alispánja szükségesnek látta Hevesmegye alispánját értesíteni, és megjelölve bizonyos Borhy György nevű turi lakost, vizsgálatra hívni fel; melynek folytán Imre József több ülnökkel ki is küldetett Turra, kik vizsgálatot tartván, az 1758. évi nov. 6-án tartott közgyűlésből, az esetről a kancellária is értesítetett, oly módon, hogy „a nép között szájról-szájra járó pletykálódás, és szószátyárság tünete az inkább, melyről Borhy György vallomása is tanuskodik, ki Szűcs Jánosnak, mint üres pletykát mondta el, hogy a nép között azt beszélik, hogyha a cs. kir. sereget megverik, és azután békét kötnek, Hunyady Lajos lesz a magyar király, Rákóczy pedig erdélyi fejedelem.“ A felirat, mint komoly eljárásra nem is érdemes dolgot adja elő, hogy a nép még akkor becsülné nagyobbra e pletykákat, ha az illetők fogságba hurczoltatnának ezért.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

I. A béke-éveinek vége, új háboru Mária Thérézia és Fridrik porosz király között. A nemzet újabb áldozatra szolítatik 1755-ben. II. A hadviselés kedvezőtlen folyása. Barkóczy püspök személyes áldozathozatalra sürgeti a rendeket. A vármegye 1370 főből álló sereget állít ki. III. A nemesség pénzáldozatra sürgettetik. A vármegye 30000 frt adományt küld fel 1758. IV. A 10 milliós államkölesön felvétele és a megyék hozzájárulása 1762. A háboru vége. Ugyancsak akkor gróf Beresényi László francia tábornok, Beresényi Miklós fiának amnestiálása. V. A vármegye székházának építése Egerben 1756. Tisztujtó-szék. VI. Közművelődési intézmények. Az egri jogakademia alapítása 1740-ben. Az egri nyomda alapítása 1760-ban.

I. Az aacheni béke évei 1755-ben a francia-angol háboru kiütésével zavartattak meg. Mint tudjuk, Mária Thérézia e békeegyezménnyel, melynek folytán Sziléziát Fridrik porosz királynak volt kénytelen átengedni, megelégedve nem volt. Fridrik ellen már régen a francia szövetségben kereste a királyné a visszatorlás eszközét. E háboru az amerikai gyarmatok felett csakhamar nyílt színvállásra birta úgy Mária Théréziának, mint Fridrik porosz királynak rejtett szándékait is, minek a vége az lett, hogy Mária Thérézia a régóta szőtt francia szövetséget, melynek éle a porosz király ellen fordult, megkötvén, Fridrik sietett megelőzni a reá tornyosuló veszélyt azzal, hogy 1756. őszén Szászországot megszállotta, hogy innen biztosabban intézze Csehország elleni hadműveleteit.

Mária Thérézia habár meglepetett Fridrik gyors előrenyomulása által, kapott az alkalmon, hogy az aacheni békével elvesztett Szilézia

viasszaszerzésére nyílt háboruban mérkőzzék meg a porosz királylyal. Természetesen, igénybe vette e czélból magyar haderőit, és Magyarországnak már ismételten és tulbőven kihasználta áldozatkészségét is. Kezdetét vette tehát a magyar hősiességre hivatkozó, és már hatásosnak bizonyult királyi felhívás ismétlése a vármegyékhez, melynek elseje 1756. szept. 6-án tartott közgyűlésen tárgyalatott, hogy „a porosz király, ő felségének örökös tartományait megtámadta, miért is összes katonaságát oda kellett rendelni, és így magyar ezredeinek sorait ki kell tölteni, e végből minden nádori porta után egy legény állítandó ki, teljes felszereléssel és 10 frttal ellátva, úgy hogy legkésőbb január hóban már rendeltetés helyén legyen.“ Okt. hó 8-án 20 ezer kila zab szállítását rendelte meg a helytartótanács, a hadak szükséglete fedezésére. Az ország vármegyéi az újabb hadviselés terheivel szembe, úgy a tapasztalt sok rendbeli alkotmányellenes tények folytán, idejét látták, hogy sérelmeiknek és aggodalmaiknak is kifejezést adjanak. Erre vonatkozólag Borsodmegye átirata érkezett a vármegyéhez okt. 6-án tartott közgyűlésökből, melyben előadatik: hogy a vármegye gondolja meg, nem volna-e már idején és helyén feltételekhez kötni a magyar ezredeknek most sürgetett kiegészítését. Nov. 4-én válaszolt erre a közgyűlés: „Midőn a helytartótanács megkeresését tárgyaltuk az ezredek kiegészítésére, figyeltünk legottan — fejtegeti a válasz — netalántán tulajdon cselekedetünkkel készítsük sérelmét hazánknak. Vigyázással voltunk az 1741. 63. tczikkre, mely ellenmond az ilyenféle tartozásnak. Láttuk, hogy késő maradvékaikat is szabaddá tette ez, az efféle tartozásról; de nem tiltotta el felséges királyainkat, hogy kérhetik azt, vagy minket sem tiltott el, hogy adhatjuk. Tehát a nyakunkra fordulható veszély elhárítása végett, de koronás fejedelmünk iránti hűségünk is javallotta, hogy minden feltétel és halasztás nélkül, a kívánt segílyt megadjuk.“

A vármegye ki is állította a 300 főre menő legénységet, de 125 visszavetettett, hogy legalább is 5 láb és 2 hüvelyk magas és egyebekben is megfelelő legyen. Ugy látszik, hogy ez időben, a testi hiány feltűnő jelenség volt. Majd 1757. jan. 20-án kétszázezer mérő rozs, vagy buza szállítása rovatott az országra, ebből a megyének kellett 20 ezret szállítani Budára, hol mérőnként 1 frtjával vétetett át. Márczius hóban 150 ezer mérő zab rovatott ki ismét, a zab 30 kr, az árpa 40 kr árban. A vármegye hűségének hangoztatása mellett, nem volt képes elhallgatni, hogy ennyi teher elviselésére immár erejétől nem telik.

II. 1758. febr. 3-án tartott közgyűlésen olvastatott a leirat, melyben a királyné a kancellária útján értesítette a vármegyét ez év jan. 23-án a Sziléziában folyt szerencsétlen hadviselésről, hogy a magyar ezredek is sokat vesztek, részint a harctéren estek el, részint porosz fogságba jutottak. A közgyűlésen Barkóczy püspök-főispán emelkedett hangon hívta fel a rendeket, hogy a királyné megmentésére, szokott áldozatkészséggel siessenek, a ki a porosz királylyal szemben, mindenét, sőt életét is kész áldozatul hozni. „Ha valaha, most van alkalom, hogy szívünkre vegyük felséges asszonyunk jelen helyzetét, és a kiállítandó gyalog-csapatokkal, úgy a közjó, mint a haza érdeke megmentését mozdítsuk elő, igyekezzünk az ellenséget távol tartani határainktól, nehogy ellenállás nélkül küszöbünkön áttörve, békés és nyugodt otthonunkat dulja fel; tehát idejében igyekezzünk megtenni kötelességünket.“ Ekképen lelkesítette a rendeket a főispán. Mire intézkedés tétetett a gyalog sereg kiegészítésére, a toborzó elrendeltetett, fejenként a nőtlen újoncznak 10 ft fogláló, a nősnek, míg távol lesz, tehermentesség biztosított. Ekképen a kiállítandó mennyiség 500 főben a falvakra kivettetett. A nemesség a maga személyes áldozatkészségét szintén felajánlotta. A püspök-főispán 200, a káptalan 150, a többi papság 150, így összesen 500 gyalog kiállítására kötelezték magokat. Ezen felül ifj. Grassalkovics 40, Forgács gróf 30, Buttler 30, az alispán 30, Rottenstein 20, Almásy 15, a cisterciták 15, Borbély 30, Darvas 20, a besenyei nemesség 20, Sággy 50, Gyulay 2, Hellebront 10, stb. ekképen a birtokos nemesség összesen 1372 gyalogost állított ki.

A vármegye, ezen áldozatkészségét tudató felterjesztésben csak két szerény kívánságra szorítkozott: hogy a hadvezérlet legyen figyelemmel a főbb tiszti kinevezéseknél a magyar szülöttekre, és két megyebeli kapitány neveztesék ki, az egyik Vass György a Haller ezrednél, a másik Mátéfy Mihály a Károly fg. ezrednél.

Az áldozatkészségnek csak egyik része vétetett ez uton igénybe. Következett az élelmi szerek kiállításának terhesebb kötelezettsége. Most ismét 20 ezer mérő zab és 8 ezer mérő buza szállítása rendeltetett el. „Fájlaljuk, mert fájlalnunk kell, hogy a fogyatkozás miatt a kívánnak eleget nem tehetünk“ — ekképen kezdi az 1759. évi máj. 8-iki közgyűlés felirata a helytartótanácshoz, és körülírván a szegénységet, azzal végzi, hogy 6912 mérő buzánál és 17446 mérő zabnál többet adni nem képes.

III. A háborus viszonyok azonban mindig súlyosabb helyzetbe sodorták a bécsi udvart, hol a pénzhiány — úgy látszik — kétségbeejtő állapotba juttatta a királynét, úgy hogy ez már sem zálog, sem kölcsön útján nem lévén képes a szükségletet előállítani, ismét csak a magyar nemzet nagylelkűségére hivatkozott, hogy a főpapok, urak és nemesek, ki mennyire képes, akár ajándékképen, akár kölcsönül adakozzanak a kincstári szükséglet fedezésére. A királyné e célból egyes főrendüekhez külön-külön intézett felhívást, majd a nádor közvetítésével a megyei nemesség hivatott fel az adakozásra. Gróf Battyáni Lajos nádor 1759 sept. 22-én kelt magyar leiratában a vármegyéhez siralmas sorokban festi a jó királyné szorongatott helyzetét, a hadviselés rossz esélyei folytán, és kifejtven, hogy országgyűlést most összehívni nem ohajt, mert nem kívánja a szegénységet sujtani a terhekkal, ekként végzi felhívását: „bizalommal terjesztem kegyelmelek eleibe Főlséges asszonyunk mostani szükségének nagyságát, s ezen nemes vármegyének papi, uri és nemesi renden levő tagjait eleitől fogvást mutatott és az egész világnak nagy dicsérésben és emlékezetben levő dicsőséges és hivséges buzgóságára emlékeztetem, egyszersmind szeretettel intem és kérem, vegye kiki szívére ily nagy szükségét kegyes királynénknak, a kinek oltalma és anyai gondviselése alatt békességben, drága szabadságinkban élünk, hogy jövődőre is nemzetünkhöz való különös szeretetét és kegyelmét erősítsük, és e szerint kiki maga tulajdon indulattyából, jóvoltából, minden erőtetés nélkül való telyes szabadsággal, önnön maga tehetségéhez és buzgóságához képest való ajándékozással járuljon ezen nagy szükségnek segedelmére, a kire tudniillik a természeti indulat csak felebaráttjának is, annyival inkább kegyelemmel tellyes főlséges asszonyunknak önnön magunk oltalmára való szükölködésben vezérel stb.“ Vagy egy összegben, vagy külön kimutatásban kéri az ekképen ajánlott összegek felterjesztését. A vármegyei nemesség 1758 decz. 17-én 30,000 frt segély-pénzt küldött ekképen a királynénak.

IV. Mária Therésia hadviselése nem javult az 1760-ik évben sem, és a királyné ujabban is a nemzet áldozatkészségéhez fordult, ezen év decz. 9-én. „Semmi remény oly békéhez, mely reánk bizott tartományaink épségben tartását biztosítaná. Nem csekély pénz jött kincstárunkba a megyék jóakaratából. MűködjeteK továbbá is, tanácskozzatok, miként adhatnátok megyétek részéről, a további sikeres hadviseléshez kölcsönt?“ A leirat ezen tájékoztató hangja csak bevezetés volt. Csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy itt egy tulajdonképeni

államkölcsönnek tervezete forog fenn, mely 10 millió frt összegben volt felveendő, melynek létesítése igen érdekes ügyletet tüntet fel.

A királyné kincstári hitele tudniillik teljesen kimerítve lévén, 6%-tőli kamatra oly módon terveztetett 10 millió kölcsön felvétele, hogy azt vagy a magyar országgyűlés szavazza meg, vagy zálogul lekötve a vármegyék hadi adóját, a kamarai birtokot és sóbányákat, a vármegyék által e célból meghatalmazandó nádor írja alá, mely szerint évi 6%-tőli kamat, tehát 6 száz ezer forint első sorban a megyék hadi adójából, vagy ha ebből ki nem telnék, a kincstári földek, a harminczadok és sóbeviteleiből lesz fedezendő; a béke megkötése után pedig hat évre, évenként 1 millióval fog hasonló sorrendben a tőke törlesztetni.

A kölcsönügylet lebonyolítása a leírt módon nem ment minden nehézség nélkül. A megyék kebelében aggodalmak merültek fel. Mint láttuk, már a háboru kezdetén emelkedtek hangok, hogy még a hadi segély is csak feltételek mellett adassék meg. Miért nem hívja össze a királyné az országgyűlést, és oda terjeszsze elő az ország terhét képezendő kölcsön ügyet? merült fel minden oldalról a kérdés. Ugy a királyi mint nádori leiratok, telve voltak az ígéretek és biztosítások minden körülírásaival: hogy a királynő a mint csak lehet, összehívni fogja az országgyűlést, de a pénzre szükség van mielőbb, mert halasztás esetében még nagyobb veszély fenyegeti a közjót az eddiginél.

Heves és K. Szolnok vármegyék 1762. márcz. 13-án tartott közgyűlésen, tárgyalván a nádori leiratot és a kölcsön-kérdést, következőleg határozott: „Mindezek megértése és megfontolása után, miután a közjót illetik, bár súlyos aggályok és praejudiciumoknak jogos félelme forog fen, de mert a végveszély, és hadi szükség, halasztást országgyűlés összehívásáig nem tűr, a praejudicium félelmének pedig mindenki ellenállhat, a biztosító levél pedig ő felsége által kiállítva van, törvények és előjogok veszélye sem forog fen, közakarattal annak kiállítása elhatároztatott, azon feltétellel, hogy ő felsége a fizetés idején a hadi pénztárnál ugy annak mérvét, mint a kifizetést előírja, és ha ebből nem telnék, a só, a harminczad, és más kincstári jövedelmek fordítandók e célra, és ez már előzetesen is biztosítandó.“ Erről azután, a nádort felhatalmazó okmány felterjesztésénél ugy ő felsége mint a nádor értesítetett.

A minden eredmény nélkül, annyi vér és pénzáldozattal folytatott hét éves háboru 1763. febr. 15-én megkötött békével fejeztetett

be. Ezen hét éves háboru alatt 1759. jun. 15-én kelt intimatummal tétetett közhírré: hogy Bercsényi László „a Rákóczy lázadás és és összeesküvés részesének, Bercsényi Miklósnak fia, ki hűtlenségben marasztaltatott el, és javai elkoboztattak, most mint a franczia király tábornoka, azon szövetségnél fogva, mely a franczia királylyal fennáll, minden igény nélkül atyja javaira, a hűtlenség bűnétől feloldatik.“

V. Vármegyénkben ez idő alatt fontos művelet hajtattott végre: Egerben a mai székház építésének alapja vettetett meg. A vármegyház mai épületének emelése 1756. évben vette kezdetét. A mai épület helyén szűk területen állott egy szerény ház, hol a megyei közgyűlések tartattak, minden oldalról magán szomszédos házakkal szorosan környezve, úgy hogy azok lefutó esővizet sok kárt és kényelmetlenséget idéztek elő. Ezen szomszédos házak 1756-ban kisajátítás útján szereztettek meg, azután nyomban kezdetét vette az építkezés, és tartott négy éven át. Évenként 3—4 ezer frt vététt fel a költségvetésbe építési költség czimen. 1761-ben a börtönök építése vette kezdetét, erre is mintegy 3—4 ezer frt. vététt fel négy éven át.

A vármegyei házi költségvetés, mely 1757. decz. 5-én tartott közgyűlésben alapítatott meg, e tételeket tartalmazza:

A hadi adó 597 portára kivette, portánként 108 frttal, összesen: 64479 frt. Ez külön kezeltetett a megyei főbiztos által.

Házi szükségletek voltak:	Ez fedeztetett a következőkből:
tiszti fizetés 7896 frt	nemesek taksájából . . . 2648 frt
megyeház építésére . . . 3000 „	szabadosok taksájából . . 4301 „
hidakra 500 „	pipások taksájából . . . 1000 „
utak javítására 1500 „	restantiákból 4384 „
börtön kiadás 500 „	porták után 10 frt . . . 5971 „
vegyes szükségletek . . . 3000 „	A tiszti fizetések voltak ekkor:
300 katona fogadásra	főispánnak 1500 frt
egyenként 10 frt fel-	alispánnak 402 „
pénzül 3300 „	jegyzőnek 365 „
	szolgabírónak 180 „
összesen: 19396 frt	esküdtnek 54 „

Időnként fordultak még elő egyéb rendkívüli kiadások is. Így 1755/6-ik évben „pro nuptiali honorario“ 4200 frt, 1761. és 62-ben az esztergomi templom építésére 500—500 frtot találunk felvéve. 1762-ben a tiszti fizetéseket már felemelve találjuk. Volt pedig fizetése főispánnak 1500, alispánnak 606, jegyzőnek 302, főbiztosnak 250, perceptornak 300, ügyésznek 150, szolgabírónak 209, hely. szolgabírónak 150, esküdtnek 80, orvosnak 500, 2 sebésznek 60—60.

1756. april 26-án tartatott Barkóczy Ferencz püspök-főispán elnöklete alatt tisztujtó szék, melyen az elnöklő főispán mentegette magát, hogy hat év után most tartatik tisztujtó szék. A vármegye mai székháza akkor már oly állapotban volt, hogy a közgyűlés ott tartatott. Az elnöklő főispán gratulált a rendeknek, hogy saját, és nem idegen funduson működnek most már. A tisztikar szokásosan leköszönvén, az alispáni tisztre Sághy Mihály, Kozma Boldizsár, Ugronovics Kristóf, Subics Pál jelöltek közül Sághy Mihály választatott meg. Helyettes alispánul Stészel László, főbiztosul Tarrody József, pénztárnokul Szentgyörgyi János, szolgabirákul Radics György, Hellebronth Ferencz, Murányi István, Brezovay Imre, ügyésszé Szabó Márton választattak. Jegyzökké kinevezettek: Hegyi Gábor és Nagy Sándor. Táblabirákká: két káptalanbeli tag, azután gróf Buttler Gábor, Báró Orczy Lőrincz, Almásy Pál consiliarius, Dévay András, Rottenstein Ferencz, Kozma Boldizsár, Ugronovics Kristóf, Forray Márton, Tarródy József, Subics Pál, Szentgyörgyi János, Imreh József, Orczy Sándor, Csukás Beni jogtanár, Almásy János, Vay György, Kelemen Ádám, Hamar Ferencz, Páldy István.

Az egri székház építése daczára, a közgyűlések, mint a kisgyűlések, még folyton felváltva, Egerben és Gyöngyösön tartattak; sőt kisgyűléseket az alispán sokszor saját lakásán tartott, ez idő szerint Hevesen, mint ezt az előbbi időkben is láttuk.

VI. Megyei közművelődésünk alapjai nagy vonásokban már Telekessy püspök bölcs és magas színvonalu alkotásaival rakattak le. Főleg Egervárosában, mint püspöki egyházmegyéjének és a politikai vármegyének központjában igyekezett a közművelődés összes tényezőit központosítani. Utódai, ugy Erdődy mint Barkóczy püspökök hasonló belátással folytatták a már megkezdett alapnak befejezését.

Megemlékeztünk már az egri és gyöngyösi gymnasiumok szervezetéről, a jezsuiták vezetése alatt. A gymnasiumok teljes betetőzése 1754-ben fejeztetett be Barkóczy püspök alatt, kinek segélyével mindkét helyen mintaszerű beosztással építetett fel az épület, mely ma Egerben realiskolául, Gyöngyösön állandóan gymnasiumi helyiségül szolgál.

Nagyszabásu közművelődési alapítást tett Egerben 1740. nov. 29-én Foglár György egri kanonok az egri jogakademia megalkotásával, melynek berendezésére előbb 45, majd 41, 1754-ben 50 ezer frtot helyezett az egri káptalan kezelésébe, hogy annak kamataiból a tanárok díjaztassanak, és 12 nemes ifju teljes ellátással neveltes-

sék. Az országgyűlés az 1741. évi 44. czikkben hálás elismeréssel vette ezt tudomásul, és jóváhagyta az alapító rendelkezéseit. A Foglár által alapított jogakademia általa e czélra ajándékozott épületben a mostani angolkisasszonyok zárdája helyén nyílt meg; midőn a mai lyceum Eszterházy Károly által felépítetett, 1774-ben oda helyeztetett át, az épület pedig 1852-ben az angolkisasszonyok nőnevelő intézetévé alakítatott át.¹⁾

A közművelődés egyik kiváló tényezőjének, az egri nyomdának alakítása Barkóczy püspök idejében történt.

Az egri typographia, az itteni főiskola teljes kiegészítésével 1754-ben hozatott létre, az irodalmi és iskolai szükséglet kielégítésére. A 6 osztályu gymnasium, a két bölcsészeti osztály, a jogi és theologiai facultás ekkor már teljesen felszerelve volt. Az első nyomtatványt az egri nyomdából 1754-ből ismerjük: Gusztinyi kanonok beszéde a theol. tanárok felavatása alkalmából. Ezen időben a nyomdák ellenőrzése szempontjából a helytartótanács szigorú rendeleteket bocsátott ki. 1759. jan. 22-én hivatott fel a vármegye, hogy az egri nyomda privilegialis levelét kívánja be és küldje fel. A nyomtatványokból három példányt, egyet bekötve rendeljen felküldetni. A vármegye válasza az volt, hogy az egri nyomda a püspöké, senkinek alávetve nincs. A helytartótanács ismételt sürgetése után az ügy úgy oldatott meg, hogy 1760. febr. 4-én egy kiváltságos levél küldetett Barkóczy püspöknek, mely szerint Egerben nyomdát állíthat. A lyceum felépülésével a nyomda is ide helyeztetett, és alapításától máig állandó működésben van. Jelen monographiánk is e nyomda által állíttatik ki.²⁾

Barkóczy püspök élénk társadalmi életét inkább szóbeli hagyomány útján ismerjük, és fényes nyaralójának emlékét a felsőtárkányi kies völgyben mutatkozó romok hirdetik, melyet utódja gróf Eszterházy püspök hányatott széjjel. A tárkányi völgy egykor, még a török világ előtt, kedves mulató helye volt püspökeinknek, hol a Karthausiak remeteszerű zárdája is emelkedett. Most Barkóczy püspök fordítá ide figyelmét és keresett itt, szirtjei és dűsan pezsgő üde forrásai mellett üdülést és szórakozást. Máig is kedves kiránduló helye ez az egrieknek.

¹⁾ Lásd Emlékkönyv Bartakovics Béla aranymiséjének ünnepére. 229—240 l.

²⁾ Az egri nyomda kiadványaira lásd „Irodalmi Szemle“ Luga Lászlótól 1892. 1—8 számait.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Gróf Barkóczy Ferencz primássá és esztergomi érsekké, egri püspökké és főispánná gróf Eszterházy Károly neveztetik ki. Főispáni beiktatása 1761-ben. II. 1764-iki pozsonyi országgyűlésre követválasztás. Az utasítás szelleme és közjogi aggályai. Az országgyűlés gyorsan feloszlattatik. III. Az eloszlatott országgyűlés után Mária Theresia önkényes kormányzati rendszerének fejlesztése a közigazgatás, közgazdaság, vallás és tanügy terén. A magyar király „apostoli” jelzőjének felélesztése és a legfőbb kegyuri jog gyakorlása. A jezsuiták eltörlése 1773-ban s az iskolák kérdése. Az egri gymnasium a cisztercieknek adatik 1778-ban. IV. A pásztói ciszterci apátság birtokügye; feloszlásuk 1784-ben. Visszahelyezésük 1802-ben. Az egri gymnasium és lyceum máig. V. Az urbéri viszonyok rendezése. 1770. Bruncevik Antal kir. biztos működése az urbéri rendezésnél. A földek és urbéri szolgáltatások osztályozása. A peres eljárás szabályozása. VI. Az új adórendszer a vármegyében. 1773. VII. Tisztújítások gróf Eszterházy idejében.

I. Az 1761. év folyamán nagy változás állott be vármegyénk közéletébe. Barkóczy püspök 1761. máj. 15-én esztergomi érsekké és primássá, helyébe egri püspökké gróf Eszterházy Károly váczii püspök neveztetett ki 1761. okt. 10-én.

Eszterházy Egerbe vonulásával nemcsak személyváltozás állott be megyénkben, hanem a közpolitikai szellemnek átalakulása is kezdetét vette, — mint azt a követutasítások készítésénél látni fogjuk.

Az új püspök 1762. jun. 30-án Egerben tartott közgyűlésen vezettetett be főispáni székébe. Gróf Eszterházy Ferencz e czélból kiküldött királyi biztos teljesíté a beiktatást, mely is nagy fényességgel folyt le. Miután úgy a királyi biztos, mint a püspök külön-külön küldöttek által meghivattak, a királyi biztos felolvastatta

Carolus Episcopus Agrippensis
Comes Eszterházy
HA

1761. okt. 10-én kelt kinevező okmányát, mely szerint a királyné Eszterházy eddig váczii, most pedig már egri püspöknek Heves és K.-Szolnok főispáni tisztét adományozza. „Igy kívánván nevezetnek különös érdemei, és megbizza nevezettet e tiszti székbe beigtatása és esküjének kivételére.” Ezután felolvastatott a királynének 1761. okt. 10-én gróf Eszterházy Károly egri püspököt főispánná kinevező okmánya, mely után a királyi biztos üdvözlölvén a főispánt, szokásosan háromszor felemeltetett, és az esküt letette.

1762. decz. 6-án tartott közgyűlésben elnökölt első ízben az új főispán, melyen a magyar ezredek kiegészítésére történt intézkedés; majd a főispán a királyi dízma felett kötendő új egyezségekre hívta fel a vármegyét. Eddig a megye 5900 frt évi bérösszeget fizetett a püspöknek. Eszterházy azon nézetben volt, hogy a régi törvények

értelmében is, a lelkeszkedő papságot illető octávák és septimákat ki kell szolgáltatni, még pedig természetben. Az új egyezségben tehát, az eddig fizetett összegben felül, a szolgáltatást kívánta a püspök felvételni.

Természetesen nagy ellenzésre talált ez a megyében, és egy küldöttség bizatott meg a püspökkel egyezkedésre.

Majd következett az új megyei szellemnek nyilvánulása az 1764. jun. 17-ére összehitt országgyűlés követutasítása készítésénél.

II. 1764. ápril 12-én tartott ülésben hirdettetett ki a királyi meghívó, a jun. 17-ére Pozsonyba összehívott országgyűlésre, melyre megválasztottak követekül Sághy Mihály alispán és Hegyi Gábor jegyző. A követi utasítás készítésére báró Haller Samu, báró Orczy Lőrincz, Almásy Pál consiliarius, Kelemen Ádám ülnök, Hellebronth Ferencz, Radics György, Orczy Sándor szolgabírák, Barta kanonok, és a követek küldettek ki. A máj. 21-iki közgyűlésen terjesztett elő a 35 pontból álló utasítás, melynek a fennálló közjogi, és főleg a kereskedelmi viszonyokra vonatkozó kívánalmai, hogy a magyar kereskedelemnek az osztrák tartományok javára czélzatos kizsákmányolása megszüntetessék, — mutatja, hogy a megyében a rendek immár a közjogi bajoknak öntudatára jutottak. Az első pont a már ismert tisztelgésekre utasítja a követeket a nádor, primás és más zászlósoknál. A második pontban figyelmeztetnek, hogy a királyi propositiók tárgyalásánál a főispánnal egyetértésben legyenek. A harmadikban utasítatnak, hogy a karok és rendek kiváltságait, hogy adómentesek és a teher a telekre nem róható, úgy az ország szabadságát, hogy idegen tartományok módjára nem kormányozható, megóvni igyekezzenek. A negyedikben előadatik, hogy az országgyűlés elébe tartozó ügyek, jövőre magán leiratokkal és intimatumokkal ne intéztessenek. Az 5, 6, 7 pont katonai ügyeket érint. Hogy a nemesség a saját jó szántából állított gyalog katonaság további fentartására ne kényszerítessék. A magyar ezredek élére állított idegen tisztek helyébe magyarok alkalmaztassanak. Az idegen tisztekkel a magyar legénység nem képes megértetni magát, azért elkeseredik és elmegy a kedve a katonai élettől, annál inkább, mert a tisztségre alkalmasok következetesen mellőztetnek. A lovasok részére pedig a lovak ne lengyel és török földön, hanem itthon vásároltassanak. A nyolczadik pontban a közmunka miatti sérelem adatik elő. Új várak építenek, a nélkül, hogy ezek felett az országgyűlés döntött volna, és ide hajtatnak a közmunkások. A 10-ik pontban a kereskedés kérdése tárgyalatik.

Nemcsak a harminczadoknál szedett adók, hanem főleg a kivitel megakadályozása okozza, hogy a terményeknek ára nincs, és a pénzforgalom az országban, főleg itt a megyében oly csekély. Utasítatnak a követek odahatni, hogy külső országokba az osztrák tartományokon át a terményeknek, buza, bor, marhának stb. átvitele, elviselhetlen vámok fizetése és egyéb terheltetések által lehetetlenné ne tétessék, úgy hogy azok potom áron, osztrák kézbe jussanak. Az 1681. 79, 1715. 119, 1723. 119 stb. törvényeknek a szabad kereskedés tárgyában érvény szereztessék. A 11, 12, 13-ik pontokban a nádori, tárnokmesteri és kir. személynöki tiszt ügykörének teljes helyreállítása sürgetetik. A 14, 15, 16-ik pontokban az ország egyes pontjainak visszacsatolása és a megye határának is helyesbitése sürgettetik. A 17, 18, 19, 20-ik pontokban az egyházi czélokra adományozott birtokok restituálása, az idegeneknek csak országgyűlési határozattal való honosítása és a schismaticus felekezet papjainak tized-kötelezettsége sürgettetik. A 24, 25, 26-ik pontokban a só árának mérséklése és a sókereskedés szabályozása kívántatik. A többi pontokban, a kincstár kezére került birtokoknak érdemetlenek közötti széjjel osztása, a hiteles helyeket kezelő conventek és káptalanokban idegeneknek kinevezése, a királyi fiscusoknak visszaélései stb. elleni panaszok soroltatnak fel. Ime, e pontokban megnyilatkozva látjuk, nemcsak az ország alkotmányossága elleni sérelmek tolmácsolását, hanem az anyagi érdekek kifejezését is. A bajok tudatának színvonalán állottak a rendek, akaratuk is volt ez értelemben működni, mint azt jelen utasítás pontjai igazolják.

Az 1765. évi május 8-án tartott ülésben jelentették a követek az országgyűlésről való visszaérkezéseket, hol a megyei rendek kíváncsalma szerint jártak el; miről az elnöklő gróf Eszterházy püspök-főispán is dicsérőleg emlékszik meg. Tekintve a Pozsonyban uralgott drágaságot, a téli időben a követek előre megszabott 4 frt napidíja egy frttal javítatott, tehát 5 frtra emeltetett fel.

A lefolyt országgyűlés, az utasításban levő nagyfontosságú kérdésekben mit sem határozva, oszlott el. A királyné első sorban az általa ohajtott adófelemelés ügyét és a katonai reformot kívánta eldönteni, természetesen, az udvari kormányzat értelmében, mely az egyenlő teherviselés elvét sürgette főleg érvényre emelni: hogy a jobbágy tehetőségén kívül, a nemesi földek nagy gazdaságában az adózás dús forrása álljon rendelkezésére, mint ezt a hirneves tudós Kollár az egyenlő teherviselés elve nevében kiadott műveiben akkor

sok tetszetős indokkal fejtegette. A rendek azonban, mint ezt a heves-megyei utasítás közjogi kívánalmai is igazolják, ez irányban teljes bizalmatlanságuknak adtak kifejezést, és úgy a közjogi sérelmeknek, mint főleg a kereskedelmi érdekeknek javítását tűzték ki első sorban megoldandónak, a mi egyenesen beleütközött az udvari politika vezéreszméjébe, mely mint látjuk, az országnak az örökös tartományokkal egyenlő elvek szerinti kormányzatának keresztülvitelében állott, melynek egyik főakadálya most is a nemesi kiváltságban gyökeredzett.

Kétségenkívül elvi szempontból, nagy és nemes vivmánya lett volna a kornak, ha a követi utasításokban a teherviselés egyenlősége, és a nemesi kiváltság megszüntetésének kimondása sürgettetik vala, úgy a mint ezt a bécsi kormány érdekében a nagyhirű Kollár és mások irodalmilag vitatták; de szabad-e szemrehányást tenni ennek nem történeteért a kor szellemét intéző nemességnek, mely — mint megyénk utasításából is kitünik — a tényleges hatalmat és kormányzást kezéhez ragadó bécsi politikusok ellenébe, a közjogi sérelmek egész sorát emelék, hogy az ország függetlensége már úgy is mibe sem vétetett, az örökös tartományokkal való egységesítés fenyegetőbb volt mint valaha, az ország közgazdasági és kereskedelmi érdekei pedig, egyenesen az osztrák tartományok javára hozattak áldozatul. Ily viszonyok között, a nemesi kiváltságnak feláldozása, az egységesítő hatalmi törekvésnek növelése, a nemesség összes szellemi és anyagi erejének, a bécsi kormány javára tett feláldozás lett volna.

A ki a megyék kebelében lassu tűzként jelentkező jogos közjogi féltékenységet a maga mivoltában észleli, következetesnek találja, hogy Hevesmegye követi is, utasításukhoz hiven elleneztek a nemesi kiváltság felbontását, hogy a nemesség birtokában rejlő nagy nemzeti erő, a közös teherviselés eszményi oltárán a bécsi kormányzék hatalmi körének nyújtassék további önkénykedésének eszközeül, akkor, mikor az országgyűlés még azt sem volt képes biztosítani, hogy az ország idegen zsoldos haddal megrakva, legalább magyar ezredeinél alkalmaztassanak magyar tisztek. De hát miért nem voltak képesek mindezt keresztülvinni? A század lefolyt történetében foglaltatik erre indokolt válasz.

A nemesség tehát kiváltsága fentartásában, és annak teljességében kereste az ország közjogának is védelmét, mert csak így mondhatta magát a szent korona tagjának; és hogy utját állja a további bajoknak: ehhez ragaszkodva az országgyűlésen megtagadta az adófelelést, mely a királyné bécsi kormánya hadi kiadására fordítat-

ván, ebben az ország igazi érdekének szolgálatát nem láthatták. Viszont az udvar, hajthatatlannak észlelvén a rendeket, hogy mit sem engednek saját javaik és jogaikból az ő hatalmi körének növelésére, sietett az országgyűlést feloszlatni, hogy ezenkívül folytassa az egységesítő politika puhító rendszerének megszoktatását.

Valóban a kor igényeinek megfelelő intézkedések nélkül oszlott el ez országgyűlés is, mely a királynő életében, azután pedig József császár uralkodása alatt többé össze nem hivatott 26 éven át. Pedig minden téren a teendők és reformok özöne tolult előtérbe.

III. A királyné az 1764-iki országgyűlés befejezése után kettős buzgalommal látott kormányzati rendszerének tovább fejlesztéséhez, melyre husz év után József császár tette fel a vélt siker koronáját. A rendszer célja volt az örökös tartományok és Magyarország politikai kormányzatának egysége mellett a gazdasági dualismust biztosítani oly formán, hogy míg az örökös tartományok képezzék az egységes birodalomnak iparos részét, a másik, Magyarország legyen ennek szükségait előállító nyerstermelő ország, és így egyik a másiknak legyen kiegészítő része, illetőleg gazdasági rendszerének termelő és fogyasztó közönsége. Ezen iránynak fejlesztését ugyan már Károly király alatt láttuk, midőn a nyers termékeknek, bor, buza, állat, gyapju, bőr stb. külső országokba való kiviteli tilalmát, vagy legalább megnehezítését olvastuk a kiadott rendeletben. Már 1740-ben és később ismételten eltiltatott, hogy görögök, zsidók, külső országok részére vásárolják a gyapjut, bőrt stb, mert ezzel e cikkek igen megdrágultak s az osztrák tartományok kárt szenvedtek. Láttuk, hogy még Leopold idejében eltiltatott a marhakivitel Lengyelország felé, midőn Bécsben a hus ára magasabb lett.

Ily tilalmi rendeletekkel sűrűn találkozunk a kormányzat terén. 1770-ben például Csehországba szabadá tétetett a marhakivitel, mert az erre irányuló rendelet szerint, ott a hus ára igen magas lett. Így volt ez a borral, buzával. A mint a szükség és az osztrák tartományok érdeke kívánta, emeltetett vagy leszállítatott az odaviteli vám. Egy urna bor kiviteli váma Poroszország felé 4 frt 30 kr-ra emeltetett 1772-ben, mely egyenlő volt a tilalommal. Az állattenyésztés érdekében 1773-ban jelentés kívántatott a megyétől, hogy a községekben vannak-e bőségesen fejős tehenek? A juhtenyésztés és dohánytermelés emelése végett népies röpiratok küldettek le, főleg a spanyol nemesebb gyapju-juhok terjesztése érdekében. Viszont megnehezítetett a külföldi iparcikkeknek behozatala, hogy a Bécs felől

özönlő iparczikkek verseny nélkül álljanak piaczaikon, hol a mi nyers terményeinket, szintén verseny nélkül, olcsó áron szerezhették be.

A helytartótanács leirataiban akadunk buzdító hangokra, hogy gyárak állitassanak itt is; de a szép szavak értelmét elnyomta a nagy számításal alkalmazott vámrendszer az ország és az örökös tartományok, az ország és a külföld között, mely a Bécsben alakult kereskedelmi társulat befolyásával készült vagy módosult. Nem is késtek az országnak apró részletekig terjedő ipari és mezőgazdasági viszonyairól kimerítő tájékozást szerezni. 1771-ben felhivatott a megye, hogy a kebelében levő gyárakról, azok készitési erejéről, a czikkek áráról, a munkaberről, kimerítő jelentést tegyenek. E jelentésből tudjuk meg, hogy Hatvanban ez időben Blaskó Józsefnek volt posztógyára, mely Kopf és Blaskovitz czég útján végjét 57, 42, 23, 13 frtéért értékesitette. Egerben és Gyöngyösön, aranyművesek, érczöntők, kártya, kordovánbőr, kés, drót, kalap, stb. gyárosok voltak, az aranyművesek finom munkát latonként 45, 30, 15 krért végeztek. Majd 1774-ben arról kívántatott jelentés, hogy a hatvani posztógyár szállit-e az örökös tartományokba, mennyit és mily jegy alatt? A válasz az volt, hogy a gyár fehér posztót gyárt az itteni nép használatára és nem karazsiai posztót, mert ezt a nép nem keresi. 1772-ben megrendeltetett, hogy a megyében bevetett föld és a termelt mag mennyiségéről kimutatás küldessék fel. Ugyanezen évben elrendeltetett évenként a népszámlálás is, a nemesség kivételével, a lelkészek anyakönyvi kimutatásai segélyével. A községektől anyanyelvi és vallásszerinti kimutatás is kívántatott ez évben. Ennek folytán kimutattatott: hogy Hevesmegyében Aldebrő német, Szent-Jakab és Veresmart tót nyelvű községek kivételével, a többi mind magyar. Vallásra nézve a Tiszajárásból 17 község mint evangelikus, 6 vegyes, a többi a tarna-, gyöngyös- és mátrabeli községek, r. kath. községeknek jelentetett.

Az egyház-politikai téren is nagy haladást tett Mária Therezia kormánya, az önkény útján, főleg midőn az 1758. aug. 19-én kelt pápai bullával az „apostoli” czimet, a vele járó jogokkal XIV. Kelemen pápa útján visszaállította.

A nem katolikusokkal szemben folytatott az eddigi gyakorlat, hogy például Török-Szent-Miklóson a vihar által megtépett evang. templom fedele sem volt javítható, mig a felsőbb engedély erre meg nem érkezett; vagy az egri görög nem egyesült lelkész beiktatása csak felsőbb jóváhagyás után történhetett meg. Most az apostoli czim

megnyerése után, a kath. vallással szemben is, az eddigi főkegyuri jog, legfőbb intézői hatalommá változott át,¹⁾ mely mélyen belenyúlt a kath. egyház vezetésének fontos részeibe. Első volt, hogy a királynő, a kanonok kinevezési jogát, melyet eddig a püspökök gyakoroltak, királyi joggá jelentette ki; következett a főpapi birtokoknak a hadi kincstár javára különféle czimeken való megadóztatása; a szerzetek vagyoni és személyi állásának összeiratása, és a nevelésügynek, kezdve a népiskoláktól a felsőbb intézetekig, teljesen intézői hatalmába való vétele, melynek szükségképeni kiegészítő részévé vált a nevelésügyet akkor vezető jezsuita szerzetnek eltörlése, melyre vonatkozó pápai bulla 1773. okt. hóban hirdettetett ki vármegyénkben, hol Egerben és Gyöngyösön vezették az iskolákat. Mindkét helyen most már az iskola-fentartás gondja gróf Eszterházy Károly püspök vállaira hárult, ki Egerben 1773. okt. 18-án, mindenik osztály részére, saját papjainból nevezte ki a tanárokat, és ezek tölték be a tanítói tisztet 1778-ik évig, mikor Eszterházy püspök, az országos tanügyi bizottmány elnöke, Vörös Antal és Zuri Fülöp ciszterczi-rend apátja között létrejött megállapodás szerint a volt jezsuita gymnasium, összes épületei és felszerelései, a ciszterczi-rendnek adatott át, mely megállapodás József császár 1784. aug. 14-iki oklevéllel hagyatott jóvá, úgy azonban, hogy az előirt tanrendszer szigoruan megtartandó volt.

IV. A ciszterczi-rend pásztói apátságának ügyét, a század elején már ismertettük. Ősi birtokaikat végre sok viszály után visszafoglalták. Egy 1749. év okt. 18-án kelt összeírás szerint a pásztói apátsági birtok állománya a következő volt: Pásztón volt 48 jobbágya, mely jobbágyság Pásztón, Nádasd, Teske és Csontfalva pusztákon szolgálták urbéri tartozásaikat. Volt két malom, pálinka- és sörfőzőház és két korcsma. Zálogos jobbágycastleja volt 29. Hasznoson 8 jobbágyság volt, Bátorban 23, Musla pusztán részbirtok. Tiribisen mintegy 28 kilás földet szántottak, a kaszálót részben batornyiak és verbélyiek használták. Lengyeld, Verebély, Hartyán, Csécsén, Nádasdon szintén részbirtokok és jobbágytelkeik voltak. A jövedelem a szerzet szükségletei fedezésére fordítatott. Volt templomuk, mely mintegy 25 évvel ezelőtt emeltetett ki romjaiból, és kétemeletes zárda, ezelőtt 38 évvel építetett. A zárdában ez idő

¹⁾ 1758. nov. 20-án tartott megyei közgyűlésen hirdettetett ki az okt. 10-én kelt intimum, a mellékelt pápai brevéllel, hogy a pápa megengedte illetőleg megerősítette az „apostoli” czimnek a királyi czimek közé felvételét.

szerint volt négy szerzetes, egyikök Tót-Verebélyen szolgált a hivek lelki épülésére, a négy közül három magyar és egy dalmata volt.¹⁾

A ciszterci-rendben akkor nagy mozgalom volt a czélból, hogy a magyarországi rész szakitassék el a Morvában levő Wellehradi apátságtól. 1764. jan. 6-án kelt helytartótanácsi leirat tudatja ezt a vármegyével, hogy a Morvában székelő wellehradi ciszterci-rend abbatiájától a pásztói és pilisi apátság Magyarországra különválni kíván; e végből szükséges lévén a magyar apátsági birtok és vagyon illetőségének kimutatása, felhivatott a vármegye, hogy a területén levő apátság állását, jövedelmeivel, épületeivel stb. írja össze és terjeszse fel.

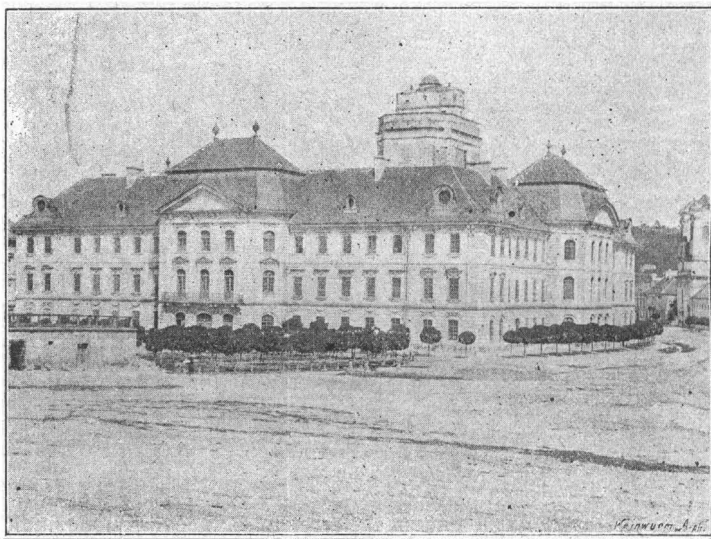
A vármegye a fent ismertetett 1749-iki összeírás alapján terjesztette fel most a kívánt kimutatást.

Az elválás azonban akkor nem történt meg. A szerzet mint fent ismertettük, 1778-ban átvette az egri gymnasium vezetését királyi jóváhagyással. Itt használjuk fel az alkalmat, hogy a további eseményeket is röviden felsoroljuk. Midőn ezen jóváhagyó okirat készült, már akkor a ciszterci-rend élete felett a koczka el volt vetve. József császár 1784. jul. 16-án írta alá a wellehradi ciszterci-rendü apátság eltörlését, melynek része volt a pásztói és egri rendház is. A pilis-pásztói apátság és egri convent eltörlése 1797-ben hajtatott végre. A rend életben levő tagjai azonban, az akkori tanrendszer szerint állami fizetéssel, az egri államivá tett gymnasium tanári karába meghagyattak, és a tagok világi tanárokkal vegyest, mint állami tanintézeti tanárok tölték le életüket. 1802. jul. 25-én kelt királyi leirat helyezé be ismét a rendet az egri gymnasium birtokába, miután a rend Magyarországból visszaállítatott. 1814-ben a pilis-pásztói apátság végre a wellehraditól elválva a zirczivel egyesítetvén, az egri gymnasium jövője ezzel végleg biztosítatott. A rend vezetése alatti gymnasium ez idő szerint 6 osztályu volt. A két bölcsészeti, vagyis 7-ik és 8-ik osztály a lyceumban volt elhelyezve a theologiai facultással. Szólanunk kell e helyen az egri lyceum épületéről, mely gróf Eszterházy Károly püspök, korát tulszárnyaló nagyszabásu alkotása.

Eszterházy Egerbe jövedelekor, a közművelődési intézmények alapjai már lerakva voltak. A jezsuiták gymnasiuma a már felépült szép és szakszerű berendezett épületben állott; a két humanior osz-

¹⁾ Az okmányok a megyei ltárban találhatók.

tály a foglár féle jogi tanfolyam és a theologia azonban, külön-külön épületekben elszórtan voltak, a mi arra indítá a nagy nemzeti eszmékben gazdag, és kivitelben erős főpapot, hogy az összes magasabb intézmények egész sorára szóló épületet alkosson. Saját lángeszű koncepciója alapján fogott nyomban a ma is páratlannak mondható egri lyceum építéséhez. 1765-ben kezdett nevét megörökítő műve alkotásához, husz éven át épült, 1785-ben lett készen, a midőn József uralma alatt, a tudományoknak emelt fényes renaissance-palota, az akkori rendszer szerint, hivatásának alig felelhetett meg, miután a felsőbb tanintézetek ekkor Egerben megszűntetve lettek.

Az egri lyceum.

Az épület a magasabb tudományosságnak a század felfogása és szelleme szerint minden főbb kellékét összpontosította. Az épület keleti részén emelkedik a csillagvizsgáló-torony 60 láb magasságban, az akkori tudományosság eszközeivel felszerelve. Külön természettani muzeum, és a híres Krakker remek frescóival, falfestményeivel ékes gyönyörű könyvtár mellett, a díszterem és kápolna egy-egy remekei az alkotásnak. A díszterem, vagyis a defensoria sala falfestménye Sigrist Ferencz, a kápolnáé Maulperts Antal műve. Az iskolák befogadására alkalmas tantermek mellett egy tágas, néző és előadó színtérrel és az akkori idők kívánalmai szerinti felszereléssel ellátott színterem is állott a közművelődés rendelkezésére. E szép, antikszerű

tágas világos folyosókkal s meglepő inposans lépcsőházzal ellátott épületben központosult József császár korszaka után a magasabb közművelődés minden tényezője. Itt helyeztetett el a két bölcséleti iskola, a jogi és theologiai facultás, a könyvnyomda, később a tanítóképezde, az elemi iskolákkal. Ez épület, mint a 18-ik századnak hazánkban páratlan kultur-alkotása, a jövő századokban is hirdetni fogja alkotójának nagy nevét. Nemcsak Egervárosának, de hazánkban is egyik nemzeti büszkeségét fogja képezni a messze jövőben is.

V. Az urbéri viszonyok mérvét és természetét, úgy a mint azok az előbbi századokban mutatkoztak, munkánk előző kötetjeiben ismertettük.

Hevesvármegyében a mult század folyamán, midőn a jobbágy urbéri szolgáltatása két földesur, a török és magyar által volt igénybe véve, szó sem lehetett szabályosabb rendezéséről, miután ehhez a magyar mellett, a török hatóságnak is hozzájárulni kellett volna, a mi a viszonyok folytán sokszor kivihetetlen is volt. Később a törökök elvonulásával, annyi birtokkérdés merült fel, kezdve az új szerzeményi és fegyverjog czimén keltett fiskális követelésektől, a Rákóczy-korszak restauráló, majd ismét a reactio minden színeztén átmenő önkényes birtok-kobzások és adományozásokig, hogy nemcsak az urbéri szolgáltatások rendje, hanem általában magának a birtoklásnak alapja is, főleg e század első felében, bizonytalan volt. A neoaquistica bizottság működése, mint tudjuk, az 1741. 21-ik tezikkel szüntettetett meg. Mig ez fennállott, a birtokjog ennek önkényétől függött. Bizonytalan volt a birtokjog ezen ingatag helyzeténél fogva a jobbágyok állapota is. Az új birtokos jobbágytelkeiről elűzte a régi birtokos által behelyezett jobbágyokat, új telepítések alkottattak, újabb művelési ágakkal gyarapodott a gazdasági élet, melyek a jobbágy-szolgáltatásoknak régibb rendszerét megváltoztatták. Ily viszonyok, kétségkívül csak nehezítették a birtok kérdéseknek országgyűlési tárgyalását. Még csak a neoaquistica intézménnyel sem volt képes leszámolni a nemzet 1741-ig, mely az intéző nemességnek létele felett a bécsi kormányszék democles-kardját lebegteté. E körülmények szem előtt tartásával kell mérlegelni azt, hogy e században tartott hat országgyűlésnek módja sem volt a közgazdasági élet fontos részét, az urbéri viszonyokat szabályozni, a mi a rendszeresebb adózás kérdésének is alapul szolgált volna. A bécsi politika rendszeresen odázta el az országgyűléseket, hogy így megfelelő törvényes intézmények hiányában, rendeleti uton léptesse életbe a nélkülözhetlen kormányzati szükségleteket.

A Rákóczy-korszak utáni első országgyűlés 1715-ben, a sok teendő közepette, a 101-ik czikkben emlékezik meg az urbéri szolgáltatásokról, a mennyiben csak azt mondja ki, hogy a jobbágyok a régi hátralékért ne zaklattassanak. A Rákóczy-mozgalmak folytán birtokairól menekült nemesség visszatérve, követelte jobbágyaitól régi tartozásait. Ennek megfékezésére szólott az idézett törvény. 1723-ban a puszták benépesítésének kérdése foglalkoztatta a rendeket, hogy tulságos követelésekkel ne tegyék lehetetlenné a birtokosok a telepedést. A többi négy országgyűlés mi intézkedést sem tett, a napirenden levő visszasságok és panaszok ügyében. Láttuk, hogy akkor egyéb közjogi és honvédelmi ügyek foglalkoztatták a rendeket, és ezek megoldásával rögtön bekövetkezett a feloszlatus. Az 1764/5-iki országgyűlés után, Mária Thérézia megragadta az alkalmat, hogy ez ügyet is, mint sok más, a kor kívánalma által felszínre hozottat, országgyűlésen kívül, önkényűleg rendezze, és úgy a birtokos-nemességet, mint a jobbágy-telkeken élő földművelő népet, az érdekek reményszálain saját politikája és kormányzati rendszerétől tegye függővé. E végből egy rendszert dolgoztatott ki, melylyel az urbériséget szabályozza. Ennek keresztülvitelére királyi biztosokat nevezett ki.

1770. márcz. 8-án kelt helytartótanácsi intimatummal Heves és K.-Szolnok, Nógrád és Borsodmegyék urbéri rendezésére Brunczvik Antal magyar udvari tanácsos küldetett ki mint királyi biztos azon utasítással, hogy april 1-től szept. közepéig a munkálat befejezve legyen. A vármegye ezen év april 3-án tartott ülésében meghagyta a szolgabiráknak, hogy az urbéri telkek és szolgáltatások összeírásait megveszerte teljesítsék, még pedig a királyi biztossal értekezve, a tőle nyerendő utasítás szerint. Az összeírás a következő módon volt teljesítendő: nem köblös, hanem hold számra jelöltessék a telek. A hol több közbirtokos van, külön-külön jegyeztessék fel azok neve után a jobbágy, zsellér, vagy bárki ott tartózkodó és annak anyanyelve. A kuriális ház és az ott levő zsellérek nem vétettek jegyzékbe. A több helyen birtokos földesur, mindenütt feljegyzendő és egy jegyzékbe külön is feltüntetendő volt. A telek a következő minőség szerint iratott körül: termékeny talaju, elég legelője van vagy silányabb; a szőlő a bor minősége szerint; megjelölendő volt a malom közelsége, a bornak és egyéb terménynek közeli piacza, az értékesítés könnyűsége. A vármegyei közgyűlés, ezen elvek szerint történt összeírás után, következő megyei urbéri rendezést ajánlott a királyi biztosnak. Legyen négy osztály; az első osztályu jobbágy-

telkek 14, a második 16, a harmadik 18, a negyedik 20 holdból álljanak. A rétek, a mint kaszálni lehet, 4—6—8 szekeres terület szerint osztályoztassanak. A vármegye ezen terv szerint a területén levő 144 községet négy osztályba sorozta, hét község kivételével, mint Bessenyő, Farnos, Vezekény, Csász, Csépa, Szelevény, Szajol, hol csupán nemesek laktak és birták a földeket, akképen ott urbéri szolgáltatások nem teljesítettek.

A királyi biztos a vármegye ezen tervezetét nem fogadta el; hosszabb érintkezés után végre a helytartótanács a következő osztályozást állapított meg: az elsőben 26, a másodikban 28, a harmadikban 30, a negyedik osztályban 32 hold számolandó, 8, 10, 12 szekér szénásterületű rétekkel.

A jobbágytelkek ekképeni berendezése után az urbéri szolgáltatások megállapítása, a mennyire a helyi termelési viszonyok engedték, szintén egységes szabályok szerint, a régi törvények értelmében, az érték megjelölésével történt. Egy telek urbéri terhe volt tehát: 52 munkanap, fele nyáron, fele télen leszolgálendő; a nyári 26 nap értéke napi egy frtra, a téli 50 denárra állapítatott meg. Azonfelül minden telek után censusként 1 frt volt fizetendő. Egyéb termények és baromfiak, mint turó, méz, tyúk, kacsa stb. után a helyi körülmények szerinti hányad, melynek értéke telkenként 80 denárra tétetett. Szolgáltatandó volt még négy napi fuvar, 6 frt értékben. Három napi vadászaton hajtó-kötelezettség napi 10 denárral, 30 denár értékben. Egy ölfa beszállítása 50 denár értékben. Borju vagy bárány 5 denár értékben. Ekképen egy telek után járó jobbágy-szolgáltatás maximalis értéke 47 frt 65 denárban állapítatott meg. Fél-, negyed-, nyolczadtelekre ez arányosan volt megosztandó. Ez volt irányadó a hivatalos eljárásnál, melyen belől a földesur és jobbágy között a szabad egyezkedésnek tere volt felhagyva, természetesen a termény-illetéknek a helyi viszonyokhoz mért megszabásával, a mennyiben más termelési viszonyok voltak például a Tisza vagy a Mátra mentén. Ezen szabály szerint például Szolnokon $164\frac{1}{2}$ jobbágytelek lévén, a szolgáltatás értéke telkenként 47 frt 65 denárral 7838 frtot tett ki. Szabad egyezkedés után, oly szolgáltatási mennyiség állapítatott meg Szolnokon, a kincstár mint földesur és a jobbágyok között, hogy tulajdonképen értékben évi 2800 frtra ment. Mező-Tárkányon a 47 frt 65 denár hivatalos érték telkenként, szabad egyezkedéssel 37 frt 55 denárra szállott le stb.

A helytartótanács ezen megállapítás után utasította a vármegyét, hogy ezen osztályokba sorozván a községeket, mindenütt ekképen rendezzék az urbéri telkeket, és az ezekre eső egyéb urbéri szolgáltatások, egész-, negyed-, vagy nyolczad-telkekként számoltassanak ki és arányosíttassanak.

Az időközben a földesurak és jobbágyok között felmerült urbéri perek és panaszokra nézve, ennek folytán határozottatott, hogy az urbéri ügyek ezen rend szerint megállapítván és nyomban szabályoztatván, ezzel befejezettnek vétessék.

A községenkénti osztályozás és összeírás az 1771. jul. 3-án Bruncezvik kir. biztos elnöklete alatt tartott közgyűlésen tárgyalatott, melyre megállapítatott, hogy a szolgabírák most már az egyes falvakban kihirdetvén, az urbéri összeírás példányát a községnek adja át.

Az osztályozás ez volt:

Első osztályú falvak:

Solymos
Halász
Hort
Réde
Szűcsi
Fancsal
Szurdokpüspöki
Szent-Jakab
Tar
Pásztó
Török-Szt.-Miklós
Tur
Maklár
Visonta
Domoszló
Szóláth-Verpeléth
Eger-Szalók
Kerecsend
Felnémet
Bakta
Pétervására
Bodony
Balla
Szent-Domonkos.

Második osztályúak:

Saár
Apcz

Pata
Atkár
Poroszló
Sarud
Roff
Nagy-Kürü
Erdőtelek
Hatvan
Hasznos
Ecséd
Csány
Ványa
Abád
Tiszaabó
Pély
Füged
Tarján
Gy.-Püspöki
Adács
Györk
Ivánka
Tisza-Szalók
Földvár
Mező-Tárkány
Feldebrő
Tófalu
Visznek
Karácsond

Markaz
Erk
Recsk
Bátor
Mikófalva
Heves
Zsadány
Ugra
Kaál
Vécs
Várasszó
Aranyos
Bátöny
Tarna-Örs
Ludas
Felső-Nána
Tarna-Szt.-Miklós
Sirok
Erdő-Kövesd
Szarvaskő
Dorogháza.

Harmadik osztályúak:

Tisza-Halász
Igar-Örs
Várkony
Kőtelek
Detk

Szaránk	Fedémes	Inoka
Halmaj	Kisköre	Czibakháza
Parád	Szolnok	Bod
Maczonka	Füred	Szuha
Szajla	Nagy-Ivány	T.-Szöllős
Csehi	Deménd	Vezseny
Derecske	Méra	Saár
Kömlő	Átány	Ugh
Kürt	Lelesz	Szent-Ivány
T.-Nána	Terpes	Szent-Mari
Kenderes	Ivád	Mindszent
Füzes-Abony	Bocs	Szent-Imre
Boczonád	Füzes	Bura
Kápolna	Nádújfalu.	T.-Püspöki
Kompolt		Nagy-Rév
Bekölcze	<i>Negyedik osztályúak:</i>	Dormánd
Szent-Erzsébet	Oroszi	Aldebrő
Szék	Derzs	Istenmezeje.
Szucs	Alattyán	

Ezzel kezdetét vette a községekben, az előirt osztályozás alapján, a földesurak és jobbágyok között levő jogviszonynak, a telkekhez alkalmazott törvényes szolgáltatások rendjével való egyénenkénti összeírása, még pedig úgy, hogy ennek alapján a földesur és jobbágy között, a szolgabíró hozzájárulásával, új jobbágy-egyezség és szerződés állapítatott meg. A nagy munkálat, a felmerült vitás esetek törvényszéki eldöntésével, több évet vett igénybe. Ott, hol az előirt rend szerint a földesurak és jobbágyok között barátságos egyezség jött létre, ezen egyezségek, jóváhagyás végett a törvényszéknek mutattattak be. A vitás esetek felett a törvényszék ítél. Így például: Atkár jobbágysági panaszt emeltek, hogy a földesurak, a megfelelő jobbágytelkeket, mely a 2-odosztály szerint 28 holdból áll, a mocsáros részen adták ki, a rét sem felel meg az előirt osztálynak. A vizsgálat nem igazolta a panaszt, elvettették. Apcz jobbágyságának egyezsége visszautasított, mert a kiadott rendnek nem felel meg, a szolgáltatások pontosan előírva nem voltak. Hasonló okból adatott vissza a hatvani egyezség is, mely németül volt felvéve, és a hold szerinti szolgáltatás nem volt világosan előírva. Újabb contractus megállapítása hagyatott meg. Ekképen revideálta az e célból tartott urbéri törvényszék kerületenként az egyes községek urbéri felvételeit és intézte el a panaszos eseteket. Ott, hol a jobbágyok és földesurak között barátságos kiegyezés nem jött létre, a törvényszék hivatalból

járt el és állapította meg az urbéri jogviszonyt. Ezen urbéri rendezésről minden évben jelentést kellett tenni a helytartótanácsnak, hogy hány községben lett befejezve, egyezség útján-e vagy törvényszéki döntéssel, és a felmerült esetek elősorolandók voltak.

VI. Ezek után csak természetesnek tűnik fel, hogy a királyné a legfontosabb ügyben, az adóügyben is érvényesítette reformáló irányzatát. 1772. júl. 30-án a helytartótanács útján adatott ki az új adózási rendszer, mely a hadi és házi adó kivetésére a dikák megállapításában, tetemes változást foglal magában, főleg az irányban: hogy a jobbágy tehetőségének számbavétele mellett, a fundus is, vagyis a jobbágyház és föld adó-alapul osztályoztatott, melynek felvétele ellen oly erős küzdelmet folytatott a nemesség.

Az új dika-szabályozás szerint egy-egy dikát képezett: négy jobbágyfő, 8 gyermek, 16 leánygyermek, zsellér 4, lakos 16, szolga 8, szolgáló 16, igásökö 8, fejőstehen 8, üsző 16, kocsiló 8, juh 40, sertés 20 stb. A házak és földek osztályokba soroztatnak. Elsőosztályu házból 24, másodosztályuból 32, harmadból 40 tett egy-egy dikát. A föld négy osztályba soroztatott ekképen: 24—32—40—48 hold vétetett egy-egy dikának. A rétből 32—40—48 kaszás tett egy-egy dikát. A szőlőből szintén osztály szerint 24—32—40 kapás tett egy-egy dikát. A káposztás, dohányos földek, kertek dikákba osztattak. Tehát a ház és telek is ezzel adó-alapul jelöltetett. Egy-egy dikának volt számolandó, az iparosokból három osztály szerint 2—4—8, kereskedőkből 1—2—4, napszámos 16—24—32 képezett egy-egy dikát. Mintegy 90 minőségű dika állapítatott meg ekképen, mely után évenként a 78524 frtra menő hadi, és 28286 frtra menő házi adó, miután ebből az armalisták és molnárok dikája után taksa alakjában beszédett mintegy 744 frtra menő összeg lerovatott, — kirovatván, beszédetett.

Ezen dikális rendszer szerint az összeírás megtörténvén, 1773-ban 23299 dika került elő, melyre egyenként a fentjelölt hadi és házi adóösszegekből 3 frt 38, illetőleg a házi adóra 1 frt 21 denár esett. A dikánként 3 frt 38 denár hadi adót repartíálván a fent elsorolt személyek és tárgyak szerint osztályozott dikákra, kitűnik: hogy a 3 frt 38 denárból esik egy jobbágyfőre 84, egy gyermekre 42, leányra 28, szolgára 42, szolgálóra 28, egy ököre 42, lóra 42, juhra 7, sertésre 16, a fent osztályozott föld holdjára 19—16, 15—14, egy kapás szőlőre hasonlóképen osztály szerint 16—15—14 denár adóul. Továbbá egy első osztályu kereskedőre, miután egy

kereskedő 1 dikát képezett, esett 3 frt 38 kr hadi adó; két első osztályu iparos tevén egy dikát, esett egyre 1 frt 69 denár, első osztályu napszámos 16 számoltatván egy dikában, esett egyre 22, a másodosztályura pedig 14 denár.

Korcsma-ház 2170 volt, száz képezett egy dikát, tehát esett egyre 5 denár; de a korcsmabérlők ismét külön csoportosítottak, volt ilyen 3669, ezekből is 100 képezett egy dikát, esett fejenként egyre 5 denár. Mint látjuk, a korcsmák adója, a többiekhez hasonlítva, csekély volt. Hasonlóan csekély volt a mészárszékek adója is, ezekből is száz képezvén egy dikát, valamint a mészárosok, szintén százanként csoportosítottak.

A méh-köpkükből 24 számoltatott egy dikában, esett egyre 14 denár, a mi elég nagynak mondható. A méhészet el is hanyatlott, úgy hogy csak 177 köpü volt adó alá összeírva az egész megyében.

A bor-törköly, kendercsomók, dohány mázsánsként külön-külön dikákba irattak; 24 mázsa dohány tett egy dikát, esett mázsánsként 7 denár hadi adó. A törköly 100 ládánként egy-egy dikát tevén, esett egy ládára 5 denár.

1773-ik évben az adóköteles személyek és tárgyak összeíratván, találtatott az egész megyében, Egervárosa kivételével, mely külön kezelte adóügyét:

jobbágyfő	7100	juh	49466
fiú	3138	jobbágyföld a négy	
leány	525	osztályban összesen	67872 hold,
testvér	1070	rétföld	35332 kaszás,
zsellér és lakó	4718	szőlő	24624 kapás.
szolga	2165		
szolgáló	185	Ezenfelül legelő-marha,	
összesen adóköteles személy	18901	és pedig ló	77534
		tehén, ökör, tinó, borju .	71866
igás ökör	17492	kereskedő összeíratott .	92
fejős tehén	12368	kézműves	921
üszők és borjuk	24871	korcsma	2170
lovak	16068	mészárszék	449
csikók	4148	napszámos	3243
sértés	16689		

VII. A megyei tisztujtítások ügyét Eszterházy idejében is ép oly rendszertelennek találjuk, mint volt elődje, Barkóczy püspök alatt. 1762. évben történt beiktatása után, 1766-ik évben tartatott alatta először tisztujtító-szék. Ez év decz. 9-én tartott közgyűlésen alispánul jelöltettek: Taródy József, Hegyi Gábor, Almásy József és Murányi

István. Egyhangulag Taródy József választatott meg. Helyettes alispánul megválasztatott Hellebronth Ferencz. Jegyzőül kineveztetett Hegyi Gábor. Főbiztosul a három jelölt közül Gosztonyi Pál választatott meg. Pénztárnokul, a külön választott hadi kasszára Szentgyörgyi János, a házira Szeleczy Márton. A hadi és házi pénztár tehát ekkor ketté választatott. Szolgabirákká megválasztattak: a gyöngyösi járásban Orczy Sándor, a tisztaiban Vrataries György, a tarnaiban Brezovay Imre, a mátraiban Kovács Márton. Megválasztattak még az esküdtek; a megyei ügyész most mint kinevezett Rakovszky György volt.

Csak hét év múlva, 1773. ápril 19-én tartatott ismét tisztújító-szék, melyen a szokásos jelölés után megválasztattak: alispánnak Taródy József, h. alispánnak Kállay László, Szolgabiráknak: a gyöngyösi járásban Gosztonyi Pál, a tisztaiban Radics György, a tarnaiban Ugronovics Kristóf, a mátraiban Kovács Márton. Ügyésznek megválasztatott Rakovszky György, tehát ismét választás útján töltetett be. Ez alkalommal központi pénztárnoknak Orczy Sándor választatott meg, és kerületenként szintén pénztárnokok választattak. Doktorok és orvosok Egerben és Gyöngyösön levő székhelyekkel választattak. Táblabirákul 38 előkelő nemes neveztetett ki. A főbiztosi intézmény helyett tehát most a kerületi pénztárnokság rendszeresített. A választási szabadság is tágitatott, a kinevezés csak a jegyzői karra és a kezelő személyezetre alkalmaztatott.

1778. ápril 28-án tehát öt év múlva tartatott ismét tisztújító-szék Eszterházy püspök-főispán elnöklete alatt. Megválasztattak a szokásos jelölés után: alispánnak ismét Taródy József, hely. alispánnak Halasy Márton, szolgabiráknak a gyöngyösi járásban Gosztonyi Pál első, Farkas János másod-szolgabírónak. A tisztaiban Radics György fő-, Radics Mihály és Martin János alszolgabíráknak. A tarnaiban Ugronovics Kristóf fő-, Csányi Lajos alszolgabírónak. A mátraiban Marsó György fő-, Rottenstein János alszolgabírónak. Esküttek hasonló módon választattak. Választattak az ügyészek is. Rakovszky György fő-, Radics János alügyésznek. Főpénztárnoknak Ferenczi Imre választatott, a négy kerületben külön pénztárnokok választattak. A jegyzők most is kineveztettek, úgy a táblabírák is. Az utakhoz négy biztos neveztetett ki. Várnagy kinevezését most találjuk először. Orvos és sebész szintén neveztetett ki. Ezután tisztújító-szék nem tartatott 1784-ig, mely is József császár idejében utolsó volt.

HARMINCZADIK FEJEZET.

I. Mária Therézia utolsó háborúja és halála. József trónörökös trónralépte 1780. Ezt tudatós leirata a megyékhez. II. Izgatott politikai élet a megyében 1782. A türelmi patens tárgyalása. Eszterházy püspök nyilatkozata. Felirat az ellen. III. A türelmi patens értelmét magyarázó leiratok. A vármegye intézkedései. A kanonika visitatiók 1782-ben. Eszterházy főispán és a türelmi patens az 1782. aug. 31. közgyűlésen. IV. A türelmi patens következményei a vármegyében. A gyöngyösi hely. vallásuk, úgy az egri és gyöngyösi g. n. egyesültek templomépítési mozgalmak V. A német nyelv behozatala az országba. Felirat az ellen. VI. A népszámlálásra vonatkozó rendelet. Felirat az ellen. VII. Az iskolai tandíjat megállapító rendelet. Felirat az ellen. VIII. Tisztújító-szék József kora alatt 1784-ben.

I. Mária Therézia utolsó éveiben még egyszer kigyuladt a háboru tüze. 1777. év végén Miksa bajor fejedelem halálával, Károly Tivadar örököse és Mária Therézia között kötött egységség folytán, mely szerint Bajorország egy része Mária Theréziának jutott birtokába, Frigyes porosz király megindította a háborut, mely az ország áldozatkészségét ismét igénybe vette. Első volt most is, mint rendesen a hadak élelmezésének biztosítása. 1778. april hóban tárgyalatott megyénkben a leirat, hogy 60 ezer mérő zabot és árpát szállítson a megye Balassa Ferencz élelmezési biztos rendelkezésére. Ezen meny-nyiség kiállítása nagy fejtörést okozott a vármegyének. Felirt, hogy az átvonuló csapatokat is élelmezni kell, honnan vegye azt elő? Az aug. 27-én tartott ülésen Eszterházy püspök-főispán előterjesztette, hogy ő felsége hadi szükségletére nem kötelességszerűleg, hanem szabad elhatározásból nagyobb számú gyalog-csapatot állítson ki a megye. Felolvastatott a királynénak jul. 25-én Bécsben kelt leirata, melyben az ország iránt táplált anyai jóságának tényeit sorolja fel, hogy Fiume visszacsatolásával kikötött adott az országnak, hogy a szepesi városokat visszaváltotta, Temesmegyét rendszerezte; most a porosz király kegyetlen háboruval rohanta meg, mely ellen segélyül hívja a rendeket, és nehogy számban megfogyott magyar ezredeinek hősi hirneve csökkenjen, minél előbbi kiegészítését sürgeti. Az elnöklő Eszterházy püspök lelkesítette a rendeket, hogy a szeretett királyné védelmére szokott önfeláldozással járuljanak a hadak kiegészítésére. 12000 gyalogos önkénytes kiállítása vettetett az országra, és ebből a vármegye 270, Egervárosa 30 katona felszerelését vállalta el. Miután pedig a rendes katonaság a megye területéről a harcztérre vitetett el, Eger és Szolnok vára őrségeül a megye fogadott fel kellő számú csapatot, fejenként kenyér mellett négy kr napidíjjal. A háboru 1779. május 13-án megkötött békével fejeztetett be, mely után egy évre 1780. nov. 29-én Mária Therézia meghalt.

1780. decz. 7-én Eszterházy püspök elnöklete alatt tartott gyűlésen hirdettetett ki József trónörökösnek nov. 30-án kelt leirata, hogy Mária Thérézia a tegnapi napon, majd 40 évi, a magyar nemzet iránt anyai jóssággal és kegyekkel telt uralkodása után, az örök életre hunyt el, „és a magyar törvények, főleg az 1723. 1. és 2-ik czikkelye szerint, mint Magyarországnak és a magyar koronának, valamint kapcsolt részeinek közvetlen örököse és utódja a kormányzást átvette. És midőn ezzel az udvari és országos (provincialis) kormányzéseket további hűséges szolgálatra megerősíti, úgy a vármegyék karait és rendeit jogaikban, kiváltságaikban és szabadságaikban sértetlenül megóvni kívánja; szintén elvárja, hogy régi tekintélyében és hatáskörében megerősített udvari és provincialis kormányzéseinek, és az ő nevében kiadandó rendeleteinek engedelmeskedni, jelentéseiket és felterjesztéseiket, azok útján, a trónhoz teljesíteni fogják.“

A vármegye ezen biztosítás folytán, mélyen hódoló feliratát, szokásos ékes sorokkal terjeszté fel: hogy „életét és vérének valamint bold. anyja érdekében kész volt áldozatul hozni, most is minden erőit felajánlja ő felségének hűséges szolgálatára.“ Ezzel vette kezdetét az alkotmányon kívüli József kora, ki az általa is örökségi jogczim gyanánt idézett 1723. évi törvény egyéb megállapításait mellőzve, magát meg nem koronáztatta, és mint osztrák császár folytatta majd 10 éven át tartó kormányzását. Fent idézett leirata volt tehát uralkodásának beköszöntője, azon körüliással, hogy a vármegyei jogkört meghagyja; de udvari és országos kormányzékai útján kiadandó rendeleteinek engedelmességet követel.

A rendek, kiváltságaik ezen látszólagos biztosítása fejében, udvariasan fejezték ki áldozatkészségöket, várva a koronázásra, melyet a közel jövőben bekövetkezendőnek hihettek.

A dolgok folyása a már szokott módszerben zavartalanul haladt tovább. Hevesvármegyének 1781. april 19-én Eszterházy elnöklete alatt tartott közgyűlésén, a folyó ügyek rendszeresen tárgyalattak; József leiratai, „mint ő császári és apostoli királyi felségének“ rendeletei intéztettek; a feliratok hasonló czimezéssel terjesztettek fel. Albert főherczeg 1781. febr. 12-én tudatta, hogy királyi helytartói tisztétől megválk, miután a belga trónra hivatott meg. A vármegye hálás emlékei tolmácsolásával terjeszté fel bucsuzó feliratát 1781. aug. 9-én tartott közgyűléséből. Volstein tanárnak a himlőoltásról tót nyelven irt és szétosztás végett küldött röpirata ügyében felir a

megye, hogy itt nincs tót ajku, tehát magyar röpiratot küldjön a helytartótanács. A Mária Thérédia idejében megrendelt felterjesztések az évi termény-kimutatásról és egyebekről, rendszeresen teljesítettek. A temetők és kripták rendezése sürgettetett ez évben főleg, és a megyebeli posztó-ipar milyenségéről tétetett jelentés, hogy a népviselet szükségletének megfelelő posztó Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban készítetik.

Megyei közgyűlések az 1781. év folytán mindig Egerben, april 14, aug. 8, és nov. 19-én tehát háromszor, törvényszékek szintén Egerben, kisgyűlések azonban szokásosan Gyöngyösön vagy Taródy alispán lakhelyén Detken tartattak. József uralkodásának első évében, a megyei élet folyamán mi rendkívüli sem mutatkozik.

Az 1782-ik év jelentkezik megyénk kebelében élénkebbnek. A febr. 27-én tartott közgyűlés zajosabb eseteket tüntet fel József rendeletei tárgyalásánál. Főleg vallásügyi rendeletei idéztek elő nagyobb izgalmakat. Azon rendelet, hogy kik vallásukból folyólag az országból kiköltözkedtek, szabadon hazatérhetnek, minden nehézség nélkül kihirdettetett. Nem így az ugynevezett türelmi patens, melyet ezen gyűlésben elnöklő Eszterházy főispán felolvasás végett azzal nyújtott át, hogy hozzá mint főispánhoz érkezett ezen 1781. okt. 29-én kelt helytartótanácsi intimatum, mely ugyanazon módon mint az örökös tartományokban: Magyarországon is, 18 pontban írja elő az ágostai és helvét hitvallásuakra, úgy a nem egyesült görögökre vallásuk gyakorlatát szabályozó rendeletét. A rendelet felolvastatván, — így folytatja a megyei jegyzőkönyv, — az intimatum, mint a megyei levéltárt nem illető, ő excellentiájának visszaadatott, ki is azután ekképen szólott: ¹⁾ „Ő felségéhez, mint királyához tartozó hűségénél fogva tette közzé ezen intimatumot; de mert hazájához is hasonló hűséggel viseltetik, ezen nagyfontosságú vallásügyben, már állásánál fogva sem hallgathat, és kijelenti, hogy ezen határozatot sem a hazai törvényekkel, sem a kath. vallás elveivel összeegyeztetni nem képes. Felhívja a rendeket, hogy véleményöket nyilvánítsák, és közös egyetértéssel, a helytartótanács útján aggályaiknak kifejezést adjanak, miután ő felsége megígérte, hogy az országot jogaiban, kiváltságaiiban, szabadságaiban háborgatni nem fogja, reménylhető, hogy rendeletét, ehhez képest mérsékelni fogja ő felsége.“ Az alispán és helyet-

¹⁾ Gróf Eszterházy Károly ezen 1782-ik évben a neki megküldött Szent István-rend nagy keresztjét nem fogadta el. E feljegyzés „Emlékkönyv Bartakovics arany misés emlékére“ 195. lapon olvasható.

tes alispán az elnöklő főispán nézetéhez csatlakoznak, hivatkozva: hogy a törvények sértetlenül fentartandók; hogy az 1715. évi 30. tvczikk az acatholikusok ügyét szabályozván, a vallás ügye országgyűlés elébe tartozik; mert ő felségére az 1681. és 1687-iki vallásügyi törvények végrehajtása utaltatott csak; ezek alapján a helytartótanácschoz felhívás intéztetett, hogy ő felsége ezen vallásügyet hagyja a legközelebbi országgyűlésre, melyet megkoronáztatására mielőbb összehívni kegyeskedjék.

Ugyanezen ülésen felirat intéztetett azon rendelet ellen is, hogy a budai egyetem, és a tanulmányi alap a kir. kamara kezelése alá helyeztetett, és a szükséglet fedezése a királyi kincstárra utaltatott. Szatmármegye körlevele folytán is a felirat kifejti, hogy ezen fundus a hazai ifjuság nevelésére rendeltetett az alapítók által, tehát külön kezelendő: nehogy ezen hazai pénz, más tartományok javára fordíttassék. Ezen intézkedésnek következménye volt, a jogi intézetek rendezése, mely szerint Pest, Pozsony, Nagyvárad, Pécs és Zágráb tüzetek ki ily intézetek székhelyeivé, a többiek ugymint: az egri Foglárfele jogakademia is megszüntettetett. Ez ellen is nagy felindulást tolmácsoló felirat küldetett fel az 1784. máj. 10-én tartott megyei közgyűlésből.

III. A türelmi patens nagy visszatetszéssel fogadtatott a megyékben; ennek folytán a helytartótanács utján május 16-án kelt magyarázó leirat érkezett a megyékhez, melyben kifejtetik: hogy ő felsége nem engedi azt, hogy az orthodox egyház sérelmével történjék annak életbeléptetése; és csak azt czélozza. hogy senki ne akadályoztassék vallása gyakorlatában. „Több tudósításból, sőt magoknak az acatholikusoknak kérvényéből értette meg ő felsége, hogy a protestansok vallási buzgóságtól elragadtatva, a rendelet félremagyarázásával, excessusokra vetemedtek, mintha az igaz romai kath. vallásról más vallásra áttérni szabad lenne. Ő felsége akarata csupán az, hogy bár ohajtaná minden népének a kath. egyház kebelében lételét; de a kiket a felvilágosodás ide még vissza nem vezetett, tehát más valláson vannak, a keresztényi tolerancia folytán, annak gyakorlatában meghagyassanak.“ Majd a történt excessusokra elrendeltetett, hogy a hol acatholikusok önkényesen, hatósági jóváhagyás nélkül emeltek imaházakat, és a kath. papnak járó stólákat megtagadták: — régi állapotba visszahelyeztessenek. A vegyes házasságokra kimondatott, hogy a multa nézve a kiadott reversalisok érvényben maradjanak: jövőre nézve pedig rendeltetik, hogy reversalis nélkül is összeadandók a házasulók, nehogy ily reversalisok mindkét

fél részéről kívántassanak. Rendeli továbbá, hogy a hol még kihirdetve nincs a patens, haladéok nélkül kihirdessék.

Még megnyugtatóbban magyarázza a pátenst a jun. 6-án kelt leirat, melyben szigoruan tilalmaztatik, hogy az acatholikus vallásra való áttérés, ígérettel, fenyegetéssel, vagy reábeszéléssel mozdítassék elő, és szükség esetében, szigoru eljárást rendel. Ezek folytán jun. 20-án kelt rendelettel utasítatott a vármegye, hogy tegyen évnegyedes jelentést: 1-ör a türelmi rendszer folytán időnként történekekről; 2-or tegyen kimutatást, mely helyeken emeltetett időközben imaház, és állittatott lelkészi hivatal; 3-or ezen vagy ama vallási ügyben mit és hogyan határoztak? 4-er mily következmények észlelhetők az eljárásból? Az acatholikusok által beadott kérvények, azok mikénti elintézése stb. felsorolandók voltak. Ezen jelentéstételre táblás kimutatások végett egyöntetű formulák küldettek le.

April 25-én kelt helytartótanácsi intimatum a superintendensek, acatholikus egyházak és conventeknek megyénkénti összeírását elrendelvén, ismételt sürgetésre az alispán felterjeszté az eredményt: hogy a gyöngyösi és mátrai járásban sem nyílt, sem magán acatholikus vallásgyakorlat nincs, a tarnajárásban egyetlen oratorium van, a tiszajárásban huszonegy helvétvallásu imaház találtatik, superintendensnek, vagy valamely conventusnak nyoma sincs a megyében.

Ezen 1782-ik évben az egész megyében, községenként felvételtek az ugynevezett canonica visitatiók is, a kath. lelkészek évi jövedelmi állagának tényleges kimutatásáról, a járási szolgabíró és esküdt aláírásával hitelesítve, mely is az aug. 30-iki közgyűlésnek bemutatván, a lelkészi jövedelem törvényszerű megállapításának alapját képezé. Ezen canonica visitatiók szerint, a megyében akkor 70 községben volt kath. parochia. A többi községek csak filiáját képezék ezeknek.

Mindezen időközben érkezett magyarázó leiratok és a többi rendeletek a kisgyűlésben vétetvén fel, az aug. 31-én tartott közgyűlésnek is tudomására hozattak. Ezekre Eszterházy főispán újabb feliratot indítványoz: hogy a már ismert rendelet felforgatván a vallásügy eddigi rendjét, habár örömmel értesül is ő felsége azon szándékáról, hogy az orthodox vallásnak és kultúrának ebben semmi praejudiciuma nem czéloztatik, sőt újabban biztosítatott: hogy ő felsége királyi tisztéből folyólag is ohajtaná, vajha népe az igazi vallás hive volna mind, és felháborodással vette a hirt, hogy határozatai az acatholikusok által félremagyaráztatnak, mintha most már az aposta-

síának szabad tere nyílnék, és szigorú rendelet adatott ki, a türt vallások részéről megindulható csábitgatás megfékezésére, mindennek daczára, a már eddig is tapasztalt visszásságokból nyilvánvaló lévén: hogy az uralkodó kath. vallás hátrányára mily következmények fognak még előállani, ismét sürgettéssék a helytartótanács közbejárása, hogy hagyassék a vallásügy intézése az összehívandó országgyűlésre.

Ezután gróf Eszterházy püspök-főispán előterjesztette a közgyűlésnek, hogy a multkor felolvasott alaprendelet eredetiben általa megtartatván, felsőbb rendelet folytán most ezt jegyzőkönyvbe foglaltatni kéri, és a levéltár részére másolatban is csatolja, miről a helytartótanács értesitetett.

IV. A türelmi patens következményei a vármegye több községében megindult imaház-építési mozgalomban nyilvánultak, melyekre nézve továbbra is meghagyatott a felsőbb jóváhagyás kikérése.

Igy Igaron a reform. lakosok bejelentették, hogy imaházat akarnak építeni. Vegyes, két kath. és két reform. férfiakból álló küldöttség helyszinén szemlét tartván, a vármegye 1783. febr. 11 iki közgyűlésén azon indokból nem engedélyezte, hogy a csekély számú reform. vallásuak a közeli falvakban, Szöllősen, Tisza-Füreden lelki szükségleteiket kielégíthetik, Igaron imaház építése nem szükséges. Gyöngyösön a reform. vallásnak ez időben sem imaháza, sem lelkésze nem lévén, a szomszédos reform. vallású földbirtokosság a gyöngyösi-ekkel egyértelemben imaházat, arra tornyot, iskolát és lelkészi állomást szervezni határozták el. Kérvényükre megyei vegyes bizottság küldetett ki, helyszini vizsgálat végett.

A jun. 16-án tartott közgyűlésen a kérelem elutasítatott. Gyöngyösön ugyanis — ekként beszéli az indokolás — sem nyílt, sem magán vallás gyakorlat nem létezik. Hivatkoznak ugyan egy 1721-ben megejtett vizsgálat adataira, melyek igazolják, hogy a török és forradalmi időkben templomuk, iskolájuk volt: de ez egy sérelmes és zavart jogforrást tüntet fel; az sincs igazolva, hogy az 1681. évi 25. tczikk alkotása után, mely szerint a fennállott acath. egyházak sértetlenül fentartandóknak mondatnak ki, már akkor a vallás gyakorlata Gyöngyösön fennállott volna, a meunyiben 1688-ban Erdődy György földesurok, törvényes jogánál fogva, mint levele igazolja, el is tiltotta őket attól. Bizonyos Gradual czimű elenchusra történt hivatkozás, melyben egyházi szolgálók névsora foglaltatik, tehát ez alapon régi gyakorlatuk igazoltatik. Ez megvizsgáltatván, hitel-

nélküli bizonytalan jegyzéknek mondatott ki. A türelmi patens értelmében száz lakos együttléte szükséges, hogy imaház építésére jogosultság legyen; Gyöngyösön mintegy 70, az is szegény család constataltatott, kik is nem terhelhetők ily költséges intézmény elviselésével.

Egerben a görög nem egyesült lakosok léptek fel követeléssel, és különféle sérelmekkel. Majd rozszant állapotban levő templomjok újból építésére, görög nyelvű kántor felfogadására, és elemi iskolájoknak görög nyelven való berendezésére engedélyért József császárhoz folyamodtak. Illir hagyományainkhoz való ragaszkodás, őseink iránti szeretet, úgy kereskedői üzletünk is, a tiszta görög nyelv ismeretét nélkülözhetlenné teszi, — így szól 1784. ápril 5-én kelt folyamodásuk, — mely mellett e célra összegyűjtött alapítványaikat kimutatják. Templomépítésre, iskolára, tanító fizetésére, ekkor mintegy 19779 frt tőke mutattatott ki. A lélekszám pedig 512-re ment, 82 családban. A folyamodványra Eszterházy püspök azon véleményt terjesztette fel: hogy a templom elég jó állapotban van, tehát újja építésére nincs szükség; száz család sincs, az illir nyelvnek iskolában való tanítása, az általános szabálynál fogva sem engedhető meg. A görög keleti vallásnak Gyöngyösön is nyilvános vallásgyakorlatra kértek engedélyt. Azonban kimutattatott, hogy nős család csak kettő lakik itt, a többi nőtlen, nejeik részint Törökországban, részint Egerben vagy Budán tartózkodtak. Kérelmökkel elutasítottak.

Kenderesen a kath. vallásról a reform. vallásra tömegesen kezdetek átélni. Vizsgálat indittatván, tilos bujtoztatás nyoma derített ki.

Később mindezen helyeken, úgy Gyöngyösön is megengedettett a reform. vallásuaknak a nyílt vallás-gyakorlat. Egerben is újonépítheték a görögök most is fennálló templomjokat, kikről nevezetes az: hogy egész hévvel ragaszkodtak nemzetiségökhöz, melyet azonban a magyarság ellenállhatlan asszimiláló erejével szembe fentartaniok nem sikerült, mert immár megyénkben teljesen magyarrá válva, így is néhány család képviseli a multak emlékét.

V. Ezen vallásügyi izgalom azonban csak előjátéka volt a kitörő viharnek, mely vészjóslólag tornyosult hazánk egére a német nyelvnek, az egész ország hivatalos és oktatási nyelvvé minősítő királyi parancs közzétételével.

1784. máj. 29-én tartott megyei közgyűlésen olvastatott fel a helytartótanács máj. 18-án kelt intimatuma, melyben az egész monarchiában egyformán a német nyelvnek úgy a katonai, mint

politikai ügyekben hivatalos nyelvvé alkalmazása rendeltetett meg. „A latin nyelv holt nyelv lévén, a magyar pedig általánosan nem használtatik, ez okból hivatalos nyelvvé a német jelöltetik“: így szól a végzetes rendelet indokolása, melynek életbeléptetésére kimondatott, hogy 1785. nov. 1-től a megyék még párhuzamosan élhetnek latin és német nyelvvel, három év elteltével azonban, minden hivatalos eljárás német nyelven volt foganatosítandó. E végből, három év elteltével, tiszti hivatalra csak német nyelvben jártasak voltak választhatók. 1784. nov. 1-től a gymnasialis iskolákba csak olyanok vétethettek fel, kik németül írni olvasni tudták.

A nagy visszatetszést keltő rendelet kivihetetlenségét felvilágosító felirat szerkesztésére Miklósy Ferencz kanonok, Sággy Mihály, Kállay Miklós, Okolicsányi József táblabírák, Péchy András jogtanár, az egri ciszterci rendház főnöke, az ügyész, jegyző és két főszolgabíró küldettek ki. Jun. 28-án tartott közgyűlésben tárgyalatott a küldöttség felirati javaslata ő felségéhez, melyben a hűség és bizalom szokásos tolmácsolása után ekként folytatja: „minden várakozást haladó nagy lelki megindulással és meglepetéssel értettük meg a német nyelvnek három év letelte után, hivatalos nyelvvé emelésére szóló rendeletét, a holt nyelvnek minősített latin és a közhasználatban nem levő magyar helyébe. Annál érzékenyebben és fájdalmasabban vesszük a hirtelen változást, mert fölséged ősi jogainknak, kiváltságainknak, szabadságunknak épentartását ígérte meg trónralépésekor; már pedig a latin nyelvnek hivatalos használatból való kiküszöbölésével és helyébe a német nyelv decretálásával, nyolcz százados gyakorlatunk, municipalis törvényes jogszokásaink, sőt világos törvényeink sértetnek meg, és a nemzet részére azon gyászos ut készítetik elő, melyen haladva a jövőben, nemcsak multjának emlékeit nem érti már többé, de nemzeti nyelvét is feledni fogja. Nem mondatik ki ez célul, de ezen szomorú következménynek be kell állani, a rendelet szigorú keresztülvitelével.“ Majd áttér a felirat annak kimutatására, hogy a latin nyelv használata nálunk századokon át folyván, közügyeinknek élő nyelvévé vált, mely mellett a magyar nyelv, mint anyanyelv van életben, a hivatalos vizsgálatok ezen teljesítenek, és ez irányban országos panasznak nyoma sem mutatkozik. Majd áttér a felirat azon kifogásra, hogy a magyar nyelv használata az országban nem általános, és ekképen folytatja: „az országnak még azon részeiben is, hol oláh és illir nyelvű nép lakik, köztudomásulag teljes erőben használtatik a latin és magyar

nyelv. Nem áll az, hogy a magyar nyelv nem általános. És merjük állítani, hogy ha felséged jóakarata a magyar nyelvet tűzi ki oly körülírással hivatalos nyelvvé, melylyel a németet teszi, minden kényszer nélkül, általános és örömmel fogadott lesz. Hogy bizonyítékra hivatkozunk, ime vármegyénk kebelébe svédek is telepedtek, és nemcsak magok elsajátították a magyar nyelvet és magokat magyarnak vallják, hanem boszankodással utasítják el, ha svédeknek nevezik őket.“ Azután azt fejtegeti, hogy az egész monarchiában elvileg hasznos lehet ugyan, hogy egy nyelv legyen az uralkodó, de Magyarország törvényei alapján is nem képez egy államot az osztrák tartományokkal, külön törvényei, külön nyelve van, tehát az országot ez alapon külön jog is illeti. „A mi azon állítást illeti, hogy más nemzetek dicsőségöket és országuk javát nemzeti nyelvök művelésében is keresik, mi is csak visszhangozzuk, mert nemzeti magyar nyelvünknek kímélését más nemzetek példájára ohajtjuk, és épen azért esedezünk felségedhez, hogy az ebből származó dicsőségnek részesévé tegyen bennünket is; és valamint semmi észrevételünk arra, hogy német tartományainak javát a német nyelvvel segíti elő, ne tagadja meg felséged tőlünk, hogy mi is, saját nemzeti nyelvünkkel munkálhassuk dicsőségünket, annál is inkább, mert a német nyelv használata nemcsak javunkra nem lesz, de ez uton kifejlődő zavar és viszásságokból, mérhetlen kár fog köz- és magánéletünkre háramlani, mert ifjaink az iskolában soha sem lesznek képesek a német nyelvet megtanulni, vagy nemzeti egyediségöket kellene levetkezniök, a mi nemcsak törvényeinkbe, de országunk érdekeibe is ütköznék.“ Majd a törvényekből mutatja ki a felirat, hogy a német nyelv nem is lehet képesítési feltétel a hivatalviselésre. És ha ez alapon képteleneknek mondatnak ki, „mint saját hazánkban száműzöttek, országunkban idegenek, saját házi Isteneink oltáránál mint zsellérek fogunk élni. A nemzet culturájának a német nyelvre szüksége nincs. Legyen csak általános Felséged tekintélyével is ellátva a magyar nyelv, épen úgy, mint más nemzetek nyelve, a mienk is gyors virágzásnak fog indulni, a mint már eddig is halad és teljesen alkalmassá válik országunk hivatalos ügykörét ellátni és közvetíteni.“ Hogy mindezekre nézve kellő intézkedés tétethessék, kéri az országgyűlés összehívását, addig pedig az eddigi usus fentartását.

A helytartótanácshoz tett felterjesztés ekképen veszi kezdetét: „a keserűség és fájdalom teljessége fog el bennünket a rendelet olvasására“ stb. Egyebekben a már előadott indokok alapján kéri,

hogy ő felségénél járjon közbe, a rendelet hatályon kívül helyezésére. Hasonló felirat intéztetett a kancelláriához is.

1784. jun. 14-én kelt helytartótanácsi rendelet nem kevesbé kínos izgalmat keltett a megyékben. Annak 4-ik pontja megtiltotta az oly tanítók alkalmazását az elemi iskolákban, kik a német nyelvben járatlanok; 5-ik pontja pedig meghagyta, hogy három év elteltével gymnasiumokban a latin nyelv németül tanitassék. „Ezen rendelet egyenesen a latin és magyar nyelv megsemmisítését fogja előidézni, holott a máj. 18-iki királyi leirat ugy értelmeztetett, hogy az nem czélozza a nemzeti nyelv kiirtását — így szól az erre vonatkozó felirat a helytartótanácsához; — de hogy csak németül tudó tanítók alkalmaztassanak jövőre, ez egyenesen kivihetetlen, és végrehajthatlannak jelentjük ki.“

A jul. 30-iki közgyűlésen tárgyalatott Marmarosmegye jun. 25-én kelt átirata, hogy a német nyelv behozatala ellen a vármegyék egyetértő eljárással lépnenek fel; mire a felirat másolata megküldésével tudósítatott a megkereső vármegye, hogy „örömmel vévén hasonló felbuzdulását,“ innen megtörtént már a megye érzelmének tolmácsolása.

VI. Nem kisebb izgatottsággal fogadtatott és tárgyalatott a népszámlálásra vonatkozó rendelet is. Érdemlegesen a rendelet 1784. október hó 25-én tartott közgyűlésen tárgyalatott, miután egy pótlólagos rendelet, a népszámlálás célját magyarázván, a rendeket megnyugtatti igyekezett. „Ezen összeírással senkinek sérelem, vagy praejudicium nem okoztatik, miután célja a jobb rend, a köz- és magánérdek előmozdítása és főleg az, hogy ismervén a nép összegét, a király ugy, mint a rendek egyformán tájékozva legyenek, mennyi katona kiállítása kívánható méltányosan, a jobbágyok szintén földesuraik vagy a hatóság által ne legyenek méltatlanul üldözhetők. Szigoruan meghagyatott tehát, hogy ezen összeírás nov. hó folyamán végrehajtsassék, abban a hatóság, földesurak, lelkészek segédkezni köteleztetnek és a hátramaradásért felelőssé tétetnek.“ Az összeírás közös, polgári és katonai küldöttség által lévén eszközlendő, katonai tagul Obell ezredes neveztetett ki.

Említett közgyűlésen mindezek előterjesztetvén, gróf Eszterházy püspök-főispán szólalt fel és felhivta a rendeket, hogy ez irányban nézeteiket és érzelmeiket nyilvánítsák, és ezen veszedelmes ügygyel szemben közös erővel járjanak el. Habár ő felsége parancsának engedelmeskedni hódoló tisztelettel kötelesség; de ezen királyi rendelet,

akár végrehajtási módját, akár bevallott célját tekintve, törvényeinken és jogainkon a legsúlyosabb sebeket ejti; „a nemességnek és házaiknak törvény ellenére összeiratása; új és törvény nélküli módja a katonajonczozásnak; az összeíráshoz kirendelt katonai személy, mely hatósági eljárásunk elleni bizalmatlanságot fejez ki; magának ezen összeírásnak elrendelése, minden országgyűlési határozat nélkül: mindezek annyi törvényteleniségek és sérelmeket foglalnak egybe, hogy a rendek saját elhatározásukból, a végrehajtáshoz nem járulhatnak, hanem ő felségéhez felírni kellene, hogy álljon el rendeletétől, vagy ha szükségesnek tartja, megállapítására országgyűlést hívjon egybe.“ Ezen főispáni beszéd után, a rendek minden oldalról megvitatták az ügyet. Ha nem teljesítik az összeírást, tiszti személyzetüket nehéz helyzetnek teszik ki. Ekképen, nehogy akár a tiszti személyzetnek, akár egyeseknek kár okoztassék, a királyi rendelet azon értelmezésében keresve mentséget, hogy a jogoknak és kiváltságoknak ezzel praepjudicium nem okoztatik, elhatároztatott: hogy az összeírásra a küldöttség megválasztatik; ő felségének feliratban tétetik jelentés, hogy bár ezen ügyet veszélyteljesnek tekintik, még is végrehajtani fogják azon feltétellel: hogy a nemesi jogok és kiváltságok ellen netán felmerülő minden sérelem ügyében, ő felségénél védelmet fognak találni. Majd egy küldöttség bizatott meg, hogy az összeírás foganatosítására az utasítást készítse meg, mely is teljesítetvén, az összeírásra a járásbeli szolgabírák küldettek ki, hogy nov. 4-én fogjanak a munkához, miről Obell ezredes katonai kiküldött értesítetett.

A fent jelzett feliratban sérelmesnek jeleztetik a rendelet már azért is, hogy az örökös tartományokkal egyenlő módon ugyanazonos elvek alapján adatván ki, azon alaptörvénybe ütközik, hogy más tartományok módjára az ország ne kormányoztassék. Ép oly súlyos sebet ejt az — folytatja a felirat — hogy az összeíráshoz katonai személy, nem is magyar küldetik ki, holott törvényeink szerint ő felsége magyar tanácsadókkal tartozik kormányozni. A nemesi házak számolásával, és a nemességnek, a jobbágysággal egyenlő módon leendő összeírásával, a nemesi kiváltság megsértetik minden helyes ok nélkül; mert a nemesség és házaiknak összeiratása egyéb módon is megtörténhetik, teljesen elkülönítve a jobbágyháztól: „mint erre példát nyújt nekünk felséged palotája Bécsben, mely külön számozás alá vétetett; és ezzel kimutatva van, hogy felséged maga, felséges személye és alattvalói között megengedhetőnek tartotta a jogos megkülömböztetést.“ Az ujonczok helyesebb kiállítására teljesen fölöslegesnek

jelenti ki a fölirat ezt az összeírást, törvényeink biztosítják a felkelés módját, szükség esetében az ország mindig intézkedett a hadi segélyről; de nem is czélszerű felfedni az idegenek előtt, mily erővel rendelkezik az ország. A mi azon indoklást illeti, hogy kereskedelmi és ipari czélok előmozdítása végett is szükséges az összeírás, nagyon tisztelik a rendek ő felsége jóságát ez irányban, kérik is főleg arra, hogy a rendek is közremunkálhassanak; azért hívja össze ő felsége az országgyűlést, hol vállvetve munkálhassák ezen jóságos czéljait. Majd az összeírásnak a jobbágyok javát czélzó indokolását mint tartahatatlant tünteti fel: hiszen a jobbágyok védelmét minden méltatlanság ellen törvény biztosítja. Mindezek indokoltá tették volna, hogy a rendelet végrehajtásához ne járuljanak; de a köteles engedelmesség folytán, azon reményben, hogy fölséged a jogsérelem ellen, biztosítása értelmében is védelmet fog nyújtani, az összeíró küldöttségek megválasztattak.

VII. Az izgalmak fokozását előmozdító rendeletek sora ezzel nem szűnt meg. 1785. febr. 22-én tartott közgyűlésen olvastatt fel a királyi rendelet, hogy a szegény tanulók felségelésére egy közös alap rendszeresítetik, még pedig az iskolai taksákból, úgy, hogy a gymnasiumba felvételi díj gyanánt, minden ifju jövőre évi 6, a bölcsészeti iskolába 9, a jogi és orvosi tanfolyamokra 15 frtot fizessen. A legfájdalmasabb érzelmek tolmácsolása mellett tárgyalattott ez ügy, hogy az iskolába járók külön fizetési kötelezettséggel terheltessenek. „Elbámultunk ez ujitáson, a velő megrázkodott csontjainkban ennek hallatára“ — így szól a helytartótanácsához szóló felirat, melyben kéri ő felségéhez intézett előterjesztésük támogatására. — „Eddig országunkban hallatlan taxák behozatalával súlyosítatik az iskolabajárás, a rendelet életbeléptetésével; holott az iskolások még vámfizetéstől is mentesek.“ Majd kifejti, hogy az ország törvényei mint gondoskodnak az iskolázás megkönnyítéséről, és iskolák alapításáról. Iskolák alapitattak, azok fundatiókkal láttattak el, hogy a tanárok fizetése és a gyermekek tehermentes tanítása biztosítható; sőt intézeteket fundáltak egyesek, mint itt Foglár püspök, hogy az ifjak mennél könnyebben juthassanak a tudományok ismeretéhez. — Ezen iskolai alapítványoknak egyenes megsértése, ha most az ifjak felvételi taksákra köteleztetnek. Az ország egész rendszerével jó összeütközésbe a tanítást felvételi díjjal terhelni. „Legalább a szegény, de tehetséges ifjut mentené fel Felsőged, és mutasson irányába könyörületet“ — kiált fel a felirat végsoraiban.

VIII. József kora alatt egyetlen egy tisztujító szék tartatott 1784. april 27-én, gróf Eszterházy püspök-főispán elnöklete alatt. A tiszti állások, a jegyzői kart is beleértve, általában választás útján töltettek be, a főispán által jelöltek közül. Ez időben tehát a jegyzők is választattak ismét. Megválasztattak pedig: alispánná Halasy Márton, helyettesévé Gosztonyi Pál, jegyzővé Liszkay Miklós, aljegyzőkké Tarody István, Stészel Ferencz, pénztárossá Bodva János, szolgabirákká, a gyöngyösi járásban Ugronovics Kristóf, alszolgabirákká Farkas János, Stészel Kristóf; a tiszai járásba Radics Pál, alszolgabirákká Radics Mibály, Fejér László; a tarnai járásban Subics Imre, alszolgabirává Csányi László; a mátrai járásban Marsó György, alszolgabirává Rottenstein János; ügyésszé Reviczky Gáspár. Választattak ezután esküdtek és járási pénztárosok. Táblabirákul a már eddig kinevezettek mellé, néhányan ujabbán is neveztek ki. Utbiztosok, orvosok és az irodai személyzet, a főispán által neveztek ki.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

I. Eszterházy püspök-főispáni működése megszűnik. Az új közigazgatási intézmény Pest, Nógrád, Borsod, Fehér és Hevesmegyékből álló kerület élére Majláth József adminisztrorrá nevezetik ki. Ez ellen felirat. II. Az új tiszti utasítás. III. A megyei intézmény eltörlése 1786. A közigazgatás a törvénykezéstől elválasztatik. A közigazgatásban a német kezelési rendszer megálapítatik. Fay Bertalan alispánná nevezetik ki. IV. A törvénykezést újonnan szervezi a hétésemélyes tábla. V. Szepesi Soma törvényszéki elnökké nevezetik ki. Az új törvényszék berendezése. VI. A közigazgatás vezetésére kinevezettek névsora. Majláth helyébe adminisztrorrá Almásy Pál neveztetett ki 1787-ben. A föld felmérése. Telekkönyvek behozatala. A káptalani hiteles hely megszüntetése. VII. A török háború kezdete. A nemzet áldozatkészségre sürgettetik. A megye megtagadja az ujonczozást. József belátja rendszerének hibás voltát. Országgyűlés egybehívását igéri. Hirtelen halála 1790. VIII. Egervára stratégiai fontossága megszűnik. A püspököknek eladatik 1783. IX. Eger város királyi várossá emelésének terve József alatt.

I. Eszterházy püspök-főispán elnöklete alatt tartott utolsó közgyűlés 1785. febr. 15-én volt; mert ez év márcz. 18-án kelt kinevező okmánynyal a Pest, Fehér, Borsod, Nógrád, Heves megyékből, és a Jászságból álló első kerület adminisztratorává Majláth József volt fiúmei kormányzó neveztetvén ki, Eszterházy püspök felmentett a főispáni tisztségtől.

József császár ugyanis belátta, hogy a vármegyékkel, nemzetellenes rendeletei végrehajtásában nem sokra megy, és így egységesítő tervezetének keresztülvitele ez uton haladni nem fog, egy új közigazgatási intézményt alkotott tehát, mely abban állott, hogy tíz közigazgatási biztosi kerületre osztotta fel a megyéket, mindegyik kerület élén egy adminisztrator, mint kormányzó volt hivatva az abba

osztott megyék ügyeinek legfőbb gondozására. April 2-án kelt helytartótanácsi intimatum publicálta e királyi parancsot, mely szerint Pest, Nógrád, Borsod, Fehér megyékkel és a jássággal egy kerületet képező Hevesmegye élére Majláth József neveztetett ki; továbbá, hogy évenként csak egyszer tartható megyei közgyűlés, az ügyeket a kisgyűléseken kell elintézni; az administrator fizetése évi 6000 frt, a választás alá nem eső alispáné évi 1000 frtban álapítatik meg; a megyei székhelyek állandósíttatnak és a központi tisztviselők ott állandólag lakni tartoznak. Az új rend szerinti administratio életbeléptetése jun. 1-ére tüzetett ki. Jun. 22-én tartott közgyűlésben olvastatott fel a Majláth kinevezési diplomája, melyben érdemei elsorolása mellett, hűséges szolgálatának igénybe vétele, az említett megyékre szóló főnöki kinevezéssel emeltetik ki: hogy „ezen megyék kebelében, a mennyiben a közjó kívánja és a szolgálat rendje engedi, a közgyűléseken, polgári és fenyítő üléseken elnököljön, minden személy különbség nélkül, igazságot és ítéletet szolgáltatván, megóva a karok és rendek jogait és szabadságait.“ Gondoskodni fog — folytatja a diploma — hogy parancsainknak mindenki engedelmeskedjék, ellenségeinknek ellensége, barátainknak barátja leszen. A diploma felolvasása után, 58 pontból álló szolgálati utasítást nyújtott be, melyhez a tisztviselők, a helyi viszonyok mérve szerint alkalmazkodni tartoznak. Ezen utasítás pontjainak átvizsgálására, és jelentéstételre egy küldöttség választatott.

Az új rendszert tudató intimatum még a május 30-án tartott kisgyűlésen felolvastatván: a nagy tiszteletben és szeretetben álló Eszterházy főispánnak tisztétől ekképen történt felfüggesztése, méltó visszatetszéssel fogadtatott, és e miatt ő felségéhez a közgyűlés által felterjesztendő felirat indítványoztatott. „A vármegyék tényleges vezetését intéző főispánoknak felmentését, tiszteletdíjuknak megvonását, és helyökbe a kerületekbe osztott vármegyék élére administratorok kinevezését tudató april 2-án kelt helytartótanácsi intimatumot alattvalói engedelmességünk érzetével, de ezen ujtítás hordereje folytán, annál fájdalmasabb sohajtással fogadtuk, mennél mélyebben láttuk azt, hogy alaptörvényünktől, mely szerint más tartományok módjára nem kormányoztathatunk, az 1741. 8. czikkben is biztosított jogaink és szabadságainktól, melyek még országgyűlésileg sem érintethetnek, eltávolítatunk, szóval hogy Magyarországunk egész alapjában felforgattatik;“ — így kezdődik a tervezett felirat — mely aztán reá tér a megye érdekére, hogy az egri püspök elmozdithatlanul viseli a

főispáni tisztet, az 1514. 56. czikk szerint; annál kevésbé ingatható meg a mostani, mert egész erejével és odaadásával szolgálja a közügyet, állandólag itt tartózkodik, a közgyűléseken mindig ő elnököl, ez okból tehát tisztí működése nem kifogásolható. Kéri tehát, hogy a rendelet ide vonatkozólag megváltoztattassék. Ezen felirati tervezet a jun. 21-iki közgyűlésen, a már azon elnököl Majláth administrator felszólalására, hogy a rendek nyugodjanak meg a kinevezésben, hiszen ő felsége még e diplomában is megnyugtatta a rendeket, hogy jogaikat és szabadságaikat megóvni kívánja, — félretételt, a rendek elállottak a felterjesztéstől, és az új tisztí utasítás, némely helyi viszonyokra vonatkozó módosítással, illetőleg pótlással a tisztikarnak kiadatott. Ezzel a megye, az új rendszer további szolgáltatába meghagyta tisztikarát.

II. A fentjelzett tisztí utasítás, az ügyek intézését, a részleges vagyis kisgyűlések teendői körébe utalta, melyek addig is annyszor voltak tartandók, amint az elintézésre váró ügyek igénylék. Az alispán, ügyész, jegyző, pénztáros és egy szolgabíró székhelyeül a közgyűlés székhelye jelöltetett ki. A járás, ha több szolgabíró volt, ezek között felosztatván, azok ott állandóan lakni tartoztak. A járás főfelügyelete a főszolgabírót illette. A szolgabírák naplót tartoztak vezetni az ügyvezetésről, és ezt időnként bemutatták az administrátornak. A helység bíráját illette a helység feletti felügyelet. Miután a gyakori változás a helység kárára mutatkozik, utasítottak a szolgabírák, hogy a bíró-választásnál, mely a község által a földesurak jelölése alapján foganosítatott, jelen legyenek, és oda hassanak, hogy az érdemes bírák újból megválasztassanak; a bíráknak pedig, az eddigi adó és más szolgáltatás alóli mentesség helyett, bizonyos díjazás állapítassék meg. Miután a jegyzői teendő is fontos a községekben, mert a falu tollát vezeti, összeírandó volt, hogy mily javadalmazással látandók el. Az első foku bíráskodás az uri szék lévén, rendeltetett, hogy annak elnökeül ne gazdasági tisztet, hanem jogtudóst nevezzen a földes ur; az ügyek haladéktalanul végeztessenek, a szolgabírák ezekről havi kimutatást adjanak. A törvényszékek az uri széktől appellált ügyeket előzetesen intézzék el. A törvényszéki perek gyorsítására rendeltetett, hogy az egyes ügyek a jegyzők és ülnökök között kiosztatván, azokat az ülésen referálják; fenyítő törvényszékek addig tartassanak, míg ügyek vannak. A vádlottakat a szolgabírák rögtön hallgassák ki, és csak alapos gyanu vagy tettenérés esetében szállítsák a megye börtönébe. Kisebb jelentőségű bün-

tényeket maga a szolgabíró ítélhet el, pár napi fogságra, vagy legfeljebb 24 botütésre. Végrehajtás előtt azonban a vádlott a megyére appellálhat, és akkor a megyeházára expediálandó volt a vádlott. A börtönökre nézve rendeltetett, hogy a már elítéltek és még csak vád alatt állók elkülönítve tartassanak. A róm. kath. vallás mindenki által tiszteletben tartassék; de az ágostai és helvét, úgy a görög nem egyesültek is biztosítva jogaikban megóvandók, és a törvény előtt egyenlő bánásmódban részesítendők. Az adók kezelésére az előirt táblás ívek szerint, a községekben a személyes kivetés külön-külön eszközözlendő volt, és személyes adókönyveket kellett az adózó részére kiszolgáltatni, hogy ekképen adófizetése nyilvántartassék. Az adóhátrálékosokról havi kimutatást kellett adni, a befizetések a pénztárba szállítván, az alispán az országos kerületi biztos kezébe számolta át. A házi pénztár részére minden kiadás és bevétel, előbb a helytartótanács jóváhagyása alá volt terjesztendő. Az 56-ik pont rendkívüli kegyelmezési joggal ruházza fel a megyék élén álló főispánokat vagy adminisztrátorokat. A mennyiben királyi biztosi küldetéssel ruháztatott fel, a törvényszékek által hozott főbejáró ítéletek, halálos vagy tagcsönkítással vagy megbélyegzéssel járó büntetések, elébe terjesztettek, és ezekben végérvényesen határoztak, kivéve a felségsértés, a közbéke megtartására, vagy lázadásra szóló eseteket. Végre az 58-ik utolsó pontban kimondatik, hogy a megyék és főispánok vagy adminisztrátorok, az osztrák tartományok főnökeivel, katonai, politikai és igazsági ügyekben közvetlen érintkezésbe lépjenek. Ezzel az osztrák tartományokkal való egységesítés kimondatott.

Az utasítás első pontjában foglalt intézkedésre, hogy a közgyűlés, törvényszék, börtön és levéltár székhelyén az alispán és a többi megjelölt tisztviselők állandólag lakni tartoznak: — az utasítás átvizsgálására kiküldött és fentemlített bizottság azon javaslatot tette, hogy az ekképen központosítandó székhely, hasonló feltételekkel Gyöngyösre helyeztessék át az ottani megyei épületben levő katonaság; viszont Egerbe a megyeházába, vagy Verpelétre szállitassék. Ez irányban a helytartótanácsához felterjesztés is intéztetett, azonban az ügykezelés maradt tovább is Egerben.

Ekképen a vármegye élére állított adminisztrátorral, a vármegyei tisztviselői-kar egyszerűen a királyi parancsok és helytartótanácsi rendeletek végrehajtó közegévé alakítatott át, az ügyek kisgyűléseken intéztettek, és törvényhatósági jogot gyakorló közgyűlések össze sem hívtak.

Majláth adminstrator decz. 11-én kelt átiratával megkereste ugyan a vármegyei kisgyűlést, hogy a helytartótanácsnak april 2-án kelt rendelete értelmében is évenként közgyűlés lévén tartandó, ennek idejére nézve, véleményes előterjesztést tegyen, — a mi meg is történt; közgyűlés azonban többé össze nem hivatott.

Ekképen, a vármegyei kisgyűlések végrehajtói minőségben működése mellett vezettettek az ügyek 1786. okt. 10-ig, mikor is kitisztult a helyzet, és József császár az administratió és törvénykezés újabb gyökeres átalakításával befejezte egységesítő tervezetét.

III. 1786. jun. 28-án kelt azon helytartótanácsi rendelet, mely az administratió rendjére vonatkozó királyi parancsot, a következőkben közli további alkalmazkodás végett. A vármegyék köz- és kisgyűlései megszűnnek, és csak országgyűlés összehívása esetében tartható közgyűlés; így „nos universitas comitatus“ czimezés használata is, kivéve az említett egyetlen esetben, eltöröltetik. Tisztujítások nem tartatnak. A közigazgatás a törvénykezéstől szigoruan elválasztatik, a megyei tisztviselők tisztán politikai természetű ügyeket intéznek, a törvényszéktől nyerendő vizsgálati vagy végrehajtási megkereséseket azonban teljesítik. A fejedelemtől kinevezendő alispán intézi a közigazgatást, segédkezik a katonaságnak, az adó beszedését vezeti, az urbéri panaszokat tárgyalja, eddig a közgyűlések által kiszolgált bizonylatokat saját nevében kiadja, a nemesek elleni nyomozásokat első fokon teljesíti, mindezen teendőkről 14 naponként a királyi biztosnak bemutatandó naplót vezet. Megfelelő alattas közegekről gondoskodik, úgy hogy a szolgabírák egyike mindig kéznél legyen, a ki szükség esetében helyettese is leend. Minden levelezés a vármegye és kanczellária között megszűnik, minden előterjesztés, panasz stb. közvetlenül ő felségéhez nyújtandók be. A kerületi administrator nevezi ki vagy mozditja el, az alispán kivételével az összes tisztviselőket.

1786. jul. 12-én Pesten kelt rendeletében az alispánhoz, tudatja Majláth administrator, hogy az új közigazgatási rendszer, mely mellett a német nyelven szerkesztett kezelési utasítások foglaltatnak, most már életbe lép. „Átteszem az itt foglalt kezelési utasításokat, hogy úgy az alispánok, mint a többi alantass közegek teendői ehhez képest rendszerezettvén, a kellő személyzet megállapítására intézkedés történjék.“ A kezelési nyelv most már a német lévén, ehhez képest kellett a személyzetet is beosztani.

Az alispán által vezetendő volt, egy napló (Tagebuch), melybe az ügydarab érkezési, azután elintézési napja, a tárgy rövid érintésével volt bejegyzendő. Ez 14 naponként volt az administratornak bemutatandó. Azután vezetendő volt egy posta- és ellenőrző könyv, az elintézetlen ügyek bejegyzésével. Azután rovatolni kellett az ügydarabokat, kimutató táblázattal (elenchus.)

A helyi érdekek szempontjából, úgy a központi intézkedő és kezelő, mint a kerületi végrehajtó közegek létszámára, az alispán készítetett ezek alapján tervezetet. Majláth átirata a személyzetre nézve azon tájékozást foglalja magába, hogy a most szolgálatban levők, a mennyiben a német nyelvet bírják, a kinevezésnél figyelembe fognak vétetni.

Hevesmegyében a változások hamar bekövetkeztek. Halasy helyébe alispánul a király Fay Bertalan borsodi helyettes alispánt nevezte ki, erről okt. 24-én értesíti a helytartótanács a megyét. Nevezetes e kinevezést tudtul adó helytartótanácsi leirat érdemleges tartalma, mely így szól: „Inclyte Comitatus! in locum interimaliter constituti Cottus hujus vicecomitis Martini Halasy sua majestas sacr. moderno Cottus Borsod. subs. Vcomiti Barth. Fay officium primarii Cottus hujus Heves. Vcomitis clementer conferre dignata est“, kívül a czim volt: „Inclito Comitatu Hevesiensi. Agriae.“

IV. Jul. 5-én kelt „udvari hétszemélyes tábla“ rendelete, a külön választandó birói teendőkre ekképen intézkedik: hogy a nov. 1-én életbelépő birósági forumok működéseig, a folyamatban levő peres ügyek az eddigi módon fejeztessenek be, új ügyek már az új rendszer alapján vétessenek fel. A birói taksák és sportulák a megyei pénztárba szolgáltatandók, és az alkalmazott tiszti és ülnöki személyzet megfelelő diurnummal láttatik el. Az árvák ügyeiről kimutatás készítendő, hasonlóképen kimutatás szerkesztendő a börtönök állásáról is. A be és kitáblázások nov. 1-ig szokásos módon vezetessenek; az ügyvezetésről pedig 15 naponként kimutatás készítendő.

1786. okt. 10-én tartott az utolsó közgyűlés, és ezzel a megyei intézmény utolsó várköve is kidobott az életbeléptetett administratio központosított rendszeréből.

A megyei élet megszüntetettén, a közigazgatás vezetése Majláth administrator felügyelete alatt, Fay Bertalan kinevezéseig Halasy Márton alispán által személyileg intéztettek, az okt. 11-én tartott törvényszéki ülés jegyzőkönyve szerint a következőképen: elnök volt Halasy alispán, ülnök Pechy András, rendes ügyész Reviczky Gáspár,

helyettes Radics János, jegyző Pechy Gábor, esküdt Melegh Mátyás. Az ülnök referálván az egyes ügyeket, annak alapján hozatott az ítélet. Az ülések napokon át tartattak. Az alispán akadályoztatására Gosztonyi Pál helyettes alispán elnökölt. Halasy alispán helyébe október 24-én Fay Bertalan borsodi helyettes alispán neveztetvén ki, megérkezéseig Gosztonyi vezette az ügyeket. Ez tartott így az év végéig. 1787. jan. 4-én a törvényszéket ekképen találjuk: elnök Fay Bertalan alispán, ülnök Péchy András, jegyző Liszkay Miklós, ügyész Radics János. A jan. 8-iki ülésen ugyancsak az alispán elnöklete alatt báró Szepesy Soma és Péchy András ülnökök referálnak, Stéssel József szolgabíró, Tarody István jegyző, és Radics János ügyész jelenlétében.

V. Ugyanez időben 1787. jan. elején neveztetett ki a törvényszék elnökévé báró Szepessy Soma, ülnökökké Péchy András, Detrich Zsigmond, Urbanovszky Imre, és ezzel megszűnt az alispán elnöki működése a törvényszéken. Ez időben a törvényszéken mint Heves és K.-Szolnok törv. egyesült vármegyék bírái hirdették ki Moska Constantin nemes levelet, melyről a következő jegyzőkönyv vététt föl: „Nos Judices comitatum Heves et ext. Szolnok art. unitorum damus pro memoria tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod cum nos anno, mense, locoque infrascripti, fine pertractandorum praeallatos Cottus nostros tangentium negotiorum insimul consedissemus et una fuisset constituti, eorum solemniter citra contradictionem publicatae sunt Sacr. Ces. et Apost. Reg. Majestatis Josephi secundi domini et Regis nostri clem. Dom. donationales et concessae verae nobilitatis Privilegiales literae Viennae sub d. diei 3-o mensis aug. anni 1782. super possessione Ivanda Cott. Torontal. ingremiata per Naun et Constantin Moska etc. elargitae“ stb. Érdekes megvilágításul szolgál ez a félszeg közjogi helyzetnek és viszonyoknak. Mint ebből látni, a törvényszék ügykezelési nyelve, mindez ideig a latin volt.

Ezen alakban működött a törvényszék 1787. szept. 1-ig, mikor is az új rendszer egészen életbe lépett. Ezen napon így nézett ki a törvényszéki tárgyalás: A jegyzőkönyv élén ez áll: sessio prima incliti iudicii subalterni cis-Tibiscani Heves. cum ext. Szolnok uniti die 1-a 7-br. 1787. Agriae celebrata. Elnök báró Szepesy, ülnökök Péchy, Tarrodi, Radics. Sindicatus Sigmondy, szegények ügyvédje (pauper. Adv.) Kornis. Actuariusok Brezovay, Moczányi. A jegyzőkönyv ezen személyi leírás után így hangzik: „ezen vármegyének nemes

politikai statusa és számos honoratior jelenlétében — kezdetét vette az ülés.“ Megjegyzendő, hogy az ülés latin nyelven folyt, így szól a jegyzőkönyv is.

Most következik a septemviralis táblának aug. 7-én az eddigi törvényszékek eltörléséről, és az új rendszer szerinti berendezésről szóló leirat kihirdetése, hogy 38 új alsó foku ítélő táblák, törvényszékek állapítatván meg, ezek egyikének a Tiszáninneri Heves és K.-Szolnok alsó foku törvényszékének elnöke, mai napon, ezen törvényszék megalakulását ezennel publikálja, és a nagy számmal jelenlevő jogi és politikai személyiségeket, komoly és diszes beszédben üdvözlőlvén, tudatja hogy Pesten tiszti esküjét már letette, igérvén ő felsége szándéka szerint is, mindenkinek egyenlőképen kiszolgálni az igazságot.

Majd az új törvényszék rendszerét előíró királyi parancs olvasatott fel, mely szerint a legfőbb forum a hétszemélyes tábla, hová az ügyek végeldöntés alá kerülnek, a nemesek fenytő pereivel; egysermind a legfőbb felügyeletet gyakorolja a kir. tábla után, mely mint felfolyamodási forum ítél minden felebbezett polgári és nemesi fenytő ügyekben. Ezenfelül öt kerületi tábla rendszerezetik Pozsony, Nagyszombat, Eperjes, Debreczen és Zágráb városokban, a nem nemes személyek fenytő ügyei felebbezési forumául. Első foku ítélő szék 38 rendszerezetvén, az Egerben felállított Heves és K.-Szolnok vármegyék tiszáninneri kerületének ügyeit volt vezetendő. Heves és Szolnok vármegyék ezen területe az eperjesi kerületi tábla alá volt rendelve.

A törvényszék állott egy elnökből 500 frt fizetéssel, ez volt báró Szepeszy Soma a ki az ügyeket vezette, az ülnökök között kiosztotta stb; négy ülnökből, Pechy András, Tarody István, Radics János, Borbély Mihály, kik a részökre kiosztott ügydarabokat a törvényszéken előadták, évi 300 frt fizetéssel; Sigmondffy Clement és Fejér László sindicusokból, 200 frt fizetéssel, kik a fenytő ügyekben jártak el, és ezeket referálták, de csak informáló szavazattal; actuariusokból, kik esetleg az ülnököket helyettesítették, a törvényszéki ülések jegyzőkönyveit és egyéb kezelési ügyeit vezették; és szegények ügyészből, kik a nemesek elleni fenytő ügyekben a vádat, a szegények ügyeiben pedig a védelmet vezették. Ezeken felül volt a segéd és kezelő személyzet. Jogi tanulmányokat végzett ifjak, a törvényszékekhez auscultansoknak neveztek ki, kikből azután ülnökök váltak; de az eperjesi királyi tábla kimondotta azt, hogy jövőre ül-

nökké csak a német nyelvben jártas nevezhető ki. A törvényszék pecsétje itt látható.

Előíratott azután a törvényszék illetősége, úgy a polgári mint fenyítő ügyekre; egyebekben a kerületi táblák illetősége jelöltetett ki. A nemesek ügyei, úgy a nem nemesek polgári ügyei, a királyi biztosok útján a kir. táblához, a nem nemesek fenyítő ügyei a kerületi táblához voltak felebbezendők. Az ülésen polgári ügyekben három, fenyítő ügyekben az elnökkel 5 bíró jelenléte iratott elő.

Az uri székek tovább is meghagyattak, az ügyek innen a kir. táblához felebbeztettek. Az urbéri perek azonban a politikai hatóság által végeztettek. Az árvaügyek, a kerületi tábla hatáskörébe utaltattak.

VI. A közigazgatás élére alispánul kinevezett Fáy Bertalan mellett főjegyző volt Liszkay Miklós, tarnajárási szolgabíró Subics Imre, tiszajárási Radics Pál, gyöngyösi Stészel Ferencz, mátrai Marsó György. Tehát a megyében úgy a közigazgatási, mint bírói tisztikar teljesen a megyebeli nemességből állott elő. És még a törvényszék nyelve a latin maradt, a közigazgatás már németül vezetett, egyes szolgabírói előterjesztések azonban latinul nyújtattak be.

Majláth József administrator 1787. febr. 20-án a kamara alelnökévé, helyébe az első kerület és így Hevesmegye administratorává Almásy Pál volt fiúmei kormányzó neveztetett ki, miről a helytartóság „Kön. hung. Statthaltereii“ német nyelven értesítette az alispánt „Löbliche Gespanschaft.“ Almásy a rendszer fennállásáig viselte e tisztelet.

Az adóügy, úgy a hadi, mint házi adót tekintve, a Mária Theresia által behozott és már ismert rendszerben vitetett. Az erre vonatkozó reformot József már életbe nem léptethette. 1786. febr. 18-án kelt az új adóügy rendszerére vonatkozó rendelete, mely minden külömbiség nélkül, a földbirtok jövedelmezőségére volt fektetve. E célból a birtokok kataszteri felmérésére és a jövedelmek megállapítására volt szükség. Ennek eszközzésére képzett katonai mérnokok küldettek a megyékbe az ott alakított földmérő bizottságok rendelkezésére. Hevesmegyében „a földmérések és a fundusok kijelentésével levő comissionak comissariusai“ Gosztonyi Pál volt. Az első kerületnek, melynek része volt megyénk is, föld felmérése 1789-ben már kész volt, és Budán berendeztetett ennek alapján a telekkönyvi

hivatal, mely egyszersmind a birtokforgalom és változás nyilvántartására is szolgált. Ennek folytán a káptalanok és conventek hiteles helyi minősége megszüntetett, a nálok levő köz és magánokmányokat pedig József császár Budára küldetni rendelte. Az egri káptalan iratai 1789-ben küldettek fel Budára. Azonban ezen intézkedés teljesen végre sem hajtva, maradt abba az egész rendszerrel.

VII. József császár rendszerének utjába a külpolitikai viszonyok tornyosíták a legnagyobb akadályokat. A háboru a törökkel napirendre jött, ehhez pedig a nemzet áldozatkészségére volt szükség, melynél azután az eltöröltött alkotmány visszakövetelésének küzdelme lépett előtérbe. 1787. szept. 14-én kelt átiratával hívta fel Almásy Pál administrator Fáy alispánt, hogy ő felsége azon háborus helyzet folytán, mely a török tartományokban megindulva, az adriai tengertől Galiciáig katonai cordon vonását teszi szükségessé, ez pedig úgy a gyalogság, mint lovasságnak hadilábra állítását idézi elő, — a katonai szállítmányok eszközzésére berendezett fuvar-szervezetet az 1783-iki szabály alapján, rögtön életbeléptetni rendeli. A hadilábra állított katonaság kiegészítésére szükséges ujonczok kiállítása végett pedig ő felsége elrendelte, hogy a vármegye közgyűlése e felett intézkedés végett hívassék össze. Ezt körözni rendelte el azzal, hogy a határnapra majd tegyen az alispán előterjesztést. A vármegyei közgyűlés az ujonczajánlási jogot országgyűlés hatáskörébe tartozónak jelentvén ki, miután ez ügyben ily intézkedés nem történt, megtagadta az ujonczállításához hozzájárulását. Mindennek daczára végrehajtatott az, miután az 1787. okt. 8-án kelt rendelettel ujonczozási főhelyekül: Pozsony, Vác, Eger, Nagyvárad, Kassa Eszék, Fehérvár, Ó-Buda; majd póthelyekül: Munkács, Debreczen, Temesvár, Szeged, Pest, Zágráb kitűzettek.

Az 1788-ban megkezdett török háboru viselése felette terhessé vált, azért is, mert az elkeseredett és az önkénynyel kormányzott nemzettől szintén csak erőszakkal csikartathattak ki a hadviselés eszközei, mely körülmény a háboru szerencsétlen kimenetele esetében végzetessé válhatott volna. A vármegyék legtöbbje 1788. jun.-jul. hónapjaiban tartott közgyűléseiken — ezek között Heves is — megtagadták az ujonczok kiállítását és követelték az alkotmány visszaállítását. A helyzet oly aggodalmassá vált, hogy 1789. decz. 28-án József szükségesnek látta megnyugtató leiratában megígérni, hogy az országgyűlést immár össze fogja hívni. Ez, és főleg József császár betegeskedése hatott arra, hogy az állapot további fentartásával

maga József felhagyott és 1790. jan. 28-án kelt leiratával egész rendszerét megszüntette és kijelentette, hogy megkoronáztatására az országgyűlést egybehívja. Azonban a következő hónapban febr. 26-án József meghalt.

VIII. József császár idejében nevezetes változás állott be azon fontos stratégiai tekintet, illetőleg, mely főleg a mohácsi vész után Egervárát a felvidék védelmi szempontjából kiváló fontosságúnak állapította meg. Történeti előadásunk fonalán a mohácsi véstől, láttuk, miként emelkedett Egervára a felvidék védbástyájául a török hóditással szemben. A Rákóczy-korszakban láttuk azt is, hogy Egervára nevezetes tényező volt a fejedelem védelmi vonalán is; és Eger elesével dőlt meg Rákóczy utolsó védbástyája. Azóta hosszú tizedek során, a török fensőség veszedelme teljesen megszűnt; Egervára a stratégiai szükség terén minden feltételét elvesztette. József császár tehát a vár fentartásának és javításának felesleges költségét megkimérendő, a várat teljesen feladta, annak területét első sorban a városnak ajánlotta fel megvételre, melynek délkeleti oldalán levő bástyázata körében ez idő szerint is, a lakóházak egész sorozata épült már ki. A város maga javára a vételt czélszerűnek nem találván, ezt nem fogadta el, és így gróf Eszterházy Károly püspök, mint régi földesuri igényénél fogva erre jogosult is, szerezte tulajdonába, állítólag 10 ezer frt lefizetése mellett 1783-ban. Ekképen került vissza most már a vár területe is az egri püspök birtokába, mely mindez ideig területileg Borsodmegyéhez tartozott.¹⁾ Ez időben az egykor fényes várbeli nagytemplomnak már csak romjai állottak fenn; ezután pedig faragott kövei, a várbástyázat egyéb kész köveivel a lyceum és egyéb középületek és templomok építésére fordítottak. A várnak még használható épületei püspöki gazdasági és földesuri célokra fordítottak, főleg rabok elhelyezésére rendeztetett be egykor a Dobók és Mágóchyak lakhelyeül szolgált épület, a vár éjszaki részén. A vár romladozó részei eltakarítottak és teljesen a múlt emléket jelképező várrommá alakult át. Az 1850-es években Bartakovics Béla érsek az egész várterületet a kincstárnak ajándékozta vissza, és most honvéd-laktanyákkal telepíték be az elhagyott helyeket.

IX. Egervárosa és a kettős földesuraság között a Fenessy-féle egyesség kiterjedése felett támadt és Barkóczy püspök idejében 1750-ben, pótegyezményenylecsillapodott viszály újból kitört gróf

¹⁾ Emlékkönyv Bartakovics B. aranymiséjére 169. lapon.

Eszterházy püspök idejében, sőt újabb sérelmekkel gyarapodva, a város 1786-ban 18 pontból álló gravaminalis előterjesztést küldött fel József császárhoz, melyet követett 1788-ban megindított ugynevezett elibertationális mozgalma, a földesuri terhek és alárendeltség alól. Az előterjesztés mély benyomást tett József császárra, a ki az akkori megyei főnök, Almásy Pál útján 1789. decz. 29-én ugy a püspökkel, mint a várossal közlé azon nagyfontosságu elhatározását, hogy „ezen város most mindjára királyi várossá emeltessen, és a város kőfalakkal köryezett része, a külső városokkal vagyis hős-tyákkal egybefoglalva maradjanak, és királyi felszabadítással meg-kegyelmeztesenek.“ E nagyfontosságu határozat keresztülvitelére rendeltetett: a város és határának topographiai felmérése, a püspök és káptalannak a felszabadítás folytán előálló jövedelmi és egyéb vagyoni veszteségének összeirítása; ennek kárpótlásául a lefoglalt szerzetek birtokából egyenértékü vagyonállag kijelölése; ennek fejé-
ben a város által fizetendő census kiszámítása stb. Mindezen előmun-
kálatok keresztülvitelére, Almásy Pál elnöklete alatt egy comissio
rendeltetett ki. Mindez azonban csak papiroson maradt, József csá-
szárnak a következő évben történt halála folytán. 1795. jan. 27-én
a gravaminalis pernek királyi resolutio vetett véget, melyben a város
több rendbeli sérelme orvosoltatott ugyan, előirva végrehajtás végett,
de a végrehajtásnak mindjárt kezdetén támadt sérelmek folytán most
már executorie-continuatorius per tört ki, mely újabb határozattal
1834-ben fejeztetett be, de ugy hogy abból ismét más alakban támadt
fel a végnélküli viszály, melyről majd később leszen szó.

NEGYEDIK RÉSZ.

A nemzet ébredésének s átalakulásának kora. Az ujkor 1790—1867.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

I. József császár visszaállítja a magyar alkotmányt. A nemzeti ellenállás diadala. Almásy Pál administrator meghagyja Fáy alispánnak, hogy a vármegye közgyűlését 1790. márcz. 3-ára hívja össze. Ezen gróf Eszterházy főispán elnököl. Almásy Pál adminisztratori tiszteről lemond. „A hevesi alsó bíróság” is tudatja lemondását. II. A márcz. 3-iki közgyűlés. Gróf Eszterházy püspök nagy ünnepességgel foglalja el főispáni székét. Fáy alispán és a tiszttakar beadja lemondását. A tisztujtásig megmarasztatnak. III. A régi állapotba való visszahelyezés. Az országgyűlés összehívásának sürgetése József halála után, Leopold trónutódnál. IV. A tisztujtó-szék april 12-én. A jun. 6-án Budára hirdetett országgyűlés meghívója. Követválasztás és utasítás készítése. Felirat Leopoldhoz uj-örökösödési törvény készítését hangoztatva. V. A követutasítás pontjai. Követi jelentések az országgyűlés folyamáról. VI. Leopold hirtelen halála. Ferencz trónörökös, és az 1792-iki koronázó országgyűlésre szóló követutasítás. VII. A francia háboru elleni hadisegély. Önkénytesek toborzása. Az 1796-iki országgyűlés követutasításai. VIII. A nemesi felkelés szervezése megyénkben 1797-ben és 1800-ban. IX. Eszterházy püspök és főispán utolsó tisztujtó-széke 1796-ban. Halála 1799-ben. X. Eszterházy halála után az egri püspökség felosztása.

I. József császár 1790. jan. 28-án, súlyos betegségtől gyötörve irta alá manifestumát, hogy eddig vezetett kormányrendszerét megszünteti, visszavonja annak alapintézkedéseit, az ország alkotmányos kormányrendszerét visszaállítja, s legközelebbi alkalmas időben magát megkoronáztatja, hogy mint törvényes és alkotmányos király folytassa uralkodói működését.

A nemzetnek kitartó ellenzésén és szilárd ragaszkodásán ekképén törött meg József császár vasakarata, hogy uralkodásának örökös tartományait Magyarországgal, nyelvben egyöntetű kormányzatban egységes birodalomná alakítsa.

A megpróbáltatások tüzeiben edzett nemzeti közszellem és alkotmányos érzék ujjaszületésének és örök emlékü diadalának éve volt az 1790. év, melynek fellendülését, nemzeti és szabadelvű fejlődését, a majd három évtizeden át következő francia háboru zaja megzavarhatta; a nemzet áldozatkészségének teljes kimerítése után később beállott áldatlan kormányzati visszaesés, utjában akadályozhatta; de a folyton izmosuló nemzeti közszellemet többé fel nem tartóztathatta, hogy 1848-ban a magyar nemzeti államot szabadelvű intézményeivel ujabban is meg ne szilárdítsa.

József császárnak jan. 28-iki nyílt parancsa után vármegyénkben a következő események folytak le. Almásy Pál adminisztrátor febr.

12-én kelt átiratával megkereste Fáy alispánt, hogy „ő felsége ezen kerület vármegyéinek közgyűlését összehívatni rendelvén, uraságod elnöklete alatt Hevesmegye közgyűlési napjául márcz. 3-át tűzöm ki.“ Fáy alispán febr. 15-én kelt válaszával arra kérte az administratort, hogy „tekintve a rendek ohajtását, hogy ezen közgyűlésen minden visszás állapot távol tartassék, mentené fel őt az elnöki tisztől, és a vármegye örökös főispánjának az egri püspöknek adassék át, kinek jellemkitünősége, tevékenysége, de e rendeknek közbizalma is, kívánatossá teszi, hogy az mielőbb megtörténjék.“ Még Pestre sem érhetett fel ezen előterjesztés, midőn érkezett Almásynak febr. 16-án kelt levele, „hogy ő felsége a jövő évben koronázó-gyűlést kíván összehívni, melyet most egészségi állapota miatt nem tarthat meg, és hogy addig is a bizalom helyreálljon és az ujonczok kiállítására a törvényes nt kiegyenlítették, a megyéket régi törvényes formájába kívánja visszaállítani, tehát a régi főispánok foglalják el helyeiket, ő pedig bucsut vesz a vármegyétől, és kéri az alispánt, hogy nevében, ha vétett hivatali eljárásával, a rendek bocsánatát kérje ki.“ Almásy csak ekkor vette a helytartótanács rendeletét, hogy további tisztí működése megszüntettetik, és gróf Eszterházy Károly egri püspök febr. 12-én megkerestetett főispáni tisztének átvételére.

A birói kar márcz. 2-án jött össze és e napon kelt átiratot intézett a megyéhez, hogy a hétszemélyes táblának testületileg benyújtották visszalépésüket: „tettük ezt — így szól a felterjesztés — annál inkább, mert II. József császár 1790. jan. 28-án kiadott leiratában, tiz évi kormányzásának törvényeink elleni rendszerét hatályon kívül linck, semmisnek jelentette ki, a bünvádi és birói eljárást pedig eltörölte, nehogy tehát további működésünkből polgártársainkra kár és zavar háromoljék, máj. elsejét sem várhatjuk be, hanem azt most már könyveinkkel együtt lezárjuk és átadni készek vagyunk, mit is hazánk iránti hűségünk bizonyságául ezennel bejelentünk,“ aláírva: „a megszünt hevesi alsó bíróság.“

II. A márcz. 3-iki közgyűlést még is Fáy alispán nyitotta meg. Előterjesztette a jan. 28-án kelt királyi leiratot, a helytartótanács intimatumait, és a gyűlés egybehívásának előzményeit, mint azt fentebb ismertettük. Majd felolvastattak Hont, Bihar, Szatmár, Gömör, K.-Hont, és Zemplén vármegyéknek 1790. jan. és febr. havában tartott közgyűléseiből, a törvénytelen állapot ellen intézett és áttett óvásai és feliratai.

Ezen előzmények után egy küldöttség választatott, hogy gróf Eszterházyt a gyűlés elnökségére mint főispánt hívja meg. Ekkor olvastatott fel Almásy administrator fent ismertetett bocsánatot kérő levele, melyre válaszul határoztatott: hogy a rendek ő exját a haza igaz fiának ismerték mindig, és erről ezennel meg is nyugtatják.

Ezután mozsarak dörgése, trombitaharsogás és dobörgése között, zászló elővitele mellett érkezett meg a főispán a gyűlésbe, hol elfoglalván elnöki székét, magyar nyelven ékes szavakban emlékezett meg, hogy a magyar nemzetnek és drága hazának jogai visszaállítván, főispáni tisztét az ország közügyei érdekében, és a haza boldogítására annál inkább kész volt elfoglalni, mert a kancellár külön is megkereste és tudta: hogy „ő felségének is akaratával találkozik, ha a közgyűlésen a rendek meghívására, az elnöki tisztet betölteni kész leend.“ Mire zajos éljenkiáltások között a jegyző szintén ékes szavakban üdvözölte és tolmácsolta a rendek közbizalmát és tiszteletét.

Ezután Fáy alispán kelt fel, és eddigi tényeiért a rendek kegyes hajlamát és bocsánatát kérte ki, kijelentve: hogy ő maga is beismeri mai állásának törvénytelen voltát, és siet azt, az eddig használt pecséttel nyomban resignálni, kéri hibái és tévedéseire a vármegye bocsánatát, melyekben rossz akarat nem vezérelte, és esedezett, hogy őt is igaz hazafinak ismerjék el. A rendek ápril 12-ére tűzvé ki a tisztújító-székét, addig is megbízták Fáy alispánt és a mostani hivatali kart, hogy az ügyeket tovább vezessék; mívégből Fáy alispán és a többi tisztviselők az alkotmányos esküt le is tették. Majd Taródy István törvényszéki elnök szólalt fel, hogy a bíróság hivatalát letette, és kérte a közgyűlést, hogy a börtönöknek, ugy a hivatalos iratoknak átvételére intézkedés tétessék. Egy küldöttség bízott meg, hogy a bírósági iratokat, levéltárt átvegyék és jelentést tegyenek; az időközben érkező birói ügyek pedig további iztézkedésig, a kisgyűléseken mutattassanak be.

III. Ezzel kedetét vette a régi állapotba való visszahelyezés minden téren. Így például még az ülés folyamán kiküldetett egy szolgabíró, hogy az egri iskoláknál nyomban tiltsa el az igazgatónak a tandíj-szedést; „az idegen német nyelvet behozó rendszer, mely elnemzetleníteni törekedett az ifju nemzedéket, rögtön szűnjön meg és a régi rendszer állitassék vissza.“ A Foglár-féle jogi iskola épülete, most katonai laktanya lévén, szintén követeltetett vissza és a jogi tanfolyam megnyitása elrendeltett. Az épület visszaszerzése

azonban a kincstárral folytatott hosszas tárgyalás után történt meg. A házak számozása és a számok töröltessenek le, a falvakban történt összeírások és patentálisok, úgy a földmérésekre vonatkozó iratok szállitassanak a megye házára és ott égettessenek meg egész csendben. Érdekes jelentése Fáy alispánnak az ápril 14-iki közgyűlésen, az, hogy a mióta a türelmi patens folytán a zsidók a megyébe szabadon bejöttek, több falvakon a pusztulás és szegénység tetemesen észlelhető; mire határozottatott, hogy a zsidók 1791. jan. 1-től a megyéből távozzanak el.

Ezek után a közgyűlés a közjogi kérdésekre tért át. József császár febr. 18-án meghalt. Örököse Leopold főherczeg volt. A vármegye közgyűlése bár kifejezte azon reményét, hogy Leopold főherczeg rögtön intézkedni fog az országgyűlés összehívására; — de azért a primáshoz, a kanczellárhoz és a kuria birájához feliratot intézett, hogy befolyásukkal az országgyűlésnek összehívását sürgetvén, addig is, a legfájóbb sebek orvoslására közremunkáljanak.

IV. 1790. ápril 12-én tartatott meg a tisztujító-szék, melynek legérdekesebb mozzanata volt, hogy Halasy Márton, Fáy Bertalan, Szeleczky Márton, Gosztonyi Pál, Okolicsányi József, Pongrácz Boldizsár és Fejes Antal jelöltekből, közakarattal Fáy Bertalan, a volt alkotmányellenes alispán választatott meg; helyettes alispánná pedig Taródy István a volt törvényszéki elnök. A jegyzők kineveztettek és pedig Péchy Gábor, Saághy Ignác, Borbély József; főpénztárnokká a jelöltekből Subics Imre, gyöngyösi főszolgabíróvá Székel József, a Tarnába Radics Pál, a tiszai járásba Borbély Mihály, a mátraiba Frater Pál választattak meg. Ügyésszé a jelöltekből Rádics János, alügyésszé Zay Ignác, kerületi pénztárosokká a gyöngyösi járásba Gosztonyi Antal, a tarnaiba Subich Antal, a tiszai Dévay János, a mátraiba Marsó György. Táblabírákká kineveztettek: Miklós Ferencz nagyprépost, gróf Berényi György, báró Podmaniczky József, Balogh Péter, Bernáth József, Bay Ferencz consiliariusok, Almásy István, Gosztonyi Pál, Pongrácz Boldizsár, Csoma Samu, Bernáth László, Kandó József, Malatinszky János, Józsa Gábor, Recsky István, Bárczy György, Vécsey László, Kovács Pál, Széky Zsigmond, Sreter János, Gyürky István, Onody Zsigmond, Csernyus István, Darvas Imre, Szökő Pál, Földváry Károly, Marsó György, Stészel Kristóf, Erdődy Lajos, Elek László, Széky Pál, Pap József, Sárközy Mihály, Kovács András, Lipcsey Samu, Lipcsey József, Csörgő Pál, Hamar Antal, Kállay Gábor, Bodor János, Hellebront József,

Radics Mihály, Frajzajzen Antal. Másnap a gyűlés folyamán a megválasztott pénztárnok Subich leköszönt, és helyébe a volt pénztárnok Malatinszky János választatott meg, ki még hosszabb ideig viselte e tiszteletet.

A közgyűlés fontos tárgya volt II. Leopoldnak márcz. 29-én kelt meghívója, Budán, június 6-án koronázó és nádorválasztó országgyűlésre, mely felolvastatván: egyhangúlag Almásy Ignác és Podmaniczky József consiliariusok választattak meg a vármegye követeiül, és egy küldöttség választatott a követi utasítások megkésztetésére. Ez alkalommal nevezetes határozat volt az, hogy a követek a közgyűlésen esküt tegyenek, hogy az utasítás, annál kevesbé a törvény ellen vétetni nem fognak, és már előre kimondatott az is, hogy minden, netalán az utasítás ellen elkövetett tény semmis és érvénytelen. Szabolcsmegye átiratára kimondatott az is, hogy a megválasztott követ köteleztessék arra is esküvel, hogy az országgyűlés alatt semmiféle hivatalt, vagy kitüntetést nem fogad el küldőinek tudta és beleegyezése nélkül.

Ezután hirdettetett ki II. Leopold márcz. 14-én kelt leirata, hogy József császár febr. 20-án történt halála után az 1723. törvény értelmében, az öröklési rend szerint átvette a trónt, az ország jogai és a törvények épségben tartása biztosítása mellett, fentartva az alkotmány visszaállítására kiadott jan. 28-iki patenst azzal, hogy jun. havában az országgyűlést egybehívni fogja.

Ezen leirat folytán a következő érdekes felterjesztés határozott: „hogy József császár feletti gyászhoz a megye gyásza abban nyilvánul, mert mélyen érzik a sajnos esetet, hogy a bold. császár, országgyűlés, királyi diploma, eskü és koronázás nélkül halt el, és így törvénytelenül gyakorolta az országban a hatalmat, Magyarország törvényes, apostoli királyai sorába nem számolható. Vigasztaló csak az, hogy felséged immár összehívta a koronázó országgyűlést. Felséged életének eddigi példái, jelszava „opes regum, corda subditorum“, habár megnyugtatólag hatnak; de a veszély, mely II. József császár uralkodásából nagygyá lett, ehhez adva az előző fejedelmek által törvényeinken ejtett sebeket, olyan, hogy a diploma czikkeibe helyezett hit már nyugodtakká és biztosítottakká nem tehet bennünket, annál inkább, mert csak a legközelebbi évek sajnosan megmutatták, hogy minden szabadságaink gyakorlatától is megfosztathatunk. Így tehát a helyzet követeli, hogy a legközelebbi országgyűlésen, az uralkodó ház és a nemzet közötti jogviszonyok, újabban és világosan fejeztessenek ki, az uralkodóház örökségi joga, új egyezmény által

állitassék helyre, az ország jogai, szabadsága, a vagyon- és személybiztonság szempontjából is, újabb intézményekkel erősítsenek meg és oly biztosíték alkottassék, melyet sem az idők mostohasága, sem a következő fejedelmek szándéka megingatni képes ne legyen. Mivel pedig mindezen biztosítékok alkotása után történhetik meg a koronázás, ennek időpontját meghatározni nem lehet, az országgyűlési tárgyalástól függ.“

A lapidáris kifejezésekkel teljes, rövid, de rendkívüli éles felirat mutatja, hogy a nemzet nagy dolgokra készült a közelgő országgyűlésen.

V. A május 21-én tartott közgyűlésen állapítatott meg a követeknek szóló utasítás, mely részletezve felöleli a vármegyének közjogi, politikai, vallásügyi, nevelésügyi, társadalmi, igazgatási, kereskedelmi, törvénykezési sérelmeit és kívánalmait. Az utasítás egy nagy politikai munka, mely nemcsak a törvények és alkotmányos intézmények szellemét visszhangozza, hanem a kor követelményei szerint, az ország szükségleteit is, az itteni felfogás és mérlegelés szerint tolmácsolja. Sajnálandó, hogy tér szűke miatt megynk e nagy tudománnyal irt közjogi előterjesztése, egész terjedelmében nem közölhető, kivonatilag is csak tömör ismertetését adhatjuk a következőkben.

Az utasítás bevezetésében kifejezést ad annak, hogy a követek a koronázási diploma készítésénél figyelemmel legyenek azon körülményre, hogy régi időben, midőn még fejedelmeink csak országunkban uralkodtak, és idegen ország jövedelmeivel és seregével nem rendelkeztek, a régi modoru diploma megnyugvást adhatott, főleg azért is, mert II. Endre király érvényben volt decretuma, a királyi hitlevél megszegése ellen kellő védelmet is biztosított; de most, mint az események igazolják, az örökös tartományoknak is ura, az osztrák ház királysága alatt, azon forma többé országunknak biztonságot nem nyújthat. Meg kell gondolni, hogy a magyar nemzet nem fegyverrel hódított nép; de királyválasztási jogánál fogva, törvényeinek köteles épentartása felvételével ruházta a királyi méltóságot az osztrák házra, és 1723-ban női származékaira is. És a mint ez ekképen közös megegyezéssel történt, rögtön Mária Theresia, majd II. József alatt sajnosan kellett tapasztalni, hogy a kétoldalu egyezmény, egyik részről elrontatván, világos, hogy annak helyreállítás és újabb biztosítékokkal való ellátása, az ország érdekében nélkülözhetlen. Meg kell gondolni, hogy Magyarországnak nemcsak az

általános, de saját közjogából folyólag joga van erre; midőn a természet törvénye szerinti szabad emberek társaságba gyűlve, önmagok határozzák meg kormányzások modját, és így a felségjogot alapjában ők birják és ezt bizonyos feltételekkel valakire reáruhazzák, az így kötött feltételek szabják meg úgy az uralkodás, mint az engedelmisség jogát és köteleességét, melyet egyoldalulag megsérteni nem szabad; és valamint mód adatik a fejedelemnek az engedelmisséget maga részére biztosítani, hasonló módról kell gondoskodni, hogy viszont a fejedelem túllépése ellen, ily törvényekkel határolt országban, hol a felejog a népet illeti, illetékes eszközök legyenek használhatók. Magyarországon olyan, hogy itt a fejedelmek sem a törvényhozási hatalmat, sem a felségjogokat egészben és magokban nem gyakorolhatják: hanem a hatalom teljessége király és rendek részére egyenlőképen van körülírva és biztosítva törvényeinkben. Hogy pedig a felségjog a rendek részére is fentartva van, és nem olvadt a királyi jogba, kitűnik az 1741. 8. tczikkből is, melyben kimondva van, hogy a nép joga, szabadsága és kiváltsága még csak országgyűlési tárgy sem lehet; a miből következik, hogy a fejedelem a népnek fentartott jogát nem érintheti, és a népnek joga van annak megtámadója ellen védekezni; és a fejedelem el sem vitathatja azt, hogy midőn ez érdemben majd intézkedés fog kívántatni, a népjog védelmének eszközei megalkotassanak. Tehát ezen eszközök megalkotására működjenek a követek, és a királyi meghívóban kijelölt célznak úgy feleljenek meg, hogy úgy a király, mint a nemzetet megillető jogok ujabban világosan nyilváníttassanak ki: az osztrákház örökösödése új egyezményen állíttassék helyre, az ország teljes jogaiba visszahelyeztessék, nemcsak írott, hanem reális biztosítékokkal, hogy többé se az idők viszontagsága, se bár mely következő fejedelem fel ne forgathassa, és a fejedelmek előtt tudva legyen, hogy nem önmagokért, hanem a népért királyok. Egyetértve tanácskozzanak tehát e felett a követ urak, és míg ovakodni fognak az 1741. 8. tczikben megóvott alapjogot csak tárgyalás alá is vonni, a közjóra szolgáló biztosítékról gondoskodjanak. A bécsi és linczi békeegyezmény, úgy a nemesi előjog, mint a vallásügy biztosítására újíttassék meg és léptessék életbe. Ha ezen elvekkel ellenkező diploma vétetnék tárgyalás alá, a követek ne mulasztssák el jelentést mutatni be.

Azután áttér az utasítás külön czimek alatt a politikai, katonai, kereskedelmi, törvénykezési sérelmek és kívánatok előterjesztésére. Miután országgyűlések, daczára az 1715. 14. tcziknek nem

hivattak össze, oly intézkedés sürgettetik, hogy a rendek bizonyos időben meghívó nélkül is összejöhessenek; sürgős esetben a királyn kívül, a nádor vagy az ország első zászlósa is összehívhatta. Az adók kivetése többé országgyűlés megszavazása nélkül ne történjék; a kincstári javak idegeneknek ne adassanak el, hanem csak hazafiaknak; büntetés hozassék jövőre az oly koronaörökre, kik a koronát nem védelmezik meg az eltávolítás ellen; a kancellária, a helytartótanács, a kuria jogköre körülírassék, és törvénytelen rendeletek végrehajtói ne legyenek; miután sok panasz merült fel a megyékben a főispánok ellen, meggondolandó lenne, hogy a megyéknek főispán-választási, vagy legalább kijelölési jog adassék. A népesezésre a felvidékről ajánltatik az alvidékre való telepítés, főleg a kézművesek és iparosok szaporodásának szüksége hangoztatik stb. A gazdaság előmozdítására szolgáló hidak, utak építésére, a közmunkák szabályozására, az erdők rendezésére országos intézkedés sürgettetik.

A szegény-ügy rendezésére az örültek és nyomorultak országos eltartására, az alapítványok biztosítására stb. törvények alkotandók. Panasz emeltetik az idegen rendek és egyéb királyi kitüntetések által, az egyenes magyar nemes jellemnek megalázása és a rendjelvagy táplálása ellen; úgy főleg Mária Therezia idejében kifejtett nagy és költséges fényűzés leküzdésére, ruházatban és az életmód egyéb ágában: a magyar nemes egyszerű, de méltóságos ruházati módjára kellene intézkedést tenni. Az erkölcsrontó lottó eltörlendő, hol a veszteség a nyereség lehetőségének távolról sem áll arányban.¹⁾

A katonai ügy, a mennyiben az állandó katonaság nem mellőzhető, az ország és az örökös tartományok kölcsönös védelmére akképen lenne rendezendő, hogy az állandó katonaság száma meghatározandó és ehhez alkalmazva, a nemesi és személyes felkelés ügye szabályozandó. Az idegen katonaság az országból ki, és a magyar haza szállitassék. Szabályozandó lenne az, hogy az ezred-tulajdonosok nevezvén ki a tiszteket, idegeneket ne nevezzenek a magyar ezrekbe; és miután a hűség és kitűnő hadi szolgálat, a nemesség terjedésének is forrása volt, most pedig a tisztai állások csak gazdagoknak adatnak, kik aztán fényűző életmóddal önmagokat megrontják, visszatérve az érdemszerző régi módra, tér nyitandó a nem nemesnek is magok

¹⁾ A lottó Mária Therezia alatt 1752-ben hozatott be. 1762. évben gróf Katoldi Octáv nyolcz évre nyert engedélyt, hogy szervezze azt az országban. Ez később megújitatott és állandósítatott.

kitüntetésére. A magyar ezredeknek az országból kivitele ellen intézkedés tétessék stb.

A kereskedelmi ügyben, az ország anyagi érdekét rontó és tisztán az örökös tartományok javára szolgáló vámrendszer ellen sürgettetik intézkedés. „A harminczados helyek ilyen szervezésével, hogy a külföldi kereskedés tőlünk elzáratik és csak Bécsen keresztül juthatunk azokhoz, világos, hogy a német tartományok adózóivá tétetett kereskedelmünk.“ Az országban levő vámok is a bécsi kereskedelmi társaság alá rendeltettek, hogy azok szintén Bécs érdekei szerint kezeltesse. Mindezekben sürgős törvényes intézkedés kívántatik.

Az iskola-ügyben a káros idegen rendszer és idegen nyelv megszüntettetvén, a fejedelem által gyakorlott abszolút intézkedési jog helyett, a legfőbb felügyelet meghagyatván, országos törvény útján, az ország közjogának, nemzeti erkölcsének, és a közművelődés elveinek megfelelő rendezés történjék, méltányos tekintettel a patronatusi jogokra. József alatt a Jászberénybe átvitt gyöngyösi gymnasium, alapítványával visszaállítandó. Majd a törvénykezésre és annak fejlesztésére tételik, minden részletre kiterjedő javaslat.

Ezen utasítás megállapítván, a követek bizva az ő becsületességükbe, a már elhatározott eskü alól felmentettek. Ők azonban Pest-megye máj. 28-án tartott közgyűlésén megjelenván, miután ott a pest-megyei regalisták és követek esküt tenni utasítottak, ezekkel együtt ott önkényt esküt tettek; miről a vármegyét azután értesítették. Az eskütétel annyira foglalkoztatta akkor az elméket, hogy az országgyűlési rendek, első köteleességeknek ismerték intézkedni az országgyűlés tagjainak eskütételéről, e végből a „Ház rendei,“ mint az alsóház magát nevezé, esküformát fogalmaztak; de a felsőház, vagyis mint akkor neveztetett „első ház“ ehhez nem járulván, az esküt csak a rendek tették le.

Almásy és Podmaniczky követek, utasításuk szerint, jelentéseket időnként szorgalmasan elküldötték a vármegyének, melyekben az országgyűlés folyamát ismertetik a királyi propositiók tárgyalási naplóival. Jelentik, hogy az elnökség és a főispáni székek felett, törvényesség szempontjából kifogások történtek. Jelentik a fentismertetett eskütételt, majd a koronázási diploma készítésénél beszélnek el a nehézségeket, mikor is pótutasítást is kértek. Tanácskozás közben jutott a rendek tudomására, hogy báró Herberg Budán keresztül utazott a törökkel kötendő béke-ügyben, és hogy a bányavárosi kamara élére idegen czéloztatik kineveztetni. Vegyes küldöttség menesztetett Bécsbe,

hogy ő felsége háborut és békét magyar tanácsosok meghallgatásával kössön; majd jelentik szept. 9-éről, hogy mindkét panaszos ügyben ő felsége megnyugtatólag nyilatkozott. Jelentik ugyanekkor, hogy több magyar katonatiszt, a tiszti sérelmeket felsorolván a rendek előtt, e miatt fogságra vettek. Majd a diploma feletti tanácskozás alkalmára halasztatott az ügy.

A koronázási diploma szerkesztéséről szept. 9-én kelt levelökben megemlékeznek a követek. Közlik a vegyes küldöttség által megállapított új diploma szövegét, melyet mindkét ház küldöttsége vitt fel ő felségéhez, hogy ahhoz hozzájárulását kikérjék.

A szerkezet a kész szöveget tartalmazza, mely áll 25 conditióból, a nádor esküszövegéből, a vallásszabadság megállapításából 17 cikkelyben, és 10 cikkelyből „a magyar nemzeti királyi tanács” rendszeréről.

A szövegezett diploma bevezetése ekképen szól: Mi Leopold stb. Elismerjük és adjuk emlékül, hogy miután bold. elődünk József császár bold. emlékü Mária Therezia királyné, a mi anyánk halála után az 1723. évi 1. 2. 3. örökösödési czikk szerint, tehát kétoldalú egyezségből folyólag foglalta el a trónt, melynek kormányzását önkényüleg megváltoztatta, és az ország alaptörvényeit mellőzvé, sok keserűséget okozott, végre engedvén a kívánalmaknak, halála előtt jan. 28-iki leiratával, mindezen állapotot megszüntette; de bebővetkezett halála folytán az 1723. 1. 2. 3. cikkeinek követelményeit többé be nem tölthette, és így uralkodása törvénytelen volt és a diplomatikai feltételek megsértettek; innen mi ezennel jogosnak és méltányosnak ismerjük: hogy örökösödésünk alapján most mi következvén a trónra, úgy házunk örökösödési jogát, mint az ország jogainak biztosítását czélzó jelen előterjesztést, kedvesnek és elfogadottnak kijelentvén, az ország rendei kezéből a koronát elfogadjuk, az alább következő feltételek és biztosítások mellett.

Az első pontban az ország függetlensége körvonaloztatván, hogy csak saját alkotmánya és törvénye szerint kormányozható, a biztonságra kimondatik: hogy András királynak az ellenállásról szóló záradéka visszaállítatik, oly megjegyzéssel, hogy az magánosokra terjedő jognak nem vétetik. Megerősítetnek a bécsi és linczi béke-okmányok is. A többi pontok a kormányzás, igazgatás és törvénykezés minden ágát biztosító feltételeket állapítják meg. A 22-ik pont a nevelés ügyét tárgyalván, kimondatik a nyelvre, hogy „idegen nyelvet, ide értve a németet, közügy kezelésére és tanításra nem alkal-

mazunk, a magyar nyelvet fentartjuk, házunk tagjai azt megtanulandják, az összes kormányzésekben, a mennyire csak lehet, alkalmazzuk, a vármegyék használhatják, szabad maradván a slavon és némely felvidéki vármegyékben e helyett a latinnal vagy anyanyelvökkel élni.“

Nevezetes a „magyar nemzeti királyi Tanács“ rendezéséről szóló cikkely. Ezen Tanács a nádor elnöklete alatt, az udvari kormányzék, vagy ministerium kizárásával, egyenesen ő felségétől és az országtól függ, ő felségével közvetlen érintkezik, tanácskozik, az ország közügyeit törvény szerint kezeli és kezelteti. Örökös az ország alaptörvényei felett, az országgyűlés határozatai végrehajtásáról gondoskodik, úgy az egész testület, mint annak minden egyes tagja, az intézkedésekért felelős, a honnan következik: hogy ha a bizalmat elvesztette a tanács, az országgyűlés által feloszlattathatik. Ezen felelős tanács útján bocsátatnak ki a vármegyékhez a királyi parancsok; ha törvényellenes parancs czéloztatik kiadatni, a tanács kötelessége ez ellen remonstrálni, ha a király fentartja parancsát, a tanács elnöke a nádor, vagy nem létében az országbíró, a királyi Curia ítélete alá bocsátja, és ha ez is törvényellenességet állapít meg, újabb felterjesztés tétetik a királyhoz, ki ha tovább is ragaszkodnék akaratához, akkor a tanács országgyűlés egybehívására kéri a királyt, ha ezt sem tenné meg, a nádor vagy országbíró fogja összehívni, büntetés terhe alatt. Egyébiránt, ha a megyék többsége megegyezik, országgyűlés összehívására, ha se király, se nádor ezt nem tennék, feljogosítatnak.

A tanács tagjai: a nádor, a primás, országbíró, horvát bán, és egy zászlós ur, a rendek által ajánlva, és két püspök; azután, kerületek szerint kijelölendő 4 mágnás és egy Dalmát-Horvát-Szlavonország részére, hasonlóképen 4 nemes és egy Horvátország részére, úgy azonban, hogy ezek kijelölése a vármegyék által történik jövőre. Ekképen a tanács 17 tagból áll, és meghatározandó helyen működik. Ezeken felül még két tanácsos a kir. városok részéről fog ajánlítani. Miután a tanácstagok felelősség alatt működnek, ő felsége csak bírói eljárás folytán bocsáthatja el.

Ezen koronázási diploma-tervezet azonban Leopold által nem fogadtatott el. A követek okt. 4-én ezt tudatják a vármegyével, hogy a küldöttség előtt ő felsége hajthatlan maradt, és csak a Károly vagy Mária Therezia diplomája formáját fogadja el, bármennyire igyekeztek is a német tanácsadó minisztereket meggyőzni; — e körülményre

a megye további utasítását kérték, azon értesítéssel, hogy a rendek hajlandóknak mutatkoznak ő felségének kívánságába beleegyezni és már kérték is, hogy mely napot tűzné ki a koronázásra, melynek helye Pozsony lenne.

A vármegye okt. 7-én tartott közgyűlésében tárgyalta a jelentést, és „elfeledhetlen megilletődéssel vette, hogy noha maga az ország jövőbeli securitását a tervezett diplomában látja, nem tudhatni, mivel elrémitetvén, nemcsak a resolutióban foglalt kötéstől elállani, hanem már a koronatio napja kitűzésére is hajlandó; nem kevesbé csudálatos, hogy bár kifejeztetett az ország közepén Budán történő koronázás, ebben is hajlandók engedni, — tehát méltó boszankodást tolmácsoló sorokban értesítenek a követek, hogy rendületlenül ragaszkodjanak a tervezethez; azután oda hassanak, hogy a német miniszterek ne avatkozzanak a magyar dolgokba, mert azok rontják el az ország dolgait.“ Azonban az országgyűlés többsége e téren engedett.

Az ország rendei az általok ajánlott diplomától elállván, a koronázás napjául nov. 15-ike tűzetett ki, a mi az napon meg is történt. Hevesmegye közgyűlése, fájdalmasan vette azt tudomásul, hogy a rendek nem ragaszkodtak mindvégig az általok is helyesnek ismert diplomához.

Az országgyűlés 1791. márcz. 12-én fejeztetett be, és a következő máj. 2-án tartott ülésben tettek jelentést az országgyűlésről. E jelentésben, a már ismert vitás ügyeket röviden érintvén, a hozott törvényeket részletesen ismertetik.

VI. Az új országgyűlés összejövetelét váratlan esemény idézte elő. Leopold király 1792. márcz. 1-én hirtelen meghalt. Utódja, a trónörökös Ferencz 1792. máj. 20-ára hívta össze a koronázó országgyűlést. Ápril 12-én tartott közgyűlésben kihirdettetvén a meghívó, az elnöklő főispán indítványára, hogy a követ-választásnál a tisztikarra is figyelem legyen: Almásy Ignác volt követ és most septemviralis assessor és Fay Bertalan alispán választattak meg, 6 forint napidíjjal. Ekkor határozták el, hogy a követek mellé egy-egy ifju, 1 frt napidíjjal, mint írnok vagy titkár alkalmaztassék, hogy a jelentések tételénél segédkezzenek. Ugyanakkor a követutasítás is megkésztetett, mely ezuttal rövid 8 pontból állott. A diplomára nézve, most megnyugszanak a Leopold által mult évben elfogadottban, fenntartják azonban, hogy szükség esetében, annak kibővítését kívánják. Tehát régebbi elvökhöz való ragaszkodásuknak még is ilyen alakban adtak kifejezést. Szükségesnek jelentik ki, hogy az országgyűlés, a

regnicolaris deputatiók munkálatait, főleg a nevelésügyre vonatkozókat tárgyalja. Sürgősnek vélik főleg az urbéri ügyeknek törvényhatóságilag való rendezését, a Mária Terézia által kezdett alapon, hogy a földesur és jobbágy között megállapított viszony állandó legyen. A vallásügyet a mult országgyűlésen kellőképen megoldottnak jelentik ki és tovább is ahhoz ragaszkodván, új kérdések felvetését mellőzendőnek vélik. A főbejáró büntényekre szigorúbb büntető eljárást sürget ez utolsó pont. Tehát a belreformok tovább fejlesztésének sürgősségét hangoztatták — habár eredmény nélkül, mert az országgyűlés, a koronázás megtörténtével, jun. 26-án már befejeztetett. A követek jelentéseket írásban terjesztették elő, mely szintén a hozott törvények ismertetésében áll.

VII. Ekkor már a lángban álló francia forradalom, és a kiűtött francia háború foglalkoztatta főleg az elméket, melynek folytatására már az 1790-iki országgyűlés, megszavazta a hadi segélyt. A vármegyében e hadi segély illető részének kiállítására megtétettek az intézkedések.

A folyton élesedő háboru újabb áldozatok hozatalát tette szükségessé. A rendes csapatok sorai folytonosan ritkultak, főleg a hadi pénztár üressége vált aggodalmassá. 1793-ik év folyamán jött alkalmazásba először, hogy önkénytesek toboroztassanak, azon biztosítással, hogy például aratási időben a kiknek gazdasági viszonya ezt igényli, szabadságoltatnak, a háboru bevégeztével pedig haza bocsátatnak. Ily önkénytesi toborzó helyül vármegyénkben, Eger, Tur, Pásztó és Poroszló jelöltettek ki. Majd felhívás érkezett a főispánokhoz bizalmas uton, hogy a hadi pénztár javára magán adakozásokat is sürgessenek, a mi ellenszenvvel találkozott a megyékben annyira: hogy Szabolcs megye az 1793. év folyamán körlevelileg oda igyekezett hangolni a kedélyeket, hogy a francia háboru hazánkra cél nélkül folytattatván, a király békekötésre sürgettessék, a magán adakozások pedig hivatalosan tiltassanak be, mert nemtelen hízeltégek és érdemszerzések eszközévé fajult el. Vármegyénkben ez uttal, a hivatalos körökben ezen nézetek visszhangra nem találtak. Maga Eszterházy főispán közhírré tette, hogy magán adakozások szívesen fogadtatnak, ő maga 1794-ben mintegy 24 ezer frtot adott a hadi pénztár javára, Fáy alispán pedig évi 700 frt fizetését ajánlotta fel, ekképen egyesek is, körülményök szerint igyekeztek hatni, már csak hivatalos állásoknál fogva is a közsegélyezés előmozdítására.

Azonban mindez csekélynek tűnt ki a francia hadak sikerei leküzdésére, melyek immár magának az uralkodó háznak örökös tartományait is, eddigi birtokállományára nézve kétségessé tették. Mindezek nagy aggodalomba ejték az udvari köröket, és ezek az ország áldozatkészségének hathatósabb előmozdítására, főleg József főherczeg és nádor sürgetésére, az országgyűlés egybehívását ajánlották a királynak, ki is azt 1796. nov. 6-ára Pozsonyba összehívta. Nagy volt a félelem, hogy a rendek ezen országgyűlésen inkább elhanyagolt belügyeik tárgyalására, és ezzel fenforgó sérelmeik orvoslására ragadják meg az alkalmat. József főherczeg ennél fogva informáló leveleket küldött a megyék főispánjaihoz, hogy követeket, kiknek még napidijakat se adjanak, főleg oda utasítsák, hogy a hadi segély ügyét sürgősen végezzék az országgyűlésen; a belügyi kérdéseket pedig utalják a legközelebb tartandóra. Kérte, hogy az utasításokat másolatban neki is megküldjék. Az okt. 18-án tartott közgyűlésen hirdettetett ki a meghívó, melyben a hadi segély ügye tüzetik ki országgyűlési tanácskozás tárgyául azon biztosítással: hogy a béke létrejötte után első gondja lesz a királynak, az ország belügyi bajai orvoslásáról intézkedni. Követekül Halasy Márton alispán és Tarody István h. alispán választattak meg, kik mindketten lemondottak a napi díjról. Utazási költségek azonban, úgy egy ifjunak napi 1 frt díja és huszár tartási kiadás, a házi pénztárból fedeztetett. Az utasítás csakugyan rövid 5 pontból áll: a hadi segélyre nézve, bár fontosnak tartják a monarchia védelmét, de a nép szegénységét és a mai szükségnek szem előtt tartását is figyelembevételre méltónak jelölik, és az 1792-ik évi szabályzat szerint kívánják a megállapítást, főleg ajánltatik a követeknek, hogy sem a megye, sem egyesek valami módon meg ne terheltessenek. A katonaság és ujonczajánlásnál a követek figyelmébe ajánltatik, hogy a haza fiai a tisztí állásokhoz kellő mértékben alkalmazzassanak. Az ország ügyei intézésének békésebb időkre halasztását, és ő felsége jó szándékát tudomásul vették, ha azonban sérelmek felvetése történne, a követek utasítottak a főispánnal tanácskozva, az ország érdekében belátásuk szerint eljárni. A főherczeg kérelmét azonban, hogy az utasításokat neki megküldjék, mert ez rossz következményeket idézhetne elő, mint teljesíthetlent félretették.

A követek 1796. nov. 19-én kelt jelentésükben tudatják, hogy ő felsége 100 ezer ujonczot, 6 millió frtot, 1½ millió mázsa rozstot, 2 millió mázsa zabot, 25 ezer lovat és 25 ezer ökörből álló hadi

segélyt kívánt. Sok tanácskozás után a rendek 50 ezer ujoncztot, 10 ezer ló ára fejében, egy lovat 72 frtjával számolva 720000 frtot, 20 ezer ökör ára fejében, egyenként 50 frtjával, millió egy frtot, 200 ezer gyalogtartására 2400000 pozsonyi mérő rozsot, vagy ugyanannyi frtot annak ára fejében, 78 ezer ló részére 3760000 pozsonyi mérő zabot vagy ára fejében 1880000 rén. frtot, mely összesen 6 millió frtot tesz, ajánlottak fel, ugy azonban, hogy ezen szükséglet pénzben vagy természetben állítható ki.

VIII. Ezen hadi segély kiállítása mellett, 1797. april 10-én kelt királyi leirattal, a nemesi felkelés is elrendeltetett: „miután a pillanat beállott, hogy minden nemes ember fegyvert ragadjon az ország védelmére, mert az ellenség, az örökös tartományokba tett gyors előnyomulásával közeledik; és ha csak mellöket ellene nem szegezi a nemesség, rémes pusztítását érzeni fogja.“ A törvény értelmében a kerületi kapitányok nyomban kinevezettek. A tiszáninnen kerület részére, melyhez a megye is tartozott, báró Mészáros János nevezetett ki, ki april 13-án már értesítette a vármegyét, hogy a felkelés rendezésére tétessék intézkedés. A vármegye 1792. máj. 2-án tartott közgyűlésben elrendelte: hogy minden nemes összeirassék, és miután az országgyűlésen a felkelés módja nem szabályoztatott, elhatároztattott, hogy kivétel nélkül mindenki felkelni, vagy maga helyébe lovast állítani tartozik, még pedig oly módon, hogy minden 500 frt jövedelemmel bíró nemes egy lovast, ennnyivel nem bírók, aránylagos beosztással egy-egy lovast állítanak ki. Nem birtokos tisztviselők, és honoratiorok száz frt jövedelem után 10 frtot fizetnek, és ezen bevételből állítatnak lovasok, egy-egy lovas kiállítási és egyévi költsége 250 frtban állapittatván meg.

Majd megválasztattak a fő és helyettes kapitányok, két fő- két alhadnagy, két strázsamester, káplárok, hadibiztos, zászlótartó, chirurgus, trombitás, kovács, szijgyártó. A legénység száma 260 főben állapittatott meg, és jun. 20-ára tüzetett az escadron Makláron való összpontosítása. Az öltözet volt: setét kékruha sárga zsinórral. fekete süveg zöld tollal, veres tarsoly, veres patrontás kardszija és löszerszám fekete. A sereg commendansa gróf Keglevich Károly, ennek hadnagya Almásy István, első kapitány Sággy Ignác, 2-ik báró Bruder József, hadnagys Darvas Imre, Für Boldizsár, alhadnagys Okolicsányi Antal, és Subics Imre voltak. A felkelő sereg Makláron táborozva aug. 4-ig gyakoroltatott a hadviselésben, mikor is az egész sereg Makláron feleskettetett, a zászló felszenteltetett és báró Mészáros kerü-

leti főkapitány rendelkezésére bocsátatott. Azonban a felkelés szüksége megszűnt a megkötött campo formiói békével, melyről decz. 29-én értesíté báró Mészáros a megyét, hogy a felkelő sereg haza bocsátatott.

A felkelési költségek, leszámolás utján még tisztázva sem voltak, midőn 1800. szept. 4-én a király újra fegyverre szólította a magyar nemzetet. „1797. april. 10-én volt az idő, midőn felhívásunkra házunk iránti hűségteknél fogva, oly számban jöttetek össze védelmünkre, hogy már maga megjelenéstek sokat tett akkor a campo formiói béke megkötésére; — ezen béke feltételei azonban tartományaink védelmének és visszaszerzésének szomorú szükségét idézték elő, és egész seregünk katonai erénye és hősiességének kifejtésére kell törekednünk, hogy királyi méltóságunknak megfelelőbb békét eszközöljünk ki“; e végből a felkelés újból kihirdettetett, azon meghagyással, hogy a felkelő had a rendes hadi szolgálatba gyakoroltatnék be. A tiszáninzeni kerület parancsnokává ismét báró Mészáros János neveztetett ki. Ezen felhívás folytán a felkelés költségeinek kivetése ismét elrendeltetett a mult-kori szerint, azon módosítással, hogy most nem 500, hanem 750 frt jövedelem után számítassék egy lovas kiállítása; ekképen teljes felszereléssel 160 felkelő lovas állapittatott meg. Egy lovas felszerelési és egy évi tartási költsége most 200 frtra számított. A gyalog felkelő csapat létszáma 640-re tétetvén, az egy ezreddé alakítatott, melynek tisztjeit úgy mint a lovas csapatét is megválasztván, okt. 10-ére már a főparancsnok rendelkezésére bocsátották, ki is novemb. 20-ára Sopronba rendelte a csapatok összpontosítását. A felkelő sereg ezuttal sem lépett hadi működésbe, mert időközben a béke, tetemes áldozat mellett ismét megkötöttetett, miről 1801. april. 15-én kelt leiratában értesíté Ferencz király a megyéket, hogy a megkötött béke folytán, a felkelő sereg haza bocsátatik. A felszerelések árverésen eladtván, a nemesi felkelés külön pénztárába helyeztetett a befolyt jövedelem, mely ekképen a ma is meglevő ugynevezett nemesi pénztár alapját veté meg.

IX. Vármegyénkben az 1790-iki tisztujítás után 6 évre, 1796. jan. 22-én tartatott ismét tisztujító-szék. Megválasztattak, főispáni jelölés folytán: alispánnak ismét Fáy Bertalan, másod alispánnak Tarródy István, jegyzőkké ez uttal ismét kinevezettek: Péchy Gábor, Sághy Ignác, Borbély József, főpénztárnokká Malatinszky János, szolgabirákká: Sztész József, Radics Pál, Borbély Mihály, Frater Pál. Választattak még segédszolgabírák és esküdtek is, ugyszintén

járási pénztárnokok. Ügyésszé Radics János választott. A segéd- és kezelő-hivatalok, úgy a táblabírák kinevezettek.

Ez volt gróf Eszterházy Károly püspök-főispán életében az

CoMes CaroLVs EszterházY,
 triglntaseX annls
 pLVs. saplens. benefICVs AgrlensIs EpIsCopVs.
 sClentlae. VltVdsqVe Inslgnls faVtor:
 etsl CoeLos petIVerIt. In terrIs qVoqVe VIVIt.
 perennabltqVe In operIBVs sVls.

utolsó tisztujítás. A nagynevű férfiú 1799. márcz. 15-én éjjel 1 órakor, 36 évi működés után 74 éves korában meghalt. Érdekes, hogy halála után, a főispáni 1600 frt sallárium a megye által a király hadi pénztára javára ajánltatott fel.

X. Eszterházy halála után 5 évig nem töltetett be az egri püspöki szék. Ezen idő alatt történt meg a nagy terjedelmű egri püspökségnek széjjel osztása, három, illetőleg egy érseki és két püspöki megyére.

Az egri püspöki egyházmegye ős időtől fogva 11 vármegye és három politikai kerület határait foglalta magába: mint Heves és K.-Szolnok, Borsod, Szabolcs, Abaujvár, Sáros, Zemplén, Szatmár, Ugocsa, Ungvár, Bereg, Marmaros-megyéket és Jász-Kun- és Hajdu-kerületeket. Az egyházmegye 11 főesperesi kerületre volt felosztva. E megyék és kerületekben a kath. vallású lakosok száma akkor 481699 lelket tett, volt pedig 357 anyaegyház, 78 helyi káplánság 124 segédlelkészi állomás.

Ily óriási területen a legfőbb egyházi hatóság gyakorlása, kivált azon időben, sok nehézséggel járt. Már Károly király idejében felmerült a tervzet, hogy ezen nagy területre nyúló egyházmegye felosztassék, abból egy új püspöki megye, Nagy-Bánya székhelylyel alkottassék. Erdődy püspök hajlott e tervzethez és 1734. okt. 25-én a kancellária felhívta a káptalant is, hogy járuljon hozzá. A káptalan ezen év decz. 29-én kelt indokolt felterjesztésében a hozzájárulást megtagadta. Gróf Erdődy halála után Mária Theresia királynő ismét felelevenítette a tervzetet, a káptalan ellenállásán azonban most is eltörött az. Gróf Eszterházy Károly püspök halála után Ferencz király kormánya végre létesítette a felosztatást, miután ahhoz a káptalan véleménye alapján VII. Pius pápa is hozzájárult. Hosszas tanácskozás után 1804. aug. 9-én iratott alá az egri püspökség felosztásáról, és az egri érsekség alapításáról szóló pápai bulla, mely szerint a kassai és szatmárnémeti új püspöki egyházmegyék alkottatván, az egri püspöki szék érseki és metropolitai rangra és hatóságra emeltetik, úgy hogy hatósági körébe a két új püspöki megyén kívül, még a szepesi és rozsnói is bevonatott. Az új püspöki megyék akképen kerekítettek ki, hogy Abaujvár, Sáros és Zemplén vármegyék 149 anya-, 49 főkegyházzal, 22148 kath. lélekkel a kassai püspökségnek, Szatmár, Ugocsa, Ungvár, Bereg és Marmarosmegyék 58 anya- és 9 főkegyházzal, 39091 kath. lélekkel a szatmárnémeti püspökségnek legyenek alkotó részei; a többi maradt az egri érseki egyházmegye hatósága alatt, és pedig Heves és K.-Szolnok, Borsod, Szabolcs vármegyék, a Hajdúvárosok, a Jász-Nagy-Kun kerületek, 150 anya-, 91 főkegyházzal, 259517 főre menő hivekkel.

Az ujon alakult két püspökség javadalmai, az egri püspökségből ekképen kerekítették ki: a kassai püspökséghez csatoltatott: Heicze Abaujvármegyében, Harsány, Szirák, Tiszakürth, Keresztes-püspöki falvak, Egres és Csapóköz puszták Borsodmegyében, Szent-maria Zemplénmegyében, a zemplén- és sárosmegyei úgy az eperjesi tizedszedési joggal. A kassai káptalan javadalmazására adattak Tisza-Ors és Örvény faluk Hevesmegyében. A szatmári püspökséghez csatoltatott: Tisza-Nána, Kömlő, Kisköre, Sarud, Tisza-Halász falvak, Magyarad és Hidvég puszták Hevesmegyében, Zsércz Borsodmegyében, a beregi és mármarosai tizedekkel. A szatmári káptalan részére adattak: Bessenszög, Tiszapüspöki falu, Tiszaszögpuszta ma Szolnokvármegyében. A többi birtokrészek az egri érsekségnél maradtak, de külön szolgáltatásul következő évi fizetési kötelezettség rovott még reá: várerődtményi czélokra 7664 frt, az egri, szatmári és kassai papnövelének egyenként 2254 frt, kassai káptalannak 3000 frt, szatmárinak szintén, egri papnövelének külön 500 frt, a székesegyházi zenekarra 500 frt. Az egri papnövelde alapja, megfelelő arányban szintén három részre osztott, úgy a kegyes alapítványok is, illetékességök szerint.¹⁾

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

I. Fáy Bertalan administratorsága 1800. évben. Tisztujtítás. Követutasítás, és ebben a hanyatló közszellem. 1802. II. A váltópénz értékének leszállítása és ebből származó nagy izgalom. III. Fuchs István egri érsekké és főispánná neveztetett ki. Az egri görög-oláhok viszálya. IV. Névszerinti szavazás a tisztujtításoknál. V. Az 1805-iki országgyűlésre követválasztás. VI. A francia háboru fenyegető állása. Béceset megállják a francziák, Pozsony alá jönnek. A vármegye intézkedése a francia invasió esetére. VII. Ujczok kiállítás. A felkelés szervezése. A béke megkötése Pozsonyban. VIII. A pénzügyi zavarok következménye. Az 1807-iki országgyűlés. Az erre szóló utasítás. A nemesség rendkívüli hadisegélye, az országgyűlés folyamán. Eger külör portáinak megszüntetése. A követek napidijának megszabása. IX. A muszka átvonuló sereg élelmezésének költsége.

I. Gróf Eszterházy halála után néhány hónapra 1800. jan. 6-án kelt királyi leirattal a megye alispánja, Fáy Bertalan, főispáni helytartóvá neveztetett ki, a mi azt mutatta, hogy az egri püspökség széjjelosztásának napirendre hozatala folytán felmerült ügy elintézéséig, a püspöki székre kinevezés nem is fog történni. Az üresen maradt alispáni székbe első alispánul Gosztonyi Pál választatott meg. Fáy administrator idejében 1803. márcz. 7-én tartatott tisztujtó-szék, melyen a szokásos jelölés mellett megválasztattak: alispánná Gosz-

¹⁾ Lásd Emlékkönyv Bartakovics aranymiséjének ünnepére. 239. l.

tonyi Pál, helyettesé Almásy József; szolgabírákká Gosztonyi Ignác, Brezovay János, Borbély Mihály, Frater Pál, főpénztárnokká Malatinszky János, ügyészszé Radics János, jegyzőkké Péchy Gábor, Halassy Károly, Bernáth András stb.

Eszterházy halála után Fáy adminisztrátorsága idejében nagy változás állott be a vármegye közpolitikai szellemében is, a mit igazol az 1802-iki országgyűlés követválasztási és utasítási eljárása. 1802. márcz. 22-én tartott közgyűlésen hirdettetett ki a máj. 2-án Pozsonyban tartandó országgyűlésre szóló királyi meghívó, melynek folytán követekül Halasy Márton és Almásy József h. alispán választattak meg. Nevezetes, hogy ez alkalommal a követeket Fáy administrator hozta ajánlatba, és ez egyhangulag fogadtatott. A követjelölést Barkóczy püspök és főispán is felemlítette egy alkalommal, de gyakorlatba még sem vette, mint most Fáy administrator. Nevezetes, hogy az most minden észrevétel nélkül fogadtatott el. Napidíjul 6 frt, és a már gyakorlatba vett irnok és egy huszár állapítatott meg.

A követ-utasításokból kitűnik, hogy a megyének élénk hazafias közszelleme, Eszterházy halálával alászállott; és azon nagy kérdésekből, melyek ez időben az országot foglalkozni kezdték, most érdemileg tárgyalva és utasításba foglalva mit sem találunk. Mintegy 12 pontban meritik ki a vármegye egész közpolitikai felfogását ezen időben. A 2-ik és 3-ik pontokban a királyi propositiók rögtöni felvételére és pártolására utasítatnak a követek, tehát egészen a kormány kívánsága szerint. Üdvözlík a király atyai gondosságát és reménylík a haza boldogságát, ha még azon kívánalmak, melyek főleg az igazságszolgáltatásra vonatkoznak, törvény alkotása útján teljesítenek. A teherviselés kérdésénél a megye árvizes állapotánál fogva, ovatoságra intettek a követek, hogy nagyobb terheket ne fogadjanak el! Az arany- és ezüstpénz ez időben meggyérült, a követek figyelmeztettek, hogy az érczpénznek hiányán, ohajtott segélyt eszközöljenek ki. A vallásügynél a régi törvények és ő felsége jó szándéka mellett utasítottak maradni. Az Egerben lakó nemességet, a városi hadi terhek viselésétől felmenteni igyekezzenek stb. A követek máj. 31-én jelentették, hogy ő felsége propositióit az állandó sereg kiegészítésére és az évi adónak 2 millióban való megállapítására azon feltétellel volt hajlandó elfogadni a rendek többsége, ha a magyar katonaságra az 1790/1 országgyűlés tervezete kiterjesztetik. A jelentésre a követek utasítottak ő felsége porpositiójához járulni, a mennyiben

az ország törvényein sérelem nem ejtetik. Egyszersmind oda hatni intetnek, hogy a katonaság élelmezése raktárakból történjék vagy a katona portio-dija emeltessék fel. Későbbi jelentésekben tudatják a követek, hogy a magyar hadsereg létszáma kiegészítése tárgyalásánál, a rendek, a királyi propositióval szemben, az állandó létszám megállapítása helyett, ezuttal három évre voltak hajlandók megszavazni az ujonczokat. A bécsi udvar mindent elkövetett, hogy a rendek lemondjanak az időnkénti ujonczmegszavazás jogáról. Heves-megye közgyűlése, ezt tudató követi jelentésre kimondotta, hogy ebben ne engedjenek a követek, inkább ne is alkottassék törvény. A rendek nem is engedtek, és az udvar megelégedett azzal, hogy az ujonczok három évre szavaztattak meg. Ezen tárgyalás közben érkezett Csongrádmegye körlevele is, hogy a megyék adják utasításul, hogy ha már az állandó katonaság elfogadtatik, magyar katonai akadémia felállítását sürgessék, hogy a magyar hadsereg ekképen tanult tisztekkel legyen ellátható.

II. Az országgyűlés folyamán a folyó aprópénz értékének szabályozására, illetőleg értékek csökkenésére kiadott helytartótanácsi rendeletek keltettek azután szokatlan izgalmat. Már ez év jan. 12-én hirdettetett ki, hogy az 1796-ban kibocsátott bankó bevonatik, és ezeket az illető tulajdonosok a megyei közpénztár útján Bécsben beváltathatják. 1800-ban kiadott rendeletben egy márka ezüst 27 frt 36 kr. értékűnek mondatott ki. 1802. jan. 1-én kelt helytartótanácsi rendelet, a 6 és 24 kros pénzt 14 nap alatt forgalomból kivonandónak jelenti ki, tudatja egyszersmind, hogy a 12 kros ezüstpénz megszűnven, helyébe 7 és 8¹/₂ kros adatik ki, és ez haladék nélkül közhirrre teendő, így a 12 kros pénz ily értékben fog a közpénztáraknál nov. utolsó napjáig elfogadtatni és beváltatni. Nagy izgalomba hozta ez vármegyénket is, és az augusztusi közgyűlésből felirt a megye, hogy vagy egész értékben tartassék meg a 12 kros pénz, vagy megfelelő értékűvel váltassék be. A felirat felemlíti, hogy a megyébe 400000 frt értékű bankó küldetett le a bevont pénzek beváltására, holott mindez kevés, még több százezerre volna szükség, Mezőturon 30 ezer frt, Török-Szent-Miklóson 10 ezer frt értékű bevont pénz vár beváltásra. De a nép nagy vesztesége ezzel pótolva nincs. A megyei közpénztár több mint 37 ezer frt hiányt fog a nép rovására felmutatni. Ez, utasításképpen elküldetett a megyei követeknek is Pozsonyba, hogy ehhez képest igyekezzenek befolyásukat érvényesíteni. A nádor szept. 17-én értesíti a vármegyét, hogy a 12 kros pénz, ő felsége kegyes-

ségéből, okt. 20-ig 10, azontul 9 kr. értékben fog nov. végeig elfogadtatni. Ennyi kedvezmény eszközöltetett ki az ekkor folyó országgyűlési tárgyalásoknál. A követek az országgyűlésen hozott törvényeket részletesen ismertetvén, jelentik, hogy okt. 21-én bezáratott az. Ekképen látjuk a kezdetben lanyha megyei közszellemet átalakulni a viszonyok folytán heves gravaminális ellenzékké.

III. Fáy administrator 1804. jun. 1-ig maradt megyénk élén, mely napon Fuchs István érseki rangra emelt püspökké kinevezetvén, mint ilyen a kettős megye örökös főispáni tisztjét is megnyerte. Fáy ugyanakkor Torna-vármegye főispánjává nevezetett ki.

Fuchs érsek 1804. okt. 8-án helyeztetett be főispáni székébe, beiktató királyi biztosi minőségben Szentiványi Ferencz országbíró szerepelt, ki fényes magyar beszéddel üdvözölte az első egri érseket, mire nem kevesbé ékes oratóiával válaszolt az ünnepelt szintén magyarul; majd a megye nevében a főjegyző üdvözölte. Az üdvözetek után letevén a főispáni esküt, a négy szolgabíró által, az egybegyűltek zajos éljenzése között, székestől a magasba emeltetett.

1805-ben az egri görögök és oláhok között tört ki a vallás miként gyakorlása felett a viszály, melyből azt látjuk, hogy a görög és szláv nyelv közötti kérdés volt a versengés tárgya, és a követelés az volt, hogy az itteni templomban minden harmadik héten illir nyelvű isteni tisztelet tartartassék, két vasárnap a görög isteni tisztelet lévén; szóban forgott a két nyelvű felekezet kettéválasztása is, görög és oláh felekezetté. Ez irányban intéztetett a királyhoz kérelem, hogy az illirek külön papot és egyházat állithassanak. A törekvés azonban később megfűszult.

IV. Az új főispánnal egy új szellem tartá bevonulását a megyei intézménybe. Ez időben a háborus viszonyok folytán a nemzet áldozatkészségének igénybevétele állandóan napirenden volt. E végből országgyűlésekre volt szükség, hogy a hadi kiadások megszavaztassanak. Mint a legutóbbi országgyűlésen láttuk, a nemzet, a tetemes áldozat fejében a haza közjogi és gazdasági érdekei előmozdítását is követelte, sőt sérelmeinek orvoslásától tette függővé az áldozatok meghozatalát. E hazafias szellem növekedése aggodalmat keltett az udvari körökben. Leküzdésének útja a megyei közéletbe vezetett, mely mint a nemzeti érzelmek gyűpontja, az országgyűlési tárgyalások menetére is döntő befolyást gyakorolt. Ennek megbénítására alkalmas módnak gondoltatott ki, hogy mindenek előtt a befolyásos tisztikart kell a politika eszközévé megnyerni, még pedig a tömeget képező közne-

messég felhasználásával, az értelmi erőt képviselő nagyobb birtokosság ellen, hol a szabad eszmék iránti érzék, az alkotmányos haladás kérdései, kiváló vezérférfiakra talált. A megyei életben régi elv volt az, hogy „vota non numerantur, sed ponderantur,” mely a nemzeti álláspontra emelkedő művelt nemesség fölényét és befolyását emelte érvényre. Ez ellen a köznemesség tömege mozgósításának elve állítatott fel, és érvényre emelése a tisztujításoknál vétetett kísérletbe következő módon. Az 1723. 56. törvény szerint a tisztválasztás cum consensu totius comitatus lévén végrehajtható, ez most úgy magyaráztatott, hogy ennél fogva minden választásnál a jelenlevő nemesség névszerint köteles szavazatát beadni, nem pedig tömeges felkiáltással. Ezen elv keresztülvitelét kísérlette meg az új főispán, széke elfoglalása után következő első tisztujításnál, mely 1805. szept. 23-án hajtatott végre.

Ezen tisztujítás alkalmával Fuchs érsek és főispán elrendelte, hogy a fent hivatkozott törvénynek eleget teendő, minden nemes személyesen adja be szavazatát, a kijelöltek közül megválasztandóra és a szavazatok beszédésére szavazatszedő küldöttséget nevezett ki. Ekképen meg is kezdetett a választás; a főispáni kijelölés felolvasása után azonban, a mindenfelől visszhangzó egyhangú felkiáltások oly elemi erővel hatottak, hogy az ellenállhatlan lévén, megválasztatott alispánná egyhangulag Almásy József, helyettes alispánná Pechy Gábor, főpénztárossá Pechy László, számvevővé Balázsovcis József, ügyésszé Radics János, gyöngyösjárási szolgabíróvá Hamar Antal, a tarnai járásban Bernát András, a tiszaiiban Elek István, a mátraiban Ivády János. Ekképen a helyettes szolgabírák és esküdtek is egyhangú felkiáltással megválasztattak. Jegyzökké kinevezettek Halasy Károly, aljegyzővé Rottenstein József, másod aljegyzővé Csoma Zsigmond. Ez alkalommal tehát a névszerinti szavazás elrendelése, mint látjuk, fölösleges volt, mert a választások felkiáltással hajtottak végre. Ezen kérdés, később 1819-ben királyi parancsból folyólag került ismét napirendre — a mint annak helyén látni fogjuk.

V. Majd következett az 1805. évi okt. 13-ára Pozsonyba összehívott országgyűlésre követválasztás. Fuchs érsek a Fáy administrator által kezdett követi kijelölést folytatta és ajánlatba hozta Halasy Mártont, Almásy József első, Pechy Gábor 2-od alispánt és Halasy Károly jegyzőt. Az ajánlás ezen módja, nagy visszatetszést keltett a rendek között, úgy hogy jegyzőkönyvi kifejezést nyert az: hogy a rendek „feltétlen választási joguk erejével” választották meg Almásy

Józsefet és Halassy Károlyt követekül, kiknek egyenként 6 frt 40 kr. az irthoknak 2 frt állapítatott meg napidíjúl, ezenfelül a lovaslegény részére az élelmezési és mindnyájoknak az utazási költség.

Az utasítás pontjai ezek :

A szokásos üdvözlések előírása után, a 2-ik pont az országgyűlés összehívásának indokát elsorolván, mely szerint letelt az 1802-ik évben meghatározott három év, melyre az ujonczszedés megszavaztatott, a fenforgó szükség szerinti újabb megállapításánál, az ősi jogok megóvása feltételével, a megye állapotának hű tolmácsolására hivatnak fel a követek. A köteendő békénél ő felségének figyelmébe ajánlják az egész Monarchia és főleg Magyarország teljes biztonságának érdekét. Az 1802. évi 1. tczikk értelmében, ha a 12 ezer ujonczot újabb három évre megajánlanák, nemcsak a számot magát hanem az ujonczszedés módját is körülírják, mert a vármegyében tapasztalt visszaélések ez irányban többé meg nem engedhetők. Hasonlóképen szabályozandó lesz a nemesi felkelés módozata is. A mult országgyűlésen a vármegyére rótt 12 portatöbbllet leszállítására törekedjenek. A mult országgyűlésről elhalasztott és a nádor által is a legközelebbi országgyűlés teendői közé jelölt belügyi reformok felvételére törekedjenek. A vallásügyben semmi újítást ne engedjenek. Miután az egri püspökség érseki rangra emeltetett, az esztergomi és kalocsai érsekségek módjára eszközözlék ki, hogy a hétszemélyes táblán székkal ruháztassék fel.

Az utasítás 9-ik pontja, az ujságoknak mindinkább terjedő veszélyes elveivel szemben, melyek az emberiség szép jelszavai alatt, a féktelenséget, az alattvalóknak a felsőbbség iránti engedetlenségét érlelik meg, a követek figyelmébe ajánltatik, hogy az alattvalók jogtalan elnyomását rosszallani fogják, de a felsőbbséget is biztosítsák a méltatlan rágalmak és sértegetések ellen. Az egriek azon panaszára, hogy ők súlyosan vannak terhelve hadi adóval, ajánlják azt, hogy a külön portaszámítás vétessék el tőlök, teljesen kebeleztesse nek a megyébe, és akkor a megyei viszonyok rájuk is alkalmaztatnak a portaszám megállapításánál.

VI. Az országgyűlés a hadisegély és a nemesi felkelés megszavazása után, ismét gyorsan feloszlattatott. Nov. 8-án volt az utolsó ülés. A francia hadsereg már ekkor Bécs kapui előtt állott, és Bécsnek megszállása csak napok kérdése volt már. A vármegyékben rohamosan szerveztetett a nemesi felkelés. E mellett a francia hadak betörésének küszöbön volta foglalkodtatta a megyei rendeket. 1805.

nov. 21-én tartott közgyűlésen tárgyalatott a követek jelentése, melyben ehonddják, hogy nov. 8-án a törvényczikkelyek szentesítésekor ő felsége a karok és rendek előtt megjelent, mikor is „korona herczegünket, ugyis mint atya, ugyis mint magyar király könnyűk között az ország védelmébe és gondviselésébe ajánlotta, sőt Budára a veszedelmes környülállások között már át is küldötte, könnyűbe borultak minden ott levőknek szemei.“ Nov. 21-én, e jelentés tárgyalása idejében Napoleon Bécset már hatalmában tartotta, és Pozsony kapujáig, tehát az ország határában terjeszkedtek ki előörsei. Bécsből tehát a királylyal együtt az összes kormánysszékek kivonultak. A nádor, mint a király teljes meghatalmazottja, a magyar kormánysszékkal Budára jött le, a korona Munkácsra szállitatott, mely alkalommal a megyén keresztül szállitott korona diszörségeül a megyei nemesség kirendeltetett.

A fenyegető helyzet folytán a fenjelölt közgyűlésen a megye biztonsága érdekében is a következő határozatok hozattak: a veszély beálltával a mig csak lehet, Egerben fognak a közgyűlések tartatni. Hogy pedig ugy az ő felsége által, de törvénynél fogva is teljhatalommal felruházott nádor intézkedéseiről, a felmerült esetekről rögönös hirt vehessenek, Egerből kiindulva, Kápolnán, Detken, Györkön, Hatvanban két-két nemes felkelő, Baghon és Kerepesen, ugy Pesten és Budán is három-három lovas állitatik fel, kik a tudósításokat állomásonként továbbitják. Pest, Gömör, Nógrád, Borsod, Szabolcs vármegyék felhivattak, hogy kebelökben történendőkről haladéktalan értesítést adjanak. A nádor a megye figyelmét gyanus emberekre, különösen bizonyos Kalhauser nevű francia ügynökre felhiván, a szolgabírák utasitattak, hogy a passzus nélkül járókelőkre figyelemmel legyenek, a gyanusokat Egerbe kísérják. A korcsmákban, malmokban, műhelyekben, pinczékben összejövők beszélgetéseit hallgassák és észleljék, hogy lázadó gonosz hajlam nem mutatkozik-e? Egerben a központon, a földesurak, és az alispán örködjenek a rend fentartására. E végből a megyei hajduk száma 12-vel szaporitatik. A nemesi felkelés folytán 126 főből álló lovas szereltetik fel, állomási helyül Verpeléth, Mezö-Tárkány és Füzes-Abony jelöltetnek ki. Nem tételeztetik ugyan fel, hogy egy nemes zavargó szándékkal léphetne fel, de ha még is megtörténnék, daczára kiváltságának, egyszerű letartóztatásra rendeltetik el.

VII. A francia betöréssel szemben a megye biztonságára szóló intézkedések mellett, az országgyűlés által meghatározott módon, a

porták szerint kivetendő gyalog és lovas létszám kiállítására is sürgős intézkedések tétettek. Ennek folytán a megye 126 nádori portája után, portánként két lovas és hat gyalogost számítva, esett 252 lovas és 756 gyalog. Az ujonczozásra a következő kedvezmények tétettek: a ki önkénytesen beáll, a felkelés feloszlása után a rendes katonaság terheitől, úgy személyére, élte fogytáig, a hadi és házi adózástól mentessé tétetik, és a feloszláskor egy havi díjjal jutalmaztatik.

Ez uttal a lovasok kapitányául báró Orczy Lőrincz, másod kapitányául Erős Albert és Kelemen István választattak meg. A gyalogsapat kapitányává pedig Pethő István, Kis és Vitalis István választattak meg. Mindezen intézkedések a nov. 25-én tartott közgyűlésen történtek. A nádor nov. 27-én egy megrovó leiratot intézett a megyéhez, hogy a felkelés ügyét szándékosan hanyagolja el. A decz. 11-én tartott ülésből a méltatlan megrovás fájó érzetével válaszolt erre a megye, kimutatván, hogy eddigi gyors intézkedéseivel eleget tett kötelességének. A nádor decz. 9-én értesítette a megyét, hogy ő felsége és a francziák császára között a békekötésre egyezkedések folynak ugyan, de a helyzet bizonytalansága miatt a hadi készülődés folytatandó, azonban a felesleges kiadások mellőzésével. A vármegye most már ehhez szabta készülődését, és midőn báró Szentkereszti kerületi kapitány decz. 7-éről kelt megkeresésével sürgette a felkelők készenlétbe helyezését, a megye tudósította a körülményről, hogy most már mellőzik a felesleges kiadásokat. Decz. 16-án kelt a nádor levele, hogy a felkelés további szervezése abba hagyassék, úgy azonban, hogy a fegyver- és ruha-készletek biztos helyre raktározandók lesznek. A már összpontosított gyalog- és lovas-katonák pedig maradjanak ott és gyakoroltassanak a hadi ismeretekbe. Miután a megyében összpontosítás még nem történt, az eddig besorozott katonák hazabocsátattak. A király 1806. febr. 28-án tudatta a megyével, hogy a megkötött béke folytán a felkelés szüksége megszűnt. A vármegyei felkelés tehát tényleg foganatosítva nem volt.

Ferencz király a decz. 2-án Austerlitz mellett történt szerencsétlen csata után, fegyverszünetet kért Napoleontól, és a francziák által megszállott Pozsonyban decz. 16-án megkötetett a béke is, melyet a király, 1806. febr. 28-án tudatott a megyékkel, — mint azt már érintettük.

VIII. A béke megkötése után lehetett csak tisztán látni a lefolyt hadviselés romboló hatását főleg az ország pénzvviszonyain. A had-

viselésre szükséges pénz egyszerűen a bankó-prés által állítatott elő, azzal fizettetett a katonaság, ezen vásároltatott az országban úgy a hadi felszerelés, mint az élelmi szerek egész sorozata. De a kibocsátott bankónak kellő mennyiségű arany- és ezüst-alapja nem lévén, a bankópénz értéke szemben az arany- és ezüstpénzzel, rendkívül alászállott. A külföldi élelmes kereskedők fel is használták az alkalmat, hogy az ezüst- és aranypénzt összeszedjék és kivigyék, és e végből iparczikkeiket ércpénzen számítva, jutányosabban bocsáták áruba. A vármegyék panaszos felterjesztéseire a nádor 1805. nov. 15-én szigorú rendeletet adott ki, hogy az ily pénzgyűjtő főleg uzsorás, zsidó kereskedők nagy figyelemmel tartandók, és ha tetten éretnek, náluk levő ércpénzök vétessék el, és cseréltessék ki ugyanannyi névleges papírpénzzel.

Ezen pénzügyi bajok intézésére, úgy a hadsereg kiegészítésére, az országgyűlés újabb egybehívása mellőzhetlenné vált. Nem volt idő a halasztásra. A pozsonyi béke nagy csapást mért Ferencz király örökös tartományaira, és a helyzet még tovább is fenyegető maradt. Az országgyűlés összehívásának látszólagos indoka meg volt, hiszen a belreformok kérdése mindig halasztatott békésebb időkre, most tehát ezen czímen teljesen helyén volt ennek összehívása, a mi meg is történt 1807. febr. 8-án, és pedig hogy az elégedetlenkedő nemzetnek jobb kedve legyen a majdan hozandó áldozatokhoz -- ez uttal Budára hirdettetett ki.

Megyénkben 1807. febr. 14-én tartott közgyűlésben hirdettetett ki a febr. 8-án kelt királyi meghívó, az ápril 5-én Budán tartandó országgyűlésen, melyen kilátásba helyeztetett, hogy az országnak belérdekeit érintő ügyei lesznek elintézendők. Tehát a folyton abba-hagyott belügyi kérdések sorozata is napirendre lennének tűzendők most már. A választásnál az elnöklő főispán most mellőzte a jogtalan kijelölést. Követekül Halasy Márton, ki már több ízben képviselte a megyét és Pechy Gábor alispán választattak meg. Az utasítás mintegy 19 pontban, az ország közügyeiről tolmácsolja a vármegye akkori felfogását a fenforgó sérelmek és kívánalmak elősorolásával. A közjogra nézve az 1741. 8. czikknek megóvása hangoztatik első sorban, tehát a nemesi kiváltság, mint alaptörvénynek fentartása. A közterheknél, az önkénytes adományokkal is igen kimerített nemzet szegénysége ajánltatik a követek figyelmébe. A regnicoláris deputatiók munkálatai, főleg az igazságszolgáltatásra vonatkozók sürgetendők tárgyalásra. A megyére a múlt országgyűlésen

rótt 12 portatöbblet leszállitassék. A porták általában helyesbitendők volnának, azonban azon elv fentartásával, hogy adóteher a fundust ne sújtsa. Az 1802. évi 1. tczikben kísérletképen megállapított mód, a magyar hadsereg kiegészítésére, a három évi szolgálati idővel, teljesen elvetendő, és a régi katonaszedési mód visszaállítandó. Ugyanakkor a kereskedelem javítására, utak és folyók szabályozására tervezett közalapba való közadózás ellen határozott utasítás adatik a 7-ik pontban, hogy ahhoz ne járuljanak a követek, mert félő, hogy ezzel a nemesi adómentesség lerombolása terveztetik. De felesleges is az — szól az utasítás. A kereskedelem javítására megvannak a módok, az osztrák tartományokba és a külföldre szóló szabad kereskedelem rendezésével; a folyamatok szabályozására, utak készítésére a só-jövedelem szolgál, ne vonassék el az más célokra. Majd következnek a kívánatok és sérelmek tolmácsolása. Ő felsége legalább hosszabb időt ez országban is töltsön. A vám-, posta- és bányakezelők magyarok legyenek. A magyar seregekbe magyar tisztek neveztessenek, és a szolgálati nyelv legyen a magyar. A hadüzenet és békekötés a törvények értelmében gyakoroltassék jövőre, magyar tanácsosok és az ország meghallgatásával.

Nagy sérelem a só árának és vámoknak az országgyűlés tudtán kívüli felemelése, 2 frt 50 krral, főleg a bankóczédulák bevonásának céljaira, melyek szintén az országgyűlés tudtán kívül hozattak be. Kimondhatlan károsodásnak néz elébe az ország, hogy az arany- és az ezüstpénznem eltűnésével, főleg Bécs városa bankóczéduláival árasztatott el az ország, melyeknek értéke most már az arany- és ezüstpénzzel szembe leszállott. Az ország bányáinak kezelése a magyar kamara alá rendeltessék. Az ország pénzverési joga életbeléptessék. Az országba hozott bankóczédulák értékének leszállításába azonban, melyek ugyis törvényen kívül hozattak be, a követek semmi szín alatt be ne egyezzenek. Majd az igazságszolgáltatás javítását célzó nézetek soroltatnak el. Sürgetik az egri érseknek a hétszemélyes tábla tagjai közé felvételét, és hogy Egervárosától a külön portaszámítás vétessék el.

Az országgyűlés megnyitása után ápril 17-én a követek a királyi propositiókat újabb utasítás végett leküldötték a megyéhez, és ezekre póttutasítások adattak: hogy a propositiókban az állandó katonaság kiegészítésére szóló királyi javaslattal szembe, a már kiadott utasításhoz ragaszkodjanak. Az adófelemelése ellen erőlesen opponáljanak. A nemesi felkelést tovább is fentartván, keressék a módját,

hogy a nemes ifjúság az újabb katonai ismereteket megszerezhesse, és elláttassék mindazon eszközökkel, melyek az ország védelme érdekében nélkülözhetlenek. Az évi adók és segélyezésekre nézve megengedhetőnek vélik az emelést, ha a hadi élelmezés beszerzésénél jó értékű pénzzel történik a fizetés és nem bankóczédulákkal. Ha ez elérhető nem lenne, minden adó-ajánlást csak bankó értékben véve tegyenek meg. A 15 és 30 kros rézpénz, mely értékének nem felel meg, tovább veretni ne engedessék meg. Az arany és ezüst az országból ne vitessék ki, hanem itt jó magyar pénzzé, magyar jelvényekkel ellátva veretessék ki. Végtére arra is gondoljanak, hogy az ország ne hagyassék oly egész védtelen állapotban, mint most volt, hogy az ellenség, jóformán kardcsapás nélkül foglalhatta volna el Budát.

Mint látjuk, az ország közjogi és önállósági érdekei határozott kifejezést nyernek az utasításokban, legnagyobb az ellenszenv a király közvetlen rendelkezése alatt levő állandó katonatartás ellen, melynek német tisztjei, német szolgálati nyelve a panasz és vád kifogyhatlan tárházává tették ez intézményt. Ez okozta, hogy a rendek az 1802. évben három évre szabott ujonczajánlást, és az ott megszabott sorozási módot most megtagadták; az évről-évre menő ujoncz megajánlási jog kérlelhetlen fentartásának indoka itt keresendő, és ott, hogy az országgyűlés rögtöni bezárásával a nemzet képtelenné tétetett, belügyi érdekeit alkotmányos uton fejleszteni, és folyton felettök lebegett a bécsi kormány egyenlősítő korlátlan uralmi törekvésének fenyegető volta, mely ellen ősi alaptörvényeinek teljes birtokában vélték a leghatásosabb védelmet feltalálni. Itt keresendő a rendek ragaszkodásának oka a nemesi előjogok és adómentességekhez, mely a megyei utasítás 7-ik pontjában nyer kifejezést, hogy még az ország nemzeti érdekei fejlesztéséhez tervezett közadózáshoz se járuljanak, mely e merev nemesi előjognak megtöréséhez vezetne, úgy hogy a nádor által a nemzeti muzeum alapja megteremtéséhez indítványozott megadóztatás is elleneztetett, melyre nézve a póttusítás azt mondja, hogy ezt is majd közadakozás útján kell létrehozni, a mint valóban az 1812-iki országgyűlésen létre is hozatott.

A rendeknek, a bécsi kormány iránt méltán ápoltt bizalmatlanságból folyó ragaszkodása a merev előjogokhoz, azonban nem gátolta abban, hogy a pénzügyi zavarok rendezésére, szokatlan áldozatot hozzanak. E végből rendkívüli segély szavaztatott meg, még pedig ezuttal nem a jobbagság terhére, hanem oly formán, hogy a nemesi birto-

kok jövedelmének hatoda, az ingóságok értékének pedig száztőlja ajánltatott fel segélyül, úgy hogy a jobbágyok ebben, a kezeiken levő birtokokkal együtt részesek ne legyenek. A hivatalban levők fizetései, az iparosok, kereskedők, bérlők stb. jövedelmei hasonlóképen voltak megrovandók. Ime, ez is bizonyítja, hogy a közterhek viselésének tudatában élő rendek, az áldozatokat készek voltak meghozni, és előjogaik feletti féltékenység, nem az áldozatkészség hiányában, hanem a közjogi helyzet folytán fenyegető féltékenységben keresendő.

Az 1808. febr. 20-án tartott közgyűlésben tétetett intézkedés a rendkívüli segély részletes kivetése és beszédésére a vármegyében. Ennek keresztülvitelére Almásy József alispán elnöklete alatt Zabráczky József püspök, gróf Keglevich Károly, Halasy Márton, Gosztonyi Pál, Halasy Károly jegyző, Berczay György, Józsa Gábor, Mocsáry Pál, Malatinszky János, Sárközy Mihály, Papszász György, Sréter Mihály, Brezovay János, Bodor János, Plathy József, Sipos András, Csomortányi Imre, Ivády János szolgabíró stb. küldettek ki. E küldöttség utasítatott a kivetés tervezetét elkészíteni. Felelőző fórumul a főispán elnöklete alatt: Egerszegy Imre kanonok, gróf Almásy Kristóf, báró Orczy Lőrincz, Borbély József és Gábor, Csernovics József, Kaszap János, Lipcsey Samu, Zay Ignác stb. választottak meg. Összeirandó volt pedig minden rendű és rangú nemes és polgár, ingatlannal bíró város és község, ingatlan javak bérlői, minden fizetési hivatalnok vagy tisztviselő, kereskedők, boltosok, kézművesek, mesteremberek, jövedelmeik bevallásával, hogy a segélyösszegre esendő törvényes hányad jövedelmök után megállapítható legyen. Határoztatott az is, hogy a bejövendő segély-összeg, 10 ezer frtonként küldessék rendelkezési helyére.

A vármegyében ekképen kivetett segély-összeg az 1808. aug. 3-iki jelentés szerint 271,939 frtra ment.

Ezen országgyűlésen történt első ízben, hogy a követek napidiját maga az országgyűlés szabta meg. Az 1807. febr. 14-iki követválasztó közgyűlésnek a napidijakat illető jegyzőkönyve így szól: „ez alkalommal, miután a követek napidiját az országgyűlés fogja megszabni, — az irlók napidija 1 frt 30 krban, a lovas legényeké 45—45 krban állapítatik meg, úgy a követek oda- és visszautazási költsége annak idején fog megtérítetni. A követek a lefolyt országgyűlésről 1808. febr. 18-án adván be jelentésöket, annak tudomásul vétele után, a jegyzőkönyv szerint kimondatott: hogy a követek napi-

dija az országgyűlés megállapítása szerint az irtók és lovas legények napidijaival 12 frtot tevén, a felszámolt összeg kifizettetni rendeltetett; azonfelül az országgyűlési naplók költségében 71 frt 39 kr. utalványoztatott ki.

Ezen országgyűlésen hozott 29-ik tczikkben döntetett el végül Egervárosa vizenituli részének kérdése is, oly módon, hogy a város ezen része Tihamér, Almagyar, Czegléd, Szöllöske nevű városi területekkel Hevesvármegyéhez csatoltassék, Borsodmegyének adandó kárpótlás fejében, melyre nézve végre az egyezés megtörtént, és az 1812. évi 5-ik tczikkben ez is megállapítatott úgy, hogy Ivánka, Egerfarmos, felette Szőke nevű pusztá, és Kis-Tálya alatt egy malomzugó engedtetett át kárpótlásul. Ennek következménye lett az is, hogy Egervárosának külön porta-számolása megszüntetett, beolvasztatott ez irányban is a megyébe. A város azonban nem birt e változásba belenyugodni, és majdnem állandó törekvésévé vált, hogy királyi várossá emeltessék.

Ezen országgyűlésnek érdekes intézkedései voltak, hogy a faházak építése tilalom alá vettetett; hogy a pozsonyi mérő és akó 64 itczében újból megállapítatott, és hogy a vonás vagy magyar forint végkép eltörültetik és a rénusi forint használata 20 garas értékben megállapítatik. Ezzel szűnt meg a régi száz denáros magyar forint a közforgalomban.

IX. Még egy rendkívüli szolgáltatás nehezedett a vármegyére ezen évek során, és ez az orosz átvonuló hadak élelmezése, mely készpénzfizetés mellett történt ugyan, de hogy mily eredménnyel, a következőkből tűnik ki.

A folyó francia háboruban Oroszország Ferencz királynak szövetségese lévén, az orosz csapatok hazánkon átvonultak a harc színhelyére; ez átvonulás idejében 1805. decz. 12-én 185960 kenyér-részlet, 8709 mérő zab, 5690 mázsa széna vettetett a megyére. Különösen az akkori árvizes és esős állapotok folytán oly szűk szénatermés volt, hogy a vármegye képtelennek jelenté magát ezek kiállítására az előirt árákon, úgy hogy az ennek daczára megtörtént élelmezés költsége 50000 ftra ment, melynek fejében 24 ezer frt utalványoztatott az egyes lakosok szállásolási költsége fedezésére. Kutaschof orosz tábornok csapatai voltak ezek, kit tisztjeivel Kaálban vendégelt meg az alispán 1805. karácson napjaiban, 800 frt költséggel, mely vendégségért Kutaschof Bártfáról 1806. jan. 8-án meleg köszönő levelet intézett az alispánhoz.

1807. decz. 7-én ismét mintegy 10 ezer átvonuló orosz had élelmeztetése hagyatott meg a megyének, mely Csáktornytól megyénken át Duklán keresztül Bródy felé volt menendő. Az elszállásolás és élelmezés kiszolgáltatása ekképen iratott elő: fedél és tűz fejében egy-egy ember után járt $2\frac{1}{2}$ kr, egy-egy kenyérrészlet, két-két font 10 kr, $\frac{1}{2}$ font hus $5\frac{1}{2}$ kr, $\frac{1}{2}$ font főzelék $7\frac{1}{2}$ kr, vagy $\frac{3}{4}$ font lisztből gyurva 6 kr, $\frac{1}{2}$ meszely pálinka 15 kr, 10 font széna 14 kr, $\frac{1}{8}$ mérő zab 18 kr. Csány, Hatvan, Kompolt, Kaál, Kápolna, Tófalu voltak az állomást képező községek. Az összes költség 40693 frtra számíthatott, melynek fejében ismét csak 24212 frt utalványoztatott ki a leszámoló hadi pénztártól.

Ezekre következett az 1808-ik évi aszályos év, melyről tájékoztat az évi jun. 14-én tett megyei intézkedés: hogy a silány aratás és az inség következése előrelátható lévén, megtiltatott, hogy buza eladás a vármegyén kívülre történjék, az adóvégrehajtás felfüggesztetett, a szolgabírák utasítottak, hogy aratáskor községenként írják össze a termés mennyiségét, egy személyre egy kilát számolva 6 hétre, számítsák ki járásonként a szükségletet, és egy bizottság küldetett ki, hogy a kimutatott szükséglet fedezésére a vármegyén kívül 9—10 frtjával vásároljanak össze búzát.

Ezen 1808-ik évben is meglátogatta megyénket az átvonuló orosz sereg.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

I. Fusch érsek halálával báró Fischer István nevezetik ki 1807. Ennek főispáni székébe iktatása. II. A honvédelem kérdése az 1808-iki országgyűlésen. Követi jelentés erről. Aláírás köröztetése a Ludovica akademiára és nemz. muzeumra. III. Ambruzs Károly flegprimás egri utja az önkénytes hadi adományok tárgyában. IV. Az 1809-iki francia háború. A nemesi felkelés fogauatosítatik. A francziák megszállják Bécsét, majd Győrig és Pápaig hatolnak az országba. A vármegye rendkívüli intézkedése. V. A francia invasio tünetei. Hevesmegye köz munkásai Komárom erősítéséhez rendeltetnek. A megyei felkelők a győri csatában és Komárom alatt. Orezy Lőrincz és Almásy kapitányok jelentése a győri csatáról. A béke megkötetik.

I. Vármegyénkben az 1807. év folyamán nagy változás következett be. Ez év jun. 27-én halt meg Fusch érsek és örökös főispán; de helye nem sokáig maradt üresen ez uttal, utódja nagyszalathyai báró Fischer István jul. 10-én már kineveztetett egri érsekké és külön a kettős vármegyék főispánjává. Beiktatása főispáni székébe 1808. febr. 18-án tartott közgyűlésen történt, melyen beiktató királyi biztosi minőségben Ürményi József országbíró volt jelen. A kérdéses közgyűlésen a főispánt először az akkori alispán Almásy József

üdvözölte magyar beszéddel. Beszédében megemlékezve a bölcs ősről, kik „véres harczokkal de mély belátással alkották meg sarkalatos törvényeinket, melyek épenmaradásával — a mostani felvilágosodott egynémely új alkotmányokat koholó építő-mestereken szégyent tettek“; — a mai ünnepélyt, mint „polgári és nemzeti ünnepet“ ismerteti. Majd Ürményi országbíró tartott szintén magyarul fényes beszédet, melyben a bölcs egyetértésre buzdítja a hallgatókat, hogy ekképen az ország kormányozására, a „polgári társaság valóságos javára vezettessék.“ Báró Fischer szintén magyar beszédben válaszol az üdvözetekre, dicsőítve a magyar alkotmányt, hogy „a mely időben majdnem egész Európa hirtelen és hallatlan változásokban bolyongott, és a legvirágzóbb részekben a tősgyökeres törvényeknek sarkalatos alkotmánya talpastól kifordult, csak a magyar alkotmány constitutiója nem háborgattatott meg.“ Az ékes beszédek után báró Fischer a főispáni esküt letette.

Az ünnepség befejezése után a főispán, a táblabírói kart (tabulae judicariae assessor) kinevezte.

A szomszédos vármegyék nevesebb férfiai, főispánjai, mágnásai, a megye összes birtokos nemességével jóformán mindnyája részes lett e kitüntetésben. Mintegy 110 táblabíró neveztetett ki.

II. Ez időben Ferencz király és Napoleon között békés viszonyok állottak ugyan fel; de látható volt, hogy ez csak ideiglenes minőségű; miért is, Ferencz király hadi felszerelése lázas folyamatban volt. Magyarországot is bevonni kellett a felszerelés munkájába; csak hogy ez itt, országgyűlés nélkül nem történhetett meg; országgyűlésen pedig, a béke megtörésére irányzott készületek előadhatók nem voltak. Így oly eljárás állapítatott meg, hogy az országgyűlés csak a vármegyék kívánságára, a királyné megkoronázása végett hivatik össze és csupán e célból. A vármegyék főispánjaihoz azonban titkos megbízások küldettek, hogy a vármegyék, a koronázó országgyűlésre küldött követeiknek, a haza védelme ügyében, és ezzel összefüggő teendőkre is adjanak utasítást, hogy így a hadi szerelés és készülődés kérdése, mintegy a megyék kezdeményezésének tekintessék. Ily előkészülettel küldetett széjjel a megyékhez intézett meghívó az 1808. évi aug. 28-án Pozsonyban tartandó országgyűlésre, melyben a király előadja, hogy eleget kíván tenni több megye felirataiban foglalt azon sürgetésnek, hogy a királyné koronáztassék meg, csupán e célból a koronázó országgyűlést egybehívja. Ezen országgyűlésre aug. 2-án tartott közgyűlésen követekül Almásy József

alispán és Halasy Károly jegyző választattak meg. Az utasítás első pontjai a megkoronázandó királyné üdvözlését írják elő. Majd felemlítetik, hogy a meghívó egyéb teendőt az országgyűlés részére nem tartalmaz ugyan, de a követek még is hozzák szóba, hogy az 1807. évi országgyűlésről elhalasztott ügyek, főleg az országos vegyes bizottságnak a felkelésről szóló munkálata tárgyalassék, és állapíttassék meg az ország sarkalatos törvényei értelmében. Igyekezzenek a hadsereg részére adandó természetbeli szolgáltatások árainál szenvedett veszteségek pótlására megfelelő módot találni.

A követek napidíja az 1807-iki országgyűlés határozata szerint, országgyűlésen lévén megszabandó, most csak a követi irnokok 2—2 frt napi díja, a követek utazási és huszártartási költsége állapítatott meg.

Igy került azután a koronázó országgyűlés napirendjére a védelem ügye, melynek folytán a felkelés három évi időre szavaztatott meg, hogy ezen idő alatt a nemesség gyakoroltassék a hadi tudományba. Ezen intézkedés nem igen találkozott a megyei rendek tetszésével, mert a követek ez irányban tett jelentésére, igen szárazon válaszolák az okt. 18-iki közgyűlésből: „hogy ha már ezt ekképen megállapították, gondosan őrködjenek, hogy a felkelés rendbeszedése ne ütközzék törvényeinkbe és sarkalatos jogainkba.” Egyébiránt kifejezik, hogy ha valamely veszély fenyegetné az országot, az utolsó erőt is készek áldozni.

A követek az 1809. évi jan. 9-én tartott közgyűlésen számoltak be működésökről. Felemlítik, hogy a koronázás megtörténtével, a királyi propositiók előterjesztésekor, okt. 3-án a király nagy beszédet tartott a statusok és rendek előtt, melyben többek között elmondá, hogy „az országgyűlésre szóló meghívójában, teendőül a koronázáson kívül egyebet semmit sem említett, bizonyos lévén ugy is abban, hogy hű statusai és rendei megfogják előzni, és eleik jeles példáját követvén, azt felül is haladni lesznek készek. Magyarok! Egész Europa, minden nemzetek szemei reátok figyelmeznak. Ti az egész dicsőségteket és boldogságtokat constitutiótokba helyezitek. Én nem kevesbé dicsekszem azzal, hogy királyotok vagyok; iparkodjatok, hogy ezen dicső nevezettel ti Magyarok mennél tovább élhessetek, és minden gondoskodást oda fordítsatok, hogy a haza boldogsága örök időkre fenmaradjon.”

Egész lelkesedéssel adják elő a követek, hogy ily beszéd után, a statusok nagyobb része előtt, semmi oly drága, mit elhagyni, oly

kedves, mit feláldozni képes ne lett volna. Így jöttek létre a 2. 3. és 4-ik czikkek, melyek a nemesi felkelést három évre meghatározván, annak gyakorlásáról is intézkednek, melyeknek pontjai, ha mindenben nem egyezők is utasításaikkal, a fenforgó körülmények között, különben nem cselekedhettek, miután a rendek többsége kész volt azok megállapítására. Majd előadják, hogy a vész közeledtére, 20 ezer ujonczot ajánlottak fel újabban, és a toborzásnál felpénz osztogatásra 200000 frtot, mely czimen azután a vármegyékre egy állandó adó háramlott, kisebb-nagyobb összegekben.

A közgyűlésen lelkes visszhangot nem idézett fel a követi jelentés, mert az egyszerűen levéltárba tétetni rendeltetett. A követeknek 89 napra terjedő napidija 1157 frt, egyéb költségekkel együtt 1284 frt utalványoztatott.

A nemesi felkelés szervezésére azután ugyanazon közgyűlésen egy küldöttség választott, és pedig az alispán elnöklete alatt, Záb-ráczky József nagy prépost, Stettner Bernát hatvani prépost, gróf Keglevich Károly, gróf Almásy Kristóf, Halasy Márton, Péchy Gábor jegyző, Jósa Gábor, Barczay György, Taródy Bertalan, Malatinszky János, Mocsáry Pál, Sipos András, és a négy szolgabíró.

Ugyanezen 1809. jan. 9-iki közgyűlésből az 1808. évi törvény 7. és 8-ik czikkelye folytán a Ludovica akadémiára és a nemzeti muzeumra aláírási iv bocsátatott ki, hogy Engl Mihály pénztáros kezéhez juttassák az adományokat.

III. A nemzet újabb és újabb áldozatokra sürgettetett az 1809. év elején ismét kitört háborus válság folytán. A király József nádort és Ambruzs Károly főherczeg-primást, amazt a dunán- és tiszántuli, emezt a dunán- és tiszáninnyi vármegyékbe, mint külön királyi biztosokat küldötte ki, hogy személyesen jelenjenek meg és serkentsék önkéntes adakozásra a vármegyéket.

Vármegyénkben a márcz. 22-én Egerben tartott közgyűlés alkalmával teljesítette a primás kiküldetését, midőn is Egerbe megérkezve, nevezett napon a közgyűlésre fényes küldöttséggel meghivatván, lelkesítő beszéddel buzdította a rendeket további önkénytes adakozásra. E nevezetes gyűlés báró Fischer érsek és főispán elnöklete alatt folyt le, melyen a meghívott primás bemutattta Ferencz királynak febr. 19-én kelt felhívó leiratát, melyben kiküldetésének czélja előadatik. Ezen leiratban a király, a hozott törvények értelmében, a nemesi felkelés rendezésére, és az ujonczok kiállítására sürgetvén a rendeket, reá tér a tulajdonképeni kívánatra: „hogy vannak, kik

Isten segélyével, tetemesebb javakkal rendelkeznek, ezek haza- és királyszeretetére hivatkozik, hogy önkénytes csapatokat állítsanak ki, és akár a rendes sereghez, akár a felkelőkhöz csatolják. Az ősök emlékére és dicsőségére emlékeztetve fejezi ki reményét, hogy az áldozatkészségben vetekedni fognak. A leirat felolvasása után a primás latin nyelven nagy beszédet tartott a közgyűlésen jelenvoltakhoz, melyben a király, haza, alkotmány és közjólét veszedelmét vázolja; Európa és az ország ellenségével szemben ellenállásra buzdítja a rendeket, hadd lássa a világ, hogy a magyarok hirnevökhöz most is méltók, lássa mindenki, hogy mi sem nehéz akkor, mikor drága királyunk és alkotmányunk megvédéséről van szó. A magyaroknak szabadsága a legkedvesebb kincse. Csak azon ország szabadsága biztos, melynek népe a betörő ellenséggel szembe kész állani. Tegyük tehát ezt most ő felsége jelen felhívására, siessünk a 20 ezer ujonczot kiállítani, azután ki mennyit bir, állítson lovasokat ő felsége rendelkezésére, és élelmi szereket adományozzon a seregek tartására. „Drága polgártársak, kedves honfitársak! erősen hiszem, hogy Heves-megyét is ugyanily érzelem lelkesíti, és a fenyegető veszély elhárítására a haza, király és constitutio védelmére mindent elfog követni.“

A beszéd után egyhangulag, a nemesi személyes felkelő-csapat-hoz csatolandó 450 főből álló önkéntes lovas-sereg kiállítása határoztatott el, mely három, tehát 150—150 főből álló csapatra fog felosztatni, ruházattal, fegyverzettel és élelemmel ellátva máj. 15-ig ő felsége rendelkezése alá fog bocsátatni. Természetheni adakozásra azonban a megye a szűk idő miatt képtelennek jelenté magát. A szolgabírák még is magánadakozások gyűjtésére utasítottak. Az országgyűlésileg megajánlott 20 ezer ujonczból a megyére eső 511 fő néhány híjával már kiállítva lévén, ez irányban ő felsége kívánóságának elég tétetett, szintugy a nemesi felkelő-sereg is összeiratván, szorgalmasan előkészítetik a hadi szolgálatra. Mindezekről külön felirattal értesitetett ő felsége.

IV. A háboru 1809. april elején, Ferencz király által nagy reményekkel kezdve, ismét megindult, Napoleon ellen Ferencz király april 11-én kelt leiratában az általános felkelést kihirdette. „Semmit nem mulasztottunk el, hogy tisztes és hosszas békét kössünk, és meg-
ővjük népünket a háboru veszélyeitől. Nagy lelki fájdalommal tapasztaljuk azonban, hogy birodalmunk méltósága és biztonsága oda süllyedt, hogy csak háboruval védekezhetünk. Az ellenség immár drága Magyarországunkat is berohanással fenyegeti; ti tehát magya-

rok, kik békés és csendes kormányzástok idejében is ünnepélyes diplomákkal óvjátok meg az ország függetlenségét, most hogy ezt veszelem fenyegeti, sietni fogtok fegyvert ragadva védekezni, mi végből az 1808. évi 2. tczikk szerint az általános felkelés ezennel kihirdetetik.“ Ekképen buzdítá a király a magyar nemzet közjogi féltékenységre is reámutatva, ellenállásra a nemzetet.

Ápril 26-án tartott közgyűlésen kihirdettetvén a felhívás, a felkelő lovasok főparancsnokául báró Orczy Lőrincz, kapitányul Subich Imre, Farkas János, Szabó László, alkapitányul Barczay Gábor, Gosztonyi Antal, Jósa György; a gyalogosok részére főparancsnokul Tibád István, kapitányokul Elek Pál, Orczy István, Majzik Imre, Martonffy Antal, Péchy Imre választattak meg. Ekképen a helyettesek, zászlótartó és a többi alattas tisztek is megválasztattak. Majd a nádor ápril 14-én kelt leiratára, hogy az ellenség az ország határa felé közeledvén, a felkelősereg máj. 15-ig készen álljon, ez irányban az intézkedés megtörtént, és értesítetett a nádor, hogy a vármegye részéről 1133 gyalog és 526 lovas, összesen 1659 felkelő fő áll rendelkezésre azon 450 önkénytes lovas csapattal együtt, mely a primás látogatása idejében szavaztatott meg. Gyülekezési helyek voltak, a lovasok részére Mező-Tárkány, Füzes-Abony, Maklár; a gyalogosok részére Heves, Tisza-Nána, Sarud, Kömlő. Fegyverzete azonban még hiányzott a felkelőknek. Ez a hadi raktárból ígértetett kiadatni. Sürgősen küldetett Malatinszky János Budára, hogy eszközje ki a fegyvereket, hogy azok forгатásába magokat már előre begyakorolják.

A nádor 1809. ápril 27-én kelt leiratában közli a megyével az ápril 19-ikén Regensburg mellett történt csatát, mely 23-ig változó szerencsével folyt, míg végre Károly főherczeg Csehország felé huzódott. A franczia hadak ezután rohamosan közeledtek az ország felé. Mint tudjuk Bécset máj. 13-án Napoleon ismét megszállotta és seregével egész Győrig és Pápáig behatolt az országba. A nádor máj. 29-én Budán kelt leiratában tudatja a megyével, hogy a Regensburg melletti véres ütközet szerencsétlen következménye lett, hogy az ellenségnek Bécs falai alá az út szabad lett, hasztalan volt a védelmi intézkedés, a várost hatalmába vette és gögös elbizakodással hirdeti, hogy az osztrák monarchiát lerombolja, népét leigazza, és most azt tervezi, hogy a századokon át egy fejedelem alatt levő tartományokat eldarabolni készül, hogy annál könnyebben vethesse azután uralma alá; sőt már azt is hirdeti írásban, hogy ő Magyar-

ország barátja, csak hogy a magyarokat királyához való hűségében megingassa. Mindezt nem egyebért cselekszi, minthogy annál könnyebben igájába foghassa az országot; ime kitűnik azon pusztító eljárásából, melyet az országba törésével elkövetett, midőn május 20-án a Dunán Bécs mellett átkelve, 21 és 22-én véres harczot vívott, és ekképen mint hódító ellenség tört az országba. Mindezek elsorolásával hűségre, a megye területén a rend fentartására, a hadi szükségletek és a felkelők teljes kiállítására sürgeti a vármegyét. A vármegye az események ily rohamos fejleménye folytán, a jun. 19-iki közgyűlésben az ellenséges megszállás esetére is intézkedett. A főispán, vagy akadályoztatás esetére egyik alispán elnöklése alatt egy állandó bizottság választott, mely a vármegye nevében, főleg a hadi szükségletekre vonatkozó intézkedéseket megtehesse; e bizottság tagjai voltak: Almásy József alispán, Péchy Gábor h. alispán, Halasy Károly, Csoma Zsigmond, Halasy Ferencz jegyzők, a szolgabírák, a táblabírák közül: gróf Keglevich Károly, Fáy Bertalan, Tajer György és Makkay Antal kanonokok, Halasy Márton, Gosztonyi Pál, Jósa Gábor, Barczay György, Mocsáry Pál, Taródy Bertalan, Malatinszky János, Sipos András, Borbély József, Radics János, Plathy József, Brezovay Ferencz stb. Azután lovasállomások szerveztettek Budáig, hogy onnan a tudósítások gyorsan szállitassanak. A nemesség felhívatott, hogy fegyverben készen álljon, hogy ha netán az ellenség közeledésével zavargások történének, a közbiztonságot megóvják. Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban, Füreden, Szolnokon, Turon, Pásztón helyi őrségek szerveztettek a hatóság által. A nép hangulata kémleltetett, hogy bűnös üzemekre ne vezettessék. A szomszédos megyékkel is állandó összeköttetés szerveztetett, hogy az eseményekről gyors értesülés legyen szerezhető.

V. A francia invasiónak nyomai vármegyénkben csak azon alakban mutatkoztak, hogy egyes francia katonák, mint szökevények jelentkeztek a városok és falvakban, kikről azonban kisült, hogy nem szökevények, hanem kémek. Jun. hó folyamán figyelmeztettek is a hatóságok, hogy ily francia kémek barangolnak mindenfelé, és az utak mellett keresztken, templomokon, szobrokon titkos feliratok és jelekkel érintkeznek. Egerben bizonyos Dersini András és Rapostoli Ferencz fogattak el, kik magokat szökött katonáknak adták ki.

Nevezetesebb volt azonban az, hogy a bécsi udvar egy része a királynéval élén 1809. jun. 16-án Egerbe vonult a francia invasió elől. Vele jöttek a koronaörökös Ferdinand, több főherczeg-

gel, a pápai követ, s a két korona-őr a koronával. Részint az érseki lakosztályokba, részint a minoriták zárdájába szállásoltattak a magas vendégek. A korona a régi szent Mihály-templom sekrestyéjébe helyeztetett el.¹⁾

A háborúnak sulya még közmunkaszolgáltatás minőségében is nehezedett a vármegyére. Aug. 1-től okt. végeig tizezer közmunkás rendeltetett Komárom várához, még pedig Nógrád- és Barsmegyéből 2—2 ezer, Heves- és Pozsonymegyéből 3—3 ezer. Aug. 10-én pedig elrendeltetett, hogy az egri lyceum 1000 sebesült részére kórháznál rendeztessék be.

A hevesmegyei felkelősereg május hó második felében utnak indult Pest felé, hol fegyverrel felszereltetvén, Győr alá vitetett és részt is vett a jun. 15-én történt győri csatában, melyről a komáromi táborban jul. 5-én következő jelentést ír gróf Almásy Kristóf főkapitány. Sorai elején mentegeti magát, hogy a katonafoglalatosságok, főleg a szakadatlan végőri szolgálat akadályozta hogy előbb nem írhatott. A megyéből kijövetelők óta még exercirozáshoz is csak kétszer vehettek időt. „Ezt tudva — folytatja sorait — reménylem nem fogja a tettes vármegye a regementnek tulajdonítani, hogy mult hónap 24-én, a győri ütközetben több vármegyék felkelő seregeivel, valamint több reguláris osztályokkal egyforma sorsot ért: hogy tudniillik sokan ezen sereg közül, mely a szoros rendtartáshoz még nem szokott, ellenséget soha nem látott, miután három óráig az ellenség ágyuzását kiállották, utoljára csakugyan megszaladtak. Némely része a reguláris lovasságnak, melyek legelőször az ellenség által hátravetődtek, okozták főképen ezen rendetlenséget; és az én csekély vélekedésem szerint megbocsáthatóvá teszük ezen új seregnek magaviseletét. A regement vesztesége az ütközet napján két elesett káplár, egy közvitéz, és 20 ló, megsebesült 4 vitéz és 29 ló. 311 elszéledt, de 222 már előkerült, és most is érkeznek vissza egyenként. Mily nehéz volt a csatában a regementnek szolgálatot tenni, onnan is megítélheti a vármegye, hogy Pestről nyugvó nap nélkül három marssal Győr alá mentünk, hol is érkezésünk napján egész nap és éjszaka etetés nélkül nyeregben, kantárral voltunk és más nap azon éttelen lovakon ütköznünk kellett. A Győrtől való retirádától fogva mindig a hid bástyáinál áll a regement végőrökön (t. i. Komáromban). Jun. 18-án két francia lovat prédált a regementbeli legény-

¹⁾ Gorove Eger tört. 267 l.

ség, melynek egyikéről a francia leváगतott. Ugyancsak 26-án az ellenség, főhadnagyunk b. Orczy vezérlete alatt végörökön álló s Far-
kas kapitány ur és borsodi századokkal összealkotott 148 ember számú
osztályunkat 5 századdal megtámadta, de népünk által visszaveretett,
mely alkalommal főhadnagyunk a vékonyán által lövetett; a nádor
ispány urunk e felett hiradással jelentette teljes megalégedését.“ Jelen-
tésében panaszt emel még, hogy fehérruhában és csizmában van
nagy hiány.

A győri csatától tehát Komárom várába huzódott a hevesmegyei
felkelősereg; innen pedig Vas megyébe Kis-Czell felé vonultak. Itt
időztek jul. 25-én, honnan írja nevezett Almásy főkapitány, hogy
20-án publicaltatott a két ármádia között egy hónapi fegyvernug-
vás; a regiment Vas megye 8 községében volt elszállásolva, a Stab
maga Czellben. Levelében a legénység felszerelési szükségleteit ismer-
teti és sürgeti a vármegyét, hogy azok pótoltaassanak.

A győri vesztett csata után, a döntő ütközet jul. 6-án Wágrám-
nál volt, melynek szerencsétlen lefolyása után köttetett a fentemli-
tett fegyverszünet, mely végre, Ferencz király soknemű sikertelen
erőfeszítése után, hogy meggyengült haderejét ujabban felszerelve,
vezethetné győzelemre, az okt. 14-én Bécsben megkötött békével
fejeztetett be.

Már a győri csata után, jun. 25-én Volkersdorfban kelt leiratával
Ferencz király nagymérvű áldozatra hívta fel a megyéket, hogy a
hadsereg kiegészítésére szükséges 40 ezer újoncz felének, vagyis 20
ezernek most, másik felének okt. végeig kiállításával, az üdvös béke-
kötés eszköze adassék kezébe, azon feltétel alatt, hogy ezek a háboru
végeztével rögtön haza bocsáttatnak. A jul. 18-án tartott közgyü-
lésben tárgyalatott e felhívás, melyre, a háborus viszonyokat tekintve,
határoztatott, hogy a megye a kívánt újonczokat kész kiállítani,
azonban, nem mint a magyar ezredek soraiban támadt hiányok pótlá-
sára, hanem mint önkénytes csapatot, vagy mint a felkeléshez csato-
landó külön testet, melynek tisztjeit a megye fogja megválasztani.
Néhány nap mulva maga a király is oly értelmű leiratot intézett a
megyéhez, hogy a kiállítandó újonczok és önkénytes lovasok, a vár-
megye által tervezett módon és minőségben fognak alkalmaztatni, még
pedig felpénzül minden önkénytesnek 30 frt adható készpénzben, ruhá-
zat és fegyverzetről ő felsége intézkedik. Így a vármegyében a 20
ezerből most kiállítandó 511 fő minden akadály nélkül toboroztatott,
ezen felül egyesek által 128 lovas önkénytes szereltetett fel. Az ekké-

pen tervezett hadkiegészítés októberi részlete azonban már nem állítatott ki, nov. 2-án érkezett a királyi leirat, hogy az önkénytes csapatok további szerelése abbahagyandó, nov. 24-én kelt királyi parancssal pedig az egész felkelősereg feloszlattatott és haza küldetett.

A megkötött béke után Napoleon császár 1810. ápril 2-án Ferencz király leányával Mária Luizával egybekelt, miután előbbi nejétől Josefintől elvált.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az 1809-iki béke után történt pénzügyi művelet hatása. A bankópénz devalvációja ötöd-értékre 1811. A megye felirata ez ellen. II. Királyi megrovó válasz a megye intézkedésére, hogy a bankó devalvációját a magánforgalomra nem terjeszti ki. A megye az országgyűlés összehívását sürgeti. III. Az országgyűlés összehívatik. A pénzügyi művelet ellen, utasítás megyénkben. A sérelmek első sorba helyeztetnek. Éles ellenzéki szellem. IV. A vármegye hivatalos nyelvén a latin helyett a magyar határoztatik. 1812. A megye magyar köriratú peeséte 1836-ban. V. Követi jelentés a lefolyt országgyűlésről. VI. A bankó-érték leszállítását szabályozó királyi parancs 1812-ben. A megye újabb álláspontja ez ellen.

I. Az 1809-iki háboru lezajlása után, ez év végén megkötött békét követő pár év pénzügyi műveleteivel, rombolóbb volt az országra bármely véres háborunál. A lefolyt háboru szükséglete folytán, mérték nélkül kényszer-értékkel kibocsátott papírpénz mi fedezettel sem bírván: a közforgalomban az ércpénznemmel szembe, óriási külömbözzettel fogadtatott el, úgy hogy száz forint ezüst tizszer annyi bankóért is alig volt kapható. E bajon a bécsi pénzügyi politika úgy vélt segíteni, hogy ezen fedezet nélküli bankó-értéket egyszerűen ötödére szállította le. 1811. febr. 20-án jelent meg és közölte a megyékkel a királyi leirat kihirdetés végett, hogy a létező bankjegyek 1812. január utolsó napjáig maradnak forgalomban; addig is egy ötöd-értékben, azaz egy forint 12 krban, két forint 24 krban, öt forint egy forintban fog úgy közpénztárakban, mint magánforgalomban fenmaradni, azontul ezen ötöd-értékben fog új papírpénzben beváltatni, mely az egész monarchiában, egységes pénznem lesz. Hasonlóképen a 30 kros rézpénz hatra, a 15-ös 3-ra szállítatik le, az eddigi 6 kros rézpénz pedig kivonatik forgalomból.

Képzelné lehet, a vármegyékben mily izgatottságot keltett a forgalomban levő pénz értékének ily mérvben való leszállítása. Főleg az hangoztatott méltó vád és panasz gyanánt, hogy az eddig folyó pénzben szedett adó, az érték ily csökkenésével, és a folyó pénz értékének leszállításával, ötszörös magasságra emelkedik, ha a folyó pénz csak ötöd-értékben fogadtatik el adófizetésnél is. Az izgatott-

ságot némileg csillapítandó, a nádor febr. 28-án, majd a helytartótanács márcz. 26-án oly magyarázattal igyekeztek megnyugtadni a közönséget, hogy az adó ugyanazon összegben és értékben fog kívánni mint eddig, és új pénzben is ennek megfelelőleg fog számításba vétetni, adóemelkedésről tehát szó sem lehet. Mint később látni fogjuk, az új értékhez szabott adófizetés csak később 1822-ben rendeltetett el.

A vármegye intézkedett ugyan, hogy ezen rendelet közhírré tétessék, de kimondotta azt, hogy a magánforgalomra az érték leszállítást nem fogadja el. Márcz. 30-án kelt feliratában, „a közönség mély fájdalmát, megrendülését jelzi a leirat olvasására. Az új bankók épen úgy, mint a régiek az ország befolyása nélkül hozattak be, tehát teljesen törvényellenesen. Magyarország szabad és minden intézkedéseiben független ország, saját alkotmánya értelmében kormányozandó és nem udvari rendeletek vagy parancsokkal, melyek bíróságaink által el sem fogadhatók. Már maga a most értékekben csökkent bankóknak behozatala törvénytelen volt, törvénytelen most értékének leszállítása, és az új conventionalis pénz behozatala. A hazai törvények egész sora idéztetik fel ennek igazolására, összeütközik ez az ország adó- és ujonczajánlási jogával is, mert ime a pénz értékének önkényes rendezésével, a megajánlott összeg is önkényesen emeltetik. De ettől eltekintve, mily károsodás éri ezzel a nemzetet, ha most a pénz értéke, a magánforgalomban is ehhez képest szállítatik le; tönkre teszi ez a közhitelt is, mely minden polgári társadalom biztositéka. Felséged megesküdt az alkotmányra, hogy azt megóvni fogja, alattvalói hűségünk hódolatával kérjük, hogy esküjénél fogva ne cselekedje azt, hogy ismét törvény ellen, a legsúlyosabb sebek ejtessenek alkotmányunk testén; hanem a rendelet visszavonotván, országgyűlésen történjék intézkedés az ország pénzügyi bajai felett.“

A közéletben és a közforgalomban végtelen zavarok forrásává vált ezen lesújtó pénzügyi művelet, melyről tájékoztat a megye következő árszabása ez időben Egerben és Gyöngyösön, addig is — mint a rendelet mondja — míg gyökeresebb árrendezés tétetik: bőrös pecsenye fontja 48 kr, bárány 30 kr, egy sódar 1 frt 30—15 kr, egy pár lud 3 frt, egy pár tyuk 2 frt 30 kr, egy pár csirke 1 frt 30 kr, 1 pár kappan 4 frt, sajt fontja 30 kr, lencse itczéje 15, borsó 20, bab 15 kr, tehát vaj itczéje 2 frt, két tojás 3 kr. Halatlan árak azon időben.

II. A megye feliratára máj. 1-én királyi nem tetszést kifejező leirat érkezett, hogy a megye az alkotmány hibás értelmezésével a kiadott rendeletet csak módosítással tette közzé, és az meg nem engedhető: hogy az egész monarchiát érdeklő és egyformán végrehajtandó pénzügyi terv, egyes részekben megváltoztassék, és a királyi jog erejével kibocsátott rendelet a megyékben külön elhatározás alá vétessék, fenmaradván ez ügyben az országgyűlésnek alkotmányos intézkedési joga. Tehát a rendelet egészében közzéteendő, különben a legszigorubb következmények fognak beállani.

Ezt követte máj. 8-án kelt dorgáló leirata a királynak, melyben visszaautasítja azon felfogást, hogy csak országgyűlés intézkedhetik ily pénzügyi műveletekben; ennél fogva a bűnös hanyagság takarójául szolgálható ezen kifogással szemben kijelenti, hogy ragaszkodik rendeletéhez és azt végrehajtani követeli, épségben hagyva az országgyűlés jogát, hogy törvényes tekintélyével, a kibocsátott pénzügyi intézkedésekből folyólag az ország alkotmánya és a lakosok belső érdekei értelmében teendőjét szintén végezhesse, mi végből az országgyűlést az idő és fenforgó viszonyokhoz képest összehívni fogja. A máj. 30-iki közgyűlésen ezen leiratok folytán, a végrehajtás úgy, a mint kívántatott, elrendeltetett, azon feltétellel: hogy ő felsége az országgyűlés feltétlen jogát elismervén, a pénzügyi műveletből folyó intézkedésekre és annak tárgyalására, az országgyűlés mielőbb összehívandó és ennek sürgetésére felirat is intéztetett.

III. Az országgyűlés a kérdéses pénzügyi művelet tárgyalására 1811. aug. 25-ére Pozsonyba csakugyan összehivatott: hogy „Magyarország részéről is, a lakosság érdekében az új bankó-alapja biztosítására tétessék meg minden, hogy ezzel a pénzérték bizonytalan hullámlása megszüntetettvén, a közhitel, az egyesek javára is helyreállíttassék.“ Mint ebből látszik, a kibocsátott pénzügyi devalvatio, mint megmásíthatlan tény bocsátatott az országgyűlés tárgyalása alá, hogy ennek folytán az új érték biztosítási alajjáról intézkedjék.

Az országgyűlésre követekül Halassy Márton, és B. Orczy Lőrincz választattak meg, a követutatiság megkészítésére pedig Tajer György nagyprépost, gróf Keglevich Károly, báró Bruder József, báró Orczy Lőrincz, Halasy Márton, Kállay Péter, Halasy Károly, Malatinszky János, Ivády János, Bernáth András szolgabírók és a jegyzők küldettek ki. A 17 pontból álló utasításban, szigorú közjogi meghatározásokkal iratott körül a pénzügyi művelet törvényellenes volt. A 3-ik pontban ekképen fejtegeti e kérdést az utasítás: „Midőn

a bankó értékét leszállító udvari rendeletben — mint a királyi meghívóban mondatik, — az egész osztrák monarchiára kiterjedő oly pénzügyi intézkedés tétetett, mely külön tárgyalás és elhatározás alá Magyarország részéről nem tétethetik, ez az ország függetlenségét és önálló határozási jogát biztosító 1723. 1—2, nemkülönben az 1790. 10. tczikkkel egyenes ellenkezésben áll, a pénzügyi művelet tehát a függetlenség jogának praejudicál, a követek a vármegyének ez ügyben feliratilag kifejtett elvi álláspontjához ragaszkodjanak, és jövőre óvják meg az ország alapjogait és törvényeit. Elismerik a rendek, hogy a pénzveretés joga királyi jognak tartatott fenn; de nem a bankókibocsátás joga, melyről törvényeinkben sehol említés nem tétetik, így valamint a multban törvényellenesen történt a bankókibocsátás, úgy most is törvényellenesen rendeltetett meg a relutionalis új bankó kibocsátása. A mi pedig az érték biztosítását illeti, más mód erre nincs, mint az, melyet az 1807-iki országgyűlés ő felsége elébe terjesztett a közhitel helyreállítására, melyhez tovább is ragaszkodjanak a követek. A megyei követek, ha hadisegély megszavazásáról lesz szó, említsék fel, hogy a lefolyt háboru alatt kimerített a nemzet ereje, most pedig a bankó értéke csökkentésével, tehetőségének nagy részét veszítette el, — tehát képtelen minden áldozatra. A felkelésre nézve, ha szóba jön, ragaszkodjanak a törvények feltételeihez. Az adóemelésről óvakodjanak, és míg a sérelmek, főleg a deperditák ügye elintézve, úgy a regnicoláris deputatiók munkálatai letárgyalva nincsenek, adószavazásba ne bocsátkozzanak. A vallásügy ne bolygattassék. A só árának önkénytes emelése ellen óvást tegyenek. A most divatos enyhe büntetések, főleg a főbenjáró ítéleteknek a Curiához való felebbvitele, a legnagyobb bűnök szaporodására vezetett, tehát ő felsége kegyelmi joga épentartásával, a megye végérvényes ítéleti tehetősége állitassék vissza. Fiume visszaserzésére, mely most a békekötéssel elvétellett, tegyenek meg mindent a követek. Az 1807. 29. tczikk szerint Egervárosa vizentuli része kicseréltetvén, tényleges birtokbavétele sürgetteessék, és Egervárosa kérelme, hogy királyi várossá emeltessék — utasitassék el.

Az országgyűlésről érkezett követi jelentések, melyekben a fenforgó viszonyokhoz képest, pótutasítások kéretnek, mutatják: mily erős küzdelmek folytak ott le, hogy a pénzügyi művelettel szemben az országnak nemcsak anyagi, de alkotmányos érdekeit is megóvják. A vármegyei követek magoktartásáért nagy elismerés fejeztetik ki 1811. decz. 3-án tartott közgyűlésen, következő jegyzőkönyvi sorok-

ban: „az ország rendeinek sarkalatos törvényeinkhez lett ragaszkodásuk mellett, nemzeti alkotmányunk sértetlenül megtartása melletti buzgólkodásért elismerés szavaztatik.“

IV. Az országgyűlés után 1812-ik év elején nagyfontosságu intézkedés tétetett vármegyénkben, a megyei közgyűlés hivatalos nyelvének megállapításánál. De szóljon az 1812. évi febr. 5-én tartott közgyűlés jegyzőkönyve, mely magyar nyelven írva ezt tartalmazza:

„Felolvastatott Halasy Márton és b. Orczy Lőrincz megyénket képviselő követeknek mult karácson havának 21-én kelt levele, melyben az országgyűlésnek a nemzeti nyelv előmozdítása iránt ő felségéhez benyújtott feliratát megküldi, — --- melynek foglalattyában nyomósan előadatnak a magyar nemzetnek vele született anyai nyelvének más idegen nemzet nyelve által lett szorongattatásaiból került aggodásai, s ezen czélnak elérésére több mint 300 esztendőktől oltá tartott törekedései s buzgó kívánságai stb. stb. Ennek áttallában lett felolvasása után a tettes karok és rendek közmegegyezésével elvégeztetett, hogy ezentul ezen egyesült vármegyék jegyzőkönyvei a mai naptól fogva nem deák nyelven mint eddig, hanem nemzeti magyar nyelven irattassanak, szabadságában maradván a folyamatban levő, sőt azután kezdendő pereket az illető feleknek deák nyelven is folytatni, minthogy ezen nyelvben minden törvények, királyi adományok, köz- és magányos levelek feljegyezve vannak, tehát ebben járatlanok és tudatlanok ne legyenek.“ Erről a helytartótanács azzal értesített, hogy most már a megyéhez küldendő leiratait, szintén magyar nyelven intézze.

Ezen időtől fogva a vármegye hivatalos nyelvél állandólag a magyar nyelv szolgál. A pecsét azonban akkor még maradt a régi latin köriratával. 1836. évben Veszprémmegye egy átirata folytán, hogy avult deák pecsétjét, a király jóváhagyásával magyar köriratúval cserélte fel, intézkedés történt, hogy itt is a megye régi kopott pecsétje megújításának szüksége állván elő, a latin körirat helyett magyar tétetvén „Heves és Külső Szolnok T. E. Vármegyék pecsétje 1836“ körirattal, új aczél-pecsét készitessék, mely megkésztetvén, 1836. aug. 26-án kelt felterjesztéssel ő felsége jóváhagyása alá terjesztetett. A helytartótanács ugyan rosszaló leiratában megsemmisítette ez ujtást, de a vármegye ragaszkodván hozzá, végre is jóváhagyatott.

Ez időben az ország vármegyei sorba magyarosították meg ekképen pecsétjeiket.

V. A kilencz hóig tartott országgyűlés befejeztével, a követek 1812. junius havában előterjesztették jelentésöket. A jelentésben részletesen elsorolják a tárgyalás alatt levő ügyeknek folyamát, és lelkesen emlékeznek meg arról: „hogy sarkalatos törvényeinknek szentül való fentartásában, oly egyenes és egyenlő értelmeket, tanácskozásokat tapasztaltunk az ország minden rendeinél, melynél szebbet és tökéletesebbet nem lehetett kívánni, sem várni.“ Majd magok részéről igazolják, hogy mindenben kapott utasításaik értelmében igyekeztek eljárni. Ennek folytán sajnálattal említik fel, hogy a tárgyalás alatt levő pénzügyi műveletnél az arany- és ezüstpénznek behozására nézve, a törvényes felkelés és hadi szolgálat idejének szabályozására, a rendek felfogásához a király ohajtott választ nem adván, egyértelmű törvényeket nem alkothattak, készebbek lévén a régi ősi törvények mellett maradni, mintsem sérelmes újításokat hozzanak be törvény útján. Így mindössze öt tczikket hoztak, melynek végeztével ő felsége távol lévén, Antal fherczeg, testvéröccse zárta be a tanácskozást, ki előtt a nádor tolmácsolta a nyomós okokat, melyek gátolták nemzetünket, hogy minden pontokban felséges urunk kívánságának eleget tenni nem lehetett; majd az egész ország rendei nevében legelőször Fischer egri érsek, majd a királyi személynök üdvözlölvén a nádort, a gyűlés befejeztetett. A követeknek az ország alkotmányához és sarkalatos törvényeihez való hű és törhetlen ragaszkodásért jun. hó 14-én tartott közgyűlésben köszönet és elismerés nyilvánított. Ugyanezen ülésben az országgyűlés rendelete szerint minden napra váltó-czédulában 12 frt díj határoztatván, annak, ugy a kanczelistának és a vármegye huszárlának díja is utalványoztatott.

VI. Az országgyűlésen a pénzügyi műveletek rendezésére mi intézkedés sem történnén, miután a rendek azon nézetben voltak, hogy a papírpénz behozatalának törvényesítéséhez, ugy a magánforgalomban annak szabályozásához, mint a sarkalatos törvényekbe ütköző intézményekhez hozzá nem járulhatnak, — annak feloszlatásával, Ferencz király, udvari parancsokban igyekezett érvényt szerezni akaratának, és e végből 1812. aug. 1-én kiadta az értékleszálítás folytán a magánforgalomra irányadó eljárási és számítási érték-szabályzatot, mely szerint 1799. évtől kezdve, tehát visszahatólag, a magánkövetelések érvényesíthetők. Ezen 1799. évtől 1812-ig terjedő skála állapítatott meg, évenként kimutatva az értékvesztett

bankóczédula, és az új bankó közötti különbözetet, mely irányadónak rendeltetett a követelés érvényesítésénél. 1812. évtől természetesen már csak ötödérték volt számolható. Az összes magánjogi értékviszonyokat szabályozó rendelet 41 szakaszból állott.

1812. szept. 1. napján tartott közgyűlésben vétetett tárgyalás alá e rendelet. A vármegye határozatának lényege e királyi parancsra az: „hogymint az 1791. 12. czikk erejénél fogva a bíró hazánk törvényeihez köteles alkalmazkodni — különben ítéletének ereje nincs: tehát az országgyűlés meghatározása ellenében az új pénzügyi műveltetnek a magánforgalomban levő szabályozására ezen egyesült vármegyék részéről sem lehet tenni semmit; de ha csak a jövő országgyűlésig is terjedne ezen királyi parancsnak ereje, csak nagyobb zavar idéztetnék elő a magánforgalomban, ha aztán az országgyűlés ehhez nem járulna; tehát feliratban értesítetett ő felsége, hogy a törvényhozó hatalom a király és rendek között lévén felosztva, ezen magányos személyek keresetének elintézéséül szóló királyi parancsolat foglalatjába ezen egyesült vármegyék, mint a törvényhozó hatalomnak csupán egyik tagja, semmiképen nem ereszkedhetnek, ennek törvényes elintézésére országgyűlés hivatandó össze.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

I. Az ujoncz kiállítás feletti vitája a megyének 1813-ban. Előbb megtagadtatik, majd önkényes adományképen megadatik. II. A király követelése 60 ezer ujoncz tárgyában, a háboru folytán. A megye adományképen szavazza meg illetékének első felét; második felének kiállítása megtagadtatik 1816. III. A reactio működése a béke éveiben, a megyei élet terén. Vármegyénk nemzeti irányja. B. Orszy Lőrincz megyei követ és elődei. IV. Névszerinti szavazás rendszeresítése a megyei tisztújításoknál. V. B. Fischer érsek halála. Almásy József főispáni helytartóvá neveztetik ki. Az ujoncz-kiállítás ügye a megyében 1821—22. VI. A vármegyei szavazó nemesség összeírattása. Az 1824. évi tisztújítás. A szavazó nemesség száma 1824. és 1845-ben. VII. Palatinszky és Zöld Marezi futóbetyárok felakasztása 1816.

I. A pénzérték leszállítása folytán létrejött összeütközés a vármegyék és a király között, az ujonczkiállítás alkotmányellenes követelésével is gyarapodott az 1813. év folyamán. Az 1812-iki országgyűlésen csak egy évre szavaztatott meg az ujonczjutalék, és a bekövetkezett háboru folytán, a király a következő évre is követelte a megyéktől annak kiállítását.

1813. Szent-Györgyhava 27-ik napján tartott közgyűlésben Fischer érsek és főispán elnöklete alatt tárgyalatott a febr. 23-ikán kelt királyi leirat, melyben a fenforgó háborus viszonyokra tekintettel, a megyétől 369 ujoncz kiállítása kívántatik. A főispánhoz intézett

kir. leirat pedig pénz, lovak, ökrök és egyéb élelmi szerek önkény-
tes adományozására hívja fel a rendeket. A főispán hosszabb beszéd-
ben ajánlá a rendeknek, hogy a király kívánságának eleget tegyenek,
egyszersmind előadta, hogy a megye részéről önkénytes adományké-
pen 91 huszárló, 31 könnyű szekereslő, 65 teherhordó ló, 3063
mérő buza, 18376 mérő rozs, 30679 mérő zab, 390 ökör, vagy
pénzben: egy-egy ló ára fejében 150—130—100 frtot, egy ökör ára
fejében 60, egy pozsonyi mérő buzáért 3, rozsért 2, zabért 1 frtot
számolva, megfelelő összeg volna összegyűjtendő.

A rendek a 369 ujoncz kiállítását, mert annak e módon való
kivetése törvényekbe ütközik, egyenesen megtagadta: és feliratban
kijelentették, hogy ő felsége hívjon össze országgyűlést, hol a rendek
a viszonyokhoz képest, még bővebb ajánlatot is fognak tenni.

Erre pünkösöd havának 7-ik napján kelt királyi leirat érkezett,
hogy a király a tornyosuló veszedelemre utalva, iránta való biza-
lomból, miután a körülmények kizárják most már a rendes és tör-
vényes tárgyalás módját, — sürgeti a kívánt ujonczok kiállítását. A
főispán ismét hosszú és kimerítő beszédben igyekezett a rendeket
meggyőzni, hogy a rendek szabad akaratból járuljanak a kívánt
ujonczmennység kiállításához; mire a rendek, tekintve a mostani
különös háborus esetet, nem adóképen, hanem önkénytes ajánlatképen
nem ellenzik, ha a községek önnön akaratu katonákat mennél nagyobb
számban fogadnak fel, mely végből a községekhez a szolgabírák
utján felhívás intéztetett. Hasonlóképen az élelmi szerekre és lovakra
nézve is, az önkénytes ajánlás módját készek alkalmazni, szabad
akaratjában lévén mindenkinek, lovakban, ökrökben és a többi
élelmi czikkeken annyit adni, mennyit belátása és tehetsége szerint
adni kész.

II. A király 1813. okt. 18-án, majd nov. 16-án Frankfurtból
ujabb felhívást intézett a megyéhez, hogy a folyó háboruhoz újabb
áldozatokat hozzon, még pedig az ország által kiállítandó 60 ezer
ujonczból a megyére eső 1581 főt, azon felül 5567 pozs. mérő buzát,
30093 mérő rozsot, 32271 mérő zabot, vagy a buzát mérőnként 3
frt 30 kr, rozsot 2 frt 15, zabot 1 frt 30 krral számítva a meg-
felelő összeget állítsa ki.

„Tekintve hogy Európa sorsa függ a sikertől, és ebben hazánk
függetlenségének és békéjének biztositéka is rejlik, és hogy már az
eddig dicsó győzelmek is, ő felsége elismerése szerint a magyar
ezredek hősi erényének is tulajdonítandók, habár az eddigi áldozatok-

kal kimerítve van az ország, ő felsége iránti bizalomból, és hogy azzal az országgyűlés ujonczmegajánlási joga érintve nincs“, — a kívánt áldozat meghozatala az 1814. évi jan. közgyűlésben elrendeltetett. A vármegye tehát, mint ezekből látjuk, nem törvényes kötelességből folyólag, a mit egyenesen tagadott, hanem önkénytes megyei ajánlatképen kezelte az ujoncz-állítást, és a természetbeli szolgáltatás illető részének összegyűjtését. Az ujoncz-állítás eredményét ismerteti a jun. 14-iki felirat, melyben előadatik: „hogy az új katonáknak összeszedését és átadását tisztviselőinkre bíztuk, kik is — mint jelentik, mai napig 1383 főre menőt már ki is állítottak ugyan, de már most, miután a legénység részint erdőkre, részint nádasokba menekült, nemcsak a hátralevő részt kiállítani nem lehet, de tekintve a sok rablást, utonállást, melynél fogva a közbiztonság megingott, a mezei munka pedig a sok munkáskéz elvonásával szenved, — oda terjed a megye kérése, hogy a még hátralevő részt ne kívánják többé, miután a béke már helyreállítva van ugy is.“ Ezzel a 1815. év folyamán a 60 ezer ujoncz másik esedékes részének kiállítása huzódott, midőn 1816. jan. 9-én sürgettetett ismét, hogy a hátralevő illeték állitassék ki. Ez év febr. 7-én tárgyalatott a sürgető leirat, melyre azonban most már tagadó határozat hozatott. „Minthogy hosszszas viszontagságok után az ohajtott béke helyreállott, következőképen megszűnt a parancsoló szükség, hogy a megyék statusai fejlődelmökhöz viseltető hivségök és szeretetöknél fogva törvényen kívül is nagyszámú katonaság kiállításában részt vegyen, és nem is hitte a vármegye, hogy ezen katonai állítás az 1791. törvény sérelmével ujabban is sürgettessék, — — tehát ezen kívánt ujoncz-kiállításban, országgyűlésen kívül nem avatkozhatnak.“ Május 14-én kelt kir. leirat végre tudatta, hogy a 60 ezer ujoncz-kiállításának kívánásától ő felsége most már elállott. „Minthogy ezen megye a törvény rendelkezéséhez ragaszkodván, azon katonák állításába nem avatkozott, ezen kegyes intézet ezen megyét nem illeti“ — ekképen hangzik pünkösdhava 24-én tartott közgyűlésnek erre hozott érdekes határozata.

III. A vármegyének a törvénytelen ujoncz-kiállítás feletti küzdelme megszűnt ugyan ez időszert, miután a francia háboru befejezésével és Napoleon bukásával ujonczok egyelőre nem kívántattak; a szent szövetség győzelmes felemelkedésével azonban, az alkotmányos élet terén, és a belügyi politika vezetésében teljes erőt vett a reactio, mely az önkényuralomnak érvényesítésére, minden tért hatalmába

ejtett. Hazánkban sem hivatott össze országgyűlés 1826. évig, mint-hogy az ország trónmentő áldozatkészségének kifejtésére sem volt szükség ez időszertint. A királyi parancsok és rendeletekkel való kormányzás, a győzelmes reactio zászlaja alatt, folyamatha tétetett, és tartott az 1826-iki országgyűlés összehívásáig.

Vármegyénkben a közpolitikai élet ez időszertint igen élénk, és határozott nemzeti szellemű volt, a kormányzat reactionarius irányzatával szemben. Báró Fischer érsek és főispán mindent megkísérlett ugyan a megyének meghódoltatására az udvari politika iránt; de ez nem sikerült. Ez időben báró Orczy Lőrincz az ismert költőnek szintén költői kedélyű és hazafias érzületű fia, nagy befolyással vezérelte a megyét közjogi magatartása megállapításában, a ki már előbb is mint követ képviselte a vármegyét több országgyűlésen, erélyes működést fejtve ki, főleg az ország nemzeti előhaladásának érdekében.

Báró Orczy Lőrincznek atyja volt báró Orczy Lőrincz a hírneves költő, ki 1718-ban született s 1789-ben halt meg. A család-alapító Hevesvármegyében, a költő atyja Orczy István volt, ki Somogy-megyéből Telekessy főispán idejében költözött át vármegyénkbe, s itt haláláig vármegyénk előkelő tényezői közt foglalt helyet, 1709-ben mint gróf Bercsényi tábornok s helytartó által kinevezett vármegyei toborzó-kapitány, majd mint megyei alispán s több országgyűlésen követ. Mint láttuk, nevezetes szerepet játszott 1725-ben a Peró-féle lázadás elnyomásában, mikor is bárói rangra emeltetett. Mint jászkuni kapitány fejezé be életét. Fia Lőrincz a költő, szintén neves s befolyásos férfia vármegyénknek, a hét éves háboru alatt tábornoki minőségben, hősiességének sok jelét tanusította. Majd mint Abauj-megye főispánja szolgálta a közügyet, majd tarna-örsi birtokára Hevesmegyébe visszavonulva, a nemzeti irodalomnak élt, nem hanyagolva el vármegyéjének közügyeit sem. Az 1764-iki országgyűlés követutatisását készítő küldöttségnek tevékeny tagja volt, s ez utatis hazafias iránya kidomborításában nemzeties felfogása vezérszeret vitt. Irodalmi termékei „Holmi egy nagyságos elméről“, „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei“ s egyéb apróbb dolgozatai, irodalmunk fejlődésének becses erekllyei.

IV. Ezen 1712—15. években a vármegyei élet lévén az egyedüli tüzhelye a hazafias tevékenységnek, a reactio ennek megbénítására forditá a szent szövetség békéje alatt minden erejét. Lássuk vármegyénknek ez irányu mozgalmait és tevékenységét.

Már Fuchs érsek idejében láttuk, hogy a megyei tisztujtásnál egy elvi kérdés vettetett fel, hogy a választás, minden körülmények között, ne felkiáltással, hanem névszerinti szavazással történjék. Ettől azonban Fischer alatt, a következő két tisztujtásnál eltekintettek.

1811. april 30-án tartott tisztujtító-széken négy jelöltből alispánul választatott felkiáltással: Péchy Gábor, helyettes alispánul Halasy Károly. Azután a jegyzőket nevezte ki a főispán régi gyakorlat szerint, ezek: Rottenstein József, Csoma Zsigmond, Halasy Ferencz. Megválasztattak továbbá: főpénztárnoknak Makay János, számvevőnek Balasovics József, ügyésznek Radics János, gyöngyösjárási szolgabírónak Gosztunyi Pál, tarnajárásbelinek Bernáth András, tiszainak Elek István, mátrainak Ivády János. Megválasztattak azután a helyettes szolgabírák, esküdtek, kerületi pénztárosok, utbiztosok, csendbiztosok, majd végül a főispán a táblabírákat nevezte ki.

Három év mulva 1814. nov. 22-ikén tartott tisztujtító-széken, a szavazatszedő küldöttség szintén megválasztatott ugyan, hogyha erre szükség lenne, különben felkiáltással következők választattak meg: Péchy alispán ellhalálozván, első alispánná Halasy Károly, 2-od alispánná Gosztunyi Pál, főadószedővé Majzik Imre, főügyészszé Fehér István, alügyészszé Dapsy Ráfael; főszolgabíróvá a gyöngyösi járásban Erős János, alszolgabírákká Gerse Mátyás és Földváry Ferencz, a Tarnajárásban főszolgabíróvá Bernáth András, alszolgabíróvá Frajzajzen István, a tiszai járásban főszolgabíróvá Recsky László, alszolgabírákká Kállay Péter és Hellebronth László. Jegyzőknek kinevezettek Rottenstein József, Dobóczky Ignác, Almásy József. Az esküttek és a többi alattas tisztviselők is megválasztatván, a főispán a táblabírák egész sorát nevezte ki.

Ezen tisztujtító-szék után báró Fischer főispán életében több nem tartatott. 1819. febr. 16-án kelt helytartótanácsi leirat ugyanis ő felsége rendeletéből tudatja: hogy a tisztválasztás jövőre névszerinti szavazással történjék, hogy így legyen megfelelő az 1723. évi 58. tczikk valódi értelmének, és e végből a szavazó nemesek névsora összeirandó és előzőleg mindig átvizsgálandó. A megye ez ellen felirt, hogy itt régi szokás szerint csak akkor rendeltetett szavazás, midőn a többség kétes volt; de midőn világos a többség, vagy épen egyhangu nézet nyilvánul egy személy mellett, szükségtelen egyenként beszédni a szavazatokat, tehát a megye a régi gyakorlat fentartását kéri. 1821. évben érkezett a válasz, hogy a királyi rendelethez szigoruan alkalmazkodjék a megye. Mindez idő alatt tisztujtító-szék nem

tartatott. Ez után, 1822-ik évben báró Fischer főispán meghalt és 1821. évben érkezett a királyi válasz, hogy a kiadott rendelethez szigoruan alkalmazkodják a megye. Ennek folytán huzódott a tisztujító-szék megtartása is, a mi még inkább hátra maradt, Fischer érsek és főispánnak 1822. jul. 4-én történt halála folytán.

V. Báró Fischer halála után jó alkalom nyílt arra, hogy a kormány törekvését, más eszközzel is előmozdítsa. E célból üresen hagyta az érseki és így főispáni szék betöltését, és főispáni helytartóvá Almásy József volt alispánt nevezte ki, hogy megyebeli nagy összeköttetései és családi befolyásával, a megye ellenzéki szellemét megtörve, a reactió kívánalmait betöltsenek; a mi akkor — mint látni fogjuk alább — administratori működésével, el is éretett. A kinevezés meglepetés és visszatetszéssel fogadtatott; a jul. 26-iki közgyűlésen jelentette ezt az alispán, „hogy az administrator holnapi napon Egerbe érkezik, és fogadására néhányan küldessenek ki.“ Ünnepeles beigtatás nem is tartatott.

Ez időben, nemcsak a tisztujításnál mereven alkalmazandó névszerinti szavazást illető rendelet, hanem az 1821. april 4-én kelt királyi leirat is, az ujoncz-jutalék kiállítása ügyében, heves ellenzéki séggel tárgyalatott a megyében.

1821. jun. 15-én tartott ülésben adatott elő ez év april 4-én kelt királyi leirat, hogy „azon lázadó szellem, mely Európa legrégibb és legvirágzóbb országából kiindulva majd 30 évi háboruba sodorta a világot, és végre annyi vérontás után, végtére megtörve megszűnt, most azon országban ütötte fel fejét, hol a nyugalmat és békét leginkább hittük“ . . . mindezek megfékezésére, az ország biztonsága és védelmére, a magyar ezredeket kiegészíteni kell, melynek terhe az 1816-iki béke után teljesen elengedtetett, úgy hogy még az 1815-ik évben kiállításra fenmaradt 30000 ujoncz sem kívántatott továbbá; tehát ennek fejében is, 30 ezer ujoncznak kiállítása elrendeltetik. Felolvasatott azután a Koháry Ferencz kancellár leirata, hogy Hevesmegyére ezen 30 ezer ujonczból 790 fő esvén, a vármegye intézkedjék szokott módon a kiállításról.

Az 1820-ban kiűtött nápolyi és piemonti felkelés idézte elő e sürgős hadi készülődést, melynek következménye volt az ujonczkövetelés, mely a megyéket most szokatlan ellenállásra ingerelte.

Fischer főispánt betegsége gátolta, hogy ezen fontos ügy tárgyalásánál a megyei közgyűlésen elnökösködjék. Halasy Károly alispán indítványozta, hogy a rendek tegyenek eleget a királyi rende-

letnek. A határozat ez volt: hogy a rendek már 1815-ben sem bocsátkoztak a 30 ezer ujonczból a megyére eső rész kiállításába, a mostani kivetésbe sem bocsátkozhatnak, mert azt tiltja az 1791. 19. §, — az ujonc-z-megajánlás joga az országgyűléshez tartozván. De az ország a magyar ezredeknak betöltését magára nem is vállalta, azzal nem is tartozik, az függ ő felségétől, a kinek gondja verbunk útján pótolni a hiányokat, mely célból az ország 200 ezer frtot szavazott meg. Jul. 27-én ujabban sürgető és feddő leirat érkezett, hogy a vármegye nem követi azon megyéket, melyek egyhangulag siettek a kívánságnak eleget tenni és még azt merészli mondani, hogy már 1815-ben sem járultak az akkor esedékes ujonc-zok kiállításához, sőt a felett is vitatkozni bátorodik, hogy a dolgok micsoda politikája indította a királyt az ujonc-zok kívánságára; mind e felett a király megrovólag nyilatkozván, a kiadott rendelet újból tárgyalás alá vitele hagyatott meg, hogy annak mielőbb eleget tenni igyekezzék a megye. 1821. nov. 27-én tartott ülésben ismét kimondatott, hogy a már elmondott okoknál fogva, a rendelet végrehajtását most sem foganasíthatja.

Ime ily szellemmel tárgyalta Almásy József administrator megérkezése előtt a megye a kiadott törvénybe ütköző rendeleteket, melynek megváltozása nyomban bekövetkezett, 1822. jul. hó végén kinevezett főispáni helytartó széke elfoglalása után tartott közgyűlésen, mely 1822. nov. 15-én folyt le. Ezen a híres 1822. aug. 13-iki rendelet is kihirdettetett, hogy az arany- és ezüstérték megállapítván és behozatván, úgy hogy jövőre minden fizetés ezen értékben történik: most már az adó is conventiós pénzben fog jövőre szedetni, a mi az eddigi összeget, harmadfél-szer emeli fel. Az eddigi törvényes szempont ezuttal hallgatagon mellőztetett e fontos rendelet tárgyalásánál. A további végrehajtás útjába mi akadály sem tétetett. A rendek csak aggodalmoknak adnak kifejezést a felett, hogy az adóösszeg ez által emelkedni fog, és a szegény nép megfizetni nem lesz képes. Mert conventiós pénzben számolván az összeget, miután a pengőpénz 100 frtját 250 frtéért lehet csak váltani, az országot terhelő 5 millió adó rénusi pénzben 10,694783 frt lesz, a vármegye 108817 frt adója pedig 239369 frtra emelkedik. A vármegye eleget tesz ugyan a rendeletnek, csak arra kéri ő felségét, hogyha az így megszorodott adó pontosan nem lesz behajtható, a megye tisztí karára ne nehezteljen meg!

Ugyanezen év decz. 17-én tartott ülésében pedig Almásy administrator előterjesztésére és felhívására, a vármegye eddigi álláspontjától eltérve, azzal, hogy ebből semmi következtetés ne vonassék, és hogy ő felsége az országgyűlést össze fogja hívni: a 790 főből álló ujoncz kivetését és beszédését is elhatározta. Ime ennyire átalakította a közszellemet Almásy administrator befolyása. Más megyékben azonban, a törvénytelen ujonczállítás elleni izgatás csak növekedett. A kormány kinevezett administratoraival, Heves példájára igyekezett ezekben is megtörni az alkotmányos resistentiát, némely helyen ismét sikerrel, több vármegye azonban, mint Bars, Nyitra, Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplén, Komárom, Vas, Zala törhetlenek maradtak; miért is egynémelyikében, mint Barsban, Komáromban, Nyitrában, a törvénytelen rendelet végrehajtása fegyveres erővel történt meg, a nem engedelmeskedő tisztviselők pedig bebörtönözéssel sujtattak. Végre is diadalmaskodott a nemzeti közérzet küzdelme, mert a király az országgyűlés összehívásának elodázhatlan szükségét belátva, 1825-ben intézkedett annak összehívásáról.

VI. A vármegye a hosszú ideig halasztott tisztujtítás megtartása végett is, intézkedett végre, hogy a királyi rendelet értelmében a voksoló nemesség összeirassék. Almásy főispáni helytartó 1823-ik évben kelt megkeresésére egy küldöttség bízott meg, hogy tegyen javaslatot e kérdés miként rendezésére. Ezen javaslat tárgyalási idejül az 1823. évi nov. 25-iki közgyűlés tüzetett ki. Azonban ezen gyűlésre Almásy administrator nem jelent meg, a jövő jan. havában tartandó közgyűlésre tűzte ki a tárgyalást. Nem kis nyugtalanságot kelthetett a halasztás a rendek között, annál is inkább, mert 9 év óta a tisztikar kiegészítése helyettesítés útján történvén, a törvénytelen állapot érzete élénk nyugtalanságban tartotta a kedélyeket.

Végre 1824. jun. havában tárgyalatott a kiküldött bizottság jelentése a szavazó-nemesség névsorának összeállítása és a szavazás miként megejtése módjáról. Szavazatra jogosultaknak mondattak ki: minden megyebeli felszentelt kath. pap, minden megyebeli birtokos vagy nem birtokos nemes, ha 18-ik évét betöltötte, a megyében birtokos, de megyén kívül lakó nemes, a megyebeli birtokos-nemes özvegy, vagy birtoktalan, ha gyermeke van, de szavazatukat csak meghatalmazott útján adhatják; a nemes árvák helyett gyámjaik szavaznak, és ha ezek nemesek, két votumot adhatnak; a kamarai, a megüresedett egyházi uradalmak és vallás-alapok főtisztjei, a mennyiben a helytartótanács által meghatalmaztatnak.

A közhivatalban levő megyei birtokos-nemesek, kik jelen nem lehetnek, meghatalmazottat küldhetnek. Két szavazatnál többre meghatalmazás nem adható. A fogságban levő nemesek nem szavazhatnak. Ezen elvek alapján a szolgabírák járasonként összeirták a szavazó nemességet, mely is azután a közgyűlésen állapítatott meg végérvényesen. A megbízások átvételére a tisztujtó-szék ülése előtt küldöttség választatott. A szavazás golyóbis által volt megejtendő, t. i. négy ládalyuk felébe iratott egyenként a jelöltek neve, és a szavazó, átvevén a golyót, tetszése szerint dobta a jelölt ládájába. A szavazatszedő küldöttség esküt tartozott letenni.

A szavazó nemesség összeírása folyamán, Almásy főispáni helytartó egy átiratot intézett a megyéhez a kétes nemességű egyénekre nézve, és azon elv mondatott ki ennélfogva: hogy azon nemes, ki adót fizet, köteles nemesi voltát kellő módon igazolni, és csak úgy vehető fel; a ki azonban nincs adó alá véve, az gyakorolhatja nemesi jogát, míg ellene nem igazoltatik jognélkülisége. Ezek azonban egy külön névsorba jegyeztettek fel.

A tisztujtás végre nov. 29-én megtörtént, még pedig golyóval, mint az meghatározatott. Négy küldöttség előtt folyt a szavazás. Kandidáltattak az alispánságra: Halasy Károly, nyert 696 szavazatot, Gosztunyi Pál 2257, Rottenstein József 25, Majzik Imre 12, Fehér István 3 szavazatot. Beadatott tehát összesen 2993 szavazat, a mi az egybegyűlt nemesek számát is mutatja. Így Gosztunyi Pál választott első alispánná. Másod alispánságra Földváry Ferencz 1950 szavazatot nyert, utána Bernát András 614, Rottenstein József 77 szavazatot. Tehát 2-od alispánul Földváry választatott. Ekképen minden tisztség szavazással töltetett be, míg ott is, hol egyhangúság nyilatkozott valaki mellett, mint a pénztárosnál. Négy napig tartott a voksolás, melynek folytán főadószedővé Majzik Imre, főügyészszé Dapsy Ráfael, szolgabírákká: a gyöngyösi járásban Farkas Pál, a Tarnajárásban Bernát András, a tisztaiban Péchy László, a mátraiban Ivády Gábor, mindenik 1400—1500 szavazattal; alszolgabírákká: Okolicsányi István, Vrataries Károly, Radics Pál, Kovács Pál, Borbély Sámuel, Kovács Péter választattak. Főjegyzőnek Rottenstein József, aljegyzőknek Dobóczky Ignác, Papszász József neveztettek ki.

Mint a szavazatok összegéből kitűnik, két-két alispáni jelölt körül csoportosult a választás. Gosztunyi és Földváry alispáni jelöltekkel, és nagy többséggel megválasztottakkal szemben, Halassy Károly és Bernáth András szerepelnek, mint kisebbségben maradt alispáni

jelöltek, az elsők, mint a nemzeti érzelmeiktől vezérelt ellenzékiek, az utóbbiak, mint a megyei kormánypártiak jelöltjei, kik a főispáni helytartó vezérlete alatt állottak. A választásra egybegyűlt nemesség száma 2993 volt. Ez volt megyénkben első eset, hogy tömegek vezetettek szavazó-láda-hoz, a mi a végtelen izgalmaknak is bevezető kezdete volt. A tisztujítás eredménye mutatja, hogy Almásy főispáni helytartó ezuttal vereséget szenvedett. Mint látni fogjuk, a nemzeti párt győzelmével végződött a következő követválasztás is. Ez időben az élénk politikai izgalommal járó élénk társadalmi életnek egyéb jelenségei is mutatkoztak, melyek mint vármegyénkben az országos nemzeti törekvés kiegészítő része, sok kínos és izgalmas küzdelmek után, az 1848-iki dicső vívmányokhoz vezettek. Ezen izgalmaknak ez időben felmerült epizódjait, alább fogjuk ismertetni. Ezután a következő években több ízben összeirattak a szavazó nemesek.

Itt közöljük 1824. és 1845-ből a szavazók létszámát, járasonként, mely egyszersmind a szaporodás mérvét is kitüntetni fogja.

1824-ben volt a gyöngyösi járásban	1185,	1845-ben	1438
„ „ a tiszai járásban	2172,	„	3256
„ „ a tarnai járásban	1705,	„	2049
„ „ a mátrai járásban	1190,	„	1162
összesen:		6252,	7905

A gyöngyösi szavazó nemesség száma 571, az egri 447 volt.

Ezen politikai tekintetben jellemző 1824-iki tisztujítás után következett az 1825-iki országgyűlésre a követválasztás. Ez év aug. 16-án Almásy József administrator elnöklete alatt tartott közgyűlésben hirdettetett ki Ferencz király jul. 3-án kelt meghívója Pozsonyban szept. 11-én tartandó országgyűlésre, melyen Karola Augusta királyné megkoronáztatása után, azon tárgyak felvétele is kilátásba helyeztetett, melyek „az országnak javára és diszére fognak szolgálni.“ Felkiáltás után többséggel báró Orczy Lőrincz és Földváry Ferencz másodalispán választottak meg követekül, miután Gosztonyi első alispán, kinek neve szintén hangoztatott, visszalépett; Halasy Károly és Dobóczky Ignác főjegyző nevei szintén hangoztattak. Ezek az akkori megyei kormánypárt vagyis conservatívek jelöltjei voltak. A követutasítás a kiküldött bizottság által elkészítetvén, a következő pontokban állapítatott meg a folytatólagos közgyűlésen. A szokásos üdvözlések előírása után, a királyné megkoronázása alkalmából, már eleve jóváhagyatik, hogy régi szokás szerint koronázási

ajándékot szavazzanak meg. Hálásan fogadják, hogy ő felsége akarata is az, hogy az országgyűlésen a közjóra czélzó egyéb tárgyak is felvételre fognak; de ezek megjelölve nem lévén, utasítatnak a követek, hogy a mint az indítványok megtételnek, tudósítsák róla a vármegyét utasítás végett. A fenforgó sérelmekre nézve a következők foglaltatnak: az 1812. évi aug. 1-ső napján kelt királyi leirat, mely a bankó értékének leszállításából folyólag a magánosok közötti leszámlást scala szerint rendeli meg, a mit a rendek az akkori országgyűlésen nem fogadtak el, — mint az ország közjogán ejtett sérelem orvosoltassék. Az értékleszállítás folytán a magánkeresetek elintézésére az igazsággal és a törvények lelkével egyező törvényt alkotósanak. A pénzfeletti intézkedés joga az országnak az 1807. és 1812-iki országgyűlés elvei szerint fentartassanak. Az 1816. jul. 1-én kelt kir. leirat a papirospénz alapjául a bányákat lekötven, ezen sérelem elhárítandó lesz.

Az 1822. évi aug. 13-án kelt királyi leirat az adófizetést pengő-pénzben szabván meg, azon évi nov. 15-én tartott közgyűlésből intézett felirat elveit, melyekben kifejtetett, hogy az adó megszabásának joga az országgyűlést illeti, — tovább is megőrizzék; és azon módok, melyek az ország népének adóviselési tehetőségét előmozdítják, kifejlesztessenek, ilyen főleg az ország természetmányaival való szabad kereskedelem megengedése.

Az országos bizottságok munkálatai, melyek egyik országgyűlésről a másikra utasítottak, főleg az igazságnak hamarább kiszolgáltatása a comissariatikumokra és az urbéri állapotokra vonatkozó felvételnek. A pereknek rendes folyama királyi parancsolatok által ne akadályoztassék, az igazság hamarábbi kiszolgáltatására a királyi táblára felebbezett perek két tanács által intéztessenek. A vallásügyek ne tárgyaltassanak, és a követek ne járuljanak ily irányu javaslatokhoz. A codex criminális megkészítessék. A só ára mérsékeltessek. A 13-ik pont az ujonczállításra vonatkozó időközi rendeletek folytán történt eseményekről szól: hogy az ujonczmegajánlás joga az országgyűlést illeti, tehát katonaállítás ezen kívül ne történjék és az innen kelt sérelmek orvosoltassanak; és miután egyes vármegyék az ország sarkalatos törvényeihez ragaszkodva, az időközben kiadott rendeleteket végre nem hajtották, így ő felségének kedvetlenségét tapasztalták, a követek oda munkáljanak, hogy ezek ő felsége kegyeibe visszavéttessenek. Az 1809. máj. 30-án kiadott tilalom pedig, a megyék egymás közötti levelezését illetőleg, elhárítassék. A nemzeti nyelv

fellendítésére vonatkozó minden hasznos tervet pártolni fognak. A Ludovica academia czélszerű helyre tétessék át. Majd az igazságszolgáltatás egyes részeire tétetnek javaslatok. Az utasítás ekképen 23 pontban állapítatott meg.

A követek napidija az országgyűlés által, mint ezt 1826. april 18-án jelentik, 6 ezüst frtra, az irlnokoké 1 frt 30 kra szabotott.

VII. Egy nevezetes episódról kell még ez időből megemlékeznünk. A híres haramia-banda, mely Palatinszky és Zöld Marczy vezetése alatt Bihar, Szatmár, Szabolcs, Arad, Békés, Csongrád, Pest, Bácsmegyét, a Kunságot, az egész Tiszavidéket két éven át retgetté, 1816. nov. hóban került kézre, a mint a többi megyékben szorongatva, Hevesmegyébe tette át főhadiszállását. Földvár és Fegyvernek vidékén csatangoltak és rablottak ez időben hárman, Palatinszky István, másképen Gyulay Peti, Zöld Marczy és Kapus Mihály. Vakmerőségek annyira ment, hogy a fegyverneki határban előbb b. Orczy kondásának, utána gróf Szerdahelyi juhászának lakodalmára mindhárman elmentek; Palatinszky a lakodalmas házban mulatott éjjel, ott törtek reá Bulyovszky csendbiztos emberei és megfogták nov. 16-án. A másik kettő külön szobában lévén, a lármára megugrottak s az éj sötétében eltűntek. Elek Mihály és Bulyovszky csendbiztosok összefogva vették most a futókat űzőbe, mialatt ezek ismét több rablást követtek el. Végre a Csergetyű csárdában lepték meg mindkettőt, de ismét megugrottak; Zöld Marczyt Elek csendbiztos egy tanyán megszorította, nov. 26-án elfogta, Kapust pedig Bulyovszky Vásárhelyig üldözte és ott fogta meg nov. 29-én. Mindhárman Török-Szent-Miklóstra vitettek, és decz. 5-én délután 3 órakor összeült felettök a „helyben büntető törvényszék,” melynek tagjai voltak: Torma Ferencz táblabíró mint elnök, Borbély József, Halasy József, Für Boldizsár táblabírók, Recsky László főszolgabíró, Véges Károly és Folkusházy József esküdtek. A vádlottak és tanuk kihallgatása után nyomban kimondatott az ítélet, ugy hogy mindhárman 24 óra alatt, másnap, decz. 6-án 1 órakor felakasztattak és így az „élők sorából ki töröltettek.” Palatinszky és Zöld Marczy, egyik 25, másik 24 éves, emez berettyó-ujfalusi, amaz nyitramegyei születésű, de Vásárhelyen nevededett fel. Mindketten szökött katonák, ismételten elfogattak, börtöneikből hallatlan merészséggel szökve meg, szép daliás külsővel, egy évig dulták a fél ország biztonságát, és váltak a betyár világ költői alakjává. Leginkább lovak rablásával foglalkoztak; messze vidéket benyargaltak egy jó ló hire folytán, hogy azt elvigyék, ott

hagyva helyébe sokszor az általok használtat. Midőn összeverődtek néhányan, egy ökröt is levágtak és lakmároztak belőle. Válogatott lovaikon szélsébséggel futottak át Bács, Pest, Bihar, Szabolcs-megyék határait, mikor is nem kimélték a szemökbe jött utast, és sorba fosztogatták pénzüktől és egyéb értékeiktől. Palatinszky elfogatása után Zöld Marczy társával nyugodtan mulatott a fegyverneki Csergetyü csárdában, azzal biztatva magokat: „most akasztják szegény Dorogi Jancsit, tort ülnek a comisariusok, tehát mi is mulathatunk.“ De a comisariusok tor helyett akkor is őket keresték, meg is találák, mint az itt előadottak igazolják.¹⁾

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

I. Pyrker László egri érsekké és örökös főispánná neveztetik ki. A vizsály kezdete Pyrker és a megye között. Az 1828-iki tisztujítás. II. Gróf Keglevich Miklós a megyei közéletben. A parádi fürdő. Az itteni események 1820—1823-ban. A parádi eset folytán megindított fenytő vizsgálat Keglevich Miklós és társai ellen. A delegált bíróság 1829-ben. Az ügyészi actió. Az ítélet vége. III. Az 1830-iki országgyűlésre követválasztás. és utasítás. IV. Az 1831-iki kolera. V. Az 1832-iki országgyűlésre követválasztás és utasítás. VI. A tisztujítási összeütközés kezdete. Az 1832-iki alispáni választás. Pyrker nem jelöli Rottensteint. A választás semmisnek mondatik ki. VII. Rottenstein 2-od alispán halála. Pyrker 2-od alispánul Kállay Istvánt helyettesíti. Izgalom e miatt. Dobóczky megyei követ is visszalépett. Pyrker a követválasztást elrendeli. Majd visszavonja a választást, és tisztujítás és követválasztásra 1833. okt. 22-ike tűzetett ki. VIII. Az okt. 22-iki választás véres előnapja Egerben. A választás napján történtek. Ragályi Tamás kiáltatik ki követnek. IX. A véres vizsály okai feletti nézetek. X. A történt események megvizsgálására majd a további intézkedésekre b. Eötvös Ignác kir. biztosul neveztetik ki. A per Keglevich és társai ellen megrendeltetik. XI. A tisztujítás halasztása. A megye sürgetése folytán Gombos Imre főispáni helytartóvá kineveztetik. A tisztujítás 1837-ben. XII. delegált bíróság ítélete.

I. Az egri érseki szék végre négy évi szünet után betöltetett, és Almásy József főispáni helytartó működése megszűnt. Pyrker László patriarcha val. belső titkos tanácsos és a vaskorona-rend vitéze, a német irodalom és kultura kedvelője, a bécsi udvari köröknek kiválasztott kegyencze, a magyar püspöki kar körén kívül, 1826. nov. 17-én neveztetett ki egri érsekké és főispánná; főispáni székébe iktatása azonban 1827. szept. 17-ére tűzetett. Fényes ünnepség készült e napra, azonban időközben, aug. 26-án Egervárosa teljesen leégett, úgy hogy a szomszédos megyékhez szept. 3-án leveleket kellett küldeni, hogy az érkező vendégeket elszállásolni sem lesznek képesek; így, magának az érseknek kívánságához képest is, tekintettel a gyász-esetre, minden fényesebb ünnepiesség elmarad. A beiktató tisztet gróf Cziráky Antal országbíró végezte. Dobóczky Ignác főjegyző üdvö-

¹⁾ A törvényszéki és végrehajtási iratok a megyei levéltárban találhatók.

zölte ugy az új főispánt, mint a beiktató Czirákyt, ki a kinevező okmányok felolvasása után, átadván a főispáni széket Pyrkernek, az eskü letételével zajos éljenzés között szokásosan székével együtt a négy szolgabíró által felemeltetett. Pyrker volt a vármegyének az 1848-iki korszakig utolsó örökös főispánja.

Pyrkernek egri érsekké történt kinevezése kétségkívül akkor feltűnő esemény volt; mert ebben is az udvari körök nemzetellenes befolyásának érvényesülése nyilvánult, a mennyiben az ország egyik első méltóságának székébe, a német kultúra művelője, akkor hirneves német költő Pyrker emeltetett. Pyrker mint magyar nemes, kora ifjúságában a ciszterci-rend tagjává avattatván, egész életét külföldön, idegen művelődés behatása alatt tölté el; majd az udvar körébe jutván, mint itt képzett udvari pap, távol a magyar társadalom belső szervezete s lüktető vérének hazafias érzelmeitől, nem ismerve, nem rokonszenvezve s így nem is méltányolva azokat, idegenül tölté egri érseki palotájában idejét, melyet a lehető legszűkebb határra szabni igyekezett, s rendszeresen Bécsben tartózkodott.

Idegen műveltsége, udvari szokások és hajlamokkal telt modora, mely felfelé szolgál, lefelé zsarnoki és türelmetlen, egész lénye, politikai felfogása teljesen ellentétben állott azon társadalmi és politikai osztállyal, melynek mint főispán most központjává avattatott fel. Csakhamar megszületett ily viszonyok folytán azon viszályos állapot, mely két évtizeden át annyi izgalmas eseményeknek vált a vármegyében, zavaros forrásává.

A főispáni beiktatás után 1828. Szent-Györgyhava 15-ére tűzött tisztujítás veté meg alapját Pyrker főispán további eljárásának, mely közte és a vármegye vezérlő férfiai között a kiegyenlíthetlen ellentét végzetes küzdelmét örököltette meg. E tisztujításon, mintán az eddigi alispán Gosztonyi Pál kuriai bírónak neveztetett ki és visszalépett, a vármegye közbizalmával kikiáltott Földváry Ferencz jelölt ellen, Dobóczky Ignáczt tiszti főjegyzőt akarta alispánnak megválasztatni. A választás napján, névszerinti szavazást rendelt el, s Földváry Ferencz, Rottenstein József, Dobóczky Ignác és Majzik Imre jelöltek közül szavazás útján Földváry 938, Dobóczky 144 szavazatot nyervén, ekképen Földváry jelentetett ki első alispánul. Másod alispánnak Rottenstein József, főadószedővé Majzik Imre, főügyészszé Dapsy Ráfael, főszolgabíróvá a gyöngyösi járásban Farkas Pál, alszolgabírákká Kaszap János, Gecse Mátyás, a tarnai járásban főszolgabíróvá Papszász József, alszolgabírákká Radics Pál, Kanyó

Gábor, a tisztaiban főszolgabíróvá Recsky László, alszolgabírákká Borbély Samu, Kovács Pál, a mátraiban főszolgabíróvá Okolicsányi Ignác, alszolgabíróvá Kovács Péter választattak meg. Főjegyzővé Vratavics Károly tovább is megerősített. Dobóczy Ignác eddig viselt tiszt. jegyzői állásáról is lemondott. Megválasztottak ezután az esküdtek, út- és csendbiztosok, és a most rendszerezett selyemtenyészítő inspectornak Bozik Károly. Majd a táblabírák hosszú sorát nevezte ki a főispán.

Mint az alispánra beadott szavazatok számából kitünik, Földvály Ferencz, a Pyrkert üdvözlő s általa támogatott Dobóczy Ignác ellenébe, óriási többséggel választotta meg, s ennek volt következménye, hogy Pyrker ezen felháborodva, az akaratával szemben állók ellen a személyes küzdelmek eszközeit is megmozgatá most már, mire az akkori társas köröket kiválóan foglalkoztató esemény, kedvező alkalmul is kínálkozott, melynek ismertetése alább következik.

II. A megye előkelői sorában ez időben már nagy tekintélynek örvendett gróf Keglevich Miklós, a szilvási uradalom és megyénkben Pétervásár birtokosa, kit nyílt, férfias és szabadelvű iránya mellett, nagy vagyoni állása és főúri rangja is képesített arra, hogy a hazafias érzelmekben és nemzeti törekvésekben buzgólkodó megyei rendek élén, lelkesítő vezéri szerepet vigyen. A megyei közélet terén feltűnt már 1820-ban, midőn báró Fischer érsek és főispán idejében a vármegye a kormányzat alkotmányellenes törekvéseivel szemben, a törvény és alkotmány érdekében, a legszilárdabb védelmi álláspontra helyezkedett. A reactio törekvései leküzdésére, akkor megyénk is, hazafias heve és nemzeti kötelességérzete egész erejével lépett síkra; midőn Almásy József 1822. évben főispáni helytartóvá kinevezetvén, családi és személyes befolyásának — mint láttuk előbb — sikerült a megye hazafias szellemét, megadásra bírni az udvari politika előtt. Ez időben, főleg Almásy József administratorságát megelőző, és ez alatti 1820—1823. években, a politikai mozgalmak lázasabb hullámzása közepette, az akkori megyei arany-ifjuság társadalmi életének zajosabb mozzanataival is találkozunk, főleg a nagy látogatottságnak örvendő parádi fürdőben, mely akkor a társadalmi életnek mintegy központja volt.

Azon időben a parádi fürdő, főleg az annyira kedvelt csevicze-forrás élvezete, a vármegye szórakozni vágyó és mulató nemességét tömegesen vonzotta ide. Ide járt gróf Keglevich Miklós is, kit társadalmilag is művelt, nemes és szelid kedélyű férfiúnak ismertetnek

kortársai, kiről úgy beszélnek a különféle kihallgatások során még ellenesei is: hogy illetlenségek vagy durvaságok elkövetése róla még fel sem tehető; de a jóízű tréfáknak barátja lévén, mint a parádi nyári társas élet központja körül csoportosult a szelidebb vagy szilajabb lefolyású mulatozásnak minden neme; melyek során az összegyűlt fiatalság véralkata, kedélyvilága szerint, többé-kevésbé megengedhető vidámság kitöréseinek is helyt engedett, melyek egyes ott időzők személyes kényelmetlenségére, vagy éppen sérelmére történhettek, kivált ha a Keglevich körül csoportosult társaságnak családi vagy politikai okoknál fogva, egyik vagy másik fürdő-vendég személye ellen észrevételei voltak.

Az 1820—1823. évek nyarán történt Parádon Almásy József administratorsága idejében, hogy a gróf Keglevich Miklós körében mulatozó Borbély Mihály, Dézsy Gábor és mások, a szabad térségen esténként lobogó tűz mellett, az oda tóduló falubelik tánczoltatása és egyéb vidám tréfák közepette tölték idejüket, fűszerezve egyéb változatokkal is, a hozzájuk csatlakozók kedélyhangulata szerint. Ezen mulatozásnak, mint az rendszeren történni szokott, kiegészítő részeivé váltak azon önkénytes csatlakozók, kik az élvezet kedvéért azután a kiszámíthatatlan tréfák áldozatául estek. Egy este, 1822-ben Okolicsányi János borsodi esküdt, és Kállay István szabolcsmegyei orvossal gyarapodván a társaság, a kimeríthetlen kedélyű Borbély Mihály féktelen vidámsága tüzetől elragadtatva, az éppen akkor családjával érkezett Egyed Imrét is csalogatták, hogy jöjjön hozzájuk mulatni. Egyed Imre az Almásy-család ügyvédje lévén, már ez oknál fogva is ovakodott a társaságban részt venni, melynek csapongó kedélyhulláma, ilyenkor a mérséklet határát különben sem ismerte. Így történt, hogy miután Okolicsányival több tréfát elkövettek, a Keglevich szobájában levő utazó táskáját, azon czimen, hogy a grófét égetik, a tüzre tették, — megindultak zeneszóval, és többek között Egyed Imrét szállásán zaklatták, hogy jöjjön közibök, s végre ablakait beverték. Ekképen zajosan mulatva fejezték be az éjjelt. Egyed Imre mindezek felett megbotráncozva hagyta el másnap Parádöt, és kevés idő múlva érkezett a helytartótanáctól egy névtelen feljelentés folytán rendelet, hogy a Parádon történt botrányos kihágások és csinyek ellen vizsgálat és szigorú megtorló eljárás rendeltessék. A vizsgálat megtartatván, a névtelen feljelentés adatai, főleg Keglevich ellen, mintha ő lett volna az ott lefolyt tulzott tréfák és csinyek szerzője, alaptalanoknak tűntek ki; a mennyiben beigazolta-

tott, hogy a grófnak cselédei Varró Sámuel és István némely tréfák elkövetésére vettek jogot, melyek egyesekre sérelmesek lehettek, a törvényszék 1824. szept. 14-ikén kelt ítélettel mindkettőt 3 havi fogsággal sújtotta.

Az Almásy-család sértett ügyvédje Egyed Imre azonban nem nyugodott, újabb felterjesztés tételét, és a helytartótanács 1825. nov. 22-én kelt leiratával a botrányok értelmi szerzőjeül megjelölt gróf Keglevich Miklós ellen újabb vizsgálatot rendelt, meghagyta egy szersmind, hogy ez ügyet intéző törvényszéken maga Almásy administrator elnököljön, és a per vitelére alkalmas ügyészt rendeljen ki, és az ítélet kihirdetése előtt a per küldessék fel. A magyar törvényes eljárásba ütközvén ezen utasítás, és nyilvánvaló lévén főleg Keglevich személye elleni éle, a vármegye tiltakozott ez ellen; azonban nem akadályozta a bővebb vizsgálat megrendelését, bár feliratilag kérte, hogy ezen zaklató természetű eljárás szüntettessék be. A vizsgálat ekképen folytatott, miközben a pörcsomag elveszett, Almásy administratorsága is megszűnt, Pyrker neveztetvén ki a megye főispánjává. Ekkor történt 1828-ban, hogy Pyrker megbukott Dobóczy Ignác alispáni jelöltségével, Dobóczy visszavonult még a jegyzői tiszttől is. Csakhamar azonban egy fontosabb ügy vezetése bízott reá. 1829. decz. 1-én a helytartótanács újból leirt, hogy a Keglevich ellen megrendelt vizsgálat rögtön tétessék folyamatba, az ügy vitelére egy külön törvényszék delegáltatik, melynek elnökeül Dobóczy Ignác kineveztetvén, tagjai megválasztása a táblabírák sorából, Pyrker főispánra bízott, ki is azután 10 tagot nevezett ki ezen delegált törvényszék részére. Ime Dobóczy megbukásának következménye, egy már alvásnak indult pör felelevenítése lett.

Lássuk most az ekképen megindított 1831. évben kelt tiszti actio pontjait, melyekből kitűnik a kérdésben forgó vád természete és kriminalitása is. Előadatik: hogy első rendü vádlott gróf Keglevich Miklós 1820. és 1823-ban a parádi fürdőben mulatozván, ott juhászokat, kondásokat, pásztorokat, zsiványokat etetett itatott, tánczoltatott, dorbézoltatott; hogy midőn a csendbiztosok ott jártak a zsiványok üldözése végett, elnézte, hogy cselédjei a zsiványok pártját fogták és védelmezték; hogy Balogh Antallal lévén egy szobában, ott együtt dorbézoltak, oda hívott leányokkal mulattak; az egri rácz papot, majd 1823-ban egy gyöngyösi fratert leitattak és velők különféle illetlen tréfákat követtek el; hogy Egyed Imre kocsiját egy dorbézolás alkalmával cselédei tüzre rakták, éjjeli zenével nyugtala-

nitották, ablakát beverték, „Almásy béresének“ gunyolva; hogy Okolicsányi Jánost leitatták, és vele is tréfákat követtek el; hogy nagy tüzet rakatott és a körül a gyűlevész népet muzsikáltatta, és a szobájába szállt Okolicsányi podgyászát tüzre hordották cselédjei azon czímen, hogy a gróf holmiját égetik; ugyanennek lova farkát levágták és így csufot űzve lovagolták; hogy cselédjeit nem tiltotta el a káromlásoktól, dorbéldózástól és egyéb csinektől, hogy ezen dorbézelésekkel több ott levő vendéget botránykoztattak. Másod-rendű vádlott Borbély Mihály volt, a ki mindezen dorbéleződások és csínyek tulajdonképeni szerzőségével és végrehajtásával másod sorban vádoltatik. Harmad és negyedrendű vádlottak a gróf szolgálói: Varró István és Mihály, kik a csínyek, tréfák és egyéb illetlenségek tulajdonképeni végrehajtásával vádoltatnak, kik — mint már érintettük a törvényszék által több rendbeli kihágás miatt, akkoron három havi börtönnel meg is fenytettek.

A vármegyei közügyek elmérgesedésének, és az egymással szemben álló pártok végtelen izgalmának és személyes élének az objektív elvi szempontok mellett, melyek aligha vezették volna a feszültséget oly kérlelhetlen szakadásra, ime előttünk áll most már indító oka, mely ezen szokatlan delegált bíróság megállapításában gyökeredzik, mely azon hitet élesztette a társadalom körében, hogy mindennek célja az: hogy Pyrker főispán kérlelhetlen hatalmi ösztönével, a vármegyei ellenzéki párt élén álló gróf Keglevich Miklós és társai egy fenytő per terhével disqualifikáltassanak.

Itt elmondjuk most már ezen fenytő per sorsát is. Dobóczky Ignác későbbben lemondott a delegált bíróság elnöki tisztéről, és 1838-ban főispáni helytartóvá nevezett Gombos Imre alatt fejeztetett be véglegesen úgy, hogy a megyei törvényszék vádlottakat, hosszas perben állásuk betudásával, felmentette. Borbély Mihály időközben meghalálozván, a kuria a felmentő törvényszéki és marasztaló táblai ítéletet 1839. nov. 20-án akként változtatta meg, hogy Keglevichre $\frac{1}{2}$, Varró István és Samura 1 $\frac{1}{2}$ évi fogházbüntetést szabott, és a költségekben egyetemlegesen elmarasztalta.

III. Mig ezen feltűnést keltő ítélet keletkezett, nagy események folytak le vármegyénk beléletében, melyeknek folyama a következő. A már ismertetett 1828-iki tisztujítás után, következett az 1830. aug. 2-án tartott közgyűlésen, ez év szept. 8-ára Ferdinand trónörökös megkoronázása végett összehívott országgyűlésre, a királyi meghívó levél kihirdetése és a követválasztás. Az ellenzésnek nyoma itt

nem mutatkozott, mert követnek egyhangulag Földváry Ferencz és Dobóczky Ignác választottak meg. A két egymással szembeálló ellenfél, s a személyes ellentétek ezzel mintegy kiegyelítették voltak mondhatók.

Az előírt utasítás 9 pontban sorolja fel a kívánalmakat. Külö-nösen szívökre kötik a követeknek, hogy mindenről pontos tudósítást küldjenek, és mindenre külön utasítást kérjenek. A trónörökös megkoronázásáért, úgy a nádornak a közügyekben fáradozásáért hálás köszönet nyilvánítandó. Miután a már kész küldöttségi munkálatok tárgyalására 1831. évre igéri a király az országgyűlés összehívását, ezeket szerezzék meg, és mutassák be a megyének, hogy idő legyen a kellő tanulmányozásra. Az ujonczokat az 1807. évi törvény és az abban foglalt óvások mellett ajánlják meg. A törvényszékeken magyar ítélettel ellátott perekben a felsőbb bírák is magyarul hozzák az ítéletet. Ezekből állott az adott utasítás lényege. Az országgyűlés decz. 20-án már bevégeztetett. A követek úgy időközönként, mint az országgyűlés végével terjedelmes jelentést mutattak be. Ebből kitűnik, hogy a folyton halasztott országos munkálatok felvételére, a király jövő év mindszent havának 2-ik napjára ígérte az országgyűlés összehívását. E jelentés folytán újabb utasításképen adatott a követeknek, hogy Budára vagy Pestre kívánják az országgyűlés egybejövetelét, és itt országház építését sürgessék, mi végből a követek felhatalmaztattak a költségre megfelelő ajánlatot tenni.

A követi jelentést tárgyaló 1831. febr. 24-én tartott közgyűlés, hogy a nagyfontosságú országos munkálatok felett, a jövő országgyűlésre leendő követeit véleményéről tájékoztassa, már most egy küldöttséget bízott meg, hogy az operatumokról véleményes jelentést tegyen. Az 1831. év folyamán kiütött kolera miatt azonban, ez évre ígért országgyűlés, mint erről szept. 16-án kelt királyi leirat értesíti a megyét, jobb időkre halasztatott el. A kolera szünetelésével azonban mindig jobban felhangzott a vármegyék kívánsága, hogy hivassék már össze az országgyűlés. A vármegye 1832. pünkösd hava 14-ikén tartott közgyűlésén vette az országos munkálatot tárgyalás alá, és véleményét egyes pontjai felett megállapította. Ezen 1832. év végére az országgyűlés végre összehívott.

IV. A kolera-vész, vagy mint itt neveztetett akkor, epe-mirigynek 1831. évben megyénkben lefolyt pusztításáról a következő adatokat jegyezhetjük fel. Az első haláleset a Tisza mellett fekvő Poroszlón jul. 4-én történt, 5 ember halt meg, két napig volt beteg az 5 közül

2, a többi 4—5 napig; ugyanakkor T.-Füreden 2 ember halt meg. Poroszló körülfalolására rögtön katonaság küldetett ki. Ezen hirre a szomszédos megyék oly szoros zárt rendelték, hogy a vármegyéből jövőket többé beereszteni sem engedték. Jul. 4-én Hevesen, néhány napra Sarudon, majd a környező községekben mutatkoztak halálozások. Egerben jul. 21-én a Szala nevű városrészben történt az első elhalálozás. Jul. 16-án Miskolczon, 18-án Bogácson, Darócson, Keresztesen, Füzes-Abonyban mutatkozott a vész. Tisza-Füredre is kirendeltetett a katonaság zárlata, miért a nép között lázongás keletkezett. Füreden okt. hóban megszűnván a vész, a katonaság onnan elrendeltetett. Aggodalmasabb volt Radics Pál szolgabíró levele, hogy Hevesen a nép nem veszi be az orvosságot, mert az a hit köztök, hogy az urak ezzel mérgezik meg, hogy a nép pusztuljon. Az érsek is, mint egyházi hatóság felhivatott, hogy szószékről hirdettessék e káros tévhit szomorú következése.

A vész elhárítására és tovább terjedésének meggátolására báró Vay Miklós e vidék királyi biztosa elnöke alatt, 1831. jun. 12-én (Szent Jakabhava) tartott első közgyűlésben következő intézkedések tétettek. Kijelöltettek azon utak, melyeken keresztül a közlekedés engedélyeztetett, s melynek egyes pontjain fertőztelenítő helyek állapítottak meg. Ezen kijelölt utakon is csak utlevéllel ellátottak mehettek, és ha vészmentes helyről jött az illető, szabadon bocsátott, különben veszteglő-eljárás alá vétetett. A megye néhány községében már ekkor a vész mutatkozván, járásonként állandó bizottságok választottak, a járások ismét apróbb részekre osztattak, minden részben egy-egy biztos, szolgabírói hatalommal rendeltetett ki, hogy a vész fékezésére a kiadott rendeleteket ellenőrizze és foganatosítsa. A központban szintén egy állandó bizottság lévén, a járási bizottságok innen nyerték utasításait, és egyes esetekben a kívánt tájékoztatást. Minden helységben külön kórház volt berendezendő és a beteget itt kellett kezelni. A részekbe rendelt biztosok feladata volt, szükség esetében egyik községnek a másikkal való közlekedését is elzárni, ha már a vész kiütött. Mindezek kivételére terjedelmes utasítások adtak ki.

Szept. 18-án egy hivatalos összeállítás szerint, a vármegyében a kolera még csak enyhülni sem tapasztaltatik, a tiszai részekben Várkony kivételével minden községben dühöngött, a tarna és gyöngyösi járásban alig néhány község volt még mentes, a Mátrában csak 6 község volt még megfertőzve. Aug. elején kelt jelentés szerint Gyön-

gyösön már több mint 310 halálozás történt. Az aug. 25-iki közgyűlésen főleg a köznépnek Zemplén és más megyékben történt kegyetlen kitörése foglalkoztatta a rendeket. Szabolcsmegye egy átiratban kereste meg a vármegyét, hogy a szomorú példákon okulva, eleve szervezkedjenek a félrevezetett nép esetleges kitörése ellen; e célból a szomszédos vármegyék közös értekezletre volnának felhívandók, a közös és együttes védelmi eszközök megállapításában. A vármegye szintén ily értelemben irt fel a nádorhoz, hogy intézkedjék ezen együttes védelem tárgyában; addig is a nemesség esetleges felfegyverzése céljából, összeírás rendeltetett, hogy kik volnának hajlandók ily önkénytes védelem tagjaiul ajánlkozni.

A kolera nov. hóban már kezdett megszűnni, úgy hogy a hó végén betegedések többé nem fordultak elő. A megye 105 községében dult a vész, és ezekben 17568 betegből elhalt 7585, a többi meggyógyult.

V. Az 1832. nov. 14-én tartott vármegyei közgyűlésben hirdetett ki a meghívó, a f. év decz. 16-ára Pozsonyba összehívott országgyűlésre. Követekül Dobóczy Ignác és Brezovay József választattak meg közfelkiáltással. Ismét úgy látjuk, hogy e választásoknál külön jelöltek felállítása nem történt, egyszóval éles ellenzéki működés nem mutatkozik. A követutatisítás 18 pontban, leginkább megyei átiratokban foglalt egyes esetek pártolásáról szól. Kiválóbb pontjai: hogy országos deputatiót indítványozzanak, Ferdinand király szenteséges személye ellen intézett merényletnek, a gondviselés általi meghiusulása felett háláját és részvételét kifejezni. Az országos munkálatok tárgyalásakor a követek a vármegye véleményét fejtsék ki, és annak igyekezzenek érvényt szerezni. Az operatumok a megye által végig tárgyalattak, és az itt megállapított nézetek adattak a követeknek utasításul. Utasítottak arra is, hogy a pénzviszonyok rendezése törvény útján történjék. Egyébiránt minden felmerülő esetről jelentést kívánnak, hogy esetleg újabb utasítást is adhassanak.

VI. Mindezen események folyamán látjuk, hogy a vármegye kebelében a politikai elvek ezuttal élesebben nem nyilvánultak; az operatumok feletti eszmecsere 1832-ik évben a lehető tárgyilagossággal folyt; a követek személyét illetőleg Pyrker érsek választottja Dobóczy kétszer egymásután egyhangulag küldetett fel; nem volt tehát jelenség, mely más irányban a szokás és törvényesség útjáról való eltérést csak látszólag is igazolhatná.

Ily előzmények után történt az, hogy az alispán Földváry Ferencz királyi ítélő-táblai bíróvá neveztetvén ki, az általa viselt első alispáni tiszttel ezzel megüresedett, és Pyrker főispán az első alispáni tiszttel betöltésére 1832. szept. 25-ére választó közgyűlést hívott össze, melyen Pyrker érsek és főispán vezette az elnökséget. A nagy számmal egybegyűlt nemességnak, csaknem osztatlanul Rottenstein József másod alispán volt a jelöltje, ki 34 év óta szolgált a vármegyét. Pyrker az általa időközben táblabíróvá kinevezett Kállay Istvánt akarta az alispáni székbe ültetni, és e végből a főispán feltétlen jelölési jogát vitatván, a közgyűlésen: daczára az előző napon tartott értekezlet kifejezett kívánságának, hogy Rottenstein 2-od alispán is jelöltessék; daczára a közgyűlésen ismételtén kifejezett ebbeli kérelemnek, az alispáni székre Kállay Istvánt, Halasy Józsefet, Fejér Istvánt és Gosztonyi Antalt kandidálta, Rottenstein kihagyásával, és szavazatszedő küldöttséget nevezvén ki, a szavazást elrendelte. A szavazás eredménye az volt, hogy a nagyszámu és folyvást Rottensteint éljenző nemességből, Kállayra beadatott 101 szavazat, Halasyra egy, a másik kettőre semmi, a nemesség óriási tömege pedig a teremben csoportosulva követelte folytonosan Rottenstein jelölését. Ezen eredmény folytán az izgatott nemesség közepette hosszas vita után, Pyrker elállott attól, hogy a választás megtörténjen és Kállay megválasztott alispánnak jelentessék ki, ezen egész ügyet ő felsége elébe terjesztendőnek határozván, a gyűlés eredmény nélkül oszlott el. Másodnap folytatattván a közgyűlés, a rendek egész nyugodtan beszélték meg az ügyet ismét, és arra történt megegyezés, hogy egy év múlva ugy is közeledik az általános tisztujítás, Rottenstein 2-od alispán végezze az első alispáni teendőket is, a lefolyt választás pedig semmisnek tekintessék; és ezzel a rendek áttértek az országos munkálatok tárgyalására, mely a közgyűlésnek fontos teendőjeül volt kitűzve.

VII. Azonban 1833. év jan. havában Rottenstein 2-od alispán hirtelen elhalt, és ez más irányt adott az eseményeknek. Pyrker főispán 1833. febr. hó 2-án Pozsonyban kelt átiratával febr. 11-ére közgyűlést hirdetett azzal, hogy betegeskedése miatt tisztujító-széket majd később fog kitűzni, most a 2-od alispáni székre Kállay István táblabírótt helyettesítvén, a közgyűlésen ez hirdettessék ki.

Képzeltetni, hogy az előzmények után, mily kínos hatást keltett ez átirat, és mily izgalmat keltett a nemesség soraiban, „melynek mély aggodalmait és sérelmeit“ a febr. 11-iki közgyűlésen jegyző-

könyvileg is kifejezték. Azonban az átiratnak még is elég tétetett, és Kállaynak a megye pecsétje átadatott. Rövid időre történt azután az, hogy a vármegye egyik országgyűlési követje Dobóczky Ignác visszalepett, és Pyrker ennek folytán szept. 7-én szintén Pozsonyban kelt, Kállay másod alispánhoz intézett levelében azzal bizta meg, hogy Dobóczky leköszönése folytán követválasztásra közgyűlési határnapot tűzzön ki. 1833. szept. 2-án tartott közgyűlésen mutatta be Kállay 2-od alispán a főispáni levelet azzal, hogy a határnapot okt. 9-ére már ki is tűzte. Pyrker e közben haza Egerbe érkezett, és újabb elhatározás folytán szept. 29-én kelt átiratával a kitűzött határidőt megváltoztatván, az egész tisztikar megújítására egyszersmind követválasztásra okt. hó 22-ét tűzte ki.

Mint láttuk, már az 1832. szept. 25-én történt választásnál nagy izgalmak voltak Rottenstein másod alispán jelölésének megtagadása, és Kállay alispáni választásának erőszakolása miatt, a nemesség közhangulata ellenébe. Láttuk, hogy maga Pyrker elejteni volt kénylen Kállay választását; mindennek daczára Rottenstein halálával a már ellenszenves Kállayt másod alispánná helyettesítette; s midőn a választás napja kitűzetett, megindítatott a korteskedés Kállay első alispánná választása érdekében Egerben, Gyöngyösön és a vidéken. Az ellenzék helyzete súlyosodott Kállay helyettes másod alispán jelölésével: mert ha Kállay mellett, ennek érdekében, a multkor még a másod alispán jelölését is megtagadta Pyrker főispán, valószínűnek mutatkozott: hogy most épen meg fogja tagadni az ellenzék jelöltjének kandidálását. Ez okból az ellenzék alispáni jelöltjének nevét nem is hangoztatta, egyelőre titokban tartatott; hanem Ragályi Tamást követjelöltnek kiáltván ki, ennek neve alatt csoportosítá az elvtársakat: hogy Ragályi megválasztatván követnek, alispáni jelöltjének jelölése, szemben a követválasztási győzelemmel, megtagadatni nem fog.

VIII. Október hó 22-ére lévén kitűzve a választás, a pártok előkészületei, a legnagyobb izgalommal folytak, s a választás előtti napon okt. 21-én érkeztek Egerbe csoportosan a választók, hol különféle helyeken szállásoltattak el. A Kállay-pártbeli gyöngyösvidéki nemesség fehérselyem zászlókkal ellátva, a cizterecziták hatvan III. negyedbeli majorjában, részben a vásártéren Both Pál lakásán szállásoltattak. Ugyanerre a „paisli“ korcsmába szállásoltattak a gróf Keglevich által vezetett mátrabeli nemesség, egy része a Szatmáry házban a Rózsa-utca felett. A b. Baldácsy Antal által vezetett Kállay pártbeli dévaványai nemesség egy része az ó-kávéházban tanyázott.

A város különböző részein levő korcsmahelyiségek és zárdák udvara is tömve voltak egyik vagy másik pártbeli hivekkel. Egerben más napokkal ezelőtt folyt a zajos élet, és a Kállayt életető csoportok az utczákon állandólag tüntettek jelöltjük mellett; ily tüntetés folyt 21-ér délután 5—6 óra között az érseki lak előtt, és az udvarban, a gyöngyösi vezetése alatt, a mely időben érkezett a Keglevichpárt tiszai nemesség a hatvani kapu felől vonulva be kocsikon Schnee Pál, Recsky András, Puky Miklós, Borbély Tamás, Sággy László stb. vezetése alatt, kik lóháton mentek elől. A lyceum szögletén találkoztak össze épen az érseki udvartól kitóduló gyöngyösi tüntetőkkel, és a két szemben álló pártbeliek összeütközése pillanat műve volt. A lovak megbokrosodtak, a kocsik összezavarodtak, Sággy lefordult lováról, és ekképen a gyalog-tüntetők által hevesen visszanyomtatva, az épen épülő templom mellett az új város felé menekültek a támadás folytán felbőszítve, óriási zajjal. Az érkező tiszai nemesség bevonulásának megzavarása izgalomba hozta a pártokat, és most már kettős erővel folyt mindkét részről a tüntetés, és az apróbb kihívások, összeütközések állandóak voltak. Este 10 óra tájban a Both-háznál és a cistercziták majorjában levő gyöngyösi a Szatmári háznál tanyázó mátraiak felé vonultak; ott csakhamar összeverekedtek, egy egri ember Tamasy nevű halva, egy felvidéki súlyosan megsértve maradt az utcán, honnan a gyöngyösi aztán futva menekedtek. A verekedés hírére az Oroszlány vendégfogadóából, hol gróf Keglevich Miklós szállva volt, maga Keglevich társaival az ó-kávéház mellett siettek a további vérengzés meggátolására, honnan és a mindenfelől özönlő hiveikkel a templom körül találkozván, visszatértek az Oroszlányba. Utközben az ó-kávéházból kijövő ványaiak Keglevichet és b. Orczy Istvánt megtámadták, mire ezek hivei, megrohanták a kávéházat, összedultak mindent és e közben négy ember súlyosan megsebesült, egy másnap meg is halt, a városban egész éjjel barangoló mindkét pártbeliek ablakokat vertek be és egyéb apróbb kihágásokat követtek el.

Ez előzte meg a másnapi választást.

Okt. 22-én reggel, mindkét pártnak előre elhatározott törekvése volt, hogy a megyeház tanácskozó termét megszállja, és a másikat onnan kiszorítsa. Bulyovszky János Kállay pártbeli főkortes előadása szerint, az övéi leittasodva tehetetlenek voltak arra, hogy kora reggel e műveletet keresztülvigyék. Mire odaérkeztek, Keglevich emberei úgy a termet, mint a folyosót már ember-ember hátán töltötték be.

Természetes következménye volt, hogy a felfelé tuduló más pártbeliek visszanyomattak, a miből kisebb-nagyobb dulakodás támadt. A gyöngyösiek a kapu alatt elhelyezve volt örök fegyvereit ragadták fel, hogy kiverjék a tanácskozó termet megszállókat; az épen ott levő főjegyzőnek sikerült a tervezett vérengzés megakadályozása. A nagy terem ablakaiból vörös-fehér-zöld színű zászlók „Ragályi“ felirással hirdették, hogy ott kik az urak. Ragályi Tamás követjelölt neve mellett akkor már az ellenzék alispáni jelöltje is, Almásy Károly személyében kikiáltva volt. E zászlók látása még inkább felbőszíté a kint rekedt Kállay-pártbelieket, mire kövek zápora indítatott az ablakokra és a lengő zászlókra, a fentlevők pedig viszonzásul, összetört székdarabokat dobáltak le, a porrá tört ablakok egyikébe Pyrkernek falon függő képét állították, hogy az alulról dobálók, e kép zuzásán mulassák magokat. Az izgatott tömeg bent és kint tört és zuzott, ekképen Fuchs és Fischer érsekek képei a teremben összeszürkáltattak. Ez alatt Pyrker főispán lakásán folyt az oda hirtelen összehívott bizalmasok tanácskozása, hogy ily viszonyok között mitevők legyenek? Dapsy Ráfael főügyész küldetett ki, hogy tekintse meg a megyeházát, hogy lehet-e ott bátorságban megtartani a közgyűlést, ki is felmenvén a terembe, ott Keglevichékkel tanácskozott, kik is a teljes biztonságot ígérték, csak a főispán a követválasztást hajtsa végre először, mert már ez egy külön határidőre ki is volt tűzve. Ezen üzenetre Pyrker udvarából a gyűlést megnyitni elmentek az alispán és a főszolgabírák; a mi meg is történt, és egy küldöttség megbízott a főispán meghívására. De akkor ismét megindult a tanácskozás Pyrker érseknél. Kállay hivei azt ajánlották: hogy a Lyceumban tartsák meg a közgyűlést, többen azt ajánlották, hogy a megyeház udvarán folytassák azt. Ezen parlamentirozással az idő eltelt; majd ujabban a személybiztonság kérdése vettetett fel, és 12 óra lévén, az alispán Pyrker utasítására, a gyűlésnek más napra halasztását akarta kihirdetni. Azonban a teremben levők tömegesen követelték, hogy a főispán távollétében az alispán folytassa a közgyűlést és a követválasztást fejezze be; mire — ki nem térhetvén a tömeges követelés elől — egyhangu felkiáltás útján Ragályi Tamást megválasztott követnek jelentette ki. Majd a jegyzőkönyv és a mandatum rögtöni kiállítása követeltetvén, míg a főjegyző ennek elkészítésével foglalkozott, elnöklő Kállay rosszul lett, elájult, s betegesen vitetett le szobájába. A hitelesítés tehát másnapra maradt; mire a helyzet ekként alakulván, a főispán által a közgyűlés folyta-

tására történt ígérlet is megváltozott, s a folyton tanácskozó főispán az alispán megbetegedésével, Farkas Pál legidősebb főszolgabírókat küldötte a teremben várakozókhoz, hogy most már végképen elhalasztatik a tisztujítás és követválasztás. Azonban a főispán üzenetével jövő Farkas Pál beültetett az elnöki székbe, a közgyűlés folytatódott, míg a tegnapi napon végrehajtott választás jegyzőkönyve nem hitelesített; mire a mandátum is aláíratott, megpecsételtetett és lovas-küldöttel Ragályinak kézbesítetett. Ragályi a megbízólevelet a pozsonyi országgyűlésre tényleg be is mutatta. Időközben azonban Tornamegyében is megválasztatván, a hevesi mandátumról mint alább következni fog, lemondott.

IX. Dapsy Ráfael akkori tiszti főügyész és később alispán, a ki Keglevich ellen a parádi kihágások miatti pert is vitte; a vizsgálatra leküldött kir. biztos felhívására, az ellenzékiek közül Pap-szász Lajos és mások, összhangzólag akképen ismertetik e viharos közgyűlés indító okait: hogy azokat a régiebb időből főleg Pyrker főispáni működésétől kell leszármaztatni. Pyrker érsek és főispán első tisztujítása idejében 1828-ban Dobóczky Ignácot akarta első alispánul megválasztatni, azonban óriási többséggel Földváry választatott meg. Midőn Földváry távozásával tisztujító-szék hirdettetett, Dapsy tudomása szerint, Pyrker ismét Dobóczkyt akarta alispánnak, ha elsőnek nem lehet, másodiknak. Ez érdemben ajánló leveleket íratott. Restauratio napján azonban Pyrker megváltoztatta szándékát, és az ismert módon Kállayt igyekezett keresztül vinni, „Rottenstein úrnak kihagyásával, kit csaknem az egész vármegye kívánt, mint régi szolgát, és minden magistratualisok mellőzésével, Kállayt, kit nem is ismertek, olyanokkal kandidált össze, kiket megválasztani nem kívántak, vagy magok sem akartak lenni.“ Továbbá, hogy az 1830-iki követválasztáskor „noha a főispán ellen semmi oppositio nem készült, mint tapasztaltatott, sok nemesség begyűjtetvén, klastromokba szállásoltatván, közhit szerint enni-inni valóval ő exja által provideáltatván, a két követ ily móddal választatott.“ Midőn Kállay 2-od alispánnak helyettesítetett, az ez iránt rendelt gyűlésbe is „kéz alatt berendeltetett közkortesek“ egész tömegével szállották meg a tanácskozó termet, és tették lehetetlenné a sokaság lármájával, a szabad vélemény nyilvánítást. Mindezeknek tulajdonítható az, hogy most is hallván a rendek, hogy „az úgy mondott papi párt Kállay ur részére Bessenyőn, Egerben, Gyöngyösön stb. a köznemességet

gyűjti és vendégeli, mások is ez ellen szinte úgy embereket szedtek össze és hozzatták Egerbe.“

X. Október 24-én, midőn a nemesség és vezetői teljesen eltávoztak Egerből, Pyrker érsek és főispán kis gyűlésre hívta össze beavatott hiveit, melyen „szomorodott szívvél terjeszté elé az okokat, melyek e hó 22-ére tüzött építőszék és követválasztás meg nem tarthatását előidézték.“ A közgyűlés előtti napon történt vérengzés elsorolásával, a közgyűlés napján a nagyteremben történeteket érintvén, hogy az erőszakoskodás miatt másnapra kényszerült halasztani a tisztujtó-széket, ennek daczára Ragályit az ismert módon kikiáltották, másnap, habár a zavargás további folyama miatt jobb időkre halasztotta el a tisztujtást, még is hitelesítő gyűlés tartatott, és Ragályi részére a megbízó-levél elküldetett. Ezek előterjesztése után Zábráczy István főügyész ellentmond a törvénytelenül tartott közgyűlésnek, utasítatott, hogy ellenmondását a káptalani hiteles helyen is vétesse fel; s ez eseményről ő felsége és a nádor értesitetett, hogy egy külön kir. biztos küldessék ki a tényállás felvételére; a nádor megkéretett, hogy Ragályi megbízó-levelét, ha majd jelentkezik, venné el és küldje vissza a megyének, országgyűléstől pedig utasítsa el. Midőn ezek tárgyalattak, érkezett Ragályi levele, melyben a választást megköszöni, és kéri az utasítás elküldését, hogy ehhez képest járhasson el. A kisgyűlésből utasítatott az alispán, hogy Ragályit hívja fel a törvénytelen mandátum visszaküldésére.

Október 27-én már itt volt a kir. leirat, hogy a gróf Keglevich Miklós, b. Oreczy István, Borbély Mihály, Schnee Pál vezérlete alatt történt visszaélések folytán, ő felsége a vétkeket megfenyíteni kívánván, b. Eötvös Ignác Sárosmegye főispánját küldi ki királyi biztosnak, vizsgálat végett. Érdekes a mandátum elvétele tárgyában a nádornak nov. 1-én kelt leirata: hogy „Ragályi Tamás urnak a legutóbbi két országgyűlés alatt munkálkodott jeles tulajdonságait úgy ismeri, hogy ha arról értesítik, hogy a rendek csak valamely része által törvénytelenül választatott, nem kételkedik, hogy önkényt le fog mondani tisztéről, és ezzel a megye rendeit megnyugtatra lenni véli.“ Azonban Ragályi nem küldötte vissza a mandátumot, egy rögtönzött kis gyűlésből újból felírtak a nádorhoz, hogy Ragályit már tudósították az állapotról, de visszalépni nem hajlandó.

Eötvös kir. biztos a vizsgálatot nyomban megkezdette, 1834. év elején befejezván, az iratokat a királyhoz terjesztette fel. Ez idő alatt közgyűlés nem is tartatott. Végre 1834. april 22-ére hivatott

össze, melyen kihirdettetett az april 16-án kelt kir. leirat, hogy báró Eötvös vizsgálatra küldött külön kir. biztos beterjesztvén küldetésének eredményét, a mult év okt. 22-én történt kihágásokról, most királyi biztosul kineveztetik, és mint ilyen, személyesen fogja ő felsége elhatározásait a megyei rendekkel tudatni. A közgyűlésen hevesen vitatták, hogy a kisgyűlés jegyzőkönyvei, melyekben az okt. 22-iki események felülbiráltattak, és kir. biztos küldése kéretett, semmisítessék meg. E kívánságot a többség most leszavazta, és Eötvös külön küldöttség által meghivatva, és a teremben elfoglalva az elnöki széket, felolvastatta a kir. leiratot, melyben az okt. 22. és 23-iki követválasztás, mint törvényellenesen lefolyt cselekedet megsemmisítvén, annak és a törvényes közgyűlés megzavarásának tényezői: gr. Keglevich Miklós, b. Orczy István, Borbély Mihály, Schnee Pál, Puky Miklós, Pap Pál, Recsky András, Borbély Tamás, Ságthy László, Beöthy Kázmér, Szabó János, Bod Pál, Patay László, Malatinszky József, Goth László, Póka Áron, Kecskés Kovács József, Kula-Kovács József, Vércse-Kovács, Csáky-Kovács és Szeghy József ellen kriminalis actió; továbbá b. Bánffy Pál, Lipcsey Károly, Zoltán Mihály, Frater Pál és Csiky Sándor ellen a fő- és alispánok tisztí méltóságát, és közhatalmat sértő eljárásuknak megtorlásáért fiscalis actio rendeltetett, ugyanekkor delegált bíróságképen Kárász Miklós hétszemélyes táblai bíró elnöklete alatt Szalatnay János, Bernáth András, Papszász György, Németh János, Fejér István, Hellebranth László hevesmegyei, Beniczky Ádám és Földváry Miklós pestmegyei, Miskolczi Péter és Okolicsányi Péter borsodi, Czöbel László, Bezdédy László szabolcsi, Szontagh István és Bory László nógrádi táblabírák, fiscusnak Perlaki Flórián rendeltettek ki. Ennek felolvasása után egyhangu határozat hozatott, hogy ő felsége felirat útján kéressék meg a köznyugalom és béke érdekében, hogy: az elmúlt viszálykodások emlékét eltörölve, a netalán hibát elkövetőket kegyelmébe fogadja, és minden további eljárást szüntessen be. Ugyanekkor Kállay István 2-od alispán is leköszönt, és a folytatólagos közgyűlésen elnöklő kir. biztos felhívta a rendeket, hogy véleményöket nyilvánítsák, kit helyettesítsen tisztujításig az alispánságra? A többség Dapsy Ráfael mellett nyilatkozván, 2-od alispánnak helyettesítette. Mennyi baj elmaradt volna, ha a főispán a multban ekképen járt volna el a megyével szemben!

Ezen közgyűlés folyamán hirdettetett ki, hogy Ragályi választása megsemmisítése folytán, pünkösdhava 14-én fog a követválasztó

gyűlést megtartatni, és a rend fentartása, ugy szükség esetében a névszerinti szavazás miként fogantatosítására intézkedés történt. Szavazónak jelentetett ki a megyében lakos vagy itt birtokos 18 éves nemes, személyesen, megbízások kizárásával. A szavazatok névszerint feljegyzendőek, etetés-ítás ellen szoros tilalom bocsátatott ki. A folytatólagosan tartott közgyűlésen tárgyalatott Brezovay József követ jelentése: hogy Ragályi Tamás, ki időközben Tornavármegye követének is megválasztatott, és innen nyert megbízó-levelével Hevesmegye megbízó-levelét is bemutatta, ez év febr. 19-én tartott kerületi ülésben, előterjesztette a hevesmegyei rendek sérelmét, hogy megválasztatván követnek okt. 22-én, később egy kis gyűlésen, minden törvény és jog ellen, e választás megsemmisítettnek mondatott ki, és ezen idő óta e megyében közgyűlés sem tartatott. A rendek határozata az volt, hogy két megyét egy követ nem képviselhet, és Ragályinak hevesmegyei megbízatása ennélfogva nem fogadtatott el. Az országgyűlés tehát, a hevesi mandátum érdemleges bírálatába nem is bocsátkozott. A május 14-én tartott követválasztás minden izgalom nélkül folyt le. Egyhangulag Almásy Károly választatott meg, kit a multkori tisztujításnál alispánná jelölt az ellenzék.

XI. A tisztujításra nézve következett most a huzás-vonásnak a közügy érdekében káros gyakorlata. A megyének — mint láttuk — csak egy helyettesített 2-od alispánja volt.

Pyrker ez időben csaknem állandólag Pozsonyban tartózkodott. A megye sürgette, hogy letelvén már régen a három év is, tartassék meg a tisztujítás. Pyrker 1835. év tavaszára ígérte meg a tisztujítást. Akkor, újabb sürgetésre azt irta a megyének, hogy nem tarthatja meg a tisztujítást azért, mert Pozsonyba kell országgyűlésre menni. Így telt az idő 1836. jun. 21-én tartott közgyűlésig; mikor már az országgyűlés befejezve lévén, az elnöklő főispán személyesen sürgettetett a tisztujításra, mire válaszul adta: hogy mig az 1833. okt. 22-iki eseményekért megindított pör befejezve nem lesz, nem is fog tisztujító-széket tartani; elismeri a rendek kívánságának törvényességét, és ha a rendek ehhez ragaszkodnak, ő felségéhez főispáni helytartó kiküldéseért fog előterjesztést tenni. A közgyűlés nemcsak ragaszkodott kívánságához, hanem a felsőbb rendeletre folyamatba tett per megszüntetése végett még e közgyűlésből felirat határoztatott. A tisztujításnak ekképen történt halasztása miatt képzelhető, hogy az izgalom csak fokozódott. 1836. decz. 19-én tárgyalatott a szept. 22-én kelt királyi rendelet, hogy a főispánok

feljogosítatnak jövőre a jelölésből kihagyni azon egyéneket, kik a szegényebb nemesség akaratának megvásárlásában, a votumoknak törvénytelen uton szerzésében stb. gyanusoknak tart. Ez még inkább hatott a kedélyeknek elmérgesítésére. A leiratnak visszavételére, felirat határoztatott. Majd felirat intéztetett, hogy ő felsége rendelje el a tisztujtást. Ennyi idő lefolyta után, végre Gombos Imre főispáni helytartónak kineveztetvén, 1837. okt. 9-én tartott közgyűlésen tisztebe beiktatva, a tisztujtás nov. 6-ára kitűzetett. A nevezett napon a tisztujtás megtartott. A rendek közhangulata Almásy Gedeont jelölte első alispánnak, és ismételten hangoztatván ez óhaj, választás napján a főispáni helytartó, Dapsy Ráfael, Vrataries Károly, Brezovay József és Halasy József jelöltek mellé, „e hangoztatott óhaj folytán Almásy Gedeont“ is jelölvén, egyhangulag első, másod alispánnak pedig Papszász József választattak meg. Azután, szintén felkiáltással főpénztárnoknak Kanyó Gábor, főügyésznek Beöthy Lajos, alügyésznek Berecz Ferencz, másodiknak Lipcey Imre, gyöngyösi főszolgabírónak szavazat folytán Fejér Lajos 309 szavazata ellen 1016 szavazattal Földváry György, a Tarnajárásban közfelkiáltással Blaszkovics Gyula, a mátraiban Novotha Péter, a tisztaiban Borbély Samu, és ekképen az alszolgabírák, esküdtek és a többi tiszti személyek megválasztattak, minden feltűnőbb izgalom nélkül. Főjegyzőnek Vrataries Károly és Brezovay József mint tiszteletbeli, aljegyzőknek Madarasy János, Makay Lajos, Dobóczky Ignác. Táblabíráknak és tiszti tisztviselőknak egész sora a nem nemesekből is.

XII. A delegált bíróság 1834. april 16-án megkezdett működését 1837. év szept. 20-án hozott elsőbírósági ítélettel fejezte be, melyben Keglevich és Pukyra $\frac{1}{2}$ évi, Orczyra 1, Schnee Pálra 3 havi stb. fogságbüntetés szabott, Imre Albert és Csiky Sándor ügyvédek, a fenytőper folyamán használt kifejezések miatt, a delegált bíróság széksértésben marasztalta, s mert a bírságot Csiky megfizetni vonakodott, a bíróság a vármegyét kereste meg, hogy karhatalommal foganatosítsa az ítéletet. Ekkor indult meg az összeütközés a vármegye és bíróság között. A vármegye megtagadta a karhatalmat, sőt 1837. april 5-én tartott közgyűlésen oly értelmű felirat határoztatott, hogy a többi vádlottakra nézve is, a törvénytelen delegált bíróság helyett, a rendes bírósághoz utasítsák az ügy, mert különben az ítéletet minden bírói erőt nélkülözőnek fogják tekinteni, és esetleges végrehajtásához nem is járulhatnak. Csiky Sándorra

nézve pedig kijelentik, hogy széksértésben a per folyamán történtekből még el sem marasztalható.

E közben a felebbezés folytán felterjesztett perben a jogerejű curiai ítélet meghozatott 1837. decz. 11-én, mely szerint Keglevich 2, Orczy István $\frac{3}{4}$, Borbély Mihály 1, Schnee Pál $1\frac{1}{2}$, Puky Miklós 1, Recsky András $\frac{1}{4}$ évi, Ságghy László 2 havi, Beöthy Kázmér 1 havi, Goth László $\frac{1}{2}$, Póka Áron $\frac{3}{4}$ havi, Kecskés Kovács József $1\frac{1}{2}$, Kula-Kovács András $\frac{1}{2}$, Csáki-Kovács János $1\frac{1}{2}$, Vércse Kovács $\frac{3}{4}$ évi, Szeghy József egy havi fogságra ítéltek, a költségekben elmarasztaltattak, a többi vádlottak felmentettek. A delegált bíróság az ítéletet most áttette végrehajtás végett a megyéhez, hová a fentebbi felíratra megérkezett a királyi válasz is, hogy a közgyűlésnek nincs joga a bírói ítéleteket még csak bírálni sem, azok törvényes felelősség sulya alatt végrehajtandók. A végrehajtás határidejét a delegált bíróság 1838. febr. 15-ére tűzte. Azonban ez év jan. 15-én tartott ülésben gróf Keglevich Miklós, b. Orczy István, Puky Miklós és Beöthy Kázmér kijelentvén, hogy az ítéletben kiszabott börtönbüntetés kiállítására ezennel jelentkeznek, a vármegye a királyi leirat előtt meghódolva, az ítélet foganatosítását ez irányban elrendelte, azonban az egész ügyet sérelemként az országgyűlés elébe terjesztendőnek határozta, a mi az 1839. évi utasításoknál meg is történt. A vármegye időközben felírt, hogy az elítéltek hátralevő fogságbüntetése engedessék el. A kancellária a parádi cselekedetek feletti ügyiratait is felkivánván, 1846. máj. 9-én kelt leiratával tudatta, hogy a többiek fogságbüntetésüket eddig már úgy is kitöltvén — Keglevich hátralevő fogsága elengedtetik.

E szerint gróf Keglevich Miklós, 1838. február 15-étől 1840. jun. 23-ig, mikor a felmentő kir. leirat megérkezett, 2 évet, 4 hónapot és 8 napot töltött ki a parádi esetért $\frac{1}{2}$ évi, a tisztujítási tényekért 2 évi, összesen harmadfélévi fogságbüntetéséből. Ezzel az ügy még befejezve nem lett. Hátra volt még a 20367 frtra menő költség behajtása az előlegező kincstár javára. Ez is hosszas eljárásra nyitott tért, mely közben Karász Miklós el is halt, és helyébe 1841. jan. 7-én a delegált bíróság elnökévé Niczky János hétszemélyes táblai bíró neveztetett ki. A perköltségek hosszas eljárás után legnagyobb részben gróf Keglevichen vétettek meg.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Az 1839. évi országgyűlésre történt választás. A liberális párt győzelme megyénkben. A követek megeskettettek. II. Gombos főispáni helytartó halála után kiűtött vizsály Almásy Gedeon alispánnal, a követek jelentése felett. Összeütközések Egerben és Gyöngyösön a bírák választása felett. A követek beszámolója az 1840-iki országgyűlésről. III. Ujabb összeütközés az alispánnal a vegyes házasságokról szóló körlevelek felett. IV. Almásy Gedeon főispáni helytartóvá nevezetett ki 1841. Tisztujtás ugyanakkor. V. Előkészületek az 1843-iki országgyűlésre. A szatmári 12 pont nem fogadtatik el. A belreformok kérdésében a conservatívek győznek. Követekül Almásy Pál és Fejér Lajos liberalisok választatnak meg. A követi jelentések folytán liberalis pótutatisások adatnak. VI. Ujabb összeütközés Almásy Gedeonnal a tisztujtás miatt 1844. Az ellenzék kiszorított a választásból. E miatt felterjesztés. Plathy Mihály kir. biztosul kiküldetik. Az ellenzéknek igazság szolgáltatik. Plathy alatt új tisztujtás tartatik. Almásy Gedeon helyébe Brezovay József nevezetik ki főispáni helytartóvá.

I. Gombos Imre helytartósága alatt, mint láttuk, a legkényesebb ügyek jutottak végmegoldás alá. Lebonyolítatott az 1820. évből keletkezett híres parádi pör is, az 1833-iki tisztujtásból keletkezett nagy pörrel együtt; a tisztujtás is elintéztetett, sőt a következő országgyűlésre a követek is megválasztattak.

1839. jun. 2-án Pozsonyba hirdetett országgyűlésre, május 16-án tartatott meg a követválasztási közgyűlés, melyen a pártok hatalmasan szervezkedve jelentek meg. Névszerinti szavazás folyt le, mely járásonként következő eredményü volt, kapott:

	a gyöngyösi járásban,	mátraiban,	tarnaiban,	tiszaiban,	összesen
Papszász Lajos	327 szavazatot	249	666	827	2099
Beöthy Lajos	285 „	242	629	842	1998
Brezovay Imre	309 „	340	417	164	1230
Utasy István	243 „	339	360	149	1091

E követválasztás egyike volt a legszebb elvi küzdelem eredményének, melyen a pártok megkülömböztetett jelvényekkel jelentek meg. A már akkor országosan szervezkedett conservatív és liberalis párt programszerű mérkőzése volt az megyénkben is, hol a liberális párt fehér tollal, a konservatív párt fekete tollal diszitve vezette hiveit az urnához. Papszás és Beöthy, mint a liberalis párt hivei nyerték meg a nagy többség szavazatát.

Az utasítások készítésére Frim János, Kovács Mátyás kanoonokok, gróf Almásy Kristóf, gróf Buttler János, báró Bánffy Pál, b. Baldácsy Antal, Földváry Ferencz, Halasy Károly, Dapsy Ráfael, Dobóczky Ignác, Recsky László, Borbély Sándor, Almásy Manó, Bernáth András, Kovács József, Utasy István, Ivády Gábor, Najmajer János, Makay János, Zábráczky István, Pappszász Lajos, Puky Miklós, Vratarics Károly, Brezovay József küldettek ki. Ezen alkalommal

elhatároztatott az is, hogy a követek esküt tegyenek, mely is a 18-án folytatólagosan tartott ülésben a következő alakban megtörtént: „Én — — — esküszöm az élő Istenre, Szentháromságra, boldogságos szűz Máriára és Istennek minden szenteire, hogy félretéve minden tulajdon személyemet illető tekintetet, akárminő hivatalra, címre, előmenetelre, népkedvre vágyódást — magamat az utasításokhoz alkalmazom — a mennyiben nem lenne, hazánk sarkalatos alaptörvényeit, nemesi ősi szabadságainkat fogom feltartani.“

Az utasítás 26 pontban sorolja fel a vármegye ohajait. „Mintán ő felsége az ország boldogságának előmozdítására szolgáló módokról kíván a rendekkel tanácskozni, ezek közé tartozik a belső bátorság biztosítása is, követ urak igyekezni fognak eszközölni, hogy a belső bátorság biztosítására szóló büntető törvény a királyi előadásokkal egyszerre (junctim) tárgyalassanak. Az ujoncz-megajánlásnál mindek előtt a hiány állapitassék meg. A magyar ezredek tisztjei magyarok legyenek, a Ludovica akadémia működésbe helyeztessék, a tacticat és strategiat az országgyűlés által meghatározandó ideig ha németül tanítják is, a többi tudományok magyar nyelven adassanak elő. A magánszemélyek megbecstelenítői, pénzbirdságon kívül fogsággal is sujtandók. Kereskedelmi utak, vasutak, Dunaszabályozás előmozdítassanak, költségei fedezésére közalap szerveztessék. A királyi és kormányzéki leiratok, táblai ítéletek magyar nyelven bocsátassanak ki. A Pesten állítandó magyar nemzeti színházra már a mult országgyűlésen felajánlott 400000 frt. országos alap, most is felajánlatik. A mult országgyűlésen előterjesztett sérelmek orvoslása sürgettessék. Az ország által választandó főméltóságokra kijelöltek nevei a vármegyékkel már eleve közöltessenek, hogy azokra a nézetek kifejeztessenek. Bihar, Pest, Zala, Gömör, Borsod, Békés vármegyék átiratai nyomán, a felségsértés vádjáért elfogott ifjak ügyében, a törvények és törvényes formák megtartását követeljük. Pest- és Zalamegyéknek Kossuth Lajosnak katonai erővel történt elfogatását és a törvényhatósági tudósítások neve alatti magánlevelezések eltiltását tárgyazó átiratai folytán, mint sérelmek lesznek előterjesztendők. Több vármegyének átiratai folytán Bars megye némely tisztviselői és táblabírái ellen a szólás szabadság megsértésével indított kereset, úgy Bars- és Pestmegyéknek az országgyűlésre adott utasításokat is megsemmisítő legfelsőbb leiratok, mint alkotmányba ütköző tények vétessenek a sérelmek sorába. A parádi cselekedetek iránt Keglevich Miklós és társai ellen folyó bünperben az iratok a tör-

vényszéki ítélet kihirdetése előtt a kancelláriához felrendeltettek, és az ügyésznek már előre megparancsoltatott, hogy az ítéletet felebbezze, ezen törvényellenes tények, úgy az, hogy az 1833-iki cselekedetek miatti perben delegált bíróság küldetett — mint sérelmek adassanak elő. Egy országgyűlési hirlap létrehozatalára törekedjenek.

II. Gombos Imre főispáni helytartó 1840. jan. 13-án meghalt. Halálával elszállott a megyéből a nyugalom angyala is. Almásy Gedeon alispánnal, ki mint a megyebeli konservatív párt vezére viselkedett most már, rövid idő alatt a leghevesebb összeütközései voltak a megyének. Az országgyűlésen 1840. márczius és ápril havokban heves viták folytak, főleg a sérelmek tárgyában, melyek minduntalan elodáztattak, és most is az volt a kormány célja, mely ellen most a rendek kimondották, hogy míg ezek orvosolva nem lesznek, az adót és ujonczokat meg nem szavazzák. A követek részletes jelentésükben terjesztették ezt elő, jelezve, hogy ő felsége pedig az országgyűlést már ápril 2-ikán felosztatni fogja, és így a rendek egyáltalában törvény nélkül oszlofnának fel. Ezen jelentés az ápril 22-én tartott közgyűlésen vétetett tárgyalás alá, és indítványoztatott, hogy a követek utasitassanak az adót és ujonczokat megszavazni, a sérelmek orvoslása nélkül is. Heves vita indult meg erre, mely közben Almásy Gedeon elnöklő alispán egyszerűen a felszólalások után határozatképen kimondotta, hogy az indítvány elfogadtatik; mire az indítványt ellenzők hevesen tiltakoztak és követelték a szavazatok összeszámolását, úgy hogy az izgatott hangulat folytán, az alispán elnöki székét elhagyva, a gyűlés feloszlott. Másnap az alispán nem jelent meg a gyűlésen, Papszász József 2-od alispán elnökölt, mikor is a hitelesítésnél kimondatott: hogy a tegnapi napon történt elnöki kijelentésnek utasító hatálya, miután az nem volt a többség nézete, megszüntettetik. Almásy Gedeon a jövő május 6-iki közgyűlésen sem jelent meg; a lefolyt eseményekkel, hogy a hitelesítő közgyűlés az általa kimondott határozatot megsemmisítette, elnöki joga megsértését indokolván, most kiengesztelésül az indítványoztatott: hogy küldöttségileg hívassék meg elnöki széke elfoglalására; de ez 443 szavazattal 40 ellen nem fogadtatott el. Csak a július 22-én tartott közgyűlésen történt kiengesztelődés akképen, hogy a szolgabíró hívta meg a közgyűlés vezetésére.

Ez időben Egerben és Gyöngyösön is heves összeütközések folytak le a városi tisztújítás miatt. A városi bírák a főispánok és főispáni helytartók közvetlen befolyása alatt, azok szándékainak hű

végrehajtói, a hazafias és nemzeti törekvésekre ébredt nép vágyaival összeütközésben, a közügyek kezelésénél mellőzték a fennálló alkotmányos formákat, a szokásos közgyűléseket nem hívták össze, az évi tisztújításokat nem tartották meg, az ügyeket a fennálló szabályok mellőzésével vezették; a mi azután a nép részéről sűrű panaszokra nyújtott alkalmat. Így Egerben Csépany János bíró ellen adatott be a megyéhez a panasz, hogy sem közgyűlést, sem tisztújítást nem tart. A vármegye az ismételt rendre hívó határozatot mibe sem vevő Csépany bírót felfüggesztette, és ellene tiszti keresetet rendelt, mely ellen a földesurak felfolyamodván, 1840. jun. 30-án, a panaszok megvizsgálására Nyéki Mihály királyi biztosul küldetett le, Csépany pedig bírói tisztébe visszahelyeztetni rendeltetett. A vármegye most e rendelet foganatosisát megtagadta. 1840. szept. 17-én érkezett újabb helytartótanácsai leirat Csépany visszahelyezésére, mely ellen a megye felírt és indokoltan mutatta ki a felfüggesztés szükségét, miután nevezett bíró, az engedelmességet egyenesen megtagadta. Egerben a bíró és tanács tagjai miként választásának kérdése később törvényszéki határozattal döntetett el, melyben kimondatott, hogy a földesurak jelölési joga csak a bírói tisztre terjed ki, az előljáróság többi tagjai szabadon választatnak. Ekképen értelmeztetett most a Fenessy-féle szerződésnek az előljáróság választására eddig vitás pontja.

Gyöngyösön pedig a szabadalmakra féltékeny polgárság, és a földesurak közötti viszály az 1844-iki bíró választásnál tettlegességben tört ki, midőn a polgári párt jelöltjét, a földesuri párt széjjelverésével emelte bírói tisztébe.

Az 1840. pünkösdhava 13-án berekesztett országgyűlésről a jul. 22-én tartott közgyűlésben mutatták be számadó jelentéseket a követek. Elsorolják, hogy a királyi válaszok a magyar nyelv tárgyában, az örök váltságban, a váltó-jogban stb, melyek sem a nemzet, sem a szabadelvűség igazi érdekeinek nem feleltek meg, a rendeket nem elégitették ki. „A zsidók iránt — — a rendek által felterjesztett javaslat, ha nem nyerte is meg ő felsége jóváhagyását, de még is alkottatott oly törvény, melynek jótékonyága a nemzetnek további gondoskodását reményleni engedi.“ A vallás és lelkiismeret szabadsága felett a két tábla közötti egyezsége ő felsége nem válszott. Az országos sérelmek ügye tovább is elintézetlenül maradván, az ismét csalódott remények keserű érzése még súlyosabbá vált. A megajánlott 38 ezer ujonczból a megyére 1000, a színházra ajánlott 450000 frtból pedig 10574 frt esett, mely a nemességtől volt besze-

dendő. A közadózás ügye a jövő országgyűlésre halasztatott. A megye külön sérelme a Keglevich-féle delegált biróságra nézve, a rendek többsége által is elfogadtatott, de a főrendek hozzá nem járulván, óvás alakjában maradt napi renden. A szólás-szabadság védelmére a rendek mindent elkövettek, de megtörtött a főrendek ellenszegülésén. Az országgyűlés folyamának ekképen részletes ismertetését tárgyzó jelentés hálás elismeréssel vétetett jegyzőkönyvbe.

III. Almásy Gedeon alispán, ki a megyei konservatív párt vezére volt, újabb és még hevesebb összeütközésre nyitott tért vármegyénk pártjai között az 1841. év folyamán. A vegyes házasságok kérdése jött fel akkor napirendre. A püspöki kar egy körlevelet bocsátott ki, hogy a vegyes házasságoknál, az eskető papság, csak azon esetben járuljon a házasság megáldásához, ha az illető párok születendő mindkét nembeli gyermekeiknek kath. vallásu neveltetését megígérik. Ez ügy akkor nagy hullámvásba hozta a kedélyeket. A vármegyénél panaszok emeltettek, az egyházi áldás megtagadása miatt, s ezek folytán a vallási sérelem újabb s még izgatóbb alakban jelent meg a megyék zöld asztalain. Az 1791. törvény 26. §. szerint a vegyes házasságok mindig kath. papok előtt voltak kötendőek. Most már a felekezeti érdek összeütközése, mindkét nembeli gyermekeknek a kath. vallás szerinti nevelés követelése folytán, nyilvánvaló volt. A protestansok illetéktelen lelki kényszert s vallásuk szabad gyakorlásának korlátait látták ebben; s a vármegyék tulnyomólag méltányolva sérelmüket, kölcsönös körlevelekkel buzditva egymást, az áldást megtagadó lelkészek, mint a vallási törvényeket sértők ellen, szigorú büntetések alkalmazását sürgették.

Hevesmegyében 1841. febr. 17-én került az ügy tárgyalás alá, még pedig meglepetés alakjában. A szabadelvű ellenzéki párt úgy látszik nem gondolta, hogy épen a nevezett közgyűlésen fog hirtelen elővételni az ügy, s kellő számban nem volt jelen, míg a konservatív párt tömegesen lepte el a megye termét. Nevezett közgyűlésen tehát, hirtelen indítványoztatott, hogy Esztergom vármegye körlevele vétessék fel, mely megye a többivel ellentétesen, a kath. püspökök álláspontján, a kath. vallás érdekei védelmét, ez alakban is követelte. Az indítvány hallatára az ellenzék meglepetéssel, árulással vádolta az alispánt és a konservatív pártot, s oly hevéssé vált a vita, hogy verekedés támadván, a gyűlés folytatható nem volt. A másnapi folytatólagos gyűlés csak katonai karhatalom mellett volt megtartható. Ekkor katonai karhatalommal az ellenzék kiszorítván

a teremből, felírás határoztatott a püspöki körlevelek értelmében, hogy ő felsége a kath. egyház érdekeit védje meg. 1841. jun. 21-én tartott közgyűlésen, melyen az ellenzék kellő számmal jelent meg, indítvány folytán új felirat intéztetett a királyhoz, hogy a vegyes házasságok ügyében kiadott püspöki pásztorlevelek folytán felzaklatott kedélyek megnyugtatóására, és a felekezeti békét létrehozó törvények alkotása végett, mielőbb hívassék egybe az országgyűlés. ¹⁾

IV. Ezen előzmények után Almásy Gedeon alispán, 1841. szept. 16-án a megye főispáni helytartójává neveztetett ki, és decz. 4-ére nyomban tisztujító-széket tartott, melyen első alispánná Brezovay József, 2-od alispánná Földvály György, főügyészszé Földvály János, főpénztárnokká Kanyó Gábor, gyöngyösi főszolgabíróvá Fejér István, a Tarnajárásba Blaskovics Gyula, a tiszai Okolocsányi Gusztáv, a mátraiba Almásy László választottak meg, főjegyzővé Vratarics Károly, aljegyzőkké Madarasy János és Makay Lajos neveztettek ki, közfelkiáltással választottak meg a többi tisztviselők is. A választásnál ezuttal hevesebb tusa nem fejlett ki.

V. A megyékben ez időben már teljes volt a nagy reformok iránti érdeklődés, csaknem állandó volt az eszmék harca, és a jövő országgyűlésre való előkészület, az adandó utasítások szellemének kidomborításában, lázasan foglalkoztatta a kedélyeket.

Almásy Gedeon adminisztratori minőségében kettős buzgalmat fejtett ki, hogy a nagy reformok előkészítésében lelkesedő ellenzék győzelmét minden áron megakadályozza, vagy legalább hátráltassa elvei népszerűsítésében. 1843. év elején már tudva volt, hogy az országgyűlés összehívatik, s annak napja május 14-ére kihirdettetvén, az utasítások tárgyalására ápril hó 22-ike, a követválasztásra pedig május hó 2-ika tűzetett ki. Akkorában küldetett széjjel a megyékhez a radikális átalakulást hirdető híres szatmári 12 pont is, hogy a megyék utasításaikba vegyék fel, mely szintén kiadatott az utasítást készítő küldöttségnek. A nevezett napon s folytatólagos ülésekben, legelőször is a szatmári 12 pont vétetett tárgyalás alá a küldöttségi véleményes jelentés alapján. A szatmári 12 pont leglényegesebb részei: mint az ősiség eltörléséről, az urbéri tartozások kényszerítő megváltásáról, a nem nemesek hivatalképességéről, a czéhek eltörléséről, a

¹⁾ Horváth Mihály „Huszonöt év Magyarország történetéből“ cz. munkája első kiadásának II. k. 83. lapján Hevesmegyét említi, mint „a vármegyékkel ellenkező véleményű párt zászlója“ lobogtatóját. Mint láttuk, Hevesvármegye Esztergom átirata következtében nyilatkozott, s ez később módosított; így e kérdésben zászlóvivőnek egyáltalában nem mondható.

nemesség házi adóztatásáról, a nép képviseltetéséről szólók nem fogadtattak el. A nemesi birtokok adóztatásának terve, a nemesi kardinalis kiváltság megsértésének tüntettetett fel. Adóteher által a nemesi kincs, a földbirtok bece szállítatnék alá. „Még a szabad nemzetnek oly módokat és eszközöket lehet alkalmazni, melyek által az adózó nép terhének viselését célirányosabban a nemesekre is káros hatás nélkül ipar és kereskedelem által eszközölheti — a javaslat nem pártolható,” szól a véleményes jelentés. Az ősiség nemzetiségünk alapjának tüntettetett fel. A nemzet ezen törzstörkéjének alapjogai megromlásával, az alkotmány alapja is megromlatnék. „Csak a birtokaristocrazia védheti meg a nemzetet a lehető elaljasodástól, mely az ősiség eltörlésével elkerülhetlenül bekövetkeznék, mihelyt a hitel szerzhetőség céljából, most még bármily idegen, később még talán polgári jogra emelendő zsidóság is, executiók útján nemesi birtokok örökös birási jogba léptettetik“, fejezi be az elfogadott véleményes jelentés. Mint ezekből kitűnik, a megye utasítása a választandó követek részére, a conservatív irány értelmében hozott meg.

A szatmári 12 pont elejtése után a folytatólagos gyűlésben a választási visszaélések ellen hozandó törvényre adatott utasítás: „mindennemű csábítás tilosnak mondassék ki, és kik a megyei nemest joga szabad gyakorlatától pénznek, terménynek, földeknek adogatásával, etetéssel-itatással, pártok alakításával, ezek vezérlésével, pártjelek osztogatásával, feltűzésével, zászlóval, választók alá kocsik rendelkezésével, élelmezésével, úgynevezett tanyákon csoportokban mulatásával, zenéléssel, egyik vagy másik részre ekképen lekötöztetésével, megfosztani törekszenek, pénzbeli bírsággal vagy fogsággal büntetessenek; — és hogy a választók tökéletes szabadsággal gyakorolhassák jogaikat, titkos szavazás állapitassék meg. A tiszti kijelöléseknél pedig a főispánok előlegesen a megyei táblabírákkal tanácskozzanak, és azokkal együtt állapítsák meg a jelölendőket.“

A belreformok terén ekképen a szabadelvű irány nem emelkedhetett ugyan győzelemre az utasításoknál; az anyagi reform terén azonban, főleg a külkereskedelmi kívánatok érvényesítése, kifogástalanul vétetett fel az utasításba.

A május 2-án megtörtént választásnál azonban, az ellenzék férfiai jutottak győzelemre. Almásy Pál egyhangulag pártoltatott, Fejér Lajos ellen Földváry János mellett számba sem vehető kisebbség nyilatkozván, Almásy Pál és Fejér Lajos választattak meg felkiáltással megyei követekké.

Az országgyűlés folyamán, a jelentések tárgyalásánál ismét a reform-törekvésekkel izgató ellenzék jutott többségre. Az 1843. aug. 28-iki közgyűlésen a követek jelentése folytán, hogy az országgyűlés többsége az ősiségi törvény módosítását határozta el, pótutasítással adatott: hogy most már annak eltörlését, vagy mi ehhez legközelebb áll, azt támogassák.

1844. decz. 10-én nyújtották be a nov. 13-án befejezett országgyűlésről jelentéseket a követek, melyben „fájdalmukat és aggodalmukat fejezik ki, nem a felett, mintha a vármegyének az ő viselkedésök folytán rosszaló véleményétől kellene tartaniok, de hogy az ország életkérdésű ügyeiben megfelelő törvényekkel legjobb akaratok szerint sem kedveskedhetnek. A hozott törvények is megmutatják, hogy a nemzet ébred, maga bajainak okait nagy részben felfogta, a nemzet a haladási térre lépett; fájdalmuk az, hogy a multban hozott egy némely törvény, mint az ország kiegészítéséről szóló, végrehajtva ma sincs; hogy a közgazdaság terén nem voltak képesek az ipar fejlesztése érdekében kellő törvényeket alkotni, a fennálló igazságtalan vámokat megváltoztatni, melyek az osztrák ipart a magyar ellenére soknemű kedvezményekben részesítik, a nyers termények eladását az osztrák tartományok piaczára kényszerítik, stb. melyek igazolják, hogy az osztrák tartományok érdekei hazánk érdekei felett tulnyomó befolyást gyakoroltak, mi végből, mert védvámokat keresztül vinni nem voltak képesek, megalkottatott a védegyelet, hogy minden honpolgár lakának küszöbén állítsa fel a hazai ipar védelmét, hogy az úgy fejlődhessen és virágzóvá legyen, melynek alapszabályait is alkalmazás végett közlik.“ Az országgyűlésen nevezetes elvi összeütközés mutatkozott a kormány és ellenzék között. A kormány hajlandónak látszott bizonyos reform-irányra, s ennek előharczosa a nagy Széchenyi volt: de az ellenzék tapasztalván azt, hogy azért nemzeti függetlenségének nevezetes feltételeit kellene cserébe adni, ily áron ovatos volt lépéseiben, sőt önálló alkotmányos intézményei kivívásáért erőteljesebben szállott síkra, mint valaha. Ez iránynak volt képviselője már akkor Kossuth Lajos. Az anyagi érdekek előmozdítására, miután az országgyűlésen a kívánt eredmény kivívható nem volt, ekkor alakult a „védegyelet,“ mely 1844. okt. 6-iki ülésén gróf Battyáni Kázmért elnökévé, igazgatójává pedig Kossuth Lajost választotta. A hazai ipar pártolására alakult egylet ezzel a nemzet minden fiát egy czél kiküzdésére egyesítette.

VI. 1844-ben volt az utolsó nagy összeütközés a vármegye és Almásy Gedeon administrator között, melylyel azután hivatali működése is befejezést nyert.

1844. decz. 16-ára tüzetett az általános tisztujítás napja, melyen a rendek rendkívüli nagy számmal jelentek meg. Az ellenzék sorakozva, alispáni jelöltjének nevét ovatosan hallgatta el, tartva attól, hogy az erőszakoskodásra hajlandó főispáni helytartó kandidálni nem fogja. A beavatottak Puky Miklóst akarták alispánnak, de feltétlenül nem ragaszkodtak hozzá.

A választás napján a rend biztosítására a megyeház előtt katonai erő állítatott fel, melynek felhasználásával sikerült keresztül vinni azt, hogy az ellenpárt a megyeházától távol tartatván, a tisztujításnál az elnök figyelembe sem vette. Almásy Gedeon főispáni helytartó megérkezvén a közgyűlés megnyitására, a megyeház kapuja alatt balra eső folyosón állapodott csak meg, és ott végezte el az egész tisztujítást oly módon: hogy a szűk folyosón körülötte állók felkiáltásából mondotta ki a többséget, illetőleg az egyhanguságot a következőkre: első alispán lett Földváry György, 2-od alispán Kanyó Gábor, főügyész Földváry János, gyöngyösjárási főszolgabíró Sütő János, tarnajárási Halasy Gáspár, tiszai Okolicsányi Gusztáv, mátrai Almásy László stb. Az alispáni választás után a választás idejére megbízott Balogh János szolgabíró esküdtársával jelentette, hogy „a megyeházán kívül állók egy részének főnökei és vezérei kinyilvánítják, hogy semmiféle kandidatiót nem hallottak, és így a választásban részt sem vehettek, zsarnokságnak tartván az eljárást, azt el nem fogadhatják.“ Ezen üzenetet több ízben ismételték a kívül állók, melynek következménye lett, hogy az így megválasztottak nagy része hivatalos esküre sem jelentkezett, ekképen tisztí hivatalaikat át sem vették, egy része pedig leköszönt, úgy hogy a szolgabírói járások sem voltak beoszthatók tisztviselők hiányában.

A lefolyt tisztujításról a főispáni helytartó részletes jelentését, úgy az abban részt nem vett ellenzékiek is felterjesztvén panaszukat, 1845. jun. 16-án kelt királyi leirattal körülményes vizsgálatra a meghasonlás okairól, és az orvoslás módjáról, úgy a rendek és főispáni helytartó közötti viszony helyreállításáról, mindenek felett pedig a tisztujítás megtartása végett, Plathy Mihály kancelláriai tanácsos küldetett le, ki is Bécsben jan. 21-én kelt átiratával tudatta a megyével, hogy elnöklete alatt tartandó közgyűlés napjául febr.

hó 12-ét tüzi ki, mikor is a tisztviselők nélkül levő megye érdekében, „ideiglenesen az alispánok helyeiken maradván, a gyöngyösi járásba főszolgabíróul Gosztonyi Jánost, a tarnaiba Blaskovics Gyulát, tiszai Okolicsányi Gusztávot, mátraiba Almásy Lászlót nevezte ki“, ekképen ideiglenesen helyettesítvén a többi állásokat is, a mozgalom csillapodni kezdett.

Időközben azonban Földváry György alispán is benyujtván lemondását, sürgössé vált a tisztujítás megtartása, melyre is 1845. pünkösdi hó 8-ika tüzetett ki Plathy kir. biztos által, „azonban csak a lemondás folytán, vagy egyébként megüresedett tiszt állásokra.“ Ez értelemben érkezett szentgyörgyhava 12-én kelt kir. leirat is; azonban e közben még azon tisztviselők is lemondottak, kik a decz. választásból folyólag megmaradtak hivatalaikba, Földváry János tisztifőügyész kivételével, úgy hogy a tisztujítást megelőző közgyűlésen, jan. 7-én az elnöklő kir. biztos kimondotta, hogy most már általános tisztujítás fog tartatni: mire Földváry János, ki tiszt állásáról le nem mondott, óvását jelenté ki; de ez el nem fogadtatott, hanem másnap megtartatott az általános tisztujítás következő eredménnyel: első alispán lett közfelkiáltással Almásy Pál, másod alispán Blaskovics Gyula, pénztárnok Makay Lajos, főügyész Berecz Ferencz, alügyészek Lipcsey Imre, Mártonffy Lajos, gyöngyösjárási főszolgabíró Gosztonyi János, ugyanott alszolgabírák Földváry László, Isaak László és Borhy Imre; tarnai főszolgabíró Halasy Gáspár, alszolgabírák Mlinkó Lajos, Németh Albert, Vratarics József; tiszai főszolgabíró Okolicsányi Gusztáv, alszolgabírák Halasy Kázmér, Zsoldos Imre, Szombathelyi János; a mátraiban Almásy László, alszolgabírák Balázsovics József, Rottenstein Pál. Főjegyzőnek Vratarics Károly, aljegyzőknek Madarasy János, főjegyzői czímmel, b. Orczy Béla, Schnee László neveztettek ki, a gyakorlatra hivatkozva; ekképen a többi tiszt állások is választás útján betöltetvén, a kir. biztos működése megszűnt. Ezután azonban Almásy Gedeon helyébe Brezovay József aug. 15-én főispáni helytartóvá neveztetett ki. A beiktató gyűlésen, az adminisztratori intézmény ellen óvás fejeztetett ki, egyuttal felírás határozatott, hogy leteendő esküje az országgyűlésen szabassék meg úgy, hogy ebbe a haza és alkotmányosság iránti kötelezettség is befoglaltassék.

HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Előkészületek az 1847-iki országgyűlésre. Pyrker érsek és főispán halála. A konservatív és ellenzéki pártok szervezkedése. II. Követválasztás a pozsonyi országgyűlésre. Utasítás ugyanarra. III. Az országgyűlés eseményei; Kossuth Lajos indítványai független minisiterium alkotására, az 1848-iki márcziusi események. Ezek hatása megyénkben. IV. A vármegye 1848. ápril 10-iki közgyűlése. Az első magyar ministerium. Intézkedések a törvényes rend megővására. Az országgyűlés berekesztése, Kossuth arezképe a megye terme részére lefestetni határoztatott. V. Az 1848-iki törvények kihirdetése. Követválasztó kerületek, és a megyei bizottmány megalakítása. Az első bizottmányi gyűlés. Önkéntes adakozások a haza javára. VI. Az első, jul. 5-ére összehívott népképviselői országgyűlésre követválasztás. A polgár-háboru kezdete az alvidéken. VII. A nemzetőrség szervezése a megyében. Annak mozgósítása a ráczok ellen. A mozgó-nemzetőrség szervezése és parancsnokai.

I. Elérkeztünk történelmünk egyik legszebb és legdicsebb korszaka küszöbéhez, az örök emlékü 1847/8-iki országgyűlés előkészítő napjaihoz, melyek megyénkben Brezovay József főispáni helytartó idejében folytak le. Pyrker érsek és főispán 1847. decz. 2-án halt meg, távol megyéjétől, kedvencz tartózkodási helyén Lilienfelden, hol el is temettetett. Szíve külön szekrénybe helyezve, az általa Egerben épített székesegyház sirboltjába helyeztetett el.

Az elmék ez időben kizárólag a nagy és szabadelvű átalakulás kérdéseivel foglalkoztak, melyek a legközelebbi országgyűlés napirendjét képezendették. A kormány, az eszmék gyors fejlődésének fékezésére a megyék körében, kinevezett adminisztrátoraival működött, kiknek feladatául tüzetett ki, a megyei ügykörnek hatalmi befolyása alá ragadásával, ellensúlyozni a független elemek szabadelvű és nemzeti törekvéseit, melyek az udvari politikával ellentétben állottak: s főleg oda kellett hatniok, hogy a vármegyékben a legközelebbi országgyűlésre, az adminisztratori politika hívei választassanak meg, mely célból összes hatalmi eszközeik felhasználandók voltak. A működő tényezők, a szabadelvű és nemzeti irány képviselői és harcosai, tisztában voltak, hogy a legközelebbi választásokon a hatalmi erővel kellend szembeállaniok és megküzdeniök. Kezdetét vette tehát a nagy küzdelemre az országos pártagitatio, és országos pártszervezkedés. Az adminisztratori politika hívei, gróf Széchen Antal, b. Vay Miklós, gróf Dessewffy Emil, Somsich Pál stb. vezetése alatt konservatív párt czímen, 1846. nov. 12-én Pesten tartott országos értekezleten megállapították programjokat, melylyel nyílt hadüzenet tétetett az ellenzéknek. Ez sem késett ugy a sajtó, mint egyesületi tömörülés útján megadni a választ, mig végre 1847. márczius havában Pesten tartott nagy értekezletéből szintén kibontotta az ellenzéki lobogót, melyen „a közteherviselés, törvényelőtti egyenlőség, urbériség rende-

zése, ösiség eltörlése“ mint legfőbb vezérelvek jelezték az összes kívánalmak lényegét és alapelveit, melyeknek leküzdendő akadályául a hatalmi eszközökkel rendelkező adminisztratori intézmény jelöltetett ki. Az ellenzék részéről elvei diadalra jutásának küzdelme mellett, a támadás ezen intézmény megdöntésére irányult. Az ellenzék élén gróf Teleky László, gróf Battyányi Lajos, Deák Ferencz, és Kosuth Lajos állott. Az udvari párt politikájának gróf Apponyi György kancellár volt képviselője és végrehajtója.

A küzdő táborok ily szervezkedése után végre megjelent 1847. nov. 7-én Pozsonyban tartandó országgyűlésre a királyi meghívó.

II. Vármegyénkben 1847. okt. 18-án Brezovay József főispáni helytartó elnöklete alatt tartott közgyűlésen, országgyűlési követekül egyhangu felkiáltással, az ellenzék jelöltjei: Schnee László főjegyző és Radics Miklós aljegyző választattak meg, és hat ifju választatott melléjük követ-irnokul. A két követ most is a már ismertetett esküt letette a közgyűlés színe előtt. Megyénkben — mint az utasításból is kitűnik — az országos ellenzéki párt programja diadalmaskodott. Ellenzéki követei egyhangulag választattak meg, a conservativ párt még jelöltet sem állított. A követutasítás az okt. 19-én tartott ülésben 23 pontban állapítatott meg. Általános elvül kimondatott: hogy a követek, az egyes ügyek tárgyalásánál az országgyűlésen, midőn már az egyes kérdésekre külön utasítást kérni idő nincs, a szavazástól ne tartózkodjanak, hanem az általános utasítás szellemében adják szavazatokat. Több megye átiratára, hogy a főispáni helytartók törvény elleni jogkörben hatalmaskodnak, törvény alkotása sürgettetett: hogy a főispáni jogkör, a vármegye jogköre mellett pontosan körül irassék. Az utasítások a nemzet szellemi és anyagi kívánalmait akképen írják körül: hogy a szellemi fejlődés oda irányoztassék, hogy a nemzetiség iránti közérzelem és honszeretet egy nagy nemzeti meggyőződéssé váljanak; az anyagi fejlődés által pedig oly szükséges érdekesség alkottassék, hogy a magán- vagy osztályérdekek a hon iránti közös érdek által enyésztesse el. Ennélfogva a magyar nemzet érdekében tervezett, de a mult országgyűlésen elmaradt ügyek törvénynyé emeltessenek, a népnevelés ne tekintessék magánintézménynek, hanem alkotmányos országos feladatnak; az alkotmányos jogok kitágitassanak, a királyi városok jogköre megállapításával, és a megyékben a szavazati jognak a táblabírákra és a nem nemes tisztviselőkre kiterjesztésével. A jogelőtti egyenlőség a bűnvádi eljárás reformja utján oldandó meg. A sajtó szabaddá tétes-

sék; a vallás-szabadságra a mult országgyűlés munkálatai érvényre emeltessenek. Az anyagiakra első pont az urbéri váltság ügye volt, hogy az a magánjogi térről elvonatván, országos gondoskodás tárgyává tétessék, hogy a váltság megállapítása hivatalból történjék, megjelölendő elvek és eljárási szabályzat szerint. A közteherviselés elve mondassék ki. A házi adó mindenkire arányos kulcs szerint állapitassék meg; és a megyék kiadásai országos törvénnyel szabályoztassanak. A hadi adónál a nemességre háruló banderiumok és felkelés terhe legyen irányadó. Ha a mostani strategiai viszonyok ezeket czélszerűtlenneknek igazolják és megszüntethető lenne, ennek fejében a nemesség a hadi adóba is részessé legyen. Indirect adók czélszerűen állapitassanak meg és alkotmányos kezelés alá helyezzessenek. Az anyagi fejlődés és közhitel érdekében a váltó szabályozása elégtelennek bizonyulván, az ösiség és a hitbizományok eltörlésének, és a telekkönyvek behozatalának, ugy nemzeti hitelintézet alkotmányos elvekeni alapításának szüksége kimondatott. Austria és Magyarország közötti vámok a kölcsönös érdekek figyelembe vételével szabályoztassanak és a vámviszonyokra az országgyűlés befollyása bitositassék. Az országos közlekedés és vasutépítési ügy, ugy a Tiszaszabályozás országosan rendeztessék és állapitassék meg. Az országgyűlés helye Pestre tűzessék. A papi párbér megváltására, vagy ha ez nem lehetséges, méltányosabb megállapítására tétessék intézkedés. A váltóképesség csak gyárosokra vagy bejegyzett kereskedőkre szorittassék. A sérelmek orvoslása sürgettessék. Nádorul István főherczeg választassék. Erdély egyesítése létesitessék stb.

A legutolsó pont oda utasította a követeket, hogy „az initiativa“ a rendek tábláját illetvén, a kir. propositiókon kívül semmi kész munkálatot el ne fogadjanak a kormánytól.“ A követeknek két hetenkénti jelentéstétel hagyatott meg.

III. Az 1847. nov. hó 18-án összejött országgyűlés első teendője volt a nádor választása. István főherczeg választatott nádorrá. Majd következett a rendek feliratának tárgyalása. A Konservatívek felirati javaslatát Somsich Pál, az ellenzékét Kossuth Lajos terjesztette elő, mely azután többséget is nyert az alsóházban. A felsőház azonban nem járult az itt kifejezett elvekhez, s az alsóház most az alkotmány ellenes sérelmeknek részenkénti tárgyalását kezdte meg, melyek között az ellenzék legkiválóbb sérelem-tárgya az adminisztratori kérdés, foglalkodtatta legélénkebben a rendeket. Az ellenzéknek e kér-

désben elfoglalt álláspontját, melyet főleg Kossuth Lajos formulázott legmegfelelőbben, ez ügyben most kiadott királyi leirat magyarázó és enyhítő soraival, hogy a kormány csak ott fog jövőre adminisztratorokat kinevezni, hol elkerülhetlen szüksége mutatkozik, kibékíteni és ekként a napirendről levétetni törekedett a kormánypárt; mely czélnek az ellenzék tagjai közül többen Lónyay Menyhérttel élükön meg is nyertek, ki csakugyan a leérkezett királyi leirat folytán, a nemzet aggodalmait megszüntető jelző feliratot is indítványozott. Az ellenzék tulnyomó többsége azonban, a megnyugvást az alkotmány biztosítékainak tényleges életbeléptetésétől kívánta függővé tétetni, és ez értelemben formulázta a feliratot. Elkeseredett vita után Lónyay javaslata nyert csekély többséget a konservatívek hozzájárulásával; a mi még ingerlőbben hatott a kedélyekre; midőn megérkezett a febr. 28-án kitűzött párizsi forradalom hire, mely a magyar ellenzék taktikai eljárására is döntő befolyást gyakorolt.

A párizsi forradalom hire, majd Német- és Olaszországban, ugy Bécsben és Prágában a régi absolut kormányzat megdöntésére megindult mozgalmak lelkesítő episódjai, nálunk is lökést adtak az ország közjogi különállásának alkotmányos biztosítására szolgáló követelmények határozottabb körülírására és életbeléptetésére. Az európai események közepette itt volt az ideje, hogy az ellenzék, reformtörekvéseinek összegét, a parlamentarizmus kormányzat és független felelős magyar ministerium megalkotásával biztosítsa. Márcz. 3-án terjesztette elő Kossuth Lajos erre vonatkozó indítványát, mely is az országgyűlés által egyhangulag elfogadtatott, és ő felségéhez egy küldöttség által benyújtatni határoztatott. Ennek hire az országban óriási lelkesedést keltett. Az ügyek menetére döntő befolyású bécsi forradalom, Metternich bukásával, mely maga után vonta Apponyi György gróf kancellár visszalépését is, meghozta a kedvező pillanatot, hogy az ország százados küzdelmének célja, a magyar független felelős ministerium megválasztassék. Ez alatt Pesten márczius 15-én, Petőfi és társai a pesti polgárság ezrei közepette, a szabadság nélkülözhetlen feltételeit 12 pontban szövegezvén, az ország kívánalmait gyanánt nagyszámu küldöttség vitte Pozsonyba, hova megérkezett épen a márczius 17-én kelt királyi jóváhagyó leirat is, a magyar felelős független ministerium megalkotására, mire István nádor, mint kir. helytartó, gróf Battyányi Lajost magyar miniszerelnökké nevezte ki, megbízván őt a kormány megalakításával. Ezután nyomban hozzálátott az országgyűlés az 1848. évi törvényczikkelyek megalkotásához,

melyekben a modern Magyarország és független alkotmányosságának alapjai vannak lerakva. E törvények Ferdinand király által szentesítvén, az országgyűlés is befejezte működését.

Vármegyénkben a nagy események híre, ellenállhatatlanul ragadta magával a kedélyeket. Blaskovics Gyula 2-od alispán márcz. 20-ára kisgyűlést hívott egybe, melyen bemutatta a helytartótanács márcz. 16-án kelt leiratát, hogy a censura eltöröltetik, majd Pestmegye átiratát a folyó átalakulás közben a rend és törvényes állapot fenntartására tett intézkedéseiről, hogy a megye is ez irányban tegye meg a szükséges óvó szabályokat; mire nézve a kellő utasítás megkésztetvén, a szolgabíráknak kiadatott. Majd bemutatja gr. Battyányi Lajos „nemzeti miniszerelnöknek“ márcz. 17-én kelt levelét, hogy egy független magyar felelős ministerium alakítására a nádor által megbiztatván, addig is utasítja a vármegyét a rend és nyugalom fenntartására, és ezért a hatóság felelőssé tétetik. Ennek folytán ápril 10-ére közgyűlés egybehívása határoztatott.

IV. A vármegye kebelében e közben lefolyt eseményeket, az 1848. ápril hó 10-én tartott ülésében Blaskovics Gyula 2-od alispán a nagy számmal egybegyűlt közönség előtt örömtől áradozó jelentésében, „nemzetünknek boldogabb jövőre békés uton történt átalakulásáról“ — ekképen ismerteti: „hogy a megye hű fiai élénk részvéttel viseltetnek azon nagyszerű események iránt, melyek néhány hetek alatt Párisból a polgári jogegyenlőség és szabadság gyújtófényéből légtisztító villámként kihatva, csaknem egész Európában a zsarnokok és különböző kaszták uralmát lerombolva, a magyar nemzetet is önmagának visszaadták és idegen elemektől függetlenül szabaddá varázsolták, s mindenkit a polgári szabadság és jog élvezhetésében és a közterhek arányos viselésében egyenlőkké tettek. Nincs tehát többé a törvény előtt külömbiség, nemes és nem nemes, polgár és nem polgár, földesur és jobbágy között, mindnyájan egyenlő jogu és terhű lakosai vagyunk polgári tekintetben a magyar hazának.“ Ekképen tárta elő a rövid idő alatt lefolyt korszakot alkotó esemény következményét, Blaskovics alispán. Jelenti azután, „hogy Egerben márczius 19-én a városháza udvarán tartatott egy népgyűlés, mely a pesti márczius 15-iki forradalomról értesülve, a pesti 12 pont felett tanácskozott, és Eger hű polgárai a haza és királyhoz dicső hírvöket, a forradalom első hevében is legujabb törvénytelen eljárással sem szennyezték be; sőt a polgári szabadság, személy- és vagyonsbiztonság érdekében nemzeti őrsereg felállításáról gondoskodtak.“ Majd

előadta a márcz. 20-iki közgyűlésén történeteket. Jelenti azután, hogy márcz. 23-án az egri ifjuság hevétől elragadtatva a kétfejű sasos czimereket önkénytelenül leszedte, gondoskodás történt, hogy tulcsapongó ne legyen; april 7-én pedig egy tömeg a városból a zsidókat szándékozott kiűzni, sikerült azonban ez irányban is a zavart elhárítani. Gyöngyös-Tarjánban a volt jobbágyok között communisticus mozgalom támadt, az urak földeit is elakarták foglalni, azonban a nyomban megtett erélyes intézkedésnek 18 lázító elfogatásával, megvoltak következményei, a rend helyreállott. Még egy Atkár és Halász között kőborló 10—12 főből álló rabló csapat garázdálkodásáról emlékezik a jelentés, melynek üldözésére intézkedés tétetett.

Ime rövid vázlata a nagy márcziusi napok lefolyásának a megyében. Ekkor még a ministerium megalakulva nem volt, csak gróf Battyányi Lajos ministerelnöki megbízatása volt közhírré téve, ki e minőségben, addig is, míg a kormány megalakul, főleg a rend fenntartása érdekében tette meg intézkedéseit. Márcz. 22-én kelt felhívása folytán egy központi rendőri választmány alakítatott a megyében. A ministerelnök márcz. 23-án kelt leiratával közlötte a két tábla által elfogadott és szentesítés alá felterjesztett törvényjavaslatokat a közteher viselésről, papitized és urbéri viszonyok megszüntetéséről, melyek a kedélyek megnyugtatósa végett közhírré tétettek. A Pesten alakult ministeri országos ideiglenes bizottmány márczius hó 27-én, és april 3-án kelt megkeresései nyomán, a nemzeti őrsereg szervezése is foganatba vétetett, és miután fegyver nem állott rendelkezésre, felirat intéztetett a ministerelnökhöz, hogy intézkedjék ez irányban.

E közben april 7-én királyi megerősítést nyert a Battyányi ministerium, mely szerint elnökké gróf Battyányi Lajos, belügyministerré Szemere Bertalan, pénzügyministerré Kossuth Lajos, igazságügyministerré Deák Ferencz, közlekedési ministerré Széchenyi István, honvédelmi ministerré Mészáros Lázár, földmívelési ministerré Klauzál Gábor, külügyministerré herczeg Eszterházy Pál neveztettek ki. Miután a törvények is szentesítettek, april 10-én berekesztetett az országgyűlés, és a ministerium april 14-én Budapestre tette át székhelyét. Az april 28-án tartott közgyűlésen, nagy lelkesedéssel vétetett ez tudomásul, mikor is elhatároztatott, hogy Kossuth Lajos arczképe megfestetvén, a megye termébe felfüggesztessék.¹⁾ Ugyanezen gyűlés-

¹⁾ E határozatnak az akkori viszonyok között elég nem tétetvén, foganatosítása a jövőnek van fenntartva.

ben bucsuzott el a megyétől Brezovay József volt főispáni helytartó is, ki a ministerium kinevezésével leköszönt állásáról.

V. A május 1-én tartott közgyűlésben hirdették ki a szentesített 1848-iki törvények. Nyomban intézkedés tétetett a törvény 5. cikkelye folytán az országgyűlési választások előmunkálataira. A megye 8 választókerületre osztatott fel, szolnoki, turi, abádszalóki, tiszánánai, kápolnai, fügedi, gyöngyöspatai és pétervásári választókerületekre, Eger és Gyöngyös külön választókerületeket képeztek. Megalakítatott 78 tagból a követválasztási központi választmány. A törvény 16-ik cikkelye értelmében a közigazgatásnak ideiglenes gyakorlására 315 tagból álló állandó bizottmány választatott. Ennek megválasztásával az ideiglenes rendőri választmány működése megszűnt, és a közigazgatás vezetése, törvényes hatáskörben intéztetett. Határoztatott még: hogy a bizottmány ezentul minden hó első hétköznapiján fog ülésre összejönni, vagy szükség esetében 8 nap alatt hivandó össze. Május hó 2-án volt a régi karok és rendek utolsó közgyűlése, melyet egy kegyeletes emlékekkel örökitettek meg, midőn a megye terme részére Szilváson 1848. febr. 15-én elhunyt gróf Keglevich Miklós arczképének ünnepélyes felfüggesztése megrendeltetett, ki a vármegyében a „most ünnevelt szabadságnak és reformnak ernyedetlen kitartással vezére volt, és ki viszontagságteljes hosszú évek során kifejtett küzdelmének jutalmául nem láthatta meg a hon feltámadásának hajnalát, melyet a sir éjjele rejte el előle.“ ¹⁾

1848. május 3-án tartott a törvény szerint megalakított első bizottmányi gyűlés Blaskovich 2-od alispán elnöklete alatt. E gyűlésben a közbátorság érdekében járasonként állandó törvényszékek alakitattak, és a máj. 15-iki bizottmányi ülésen az eddig 30 tagból álló csendőrség, 100-ra emeltetni határoztatott. Ugyanekkor hire kelvén azon támadásoknak, melyek ez időben Pesten a ministerium ellen intéztettek, nemcsak bizalmi felirat, hanem még az határoztatott, hogy a megyék hivassanak fel, hogy jun. 21-ére országos értekezletre jöjjenek össze Pestre, hogy „felelős kormányunk tagjai leplezetlenül szemlélhessék működésök irányában méltánylatainkat.“ Majd azon hirre, hogy a katonaság megtámadta a népet Budapesten, 2000

¹⁾ Gróf Keglevich Miklós arczképe elkészítetett s fel is függesztetett, de a szabadságharcz után eltávolitott a teremről. Blaskovich Gyula vette magához, s csak 1861-ben helyeztetett ismét vissza.

lőfegyver kéretett a nemzeti őrsereg felszerelésére.¹⁾ Jun. 12-én kelt belügyministeri leiratban, a közrend zavarók, erőszakos kitörésekre lázítók, lázadásra bujtogatók, gyilkosságok, rablások stb. ellen rögtönítélő jog ruháztatik a megyére, melynek gyakorlása a fent érintett járási törvényszékre bízott. A jun. 2-án tartott ülésben az időközben megüresedett megyei hivatalok az 1848. 17. tczikk értelmében ideiglenesen töltettek be. Almásy Pál első alispán lemondván állásáról, helyébe Blaskovich Gyula, 2-od alispánul Puky Miklós választattak meg. A főjegyzői hely üres lévén, választás útján töltetett be, megválasztatott Schnee László, aljegyzőknek: Luby István, és Erdélyi József; a tiszai járásban a leköszönt Okolicsányi helyébe főszolgabíróvá Soldos Imre, ennek helyére Kürthy Ferencz és Nagyfejeő Mátyás; a tarnai járásban alszolgabíróknak Almásy Sándor, Molnár Lajos, Biró Albert; a gyöngyösi járásban főszolgabíróvá Földváry László leköszönésével Kürthy Károly, a ki később a törvényszékhez helyeztetvén át, helyébe Isaak László; alszolgabíróvá Kürthy Antal; tiszti ügyészé pedig Lipcsey Péter választattak meg.

Május 25-én megyeszerzte küldöttségek foglalatoskodtak a haza javára önkéntes adakozások gyűjtésével. Az összes gyűjtő-ívek nem állanak rendelkezésünkre, hogy egész képét adhatnók az áldozatkészségnek, mert egyes küldöttek a gyűjtő-íveket egyenesen az adóhivatalnak adták át, hol most már azoknak nyoma sincs. Egyes feljegyzésekből tudjuk, hogy Gyöngyösről 764 frt adományképen, 570 frt kölcsönképen jött be. Ezenfelül 11 font ezüst mellett, arany- és ezüst-órák és egyéb ékszerek ajánltattak fel bor, buza élelmi szerekkel. A mátrabeli községekből 470 frt készpénz, pár ezüst darab, 40 véka buza, a tiszai községekből 175 frtot találunk egyik gyűjtő-íven, a többi járásbeli községek gyűjtő-íveit nem találjuk. Egerből csak jelentésből tudjuk, hogy egyéb adományok mellett 20 ezer frtot ajánlott fel az államnak kölcsönképen. Az egri zsidók külön adtak össze 300 frtot és 10 lat ezüstöt, 100 frtot kölcsönképen.

VI. A most szentesített törvények értelmében az első népképviselői parlamentaris országgyűlés Pesten jul. hó 2-ára tüzetett ki. A nádor, mint királyi helytartó, május 20-án kelt meghívóval hirdette azt ki, mely is a jun. 2-iki megyei közgyűlésen felolvastatván, a

¹⁾ Ez időben történt Budán, hogy az ifjuság Lederer tábornoknak macskazenét rendezni készülvén, a várba felvonult tömeget rejtett helyeikről katonaság támadta meg, a minek sokan áldozatiul estek. Erre a lapok némelyike a kormányt tehetetlenséggel vádolta, s felelősségre vonásukat követelte.

választás a már megállapított választókerületekben jun. 26-ára tüzetett ki, miután a választók összeírására törvény szerint az intézkedések szintén megtétettek. A megyei nyolcz választókerületben 14131 választó iratott össze. Nevezett napon megválasztattak: az abádi kerületben Recsky András, Lipcsey Péter ellen; a turiban Borbély Lajos, Péczeli József és Békeffy ellen; szolnokiban Graefl József, Halassy Kázmér ellen; pétervásáriban Fejér Lajos, Madarassy János ellen; fügediben Puky Miklós, Schaffner János és Molnár Lajos ellen; Kápolnaiban Pap Pál egyhangulag; tiszánaiban Németh Albert, Okolicsányi Gusztáv és Horkay Péter ellen; a pataiban történt zavarok folytán jul. 3-án volt az új választás, melyen megválasztott Gosztonyi János. Itt Horváth Mihály hatvani prépost lépett még fel, s a jun. 26-iki választásnál véres verekedés támadt, melynek folytán függesztetett fel a választás, s jul. 3-ára tüzetett ki. Egerben Csiky Sándor, Gyöngyösön Almásy Pál választottak meg. Ezek voltak megyénknek az új parlamentaris rendszer szerinti első népképviselői. Mint látjuk, az egy kápolnait kivéve, a megyei kerületekben heves párttusák jelentkeztek az első népképviselési választás alkalmával. Valamelyes elvi jelentőség azonban e választási tusában nem észlelhető.

Az első népképviselési országgyűlés jul. hó 5-én nyílt meg Pesten, mikor már az ország déli vidékén és Horvátországban a szerb és horvát ajkuak között, a reactio által szétszórt viszály üszke, a szabadságot és egyenlőséget nyújtó törvények árnyában, pusztító lángra kapott, és polgári háború veszedelmével fenyegette az országot. Hasonló mozgalom mutatkozott a felvidéken, hol Hurbán és társai lázitották a népet. Erdélyben pedig a szászok mellett az oláhok ragadtak gyilkoló fegyvert a magyarság ellen. Midőn a mindenfelől szitott polgárháborúról bizonyossá vált, hogy ez tulajdonképen a bécsi hadügyministeriumból veszi táperejét, az országgyűlés önvédelmi kötelességének érzetében jul. 11-én Kossuth indítványára 200 ezer ujonczot szavazott meg a kormány rendelkezésére.

VII. Ez alatt, a hozott törvények értelmében megyénkben is lázasan haladt előre a nemzetőrség összeírása és szervezése. Heves és K.-Szolnok vármegyében a nemzetőrség három zászlóaljra osztott. Az elsőnek székhelye volt Eger. Ebben volt egri 2052, Eger körül levő mátraalji községekből 600, a tarnajársábeli községekből 1500, összesen 4152 nemzetőr. Főparancsnoka volt Lenkey Károly, segédtszjtje Horváth László. A második zászlóalj Gyöngyös szék-

helylyel állott 1200 gyöngyösi, 200 mátraalji, 1800 gyöngyösjárásbeli és 800 tarnajárársbeli községek nemzetőreiből, összesen 4000. Főparancsnoka volt gróf Almásy Ernő, segédtsíztje Földváry Kálmán. A harmadik zászlóalj Mezőtúr székhelylyel állott a tiszai községek 3600 és 1200 turi, összesen 4800 nemzetőrből, Mesterházy István főparancsnok és Tassi Becz László segédtsízt alatt. A három zászlóalj nemzetőrsége állott összesen 12952 főből. Később 1849-ben az egész nemzetőrség két parancsnokság alá helyezetett.

Az alvidéken a szerb lázadás elnyomására jul. 13-án utasította a hadügyminister a vármegyét, hogy rögtön 3000 nemzetőr mozgósításék. Heves városa tüzetett ki az alvidékre rendelt nemzetőrség gyűllyeül, honnan jul. 30-án megindulva, Szolnokon, Kisatzon, Piroson át aug. 28-án már Járeken voltak, hol rögtönzött sáncaik mögül működtek közre Szent-Tamás ostrománál, b. Bechtold parancsnoksága alatt. Az ostrom akkor sikertelen volt, csak később 1848. decz. 18-án vétetett be, melynél báró Orczy István, vármegyénk ismert fia, hősi halálát lelte. Szent-Tamástól szept. közepén tértek vissza a nemzetőrök szülőföldjökre. A nemzetőrök lelkesedése oly nagy volt, hogy jul. 30-án, az egész vármegyei tisztkar, Blaskovich alispánnal élén, menni akart a csapattal. Ugy osztattak be, hogy a tisztkar fele része most ment el, másik fele a felváltásnál volt csatlakozandó a másik csapathoz, miután egy-egy csapat tényleges szolgálati ideje négy hétre szabatott, mi alatt egy-egy nemzetőrnek 8 pengő kr napdíj járt. Azonban ezen alakban a nemzetőri intézmény puska, kasza, vasvillával fegyverezve, minden hadi gyakorlat nélkül, a tényleges hadviselésre alkalmatlannak mutatkozott. Gróf Battyáni minis-terelnök aug. 13-án kiadott rendeletében önkénytesen ajánlkozó erős egyénekből begyakorlandó nemzetőri haderő alkotására adott utasítást, mely a háboru befejezéseig tartó szolgálatban a rendes katona csapatokkal egyenlő fegyelem alá volt rendelendő. Ily csapat kiállítása 600 főben állapitatott meg a megyében, mely aztán az alvi-dékre vonult nemzetőröket felváltaná. Ezen országosan szervezett mozgó nemzetőrség parancsnokául kinevezettek: a tiszáninneni kerületben Görgey Arthur, a dunáninneniben Ivánka Imre, a dunántuliban Kosztolányi Móricz, a tiszántuliban Máriásy János. A vármegye 600 főnyi csapata kiállítási idejeül okt. 10-ike ugy tüzetett ki, hogy akkor már a Szolnokon időző Görgey rendelkezésére bocsátassék.

NEGYVENEDIK FEJEZET.

I. A honvédség szervezése vármegyénkben. A 26-ik zászlóalj alakítása. Az első honvédek. II. A honvédelmi bizottmány szervezése, élén Kossuth Lajossal. A Batyáni ministerium leköszönése. A végleges szakítás, Ferdinand király leköszönésével a trónról. Ferencz József trónutól fellépte 1848. decz. 2. III. Schliek Galliezia, Windischgrätz Bécs felől törnek az országba. A nemzetőrség és önkéntes csapatok mozgósítása Kassa felé. A megyei kormánybiztosok. A A kormány és országgyűlés Budapestről Debreczenbe vonul. Schulczig osztrák tábornok megszállja Hatvant, 1849. jan. 20. IV. A vármegye időközi tisztviselő választásai. Puky Miklós első alispánná választatik. Az ellenség közeledésével a megye Tisza-Füredre költözik át 1849. jan. 29. Puky komáromi kormánybiztossá nevezetvén, a megye kormányzatát Halasy Gáspár másod alispán vezeti. V. A nagy hadi működés megyénk határában. A kápolnai és szolnoki csaták. VI. Az ellenség megszállja Egervárosát. A magyar hadsereg felvonulása a tiszai vonalon. Windischgrätz visszahúzódik. Kossuth Egerben márcz. 30-án. A döntő isaszegi és gödöllői csaták. A függetlenségi nyilatkozat april 14-én.

I. Az országgyűlés és a magyar ministerium az 1848-iki nyár folyamán a reactio által felszított polgárháboru veszélyeivel szemben, sietett az önvédelem eszközei felhasználásával az ország állami biztonságát megvédelmezni. E közben az események rohamosan haladtak előre. Az olasz háboru elnyomására kívánt hadi segély nagy izgalmat okozott az országgyűlésen. A dinastia olasz tartományai az egyseges Olaszországhoz való csatlakozás végett fellázadtak, s ez kétségtelen rokonszenvvel találkozott a magyar közvéleményben. A megyék között is élénken vitattatott az ügy. Vármegyénk a jun. 3-iki közgyűlésen Szeged sz. kir. város átirata folytán a ministeriumhoz felirt, hogy Velencze, Lombardia az osztrák uralom alól szabaddá tétessék, az aldunai tartományok mentessenek fel a török uralom alól, a lengyelek függetlensége állitassék helyre.

A bonyolódó viszonyok folytán az országgyűlés Kossuth indítványára a 200 ezer ujonczot megszavazván, a szept. 16-iki vármegyei bizottmányi gyűlésen, „a haza felett megnehezült rendkívüli veszély elhárításának sürgőssége a honfi karoknak felfegyverzését önfentartási kötelességül parancsolván,“ — a toborzás foganatba vétetni határoztatott. A szept. 19-én kelt minisiterelnöki rendelet szerint, a a hadsereg az önkényszeresség eszméje alapján lévén kiegészítendő, vármegyénknek akkor 288417-re tett lélekszámához képest, 127 lélekre két ujonczot számítva, 4542 honvédet kellett kiállitani. 1849 május havában történt összeszámolás szerint ez ideig 3561 honvéd állitott ki. Vármegyénkben Eger székhelylyel a heves-bihari 26-ik honvédzászlóalj volt kiállitás és felszerelésre beosztva, melynek őrnagyául Andrásy János nevezetett ki. 1848. decz. hóban az első és második zászlóalj 1200—1200 fővel, összesen 2400 honvéd volt már rendelkezés alatt. A zászlóalj fáradhatlan szervezőjeül Kajdácsy Antal

főhatalmag örökítetik meg a megyei jegyzőkönyvben, a ki ezen érdemeért századossá kineveztetni ajánltatott. A vármegyében, mint fent kifejezve van, az önkényszerűség alapján a toborzás megkezdetvén, a megyei jegyzőkönyvben megörökítetnek az első önkéntesek is: Csernyus Lőrincz, Beniczky Ede, Szabó Kálmán, Goth Vilmos, Szabó Imre, Hellebronth Pál, Lefevre János, Goth Károly, Gazdag Imre, Kürthy Sándor, Nékám Alajos, Nagyfejeő Béla, Lefevre Antal, Perlesz István, Kis István, Szabó Lajos, Szadeczky Károly, Makovszky István, Kovács Elek, Dézsi Antal, Bordács Imre, Kovács József, Navratil József, Treisz János, Nyilas Mihály, Kovács Endre, Nagy János, Hám Antal, kik egyuttal mindnyájan altiszti rangra emeltetni ajánltattak.

Az események most már rohamosan fejlődtek a teljes szakadás felé. Az alvidéki szerb lázadást követte a felvidéken megindított izgatás a tótok, Erdélyben a szászok és oláhok testvérharczára; majd a horvát részeken a horvátok felfegyverzése indítatott meg. Az országban levő rendes katonaság parancsnokainak kétes magavi-selete, s kapott utasításaik szelleme csak növelte a zavart. Végre Jellasic fellépése, horvát bánná kineveztetése, s az országba törése, letépte a kétes helyzet fátyolát. Az országgyűlés szept. 4. és 5-én tartott ülésében beható tárgyalás alá vette a helyzetet, s egy küldöttség választatott, hogy ő felsége elé járuljon, kérje fel: hogy az országban levő hadcsapatokat a magyar kormány iránti köteles engedelmességre utasítsa, s hogy ő felsége személyesen jöjjön le az országba, hogy ezzel vége szakitassék a király nevével üzött alattomos nemzetellenes játéknak és izgatásnak. A küldöttség Bécsben ő felsége előtt megjelent, s tolmácsolta az országos kívánalmakat. A király egészségi állapotával menté ki, hogy az országba most nem jöhet. A küldöttség Bécsben még sajnosabb tapasztalatokra is jutott. A szintén ott időző ministerek, az országgyűlés által időközben hozott törvényeket is előterjesztették ő felségének szentesítés végett. A ministerek hasztalan várták a király válaszát, még csak meg sem hallgatattak előterjesztéseikre. Gróf Battyányi Lajos miniszerelnök a mellőzés által szenvedett sérelem folytán, miniszerelnöki állásáról lemondását benyújtotta. István nádor nem késett annak elfogadásával, s egy minden miniszeri ellenjegyzés nélkül kelt leiratban tudatta: hogy az egész magyar kormány lemondását elfogadja, és az összes végrehajtó hatalmat saját kezébe összpontosítja. E szokatlan intézkedést tartalmazó leirat rendkívüli izgatottságot keltett. A Bécsből ezen sajnos

tények folytán minden eredmény nélkül visszaérkezett küldöttség, jelentést tett az országgyűlésnek az aggasztó viszonyokról. Ez időben az olasz felkelés már részben elnyomatott, s az itt lefoglalt osztrák haderő Magyarország ellen volt rendelkezhető. A bécsi udvari párt, mely akkor egyszerűen csak kamarillának nevezetett, kibontá zászlóját. Jellasich egyszerűen „Ferdinand“ királyi aláírással horvát bánná nevezetett ki, s ez nem késett a horvát végvidéki őrséggel egyszerűen betörni az országba. Jellasich azonban csúf vereséggel volt kénytelen futni az országból, horvát fegyveresei tömegesen foglyul estek, és ezek egy része, mintegy 769 Egerbe belebezattatott okt. hó elsején. Mindezek megtörténtével az országgyűlés, önvédelmének kötelességérzetétől vezettetve, felhívta a kormányt, hogy daczára a nádori leiratnak, maradjon helyén, egyszersmind a honvédelem szervezését elősegítő honvédelmi bizottmány alakítását határozta el.

Majd következett az újabb meglepetés. Ferdinand király aláírásával szept. 25-én gróf Lamberg teljhatalmu biztossá nevezetett ki, az egész magyar alkotmány felfüggesztésével; s mint ilyen le is jött Budára, hogy átvegye a megszüntetett alkotmányosság felett, az összes hatalmat. Lamberg Budáról Pestre átszállása idejében a nép dühének esett áldozatául. Ekkor Jellasich Ferdinand király által teljhatalmu kir. helytartónak, majd okt. 3-án báró Récsey Ádám magyar miniszerelnökké nevezetett ki, az országgyűlés feloszlásával, és minden eddigi intézkedés törvénytelennek nyilvánításával. Mindezekre gróf Battyányi Lajos miniszerelnök végleg leköszönt. Ekkor már az ország ügyeit Kossuth Lajos elnöklete alatt működő teljhatalmu honvédelmi bizottmány vezette. Hevesvármegye nov. 2-án tartott bizottmányi gyűlésén hirdettetett ki a képviselőház okt. 5. és 8-án kelt határozata, hogy az ország kormányzata Kossuth Lajos elnöklete alatt teljhatalmu honvédelmi bizottmány kezébe tétetett le. Ezen kollegialis kormányzat vezetése alatt maradt az ország az 1849. évi april 14-én kihirdetett függetlenségi nyilatkozatig, mikor is, Kossuth Lajos mint országkormányzó által kinevezett felelős miniszerium vette át az ügyek vezetését. Ezen év decz. 2-án annyiba bonyolódott a helyzet, hogy Ferdinand király leköszönvén a trónról, Ferencz József mint koronaörökös vette át az uralkodást, kinek ezt tudató kiáltványára az országgyűlés válaszolt, felbiván az országot, hogy csak az országgyűlés és honvédelmi bizottmány által kihirdetett kormányt ismerje el törvényes vezetőjének.

III. Ekkor már a levert bécsi forradalom után, herczeg Windischgrätz, mint az összes hadsereg főparancsnoka Bécs felől, gróf Schlik altábornagy pedig Gallicziából betört az országba. A felső tiszai vidék védelmére hadi élelmezési biztosul báró Vay Alajos, Hevesmegyébe Almásy Pál neveztettek ki.

Irányi Dániel kormánybiztos 1848. decz. 7-én kelt levelével tudatja a megyével, hogy gróf Schlick vezérlete alatt 9—10 ezer főnyi ellenséges sereg az országba tört, Bártfát elfoglalta; felhívja a megyét, hogy mennél gyorsabban, kiállítandó seregét Kassa alá Pulszky Sándor ezredes-parancsnok rendelkezésére küldje. A decz. 9-iki ülésben rögtön mozgósítatott a nemzetőrség második negyede, 3000 ember, hogy 19-én Beniczky Attila őrnagy vezetése alatt Miskolcznak Kassa alá menjen, miről Irányi értesített. Ugyanekkor Egerben Gáhy József városi kapitány nyert felhatalmazást a megyétől, hogy szintén a felvidékre menő szabad csapatot alakíthasson. Ugyanekkor vétetett örvendetes tudomásul, hogy Almásy Pál és Reesky András kormánybiztosoknak neveztettek ki. Elrendeltetett az is, hogy nyomban 800 főnyi lovascsapat szerveztessék, nyolczheti szolgálatra, és ezt a községek arányszerint állítsák ki.

Egerben ez időben az ugynevezett Trinitarius ódon templomban, mely a szerzetnek 1782-ben történt megszüntetésével, a melléje csatolt zárdai épülettel együtt kincstári birtokba vétetett, s ma is kincstári tulajdont képez, Jellasich hadtestéből mintegy 760 főből álló horvát hadi fogoly volt szállásolva. Ezek okt. hó elején szállitattak Egerbe. Most hogy Schlick felvidéki betörése hírül jött, sürgőssé vált Egerből való elvitelök. Utnak is inditattak nyomban Gyöngyösre, hol decz. végeig időztek, mignem 1849. jan. folyamán hazájokba bocsátattak.

A felvidéki betörés hírére, decz. 9-én „a haza vészes helyzetét tekintve, a honvédelmet érdeklő s rögtön intézkedést igénylő ügyek“ végzésére egy állandó bizottság választatott.

Az 1848. év december elején, Bécsfelől szintén gyülekezett a fenyegető vész a hazára. Windischgrätz herczeg nyomult elő Pest felé, onnan pedig megyénket fenyegette a megszállás Hatvan irányában. Az új év első napján a kormány Debreczenbe huzódott. Oda ment át az országgyűlés is. Az általános népfelkelés szervezése tehát elrendeltetett. Megyénk népfelkelési kormánybiztosává Pap Pál képviselő neveztetett ki. 1849. jan. 21-én tárgyalatott Szemere Bertalan

kormánybiztos felhívása a népfelkelők felfegyverzésére. Azonban ekkor már Windischgrätz serege rohamosan haladt előre, Pestet megszállva, előhada Hatvan felé sietett s jan. 20-án Hatvan elfoglaltatott. Tudósítatott úgy Szemere mint Pap Pál, hogy az ellenség a megye határát átlépte, és így itt már, főleg fegyver hiányában a felkelés szervezése lehetetlen. Mátyus kerületi országos biztos aláírásával Hatvanban jan. 20-án kelt levél kézbesített Egerben az alispánnak, hogy „cs. kir. altábornagy Schulczig Ferencz ur a megye kebelében megszállván egy hadosztálylyal, mint annak élelmezési biztosa melléli a hadvezéri rendeletet pontos ahhoz tartás végett.“ Biztosítja a nemes megye közönséget Schulczig osztrák altábornagy, hogy a hadsereg barátságos békés szellemben bevonulván, a magyar nemzetiséget legkevesbé fogja megszorítani, csak a közcsend és rendet állítja helyre, és a felizgatott kedélyeket csillapítja le. Schulczig levele mellett Windischgrätz herczeg proclamatióját kihirdetés végett közli még Mátyus, és felhívja a vármegyei tisztikart, „hogy helyén maradjon, az érkező csapatokat fogadják, élelmezéséről gondoskodjanak, a ki ezt nem teljesíti, mint lázadó kezeltetik, tehát az Egerben létező tisztikar hódolatát küldje be; örködjenek, hogy a lázadó kormány a sóhivataloknál semmiféle pénzt ki ne vegyen, és ezért vagyonaikkal felelősek; a nemzetőrök lefegyvereztessenek, a fegyverek a katonai parancsnokságnak átadassanak; a lázadó kormánytól jövő levelek lefoglaltassanak és kézbesítsenek.“ Jan. 21-én már Gyöngyösről tudatja Schulczig, hogy bevonult és a helyén nem talált Kürthy Károly szolgabíró javait zár alá vette. Gyöngyösre érkezvén Schulczig hadosztályával, a városra „annak felgyújtása és leágyuztatása terhe alatt“ 5000 részlet kenyér és 550 akó bor kiállítását rendelte meg, hogy jan. 23-án szekerekre rakva, a tovább vonuló sereg után szállíttassék. Schulczig akkor lassu menetben Kápolna felé folytatta előnyomulását.

IV. 1849. jan. 29-én még Egerben tartott közgyűlésben jelentette Halasy Gáspár II-od alispán, hogy a vármegye határát és székhelyét Egervárosát is az ellenség megszállással fenyegette, utasítottak a tisztviselők, hogy az ellenségnek semmiféle szolgálatot ne teljesítsenek. Febr. 9-én a megszállás már oly közel volt, hogy intézkedés tétetett a megyei administrációnak Tisza-Füredre való áttételére, melynek folytán egy levéltárnok és a várnagy kivételével, az egész megye nyomban meg is indult, úgy hogy febr. 14-én már Tisza-Füreden tartatott meg a bizottmányi gyűlés.

A vármegye tisztkara körében az 1848. év végén történt lemondások folytán, 1849. jan. 3-án Egerben tartott bizottmányi ülésen töltettek be a megüresedett helyek. Blaskovich Gyula végképen visszalépven, első alispánná azon ülésben Puky Miklós, második alispánná Halasy Gáspár, ennek helyébe tarnajárási főszolgabíróvá Almásy Sándor, a Mátrajárásban a leköszönt Almásy László helyébe Balázsovcics József választattak meg. Puky Miklós, a ki mint alispán megyei kormánybiztossá is kineveztetett, febr. 5-én Komárom várába küldetett kormánybiztosnak, és helyébe e minőségben Repeczky Ferencz neveztetett ki. A vármegye élén, most már annak 2-od alispánja Halasy Gáspár maradt kormányzóul.

Ez időben már — mint láttuk — Windischgrätz herczeg, „mint az összes császári és kir. hadak fővezére“ benyomult az országba, hogy azt fegyveres erővel meghódolásra kényszerítse, és mint kiáltványaiban is jellemző, „az anarchikus izgatások által megbuktatott uralkodást“ helyreállítsa. Visszautasított minden egyezkedési kísérletet, az ismert kijelentésével „mit rebellen handle ich nicht“ — a koczka el volt vetve; feltétlen meghódolás, vagy önvédelem állott a nemzet előtt. A nemzet az utóbbi eszközt választotta. Kossuth óriási erővel rendezé az önvédelem eszközeit. A magyar hadsereg, mely mint a földből nőtt elő, a névtelen félistenek ezreit mutatta már fel; csak egységes vezérlete hiányzott még, hogy megmérkőzzék Windischgrätz és a vele egyesülni törekvő Schlick tábornagy osztrák zsoldosaival. Az idő erre is közeledett. 1849. febr. hóban Dembinszky neveztetett ki az összes magyar hadsereg fővezérévé, és ezzel következett a nagy hadi actio. Vármegyénk területén ment végbe az első nagy mérkőzés, midőn a magyar hadsereg, a maga egészében dicsőségesen ment át az első tűzpróbán, a gyöngyös-egri országot mentén a Tarnafolyam mellett vívott kápolnai nagy csatában.

Láttuk, hogy jan. 21-én Gyöngyösre vonult be Windischgrätz előhalada Schulczig tábornagygyal élén. Schulczig Kápolna felé vonult innen. Jan. 23-án történt Gyöngyösön, hogy a szintén elvonult vértess-ezred ezredese Montecucoli, hátra maradt és később akarta követni ezredét kocsin. A Mezőkövesd körül szállásolt magyar sereg huszár előőrseiből 8 ember, e napon egész Gyöngyösig ment, hol is a szélső háznál tudakozódván, hogy van-e itt ellenség, azon hirre, hogy csak most vonultak ki innen, és ezredesök még itt van, rögtön benyargaltak, és a vendéglő bejáratát elfoglalva, a káplár két huszárral benyitott az ezredes szobájába és tisztelegve hogy: „jelentem alásson

ezredes ur, foglyom“ — az ezredet letartóztatták. Ugyanakkor az oda sereglett nép felhívására, hogy a város kapitánya is sárga-fekete érzelmű ember, a huszárok ezt is elfogták, és az ezredessel együtt kocsin Mezőkövesdre szállították.¹⁾ Ezen esetért febr. 10-én állott boszút a városon az osztrák sereg, mikor is Babarczy Antal császári biztossal mintegy 1500 főnyi csapat szállotta meg a város házáat,²⁾ és Windischgrätz rendeletéből „gróf Montecucoli ezredesnek Gyöngyösről 8 honvéd által elfogatása és gyáván elvitetni engedése végett“ a városra fele részben ezüst, fele részben bankjegyben fizetendő 50 ezer frt sarczot vetett, a város összelövetése fenyegetése mellett. A város mentegetődött a huszárcsíny végett, végre 23 ezer frttal megelégedve, 12-én Hatvan felé vonultak. Néhány huszár vetődött ekkor ismét a városba, kik fellázítván a népet, mindenféle szuró- és vágóeszközökkel fegyverezve rohantak az elvonult csapat után, mely a lárma hallatára 13-án visszafordult, megszállotta a várost; és miután Schneider alezredes a lakosokat lefegyverezte, szabad rablást engedtetett katonáinak, kik a lakosok által bőségesen megvendégeltetve, nem vették igénybe a barbár engedélyt.³⁾

1849. év január hó végén és febr. első felében, a felvidéken és Tiszamentén szervezkedett magyar hadtesteknek végre egységes vezetés alá összpontosítása febr. hó elején megtörténvén: a Hatvan, Pest között táborozó osztrák csapatoknak Schlick felvidéki osztályával leendő egyesülése is sürgősen elrendeltetett.

Febr. hó közepén, az osztrák csapatok egész Kompoltig nyomultak előre, mikor is észrevevén a magyar hadsereg zömének Maklár, Szihalom, Mezőkövesd felé vonulását, Windischgrätz parancsára febr. 18-án Hatvan felé huzódtak vissza, Kompolton hagyva gróf Auersperg két század vasasát, előörsül. E napon Dessewffy hadosztályának egy huszár-csapata, reggel 5 1/2 órakor megrohanta Kompolton az ott alvó és mitsem sejtő vértés előcsapatot, és kegyetlenül lakaszabolták legnagyobb részét, 50 halottat és 35 foglyot ejtve. E huszárvágás keresztül vitelében a helyszínén jártas gróf Wartensleben Ágoston őrnagyot illette az oroszlánrész — mint ezt a hivatalos jelentés is kiemelte.

A magyar hadseregnek az eger-gyöngyösi országut irányában történt összpontosítására, Windischgrätz herczeg is elrendelte seregének támadó előnyomulását szintén e vonal mentén, még pedig oly terve-

¹⁾ Lásd Magyarország függetlenségi harca. Gelieh Rikhard II. k. 301 l.

²⁾ Gyöngyös Itárában levő okmányok után.

zettel: hogy ő maga febr. 26-án Kápolnát, Schlick csapata pedig Pétervásáráról Egervárosát szállja meg. Ez volt az osztrákok haditerve. E napot megelőzőleg azonban a magyar hadsereg már felvonult az eger-gyöngyösi országut és Tarnafolyam mentén; és pedig Szekulics osztálya Kaál és Kompoltot, Máriásy hadosztálya Kápolnát, Pöltenbergé Debrőt, Dessewffyé Verpelétet a siroki völgy felől fenyegető Schlick ellen tartották megszállva, míg Schulez hadosztálya az eger-baktai vonalon őrködött, Aulich, Guyon és Kmetty Maklár, Mezőkövesd, Ábrányánál, Hertelendy Poroszlónál táboroztak. Mintegy 38000 ember volt ekképen magyar részről hadba állítva. A főhadszállás Egerben volt, hol Dembinszky, Görgey, Klapka is találkoztak, és itt készíték a nagy hadi mérkőzésre a felvonulási tervzeteket. Az osztrák sereg Árokszállás és Gyöngyösről indult 26-án reggel Kápolna irányába, Schlick csapata pedig Pétervásáráról a siroki völgyön át Verpeléthnek igyekezett Windischgrätzcel az összeköttetést létre hozni.¹⁾ Két napi heves harc után febr. 28-án az egész magyar hadsereg visszavonult az eger-gyöngyösi utvonalról és Eger, Maklár, Füzes-Abony irányba ütöttek táborn. Schlick Verpeléthen át létre hozta az összeköttetést Windischgrätzcel. Miután e vonalon az osztrákok újabb támadása visszaveretett, a magyarok márcz. 1-én Farnos, Szent-István, Ivánka, Poroszló irányába foglaltak újabb állást, honnan 2-án a poroszló-füredi töltésen és hidon át Tisza-Füredre, tehát a Tisza tulsó oldalára huzódtak, az első nagy csatát habár nem győzelemmel, de nem is megverten vívott sereggel. Windischgrätz herczeg azonban az eredményt tulbecsülve, mint az ország leveretését jelentette Bécsbe, melynek következménye lett, hogy márczius 4-én kihirdettetett a birodalmi szervezetre vonatkozó patens, mely szerint Magyarország, mint meghódított tartomány a birodalomba kebeleztetik. Megtörtént tehát ez oldalról a végzetes lépés.

A magyar hadseregnek az eger-gyöngyösi uton rendelt felvonulásával egyidejűleg volt tervezve a Szolnokot megszállva tartó osztrák sereg megtámadása. De ez csak márcz. 5-én történt meg, Damjanich és Vécsey hadosztályai által végrehajtva, oly fényes fegyvertényssel, hogy ha ez a kápolnai csata idejében történik, mint Rüstow meg-

¹⁾ A nagy csata részletes leírását Rüstow Geschichte des ung. Insurrections-Krieges I. rész 278—285 l. Gelich Rikhard Magy. Függelk. Harca II. k. 394—400 l. közli. Az egervárosi tanács jegyzőkönyve szerint febr. 26-án az egri nemzetőrség a baktai és szarvaskői szorosnál őrködtek; de Schlick itt nem jelentkezett. Febr. 27-én Klapka tábora részére 5000 részlet kenyert és szalonnát száítottak. Ekkor a városi pénztár Mezőkövesdre vitetett el.

jegyzi, Windischgrätz egész hadseregére a kápolnai vonalon, végzetessé lett volna, és a márczius 4-iki patens, nem jött volna világra. Damjanich hőstette, a szolnoki győzelem, a magyar hadsereg első nagy diadala, tönkretette a fenhéjázó Windischgrätz egész eddigi hírnevét, és erre alapított szerencsáját. A magyar hadsereg fényesen sikerült tűzpróbája tehát, a kápolnai és szolnoki csatatéren, történelmünk e nevezetes mozzanata, teljesen Heves és K.-Szolnok vármegyék területén folyt le.

VI. A kápolnai csata után vármegyénk tiszáninneri része Windischgrätz serege által elárasztva, az osztrákok által tartatott megszállva. A megyei hatóság Tisza-Füreden folytatta ez alatt működését. A márcz. 6-án tartott bizottmányi ülésen jelentetett, hogy az ellenség Egervárosát megszállotta, megsarczolta, oda új tisztikart nevezett ki, és ennek élére polgármesterül Scheidl Adolf nyugalmazott őrnagy helyezettett, egyesek javai zár alá vették. Ezen üléstől meghagyatott Almásy Sándor főszolgabírónak, hogy megsemmisítvén az ellenség minden intézkedését, szigorú vizsgálatot tartson, és a kik az ellenségnek szolgálatot tettek, állítsa rögtönítelő bíróság elé. Az osztrákok márcz. 1-én gróf Török őrnagy vezetése alatt szállották meg Egervárosát, és 35 ezer frt sarcot vetettek a városra. A várban lobogó nagy nemzeti zászlót, mely vastag czölöpön volt a földbe erősítve, vérteseivel vágatta ki, miután városbeli nem vállalkozott e munkára. Egerből márcz. 13-án huzódtak ki az osztrákok, és e napon az általok kinevezett polgármester öngyilkossá lett. A szolnoki csata után ugyanis, az érintetlen és győztes magyar hadsereg nyomban megkezdette nagy felvonulását a tiszáninneri hadi műveletre. Görgey márcz. 9-én Tokajba, innen Miskolcra ment hadtestével, márcz. 18-án már Mezőkövesd és Szihalom alatt, 20-án Bessenyő és Erdőtelken táborozott, úgy hogy márcz. 30-án az egergyöngyösi országut már ismét a magyar hadsereg által volt megszállva s ezzel vármegyénk területe, az osztrák foglalás alól mentessé lett. Dembinszky helyett most Vetter vezette a magyar hadsereg felett a fővezérletet. E napokban azonban súlyosan megbetegedett, mire Kossuth Lajos, a ki márcz. 28-án Tisza-Füreden időzött, 30-án Egerbe jött, hogy a következő hadműveleteket megállapítsa. Itt folytatott tanácskozásból folyólag bizta meg Görgeyt a főhadparancsnoksággal.

Kossuth Lajosnak Egerben márczius 30-án történt megjelenése az egri népnek vele született, ősi hazafias érzelmei páratlan megnyilatkozására adott alkalmat. E nap alkonyán nemcsak a polgárság,

de a tanuló ifjuság és az egri nők külön-külön csoportban, égő fákkal felvonulva, a lelkesedés fenséges manifestációjával fejezték ki a haza iránti áldozatkészségüket, úgy hogy a nagy hazafi az üdvözlő szónoklatokra mélyen meghatva fejezte ki: „itt nem hirdetni, itt csak tanulni lehet a hazafiságot.“

Ez időben, ápril 1-én a támadó osztrák sereg előhada Hatvan alatt, zöme Gyöngyösön és vidékén táborozott. Hatvant Schlick tartotta megszállva, mire ápril 2-án Gáspár és Pöltenberg hadosztálya heves támadással Hatvanból kiűzte az osztrákokat, kik Aszód és Bagi felé húzódtak vissza. Ezután következett ápril 5-én a döntő isaszegi és gödöllői csata, melynek következménye lett Windischgrätz gyors visszavonulása, és a magyar hadak feltétlen győzelme az osztrák hadsereg felett. A magyar hadsereg fényes fegyvertényei már magok is nyomós válaszul szolgáltak a márczius 4-én kihirdetett bécsi patensre, melylyel az ország összes közjogi biztosítékai, a törvényes alkotmányokkal együtt elkoboztattak. Majd következett ápril 14-én a debreczeni országgyűlés függetlenségi nyilatkozata, hogy a Habsburg-ház Magyarországra nézve, trónvesztettnek jelentetik ki.

A képviselőház ápril 14-én Debreczenben tartott ülése nem a szokott helyen, hanem kivételesen a reform. nagy templomban folyt le. Az ülés elején indítványoztatott, hogy a mai tárgy nagy fontosságánál fogva, az ülés folytatása a nagy templom tágas helyiségében történjék. A templom már akkor zsúfolva volt hallgatósággal. A képviselők ennek folytán átmentek a templomba, hol az első padsorokat foglalták el. Kossuth ekkor, a magyar hadsereg fényes fegyvertényeit és győzelmeit elsorolván, rátért a márcz. 4-iki bécsi manifestumra, melyben Magyarország nemzeti léte eltörlöttnek mondatik ki, s ezen eljárással szemben a jog és igazság alapelvén, a méltatlan sérelmek és szenvedésekre utalva indítványozta: hogy Magyarország Erdélyvel és hozzátartozó országokkal teljesen függetlennek, a habsburg-lotharingiai ház a magyar kir. trónról száműzöttnek mondassék ki; s azután, míg az ország kormányformája megállapítva nem lesz, az eddigi collegialis rendszerben működő honvédelmi bizottmány helyett, felelős ministerium szerveztessék, melynek elfogadásával, Kossuth Lajos „a magyar álladalom kormányzó elnökévé kikiáltatván,“ a felelős ministerium megalakítására utasítatott. Ezen nevezetes ülés einöki tisztét Almásy Pál vármegyénk egyik országgyűlési képviselője vezette. Maga, a függetlenségi nyilatkozat az ápril 19-iki ülésen állapítatott meg.

NEGYVENEDIK FEJEZET.

I. A vármegye visszatér Egerbe april közepén. A függetlenségi nyilatkozat kihirdetése. Blaskovich Gyula megyei főispánná nevezetik ki. Az 1849-iki tisztikar. Damjanich szolnoki képviselővé választatik. II. Kossuth Lajos ország-kormányzó és az új ministerium. III. Az oroszok betörnek az országba. A vármegye intézkedései jun. 26-án. Népfelkelési kísérletek. A megye Szolnokra vonul. IV. A vármegye utolsó intézkedései, és utolsó gyűlése Dévaványán. V. A fegyverletétel utáni rémes napok.

A magyar hadsereg fényes fegyvertényei után, Windischgrätz hadai teljes visszavonulásával az ország határa felé, a vármegye Tisza-Füredről april közepén tért vissza Egerbe, hol 26-án tartatott az első bizottmányi gyűlés. E gyűlésen hirdettetett ki az april 14-iki függetlenségi nyilatkozat Halasy Gáspár másod alispán elnöklete alatt, — mint jegyzőkönyvileg kifejeztetik — nagy lelkesedés között, külön küldöttségek választattak, hogy megyszerte élőszóval hirdessék ki a nép között; az egyházi hatóság is felhivatott, hogy utasitassanak a lelkészek annak a szószékről való hirdetésére. Ugyanekkor Kossuth Lajos kormányzóhoz üdvözlő felirat határozottatott, „hogy a nemzetgyűlés megtörve a habsburg-lotharingiai ház hosszú századokon reánk nehezedeő rablánczát, függetlenné és szabaddá tette hazánkat.“

A vármegyének ez ideig főispánja nem volt; máj. 16-án Blaskovich Gyula kinevezetvén, a jun. 2-án tartott bizottmányi gyűlésen iktattatott be főispáni székébe.

Időközökben is történvén változás, 1849. jul. hóban a megye főbb tisztikara ezekből állott, kik a vármegye megszűnéseig működtek: főispán Blaskovich Gyula, első alispán Puky Miklós, a ki azonban állandólag kormánybiztosi minőségben Komárom várában tartózkodott; másod alispán Halasy Gáspár, főjegyző Schnee László, főügyész Berecz Ferencz, főszolgabírák Isaák László, Almásy Sándor, Soldos Imre, Balázsovcics József, alszolgabírák: Szana Zsigmond, Barát József, Kudelka Alajos, Keller Miklós, Imrey András, Szabó Károly, Majzik Viktor, Kürthy Ferencz, Kürthy Antal, Szekerka Miklós, Nagyfejeő Mátyás, Alexy Mihály. 1849. jul. 8-án Szolnokon tartott ülésben alispáni helyettesül Halasy Gábor akadályoztatása esetére Csiky Sándor választatott meg.

1849-ben a vármegyei képviselők sorában is változás állott be. A szolnoki kerület képviselője Graeff József leköszönt, april 28-án új választásra hivatott fel a megye. A választás napja jun. 18-ára tűzetett ki, mikor is Lipcsey Péter elnöklete alatt 425 szavazatból 390 Damjanich tábornokra, „a dicsőséges szolnoki győzelem ünnepelt-

jére,“ 27 Graeffl Ignácra esvén, 363 többséggel Damjanich választott meg képviselővé.

II. Az april 14-iki függetlenségi nyilatkozat után az ország kormányzásával az országgyűlés által mint kormányzó-elnök Kossuth Lajos bízott meg, ki is május 2-án megalapította a kormányt következőképen: A ministeri tanács elnökévé és belügyministerré kinevezte Szemere Bertalant, külügyministerré gróf Battyányi Kázmért, pénzügyministerré Duschek Ferenczet, közlekedési ministerré Csányi Lászlót, vallás és közoktatási ministerré Horváth Mihályt, igazságügy-ministerré Vukovics Sebőt. A kereskedelmi minister kinevezése későbbre halasztatott. Majd május 20-án az országgyűlésen 50 ezer ujoncz kiállítása szavaztatván meg, ebből 1191 fő volt népszám arányában a megyére esedékes. Május 21-én, Budavára is visszavétetvén, az osztrák sereg visszavonulása az országból, a magyar hadak győzelmének fényes sikerét igazolta. Erre következett Oroszország segély-seregének mozgósítása, s miután a visszavonult osztrák hadsereg főparancsnoksága máj. 30-án Haynaura ruháztatott, a Kárpátokon át jun. 4-én átkelt gróf Paskievits vezérlete alatt az orosz hadsereg zöme; jun. 19-én már Kassát szállották meg, jul. 5-én Miskolczon át 7-én Egerbe, 9-én Kápolnára, 11-én Gyöngyösre vonultak.

III. A junius 26-án Egerben Blaskovich főispán elnöklete alatt tartott közgyűlésen szomorú események jelentettek, hogy a lengyel határszélek felől betört a muszka ellenség, seregünket Miskolczig nyomta vissza, a helyzet bizonytalan, úgy hogy a bizottmány állandóvá jelentetett ki, és egy küldött menesztetett Miskolczra, hogy ott Dessewffy Arisztid és Visovszky tábornokoknál tájékozódjék a helyzet felől; ki is 27-én visszajövéen jelentette, hogy 25—30 ezer orosz had közeleg gyorsan nyomulva előre. A muszka hadsereg ellen már előre hirdetett keresztes háboru folytatására, és a népfelkelés rendezésére nyomban küldöttségek választattak, és a megye működési helyéül, a mint az ellenség a megye határába benyomul, Török-Szent-Miklós tüzetett ki. Ez volt a vármegyének Egerben tartott utolsó bizottmányi közgyűlése; mert jul. 1-én már Szolnokon Kürthy Ferencz alszolga-bíró, mint legidősebb elnöklete alatt megnyitott bizottmányi gyűlés jegyzőkönyve így szól: „a megye az ellenséges hadak előnyomulásával azon kényszerült helyzetbe jutott, hogy székhelyét ideiglenesen Szolnokba hozza át, — hol is minden erejét és működését felhasználni kötelességének ismerendi . . . ha a hazának sorsában osztozni őszintén akarunk, osztozzunk abban mindvégig tántorithatlanul,

osztozunk a legnehezebb körülmények sulyában is mindaddig, míg a kisenvedett haza fájdalmi felett virasztó igazság istene felderitendi felénk a győzelem és szabadság kivívásának kitisztult hajnalát; s azért ha a vész elbizakodott erejétől hajtatva mindinkább közeledik a haza szívéhez, Szolnokhoz közeledve innen kiszoritana, elfogunk vonulni oda, ha szükség lesz a megye határán túl, hol tanácskozási szabadságunk biztosítva leend.“ Az időközben megérkezett másod alispán Halassy Gáspár kijelentette, „hogy a megye pecsétjével a vármegyét követni fogja menhelyére, míg egy talpalatnyi föld lesz a hazában szabad, mert annak, mint moralis testületnek, bárhol is az országban élni kell.“

Julius 5-én Halassy Gáspár elnöklete alatt tartott bizottmányi ülés intézkedett, hogy a megyei népfelkelés Gödöllő és Hatvan felé csoportosítassék Csutak ezredes és népfelkelési vezér vezetése alatt.

IV. Szolnokról jul. 10-én Törökszentmiklóásra ment a megye, hol is e bizottmányi gyűlésen Zsoldos Imre főszolgabíró elnökölt. Ekkor már a vármegye tisztáninneri része megszállva volt az orosz-csapatok által. Korponai ezredes és népfelkelési vezér mintegy 800 főből álló nemzetőri csapat kiállítását sürgetvén a Tiszavonal védelmére, kijelentetett: hogy megkísérlik ennek Tisza-Füreden való összpontosítását, de a sikerről már jót nem állhatnak. A jul. 27-iki bizottmányi gyűlésen Törökszentmiklóson jelentetett, hogy a muszka had a Tiszán át közeledik és Törökszentmiklósról tovább kell vonulni. Fegyverekre költöztek át és jul. 28-án itt tartatott már az ülés. Itt jelentetett be, hogy az ellenség a füredi vonalon átvonult, seregeink hátrahúzódtak; a füredi tiszai hid ekkor égettetett el. Jelentették, hogy 27-én déli 12 órakor Szolnok alatt látták az ellenség előőrsét, és a mieink Szandára vonultak, magok után felszedvén a szolnoki tiszai hidat. Az ellenség ekképen közeledésével Mező-Turra határozatott a megyének átköltözése, úgy esetleg más biztosabb helyre. Mezőtur helyett Dévaványán találjuk aug. 3-án a megyét. Itt tartatnak aug. 7, és 10-én ülések. Aug. 16-án Szana Zsigmond, mint legidősebb szolgabírónak elnöklete alatt tartott bizottmányi gyűlésen olvastatott fel Békésmegyétől érkezett tudósítás, hogy az ország kormányát Görgey tábornagy vette át; egy másik tudósítás szerint ugyanő a muszka sereg előtt a fegyvert lerakta; e tudósítás érkezett a megye első alispánjától is. „Ily sulyos viszonyok között nem látszott célszerűbbnek más, minthogy a rendes székhelyére térjen vissza a

megye.“ Ez volt a megyének utolsó közgyűlése, és ezzel zárul le vármegyénk hatósági részvéte az 1849. évi küzdelmek során.

A vármegyei törvényszék, mely a közigazgatással együtt vándorolt tovább, 1849. jun. 20-án tartotta utolsó ülését Egerben. Ez időben tartott üléseken elnökölt Novotha Péter, majd Nánásy Mihály; ülnökök voltak Thassy Dániel, Beöthy Samu, Vlahovics Mihály, Polonkay János, Biró János stb, Alexy Mihály szolgabíró, Békefy Alajos esküdt, főügyész Berecz Ferencz, alügyész Mosóczy János, Kovács Ferencz, Lipcsey József, Gál János, Csernyus Adolf. A legutolsó ülés Dévaványán aug. 8-án volt, mikor is még hazaárulással vádlott Löffler János hatvani posta-mester ügyében irtak fel az igazságügyministerhez.

A haza sorsa aug. 13-ától mély gyászba borult. Kossuth Lajos kormányzó Viddinen át menekült, Görgey lerakta a fegyvert kegyelemre, az ország Haynau kegyetlen önkénye alá jutott.

V. Hogy a világosi fegyverletétel után mi történt, Hevesmegyének 1861. január 29-én felvett megyei közgyűlési jegyzőkönyvébe. iktatott emlékirat, mely a vármegye 1849. aug. 16-án megszakadt alkotmányos életét az 1860. decz. 12-én újra megkezdett működésével összekötni hivatott, ekképen sorolja el: „legjobbaink külföldre menekültek, a kik honmaradtak, hadi törvényszék elé állítottak, a honvédek a császári seregbe közlegényekül soroztattak be, és újra feltámadt kegyetlenebbül mint valaha, Caraffa korszaka. A golyó általi halál kegyelem vala, az akasztófának lett nagy divatja. Magyarokkal telnek meg Ausztria börtönei. Kufstein, Józsefstadt, Spielberg falai lánczaik zörgésétől visszhangzottak. Jóságaik elkoboztattak, diadalt ült a boszú angyala. — S midőn Aradon a 13 tábornok, Battyáni, Csányi, Perényi kivégeztettek, nem birta elkiáltani az iszonyu jajt, hogy a felhők feletti bíró meghallja“ . . . Ekképen válaszolja az emlékirat, az 1849-es év utolsó napjainak borzalmas voltát.

Vármegyénk 1849-iki első alispánja Puky Miklós, ki kormánybiztosi minőségben a komáromi várban működött, az országos képviselői közül Almásy Pál, ki az 1849. évi april. 14-iki függetlenségi nyilatkozat kimondásakor a képviselőház elnöki tisztét viselte, külföldre menekültek. Mindketten a hadi törvényszék által akasztófára ítéltettek.

Mindkettőnek élete tehát menekülésének sikerétől függött; mert a fegyverletétel után Haynau boszu-politikája csakhamar véres orgiában tört ki, s világos volt, hogy kézre jutásuk esetében, sorso-

sai lesznek annyi méltatlanul áldozatul esett társaiknak. Almásy Pál, látván a vérboszut, miután korai menekülésre nem készült, a kedvező esély bekövetkeztéig, bujdosásra szánta el magát. Mint egy két hónapig tartózkodott a Mátra rengetegében, főleg a szilvási erdőben gróf Keglevich birtokán, kanászok és pásztorok között bujdosolva; mignem gróf Almásy György rokona segédkezése mellett, mint urasági inas hagyta el hazáját. Puky Miklós szintén a felvidéken barangolt hosszas ideig, majd az ország különféle helyein időzött 1850. martius végeig, mikor is sikerült Szerbia földére menekülni. Ő maga Brüsszelben ápril. 11-én ekképen írja le Papp Pál barátjához intézett levelében viszontagságos menekülését Szerbián át, melynek egyes érdekese részét itt közöljük. „Mult év — 1850. ápril első napján hagytam el szeretett honomat s léptem Belgrádnál szerb földre, menedéket keresendő legnagyobb ellenségeinknél — — kinnél legnagyobb pártfogást találtam, úgy annyira, hogy a kormány élén állók közül egy fő-fő ember eszközölt részemre utlevelet a franczi konsultól. Kísérőt adtak ingyen keresztül az országon, ajánló levelet eszközöltek a belgrádi basától a nizzaihoz, — — ápril 5-én indultam el Belgrádból lóháton, 8-án értem Szerbia széléhez Alexinth városba naponkint 10—12 mértföldet lovagolva.“ Leirja Belgrádban pár napi időzését, szíves vendégül látását egy fő rácznál, kihez többször kellett mennie; egyszer a szerb fejedelem Karagyorgyevics Sándor épen akkor jött hozzá, mikor kilépett kapujából. Itt találkozott a híres Vucsicscsal, kinek azon szerb mutatta be, ki a határon átszökni segítette. A franczia konsul is többször hívta magához estélyre, hol magyar dalokat zongoráztak s különösen szerette a „Jegenyefa tetejében“ . . . című nótát, s ajánlotta neki, hogy Párisban élő családját keresse fel. Folytatja azután utleirását Alexintől Nizzáig, hol megérkezése estején felkereste a basát, a ki a legnagyobb előzékenységgel fogadta, rendeletet adott ki, hogy Salonikba vivő szekér állítsák ki részére, s személybiztonság okáért egy lovas fegyveres pandur (ott is így hívják) kísérje. Itt már találkozott több menekült honfitársakkal, kikkel azután általok készített magyaros ebéd között emlékeztek a gyászos multról. Nizzáról ápril. 10-én folytatta útját Szaloniki felé, a merre keresztül ment a török hatóságok különös figyelemmel segítették elő. Radovitzben a Bey, a mint magát bemutatta, nemcsak vacsorára tartóztatta ott rögtön, hanem podgyászát elhozatta, s alvó helyéül a tanácstermet bocsátotta rendelkezésére. Május első napján Maczedonia határához ért, hol is kísérőül már

két pandurt adtak melléje egész Szalonikig, hová máj. 5-én érkezett be. Szalonikiban következő érdekes peres esete volt. Kocsisa, kinek utközben több ízben fizetett, s jegyzetei szerint is összeszámolván, most hátra levő illetékét kielégíteni akarta, megtagadta, hogy idáig 7 aranyat kapott volna és csak 2 aranyat ismert el: miért is a francia konsulnál bepanaszolta, a ki azután szokás alapján, a basához utasította. A basa előtt megjelentek, s ő előadta: hogy jegyzetei szerint is, a leszkevczai majd a vrányai pandur előtt fizetett neki összesen már 7 aranyat; felajánlotta: hogy a basa hallgattassa ki ezeket, s ha neki lesz igaza, akkor költségét a kocsis fizesse; ha nem lesz igaza, kész a kocsis mulasztását és költségét megtéríteni. A kocsis ez ellen tiltakozott, hanem esküt ajánlott, melyet állítására kész letenni. Erre a basa keményen végig nézett a kocsison, a ki megsápadt, és reszketett; majd Pukyt nézte át tetőtől talpig — — s tépi széjjel az előtte levő papirost, kijelentve a kocsisnak „gazember vagy, nincs igazad;“ ezzel utasította Pukyt, hogy jegyzetei szerint hátralevő illetékét fizesse ki. Szalonikiból Konstantinápolyba, innen azután tengeri uton Marseillesbe, s végre Brüsszelbe, menekülési végpontjára érkezett május hó végén.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET.

I. Kapy Eduard hadi biztos működése Egerben :849. szept. elején. Haynau rémuralma. Az ideiglenes szervezés. Az ország beolvasztása az örökös monarchiába. Majthényi László kerületi esászári kormánybiztossá, Kapy Borsod-Hevesmegyék főbiztosává, vagyis es. k. agri kerületi főispánná neveztetett ki. Az általa kinevezett tisztikar és törvényszék. II. Ujabb szervezés 1850-ben. A telekkönyvek behozatala. A kateszteri felmérések. III. A végleges rendszer 1854. A közigazgatás és törvénykezés nyelvéről a német rendeltetik. A Bach-rendszer befejezése. IV. Az új iskolai rendszer. V. Pyrker halála után egri érsekké 1848-ban Lonovics József neveztetik ki. 1850-ben Bartakovics Béla neveztetett ki. Egervárosa és a földesurak között megkötött örök-egyezség. Hasonló egyezség Gyöngyösvárosa és a földesurak között.

I. A vármegye az aug. 16-iki dévaványai utolsó bizottmányi ülésen feloszolván, tisztviselőinek egy része hazatért Egerbe, más része a fenyegető helyzet folytán elvonult. Többé a vármegye össze nem jött. Egerben már akkor az orosz ellenséges megszállás után érkezett Kapy Eduard hadi biztos intézkedett, mint politikai hatósági főnök, Haynau teljhatalmu főhadvezér nevében, Köllő osztrák ezredes mint katonai parancsnok mellett. Ez volt a katonai rémuralom kezdete, Haynau kora, melynek véres tragoediája a szept. 27-én történt komáromi kapitulatio után vette kezdetét. Kapy az üresen álló érseki székházat foglalta el, onnan intézte rendeleteit, egyszers-

mind innen intézte felhívásait is egyesekhez, hogy végrehajtó tisztí kart alkosson maga körül. Szept. 7-én már az általa kinevezet szolgabírák működtek egyes helyeken, de határozatlan rendszer nélkül.

Okt. 12-én rendszerezetett a rendőri intézmény, az ismert zsan-dárság behozatalával, melynek élére Egerben Schwarczner nevű kapi-tány neveztetett ki, a ki kegyetlen elbánásával és durva döllyfével örökité meg hirnevét az akkori nemzedék előtt.

A legsujtóbb intézkedések egyike volt az ugynevezett Kossuth bankók értékének megsemmisítése, melyek szigorú büntetés terhe alatt összeszedetvén, egész tömegben Egerben a Lyceum előtti tér-ségen égettetett meg okt. elején: szívszaggaító látványául annyi érték, és annyi polgári vagyon megsemmisülésének.

Haynau kegyetlen és vérengző eljárása, gróf Battyányi Lajos minis-terelnöknek, az Aradon foglyul tartott 13 tábornoknak, s annyi más hazafinak kivégeztetése után okt. 24-én nyert befejezést. Európa álla-maiban, a borzalom hangos kifakadásokban tört ki, a kegyetlen vérengzésre; s Haynau önkényuralma e napon fejeztetett be, mikor is kihirdettetett az ország „ideiglenes kormányzati szervezete“, melyet követett nov. 1-én, az „egységes birodalom alkotmánya“, mely sze-rint az eloszthatlan örökös osztrák monarchia alkotmányai, mint korona-országok: Stajer, Salzburg, Csehország, Horvátország, Dal-mácia, Magyarország, Erdély nagyfejedelemség, Galliczia, Lodomeria, stb. soroltnak fel. Ezen korona-tartományok részére tartományi gyűlések engedélyeztettek — de csak papiroson. A magyar királyság alkotmánya meghagyatott, meddig az összalkotmány szervezetével nem jó összeütközésbe. Majd kihirdettetett 12 pontban a végrehajtó hatalom ideiglenes szervezése is. E szerint a kerületi katonai parancs-nok, mint legfőbb hatalom mellé, mely a kerületet is képviselte kifelé, polgári főbiztosul az administratio vezetésére „kerületi főis-pán“ czímmel egy minis-teri biztos küldetett, ez alatt állott a kor-mánybiztos, vagyis alispán, vagy megyei főnök.

Ezen ideiglenes országos szervezet végrehajtására neveztetett ki „teljhatalmu országos biztosi minőségben“ báró Geringer okt. hó 20-án, mint a Bécsben székelő közös ministerium közege, ki most már ennek értelmében szervezte a közigazgatást. Október hó 3-ától utalványozott fizetéssel kerületi kormánybiztossá vagy alispánná, megyénkben Majthényi László neveztetett ki.

1849. okt. 29-én kelt rendelettel Geringer Majthényi László kormánybiztost utasította, hogy Kapy Eduárd Borsod és Hevesmegyék

főbiztosául neveztetvén ki, míg megérkezik, Szolnokmegye ügyeit is vezesse. Kapy, mint a két megye főbiztosa vagyis kerületi főispánja, Majthényi László, mint Hevesmegye főnöke vezették az ügyeket most már, és rendezték a közigazgatást, a nyert utasítások szerint. Ugyanekkor mint gyöngyöskerületi főnököt Luby Istvánt találjuk szerepelni, ki azonban ettől később felmentetett. A szervezet szerint a megyében kerületi biztosok, vagyis főszolgabírákúl kinevezettek: Földváry László, Kovács István, Balogh János, Okolicsányi Ignác; alszolgabírákúl: Kovács Kálmán, Bóta József, Hanisz Imre, Bakó József, Zay János, Holló Mihály, Dobóczky László, Makay Félix, Madarasy Ferencz, Kovács Mihály, Kovács Pál.

Majd következett a közoktatás, az adó- és törvénykezés szervezése. Az adókimutatás és beszédre egyelőre meghagyatott az 1848. előtti dikális rendszer, a jobbágyságra. Az adómentes nemesi területek adó alá vonására következő utasítás adatott: „Fizettetett például egy megyében adóképen 200000 frt, a jobbágyság által. Kiszámolandó volt, hogy a jobbágyszőlő hány holdat tesz, például 600000 holdra ment, tehát egy holdra esik kétszázezer frtból 20 pengő kr. Most kiszámolandó az adómentes föld mennyisége, például 900 ezer hold, ebből levonva a nem elkülönített legelőkre például 150 ezer holdat, természetlen területre 50 ezer holdat, az eddig adót nem fizető föld mennyisége 700 ezer, melynek holdjára 20 kr. lesz esedékes.”

A törvényszékek következőleg osztattak be: kerületi törvényszék, országos törvényszék, kerületi főtörvényszék, és legfőbb törvényszék. A hevesmegyei kerületi törvényszék Egerben szerveztetvén, első ülésének jegyzőkönyve így szól:

„1849. nov. 12-én Heves és K.-Szolnok t. e. vármegyék részéről császári királyi biztos Kapy Eduard elnöklete alatt, az általa alkotott fenyítő törvényszék megnyílt. Megnyitó beszédében hagszulyozva, hogy elítélés nélküli rabok vannak: addig is, míg a törvénykezési rend megállapíthatnák, ideiglenesen fenyítő és polgári törvényszéket alkotott, melynek elnökeül kinevezte Kanyó Gábort, tiszti főügyészeül Babics Istvánt, alügyészeül Gál Jánost, a polgári törvényszék elnökeül Zábráczy Istvánt, ülnökököl: Papszász Ignác, Helbronh László, Subich György, Makay László, Rózsa Károlyt stb. jegyzőkül: Talabér Lajost, Hanák Sándort.”

1849. decz. havában megalakították a megyei rögtönítelő bíróságok is.

II. Ezen ideiglenes szervezet 1850. jan. 21-ig maradt így, akkor Kapy cs. kir. kerületi főispán felterjesztésére, felsőbb helyen is jóváhagyva megérkezett az újabb kinevezés, mely szerint cs. kir. egri kerületi főnökké Kanyó Gábor, cs. kir. szolnokerületi főnökké Sütő János neveztettek ki. Tehát a szolnoki rész adminisztrációja a hevesitől most már külön választatott, a fentnevezett szolgabírák meghagyattak; a törvényszék Luka Sándor igazságügyministeri biztos utasítása és kinevezése szerint a következőleg szervezetett: a polgári és fenytő törvényszék elnöke lett Földváry János, az urbéri törvényszék elnöke Zábráczy István, főügyész maradt Babics István, ülnökök Hamar János, Subich György, Marsó Samu, Rózsa Károly, Kovács Pál stb. mintegy 15 táblabíró; az elnökök 4, a táblabírák 3 frtapidíjjal. Árvaszéki elnökül Kovács Mátyás kanonok és kispósta nevezetett ki. Ezen rendszerben jegyzőkkel, alügyészekkel, és megfelelő segédzeméllyel ellátva, vezetett a közigazgatás és törvénykezés 1854-ig. 1850. jun. havában érkezett Luka igazságügyministeri biztos utasítása a telekkönyvek készítésére, melynek folytán megindult megyeszerte a birtok-nyilvántartás szervezése. Időközben Kanyó helyére Sütő János helyezettett át főnökké.

III. Mindez azonban csak ideiglenes rendszer volt, a végleges rendszer 1854-ben következett be, midőn Albrecht főherceg az ország kormányzójának nevezetett ki. Ekkor az ország 5 közigazgatási kerületre osztatott fel, ebben Hevesmegye elszakasztatott a szolnoki résztől, Egerben és Szolnokon külön törvényszékek szerveztettek. 1853. jul. 3-án nevezetett ki Tibold Károly hevesmegye főnökévé és e minőségben volt végig.

1854. szept. 9-én kelt ministeri rendelet az 1853. jul. 29-iki patens alapján az osztrák büntető és polgári törvénykezést állapította meg, és a pesti főtörvényszék alá a szegedi, jászberényi, miskolci, egri, budai, pesti, fehérvári, kecskeméti, esztergomi és szolnoki első folyamodásu törvényszékek rendeltettek. Földváry helyébe törvényszéki elnökké 1854. év okt. végén Baloghi István, később Bobest Gyula nevezetett ki. 1854. jan. 28-án közzétett az egri törvényszékkel az ország kormányzójának rendelete, hogy az eperjesi, pesti és soproni legfőbb törvényszékek utasítottak, az ügykezelésben a német nyelvet behozni.

A kivételes állapot ezzel megszüntetvén, kezdetét vette az egyseges osztrák birodalomba történt beolvasztásnak végleges befejezése, Bach és Thun osztrák ministerek rendszere értelmében. E rendszer

ugyanaz volt, mely József császár idejében már kudarcot vallott, azon különbséggel, hogy az osztrák tartományokkal egyenlő közigazgatási és törvénykezési szervezet végrehajtó közegéivé most tömegesen telepítettek be az idegen, főleg cseh és morva hivatalnokok egész serege; míg József idejében legnagyobb részben magyarok osztattak be. Ekképen osztrák rendszerrel, osztrák hivatalnokok vezették német hivatalos nyelven úgy a közigazgatást, mint törvénykezést.

IV. A közigazgatás és törvénykezés egységesítő és németesítő rendszere mellett, a közművelődés terén is e célnak megfelelőleg idomitatott át minden, az egész vonalon.

Egerben, mint tudjuk, 6 osztályu gymnasium, 2 bölcséleti osztály, jogi akademia és theologia, Gyöngyösön 6 osztályu gymnasium állottak fenn. Az egységesítő osztrák rendszer szerint, mely 1849-ik év végén már életbe lépett, nyolcz osztályu, vagy négy osztályu, nagy vagy kis gymnasium volt fenttartható. Ekképen az egi és gyöngyösi 6 osztályu gymnasiumok kis gymnasiumokká szállítottak le, a jogi akademia pedig megszüntettetett. Egerben az egyházi hatóság az 5-ik és 6-ik gymnasiumi osztályt, a két bölcséleti osztálylyal, ideiglenesen a lyceum épületében helyezte be; míg 1852. jun. 8-án az új egi érsek, Bartakovics Béla, az egi káptalan és a cisterdzi-rend között kötött egyezség szerint, a cisterdzi-rend vezetése alatt rendszereztetett a 8 osztályu gymnasium 6 évre, az érsek és káptalan által elvállalt terhek viselése mellett. Ennek elteltével a cisterdzi-rend saját terhére vállalta el¹⁾ a fentartást, és ekképen áll fenn ez máig. Gyöngyösön azonban, csak a 4 osztályu gymnasium volt berendezhető a szent Ferenczrendűekkel kötött egyezség szerint, mely ma 6 osztályuvá emeltetett fel.

V. Pyrker Lászlónak 1847. decz. 2-án történt halála után, az egi érseki székhely betöltetlenül maradt, és az ide vonatkozó intézkedést az 1848-iki átalakulás, majd az események rohamos változata késleltette. Az 1848-iki magyar kormány végre Lonovics József szathmári püspököt nevezte ki egi érsekké, jun. 25-én.²⁾ Lonovics azonban tényleg nem foglalta el az érseki széket, s midőn a magyar

¹⁾ Lásd az egyezséget az egi gymnasium 1864-iki iskolai tudósítványában.

²⁾ A kinevezés a „Közlöny“ 1848. jul. 2-iki számában így szól: Vallás- és közoktatási miniszterem előterjesztésére Hám János eddigi szathmár-németi megyés püspököt esztergomi érsek és ország primásának; Lonovics József mostani esanádi püspököt egi érseknek; Karner Antal báciai ezimes püspököt és győri kanonokot székesfejevári megyés püspöknek; Jekkelfalussi Vinceze almsi ezimes püspököt és esztergomi kanonokot szepesi megyés püspöknek; Horváth Mihály hatvani prépostot és plebánost esanádi megyés püspöknek neveztem ki. Kelt Innsbruckban junius 25. 1848. Ferdinand s. k. B. Eötvös József vallás- és közokt. miniszter.

szabadságharcz csillaga lehanyatlott, a bécsi kormány 1850-ben Bartakovics Béla rozsnyói püspököt nevezte ki, ki is 1851. jan. 19-én iktattatott be székébe.¹⁾ Az örökös főispáni tisztt azonban ezuttal teljesen mellőztetett, és csak az 1860-iki okt. diplomával lépett ez is 10 évi pihenés után életbe.

Nevezetes ténye volt Bartakovics érseknek, Egervárosával 1854. decz. 10-én megkötött örök-egyezség, melylyel vegleg befejeztetett a város és a földesurások közötti százados per.

Mint tudjuk, e pert az 1838. marc. 27-én kelt kir. leirat a városra nézve úgy oldotta meg, hogy a város és a földesurak közötti viszony a Fenessy szerződés értelmében szabályoztassék: mi végből, a tényállás felvételére királyi biztos küldetett ki; majd a megejtett vizsgálatok alapján a szerződés restitálására 1844. május havában kimondotta a megyei urbéri törvényszék, hogy a városi tisztújításnál csak a birói tisztre áll fenn a földesurak jelölési joga, a többi tisztviselőségre nem, hogy a Fenessy-féle egyezmény pontjai nemcsak a fallal körített belvárosra, hanem a falakon kívüli külvárosokra is értendők, hogy a vérbíróság közös stb. Ennek folytán a visszahelyezésnek hosszú sorsa lett volna végrehajtandó, midőn a 48-iki átalakulás közbejöttével, nemcsak az intézmények, hanem a birtokjogok kérdése is más irányban lelt megoldást. Az 1848-iki törvények végrehajtását azonban az események hátráltatták; majd a világosi fegyverletétel után bekövetkezett osztrák uralmi rendszer, a magyar alkotmány és törvényeinek hatályát megszüntetvén, a pörös felek az említett örök-egyezségre léptek, melynek folytán a városra nehezedő földesuri szolgáltatások, kilenczed és taksa-fizetések 50 ezer forint váltáság-összeg fejében örökre megszüntettetvén, a város összes határának, tereinek feltétlen birtokába jutott, mintegy 1152 holdat tevő legelő területével, félévi bor és egész évi pálinka mérési, piaczi s

¹⁾ Érdekesnek tartjuk itt a pápai átirat azon pontjait közölni, melyek Bartakovicsnak, mint rozsnyói püspöknek, az egri metropolitai székre való áthelyezését, jóváhagyják, melyekből kitűnik az is, hogy az uralkodóval szembe a magyar közjog meghatározásai épen tartattak meg. „In nomine Domini Amen. etc. — Pius Episcopus servus servorum Dei ven. fratri Adalberto Bartakovics nuper episcopo rosnaviensi in Archiepiscopum Agrien. electo salutem etc. — Sane Metropolitane Ecclesiae Agrien. ad quem dum tempore vacat nominatio personae idoneae Romano Pontifici facienda, — ad carissimum in Christo filium nostrum Franciscum Josephum hoc nomine primum Austriae Imperatorem ac Bohemiae et Hungariae Regem Apostolicum ex fundatione vel dotatione seu privilegio Apostolico — spectare et pertinere dignoscitur, — — Te a vinculo — — Ecc. Rosnav — — absolventes, Te ad praedictam Metr. Ecclesiam Agrien. apostolica auctoritate transferimus. etc. etc. Azután következik a királyhoz szóló átirat, ezime ez: „carissimo in Christo filio nostro Francisco Josepho Austriae Imperatori ac Bohemiae et Hungariae Regi Apostolico salutem etc.

más jog-élvezetekkel együtt. Az 50 ezer frtból 40 ezer lefizettetvén, 10 ezer némely iskola épületek javára a városnak átengedtetett. Az érsekségi borkilenczed tiz évi átlagot véve fel, ez idő szerint, mintegy 1390 akóra volt tehető évenként. A káptalant illető évi bevétel szintén megközelíti ez összeget.

Az 1848-iki törvényeknek az urbéri viszonyokra vonatkozó intézkedései Gyöngyös városában is tarthatatlan helyzetet hoztak létre a földesuri szolgáltatásokat tekintve. Gyöngyös városa ős időkből Chobánka birtok, majd ettől elvétetvén Farkas Tamásnak adományoztatott, a ki a várost többféle kiváltságokkal ajándékozta meg. A 16-ik században már négy, a 17-ik században pedig 12 földesura között oszlott meg. (Lásd III. k. 393 l.) A Perényi-féle birtokrész, mely a debrői uradalomhoz tartozott, mint Rákóczy Ferencz birtoka konfiskáltván, Grassalkovics, majd Forgách Antal tulajdonába került, kitől 1848-ban gróf Károlyi György vette meg, az alábbi örök egyezség szerint 26 ezer. pfrt értéket képviselt. A Losonczyféle birtok-rész az Eszterházyakra, Tökölyre stb. majd erről Orczyra, Szapáryra, az Ország-rész Forgáchra, Gosztonyira stb. a Báthory-rész ismét másokra, majd eldarabolások folytán házhelyek és apró részletekben annyira széjjel oszlott, hogy 1852-ben 4—5 nagyobb birtok-rész mellett összesen 85 földesuri igénylő volt már Gyöngyösön. A türehtelen helyzet vége az lett, hogy Gyöngyös városa és a 85 földesuri igénylő között 1852. okt. 16-án megkötötték az örök egyezség, mely szerint minden magán birtok egyenlő jogba helyeztetett, a földesuri szolgáltatások megszüntettek, földesuri végkielégítés gyanánt a város 142,878 frtot fizetett, mely összeg illeték-arányban osztatott fel a 85 igénylő között.¹⁾ Ezek között legnagyobb összeget igénylők voltak: gróf Károlyi 26000, herczeg Eszterházy Pál 28,390, gróf Szapáry József 17800, Forgách grófok összesen 21000 frttal. Almásyak, Szemere örökösök, Szeleczky, Gosztonyi, Podmaniczky stb. családok 4000—1000 frttal, a többi ezer frttól alább 16 frtig. Az esedékes összegek megállapítván, az egyes birtokokra eső részfizetések is kivettettek. De ezek beszedése csak lassan haladt, úgy hogy a város kényszerült 90000 frtot kölcsönképen felvenni, hogy a szerződés feltételei érvényre emeltethessenek. A kölcsönösszeg az országos alapból adatott, s a város vagyonára kebeleztetett. Gyöngyös városa mai napig sinylí a váltság utóbajait reá nehezedő terheivel.

¹⁾ Lásd az egyezséget, Sebők Gyöngyös és vidéke 285 l.

NEGYYVENHARMADIK FEJEZET.

I. A Bach-rendszer vége. Az októberi diploma, és a megye visszaállítása. Bartakovics érsek örökös főispáni székét elfoglalja. Tisztújítás 1860. decz. 12-én. II. A vármegyei közgyűlés határozatai az alkotmányosság visszaállítására. Tiltakozás a kancellaria ellen. A törvénytelen hivatalok megszüntetése mondatik ki. A esászári volt törvényszék és adóhivatal nem resignál. Megyei törvényszék szerveztetik és megyei adó vettetik ki. III. Az országgyűlés 1861. april 2-ára összehívatik. A vármegye az 1848-iki törvények értelmében intézkedik a képviselők választása felett. IV. A vármegye febr. 18-iki közgyűlésen megtagadja a törvénytelen adók szedését. Az erről szóló jegyzőkönyv későbbi konfiskatiója. V. A febr. 21, marecz. 18, és jun. 17-iki közgyűlések; gróf Teleky László halála feletti gyászbeszéd. Az adók exequálása katonai karhatalommal. VI. Jelentés az országgyűlési válságról, jul. 8-án. Az országgyűlés feloszlata, erről jelentés aug. 26-án. A sept. 12-iki utolsó megyei közgyűlés. VII. A kihirdetett nov. 18-iki közgyűlés katonai erővel oszlattatik fel. A tisztikar ünnepélyes óvása és visszavonulása. VIII. Földváry János főispáni helytartó veszi át a közigazgatást. Új tisztikart szervez. IX. Az országgyűlés összehívása 1865. decz. 10-ére. Ad hoc bizottmányi gyűlések. A képviselők megválasztatnak. X. Az országgyűlés felfüggesztése a kiűtött porosz-olasz-osztrák háboru folytán. A béke megkötésével az országgyűlés megalkotja az 1867. évi XII. tezikket, a közös ügyek kezeléséről. A gróf Andrássy miniszterium kinevezetik. Megyénk főispáni helytartójává gróf Szapáry Gyula neveztetvén ki, 1867. april. 29-én a vármegyei tisztújítás végrehajtatott.

Az életbe léptetett Bach-rendszer, merev egységesítő és németesítő politikájával és kormányzati intézményeivel, külsőleg elnyomta ugyan az ország százados hagyományait, közjogi külön állásának körvonalait; a nemzet kebelében azonban a hazafiság érzelve nemcsak ki nem aludt, de belterjesebben lüktetett, mint bármikor.

A közkormányzat tevékenységétől leszorított hazafiak, a társadalmi, gazdasági és irodalmi munkásságban, a házi tüzhelynél ápolgatták a nemzeti érzelmek lüktető reményeit, a szebb jövőre.

Minden alkalom kettős erővel ragadtatott meg, hol a nemzeti érzelmek belterjes növelésére kínálkozott tér. Megyénkben 1858-ban rendkívüli érdekeltséggel alakított meg a gazdasági egyet, s nyitott meg Egerben, melynél a megye fiai, a világosi katasztrófa után, első izben találkoztak, s adtak kifejezést további elszánt kitartásuknak a haza elnyomott jogai mellett.

Főleg az irodalom volt az, hol a hazafiság szent vesta-tüze állandóan lobogott, a szigorú censura daczára. Vörösmarty halála, Kazinczy százados emlékünnepe, elemi erővel nyitott tért városokban és falvakban az elfojtott nemzeti érzelmek kitörésének, melynek kedvező esélyeit a külföldi bonyodalmak is elősegíték. A nemzet reményei a távol külföldről is, biztató jövővel élesztettek; úgy hogy már az 50-es tized utolsó éveiben a hazafiság nyilvánulásai külső kifejezéseivel, nyílt összeütközésekbe sodorták a hevesebb vérű ifjúságot s polgárságot a szuronyokra támaszkodó s mindent tilalmazó hivatalos közegekkel szemben. Ez időben a hazafias tüntetések már napi

renden voltak. Hatásos külső kifejezést öltött a nemzeti egységes érzelem, a magyar nemzeti viselet általánosításában, mely a társadalom minden rétegét magával ragadta. Polgár és mágnás, egyenlővé lett külső megjelenésében; zsinóros magyar nadrág, atilla, dolmány, sastollas kalpag, sarkantyus magyar csizma, egyformán viseltetett a szerény polgári háznál s a főúri szalonokban. A nép milliói szívből s külsőségben egyenlő magyarokká alakultak át. Ellenállhatlanná lett a hazafiság mozgalma, melynek diadalát a kedvező külföldi események érlelék meg. Az 1859-iki francia-olasz-osztrák háború, a solferinói katasztrófa dönté el az osztrák kormány sorsát, Bach megbukott, és kezdetét vette a kísérletezés a megerősített birodalmi tanácscsal, mely a történelmi jogok tekintetbe vétele mellett nyilatkozott. Erre érkezett meg az 1860. évi októberi diploma, báró Vay Miklóssal, mint magyar kancellárral. Ebben az 1848. előtti vagyis 47-es állapotba való visszahelyezés tervezete domborodott ki. A nemzet ezzel szemben az 1848-iki törvények teljes életbeléptetésének álláspontjára helyezkedett. Ezzel vette kezdetét most már az alkotmányos küzdelem. Az októberi diploma alapján elrendeltetett a vármegyéék visszaállítása. Megyénkben nov. 8-án tartatott Egerben nagy értekezlet, a visszaállítás mikéntje megbeszélésére. Az értekezlet az 1848-iki törvények alapján határozta el a megyei élet visszaállítását. Erre első lépés volt, hogy az alkotmányos örökös főispán foglalja el helyét; azután, hogy a vármegyei élet folytattassék ott, hol az 1849-ben abba maradt. Ekképen decz. 12-ére tüzetett ki a megyei bizottmányi gyűlés, melyen a tisztikar is megválasztandónak, illetőleg az 1848-iki törvény értelmében kiegészítendőnek mondatott ki.

E közben Bartakovics Béla egri érsek, mint örökös főispán, megbízott a főispáni tisztt átvételével, és megállapodás szerint 1860. decz. 12-én megtartott az első bizottmányi ülés Egerben, Bartakovics Béla érsek és főispán elnöklete alatt, melyen hazafias érzelmekkel teljes beszédben üdvözlé az alkotmányos élet gyakorlásának első perczeit. „Megható jelenet, midőn e terem küszöbét ismét átléphetjük, hogy itt szabad alkotmányos téren mozoghassunk — így szól a megnyitó beszéd kezdetén. — A nemzet fiait tiz éven át leszorítva a közügy teréről, intézkedéseket, parancsokat, csak idegenektől vehettek . . . most összegyülekeztünk, hogy magunk és polgártársaink ügyét alkotmányunk értelmében intézhessük.“ Majd reá tér, hogy az okt. 26-iki diploma ősi alkotmányunk fővéderősségét visszaállította, s bár van még, a mit alkotmányunk eljessegéret követelhetünk, de

birjuk megyei intézkedésünket, a többi az országgyűlés és király közötti megállapodás feladata leend. Építsük megyei életünk gyakorlására ősi törvényes alkotmányunkat, ne áldozzuk fel a pozitív tényt a bizonytalan kétes kimenetelű ábrándokért, használjuk fel az alkalmat törvényes kívánalmaink elérhetésére. A megnyitó-beszéd lelkes éljenzéssel fogadtatott.

Azután köszönet és elismerés szavaztatott az 1848/9-iki tisztikarnak, melynek másod alispánja Halasy Gáspár, — Puky Miklós első alispán még távol lévén hazájától — előterjeszté, hogy kötelességét 1849-ben mindvégig teljesítette, míg az erőszak le nem szorította; volt tisztársai nevében is, kiknek egy része már el is halt, ezennel lemondását benyújtotta. Bartakovics főispán akkor előterjesztette, hogy ő főispáni szokásos esküjét kész letenni, mire a közbizalom kifejezéseül és hazafias érdemei méltatásául is — azonban csak személyére, és ebből vonható következtetés nélkül, — az eskü letétele alól a közgyűlés felmentette.

Másodnapon folytatott közgyűlésben megválasztatott a tisztikar. Első alispánná megválasztatott gróf Szapáry Gyula, másod alispánná Lipcsey Imre, főügyészszé Berecz Ferencz, főjegyzővé Kovách László, aljegyzőkké: Erdélyi József, Zalár József, főszolgabirákká Lipcsey Péter a tiszai járásban, Majzik Viktor a tarnaiban, Isaák László a gyöngyösisiben, Nánásy Ignác a mátraiban. Törvényszéki elnökké Halasy Gáspár. A tisztikar alább felsorolva lesz a hatalom által leszorítva általok aláírt visszalépéseket indokoló okmányon.

A lefolyt rendszerben elszakasztott megyei részek visszakeblesztésére küldöttség neveztetett ki.

II. A decz. 12-iki közgyűlésen, a tisztujítás után, az alkotmányosság értelmében következő nevezetes határozatok hozattak: hogy a megye területén egyéb hatóság, mint a megyei, nem ismertetik el. Minden egyéb a törvényellenes kormány által alakított hivatal, nem létezőnek jelentetik ki. Az alispán és főszolgabírák mindenek átvételére, és a községi önkormányzat helyreállítására utasítottak. Az udvari kanczellária és helytartótanács az 1848. III. tczikk értelmében törvényeinkbe ütköző intézményeknek mondatnak ki. Az 1848. évi IV. és V. tczikk szerint országgyűlés hivandó össze. Ezen határozatok köröztettek, és az alispán útján b. Vay Miklós akkori kanczellárral is közöltetett.

Az ügyek és ügyiratok átvétele azonban teljesen meg nem történhetett, mert a törvényszék, telekkönyvi, adó, jövedéki és mérnöki

hivatalok, utasítás hiányában megtagadták az átadást, és csak a főnöki közigazgatási és szolgabírói hivatalok rezignáltak.

Az ügyek átvételét rendező küldöttség az 1861. jan. 7-iki közgyűlésben számolt be az eredményről, hogy a fentebb jelzett hivatalok megtagadták az átadást, melynek folytán ugy a magánjog, mint vagyon- és személybiztonság érdekében a megyei törvényszék külön rendezése elhatározott. Rendes fizetéses elnökül Halasy Gáspár már megválasztott lévén, az 1848-iki évben már működött és életben volt tszéki elnökök sorába még újabbak is felvételvé, az 1848-iki táblabírák sora is kiegészítetett.

Az adóhivatalok ez ideig szintén nem adták át ügyirataikat; most a vármegye ugyanezen közgyűlésén, 200 ezer forint kivetését rendelte el házi szükségletei fedezésére, melyből mintegy 85 ezer forint tényleg be is vétetett az 1861. év folyamán. Szept. hóban azonban az országgyűlés feloszlata után, a megyei szükségletek fedezésére a kivetett házi adó szedése megnehezítve lévén, a szept. 12-iki gyűlésben 20 ezer frt kölcsön felvétele határozott el, azon hozzátétellel, hogy ez végleg az adóból fog kielégíteni; de ez első sorban azok terhére rovatik, kik az alkotmányos élet megzavarásával, a rendkívüli szomorú intézkedésre okot szolgáltatandnak. Ezen kölcsön felvétele azonban, a vármegye feloszlata miatt, már fel nem vétetett.

III. E közben 1861. január hóban megérkezett a helytartótanács leirata a főispánhoz, hogy az országgyűlés Budára ápril hó 2-ára hivatik össze. Miután már maga az összeírás módja és a kitűzött hely is, az 1848-iki törvények rendelkezésével ellentétes volt: hogy a vármegye a törvényes szempontot megóvja, a követválasztásra szükséges előintézkedések megtételére a következő eljárást vette fogatba.

1861. évi jan. 28-án tartott közgyűlésben Bartakovics főispán szóval jelenté, hogy a közelgő országgyűlésre a képviselők megválasztása érdekében teendő intézkedések szüksége napirenden van. Ezen szóbeli jelentésre megválasztott a központi választmány, és a követválasztó kerületek megalakítottak az 1848-iki törvények értelmében. Csak a másnapi ülésen terjeszté elő az alispán a leérkezett helytartótanácsi leiratot, hogy az országgyűlés ápril hó 2-ára hivatik össze Budára, s bizonyos rendszabályok adatnak elő, melyek részben eltérnek az 1848-iki törvényektől. A vármegye kijelenté, hogy mindenben az 1848-iki törvényekhez ragaszkodván, minden ezzel ellenkező

rendelet vagy intézkedés törvénytelennek jelentetik ki. A vármegye különben maga részéről az 1848-iki törvények alapján már megtette a követválasztásra rendelkezéseit. Kimondatott az is, hogy a vármegye oly országgyűlést, mely nem az 1848-ik évi 7-ik czikk értelmében hivatott össze, tehát nem foglalja magába az egész magyar korona területét, teljesnek el nem ismerheti.

A megyebeli választások napját, az 1848-ban alakított és most összehívott központi választmány az 1848-ban felosztott kerületekben márczius 12-ére tűzte ki megyeszerte. Megválasztattak: a patai kerületben Kovács László akkori megyei főjegyző, a kápolnaiban Babics János, a pétervásáriban gróf Keglevich Gyula, a tiszabádon Borbély Miklós, a szolnokiban gróf Szapáry Gyula akkori alispán, a fügediben Almásy Sándor, a turiban Pétery Károly, a tiszánánaiban Németh Albert. Az akkori összeírás szerint Eger és Gyöngyös városok kivételével, 18630 választó volt összeírva. Egervárosában megválasztott Csiky Sándor, Gyöngyösön pedig Almásy György gróf. A választásoknál leginkább Deák Ferencz és gróf Teleky László körül való csoportosulás volt az irányadó. Tulnyomó részben gróf Teleky László vezérleti elvei, melyek az országgyűlésen „határozati párt” czim alatt fejeztettek ki, fogadtattak el.

IV. Nagyfontosságú volt a febr. 18-án tartott megyei közgyűlés határozata a jan. 16-án kelt császári leiratra, melyben az adók fizetése az eddigi módon követeltetett. A vármegye határozatilag mondotta ki és iktatta jegyzőkönyvbe, mely azután megyeszerte köröztetni rendeltetett, hogy a törvénytelen adók beszedését nem csak elő nem segíti, hanem annak önkénytes fizetését hazai törvényeinkkel ellenkező törvénytelen cselekedetnek jelenti ki. Ez időben Scitovszky János primás egyidejűleg köriratot intézett a megyékhez, melyben főleg az adók fizetésére ösztönzi az ország népét, melyre válaszul az ő eddigi hazafias működésének elismerése mellett, és hogy továbbá is haladjon ezen ösvényen — a vármegye febr. 18-iki határozatát küldötte meg, melyben a vármegye ellenkező álláspontja fejeztetik ki a primás kívánságával. Nevezetes, hogy a vármegyének ezen ülésről felvett eredeti és lemásolt jegyzőkönyve, teljesen hiányzik a levéltárban. Az eredeti jegyzőkönyvnek ezen határozatot tartalmazó része kiszakitatott. Állítólag Földváry János későbbi administrator, ezen jegyzőkönyvi részt, felsőbb utasításra távolította el a levéltárból; hová? nincs tudomásunkra.

V. A megyének febr. 21-én tartott ülésén jelentetett, hogy gróf Teleky László a nemzetközi jogok botrányos megsértésével Szászországban elfogatván, most hazájába visszatért. Az esemény felett, míg egy részről a nemzetközi jog megsértése folytán felháborodásának, más részről, a nagy hazafi visszatérésére örömeinek adott kifejezést a közgyűlés, és hazafias üdvözlő irat küldése határozottatott el, melyben a benne helyezett bizalom és remény a legmelegebben tolmácsolatik.

A márczius 18-án tartott közgyűlésen az árvaszék is szabályrendelethez szerveztetett, és tisztikara megválasztatott. Majd előterjesztetett, hogy a főispánhoz, különféle helyekről, helytartótanácsból pénzügyigazgatótól stb. tehát törvénytelen hatóságoktól levelek érkeznek; határozottatott: hogy ezen leveleknek még tárgyalásába sem bocsátkozik a közgyűlés, tartalmokról még csak tudomást sem vesz.

Ápril hó 2-án megnyílt országgyűlés működése foglalkoztatta most már a közfigyelmet. Az országgyűlés két pártra oszlott, egyik Deák Ferencz, másik Teleky László gróf vezetése alatt, nevezetes közjogi elvi ellentéttel, melynek egyike a Deák Ferencz vezetése alatt álló, felirat útján kívánta közjogi kívánalmait kifejezni, míg Teleky hívei határozatban akarták összegezni követelésüket. Teleky László határozati javaslata állott tehát szemben Deák Ferencz felirati javaslatával, melynek végeldöntése előtt következett be Teleky László tragikus halála. A jun. 17-iki közgyűlésen gróf Szapáry első alispán jelenté a szomorú esetet, mely „gyászba borította a hazát . . . épen akkor, midőn az egész haza ragaszkodása és becsülésével fordult feléje, épen akkor, midőn a haza nagy küzdelmében minden egyes honpolgár erélyes közreműködésére van szükség, akkor ragadtatott ki körünkből vezérünk“. . . Majd Teleky László nagy multját és érdemeit méltató terjedelmes gyászbeszédben adott kifejezést a megye érzelmének. „Meggzűnt élni — végzi a beszéd — de eszméi élnek közöttünk, ezeknek legyünk hű apostolai.“

A vármegyében a febr. 18-iki határozat után, midőn a törvénytelen adók szedése megtagadtatott, ezek katonai végrehajtás melletti szedése folyamatba tétetett. Czillich akkori pénzügyigazgató kapott utasítása nyomán, az adóvégrehajtók rendelkezésére katonai erőt bocsátott, ezek az egyes községekben a hátralékosok házához szállásolták el élelmezési kötelezettsége rájuk hárításával, és ott tartattak mindaddig, míg adóhátralékokat le nem rótták. Főleg a megyebizottsági tagok házai tétettek ekképen ostromállapotba; 10—100

katona szállotta meg ekképen, s ha kellő ellátást nem kaptak, rombolva és erőszakkal törték fel a gazda szobáit, éléskamráit, pinczéit. Az ekként elkövetett féktelenségek vérlázító esetei soroltattak fel a megyei közgyűléseken, hogy egyes házakat a szó szoros értelmében feldulva hagyták el a kirendelt végrehajtó közegek. Ez ellen ismétlen is most a jun. 17-iki közgyűlésből felírás intéztetett a képviselőházhoz.

Ugyanezen ülésben választatott meg a patai kerületben megválasztott, és ennek folytán lemondott Kovách László helyére főjegyzőül Erdélyi József. Lipcsey Imre másod alispán is lemondott családi okokból az alispánságról, helyébe jul. 8-án Isaák László választott meg.

VI. A jul. 8-iki közgyűlésen jelentette Szapáry első alispán, és a szolnoki kerület képviselője az országgyűlésen történt eseményeket. Teleky halála után, mint tudjuk, Tisza Kálmán terjesztette elő a határozati javaslatot. Szavazás utján Deák Ferencz felirati javaslata nyert csekély többséget, mely csekély többség meg nem akadályozhatta azt, hogy a felirat czimezésénél, a határozati párt formulája fogadtassék el, minek az lett következménye, hogy a felirat olvasatlanul küldetett vissza Bécsből; mire az országgyűlés az eredeti szöveg szerint kijavítva küldötte fel újra a feliratot az uralkodóhoz. E körülményről tett most jelentést Szapáry, hogy „a nemzet válságos ponton áll, midőn az uralkodó, formahiány miatt nem fogadta el az országgyűlés feliratát, mely is most már Deák Ferencz eredeti tervezete szerint ujlag felküldetvén, kénytelen lesz annak lényegére nyilatkozni. E felirat ekképen egyértelműleg küldetett fel, úgy fog a válasz is fogadtatni, s ha nemzeti függetlenségünket, és alkotmányos jogainkat tiszteletben nem tartja — visszautasítatni. Ha hazánk jogai nem elégitetnek ki, a történendőkért a felelősség azokra hárul, kik rut haszonlesésből a kenyérkeresés azon módját választották, mely hazájok nyomorát vonja maga után; azért azok, kik alkotmányunkkal meg nem férő hivatalt vállalnak, a mint hazánk egére jobb napok derülnek, a legszigorubb felelősségre vonatnak.“

Az aug. 26-iki bizottmányi ülésben jelenti Szapáry első alispán mély fájdalommal, hogy az országgyűlés szuronyos erőhatalommal feloszlattatott. Most a teendő a megyére hárul — folytatja tovább — itt helyt kell állanunk, s történjék bármi, innen leszoritatni nem engedjük magunkat. Majd Isaák László másod alispán jelenté, hogy

júl. 11-én a helybeli katonai parancsnok egy csendőrrel megjelent a megyeházán, kijelenté, hogy minden régi rendszerbeli hivatalnok katonai védelem alá helyeztetett; majd a megyeházát szállotta meg 100 vadász és 6 zsandár, megjelent Czillich pénzügyigazgató is, hogy a megyeházára szállított B. tabellák, vagyis adólajstromok adassanak ki. Másod alispán tiltakozott ezen eljárás és követelés ellen. A század vadász elvonult ugyan, de 15 ott maradt állandó szálláson, a várnagy kiszorított lakásából, azt elfoglalták, a megyei bizottsági tagok házaikhoz 10—10 katona szállásoltatott. Aug. 21-én ismét megjelent egy század vadász két adótisztal a megyeházán, feltörték a levéltár ajtait, és az ott elhelyezett B. tabellákat összepakolva, tiltakozása dacára elhúrczolták. Ugyanezen ülésben hirdettetett ki a feloszlott országgyűlés óvása, mely a képviselőházi elnökök által a megyékhez is szétküldetett.

A szept. 12-iki ülésen Bartakovics Béla örökös főispán foglalta el az elnöki széket, hosszabb beszédben üdvözlé a közgyűlést és előterjeszté: hogy az országgyűlés küzdve a törvény és ősi alkotmány visszaállítása mellett, bizonytalan időre feloszlattatott, „mert törvényeinkben megszentezett alaptörvényeinket megvédelmezni akarta, és nemzeti függetlenségünket áruba nem bocsáthatta.“ Most alkotmányos életünk egyedül a megyei municipiumba összpontosul, ahhoz minden erélyességgel és eszélyességgel ragaszkodnunk kell. Folytasuk tehát megyei működésünket — végzi beszédét — azon reményben, hogy fel fog még derülni hazánk szebb csillaga. Elnöklő főispánnak köszönet fejeztetett ki a főrendi táblán teljesített hazafias működéseért. Ezen gyűlésen, a nép anyagi nyomorára tekintettel, a tisztikar második félévi illetményéről lemondását jelenté ki. A vármegye, tekintettel a viszonyokra, ezt elfogadta azon feltétellel, hogy normalisabb idő beálltával, ezt kifizetni fogja. A fenyegető jövőnek előrelátásában kimondatott, hogy a tisztikar folytassa működését mindaddig, míg csak törvényeink értelmében ezt teheti, s az erőhatalom által ebben meg nem gátoltatik. A vármegye közigazgatási és törvénykezési szabályrendelete vétetett azután tárgyalás alá, melyen a törvénykezésre kimondatott, hogy a magyar magánjogi törvények visszaállíthatnak úgy azonban, hogy addig, míg rendszeres törvény alkottatik, az „ideiglenes törvénykezési szabályok“ kisegítő gyanánt használhatónak mondhatnak ki. Ezen szabályzatban, a telekkönyvek is szerveztetnek, és beosztatnak. Ezen rendszerben a törvényszék a telekkönyvi osztálylyal kiegészítve, ennek vezető tisztviselői is megválasztattak.

VII. A szept. 13-án folytatólagosan tartott közgyűlés után többé a vármegye közgyűlésre össze nem jöhetett. Az országgyűlés feloszlásával, feloszlattak a vármegyei közgyűlések is, és a megyékbe új főispánok és főispáni helytartók neveztettek ki. A megyei bizottmányi ülés nov. 18-ára lévén kitűzve, a szolnoki törvényszék rendzése végett is, e napon a megyeház előtt egy század vadász állotta el a bemenetelt, úgy hogy az első alispánnal élén oda vonulni kívánó bizottmányi tagok, fegyveres erővel gátolva, tényleg visszatérni kényszerítettek, mire a szózat éneklése mellett az érseki lakba mentek, bucsut veendő örökös főispánjoktól. A megyeházát megszálló katonaság vezetője nyomban sietett az érseki lakba, hogy ott megakadályozza az összejövetelt; de a bucsu-beszédet tartó Németh Albert, mozdulataival addig tartotta távol a benyomuló tisztet, míg beszédét bevégezte.

Ekként a bizottmány tényleg gátolva lévén működésében, a tisztikar magánhelyen tartotta meg utolsó ülését, mint a melyre reáruháztatott a szept. 13-iki gyűlés által a megye jogköre feletti örökös, szükség esetében. Ezen ülésen hozott határozatok megpecsételtetvén, az összes tisztikar által aláíratlak, és megőrzés végett három helyre helyeztettek.

Ezen nagyfontosságú okmányt, mely világot derít az akkori viszonyokra, egész terjedelmében itt közöljük:

1861. nov. 18-án Heves és K.-Szolnok t. e. vármegyék tisztikara részéről gróf Szapáry Gyula első alispán elnöklete alatt Egerben tartott tanácskozmány jegyzőkönyve.

A megye gyászos sejtelve ténnyé vált a mai napon, főleg az abnormis viszonyok miatt oly sok hátrányt szenvedett igazságszolgáltatás és a Tiszajárási törvényszék elkerülhetlen szervezése érdekében megtartatni rendelt bizottmányi gyűlés fegyveres erőszakkal gátoltatott. Mivel pedig e testvérmegyék törvényhatósága folyó év szept. 13-án 1413. sz. a. kelt végzése által a tisztikart arra kötelezte: hogy az esetben, ha a bizottmány működése fegyveres erővel gátoltatik letett esküje nyomán, felelősség terhe alatt a megyét közigazgatásilag és törvénykezésileg a hazai s különösen az 1848-iki törvények értelmében s a megye kihirdetett törvényes irányához híven, testületileg mindaddig kormányozza, míg a működési térről szintén erőszakkal le nem szorítatik.

A törvényesen megválasztott tisztikar gróf Szapáry Gyula első alispán elnöklete alatt, a fejtelenség kikerülése s a béke, rend, személy- s vagyonbátorság megőrzése érdekében tanácskozássra összegyűlt s következőleg intézkedett.

Olvastatott elnöklő gróf Szapáry Gyula első alispánnak a megye bizottmányához intézett hivatalos jelentése, melyben többek közt előadja:

1-ör Hogy hozzá gróf Forgách Antal aláírásával ellátott oly hivatalos levél érkezett, melyben állítólag ő felsége szóbeli meghagyása folytán, minden nyilvános gyűlés tartása, az elnök személyes felelőssége terhe alatt eltiltatik.

2-ör Hogy a nagymélt. m. kir. helytartótanáctól 5155. sz. a. a megye közönségéhez oly intézmény érkezett, melyben a megyei költségvetés felterjesztése kívántatik, s a kivetett házi adó beszédese az alispán s adópénzkezelő tisztviselők személyes felelősségére betiltatik.

3-ör Hogy ugyanazon helytartótanács 48083. sz. intézménye mellett, az alkalmazandó utlevelek mintáját megküldötte, s meghagyta, hogy a kezelő tisztviselők, az utlevelek használatánál a szabályszerű bélyeget alkalmazzák.

4-er Hogy ugyanazon helytartótanács meghagyja, hogy a megye közönsége a pénzügyi hatóságokat működéseiben ne gátolja.

5-ör Hogy ugyancsak a helytartótanács a bor és hus fogyasztási adónak biztosítása iránt akkép intézkedett, hogy azon helyek kárára, hol az említett adók kincstári vagy magánosok általi kezeltetése lehetetlen, vagy hol azok beszédését a község alku útján el nem vállalja, a pénzügyi hatóságok bizonyos összegeket évi átalányképen a községek terhére fognak iratni, s erőszakosan is behajtatnak.

6-ör. Hogy ugyanazon helytartó tanács intézményében azt kívánta, hogy a megyei tisztviselők a földadói munkálatok teljesítésében részt vegyenek.

7-er. Hogy a főispánhoz érkezett körlevél szerint, a legközelebb történő ujonczozásnál a megyei tisztviselő közreműködése igénybe vétetni szándékolatik.

8-ör. Hogy a törvénytelen adó erőszakos behajtása a megye területén még mindig folytattatik, s hogy e körül több rendbeli visszaélések és zsarolások jelentettek fel.

9-er. Hogy az adózsarolások alkalmával a csendőrök és finczok által a nép között oly aláírás nélküli nyomtatványok osztatnak szét, melyek a megyék és országgyűlés eljárását kárhoztatják, s a kormány által követt politikát kívánják igazolni.

10-er. Hogy ugyanazon csendőrök és finczok, a helységekben oly hirdetményeket osztanak szét, melyekben a nép, a házi adó megtagadására lázítatik s az ezt beszédni ohajtó törvényes előljárói ellenében, a katonai hatóságok oltalmazásának igénybevételére utasítatik.

11-er. Hogy a fogyasztási adóra vonatkozó szerződések aláírására a helység előljárói akként erőszakoltatnak, hogy a szerződéseket aláírni vonakodók elfogatnak s fegyverek között elhurezoltatnak.

12-er Hogy Eger és Gyöngyös városa tisztviselői s képviselői hivataluktól s állomásaiktól kényszerültek lemondani, mert oly rendeletek teljesítésére szolitattak fel, melyeket letett esküjük és elvállalt felelőségük nyomán teljesíteniök nem lehetett.

A rendeletek voltak a többi között: hogy a jövő évi adót vessék ki, s az e körüli működés eredményéről naponkint tegyenek hivatalos jelentést; hogy a 12 év alatt összehámozódott s a volt cs. kir. hivatalnokok által

be nem hajthatott adóhátrálékokat hajtsák be: hogy a fogyasztási adót vessék ki; s azt szorgalmasan szedjék be; sőt Gyöngyös városa előljáróitól a fogyasztási adó szerződés aláírása is követeltetett s kimondatott, hogy az említett rendeletek nem teljesítése esetében az illető közegek katonai megszállással fognak terheltetni.

13-or. Hogy a megye háza már több hetek óta ismét katonasággal van megszállva, kik ott létük okát nem adván, annak egyéb helyiségét még mindig elfoglalva tartják.

14-er. Hogy azon tisztviselők a kik a cs. kir. kormányközegek rendeletét nem teljesítik, katonai beszállással üldöztetnek.

15-ör. Hogy Bartakovics Béla egri érsek s örökös főispántól egy gróf Forgách Antal ur által hozzá intézett oly rendeletet kapott át, melyben a bizottmány felfüggesztése tudtul adatik, minden nemű gyűlés megtartása a főispán személyes felelőssége alatt betiltatik, s a tisztviselők oda utasítanak, hogy személyes felelősség terhe alatt további intézkedésig helyeiken maradjanak.

16-or. Hogy az említett rendelet gróf Forgách Antal által szoros felelősség terhe alatt, az alispáni hivatalnak s a m. kir. helytartótanács útján a megye közönségének is megküldetett.

Mely felolvasott hivatalos jelentés folytán következő határozat hozatott:

Ámbár a megyei tisztikar férfias nyugalommal vetett számot magával akkor, midőn az ezer éves jogok s királyi esküvel szentesített törvények védelmi terére lépett; ámbár nagyobb s szentebb kötelességet nem ismer, mint magát ha kell, feláldozni ott, hol az alkotmány, jog s törvény érdeke követeli: mind a mellett kényszerül kinyilatkoztatni, hogy miután a törvények értelmében kivetett megyei házi adót többé be nem szedheti; miután bár a tisztikar díj nélkül is örömmel szolgálna, de az iroda költségeinek fedezésére, a cselédek fizetésére s a rabok élelmezésére nagyobb összeg készpénz szükségeltetik; miután mindezekre a törvénytelenül behajtott adóból pénzt elnem fogadhat s ekként a megye kormányzata lehetetlenített; miután az országban a törvényhatóságok sorba visszalépnek illetőleg visszalépni kényszerítetnek; miután a megye f. év szept. 13-iki végzése által azt javasolta, illetőleg azt határozta, hogy a törvényhatóságok tetteikben magukat a többség akaratahoz, irányához és tényeihez alkalmazzák; de főleg miután legközelebb legfelsőbb helyről oly ostromállapot szerű intézkedések tétettek, melyek a hazafiakat a nemzet eljátszhatatlan jövője érdekében a legkomolyabb félrevonulásra s passivitásra kötelezik; miután a törvényes téren álló békés országban katonai haditörvényszékek állítattnak fel, s a törvényhatóságok tisztviselői élete s vagyona felett oly törvények fognak határozni, melyek az ezeréves magyar alkotmány s királyi esküvel szentesített törvényekkel teljesen ellenkeznek, s azok békés védelmezőit lázadóknak s felségáruloknak hirdetik; miután ily körülmények között a megyei tisztikar, a testvérmegyék törvényhatósága törvényes végzéseinek, s különösen f. év sept. 13-án hozott s idézett rendeletének meg nem felelhet, szabályszerű működését tovább egy perczig sem folytathatja, mert ha egye-

temesen tovább működik vagy letett esküjét kell megszegnie, vagy hadi törvényszék elébe kell magát hurczoltatnia.

Heves és K.-Szolnok t. e. vármegyék törvényhatóságának rendelkezési joggal felruházott tisztikara tehát az elősorolt okoknál fogva az erőszakot maga előtt is felmerülni látván, az elől félrevonulván, alkotmányos működését mindaddig felfüggeszti, míg a viszonyok változásával alkotmányos működését hazánk törvényei értelmében s letett esküjéhez hiven nem folytathatja.

Kijelenti továbbá, hogy a kormány legközelebb elkövetett eljárása a megyék ellenében törvénytelen; hogy az ellen ünnepélyes óvást tesz; hogy minden, a jelenlegi törvényes bizottmány s annak kifolyása az alkotmányos tisztikaron kívül, a megye kebelében működendő bármely alkotmányellenes testület vagy egyes hivatalnoki állás törvénytelen, s hogy azok, kik az alkotmányos élet erőszakos felfüggesztése után bármely hivatalt vállalni, az által a törvényes téren álló nemzetet jogküzdelseiben, békés s törvényes céljainban gátolni merészkednek, a nemzet kegyeletes elnézésére s bocsánatára legkevesbé sem számíthatnak.

Hogy azonban az ekként rendelkező tisztikar minél nagyobb mértékben igazolja azt, hogy az egyesek érdeke s a béke, rend, személy s vagyonbátorság fentartása mennyire szíven fekszik, s mennyire ki akarja kerülni, az ily erőszakkal összezavart jog s társadalmi viszonyokból s rendkívüli helyzetből származni szokott szerencsétlen fejleményeket:

1-ör. A megyebeli fő- és alszolgabíráknak komolyan meghagyja, hogy a népet a tisztikar visszalépésének gyászos okairól felvilágosítván, a helység előljáróságait szigorú felelősség terhe alatt oda utasítják, hogy helyeiken maradvá, a béke s rend fentartására a legszorosabban felügyeljenek. Mely meghagyás teljesítése után működésük azonnal megszűnik.

2-ör. A megyebeli csendbiztosoknak, szinte a legszigorúbb felelősség terhe alatt meghagyja: hogy mindaddig, míg működéseikben erőszakkal nem gátoltatnak, a közbátorság biztosságára kettőzött erővel vigyázzanak.

3-ör. Az egészségi állapotra felügyelet s különösen a megyében kitört marhavész akadályozása tekintetéből, a megye orvosi személyzete ideiglenesen megmarad.

4-er. A hitel jótékony forgalma, a tulajdonjog sérthetetlensége s az egyesek kárainak kikerülése tekintetéből, a telekkönyvi személyzetet oda utasítja, hogy a telekkönyvek nyilvántartása s a beadványok beiktatása végett, működését teljes buzgalommal folytassa.

5-ör. Hogy a rabok őrzése, élelmezése, s a megyeházra leendő felügyelet végett a várnagy s börtönész, úgy szinte más okokból a levéltárnokok az érkező irományokat s leveleket bontsák fel, s azokról rendes jegyzéket vezessenek.

6-ör. Hogy a letéti pénzek őrzése s még hátralevő költségek fedezése tekintetéből további intézkedésig helyét a főpénztárnok is megtartsa.

E pontnál kijelentetik, hogy miután a főpénztárnok számadásai a számvévőszék által folyó év nov. 1-ig megvizsgáltattak, s általában helye-

seknek találtattak, a főpénztárnok az említett ideig vezetett számadásaira nézve semminemű felelősségre nem vonható.

7-er. A bemutatott s átvizsgált pénztár számadás szerint a pénztárban létező pénzről, a tisztviselők tiszteletdíjait s az irodaszemélyzet s az összes megyei cselédség fizetéseiket s béreiket akként huzandják, a mint ezt a belgazdászati küldöttség utalványozandja.

8-or. A hivatalaikban ideiglenesen meghagyott tisztviselők működése csak addig fog terjedni, még a megye szervezése végett a kormányszervező egyén Egerben megérkezend s működését megkezdendi.

9-er. A hivatalaikban az említett napig meghagyott tisztviselőknek a legszigorubb felelet terhe alatt meghagyatik, hogy mindaddig, míg állomásaikon működendnek, mindenben hazánk törvényei s a bizottmány végzései szerint járjanak el, hogy a törvénytelen rendeletek végrehajtására segédkezet semmi szín alatt se nyujtsanak; s ha törvénytelen rendelet végrehajtására erőhatalommal kényszerítenének, hivatkozzanak letett esküjökre, a megye kötelező végzéseire s állomásaikat, melyek ily eset előfordultával ezennel megszünteknek nyilatkoztatnak, azonnal hagyják el. Addig azonban, míg ily eset elő nem fordul s vagy míg a 7-ik pontban említett kormány megbízott megérkezend, állomásaikat mindaddig megtartsák, míg a térről erkölcsi vagy anyagi erőszakkal le nem szorítatnak.

10-er. Gróf Szapáry Gyula első alispánt vagy ennek bárminemű megakadályoztatása esetében a tisztikar rendes elnökét megbizza, s felelősség terhe alatt kötelezi, hogy az erőszak megszüntével s a körülírt törvényes rend helyreálltával a tisztviselőket állomásaik elfoglalására utasítsa.

11-er. A hatodik pontban említett s a még azokon kívül előfordulhatalandó fizetések utalványozásával, s a felesleges személyzet elbocsátásával gróf Szapáry Gyula 1-ső alispán megbizatik, s a netalán még szükségrendő mindennemű intézkedések megtételére oly meghagyás mellett köteleztetik, hogy intézkedéseiről, az annak idejében összeülendő bizottmánynak részletelesen számot adjon.

Hogy pedig ezen általános intézkedés iránti intézkedés egy részről az összes tisztikarra háromoljék, másrészt pedig hogy az minden tisztviselő irányába kötelező erővel birjon, jelen tanácskozmány jegyzőkönyve minden tisztviselő által aláíratik, egy példány a felolvasott alispáni jelentéssel a levéltárba tétetni, egy példány Bartakovics Béla egri érsek s örökös főispánnak megküldetni, s egy példány az alispáni hivatalnak kiadatni rendeltetik. A jelen nem levő tisztviselők, beleegyezőknek s határozóknak nyilatkoztatnak. Gróf Szapáry Gyula első alispán. Isaak László 2-od alispán. Főszolgabíró Lipcsey Péter, Nánágy Ignác, Majzik Viktor, Kürthy Antal. Erdélyi József főjegyző. Berecz Ferencz főügyész. Halassy Gáspár törvényszéki h. elnök. Németh Albert törvényszéki elnök. Pap Pál, Nánágy Mihály, Losonczy László, Menyhért Antal táblabírók. Nagyfejeő Mátyás, Kürthy Ferencz, Bogyó Ágoston, Mészáros Antal, Bárczay Gyula, Ivády Miklós, Gosztonyi József, Lipcsey József, Borhy Dániel, Fejér Alajos, Csernyus Sándor alszolgabírák. Bedekovics Vilmos, Soldos Imre törvényszéki táblabírók. Zalár József, gróf

Szapáry Imre t. főjegyzők. Vasváry Károly t. főügyész. Szabó Balázs, Vavrik Endre, Gosztonyi Kálmán, Kászonyi Antal aljegyzők. Petrovics Ignác Hegedüs János, Gáhy Ferencz ügyészek, Nagy Kálmán t. jegyző. Martonffy Károly főmérnök. Fülöp József főpénztárnok. Ecsedy László pertárnok, Korponay György számvevő, Bozik János adószedő, Karácsony János főorvos, Kovács Károly adószedő, Vrataries József, Biró Albert, Géczy Lajos alszolgabíró. Horváth László várnagy. Csiky Gyula, Für Kálmán, Józsa János, Losonczy Antal, Bodnár Ferencz, Ferenczy József, Oláh József, Kaszap Bertalan, Eördögh Gyula, Kovács József, Steinhauer Antal, Szabó Áron, Szabó Sándor, Petrovay János, Fehér Kálmán, Káplán József, Majzik Sándor, Horkay Lajos esküdtek. Szabó Károly főmérnök. Borbély Géza, Recsky Miklós, Fay Béla, Pethő László, Remenyik Kálmán, Kósa Kálmán, Malatinszky György és Antal, Zábráczky Miklós, Halasy Sándor, Békefy Alajos, ifj. Puky Miklós, Makay Emil aljegyzők. Kulcsár Pál, Pap János, ügyészek. Elek Mihály számvevő. Pók György, Vajas József polgári biztosok. Miskolczy Péter alügyész. Dr. Menczer orvos, Polyák György utbiztos, Szégy István, Énekes Gusztáv igató őrök. Farkas Károly, Goth Vilmos, Dobóczy János, Szekerka Lajos, Ürményi Mihály, Kékesy János, Szabó Frigyes, Völgyi Lajos csendbiztosok. Roos Lajos, Szombathelyi András, Kovács Andor, Greskovich Balázs, Balogh Kálmán, Oláh Mihály, Kékesy Kálmán Himfy József, tiszti esküdtek.

VIII. Hevesmegye örökös főispánja felfüggesztetvén működésétől Földváry János a jászberényi törvényszék volt elnöke nevezetett ki főispáni helytartóvá, ki helyét Egerben decz. 16-án elfoglalta. Első gondja volt, hogy új tisztikart alkosson; s az általa kinevezett tisztikar hivatalát, 1862. jan. 15-én foglalta el. Egyelőre az első alispáni hely üresen hagyatott, 2-od alispánul Gál János nevezetett ki, a ki febr. 4-én megkeresést intézett gróf Szapáry alkotmányos alispánhoz, hogy az alispáni ügyiratokat resignálja. Febr. 20-án válaszolt erre Szapáry, válaszát Földváry főispáni helytartóhoz intézve: „hogy császári királyi alispán Gál János megkeresésére, nincs semmi tenni valója, alispáni tisztében a megyei bizottmány végzése szerint járt el, ennek eleget tett, mignem annak folytatásában megakadályoztatott. Nála nincs semmiféle oly okmány, melyet hatóság vagy fél kereshetne, vagy mit a cs. k. alispán urnak átadhatna.“ Később Subich György nevezetett ki első alispánná.

IX. A magyar országgyűlés és a vármegyék erőszakos feloszlásával Schmerling osztrák minister rendszere, mintegy négy évig 1861. decz. havától, 1865. év közepéig, háborítlanul működött, midőn a külesemények a porosz-osztrák összeütközés, az olasz fenyegető háboru, épen úgy, mint a multban annyiszor láttuk, midőn kül-

veszély fenyegette a monarchiát, a magyar országgyűlés összehívásának halaszthatlan szükségét napirendre hozták.

Tehát összehivatott a magyar országgyűlés. Az országgyűlési meghívó kihirdetésére és követek választására pedig, feltétlenül a megyei közgyűlések voltak összehivandók. A kérdés az volt, hogy kik hívják össze, és kik elnököljenek a megyei közgyűléseken, és a követválasztási ügyeket intéző központi választmányokon? A megyék hangulata kitudására, a kinevezett főispáni helytartók utasítottak, hogy eszmecserét folytassanak a megyék befolyásos férfaival a felett, hogy nyugodjanak bele a főispáni helytartó elnöklete alatt tartandó közgyűlésbe, és a központi bizottmány elnökségét vezessék a kinevezett alispánok. Földváry főispáni helytartó meg is kísérle Gyöngyösön ily értelemben a reábeszélést. A vármegye irányadó férfai erre 1866. jun. 22-én Egerbe értekezletre hívták össze a bizottmányi tagokat, és ünnepélyesen kijelentették, hogy Földváry főispáni helytartó elnöklete ellen óvás emeltetik, és az általa összehivandó megyei közgyűlésen részt nem vesznek; törvényes közgyűlésnek csak Bartakovics Béla érsek és főispán által összehívottat fogják elismerni. Erre csakugyan okt. 9-ére egy adhoc bizottmányi ülés összehivatván, Bartakovics főispán elnöklete alatt a decz. 10-ére összehívott országgyűlés megfelelő óvás mellett kihirdettetett, majd Isaak László választott alispán elnöklete alatt a központi választmány is összeülvén, a követválasztás határnapja nov. 27-ére tüzetett ki. A kitűzött napon megtörtént képviselőválasztások általában izgatottan folytak le. Több kerületben ellenjelöltek állottak egymással szemben, úgy hogy a tiszánánai választókerületben, hol Németh Albert és Dobóczky Ignác voltak a jelöltek, a választás napján kifejlett véres verekedés miatt, a választás meg sem történhetett. Megválasztattak pedig a patai kerületben Kovách László, a Szolnokiban gróf Szapáry Gyula, a fügediben Almásy Sándor, a pétervásáriban Nánásy Ignác, az abádiiban Borbély Miklós, időközben történt halála után Széký Péter, a mezőturiban Pétery Károly, a kápolnaiban Pap Pál, a tiszánánaiban új választás hirdettetvén, december hóban Dobóczky Ignác, Gyöngyösön Almásy György gróf, Egerben pedig Csiky Sándor. Nevezetes az egi választásnál, hol három jelölt állott egymással szemben: Csiky Sándor, Vavrik Béla és Kormos Béla, hogy a rendkívüli korteskedés folytán, a központi választmány titkos szavazással rendelte azt megejteni. Még nevezetesebb a titkos szavazás miképen történt végrehajtása. Hogy minden kétely elhárítassék, a szavazáshoz

öles hosszú, rőf vastagságu pálczák készítettek, oly formán, hogy három jelölt részére, három szavazó-láda állítatván fel egy zárt szobában, a szavazó ezen keresztül menve, a ládán készített nyíláson tetszés szerint, jelöltje ládájába dobta a kezébe kapott szavazó-pálczát. Ezen szavazási mód később nemcsak Heves-, de Pest- és Szathmármegyében is elfogadtatott és használtatott, míg törvényhozásilag a nyílt szavazás ki nem mondatott.

X. Az országgyűlés azonban, 1866-ban a kiűtött porosz-osztrák háboru folytán elnapoltatott. Ez év jul. 11-én jelent meg a kiáltvány Magyarország népéhez a hadüzenetről, mely is a königrätzi vereség után megkötött békével befejeztetett. Október 4-én érkezett helytartótanácsi rendelet, a porosz háboru idejében, az ország határához érkezett Klapka-féle magyar legio által előidézhető zavarok szemmel tartására utasítá a fennálló hatóságot. A háboru befejezésével gyorsan végzett az újból összehívott országgyűlés. Megállapítatott az 1867. évi XII. tczikk, az ugynevezett közös ügyekről, és ennek folytán 1867. febr. 17-én kineveztetett a magyar felelős ministerium gróf Andrásy Gyula elnöklete alatt. Majd Földváry János felmentetvén főispáni helytartói tisztétől, márcz. 31-iki kelettel gróf Szapáry Gyula volt első alispán neveztetett ki főispáni helytartóvá, ki april 21-én elfoglalván helyét, Heves és K.-Szolnok t. e. vármegyék bizottmányi gyűlését april 29-ére hívta össze.

Ezen bizottmányi gyűlésen, Isaák László 2-od alispán terjesztette elő hivatalos jelentését, a legutolsó 1861. év szept. 13-iki bizottmányi gyűléstől, máig lefolyt eseményekről. Ezen jelentés egész terjedelmében így szól:

Hivatalos jelentés. Az 1861. szept. 13-án tartott bizottmányi ülés az országgyűlésnek aug. 22-én történt felosztatása után aggodalmas előérzetében a bekövetkezendő eseményeknek, határozata által körvonalazta azon álláspontot, melyet a megye az akkori tényleges hatalom ellenében foglaland el: határozottan kijelenté, hogy az 1860. decz. 14-iki 22. sz. a. hozott határozatához, különösen pedig azon végzéséhez, mely szerint a megyei tisztviselők magokat mindennemű intézkedésekben egyedül a megyebizottmány végzéséhez kötelesek alkalmazni: hogy a megyei bizottmány rendeletein kívül semminemű más rendeleteket el nem fogadhatnak, törvénytelen közegekkel nem érintkezhetnek — ragaszkodik. Mivel pedig hazánkat folytonosan üldöző törvénytelenések és jogtalan eljárások között a megyének a végsőre el kell készülnie, ez esetben, ha a bizottmány működése fegyveres erővel gátoltatik, a tisztikar letett esküje nyomán, felelősség terhe alatt feljogosítatik és köteleztetik arra, hogy a megyét közigazgatásilag és törvénykezőkéské a hazai, különösen az 1848-iki törvények értelmében a megye

kihirdetett törvényes irányához hiven testületileg szakadatlanul kormányozza, és kormányzási eljárásáról akkoron, a midőn működésében törvény ellenére gátolt, de a törvények védpaizsa alatt magát megsemmisíthetlenné nyilatkoztató bizottmány működési terét a jog és törvény szellemében ismét visszafoglalandja, e bizottmánynak részletesen számot adjon.

Az 1861. tisztikar a megyének ezen rendeletéhez hiven ragaszkodva, bár a megyeház fegyveres katonaság által elfoglalva tartatott, s bár egyes külső tisztviselők is folytonos katonai megszállás által terheltettek, működésüket folytatták, és a megyét, visszas helyzetében kitelhető erélylyel mind a törvénykezési, mind a közigazgatási téren kormányozták. Kormányozták mindaddig, míg bekövetkezett a megyeileg előre kitűzött bizottmányi ülés határnapja nov. 18-ika, melynek tárgyául a megyei törvénykezés rendezése, s a szolnoki törvényszék szervezése kitűzetett. A kitűzött határnapra számos bizottmányi tag, s az összes tisztviselői kar megjelent; már megelőzőleg hire járt, hogy a bizottmány katonai erővel fog akadályoztatni működésében s a nov. 5-én kiadott kivételes állapot katonai törvényei szigoruan alkalmaztatni fognak; de az egybegyűlt bizottmány szigoruan ragaszkodva utasításához, alkotmányunk ily megsemmisítésébe hinni nem akart; a tanácskozás órájában a megyeházához indult, de a bemenetelt a két sorba állított vadászok és csendőrök gátolták, kiknek parancsnoka illedelmesen bár, de határozottan kinyilatkoztatta, hogy a bizottmányi tanácskozások felsőbb rendeletre betiltattak, s azokat fegyveres erővel is gátolni parancsolatja van; és a megye termében az összejövetelt meg nem engedheti; ezen önkényes kijelentése a tényleges hatalomnak keserű izgatottságot keltett az összegyűlekezettekben, megsemmisülni látván alkotmányunk utolsó védbástyáját a megyét, érezvén a szuronyok hatalmát, melyek szétrombolták a jogot és törvényt. Első alispán gróf Szapáry Gyula erélyes szavakban kijelentette a törvénytelen erőszakos eljárás elleni óvását, s a közönség fokozott lelkesedése között nemzeti himnuszunk éneklése mellett, teméntelen nép kíséretében vonult örökös főispánunk érsek ő exja palotájába, lelkes szavakban vevén búcsút a mélyen tisztelt és szeretett megye vezetőjétől, s az összes tisztviselőség, jelenvolt bizottmányi tagok magán tanácskozásra vonultak, hol első alispánunk a tanácskozást megnyitván, emelkedett lelkesedéssel sorolván elő azon rendeleteket, parancsolatokat, melyeket a hatalom kormánya végrehajtás végett e kettős megyéhez intézett, melyek teljesítése halomba dönténé azon elveket, melyeket a megye vallott, és hitszegővé tenné azon tisztikart, mely az alkotmány fentartására tette le esküjét; mely érvekben gazdag előadásra elhatározta a tanácskozás, hogy a szept. 13-án hozott végzés sejtelve teljesülvén, működését becsülettel tovább nem folytathatja, és engedve a fegyveres erőhatalomnak, a kormányzás teréről visszalép, s a kényszerűség nyomása alatt a megye végzése szellemében hozott határozatát a bekövetkezendő megyei bizottmánynak hivatalos jelentése mellett bemutatni fogja; de egyszersmind intézkedett, hogy a személy- s vagyonbiztonság meg ne zavartassék, magánosok ügyei visszalépésével hátramaradást ne szenvedjenek, az összes tisztikar pedig

kötelezvé magát, hogy a törvénytelen kormánytól közreműködését megtagadja, s alkotmányunk megsemmisítésére törekvő intézkedéseinek végrehajtására segédkezet nem nyújt. Mely határozatot magába foglaló okmány, az összes tisztikar s jelenvolt bizottmányi tagok által aláíratván, egy példánya a megye levéltárába, egy példánya a nagytiszteletű főkapitánhoz, egy példány érsek ő exja kezeihez, s egy az alispáni hivatalnak adatott ki, melyet van szerencsém eredetben bemutatni.

E válságos időszak aggodalmas izgatottságot idézett elő a társadalom minden rétegében, fájdalommal láttuk alkotmányos reményeink eredménytelen megsemmisülését, mégis népünk e telylyes nyomás alatt, bár telylyes kormányzat nélkül lévén, oly mérsékletet és higgadságot tanusított, mely józan gondolkodásának, és hazafiságának legszebb bizonyítványát adta, s ezen időközben a megye területén egyetlen naagyobbszerű bűneset sem mérült fel.

1861. decz. 16-án megérkezett Földváry János e megye rendezésével megbízott főispáni helyettes, ki alkotmányos tisztviselőinket egyenként hivatalos teendőiktől elmozdítván, megkezdte a megye minden ágazatiba szervezését, mely működése több időt vevén igénybe, feladatát sok nehezség között fejezhette be, mert bár az 1861-iki alkotmányos tisztviselők némelyike közvetve hivatal vállalásra felhivatott, hiven ragaszkodva letett esküjükhöz s a megye rendeletéhez, öt egyénnél több egész megyében nem találkozott, ki az új szervezetbe hivatalos állást foglalt volna.

Végre sikerült a főispáni helyettesnek 1862. jan. 16-án a megye, 22-én a város, s 1863. márcz. 23-án a szolnoki törvényszék szervezése.

Mely rendelkezés közben gróf Pálffy kir. helytartó látogatta meg körutjában a megye székvárosát, hol is a minden hatalomnak egyaránt hódoló hivatalnoki kar által tüntetéssel fogadtatott.

Az 1863-iki év feledhetlen lesz a kettős megyében, nyomasztó aszály látogatta meg e leggazdagabb vidéket, inség és éhség a kétségbeesésig sujtotta a megye népének egy részét; a tényleges hatalom rendelkezett ugyan a közínség elhárításáról, de az eszközök czélszerűtlen felhasználása bár pillanatra enyhítette is a nyomort, de terhe mai napig súlyosan nehezedik a népre.

Mig a kormány intézkedései téveszték a czélt, mélt. gróf Szapáry Gyula a felebaráti szeretet filléreiből összegyűlt s kezelésére bizott segélyadományok összegéből erélyes, tapintatos intézkedéseivel, a megye több részében enyhítette a nyomort, letörölte a fájdalom-sajtoltá könyveket.

1863. és 1864. év már ismét fájdalmas ingerültséget hozott magával; e megyébe a katonai törvényszék küldöttei, a megyehatóságok közbe jöttével több házmotozásokat, kihallgatásokat eszközöltek, s többen törvényen kívül elzárattak és elítéltettek, a társadalom legszentebb törvénye a személybátorság halomba döntetett.¹⁾

¹⁾ Vármegyénkben Almásy Pál és Németh Albert katonai karhatalommal fogtak el, és a pesti Károlykaszárnyába huzoztattak, az akkor külföldről vezetett összeesküvés gyanuja miatt. Almásy Pál el is ítéltetett, de csakhamar kegyelem folytán visszanyerte szabadságát. Németh

Végre annyi sok szenvedés után 1865. jun. 22-én oly férfiak állottak a magyar ügy élére, kik a magyar kérdés megoldását tüzvén ki törekvésük czéljául, kísérleteket tőnek hazánk alkotmányos jogai és területi épségének fentartartása mellett, Magyarország független állásának visszaszerzésére; sok megyében az országnak legtekintélyesebb hazafiai nevezettek ki főispánokul, hogy a megyék belkormányzatába keletkezett visszaéléseket korlátozzák, némely hivatalos állásokat alkalmas egyénekkel töltsenek be. De a kettős megyében Földváry János főispáni helyettes hivatalába meghagyatván, a megye összes tisztikara, s jelen volt bizottmányi tagjai gróf Szapáry Gyula első alispán által összehívott értekezleten általánosan elfogadott indítványára elhatároztatott, hogy a megye irányához s végzéséhez hiven, sem közvetve, sem közvetlenül a főispáni helyettes által szándékolt tanácskozásban részt venni nem fog, sőt a képviselőház összehívása alkalmából tartandó adhoc bizottmányi ülést csak is ő exja örökös főispánunk elnöklete alatt tartandja meg, mire ő exja küldöttségileg kéréselt fel.

1865. okt. 9-én az adhoc bizottmányi ülés örökös főispánunk elnöklete alatt megtartatott, a megye alkotmánya védelmében kijelentett óvása után, az 1848-iki törvények értelmében, a központi választmány megalakítatott, s a képviselők megválasztására a törvény rendelte előintézkedések megtételtek, s nov. 27-én a megye minden kerületébe országgyűlési képviselőink megválasztattak, bár sajnos, hogy törvényen kívüli állásunk visszas helyzete néhol a pártok között erősebb surlódásokra adott alkalmat.

Ismét lefolyt egy év remény és várakozás között, az összes megye közönsége általános figyelemmel kísérte a képviselőház alkotmányos működését, s a képviselőház két feliratában kifejezve látta a közvélemény reményét és óhaját.

Majd világrendítő események következtében, néhány nap alatt a világtörténet egyik legnagyobb csatája vivotott, melyen a megyének számtalan fiai estek áldozatul. De az idő meghozta a béke olajágát, reményeink gazdagságban nőttek, államférfiaink kitartó küzdelme, képviselőházunk munkássága kivívták, bár áldozattal, az 1848-iki törvények visszaállítását. Folyó év febr. 17-én ő felsége kegyelméből a magyar független felelős ministerium kineveztetett, Magyarország kormányzata magyar férfiak kezébe tétellett le. Oly férfiak kezébe, kiknek nevével az ország alkotmányos küzdelme szoros kapcsolatban volt, kiknek buzgó hazafisága a közvélemény által tisztelettel elismertetett. Országos volt az öröm, országos a remény, hogy azon férfiak, kik az alkotmány visszaállítása nehézségeit elhárították, képesek lesznek azt minden rétegeiben megszilárdítani. Örömmel fogadta a ministerium kine-

Albert is hosszabb letartóztatás után szabadon bocsátatott. Almásy elfogatása idejében Egerben a kaszinói bál, a hazafiak gyászor tüntetése folytán abbahagyatott. Ez ügyben is katonai törvényszéki vizsgálat indítatott meg; de minden következmény nélkül. 1863. évben jelen monografia írója „Mátra“ czim alatt Violet Ottó könyvkereskedő kiadásában és ugyancsak a lyceumi nyomda kiállításában politikai heti lapot szerkesztett, mely másfél évig jelent meg; migsem az akkori viszonyok folytán, többszöri megintés után, súlyosabb bírságok és büntetések kilátása mellett beszünttetett.

vezését a megye közönsége is, türelemmel várva az időt, midőn legdrágább kincsét, alkotmányát visszanyerheti. Végre folyó hó 3-án lelkesedéssel fogadtatott mélt. gróf Szapáry Gyulának, a megye 1861-iki első alispánjának, Heves- és K.-Szolnok vármegyék főispáni helytartóvá lett kineveztetése, s csakhamar megjelent ő méltóságának a mai napra a bizottmányt összehívó körlevele, mely a megye visszaállításának reményét való ténynyé avatta.

Ezek azok, tisztelt Bizottmány, melyeket 1861. szept. 13-iki végzés értelmében a lefolyt évek eseményeiből rövid vázlatban előterjeszteni kötelességemnek tartottam, befejezván ezzel a munkakört, melyet a tisztelt bizottmány bizalma kegyesen reám ruházott, alázatosan jelentvén az 1860. évben megválasztott tisztikar megbízásából annak hivatalos állásáról lemondását stb. Jól tudja a tisztikar, hogy hivatalos állását tellyesen be nem tölthette — végzi — a jelentés, hogy ekképen a bizottmány elismerését kiérdemelhesse; de sokan vannak, kik szellemi képességek, kitartásuk feddhetlen jellemök által a tisztelt bizottmány figyelmét kiérdemelték, sokan vannak, kik anyagi érdekeiket áldozatul hozták a megye akaratának, átérték a nélkülözés nehéz napjait, s csak a megye bizottmányába vetett remény enyhítette a szomorú idők aggodalmait. Tekintve a tisztikar ezen egyéneit, a t. bizottmány, kik érdemesek reá ajándékozza meg továbbra is nagybecsű bizalmával. Kelt Eger, 1867. ápril 29-én. Isaak László 1861. évi másod alispán.

Ez után a tisztikar a következőképen alakítatott meg. 1867. ápril 30-án megválasztattak: első alispánul Puky Miklós, 2-od alispánul egri székhelylyel Isaak László, szolnoki székhelylyel Halassy Gáspár, főjegyzőül Erdélyi József, első aljegyzőül Zalár József egri, Lipcsey Tamás szolnoki székhelylyel, másod aljegyzőül Szederkényi Nándor, főügyészül Berecz Ferencz, alügyészekül: Vasváry Károly, Ádám András, főpénztárnokul Okolicsányi József, alpénztárnokul Bozik János, főszolgabírákul: Kürthy Antal, Majzik Viktor, Lipcsey Péter, Ivády Miklós. Alszolgabírákul: Kaszap Bertalan, Borhy Dániel, Fehér Alajos, Kürthy Ferencz a központban, Almásy Gyula, ifj. Puky Miklós, Nagyfejeő Mátyás, Benkó Albert, Bárczay Gyula, Bogyó Ágoston, Losonczy Antal, Hellebronth János, Beniczky Pál, Kovács József. Esküdtekül Fehér Kálmán, Kélessy János, Szák József, Bárány Károly, Ferenczy Mihály, Horkay Lajos, Csernyus Kálmán, Szalay Miklós, Kovács József, Kovács Gyula, Für Béla, Recsky László, Szombathelyi András, Pásztor Béla, Eördögh Gyula, Ferenczy József, Kis Mátyás, Kovács Ferdinand. A törvényszék tagjaiul Egerben: Fülöp József, Szuhányi János, Szabó Sándor, Poppel Gyula, Bedekovics Vilmos, Ecsedy László; a szolnoki törvényszékhez Andrásy János, Szentmártoni József, Hubay Ferencz, Pogány Albert. Csendbiztosokul: Szabó Ignác, Szabó Frigyes, Goth Vilmos, Szekerka Lajos, Sárközy Imre, Kovács Aurél. Főorvossá Frantz

Alajos. Főmérnökökké Szabó Imre, Timon Bertalan, várnagygyá Békefy Alajos, ekképen megválasztattak még az orvosok, uti-biztosok, s kinevezés alá csak a kezelő-személyzet hagyatott.

NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Az adózási rendszer 1848-ig. A nemesség küzdelmének indoka a közös teherviselés ellen. II. A 18. és 19-ik században a hadi és házi adó fokozatos emelkedése III. A hadi és házi adó elkülönített kezelése. A változott adózási viszonyok folytán újabb tisztí állomások szervezése. A székhely kérdése Eger és Gyöngyös között. IV. Megyei költségelirányzat a 18. és 19. században 1848-ig. V. A tisztí fizetések fokozatos emelkedése. VI. A terményárak a 18. és 19. században. VII. A pénzérték. VIII. Népesedési mozgalom, és a népszámlálás adatai 1848. előtt. IX. A legutóbbi népszámlálás adatai 1890-ben.

I. Vármegyénk adózási és egyéb közszolgáltatási rendszerét, Egervára visszavétele után, az illető fejezetekben részletesen ismertettük. Ez irányban — mint láttuk — lényeges átalakulás következett be, párhuzamosan a törvényesen fennálló honvédelmi kötelesség önkényes módosításával.

A régi magyar törvények értelmében háboru esetében az országos honvédelem, vagyis az országos haderő állott a kincstári jövedelmekből kiállított királyi, ugy a zászlós urak és egyházfők banderiumaiból, és a nemesi felkelésből. A fővezérlet a királyt, vagy akadályoztatása esetében a nádort illette.

A mohácsi vész után főleg a 17-ik században állandóvá vált magyar-török háboru a honvédelem igényeit is tetemesen módosította. Munkánk III. kötetének 48-ik fejezetében ismertettük, az akkor már állandóvá vált haderő kiállításának és költségei fedezésének módját, az 1638, 1649, 1655. évi országgyűlési törvények értelmében. Ezek szerint a honvédelmi szükséglet, vagyis a végvárak állandó őrségének szervezése a nemesi fölkelésen kívül, a vármegyékre utaltatott, akképen: hogy azok között a végvárak felosztatván, a vármegyék részleges gyűléseiken repartíalták ezen végváraknak az egyes megyékre esedékes katonai létszámát s fentartási költségét, melyet aztán a vármegyék saját kebelökben a jobbagyságra porták szerint adóképen, a nemességre birtok arányában taksa alakjában, kivétel nélkül róttak ki és szedtek be évenként, a vármegyék házi szükségleteire igényelt összegekkel együtt.

Buda és a felvidékre fontos Egervára visszavétele és a török elvonulása után azonban, mindez egyszerüen megszünttetett. Leopold kormánya, daczára a folyton tartó török háborunak, sem a nemesi

felkelést nem vette igénybe, sem a végvárak őrségének kiállítására nem sürgette a vármegyéket, hanem e helyett az országba hozott osztrák haderőt, melylyel mint az örökös tartományok uralkodója rendelkezett, összekeverve magyar királyi haderejével, mint megszálló hadat továbbra is itt hagyta, a végvárakat azzal megrakta, eltartási költségét, pénzben és természetben hadi adóképen a vármegyékre kivetette, melyet aztán a vármegyék, a kényszerhelyzet sulya alatt, kiszolgáltatni voltak kénytelenek.

Ezen kényszer hadi adót kezdetben — mint láttuk — a nemeség és jobbágyság vagyoni értéke arányában vetették ki a vármegyék. Azonban ez csakhamar megváltozott, s később tisztán a jobbágyság ingó értéke után rótták ki.

Buda visszavétele és a törökök elvonulása után, a törvényesen fennálló honvédelmi kötelezettség egyoldalú megváltoztatásának, s az uralkodó osztrák katonasága tömeges beszállásolásának az országba, mélyebben rejlő okai voltak, melyek csakhamar kiviláglottak, midőn az „új szerzeményi“ és „fegyverjog“ czimek alatt tényleg foganatosított a Kolonics-féle rendszer, hogy az ország, mint visszahódított terület, az osztrák tartományokkal egyenlősítessék, illetőleg összeolvasztassék.

A helyzet tehát most az volt, hogy Leopold kormánya, megszálló idegen hadával tényleg kényszerítette a vármegyéket a kivetett hadi adó kiszolgáltatására. Jelen kötetünk 4, 5, 6, 7 fejezeteiben van előadva, vármegyénknék küzdelmes intézkedése e hadi adó beszedésére, mely a Rákóczy-korszak alatt szünetelt ez alakban, de letűnte után, újból életbelépttetett.

A vármegyék, erejekhez képest tiltakoztak ugyan minden egybeolvasztási kísérlet, s ennek eszközei ellen; védelmezték az ország alkotmányos önállóságát, de a kényszerhelyzetben tovább menni képtelenek voltak.

Az országra rótt hadi adó akkor 2—4 millió között váltakozott, mely összeg porták arányában osztatott fel a vármegyék között. A legutóbbi országos porta-számolás 1647-ben volt. Azóta, főleg a törökök elvonulásával, nagy változás állott be a birtokviszonyok s gazdasági rendszerbe. Képzeltető, hogy mennyi igazságtalanság hárult az egyes vármegyékre, a hadi adónak így történt széjjelosztásánál. Sürgettetett új porta-számolás. De ez sok nehézséggel járt a változott gazdasági rendszernél fogva is; de főleg nagy elvi nehezség volt az, hogy mindez, egy törvényellenes adózás javára rendeztetnék.

A vármegyék s így vármegyénk is az ország alkotmányos önállóságának védelme és megóvása érdekében, a kényszer hadi adót, melynek kiszolgáltatását megtagadni erejük nem volt, a jobbágyság ingó értéke után rótták ki, s e végből ezen értéknek dikákba való sorozása rendszerezetett községek szerint, mint ez a fent hivatkozott fejezetekben ismertette van.

Legczélszerűbb lett volna kétséggkívül az egyenlő teherviselés kimondása, mint ezt a bécsi kormány sürgette is. De ennek utjába állott az alkotmányos elv, hogy ily gyökeres intézkedés csak országgyűlésileg hozott törvény útján lehetséges; s a jogos nemzeti féltékenység, hogy feladva az alkotmányos kiváltságot, a törvény ellen behozott idegen megszálló állandó had javára szolgáló közös teherviseléssel, az osztrák tartományokkal való egységesítés alapja s legfőbb ereje szentesítetett volna.

A vármegyék tehát, hogy megóvják az alkotmányos önállóságot: a törvényellenes hadi adó kivetési alapjául, a jobbágyság ingó értékét jelölték ki, az alkotmány tényezőjét képező nemesség s birtokának terheltetése nélkül, melyet csak országos törvénnyel volt szabad érinteni.

Ebben rejlik a mult század s jelen század első fele közjogi küzdelmének kulcsa, mely a nemességet az ország önállósága érdekében, ősi kiváltsága és tehermentességének fentartására utalta.

A Mária Therézia majd Ferencz király korabeli háborúk idejében, daczára a közjogi féltékenységnek, daczára a súlyos aggodalmaknak, határtalan volt a nemzet áldozatkészsége a trón megmentése érdekében. Nemcsak a nemesi felkelés mozgósított, hanem a magyar ezredek kiegészítésére, a kívánt ujonczilletékek is megszavaztattak hadi segélyül az uralkodó rendelkezésére; azonban „minden ebből vonható következtetés nélkül“ — formulázott óvás mellett, melylyel a fennálló hadi intézmény alkotmányellenes, és csak tűrt volta tüntetett fel.

Azon nagy áldozatkészségből, melyet a nemesség részéről látunk a trón s a haza érdekében, világosan kitűnik, hogy a nemesség a honvédelem kötelességének teljes tudatában volt mindig; látjuk is a sürgetést, hogy a honvédelem ügye szabályoztassék, hogy a magyar hadrendszerbe önkényesen kifejtett visszaélések szüntettessenek meg, hogy a magyar nemzeti hadsereg törvényes főkapitányának a nádornak rendeltessék alá a magyarokból kinevezendő haditanács, hogy hadüzenet az országgyűlés beleegyezésével történjék stb; azon-

ban a hadi segély megszavazásával, az országgyűlések gyorsan feloszlattak, s nem engedtetett idő a belreformok keresztülvitelére. Ha hadi segélyre nem volt szükség, országgyűlés össze sem hivatott, úgy hogy III. Károly, Mária Thérézia és József császár idejében 6 országgyűlésnél több nem is volt, dacára az időközben hozott törvénynek, hogy országgyűlés három évenként hivassék össze. Ennek következménye volt, hogy a felhalmozódott sérelmek orvoslásának sürgetése a közkormányzat minden terén, a megyei utasításokban, s az országgyűléseken állandó rovatot képezett.

A honvédelem, vagyis a hadsereg s költsége a hadi adónak kérdése tehát huzódott évtizedeken át megoldatlanul. Az osztrák tartományok katonasága az országba, a magyar haderő ezredei pedig az örökös tartományokba felváltva szállitattak. Ezek élére idegen tisztek neveztettek tulnyomóan, s ezzel idegen lett a szolgálati nyelv is, a magyar alkotmányos érdekek állandó sérelmére.

Ily helyzetben állandó maradt a nemesség ragaszkodása is „a haza sarkalatos alaptörvényei, s a nemesség ősi szabadsága iránt.” A hadi adó szintén maradt állandóan a jobbágyság ingó értékének terhél.

Csak egyben tért el a nemesség a méltányosság s igazság útjáról, midőn a házi adót is a jobbágyság terhére utalta.

Ebben nem volt sem méltányosság, sem igazság: mert a megyék házi költsége, nemesi érdekből eredőnek volt tekinthető; s így a régibb mult példájára, ezt a nemesi taksákból kellett volna fedezni. Reá is tért erre a nemesség a 19-ik század elején, mert a közös teherviselés elve, kezdetben csakugyan e méltányos tekintetből indult ki, hogy a házi adó különbség nélkül rovassék ki. A hadi adó közös viselése azonban, kezdetben is, a honvédelmi rendszer megváltoztatásától tétetett függővé, mely egyéb alkotmányos biztosítékok mellett, főleg a hadseregnek tisztán magyar nemzetivé alakításában nyert kifejezést. E feltétel a jelen század első felében, a közös teherviselés elvével összeköttetésbe hozatván, előidézte a bécsi kormánykörök azon reactionarius irányzatát, melylyel az 1830—40-es években, a közös teherviselés elve ellen most már ők léptek fel, a nemesi tehermentesség és kiváltság mint önálló cél védelmének zászlóra irásával, a közös teherviselés elvét hirdető szabadelvűek ellen; — mely küzdelem végtére az 1848-iki törvények győzelmében ért véget. És itt kell reámutatnunk azon mindent jellemző átalakulásra, mely a bécsi kormány-politikában a 48 előtti időben mutatkozott. Láttuk

Mária Therézia korában a híres Kollár-féle egyenlő teherviselés elvének hirdetését és a törekvést annak érvényesítésére. A vármegyék kebelében akkor az állami féltékenység, a nemesi előjogok védpaizsa alatt kereste az osztrák tartományokkal egyenlősítő közös teherviselés elleni védelmét. Midőn a kor haladó viszonya az 1848. előtti évtizedekben, a nemzeti egység erősítése szempontjából a nemesi előjogok megszüntetését a kor jelszavául emelte: természetesen az állami önállóság feltételeinek biztosításával, a bécsi kormány az egykor általa sürgetett egyenlő teherviselés ellen az adminisztratori intézmény segélyével, „nem adózunk“ jelszavak alatt, a legnagyobb küzdelem erőfeszítéseit kísérlette meg, hogy ezzel megdöntse az állami önállóság ehhez kötött feltételeit is.

A 18-ik század adózási rendszerét s változatait különben az illető helyeken részletesen ismertettük. Itt általános áttekintésül, az 1848-ig fennálló rendszert mutatjuk be.

A Mária Therézia alatt, 1773. évben körvonalazott adórendszer, csekély módosításokkal maradt 1848-ig.

Adó-alapul jelöltettek e rendszer szerint a jobbágy és család tagjai, hozzátartozói, gazdasági állománya, földje, háza, az iparosok és kereskedők osztályokba sorozva, ekképen egy-egy dikává vagy rovássá minősítve, a következő táblázat szerint, melyet az 1843-iki adórovás alapján mutatunk be.

Egy-egy rovást vagy dikát képezett 1843-ban:

4 jobbágy	8 1-ső r. ház
8 fu	16 2-od „ „
16 leány	40 3-ad „ „
8 testvér	40 hold belső fundus
4 zsellér	26 „ 1-ső r. szántóföld
8 lakó	28 „ 2-od „ „
8 szolga	30—32 hold 3-ad és 4-ed r. szántóföld
16 szolgáló	40 kaszás rét
8 ökör vagy fejős tehén	8 1-ső r. kapás szőlő
16 meddő vagy 2 esztendő	16 2-od „ „ „
24 borju	24 3-ad „ „ „
8 hámos ló	48 pozsonyi mérőnyi szilvás
16 ménesbeli ló	64 százfőnyi káposztás föld
16 5 esztendő ló	16 mázsányi dohányföld
24 csikó	2 kazán
24 sertés	24 méhkas
32 juh	1 első r. kézműves
40 kecske	

2	másod	r.	kézműves
4	harmad	r.	"
1/4	első	r.	kereskedés
1/2	másod	r.	"
1	harmad	r.	"
64	ökör	utáni	legelő
80	tehén,	vagy 104 ló	utáni legelő
80	sértés,	104 juh, 128 kecske	utáni legelő
16	első osztályu	kézi munkás	
24	másod	"	"
32	harmad	"	"

1	első osztályu	vizimalom
2	másod	"
4	harmad	"
2	első	" száraz malom
4	másod	"
8	harmad	"
korcsma, mészárszék, csapláros, haszonbérlo, egyenként 480 forint		
jövédelme után 1—1 dika		
első-, másod-, harmad osztályu nád- rágos személyből egy-egy dikát képezett 64—80—104.		

Ekképen lévén előírva, hogy mi és hogyan számítassék egy-egy dikának, minden községben ez alapon összeszámoltatott, hány ily dika van; azután az esedékes összes adóból kiszámítatott, hogy egy dikára mennyi esik, és kirotatott ennek folytán minden jobbágyra az adó összes dikája alapján. Lássuk az 1843. évi adófelosztás eredményét. Esedékes volt a megyére 101893 frt hadi, 70015 frt házi, és 1776 frt toborzási adó. Ez évben, a fentebbi kulcs szerint összeíratott a megyében 12631 dika, esett egyre 8 frt 4 kr hadi, 5 frt 20 házi, 9 kr toborzási adó.

Láttuk a fentebbi táblázatban, miképen csoportosítottak a különféle adó alá eső személyek és tárgyak egy-egy dikává. Miután ismerjük most már azt, hogy 1843-ban, egy-egy dikára hány forint volt esedékes, a következő táblázatból látni fogjuk, hogy egy-egy főre vagy adótárgyra hány forint esett.

1843-ban egy-egy főre, vagy adótárgyra esedékes adóösszeg volt:

	hadi adó		házi adó			hadi adó		házi adó	
	frt	kr	frt	kr		frt	kr	frt	kr
jobbágyra	2	1	1	20	sértésre	—	20	—	13
fiára	1	4	—	40	juhra	—	15	—	10
leányára	—	30	—	20	kecskére	—	12	—	8
testvére	2	1	1	20	1-ső rendű házra	1	4	—	40
zsellérre	2	1	1	20	2-od rendűre	—	30	—	20
lakóra	1	4	—	40	3-ad rendűre	—	12	—	8
szolgára	1	4	—	40	egy hold szántóföld				
szolgálóra	—	30	—	20	1-ső rendűre	—	20	—	12
jármos ökörré	1	10	—	40	egy hold szántóföld				
hizlaltra	1	10	—	40	2-od rendűre	—	20	—	11
tehénre	1	10	—	40	egy hold szántóföld				
tinóra	1	10	—	40	3-ad rendűre	—	15	—	10
borjúra	—	20	—	13	rétre	—	12	—	8
lóra	1	10	—	40	szőlőre	1	4	—	40
csikóra	—	30	—	20	2-od rendűre	—	30	—	20

	hadi adó		házi adó			hadi adó		házi adó	
	frt	kr	frt	kr		frt	kr	frt	kr
száz főnyi káposztás					másod rendűre . . .	4	2	2	40
földre	—	7	—	5	harmad rendűre . . .	2	1	1	20
1 mázsányi dohány-					1-ső ren. kereskedőre	32	16	21	20
földre	—	30	—	24	2-od rendűre . . .	16	8	10	40
vizimalomra	6	—	6	—	3-ad rendűre . . .	8	4	5	20
szárazra	6	—	6	—	kalmár 1-ső rendűre	64	32	42	40
borsajtóra	—	4	—	3	" 2-od rendűre	32	16	21	40
koresmára	—	45	—	31	" 3-ad rendűre	16	8	10	40
mészárszékre . . .	—	45	—	31	legelői 1 marhától .	—	72	—	5
pálinkás üstre . .	4	2	2	40	legelői apró marhától	—	6	—	4
méhkásra	—	20	—	13	kézi munkásra . . .	—	30	—	20
első rendű kézművesre	8	4	5	10	tüzi fajzásra . . .	—	20	—	13

E szerint például négy jobbágyfő képezvén egy dikát, az egy dikára esedékes 8 frtból egy főre esett 2 frt hadi, 1 frt házi adó, egy fiúra 1 frt 4 kr hadi adó, 40 kr házi adó, mint alább elsorolva van. A házra esedékes adóösszeg, 1 frt és 12 kr között változott, egy hold szántóföldre minőség szerint 15—20 kr, egy kaszás rétre 12 kr, egy kapás szőlőre minőség szerint 1 frt 4 kr, harmad osztályura 20 kr. Malomra minőség szerint 1—6 frt; kézművesre minőség szerint 2—8 frt, kereskedőre 8—32 frt, kalmár 16—64 frt esett. Feltűnő sulyos adózásnak tűnik fel az iparosokra és kereskedőkre esedékes összeg, ezek legtöbbje Eger és Gyöngyösön lévén, a két város adóösszege, aránylag a legmagasabb volt. Állandó is volt ez irányban a panasz, főleg Egerben, mely azután beható vizsgálat alapját is képezte 1845-ik évben, de az erre következő 1848-iki átalakulás megszüntette azután az egész fennálló rendszert. 1843-ban tehát, példál egy jobbágy, kinek egy fia, egy leánya, szolgája, háza, négy ökre, fejős tehene, két tinója, 20 juha, 10 sertése, 26 hold szántóföldje volt, fizetett évi adót a fentebbi részletezés szerint ekképen:

saját feje	után	hadi adó	2 frt — kr,	házi adó	1 frt 20 kr
fia	"	"	1	" — " " "	— " 40 "
leánya	"	"	—	" 30 " " "	— " 20 "
szolgája	"	"	1	" — " " "	— " 40 "
háza	"	"	1	" 4 " " "	— " 40 "
négy ökre	"	"	4	" 40 " " "	1 " 60 "
tehene	"	"	1	" 10 " " "	— " 40 "
két tinója	"	"	2	" 20 " " "	— " 80 "
husz juha	"	"	3	" — " " "	2 " — "
tíz sertése	"	"	2	" — " " "	1 " 30 "
26 hold földje	"	"	5	" 20 " " "	3 " 12 "
összesen fizetett hadi adóban			23 frt 24 krt,	házi adóban	11 frt 82 krt.

Megjegyzendő, hogy ezen időben már minden adózó részére egy kis adó-könyv készített, s ebbe történt ugy adójának, mint a befizetett összegeknek feljegyzése.

II. A 18-ik és 19-ik században 1848-ig a vármegye hadi és házi adójának fokozatos emelkedését a következőkben ismertetjük:

1701-ben	hadi adója	43545	magyar frt,	házi adója	3415	magyar frt
1726-ban	"	"	45530	"	"	5898
1734-ben	"	"	46700	"	"	6266
1742-ben	"	"	46810	"	"	11641
1757-ben	"	"	64489	"	"	19396
1784-ben	"	"	78524	"	"	29995
1801-ben	"	"	78521	rén. frt	"	31081
1818-ban	"	"	108819	conv. vagy pengő frt	"	101000
1843-ban	"	"	101893	p. frt	"	70015

Ezenfelül az országgyűlés által állandó toborzásra megszavazott összegből mintegy évi 1776 frt vettettet ki külön. Megjegyzendő itt, hogy 1812-től kezdve Egervárosának külön portai adózása megszűnt. Eddig külön számoltatott el adója a reá rótt 9 porta után, és a vármegye adóösszegében ez nem foglaltatott. Egervárosának hadi adója például 1754-ben, egy porta után 562 frt 26 kr lévén esedékes 9 portája után, 5228 frt volt. Egervárosa ezen adóösszeget saját rendszerű rovás vagy dika után vetette ki és szolgáltatta be közvetlen a kincstárnak. Ekkor Egerben egy-egy dikát, vagyis rovaszt képezett egy személy, két ökör, 3 ló, 4 tehén, 15 akó bor, 20 kila buza; ekképen összeírva volt 2350 dika, egy dikára esett 2 frt 14 kr. Ezen dika-összeg 1534 személy, 58 ökör, 307 ló, 413 tehén, 8735 akó bor összeszámlolásából került elő.

Az 1812-iki országgyűlés után Egervárosa adózásiilag is a vármegyébe kebelezetvé, az esedékes összeg a város összeirt dikái után rovatott ki és a város előljárósága által szedetett be. Ezzel emelkedett azután a vármegyének adóösszege. 1845-ben az akkori adóösszegből kirotatott a város 1506 dikája után 7202 frt hadi, 4929 frt házi, 131 frt toborzási adó. Az akkori egri összeírás szerint volt ott adó alá eső 2800 ház, 81 kereskedő, 417 mesterember, 2244 kézi munkás, 150 pálinkaüst, 820 fejős tehén és ló, az összes adózók száma mintegy 3400-ra ment.

III. A hadi és házi adó elkülönített kezelése a 18-ik század elején hozatott be, midőn a hadi adó kivétele fentebbi pont alatt

ismertetett rendszerrel léptetett életbe. A 17-ik században, mint láttuk, (lásd a III. kötet 47—51 fejezeteit) a hadi szükséglet a vármegyék által az illető végváarak őrsége felszerelésével állítatott ki, melynek költsége azután, jobbagyra adó, nemesre taksa alakjában vetetett ki. Ezen adó akkor az alispán és szolgabírák által kezeltetett, és számoltatott el évenként a vármegyei nagybirtokosság köréből kiküldött számonkérő szék előtt.

Buda és Eger bevétele után, — mint ezt szintén fentebb láttuk, — az országban elhelyezett haderő évi költsége az osztrák rendszer szerint hadi adó alakjában rovatott az országra, sőt közvetett adózás behozatala is tervezetett fogyasztási adó alakjában.

Miután az ekképen kirótt hadi adó, úgy a megyére hárított katonai élelmezés és szállítás, annak kivetése, beszedése és elszámolása, a szolgabírói egyéb tevékenység mellett most már alig volt teljesíthető, 1690-ben az egész megyére egy fő- és segéd adószedő biztos választatott, kik úgy a hadi, mint házi adó beszedését és elszámolását hajtották végre. Ezen adószedő biztosok József császár koráig szerepeltek. Ezen adószedő biztosok behozatalával különített el azután a megye magánszükségeire kirótt adó a hadi adótól, melyben a tiszti fizetések és egyéb házi szükségletek fedezéséről gondoskodtak. Időközben ugyanis, úgy a közigazgatás, mint törvénykezés terén, a fejlődő viszonyokhoz képest, reformokra is volt szükség. 1692-ben rendszeresített a szolgabírák mellett az esküdti tisztség, főleg a törvénykezés szempontjából. Később a Rákóczykorszak után, a nagymérvű telepedéssel beállott gazdasági fejlődés, a tiszti teendők körét is tágítván, a tiszti díjazások szüksége merült fel, és e végből 1714-ben pertaksák alapítottak meg, alispáni bíróság előtt kezdendő pernél 12, szolgabíró előttiért 6 frt volt leteendő. Ugyanekkor a főispán részére évi tiszteletdíjul 1500 frt állapított meg. 1718-ban vétetett szabályozás alá a régi tiszti fizetés, mely — mint tudjuk — eddig csekély évi sallaríumban volt megállapítva. Emeltetett az aztán fokozatosan, mint az alábbi táblázat ezt feltünteti.

Az adószedő biztos állás később megszüntettetett, és kezdetben külön hadi- és házi pénztárnok, majd e század első felében kerületi pénztárnokok választottak.

Időközben más tiszti állások is szerveztettek, így ut- és hidfelügyelői, később mérnöki, majd a csendbiztosi intézmény állapított meg, a megyei politialis felügyelet érdekében. Az 1715-iki kolera után már megyei orvos is alkalmaztatott, akkor ugyan még szerény

sebész képeben. A vármegye nagyobb terheit képezé, időnként közgyűlési házának bővítése Gyöngyösön és Egerben. Az egri megyeháza 1756-ik évben gróf Barkóczy főispán idejében építetett fel, mely célra fordítatott a házi adó mellett a pipázók adója is. Akkor ugyanitt börtönök is építettek, de ezek később elégteleneknek tündek fel. 1838-ban indult meg a mozgalom országszerte a börtönügy javítása érdekében. Hevesvármegyében ezen kérdés, a megye székhelyének ügyével hozatott kapcsolatba, mely ügy megyei határozattal ténylegesen ez ideig befejezve nem volt, és 1786-ig hol Egerben, hol Gyöngyösön tartattak a közgyűlések. A régibb multban ugyan is — mint láttuk — a közgyűlések és törvényszékek bizonyos helyhez kötve nem voltak. A megye határában bárhol megtartható volt, úgy hogy kisgyűléseket az alispán néha saját falusi lakásán tartott. József idejében Eger rendeltetett megyei székhelylyé. Az alkotmány visszaállítása után, 1791. évtől fogva tartatott ugyan Gyöngyösön is közgyűlés; de szokás alapján rendesen Egerben gyülekezett a vármegye; míg 1838-ban, a felmerült börtönügy folytán, a székhely kérdése is felvetetett, és 1838. jan. 16-án tartott közgyűlésben, a gyöngyösi megyeház ujjáépítése is elrendeltetett, azonban úgy hogy adakozások gyűjtessenek, ki mennyit ir alá, Egerben vagy Gyöngyösön kiegészítendő megyeház alapjára? Az eredmény az lett, hogy Egerben a tömlöcz helyiségek rab-dolgozoház tervezetével felépítetvén, tényleg az egri megyeház maradt a vármegye közgyűlései székhelyéül.

A házi adó időnkénti nagyságát okozta a katonai élelmezésnél szenvedett veszteségek pótlása. A megyékre rótt élelmezési árak oly alacsonyra szabattak, hogy az távolról sem felelvén meg a piaczi áraknak, a megyék a házi adóból kényszerültek fedezni a különbözetet. 1818-ban 20 ezer frtra ment a megye vesztesége e különbözetből, rendesen 6—8 ezer frt vétetett fel házi adóba „deperditák“ czimén.

IV. Lássunk itt a mult századból egy megyei költségelőirányzatot. Igy 1757-ben.

Hadi adó: 64489 frt, 597 házi portára kivette, egyre esik 108 frt.

Házi adó: 19396 frt, mely is a következő szükségletekre oszlik meg: tisztii fizetésre 7896 frt megyeház fabrikája . . 3000 „

hidakra	500 frt
utak javítása	1500 „
börtön kiadás	500 „
egyéb szükségletekre	3000 „
300 katona fogadására	
10—10 frttal	3300 „

Bevétel a házi adóra:	
nemesek taksája . . .	2648 frt
szabadosok taksája . .	4301 "
pipázók taksája . . .	1000 "
maradék	1000 "
mult évi hátralék . . .	3384 "
porták után kivetendő lesz	
10—10 frt	5971 "
1811-ben a házi adó öz-	
szege volt	60979 "

ebből tisztí fizetésekre .	10318 frt
szolgákra	6661 "
napidíjakra	6000 "
irodára	3500 "
börtön kiadások . . .	6000 "
utak-, hidakra	6500 "
katonai deperditák fede-	
zésére stb.	8500 "

V. A tisztí fizetések fokozatos emelkedésének sorozata ez:

1718-ban főispán fizetése	1500 frt	jegyző	fizetése	302 frt
alispán	252 "	pénztáros	"	308 "
hely. alispán	152 "	szolgabíró	"	209 "
jegyző	152 "	esküdt	"	80 "
pénztáros	152 "	ügyész	"	150 "
szolgabíró	100 "	orvos	"	500 "
ügyész	40 "	sebész	"	60 "
esküdt	12 "	1815-ben főispán	"	1500 "
1742-ben főispán	1500 "	alispán	"	700 "
alispán	402 "	hely. alispán	"	350 "
hely. alispán	300 "	főjegyző	"	500 "
jegyző	365 "	aljegyző	"	250 "
szolgabíró	180 "	pénztáros	"	500 "
esküdt	54 "	szolgabíró	"	300 "
ügyész	75 "	esküdt	"	100 "
pénztáros	200 "	főügyész	"	300 "
orvos	200 "	orvos	"	500 "
1762-ben főispán	1500 "	mérnök	"	600 "
alispán	606 "			

Ezen 1815-iki tisztí fizetés maradt 1849-ig. Az alsóbb tisztí fizetések, melyek ehhez aránylagosak voltak, itt elsorolva nincsenek. 1861-ben a viszonyokhoz képest emeltettek fel a tisztí fizetések.

Ezzel azonban a tisztí fizetések kimerítve nincsenek. Ezen időben ugyanis, tisztí fizetés pótlásául szolgáltak a különféle pertaksák, betáblázási illetékek stb, melyek azonban határozatlan összegeket képviseltek.

VI. 18-ik század elején uralkodó Rákóczy-mozgalom, majd a több évig dúló pestis idejében a termény-árakra nézve csak nagyon átlagos megállapítást tehetünk. Ezen időben a buza pozsonyi mérője átlag 1—2 rénusi frt között váltakozott. A békésebb idők beálltával

1715 után, midőn a telepedés munkája napirenden volt, a termelés is szokatlan mértékben gyarapodott, mire az árak hanyatlása következett be. Az 1740-es években egy pozs. mérő buza 40—70 kr, egy mérő zab 25—50 kr között váltakozik. 1748-ban egy kila zab 25 kr, egy kila buza 45 kr, később 70 kr, árpa 35 kr, két kila (egy köből) mondliszt 4 frt 28 kr, egy ölfa 1 frt 50 kr, egy szekér széna 1 frt, ezer téglá 6 frt, egy hordó ó-bor (3 akó) 20 frt, 51 font vas 7 frt 43 kr, egy paraszt ökör 15 frt, egy paraszt ló 10 frt, a kőművesek és ácsok napidija 45 kr, egy font marhahus 4—5, juh 2—3, borju 5—6, sertéshus 4—5 kr. A század vége felé 1790-ben a háborus viszonyok hatása folytán is, egy pozs. mérő buza már 1 rén. frt 10 kr, árpa 60 kr, zab 30 kr; 1796-ban egy pozs. mérő buza 1 frt, zab 50 kr, hus fontja akkor 6 kr, juhhus 5 kr. Egy ökör 50, katonaló 72 rén. frtban limitáltatott.

A 19-ik század elején, az akkori devalvációs pénzviszonyok folytán az árak szokatlan hullámzását látjuk. 1801-ben egy font marhahus már 8 krra emelkedett, 1804-ben egy pozs. mérő buza ára 3 frt 36, zabé 1 frt, rozsé 2 frt, 1810. egy pozs. mérő 7 frt 30 kr, 1815-ben 12 frt, rozs 9 frt 30, árpa 6, zab 3 frt 13 kr. Ez volt a legmagasabb ár, mely az akkori pénzérték hanyatlásából következett be. Ettől kezdve kezdett alászállani, és 1821-ben már 5 frt, rozs 4, zab 2 frt, 1828-ban 6 frt, zab 2 frt, 1833-ban buza 4 frt 30, 3 frt 10, rozs 1838-ban 3 frt, 1845-ben szintén 3 frt, árpa 2 frt. Az 1846-iki inséges időben egy pozsonyi mérő 10 rén. frt volt, zab 3 frt, 1846. márczius hóban egy font marhahus 13 kr volt.

Ezen emelkedés az 1846-iki év terméketlenségének folyamánya. Az 1848—9. években a buza-ár pozsonyi mérőnként 5—7, a rozsé 3—6 frt között hullámzott. Az 1850-es években az árak ismét magasra emelkedtek; 1855-ben egy pozs. mérő buza 15 frt, rozs 10 frt volt. Ez ideig az árakra mindig a rénusi vagyis a váltópénzt alkalmaztuk.¹⁾ 1855-től osztrák értékekben ekképen mutatkoznak az árak: 1860-ban pozs. mérő buza 4 frt 50, rozs 3 frt 50 kr, 1865-ben 2 frt 50, árpa 1 frt, 1870-ben 4 frt 30, rozs 2 frt 40, zab 1 frt 75 kr, 1880-ban 5 frt 45 kr a buza, 2 frt 30 kr a zab, mindig pozsonyi mérőnként számolva. A terményárak táblás kimutatását, összeállításunk szerint itt közöljük.

¹⁾ A terményáraknak a 19-ik századot illető ezen kimutatásait, részint az egri érseki gazdasági számadásokból, részint a megyei kimutatásokból közöljük.

A termények árai a 18-ik és 19-ik században:

				rén. frt	kr		rén. frt	kr
1740-ben	egy	pozs.	mérő	buza	. . —	45	1748-ban	. — 70
"	"	"	"	rozs	. . —	35	"	. — 60
"	"	"	"	árpa	. . —	30	"	. — 45
"	"	"	"	zab	. . —	25	"	. — 35
1767-ben	"	"	"	buza	. . —	60	1789-ben	. — 120
"	"	"	"	rozs	. . —	50	"	. — 100
"	"	"	"	árpa	. . —	27	"	. — 70
"	"	"	"	zab	. . —	21	"	. — 60
1790-ben	"	"	"	buza	. . —	60	1796-ban	. — 100
"	"	"	"	rozs	. . —	70	"	. — 90
"	"	"	"	árpa	. . —	60	"	. — 50
"	"	"	"	zab	. . —	30	"	. — 25
1804-ben	"	"	"	buza	. . 3	36	1810-ben	. 7 30
"	"	"	"	rozs	. . 2	—	"	. 6 —
"	"	"	"	árpa	. . 1	60	"	. 5 —
"	"	"	"	zab	. . 1	—	"	. 4 —
1815-ben	"	"	"	buza	. . 12	—	1821-ben	. 5 —
"	"	"	"	rozs	. . 9	30	"	. 4 —
"	"	"	"	árpa	. . 6	—	"	. — —
"	"	"	"	zab	. . 3	13	"	. 2 —
1828-ban	"	"	"	buza	. . 6	—	1833-ban	. 4 20
"	"	"	"	rozs	. . 5	—	"	. 3 10
"	"	"	"	árpa	. . 4	01	"	. 2 —
"	"	"	"	zab	. . 3	—	"	. 2 —
1840-ben	"	"	"	buza	. . 4	15	1845-ben	. 3 —
"	"	"	"	rozs	. . 3	15	"	. 2 50
"	"	"	"	árpa	. . 2	—	"	. 2 —
"	"	"	"	zab	. . 1	30	"	. 1 50
1848-ban	"	"	"	buza	. . 5	50	1849-ben	. 7 —
"	"	"	"	rozs	. . 3	50	"	. 6 —
"	"	"	"	árpa	. . 2	50	"	. 4 50
"	"	"	"	zab	. . 1	50	"	. 2 30
1860-ban	egy	pozs.	mérő	buza	4 o. é. frt	50 kr	1865-ben	2 o. é. frt 50 kr.
"	"	"	"	rozs	3 " " "	50 "	"	1 " " " 25 "
"	"	"	"	árpa	2 " " "	80 "	"	1 " " " 80 "
"	"	"	"	zab	2 " " "	— "	"	— " " " — "
1870-ben	"	"	"	buza	4 " " "	30 "	1880-ban	5 " " " 45 "
"	"	"	"	rozs	2 " " "	40 "	"	4 " " " — "
"	"	"	"	árpa	1 " " "	85 "	"	3 " " " 36 "
"	"	"	"	zab	1 " " "	75 "	"	2 " " " 36 "

VII. Az árak mérlegeléséhez itt összegeznünk kell, koronként munkánk illető helyén ismertetett pénzérték milyenségét is. ¹⁾

¹⁾ Lásd jelen kötet 9. feje. V. pontját.

A 16-ik század második felében — mint tudjuk — (lásd III. k. 417—418 l.) az országba hozott rénusi forint még 75 denár értékű volt. A 17-ik században már 120 denár értékre emeltetett, királyi rendelettel. Így emeltetett fel az idegen rénusi forint a magyar frt értékén felül, mely a megyékben a 18-ik században is állandóan használatban volt, azonban csak mint értékmérő, mert a régi ezüst denárok, melyből száz képezett egy magyar frtot, többé nem veretett, e helyett veretett garas, poltura $2\frac{1}{2}$ krajczár, 2 denár értékben. Ezeknek silányabb minősége idézte elő, hogy reális ezüstdenár nem léteiben, a denár értéke a rézpénz minőségéhez szállítotott le. Rákóczy Ferencz uralkodása első éveiben kétféle rézpénzt veretett, polturát a régi alakban, és „pro libertate“ felirattal egy rézpénzt,¹⁾ melyből rendelet szerint 8 tett egy tallért, és egy libertas pénz tiz polturát ért, vagyis a fentebbi szerint egy poltura $2\frac{1}{2}$ denár értékű lévén, 10 poltura 25 denárt tett, a mi e szerint a libertás értéke volt; 8 libertás egy tallér, egy tallér pedig 200 denár volt. A libertás pénz veretése ekkor már megszüntetett. Az akkor forgalomban volt sokféle pénznem némi szabályozására a confederált statusok Egerben május 31-én, az érték szabályozásnak egész sorozatát hozták létre.²⁾ Ugyanakkor egy garasba 6 denár, 20 garasba 120 denár állapított meg. Rákóczy-korszaka letünése után, a rénusi frt szolgált a hivatalos pénz számítási értékeül, bár a vármegyék tovább is szívesen ragaszkodtak a magyar forinthez, mignem az 1807-ik évi 22. tvczikk eltörölte a közhasználatból. Most már a 20 garas vagy 60 kr értékű rénusi frt egyeduralkodó maradt meg: ez volt a hivatalos értékmérő e század elején forgalomba hozott különféle rézpénznek és bécsi bankó-czédulának értéke megszabásához is, melyeknek devalvációja után az arany és ezüst alapra fektetett ugynevezett conventiós érték megállapítván, 1822. aug. 13-án kelt királyi rendelettel ezen arany- és ezüstérték behozatalával, a conventiós pénzürték az adófizetésekre is elrendeltetvén, a rénusi és conventiós érték közötti $1=2\frac{1}{2}$ különbözet, az adóknak is óriási emelkedését hozta létre. Az adó számbeli összege nem változott ugyan, maradt most is egy évre esedékes 108819 frt hadi adó, de ez nem rénusi frtban, hanem conventiós pénzben lévén fizetendő, az $1=2\frac{1}{2}$ aránya szerint a fentebbi 108819 frt, conventiós pénzben fizetve, 268087 rénusi frtot tett.

¹⁾ Lásd 14. fejezet V. pontját.

²⁾ Lásd 15. fejezet IV. pontját.

A közadózásnál használt conventiós pénz mellett, a fentebbi arányban a rénusi frt is állandó használatban volt a közforgalomban, és a piacokon. A buza árak fentebbi kimutatása, mind rénusi frtban van előadva, mig-nem az 1850-es években behozott egységes osztrák érték, mindkettőt kiszorította a közhasználatból.

A mértékekre kell még megjegyeznünk, hogy az ür mértékre most már állandólag a pozsonyi mérőt találjuk, melyben számoltatott 64 budai itcze, ennek fele véka nevezet alatt volt használatban, mig-nem az új kilo és liter mérték-rendszer ezt is kiszorította a használatból. A múlt század elején, de főleg a 17-ik században használt urna folyadék-ürmérték 64 itczés volt, és így munkánk III. kötetének 420 lapján¹⁾ említett körülmény, hogy az urna milyensége előttünk ismeretlen, ezzel elosztatva van. A sulymértékre a már ismert mázsa és font, a hosszmértékre a mértföld és 6 lábas öl, a térmértékre az 1200 □ öles hold volt használatban. Az újabb rendszerű kataszteri felmérések azonban 1600 □ ölet vettek egy holdban.

VIII. Heves és Külső-Szolnok vármegyék népességének gyorsabb emelkedése főleg a 18-ik század közepén vette kezdetét. Eger visszavétele után 1687-ik évtől, élénk lendületet vett ugyan az állandó harci zaj által menekülésre kényszerült régi lakosság visszatepedése, sőt főleg a felvidékről tömeges volt az ide költözés; de a neoaquistica bizottság önkénye folytán bizonytalanná tett birtokviszonyok állandólag zavarólag hatottak a telepedésekre. Hiszen láttuk az eseteket, hogy egyes falvakban, az önkénynyel behelyezkedett földesurak miként zavarták széjjel a jobbágyságot, s tették sokszor földönfutókká. Ez állapotot a sujtó hadi adózás, majd a kiáltó elégedetlenség, csak bonyolította; a bekövetkezett Rákóczy-mozgalom hadi zaja 1703-ban, s a vele járó birtokbizonytalanság, a nyugodt telepedésnek talaját ismét meglazította, majd a kiütött pestis pusztítása tizedelte meg a meglevő lakosságot.

Végre Károly király és Mária Therézia uralkodásával megszűnt vármegyénk területén a harci zaj, s a béke évei, a telepedést előmozdító törvényes intézkedések, a közigazdasági élet fellendítésével, a népesedés gyors emelkedését is előidézték.

Károly király és Mária Therézia uralkodása alatt gyorsan hullámzó telepedések, mint azt maga helyén fejtegettük, időnként a

¹⁾ Lásd jelen kötet második fejezet XI. pont a.

népesedés mennyiségének kipuhatolására biztos támpontokat nem tűntetnek fel. Időnként Mária Therézia alatt, a helytartótanács elrendelte ugyan a jobbágyság összeíratását; de a vármegyék, közbizonyi feltékenységből, mely az egységesítésre törekvő bécsi politika következménye volt, vagy nem feleltek meg ennek, vagy lehető hiányosan készítették. Mig végre József császár 1786-ban, katonai segédkezéssel, az egész országban végrehajtotta a népszámlálást, melynek eredményét megénkben itt közöljük.

Az 1786-iki népszámlálás rovatos kimutatása :

	házak összes száma	családok száma	lelkészek száma	nemesek száma	a keresztény léleksz. összege	zsidók
Gyöngyösi járásban	6345	9424	88	1309	42752	—
Tiszai „	9567	12166	70	1983	63865	—
Tarnai „	4929	6515	25	1159	37353	—
Mátrai „	2377	2930	13	1189	19684	—
Egerben	2738	3690	156	412	16852	—
Összesítve .	25926	34725	352	6052	180506	7

Rovatok voltak még felvéve, hogy hány lélek van 1—12 és 12—17 évig, úgy férfi és nőnemekről és özvegyekről külön; férfi volt 91844, nő 88662.

Az állat-állomány 1785-ben történt összeírás szerint volt:

Tiszai járásban	3418	tehén,	136	ökör,	69	tinó.
Gyöngyösi „	1166	„	15	„	50	„
Tarnai „	2194	„	33	„	73	„
Mátrai „	926	„	22	„	49	„
Összesen	7704	„	206	„	231	„

Ezen összeírás azonban egészen felületesnek mondható, és távolról sem felelt meg a valóságnak.

A népszámlálás még 1826-ik évben történt meg felsőbb rendeltetűre, pontosabb rendszer szerint. A kettős megyék lélekszáma akkor 211158 lélek volt 31207 családdal. 1848-ban a katonai létszám kivételénél 288417 lélek volt alapul felvéve. A legutolsó népszámlálás a kettős megyében 1867-ben 296816 lelket állapít meg.

Most már összeállítjuk jelen kötetünkben tárgyalt korszaknak, 1687-től 1867-ig terjedő és általunk kimutatható népesedési mozgalmát a következő kimutatásban.

Az időnkénti népesedés:

1680. évben		11785 lélek
1700.	„	35453 „
1786.	„	180506 „
1826.	„	211158 „
1848.	„	288417 „
1869.	„	296816 „

IX. Ezen népesedési kimutatás ez ideig természetesen a szolnoki részekkel egyesült Heves és Külső-Szolnok vármegyékre szól, mely vármegyék az 1876. évi 33. tvczikk alapján választattak széjjel, úgy, hogy a Tiszántuli rész hat község kivételével, a Jász-Kunsággal egyesítve Szolnok székhelylyel külön vármegyévé alakítatott. Az elszakasztott községek ezek:

Szent-Imre	Török-Szent-Miklós	Várkony
Tisza-Derzs	Alattyan	Csepa
Tisza-Abád	Bessenszög	Czibakháza
Tisza-Szalók	Kótelek	Földvár
Tisza-Bura	Nagyküri	Inoka
Tisza-Beő	Szolnok	Kürt
Dévaványa	Szajol	Nagyrév
Fegyvernek	Szent-Iván	Szelevény
Kenderes	Tisza-Püspöki	Sas
Mezőtur	Tisza-Süly	Ugh.
Roff	Vezseny	

Az egyesült vármegyék 1869-iki népességi kimutatása 296816 lelket tüntetvén fel: hogy a külön vármegyei területté maradt Heves-vármegye népesedési mozgalma máig feltüntethető legyen, közöljük itt a hivatalos „Magyar statistikai közlemények“ I. kötetében a mai hevesvármegyei terület kimutatott népességét, kivonva a fenti 296816 lélekszámból, mely is 200940 lélekszámot tesz ki. Az 1880. évben végrehajtott népszámlálás eredményét Hevesvármegyében 209933 lélekre teszi fenthivatkozott hivatalos kimutatás, melyben még konstatáltatik az, hogy Hevesvármegyében 1869. évben 209940, 1880-ban 209933, 1890-ben 233785 lévén a lélekszám, 1869-től 1880-ig a szaporodás semmi, míg 1880-tól 1890-ik 11.36 a mi képtelenségnek tűnik fel, hogy a vármegyének 1869-től 1880-ig szaporodási többlete ne lett volna. A tévedés ott van, hogy az 1869-iki összes népességből, az elszakasztott részek népessége helytelenül számított fel.

Most pedig közöljük itt már a külön álló Hevesvármegyének népességi mozgalmát, az 1890-iki népszámlálás eredménye szerint, először járasonként csoportra osztva.

	Lélekszám.	Házak száma.	Terület kat. holdakban.
Egri járásban	39927	7199	117380
Gyöngyösi „	35114	6110	110696
Hatvani „	28779	4495	63934
Hevesi „	30196	4741	92647
Pétervásári „	29145	5165	125057
Tiszafüredi „	32073	5490	121160
Egerben	22427	3102	10526
Gyöngyösön	26124	2371	14472
összesen :	233785	38673	655872

Az egyes járásek községei, lélek- és házszámainak s területének kimutatása itt következik:

Egri járásban:

Község.	Lélekszám.	Házak száma.	Terület kat. holdakban.
Aldebró	1416	262	3657
Besenyő	2849	584	8513
Deménd	737	148	4353
Dormánd	892	144	2098
Egerszalók	1338	277	3994
Feldebró	2063	366	4612
Felnémet	1537	282	5260
Felső-Nána	1149	249	4068
Felső-Tárkány	1689	319	13261
Füzes-Abony	4116	596	7324
Kaál	3448	604	9065
Kápolna	1815	331	3783
Karácsond	1618	254	4268
Kompolt	1749	304	4036
Maklár	2308	456	5534
Mező-Tárkány	2916	556	6772
Nagy-Tálya	903	152	2287
Szarvaskő	345	62	2153
Szent-Maria	447	90	1912
Szóláth	1067	199	4486
Tófalu	1262	232	2470
Vécs	1184	230	4299
Verpeléth	3082	502	9155
összesen :	39927	7199	117380

Gyöngyösi járásban :

Község.	Lélekszám.	Házak száma.	Terület kat. holdakban.
Adács	2620	462	6512
Atkár	1568	231	5848
Detk	1484	191	4880
Domoszló	1985	402	7378
Gyöngyös-Halász	1519	246	4361
Gyöngyös-Oroszi	887	175	3818
Gyöngyös-Pata	2454	519	10260
Gyöngyös-Püspöki	875	133	1802
Gyöngyös-Tarján	2079	387	7964
Halmaj	553	96	1806
Karácsond	2398	414	5405
Ludas	869	151	1873
Markaz	1239	235	4433
Nagy-Füged	1850	260	4771
Nagy-Réde	2009	371	5970
Saár	2136	445	3864
Solymos	2040	290	11775
Szücsi	975	176	3023
Ugra	520	83	2152
Vámos-Györk	1829	279	3790
Veresmart	421	90	995
Visonta	1081	192	4220
Visznek	1723	283	3796
összesen :	35114	6111	110696

Hatvani járásban :

Apcz	1767	291	3541
Csány	3692	556	8321
Ecséd	2621	422	7101
Fancsal	1135	210	2942
Hasznos	1734	308	7761
Hatvan	6979	861	11106
Hort	2993	603	7505
Pásztó	5111	748	5663
Szent-Jakab	635	111	2689
Szurdok-Püspöki	856	161	2560
Tar	1256	224	4745
összesen :	28779	4495	63934

Hevesi járásban :

Átány	2829	562	9172
Boczonád	1501	219	5142
Erdőtelek	3488	465	11462

Község.	Lélekszám.	Házak száma.	Terület kat. holdakban.
Erk	1156	231	3768
Heves	7271	1085	17240
Kömlő	2613	443	5953
Pély	2604	387	11494
Tarna-Bod	876	133	1803
Tarna-Méra	1517	189	4913
Tarna-Örs	1829	332	5267
Tarna-Szent-Miklós	1171	194	6082
Vezekény	761	128	3439
Zaránk	1054	165	2525
Zsadány	1526	208	4387
összesen :	30196	4741	92647

Pétervásári járásban :

Aranyos	651	149	2940
Bakta	1143	234	5647
Balla	970	158	4577
Bátor	624	96	4666
Bekölcze	647	109	2405
Bocs	778	144	2515
Bodony	1598	286	7119
Csehi	517	99	2117
Derecske	1413	253	2437
Dorogháza	845	141	3145
Erdőkövesd	779	153	1502
Fedémes	321	68	3046
Füzes	202	35	836
Istenmezeje	905	140	5533
Ivád	293	49	2044
Lelesz	1415	276	4259
Maczonka	515	93	854
Mindszent	601	90	2939
Mikófalva	892	170	2233
Nádujfalu	568	100	3142
Nagy-Bátony	1038	160	7162
Parád	2035	365	7236
Pétervására	1742	308	6465
Recsk	2144	324	7479
Sírok	1687	276	11104
Szajla	715	137	1521
Szék	795	125	2687
Szent-Domonkos	522	117	3402
Szent-Erzsébet	958	174	4318
Szűcs	266	53	1479

Község.	Lélekszám.	Házak száma.	Terület kat. holdakban.
Szuha	714	130	3140
Terpes	298	54	376
Váraszó	554	99	4714
összesen :	29145	5165	125057

Tiszafüredi járásban:

Kis-Köre	2570	412	11223
Lőrinczfalva	336	75	7383
Nagy-Iván	2090	338	7428
Poroszló	5012	1007	20063
Sarud	2804	350	10364
Tisza-Füred	8024	1355	26384
Tisza-Igar	1756	262	5914
Tisza-Nána	4356	812	15118
Tisza-Örs	2060	336	6275
Tisza-Örvény	651	110	2288
Tisza-Szöllős	2414	433	8720
összesen :	32073	5490	121160

ÖTÖDIK RÉSZ.

Hevesvármegye közgazdasági, népesedési és közművelődési mai állapotának ismertetése.

NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Hevesvármegye önálló alakulása 1876. évben. Telepedési és közgazdasági viszonya a múltban. II. Hevesvármegye határai. III. A vármegye területének geológiai képződése. Hegyei, a Bükk és Mátra; annak földalatti és feletti természeti kincsei, bányái termőrétege, vizei, hőforrásai. IV. A vármegye területe, terményágai. V. A szőlő és a phylloxeravész. VI. Az állattenyésztés. VII. A birtokviszonyok. Nagy-, közép- és kisbirtokok. VIII. A vármegye ipara a múltban, alakulása a közlekedési viszonyok folytán. Gyáripar. A kisipar. Házi-ipar. Hitel eszközei. IX. Hevesvármegye népesedése, szaporodási, közegészségügyi viszonyai. X. A vármegye iskolai és egyéb közművelődési intézményei. XI. A vármegye közigazgatási kiadásainak adóbeli és egyéb közszolgáltatásainak mérlege. A vármegye népességének s közgazdasági haladásának mérlege.

I. Hevesvármegye az 1876. évi 33. tczikk folytán alakult a tiszántuli szolnoki részekről külön vármegyévé, úgy hogy a Tisza lett most már a határvonal, azon különbséggel, hogy a Tiszántulról, az eger-debreczeni utvonal irányában 6 község, Tisza-Füred, Nagy-Ivány, Eörs, Igar, Örvény, Szöllős, Hevesvármegye kiegészítő részévé maradt. Ezzel szűnt meg a majd 350 esztendeig tartó együttélése a kettős vármegyének. Mely községek estek el az eddig egyesült vármegyéktől, fentebb kimutatva van. Az elszakasztott szolnoki rész a Jász-Kunság egyes részeivel Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye néven alakítatott külön vármegyévé.

Hevesvármegyéhez csatoltatott később, még a Bükkaljban Eger határánál fekvő Felső-Tárkány község is, mely mint vizentuli falu tartozott Borsodmegyéhez.

Ez évben készítetett meg a vármegye új pecsétje is, „Hevesvármegye pecsétje. 1876“ körirattal, mint az a czimlapon látható. Hevesvármegye politikai történetét 1867. évvel befejezván: e történet megírásával megbízó vármegye itt következő közgazdasági, népesedési és közművelődési ismertetését mulaszthatlan feladatnak ismerem, hogy a jövő számára feljegyezzem azon kiváló fontosságú közgazdasági és közművelődési adatokat, melyek a zivataros multu vármegye mai állapotát ismertetik, és érdekes összehasonlító tanulmányul szolgálhat a mult különféle alakulatain át, a jövő számára.

Az 1867-iki alkotmányos élet folytán alkotott intézmények értelmében, a vármegye utolsó örökös főispánja Bartakovics Béla érsek

volt; utódja Samassa József, ki a szepesi püspöki székről 1873-ik évben emeltetett az érseki székre s még ma is disze annak, már nem viseli az örökös főispáni tisztet. A még egyesült Heves és K.-Szolnok vármegyéknek egyszersmind utolsó; — a külön vált Hevesvármegyének első főispánja Beöthy Lajos volt.

Hevesvármegye az ország legtitisztább magyar nyelvű vármegyéinek egyike. Az 1890-iki népszámlálás szerint 233789 főből álló lakossága között mintegy 3000 találtaik más anyanyelvűnek feljegyezve, (német 1568, tót 1079, egyéb 621) a mi a közforgalmi életet tekintve, figyelembe sem jöhet. A vármegyében levő felsőbb és közép tanintézetek növendékei, a tanköteles gyermekek, azok tanítói, a községek lelkészei kivétel nélkül magyar anyanyelvűek. Itt meg kell még említenünk, hogy az 1890-iki népszámlálás szerint, rom. kath. volt 203963, görög kath. 145, ágost. vall. 906, reform. vall. 17798, zsidó vall. 10873 lélek.

E vármegyének népe a sokféle település és bevándorlás mozaik-szerű különféleségéből gyarapodott és fejlett a 18. és 19-ik században, mint azt történeti elbeszélésünk folyamán előadtuk. De már az első századokban, főleg a tatárdulás után német, olasz, sőt francia telepedések népesíték be Eger vidékét. Eger völgyén élő németekre vallanak Nagy-Tálya, Kis-Tálya (grosz Thaal, klein Thaal) falvak német nevei. Maklár, Bakta, Kerecsend stb nevek hasonlóan az ős századokban idegen ajkú lakóik emlékét őrzik. Mindezen idegen települők azonban teljesen magyarrá változtak át nyelvben és szellemben, úgy hogy a 15-ik és 16-ik században az egész vármegyében nyoma sem található annak, hogy itt más ajku nép is lehetett volna mint magyar. Ezt bizonyítják az országos levéltár kincstári osztályában levő 16-ik századbéli tized és urbéri regestrumok, a papi és urbéri szolgáltatások rendjéről, melyekben a falvak lakosai névszerint felsorolva olvashatók, melyekből munkánk II-ik kötetében, ismeretéseket is adunk. (Lásd II. k. 350—60 lapokon.) Ezen nevek mind tiszta magyar hangzásuak, és ebből következtethetjük, hogy nyelvök is magyar volt.

A 16-ik század második felében, a mohácsi vész után, még inkább a 17-ik század folyamán csaknem állandó harczi zaj és pusztító vérengzés, a 91 évig tartott török uralom a vármegye népességét megtizedelte annyira, hogy a mint ez kitünik a 17-ik századbéli adó- és tizedlajstromokból, a falvak nagy száma elhagyottan állott,

és az 1680-as években alig 10—12 ezerre ment akkor még a szolnoki részekkel egyesült vármegye lélekszáma.

A vármegyének nemes és jobbágylakossága egyenlőképen szenvedték a 17-ik századbeli idők pusztító viharát. Az időnként megújult belharczok, a kurucz-labancz világ folytán elűzött nemesség helyébe mások jöttek; a Bocskay, Bethlen, Rákóczy donatarius nemesség sűrűen váltakozott, úgy hogy a vármegye 16-ik századbeli birtokosaira a 17-ik században már alig találunk, ezeknek ismét nyoma vesz a 18-ik században, úgy hogy Hevesvármegyének nagy, közép és kisebb birtokos nemességét a 18. és 19. században egészen ujon telepedettnek mondhatjuk. Hasonló áll a jobbágy és zsellér népről. Az elpusztult falvakat új földesuraik telepítik, főleg a felvidékről. Tót ajkuak telepedésének nyomára akadunk a 17-ik és 18-ik századokban Gyöngyös vidékén, Markaz, Domoszló, Nána stb. községekben, hol még ma is, főleg az idősbek családi körében használatban van a tót nyelv. Egervárosa a törököktől való visszavétele után, török, rác, német ajkuak gyűlhelyévé lett; Eger körül, a Tarna mentén mintegy 12 falut német települők szállottak meg; így volt ez Hatvanban, Hevesen és vidékén. Még én hallottam Egerben 1847-ben mint gyermek, az egri német polgároknak az irgalmas szerzet templomában felhangó német mise-énekét. Ma ennek többé nyoma sincs, az itt ősidőktől lüktető erős nemzeti érzelem, rövid tizedek alatt szivben és ajakban teljesen magyarra alakította át az itt települt idegen nyelvű lakosságot, úgy hogy vármegyénkben a községekben sűrűn előforduló német vagy tót hangzású családnevekből észlelhető csupán egykori nemzetiségök mivolta.

Mindezeket azért tartottam szükségesnek előrebocsátani, hogy jelezzem az itteni népesedési és közgazdasági viszonyok ujabbkori alakulását, mely a hagyományos fejlődésnek feltételeit, csak is történeti emlékekben keresheti, miután itt a gazdasági és ipari folytonosság és fejlődés főleg a 17-ik század viharos lefolyásának estek áldozatául.

Pedig az egykor élénk közgazdasági és ipari életnek itt szép történeti multja van, mint azt történeti előadásunk során láttuk. Csak emlékezés okáért kell röviden érinteni, hogy a mohácsi vész előtt, úgy Egerben mint Gyöngyösön, mint kiváltságos városokban, a közgazdasági viszonyoknak megfelelő iparos élet volt folyamatban. Az egri szabó és posztónyíró iparosok czéhlevele egyike a legrégiebbeknek. 1455-ben Héderváry egri püspök csak megerősítette a régi

kiváltságot. A gyöngyösi mészárosok ezéhlevele a 15-ik században kelt. A 14-ik században élénk egri, pásztói, hatvani, maklári stb vásárokról tájékoztató adataink vannak.

A 16. és 17-ik századok viharai, és a 18-ik század elején lefolyt Rákóczy-mozgalom után, melyek vármegyénknek úgy nemes mint jobbágylakosságát legnagyobb részben elpusztították, vagy felvidékre menekülni kénytelenítették, végre a béke és nyugalom tartóssága vette kezdetét, mely az elpusztult falvak új életre ébresztésének feltételeit biztosította. Ekkor új birtokosok ujonnan települt néppel kezdték meg a vármegye újjá építését, a jus armorum és neoacquistica czimen felszínre hozott zürzavaros jogczimekből folyó küzdelmek közepette. Adjuk mindehhez a közjogi bajokat, melyek az ország közgazdasági és ipari érdekeivel szemben állva, a természetes fejlődést akadályozták: előttünk áll a 18-ik századbéli közgazdasági életnek nehéz munkája, mely a 19-ik század kulturájának alapját csak gyarló kezdetlegességekben volt képes lerakni.

II. *Hevesvármegye határai.* Hevesvármegye — mint fentebb ismertettük — újabb időben 1876-ban alakult a tiszántuli szolnoki részek-től külön vármegyévé. A fent érintett törvény szerint a szétválasztás megtörténvén, a két rész között a Tisza lett a választó vonal, úgy azonban, hogy az eger-füred-debreczeni közlekedési irányban hat tiszántuli község Hevesvármegye kiegészítő részévé maradt. Más irányban a vármegye határai érintetlenül maradtak, és ekképen most a vármegyét éjszakfelől a Bükk vízválasztó hegygerince határolja Borsod- és Gömörmegyéktől; nyugat felől a Mátra vonala Nógrád- és Pestvármegyétől; kelet felől a Tiszáig az egri patak; Borsodmegyétől keletdél és délfelől a Tisza és Zagyva; Jászkun-Szolnok megyéktől Hevesvármegye területét az éjszak és nyugati félkörben a Mátra és Bükkhegység, a keleti és déli félkörben a Tisza, Zagyva és az egri patak övedzik és körítik be, úgy azonban, hogy a Bükk déli és keleti lejtőjén több község még is Borsodmegyéhez tartozik, az egri patak pedig Eger közvetlen szomszédságában több vizentuli községet, mint Kis-Tálya, Andornak, Novaj, Noszvaj, Ostoros, Monosbél stb Borsodmegyéhez határol, végtelen hátrányára a közigazgatási érdekeknek, melyek a közvetlen szomszédos Egerben nyerhetnének ez irányban kielégítést. Épen így nyulik közvetlen Miskolcz alá Zemplénmegyének egy területe, mely Miskolczon találna nemcsak közforgalmi, de közigazgatási igényeinek is kiszolgáltatását. Ime itt is előtérbe lép a megyei területek kiigazításának szüksége. Nemcsak

közigazgatási érdek ez; de a városok fejlődésének soknemű akadályai hátráttnának el, az egy emporiumra utalt területek helyesebb közigazgatási beosztásával.

Hevesvármegye, mint határából látjuk, a felvidék és alvidéknek érintkezési és átmeneti területét képezi. A Mátra és Bükkhegység nyugati és déli lejtőjéről leereszkedve, közvetlen az átmenet a végtelen síkság nyílt terére, a Tisza és Jászság felé. A Bükk és Mátra hegyalja azonban kisebb részét képezi a vármegyének, melynek erdőövezte lejtőin a visontai és egri borvidék terjed el mintegy 15 ezer kat. hold területtel, ekképen pótolva a hegyvidék soványabb nyirkos talaját a Tarna völgye vagy Hatvan vidékének termő rétegben gazdag humusával. Ezen nagy átmeneti terület központját a Bükk enyhe és védett lejtőjén Eger, a Mátra tövében Gyöngyös városa képezi, mint a hegyvidéki és alföldi községek népének ipar- és vásár gyűlhelyei, és a magasabb társas és közművelődési igények kielégítésének szerves központjai.

III. *A vármegye területének geológiai képződése. Hegyei a Bükk és Mátra, annak földalatti és feletti természeti kincsei, bányái, termőrétege, vizei, hőforrásai.* Hevesvármegye a Bükkhegységnek déli, a Mátrának délkeleti és keleti lejtőjén, e két őshegység mintegy ölen nyugodva, hullámos halmain át nyúlik be az alföldi sík végtelenségébe.

Midőn még beláthatlan évezredekkel ezelőtt az alföldi nagy medenczében, a tenger mérhetlen terjedelmének hullámai ringottak, vármegyénk területe a Bükk és Mátra szirt-oázainak szélén utolsó határvonalát képezte a tenger hullámcsapásainak, melyek e két őshegy a Bükk és Mátrának Diabase és Trachyt szirtjein törtek meg.

A geológok megállapítása szerint, a Bükkhegység tulajdonképeni magja, központja Hevesvármegyében Szarvaskőnél veszi kezdetét, és Borsodmegyében a Hámornál éri el kifejlődésének legmagasabb pontját, hol egyes csucok 3000 lábnyira emelkednek. A Bükknek ezen szarvaskő-hámori gerincze képezte az alföldi tenger határvonalát ez irányban, melynek mésztalpa és szarukő rétegei paleozoosi lerakódások, vagyis diaszkorbelt képződmények, tehát a legrégibb idők maradványai; míg lejtőin és kinyúló domb-hullámai, sorban, a lias, a jura, majd a neogen képletek nyomait mutatják, keverve az időnkénti vulkanikus kitörések közeteivel.

A hevesmegyei Bükkhegységnek ezen legrégibb lerakódásaiból, melyeket az őstenger nyaldosott, csak a fekete-szürkés pala az, mely

a mai kulturának piaczn értékesíthető, ez is azonban nagyon kérdéses jövővel. Szarvaskőtől keletnek a felsőtárkányi Laipos lapban, hova az ut a tárkányi Jura mészkő meredek sziklái között vezet, évtizedek előtt ismert volt már az ott felszínen levő palaréteg, mely a legjobb minőségű közsindelyt vagyis palát szolgáltatja. A már használatban volt pala-bányát 1868. évben kezdette az egri érseki uradalom, melyhez a terület tartozik, szakszerűen műveltetni, a pozsonymegyei máriavölgyi bányákból hozott munkásokkal. Nagyobb értékesítését a szállítás nehézsége akadályozta és akadályozza ma is.

A Bükkhegységnek említett diaszkoru lerakódásaira következő liaszkori jura mészkő Eger felett az Egedtől Tárkányon át, az apátfalusi Bélkőnél mutatkozik legszebb alakban, tömör kékes színével. Ez szolgáltatja a Bükk mészégető kemenczéinek a legjobb anyagot. A Bükkhegység legnagyobb terjedelemben Jura mészkőből áll. A Jura mészre következő vörös-sárga, és sárga-szürke nummulith mészkő és mészmárga, mely az egri Egedhegynek keleti oldalától Zsércznek és Győrnek található, az eocen-képződés maradványa, telve a legkülönbözőbb növényi és állati kővületekkel, melyek Egernek és vidékének ez időbeli tengeralatti fekvését igazolja. Az eocen-képződés, nummulith mészkő törmelékével van borítva az Egedhegy déli és keleti része, hol egykor — fájdalom, már így kell kifejeznünk! — a híres egedi bor, a bikavér termett.

A Bükknek délnyugati lejtőjén, utolsó határpontján, Egertől nyugatnak, Bakta, Bátor, Csehi, Aranyos, Bátor ny vidékén a harmadkori (neogen) képletekben a homok és kavicscsal fedett mészkő-üledék alatt terülnek el a barnaszén lerakódások, melyek a salgó-tarjáni kőszéntelep vonallal egy terjedelemben és minőségben a jövő részére rejtegetik a becses kőszent. Az egri káptalanannak batori bányái, az aranyosi, csehi már kinyitott bányák, csak az Egertől a felvidék felé építendő vasuti összeköttetésre várnak, hogy földalatti kincseiket a kultúra javára értékesíthessék. Mérhetlen mennyiségű kőszén vár itt földalatti rejtekében a jövőre. Egernek egyes ipartelepe már ma is e bányákból szekereken szállított kőszénnel dolgozik; és kétségkívül így is jutányosan jutnak hozzá. A Bükkhegységnek hevesvármegyei részén, egyéb ipari célokra szolgáló kőzetei nincsenek.

A Mátra a Bükkhegység bakta-batori határvonalánál veszi kezdetét. Képződése lényegesen eltér a Bükkötől. Mig a Bükkben a Dias lerakódások felett a Lias Jurája az uralkodó, a Mátrában, a Trachyt

különféle változataival, mintegy sziget emelkedik fel önálló összefüggésben. A Mátra tehát a Bükk-től teljesen önálló vulkáni képződmény. Trachytjának legidősebb válfaja az Andesit képezi a Mátra központját a Saskót és Kékest, mely utóbbi a Mátra legmagasabb hegycsúcsának neve. A vulkáni későbbi kitörés kőzete az Amphybol-Trachit, mely az Andesittel a Rhiolyth-képződményt hozta létre, főleg Solymos és Lőrinczi hegyeit képezi, és jó építő-követ szolgáltat a vidéknek. A Rhiolyth-quarczcal vegyülve a quarcz-Trachyt válfaját alkotja, és ez állapotban a deméni ismert pünkösdshegyi bányának utfedésre hasznosított kőzete. Ugyanitt az eresztvényi bánya szolgáltatja a jól faragható, időt és levegőt jól álló kőzetet, melyből az egri nagy templom szobor-csoportja is készült. Ezen vulkáni kitörés vonala Egren keresztül a szomolyai bányában végződik, hol a deménihez hasonló kő található. Ily Trachyt és Rhiolyth-tuffok Gyöngyös felé is találhatók a farkasmályi és vörösmarti bányákban. Még Taron fordul elő ehhez hasonló kőzet, és ezzel ki van merítve a Mátra kőzeteinek az ipar és kultúra terén való hasznosítása.

A Mátra Trachytjának legbecsesebb válfaja az ugynevezett zöld Trachyt vagy Dacit képezi a vulkanikus telepnek legértékesebb különféle ércz-nemekkel telt részét, mely délre Tarján és Oroszinál végződik, éjszakra pedig Recskén domborodik ki a parádi völgy előtt. A tarján-oroszi oldalon megkezdett arany-, ezüst-, ólom-, rézbányászat sikerre nem vezetett. A recski ércz-bányászat sok reménynyel és szép kilátásokkal indítatott meg.

E század elején 1822-ben Beudant ismert geologus hívta fel a figyelmet Recskének érczes kőzetére, melyet Dioritnak nevezett el. A recski patak repedéseiben előforduló érczes kövek, főleg 1849-ben keltettek nagyobb figyelmet, midőn egyes lakosok kisebb-nagyobb termés réz-kövekkel kezdték kereskedni. 1850-ben 28 fontos ily termés réz-darabot találtak, mely ma is a bécsi udvari ásványgyűjteményben látható. Ekkor alapos tanulmány után kitűnt, hogy a parádi völgy jobb oldalán levő Lahocza, Fehérkő és Vörösvár Trachytjai valóban telvék becses érczekkel. A Fehérkő tövében, ennek egyik tárnájából fakad ki a parádi timsós gyógy-fürdő forrása. E felett való tárnákban nyert telérek ezüst tartalmu Tetraedit, Sphalerit, Piritet adnak. Leggazdagabb a Lahoczahegy, melynek déli oldalán a Katalin-, György- és Felső-György-tárnák, az éjszaki részen Derecske felé a János és Gabe-Gottes tárnák műveltetnek. A Lahocza felülete zölde nyirok, az alatt egy oligoczen képlet nummulith mészszel jön

elő. Ez alatt terül el a zöld Trachyt, melyben a termés-réz és vaskéneg található. Ennek likacsos üregeit asphalt tölti ki, mely itt nagy rétegekben terjed el. Ezen becses kőzetek értékesítésére az 1850-es években gróf Károlyi Györggyel élén meg is alakult a Mátrabánya társulat, hozzá is látott az ércztermeléshez; sok hanyattatás után a társulat leszámolt, majd magánkézbe került, és most külföldi tőkével támogatva, sikeresen működik, szerény körben ugyan, de Recsk község lakosságának állandó keresetforrásául szolgál. Az itt termelt réz legnagyobb részben Bécsbe szállítatik.

A recski bányáktól nyugati irányban Parád falutól délnyugatnak nyulik el az ugynevezett Széchenyi-hegy, mely egészen Rhiolythtuff, tehát máló állapotban, homok és quarcz conglomerat dombot képez. Innen az ugynevezett Gilicza-völgyön át, egy homok és felette kavics réteg vonul, homok- és quarcz-hőmpölyökkel, melyekből az innen félórára eső üveghuta részére az üveggyártás anyagát szállítják. E Széchenyi-hegy alatt, tehát annak vulkáni kőzete rétegén keresztül gyülemlik a híres kénhydrogen és szénsavtartalmu parádizviz forrása, melynek tölcseralaku conglomerált homokkő kutjához mintegy 10 lépcső vezet le. Ettől nem messze még egy másik kut is volt, de vize gyenge lévén, betömetett.

A Mátrának hevesmegyei részén, az ipar és kultura javára kihasznált földalatti természeti kincsei e szerint, építő és utkövezésre hasznosított kőzetén kívül, a recski rézbánya termelvénye, mely most egy magántársaság által műveltetik, a parádi üveghuta, a parádi timsós fürdő, és a csevicze-forrás, mely mind a depró-parádi uradalom kiegészítő részét képezi. Felszínes földfeletti terménye, az erdőség, mely a Bükkhegységben levő területtel 106027 kat. holdat tesz.

A Bükk erdősége talaján a mészkő porlódik, Eger felé a numulith-törmelék uralkodó, keverve márgával. Egernek a Mátra felé való része már nyirkos. A Mátra felső részeiben a vulkanikus vörös nyirok, a Trachyt és Rhiolyth málásából képződött talaj a tulnyomó. Lejtőin a vízmosta nyirok az agyagtalajjal vegyülve, jó termőföldet képez. A visontai, saári, nánai szőlőhegyek kiváló talaját szolgáltatják a vörös-bor kulturának, melyet ez időszerint a phylloxera-vész tönkre tett. A vármegye kőzetét a Zabarnál fakadó Tarna vize termékenyíti meg, a Bükk és Mátra tengerüledékü homokját, folyásának mentén mindkét oldalon elterítve. A Tarnamentén a verpeléti, deprói, kaáli határban, a magasabb dombokon lerakodott fehér homok termeli a híres verpeléti dohányt. A Zagyva völgye, melynek vize a

nógrádi hegyekből, és a Mátrából hozott homokkal telíti mindkét partját, Hatvan, Horth, Csány vidékének kövér fekete talaját képezi.

Mig a hegyekből lefutó Zagyva, Tarna, Eger vize, és a Mátra több hegyi patakjának lerakódásai gazdag termő réteggel vonták be e vidéket, a Tisza melléke Poroszlótól Pélyig nem kevesbé termékeny fekete agyagos talajával vetekedik a Zagyva legjobb völgyével. Csak helyenkénti székes foltjai bénítják az emberi kéz fáradhatlan munkáját. A székes talaj tul a Tiszán uralkodó legjobban főleg a Kócson, bár a Feketehalom körül ritka jó porhanyós fekete talaj is található. Hevesvármegyének felszine tehát minden tekintetben kielégítő termékeny talajjal rendelkezik.

A vármegyének állandóan vízzel bíró folyói a Tisza, mely Poroszlótól Kisköréig határfolyamot képez, azután a nógrádi hegyekből fakadó Zagyva, mely a megyét déli oldalán határolja; a vármegyét éjszokról délnek közepén áthasító Tarna, és a keleti oldalon határvonalat képező Eger folyó. Ez utóbbi három azonban nagyobb víztömeget csak a hegyi esőzések idejében szolgáltat, mikor is hirtelen áradásaikkal a hegyi patakok rakoncztalan és romboló természetét éreztetik medrök egész hosszában. Rendes időben a medrök mentében épült vizimalmok részére elegendő vízzel szolgálnak ugyan, úgy hogy a mesterséges rétöntözésre is juttatnak valamit azon birtokosoknak, kik a meder szomszédságában azt berendezték. E rétöntözésnek nagyobb terjedelemben való gyarapítását azonban azon körülmény akadályozza, hogy szárazabb nyári időben mind a három folyónak alig van vize. Legsikeresebben alkalmaztatik ez az egri patak mentén, melynek medrét az Egerben bugyogó 22—26 fokos gazdag hőforrás gyarapítja, mely az itt átvonuló Trachyt vulkáni mélyéből e város keleti oldalán oly bőségben ömlik, hogy innen kezdve a patak medre állandólag vízzel telt, és télen is a legnagyobb hideg idejében folyó állapotban marad.

Ezen hő forrás a gasteini vízhez hasonló villanyos tulajdonságával, üdítő és idegerősítő hatásával, különösen vese-, máj- és bőrbajokban még a jövődőnek van fentartva, hogy a közegészség terén áldásos tulajdonságát kiterjedtebb mértékben érvényesítse. Már most is kövel kirakott, tágas, kristálytisza folytonosan pezsgő, üdítő fürdői Egerben feledhetlenek lesznek az élvezők előtt.

E páratlan bőségű meleg forrás hasznos tényezői szerepét még más irányban is hivatott lesz érvényesíteni. E forrás mentében állottak egykor a híres egri bőr-ipar telepek, melyeket a gyári ipar meg-

semmisített. Ezen állandó, télen-nyáron egyenlően folyó viz a jövőben itt fejlődő gyáriparnak, a város bő közművelődési eszközei mellett a legkedvezőbb feltételeket biztosítja.

A vármegyét ezeken felül, több apró patak futja át, mint a Gyöngyös, Laskó stb, melyek a Mátrából és belvizekből időnként megtelve, rakoncátlan kiöntésekkel kiszámíthatatlan károkat idéznek elő. A Gyöngyös patakja mérsékeltebb természetű, legrombolóbb a Laskó, melynek szabályozása most van folyamatban.

A vármegyét átfutó folyamoknak és patakoknak, mint a Tarna, Zagyva, stb. szabályozása, a legrégibb időkben is foglalkoztatták már a szomszédos birtokosokat; de a multban lehetetlenné tette azt, a nélkülözhetetlen vizimalmok kérdése, melyek most már a gőzmal-mok emelkedésével sok helyen teljesen értéktelenné lettek, és kies-tek a közszükséglet forgalmából. A szabályozás ügye tehát most már rendszeresen felkarolható lenne; ha a szertehuzó érdekek kiegyen-lithetők volnának. Így a nagyban és egészben vezetendő szabályo-zás helyett, a kulturmérnökök segélyével, a helyi szabályozás véte-tett foganatba, melynek következménye főleg a Tarna mentén folyó beláthatlan végű pörösködések, egyik vagy másik fél világos kárá-val. Megkíséreltetett ugyan az egész vonalon végig vezetendő szabá-lyozás tervezete; de ez időszerint ez a sokféle érdekek folytán sikerre nem vezetett.

IV. *A vármegye területe, terményágai.* Hevesvármegye területe az 1885. évi katasteri felvétel szerint, melyet közvetlenül szereztem meg, az országos kat. hivatalból, $63\frac{8}{10}$ □ mértföld, vagyis 634028 kat. hold. A központi katasteri hivatal kimutatása szerint a műve-lési ágak így oszlanak meg:

szántóföld	306877 hold
kert	6428 „
rét (kaszáló)	53215 „
szőlő	15551 „
összesen:	382051 hold.

Ezen felül erdő	106027 „
legelő	107763 „
nádas	949 „
terméketlen	37218 „

A művelés alatti terület tehát az egésznek 56.10% -tőlóját képezi s e tekintetben vármegyénk az ország megyéi között 16-ik helyen

áll. Ezen kimutatás nem egyezik meg egyéb kimutatásokkal. A földművelési ministerium „birtok-statistikai kimutatása“ 651642 kat. holdra teszi a vármegye területét, melyből szántóföld 317947 hold. Ugyanezen „birtok-statistika“ szerint, a vármegyében kötött vagy korlátolt forgalomú birtok 222781, a szabad forgalomú birtok 428860 hold. A „Magyar statisztikai közlemények“ I. kötete kimutatása szerint a megye területe 655872 kat. hold, vagyis 3878 négyszög kilométer.

Vármegyénkben 1890. évben learatott terület volt, a hivatalos kimutatás szerint 305110 hold. Ebből

buzatermés volt	103996 hold
rozs	28527 „
árpa	35039 „
zab	13868 „
tengeri	26172 „
dohány	7276 „
burgonya	6000 „
czukorrépa	2442 „
természetes kaszáló	54503 „

Mint látjuk a tulnyomóan használt művelési ág a buza, mely az összes területnek 16.4 képezi és e tekintetben csak kilencz megye előzi meg a vármegyét: Torontál, Jászkun-Szolnok, Temes, Békés, Arad, Csanád, Csongrád, Bács. A többi termelési ág összesen sem foglal el annyi területet, mint a buza. A buza után árpa termeltetik legnagyobb területen, 35039 holdon, azután rozs. Dohány 7276 holdat foglal el, e tekintetben negyedik a vármegyék között. Megelőzik Szabolcs 15 ezer, Pestmegye 9 ezer, Jászkun-Szolnok 7888 holddal.

A vármegyének 382051 hold művelés alatti területe után évi brutto bevétele, egy hold után átlag 36 frt 28 krt véve fel, 13860081 frt. Az 1890. évet véve fel, ez ekképen oszlik el:

	holdon	átlagtermés	piaczi ár frt.	
buza	103996	9.25 métermázsa	6.46 =	6105645 forint.
rozs	28527	7.05	5.22 =	1042632 „
árpa	35039	7.14	5.46 =	1344454 „
zab	13868	5.13	6.05 =	423488 „
répa	2442	74.68	82 =	149551 „
kaszáló . .	54503	12.95	1.93 =	1362509 „
tengeri . .	26122	6.30	5.15 =	859025 „

	holdon	átlagtermés	piaczi ár frt.	
borsó-bab	1136	5.59 métermázsa	7.58 =	48110 forint
dohány	7276	6.30 „	18.50 =	860657 „
repcze	2009	5.18 „	9.58 =	99689 frt stb

V. *A szőlő, és a phylloxera-vész.* A művelés alatti területnek egyik legjövödelmezőbb része a 15551 kat. holdra menő szőlő, mely ma már teljesen elpusztultnak mondható vármegyénkben az 1886-ik évben kiütött phylloxera-vész folytán. Ez évben egyszerre észleltetett a vész az egri és gyöngyösi szőlőkben, mikor is megkíséreltetett a szénkénegezéssel való védelem, de akkor már késő volt minden. Rövid három év alatt rohamosan pusztult el az összes szőlőterület. Hogy mérlegelhessük a phylloxera-vész által előidézett veszteséget, a fenti szőlőterület átlagos értékét és jövödelmezőségét kell bemutatnunk.

Ezen 15551 kat. hold szőlőterületnek majdnem egyharmada 4145 hold Egervárosára, 1395 hold Gyöngyösre, a többi Gyöngyös és Eger között a Mátra és Bükk hegylábjában elterülő Tárkány, Felnémet, Maklár, Bakta, Szólát, Verpelét, Debrő, Nána, Saár, Domoszló, Visonta, Oroszi, Püspöki, Tarján, Pásztó stb. községek között oszlik meg. Legnagyobb rész esik tehát Egerre, melynek 10768 holdra menő összes területéből

szőlő	4145 hold
szántó	2145 „
legelő	1284 „
rét	567 „
kert	463 „
erdő	1356 „
terméketlen	805 „

Gyöngyösön a város tulajdonát képező 3932 holdat tevő, Encs és Bene pusztákon kívül.

szőlő	1395 hold
szántó	1209 „
terméketlen	492 „

Az egész megye 15551 hold szőlőjének értéke, holdanként 1000 frtjával 15551000 frtra, brutto évi jövedelme holdanként 20 hectoliter termést számítva, hectoliterenként 15 frt piaczi árral: ötöd fél-millió frt vehető fel. Ezen évi haszon, ma teljesen leszállott, és e helyett, ha más termelési ág után a fentebbi szerint 36 frt 28 kr. holdankénti átlag brutto jövedelmet veszünk fel, 564,180 frt évi bevétel marad az eddig bort termelő birtokosoknak.

Ezen nagy jövedelem-csökkenésnél a munka és forgalom csökkenése is figyelembe veendő, mely a közgazdasági életnek lényeges tényezője. 15551 hold szőlő megművelése, a bornak kezelése, az ebből előálló ipari és kereskedelmi szükséglet, mely külön iparágakat alkotott, mint a milyen például a bodnár-ipar stb, kiszámíthatlan hatással van, úgy a közvagyonosodás, mint a népesedés előmozdítására. Felveszem Egernek 4145 kat. hold szőlőjét. Minden 200 □ öl szőlő egyszeri munkája egy napot vesz igénybe, egy hold egyszeri megmunkálásához tehát igényeltetik 8 napszám. Egy hold szőlőnek nyitása, fedése, metszése, kötözése, háromszori kapájára 50 napszámot véve fel 4145 hold szőlő megműveléséhez 207250 évi napszám szükségeltetik. Az egész megyebeli 15551 holdat ekképen számítva, mintegy 777550 munka-napszám forgalom veszett el a phylloxera pusztítása folytán; vagyis ezt pénzbeli értéknek véve fel, egy napszámot a volt gyakorlat alapján átlag 80 kr-ra becsülve, 622040 frt munkaérték apadást eredményez. Mindehhez, a bortermelés egyéb mellékágainak, mint például a törkölynek értékesítéséből eredő veszteség még számítva sincs.

A szőlő ujjáültetésének minden neme kísérlet tárgya megyénkben. Egerben és Gyöngyösön igen szép telepeken folytattatik az amerikai fajokon a többféle ojtási művelet. Egyesek szintén nagy szorgalommal művelik az amerikai alanyokba való ojtási rendszerrel telepítést: ez ideig mintegy 100 holdnyi ily művelettel beültetett szőlőterület lehet vármegyénkben, részint zöld, részint fás ojtással. Eddig legsikeresebbnek mutatkozik a zöld ojtás.

Egerben és Andornakon elárasztási rendszerre figyelemreméltó telepítések történtek. Egerben a város határának éjszaki részén Fel-német felé, az Eger vize mentén Gröber Ferencz elárasztás alá mintegy 13 hold területet ültetett be 1890-ik évben. A terület szakszerűen felmérve és csatornázva, mintegy 7000 frtba került. Ez ideig viz alá merítés nem történt, miután szüksége nem mutatkozott. A legközelebbi jövő fogja megmutatni az eredményt.

A vészmentes homokterületeken való ültetés Erdőtelken, Ecséden, Hevesen, Verpeléthen, az ottani homokos területeken van folyamatban. Hevesen mintegy 800 hold ilyen terület hasznosítható szőlőművelésre.

Ezen ismertetésben az egri bortermelési viszonyok kimerítve nincsenek. Eger környékén levő borsodmegyei községek itt számításba nem vétettek. Noszvaj, Novaj, Ostoros, Kis-Tálya, Andornak, stb. Eger közvetlen közelében levő mindannyi borsodmegyei bortermelő

falvak, a szőlőpusztulással jövedelmöket veszítve, az egri emporium érték-süllyedésének kiegészítő részeit képezik.

A szőlő-pusztulás Egervárosát sújtja legérzékenyebben, melynek 10 ezer holdnyi határából mintegy 5000 hold szőlő intenzív gazdasági erején épült fel a város, és fejlődött ez időszerint 22 ezer lakossága. A szőlők tulnyomóan 1—5 holdnyi területtel, gazdájoknak, a megélhetésre kellő jövedelmet biztosítottak; mert e mellett elég idejük maradt még napszám-munka, és a nyári alföldi aratásnál, szép mellék keresetre is. Egervárosának 10 ezer holdnyi határában, a belterjes értékesítés megszűntével, nem a további fejlődés, de a színvonalon maradás lehetősége is kizárva van, a mit súlyosít azon körülmény, hogy a város, érseki, káptalani, és a gróf Károlyi uradalmakkal lévén bekerítve, szomszédságában sem közép, sem kisebb birtokok nem léteznek, és így itt külterjes gazdálkodásra sem nyílik tér. Természetes következménye ennek az, hogy a város népessége, ha más irányban — s ez csak a gyáripár lehet — itt keresetet nem fog találni, lassan-lassan elszéled a szélrózsa minden irányában. És miután a vármegye egyéb szőlőpusztult vidéken is fölösen fog állani a munkás nép, a helyzet kényszere a távolabbi vándorlás irányának, talán Amerikának egyengeti útját.

Gyöngyösön a helyzet annyiban kedvezőbb, hogy 1395 holdnyi szőlőterülete elpusztulásával, a közép- és kisebb birtokokból álló szomszédos községek belterjes gazdasági fejlődésében, természetes elhelyezést és jövedelmi forrást találhatnak sajátjukban megfogyatkozott lakosai a városnak.

VI. *Az állattenyésztés.* Az 1848-iki birtokviszonyok reformjával járó nagy átalakulások, és ezek következményei, a gazdasági rendszernek gyökeres átalakításával, főleg az állattenyésztés feltételeit érinték alapjában, a mi még ma sem mondható az új viszonyokkal teljesen kiegyenlítettnek.

Hevesvármegyében a birtokrendezés és tagosítás általában befejezve, és ezzel az állattenyésztés két fontos tényezője, az erdő- és legelő-ügy is annyira-mennyire tisztázva van ez irányban.

A birtokviszonyok alakulásával katastrófászerű megpróbáltatás szélére jutott állattenyésztésünk, immár kezd kibontakozni súlyos helyzetéből. Az intenzív gazdálkodás, melynek lényege az állattenyésztés, habár lassu, de fokozatos haladást tesz. Ezt nem annyira adatszzerűleg, mint tapasztalt-gazdag áttekintő ítélete után állapíthatjuk meg.

Kivált a lótenyésztés terén mutatkozik szembetűnő előhaladás, melynek támogatására ez időszerint 16 fedezettési állomáson évenként mintegy 36 állami ménlő áll rendelkezésre.

A megyebeli állatállomány tíz évi létszámát hivatalos adatok alapján összeállítva itt mutatjuk be azzal, hogy ezt teljesen megbízhatónak mi nem tartjuk. Összeiratott:

	1882. évben	1883.	1884.	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.
ló	26003	27431	41064	49500	18236	29867	28529	—	38942
szarvasmarha .	39191	33984	65298	73896	38736	36174	45673	—	58101
juh	189792	204729	317077	334388	208532	209446	178796	—	208953
sértés	34152	40114	51773	54820	37587	20684	45097	—	50153

Mint e kimutatásokból látszik, például az 1884. és 85-ik évek marhalétszáma oly magas, hogy az előbbi évekről a hirtelen emelkedésnek, és a következő években e nagy esésnek okát másban, mint a hiányos összeírásban nem találhatjuk; mert sem az 1883-ik, sem az 1886-ik évben ezt indokoló nagymérvű marhavésznek, mely minden állatra kiterjedt volna, nyoma nincs. Az 1882-ik évi kimutatást az 1890-ikihez hasonlítva, a tíz év alatti marhalétszám átlagos emelkedése, nyilvánvaló.

E marhalétszámmal szemben, az állattenyésztésre hasznosítható terület ez: erdő 106027, legelő 107763, művelés alatti rét 54 ezer kat. hold. Feltűnő, hogy a Bükk és Mátra terjedelmes lejtőin csak 106027 hold erdő szerepel, melynek majdnem fele 47792 hold az érseki és Károlyi uradalmak kiegészítő része. Az is köztudomású, hogy a községekben a legelők a tagosítások után, jobbára felosztattak. A 107 ezer holdra menő legelő nagyobb része tehát a Mátra és Bükk erdő-irtásokból kerül elő, a mi az erdőpusztításnak kétes becsű eredménye. Kétesnek mondjuk azért, mert a községi erdőknek kiirtása és legelőkké változtatásával, az állattenyésztés hasznos tényezőjének mutatkoznak ugyan; de az erdő-irtással a csapadékok rohamáradata szabad utat nyervén, a hegyoldalakat úgy kimossa termő anyagából, hogy azok többé se fa, se fűszál termelésre nem lesznek alkalmasak. Egyébiránt mint vitás kérdés marad fel az, hogy helyesebb lenne-e a községi erdőségek szigorubb kezelésével az erdők reconstructióját elősegíteni, a mi az állattenyésztés érdekeit szorítaná háttérbe; vagy az okszerűség határai között, a legelők gyarapításával az állattenyésztést mozdítani elő.

Érintettük már, hogy vármegyénkben épen úgy mint máshol is, a birtokrendezéseknél elkövetett a végzetszerű hiba, mely az állattenyésztés létalapját semmisíté meg, -- hogy a legelők általában

felosztattak. Így most már csak a lehető belterjesebb gazdálkodás segíthet a bajon, melynek feltétele a gazdasági gyárak, tejszövetkezetek stb előmozdítása. Gazdasági gyárak — mint alább látni fogjuk — megyénkben nem léteznek. A tejgazdaság fejlődése szép jövőt ígér, és ez már legalább kezdetét vette a pest-miskolczi vasut mentén, mint ezt alább látni fogjuk. A tejgazdaság feltétele azonban a könnyű vasuti közlekedés és szállítás a nagyobb fogyasztó központokhoz. Aztán hogy legyenek is ily nagyobb fogyasztó központok. Ekként a vidéki emporiumok emelkedése, szoros összefüggésben áll az állattenyésztés ez irányu feltételeivel is.

Vármegyénkben a lótenyésztés mutatkozik — mint már érintettük — legszebb fejlődésben levőnek. A marhatenyésztés teljesen elhanyaglott. Nagy hátránynak tartjuk azt, hogy megyénkben összpontosítottabb marhavásárok nincsenek; mert azon szétszórt kiállítások, melyeket megyénk különféle helyein, mintegy 55 országos vásáron látunk, egy igazi marhavásár feladatát nem töltik be.

A juh- és sertésenyésztés — kivéve egyes birtokokat — a lehető legsilányabb racza-juh és sertés fajokkal műveltetik. A megyei gazdasági egylet újabb időben dicséretes buzgalommal fáradozik, hogy a községek részére a kellő apaállatok megszerzését közvetítse, és e tekintetben már is reményt nyújtó lendület mutatkozik.

VII. *A birtok-viszonyok. Nagybirtok.* Vármegyénk gazdasági területe ma nagy-, közép-, kis- és az ugynevezett paraszt-birtokok között oszlik meg, melyek összes száma ez időszerint mintegy 30 ezer. Tízezer holdon felüli nagy birtok négy van a vármegyében: az egri érseki, a gróf Károlyi debrő-parádi, az egri káptalani és szatmári püspökségi birtokok.

Az egri érseki, egykor püspöki uradalom hevesvármegyei birtokállománya ősidőktől, mint az egri püspöki vár birtokrésze állott fenn, csak terjedelme csonkult az 1804-ik évben történt felosztás folytán, midőn az egri püspökségből még a kassai és szatmárnémeti püspökség alakítatott; és a szatmárnémeti részére: Tisza-Nána, Kömlő, Kisköre, Sarud, Tisza-Halász, Magyarád és Hidvég hevesmegyei birtokok kihasitattak, mikor is az egri püspökség, érseki méltóságra emeltetett. Az ekként maradt egri érsekség uradalma ma 42475 holdat tesz, mely is a következő községekben terjed el: Eger, Felnémet, Felső-Tárkány, Szarvaskő, Bakta, Fedémes, Nagy-Tálya, Maklár, Füzes-Abony, Kerecsend, Deménd, Kápolna, Szent-Maria, Heves, Gyöngyöspüspöki, Solymos.

Az uradalom, az egy butelki pusztát kivéve, házilag kezeltetik. Művelési ágak szerint következőleg oszlik meg:

beltelék	264 hold, 1200 öl	
szántó	6500 „	656 „
kaszáló	2182 „	81 „
szőlő	4 „	— „
legelő	2460 „	— „
erdő	29758 „	190 „
terméketlen	1306 „	397 „

Az uradalom a mai gazdálkodási rendszernek megfelelőleg gazdasági épületekkel felszerelve, az egri központban 12 és a gazdaságban elhelyezett szintén 12 tiszti személyzettel kezeltetik, melyhez járul még az erdőkezeléshez külön 3 tiszti és 11 altiszti személyzet, és a gépek mellé két gépész. A gazdasági cselédség száma 381. Az egy butelki pusztá van bérbe adva, mert a többi birtoktól távol és külön álló területet képezvén, együttes majorsági kezelésre nem alkalmas.

A gazdaság váltó-rendszerrel műveltetik, eladásra főleg buza, árpa és dohány termeltetik; rozs, zab, tengeri, takarmánynövények, lóhere, répa stb házi és gazdasági szükségletre állítatnak elő. Gazdasági célokra 5 garnitúra gőzcséplő, 1 járgányos cséplő, 22 vetőgép, és 60 darab több vasu és mélyítő eke áll rendelkezésre, a kisebb eszközökön kívül.

Az uradalomban semmiféle gazdasági gyár nincs, kivéve az egri határban levő pár mész- és téglá-égető kemenczét, mely a helyi és saját házi szükségletek kielégítésére foglalkozik a régi égetés rendszerén, téglá előállításával.

Az uradalom állat-állománya ez:

tiszti és igásló	42 darab
csikó	15 „
igás ökör	414 „
tinó	192 „
bika	1 „
tehén	6 „
juh	17687 „
sértés	410 „

Ebből látszik, hogy csak a juhászat foglal el kiváló helyet a gazdaságban, melynek állománya a holicai electoral-negretti törzsnéből fejlesztetett.

Az erdő-gazdaság, a törvényes előírásoknak megfelelőleg vezetetik. Az erdő-állomány 90% tölgy, a többi bükk, gyertyán, szil stb. A termelt fa tulnyomóan mint tűzifa értékesítetik, kisebb részben mint műfa. A felsőtárkányi pala-bánya kitűnő közsindelyeinek értékesítését főleg a szállítás nehézségei hátráltatják, s az még mindig a kezdetlegesség színvonalán áll.

A debrő-parádi uradalom. Ez uradalom az ősi debrői várbirtok maradványa, mely a Debrői, Rozgonyi, Perényi családoktól a 17-ik század elején a Rákóczy-család tulajdonába ment át, s mint II. Rákóczy Ferencz elkobzott birtoka, a 18-ik század első felében Grassalkovics Antal és családja, majd leányágon gróf Forgách Antal kezébe került, kitől 1847-ben gróf Károlyi György másfél millióért örök áron vette meg, ki az uradalmat az egykori siroki várbirtokhoz tartozó részbirtok vásárlásokkal gyarapítván, mai kiterjedése 36212 hold.

Az uradalom 23 majorságra osztva, egy intéző-tisztartó és számtartóval élén 7 kezelő és 7 segédtiszt, az erdészet pedig 7 pagony-erdész és egy segéd által vezetetik. Rendelkezőik alatt áll 2 kertész, 1 pinczester, 1 molnár, 5 gépész, 14 kézműves, 78 juhász, 147 fogattal bíró béres, 108 gyalogbéres és 30 erdőőr.

A gazdaság művelési ágak szerint így oszlik meg:

belsőség	434 hold,	556 öl
szántó	11117 "	391 "
kaszáló, gyep	5721 "	654 "
szőlő	72 "	426 "
erdő	18034 "	74 "
terméketlen	832 "	899 "

A szántóföldnek 33.6%-tőlján, tehát mintegy 3736 holdon buza, 14.2%-tőlján tavaszi termeltetik, 8.5% ugar; a többi kapás és mesterséges kaszáló. Főtermelési ág tehát a buza, czukorrépa a hatvani czukorgyár épülése után most mintegy 300 holdon, dohány rendszerint 150 holdon műveltetik. A gazdaság vitelére a kellő gőzcséplők ekék mellett, egy 20 lőreájú Fowler-féle gép is működik. Ezen felül 540 drb jármos ökör és 80 drb igásló áll rendelkezésre.

Az állattenyésztés két irányban műveltetik: egyik a juhászat, áll 25000 drb electoral-negrettiféle juhból; másik a ménitenyésztés, a nagyuti ménesben telivér és félvér lovak, előbbieken versenyre és mint tenyésztő-állatok, utóbbiak kocsi és háti lovakul tenyésztetnek. Állománya mintegy 100 drb.

Szorosabb értelemben vett gazdasági gyár nincs más, mintegy két kövű gőzmalom Nagyuton, házi gazdasági használatra.

Van azonban a parádi völgyben egy régi jóhírnévnek örvendő üveghuta, mely 1720-ban alapítatott, midőn a birtok, mint Rákóczy Ferencz konfiskált vagyona, az akkori egri várparancsnok gróf Zinzendorf Ferdinand által kezeltetett. Ma három kemenczével dolgozik. Élén áll 1 gyárnok két segédtsízzel, és száz munkással. Leginkább gyógytári üvegeket és palaczkokat gyártanak, melyek itthon használatnak fel. Kisebb mértékben különféle köszörült és tábla-üvegek is készítenek. Évi termelése mintegy százezer schok. A munka-szakmány schokkonként átlag 19—20 kr, a napszám 40—60 kr.

Ugyancsak a parádi völgy délkeleti oldalán fekszik a híres parádi savanyuvíz forrása, és a parádi timsósfürdő. A fürdő helyiséget 1829. évben akkor a debrői uradalmat zálogba biró Ullmann Móricz és Kaan Samu tették nagyobb építkezések által keresettebbé, melyhez akkor még a csevicze-forrásnál levő fürdői épületek is tartoztak, mely rész ma már e minőségben megszűnt, s helyét gróf Károlyi György özvegyének 1880-ban gót stílusban épült óriási angol parkkal környezett fejedelmi kastélya foglalja el. Gyógyfürdő helyiségül ma csak a régi timsósfürdő áll fenn, 12 lakóház, 1 fürdőház és 1 vendéglői helyiséggel. Most újabban még egy vendéglői helyiség építetik, és körülötte villaszerű nyaralók emeltetnek. A személyforgalom évenként 900—1000-re tehető. A timsós fürdővel szemben 1889-ben renaissance modorban kiépítetett a régi családi kastély is, uri kényelemmel és vízvezetékekkel ellátva.

Az országosan ismert égvényes kénes parádi víz, évenként mintegy 337000 liter mennyiségben bocsátatik forgalomba. Budapesten kívül Szegeden, Szolnokon, Aradon, Debreczenben, Nagyváradon stb bir nagyobb raktárakkal.

Az erdő állománya nagy részben bükk, kisebb része tölgy, szintén mint tűzifa értékesítetik. Az uradalom parádi vadaskertje sodronnyal körülkerítve 7000 holdat tesz, 4—500 db szarvas-állománnyal. A cseri pagonyban mintegy 700 fáczyány tenyészik.

Az egri káptalan és szatmári püspökség birtoka. Az egri káptalan hevesmegyei birtokállománya Aranyos, Bátor, Bocs, Alsó-Tárkány, Eger, Tarna-Szent-Miklós, Egerszalók, Poroszló, Nagy-Ivány községekben 16313 hold, mely nagyobb részben majorságilag kezeltetik. A 16313 holdból: szántó 4038, erdő 3113, rét 2577, legelő 5842 hold. Gazdasági gyárjai nincsenek; a bátori erdőrész

becses kőszénbányája, a jövőben várja értékesítését. Ezen heves-megyei birtokrészekon kívül a káptalan tulnyomó birtokállománya Szabolcs-, Hajdu-, Borsod-, Pestmegyékben terjed el.

A szatmári püspökség hídvégi uradalma, az egri püspöki birtokból 1804-ben kihasítva, Tisza-Nána, Kömlő, Kis-Köre, Sarud, Tisza-Halász falvakban terjed el, Magyarád és Hidvég pusztákkal, melyek legnagyobb részben bérlet útján kezeltetnek. Gazdasági gyárak itt sincsenek.

Középbirtok. Középbirtok, 700—5000 holdas és ezenfelül, mintegy 50 van a vármegyében; kisbirtok 200—700 holdas mintegy 120—125, a többi ugynevezett kis- és parasztbirtok.

A középbirtoknak gazdaságilag mintaszerű példánya, a hatvani és horthi vasuti állomások közvetlen közelében, Hatvan és Csány határában 5071 kat. holdat tevő csányi uradalom. Tulajdonosa Csányi Ágost ur szivességéből ismertetjük a megyében divó összes művelési ágakra kiterjedő mintaszerű gazdasági rendszerét.

Területe művelési ágak szerint ez:

szántó	3203 hold
rét	262 „
legelő	613 „
erdő	625 „
udvar, szérűs-kert	142 „
szőlő	85 „

a többi gazdasági épületek, határ, vizárok stb.

A birtok két egymástól független kerületre, intézősége van beosztva, ezek: a csányi és sashalmi. Ugy a hatvani mint horthi vasuti állomásokhoz összesen 7 kilométer hosszú mezei vasut vezet, és ez közvetít mintegy százezer métermázsa szállítási forgalmat. Ennek előállításai összes költsége 30 ezer frtot tett ki.

A gazdaságban a kellő mennyiségű cséplő- és egyéb gépek mellett egy Fowler-féle gőzeke, 3 drb Walter A. Wood-féle aratógép, és házi szükségletre egy gőzmalom áll rendelkezésre.

Termelési ágak: repce, buza, kétszeres, rozs, árpa, zab, tengeri, dohány, cukorrépa, dinnye, burgonya, tök és egyéb takarmányfélék. A repczetermés öt évi átlag szerint kat. holdanként 5 métermázsa, buza 9, kétszeres 7.41, rozs 9.17, árpa 9.14, zab 7.62, dohány 10.45, cukorrépa 148.98, dinnye 72.65, tengeri 16.43 mm. Nevezetes különlegessége a dinnye, mely 160—200 holdon termelte-

tik, ebből 50—60 hold házilag kezeltetik, a többi feles vagy haszonbéres. Termelt fajok: Cantalup, Ananász, Turkesztán czukordinnyék; Hajos, Lubi, Marschovszky, Csányi, görögdinnyék. Kat. holdanként 500—3000 darabot nyernek, 50—500 frt nyers bevételi értékkel. Piacza Austria, főleg Bécs és Németország, hazánkban Budapest.

Érdekes a gőzeke és aratógép munka értékének megállapítása, mely szerint 600 holdnak megszántása került 4092 frtba, tehát egy kat. holdra 26—30 centiméter mély szántással esik 6 frt 82 kr. Itt tehát az értékben előny nem mutatkozik. Az arató-géppel 467 hold termés letakarítása került 1507 frtba, tehát holdanként 3 frt 22 krba, behordással együtt 4 frtba. Ugyanezen munkálat kézi aratók által teljesítve került holdanként 7 frt 33 krba. Itt az előny kiválóan jelentkezik.

A régi szőlőterület elpusztulván, most mintegy 60 hold mentes homokterület beültetése van munkálatban.

Az állat-állomány ez: juh 3020, jármos ökör 220, sertés 308, hizómarha 100, fejős tehén 180. Eladásra háti- és ígás lovak, csikók tenyésztetnek, évenként 18—20 db, 350—400 frt árban értékesítetik.

A gazdaság legérdekesebb ága, a 180 fejős tehénből álló tejgazdaság. A tehenek egy része inthali és piuzgaui, másik része vegyes bonyhádi és egyéb hazai tarka fajok, szimenthalival keresztezve. A tej a budapesti központi tejszarnokba szállítatik, 12 üzletrésszel. Egy üzletrész beszerzési költsége 870, 12 üzletrész 10440 frt. A 180 db tehén becsértéke 31300 frtot képvisel, épületekben 9800 frt, tehenészeti eszközökben 3422 frt tőke fekszik; tehát a tejgazdaságba befektetett tőke 54991 frtot tesz ki.

Az üzleti eredmény ez:

A befektetett tőkének 5%, tőketörlesztés 3%, kockázat 2%-tőli, épület évi fentartása, biztosítása stb 6543 frt. Személyzet fizetése és felügyeleti költség 4126 frt. Vasuti szállítási költség, üzleti költség, a forgó tőke kamata, fuvarozási költség 11688 frt. Az állatok takarmányozási költsége 20691 frt. Összes kiadás 41860 frt.

Egy tehenre esik kiadás 232 frt 22 kr. Jövedelem: megtérítés trágya-értékben 7776 frt. Borju eladásból 4536 frt. 378870 liter tej, literje 9.3 kr, — 1 db után 2105 liter — 35234 frt; ennek folyó kamata 1409 frt. Összes bevétel: 48956 frt, egy tehenre esik 271 frt 95 kr. Levonva ebből a fentebbi 232

frt kiadást, marad egy tehén után tiszta évi haszon 39 frt 73 kr.

A juhászat és marha-hizlalás, főleg trágyaszerzés végett műveltetik. A 3120 darabból álló juhászat romboulette és angol husjuh fajok keresztezésével tenyésztetik. Évi kiadása 19038 frt, tehát darabonként 6 frt 10 kr; bevétel 16629 frt, tehát darabonként 5 frt 33 kr, a hiány darabonként 80 kr.

A gazdaságban a munkásviszony kedvezőtlen lévén, miután a sürgős nyári kapálás idején és aratáskor vidékbeli munkás nem kapható, a hiány pótlására májustól októberig 250—300 állandó felvidéki tót napszámos fogadtatik fel, kiknek napibére szállítási és ellátási költséggel együtt, kapálásra férfinak átlag 77 kr, aratáskor átlag 1 frt 19 kr, női munkásnak 61—66 kr.

A napszám különben a megye hegyvidékén és alföldjén nagyon változó.

Egerben és Gyöngyösön, míg a szőlő elnem pusztult, a nyári szőlő-napszám 80 kr és 2 frt között váltakozott. Most általában a téli napszám 40—50 kr, a hegyvidéken 30—35 kr; a tavaszi napszám 50—60 kr, a nyári 80 kr — 1 frt. A megyének buzatermő vidékén a nagyobb birtokokon, az aratást a felvidékről ide özőnlő munkások, arató-rész mellett vagy pénzért végzik. Egerből 1000—1500 munkás megy, szerte a téli kenyér megszerzése végett aratási munkálatokra.

Most lássunk egy mátra vidéki közép birtokot gazdasági és termelési viszonyaival. Beniczky György urnak a csehi, bekölcezi és szucsi határban egy birtoktestet képező, 1200 □ öllel számolva 2530 holdat tevő birtoka áll: 340 hold szántó, 60 hold kaszálóból, a többi erdő és erdei legelő. Az erdő bükk-, tölgy-, cserfákból áll. Ujabban fenyőfák szaporítása sikerrel vétetett foganatba. A fák dongákra voltak alkalmasak, ma már a szőlő pusztulása után ez irányban a kereslet megszűnt. A tűzifa méterenként helyszínén 1—1 frt 50 krral értékesítetik.

A gazdaságban 6 lőerejű cséplőgép, egy triör, két répa- egy szecskavágó gép, lőerőre berendezett szénagyűjtő gereblye használtatik. A földek lejtős fekvésénél fogva gőz-eke vagy vetőgép nem alkalmazható. Termeltetik: buza, repce, rozs, árpa, zab, kukoricza kevés, luczerna, vörös here, burgundi répa stb, ugarrendszerrel. Marha-állománya: birka 1000 db, sertés 200, szarvasmarha 30, ló 30.

darab. A gazdaságban egy 25 lóerejű stabilgéppel működő gőzmalom rész-őrlésére berendezve, kenderpuhítóval felszerelve működik.

A birtokon becses kőszéntelep várja jövőendő értékesítését. Gazdasági gyár nincs. A birtok évi brutto bevétele 13674 kiadása 4186 frt.

A mátravidéki telkes gazdaság rendszeren három nyomásban $\frac{1}{3}$ -ad ugarnak, $\frac{1}{3}$ -ad buzának, rozsnak, $\frac{1}{3}$ -ad zabnak használtatik. Egyéb terménycikkek: kukoricza, káposzta, kender, krumpli stb. Ily telkes gazdaságban van négy ígás ló, két ökör; vagy négy ökör, két ígás ló, egy pár tehén, mintegy 10 db sertés. A lóerejű cséplőgépek mindig jobban terjednek. Rostája, secskavágó gépe minden jobb módu gazdának van.

A Tarna, Zagyva és tiszamenti telkes gazdáknál szintén felváltva lovak és ökrök használatnak iga alá. Mig a mátravidéki falvakban a zab a búzával képezi a fő terményágot, itt a zab csak házi szükségletre termeltetik. A tarnamenti községekben Verpeléttől Kaálig, a két Debrőn, Kápolnán, Kompolton, Tófaluban terem a híres verpeléti dohány. Legnagyobb részben 2—10 holdas zsellérföldek képezik a viaszk sárga leveleknek, csaknem fehér homok termő ágyát. A dohánytermelésre vonatkozó újabb intézkedések, hogy három nyomásra osztott területre adnak csak engedélyt, az apró 1—2 holdas zsellérföldek birtokosait, kik eddig csekély birtokterületükön is megéltek az értékes dohánytermelésből, a végpusztulással fenyegetik. Évről-évre, száz és száz család létele csak a kormány kegyelmének hajszálán függ, időnként meg is fosztatnak kenyérkeresetöktől, s csak hosszas utánjárásra nyernek ismét termelési engedélyt, — kegyelemből. Valóban a vidék sajátságos viszonya, és annyi száz család létérdeke, talán különleges intézkedésre is megállható alapot adhatna.

VIII. *A vármegye ipara a múltban, alakulása a közlekedési viszonyok folytán. A kisipar. Házi ipar.* Az 1848-iki korszakos reformok az ország birtokviszonyai átalakításával, úgy a közigazgatási, mint ipari tevékenységnek fejlődési keretén mélyreható változásoknak vetették meg alapját. Ezekhez járult a gőz erejének a vasutak és gyárak rohamos fejlődésére való befolyása, melynek világszerte átalakító ereje, vármegyénk ipari életét sem hagyták érintetlenül, sőt országos viszonyainknál fogva, hatása itt mélyebbé vált, mint máshol.

A régi helyi ipar, mely a szükséglet szerint fejlődve némely ágban termékeny virágzásával a közigazdaság izmos tényezőjévé vált,

a gyors és könnyű vasuti közlekedés folytán, az osztrák tartományokkal egységes vámterületté képezett országban, csakhamar ezek fejlettebb gyári iparának esett áldozatául.

Eger és Gyöngyös egykor virágzó helyi ipartelepei, mint a durvább fajtájú posztó, bőr, takács, stb ipar, ma már csak régi hírnevében áll emléke közöttünk. Ehhez járult azon kedvezőtlen körülmény, hogy a pest-miskolczi fő közlekedési vasutvonal, a megyén keresztül futólag a vármegye két emporialis pontja, Eger és Gyöngyös városok közvetlen érintése nélkül építetett ki; ekképen a vasuti korrelatio a megyére és annak emporiumaira termékenyítő befolyást nem gyakorolván, vármegyénk területén a közgazdasági és ipari tevékenység fellendítésében, meddő maradt.

Hevesvármegye a felvidék és alvidék átmeneti területét képezvén, emporumai Egerben és Gyöngyösön egyik a Bükk, másik a Mátra lejtőjén alakultak, a vidék természetes érdekei értelmében.

A Budapesttől kiinduló fővonal, Hatvan, Vámos-Györk, Kaálon át, mintegy 115 kilométernyi hosszban, Füzes-Abony határában hagyja el a vármegyét, és csak szárnyvonalakkal érinti úgy Eger, mint Gyöngyös városát, amaz Füzes-Abonytól 16, emez Vámos-Györktől 12 kilométernyi távolságban.

A pest-miskolczi átfutó vasuti vonal mellett, még két irányban kereszteli vármegyénket vasut, egyik a mátrai vagy kisujszállás-terenyi vonal, mely a budapest-debreczeni vonalból Kisujszállásnál veszi kezdetét, Kiskörénél lép a megyébe, és Heves, Kaálon át, a parádi fürdő alatt a Mátraalján megy Terenyének; a másik a debreczen-füzesabonyi, mely Debreczentől a Hortobágyon át Nagy-Ivánál lép a megyébe, és a régi debreczen-füred-egri közlekedési irányban, Füred-Poroszló között átkelve a Tiszán, Füzes-Abonymál csatlakozik az egri szárnyvonalhoz, összekötve ekképen a debreczeni egyenes közlekedést, és alföldet Egerrel. Füred-Poroszló között a Tiszán átvezető szilárd vasuti hid, mely az 1849-ben felégetett füredi hid helyén épült, a mintegy 7 kilométernyi poroszlói ártéren átvonuló óriási töltés-testtel, melyen a vasut keresztül robog, vasuti építkezésünknek is egyik rendkívüli alkotása. A vasuti töltés mellett, azzal egy testet képezve építetett ki a kövezett közlekedési ut is, mely Poroszlótól az egri közlekedési irányt tartja fel. A debreczen-füzesabony-egri egyenes összeköttetés az alvidékkel ekképen megalakotva lévén, annak folytatását a felvidék felé, illetőleg befejezését

Egertől Ózd-Nádasdnak a helyes közlekedési politika feltételének tartjuk, melynek megvalósítása a közöl jövő feladata.

A vármegye vasuti közlekedési vonalait ekképen bemutatva, a megyei közutakról kell megemlékeznünk. A megyei uthálózat összes hossza 374 kilométert tesz ki. Ez irányban sok még a teendő.

A vármegyében fennálló gyár-iparról a következő ismertetést adhatjuk. Mezőgazdasági gyár-iparunk csekély. Mindössze két mezőgazdasági szeszgyár van: egyik Nádujfaluban, másik Egerben, ez külön szesz finomító készülékkel felszerelve. Ipartüzleti szeszgyár Gyöngyösön van, sajtolt élesztő készíttéssel egybekötve. Még mintegy négy kisebb gyár foglalkozik Egerben és Gyöngyösön szeszégetéssel. Ezenfelül Egerben és Gyöngyösön 32 üst van még használatban kedvezményezett szeszfőzésre. Egyetlen nagy fontosságu gyár, az 1889. évben alapított hatvani cukorgyár az, mely mezőgazdaságunk érdekeivel szoros kapcsolatban áll, mely gőzmalommal összekötve, nevezetes gyári telepet képez.

A hatvani cukorgyár 1889-ben alapítatott, ez idő szerint nyers cukrot és melléktermékeket készít. A telep a gőzmalommal mintegy 50 kat. holdat foglal el, és 30 különböző épületből áll. Eddig mintegy 9—10,000 kat. hold 8—9 százezer métermázsza répa termése dolgoztatik fel. Vármegyénkből 1891-ben majd százezer métermázsza répa szállítatott a gyárba. Tehát a szükségletnek csak tizedrésze állítatik elő vármegyénkben. A répa árának fokozására nagy befolyással van a most alapított selypi cukorgyár, megyénk határa mellett, Nógrádmegyében; úgy hogy most már a répa métermázsája 90—95 krral is fiztetetik. A hatvani gyár nyers-cukor termelése százezer mázsára megy, mely Olasz, Angolországba, sőt Amerikába is szállítatik. Üzem alatt 600, különben 150 munkást foglalkodtat. A munkások kevés kivétellel magyarok. A telep villamvilágítással láttatik el. Gőzmalma a legnagyobb vármegyénkben, mintegy 150 ezer metermázsza forgalommal.

Vármegyénkben különben a malom-ipar mutatkozik élénkebb tevékenységűnek. A megyében levő 98 vizimalom mellett 45 gőzmalom van működésben, melyeknek legnagyobb része a helyi szükséglet kielégítésére, ugynevezett vámórlásra van berendezve. A megyének majd minden nagyobb községében működik már efféle gőzmalom. Kivételre alig három dolgozik, a hatvani és két egri. Az egri Weinberger és Klein-féle a legrégibb, vármegyénkben a legelső alapítás. 1850-ben Schwarcz István építtette, most 180 lóerővel, 10 pár kővel,

18 hengerőrlővel dolgozik. Évenként mintegy 100 ezer mmázsát őröl. A másik egri gőzmalom 45 lóerővel mintegy 25 ezer métermázsát dolgozik fel. Mindkettő villanyvilágítással van ellátva.

A gyár-ipar terén nevezetes alkotás Egerben a Braun, Rózsa és társai által 1891-ben alapított „első magyar épület- és butorvasalás-gyár,” ajtó-, ablak- butor-vasalási cikkek nagybani előállítására. Gyári berendezése a technika mai követelménye szerint mintaszerű. Cikkei nemcsak versenyeznek, de felülmúlják a bécsi és cseh gyártmányokat, hova évenként több mint 3 millió ment ki ilyen cikkekért. Az állam, méltányolva a kezdeményezést, 12 ezer frt 3%-tőli kölcsönrel segíyezi ez évben a vállalatot. Ez időszertint is már több mint 100 munkást foglalkóztat. Egerben 1891-ben egy sörgyár is alapítatott, mely tekintve a bortermés megszünését a vármegyében, szintén kedvező jövőre nyujt kilátást. Még egy kisebb, 12 munkással foglalkozó bőrgyár van üzembn, mely méltó lenne nagyobb tőke befektetésére is.

Ezzel végeztünk a vármegyei kezdetleges gyáripára ismertetésével. Itt még elsorolnunk kell, hogy a megyében az 1890-iki összeírás szerint 267 gőzkazán volt, melyből gazdasági célokra, cséplésre szolgált 186, lisztőrlésre 56, szeszegetésre 10, a cukorgyárnál van 12.

A megyebeli kisipar folytonos hanyatlásban van. Az 1890-iki kimutatás szerint volt 4069 iparos, 1892-ben 3727 van összeírva. Rohamos apadás, melyre kétségtelenül a szőlőpusztulás is nagy befolyással van. Hiszen ezzel egyes nagy terjedelmű iparágak, mint volt a bodnár ipar is, teljesen megszűntek. Egerben 1890. előtt 900 volt az önállóan dolgozó iparosok száma, 1891-ben 808, 1892-ben 727-re olvadt számok. A butor- és butorfelszerelési ipar mutatkozik élénkebb lendületűnek Egerben. A többi ipartermelés a köznép és a vidék napi szükségletei kielégítésére szorítkozik.

Házi ipar vármegyénkben nincs, a hegyvidéki községekben foglalkoznak még egyes kisebb faszerszámok és házi cikkek előállításával, és ugynevezett parasztvászon szövésével, mely azután az egri és gyöngyösi piacokon értékesitetik. Az egri rabdolgozó házban kosárfonás, székek, dézsák stb készítése van üzembn.

A hitel szükségletek kielégítésére ez időszertint Egerben három, Gyöngyösön szintén három, Hatvanban, Hevesen, Tisza-Füreden egy-egy takarékpénztári szervezettal bíró pénzüintézetek működnek. Az egri három intézet évi forgalma nyolczadfélmillió, tehát a viszonyokhoz képest kielégítő. A gyöngyösi intézetek több mint két

milliót forgatnak. Ezenfelül Egerben az érseki és káptalani felügyelet alatt álló ajtatos alapítvány tetemes összegekkel járul nemcsak a megyei, de azonkívül is a keresett hitel szolgálatára.

IX. *Hevesvármegye népesedése. Szaporodási aránya. Közegészségügyi viszonyai.* A közigazdasági élet egészséges fejlődése szoros összefüggésben van a népesedés természetes emelkedésével is, a mely ismét a közegészségügyével áll szoros összeköttetésben. Így e három tényező szabályos korrelációban halad együtt.

A közigazdasági viszonyok ismertetése után reátérhetünk vármegyénk népesedési és közegészségügyi állapota áttekintésére.

Hevesvármegye népessége az 1890-iki népszámlálás szerint 233785. Ha területét — egyik hivatalos kimutatás szerint — 3.878 kilométerre vesszük, ehhez viszonyítva, egy kilométerre esik vármegyénkben 60 lélek. Egy kilométerre Jászkun-Szolnok és Pestmegyékben 59, Biharban 43, Marmarosmegyében 25, Tolnamegyében 69, Békésben 72, Vasban 77, Csanádmegyében 88 lélek esik. Franciaországban egy kilométerre átlag 73, Poroszországban 84, Olaszországban 107, Oroszországban 18 lélek esik. Ezekből kitűnik, hogy vármegyénkben a népesség a területhez képest középen áll. A statisztikai kimutatásból meg kell még említenünk, hogy vármegyénkben átlag ezer lélekre 49.90 születés, 37.10 halálozás van felvéve.

Ha most az 1890-iki népszámlálás eredményét az 1880-iki mellé állítjuk, mikor is a tényleges eredmény 208420 volt, kitűnik, hogy megyénk szaporodása tíz év alatt 25488 lélek, s viszonyítva a többi megyékhez, 11-ik helyen áll. Ez a népszámlálási eredmény. De a tíz év alatt születtek és elhaltakat összegezve, a természetes szaporodás még kedvezőbb eredményt tüntet fel.

Lássuk ezek tíz évi kimutatását, a vármegyei hivatalos alispáni jelentések nyomán.

	elhaltak	születtek	házasultak
1881. évben . . .	8073	10402	2205
1882. " . . .	7705	10337	2018
1883. " . . .	7416	10945	2110
1884. " . . .	7396	11721	2499
1885. " . . .	8771	10049	2193
1886. " . . .	8260	10597	1972
1887. " . . .	7605	11113	2071
1888. " . . .	7737	10686	2171
1889. " . . .	7362	11633	1891
1890. " . . .	8863	12610	2183
összesen :	79186	110093	21313

Ime tíz év alatt, a születtek száma 30905-tel haladja az elhaltak számát, s így a tényleges szaporodás 30905 lélek, a mi 14.82%-nak fel meg. A tényleges szaporodás, mely 30905, a népszámlálási szaporodást, mely 25488, haladja 5417 lélekkel. Hova lett e többlet? Vármegyénkben a be- és kivándorlásnak észrevehető nyoma nincs. E különbségzet mégis a kivándorlás fennállását igazolja. Egyet kétségtelennek állapíthatunk meg, hogy a vármegye népességének emelkedése saját belterjes erejéből, természetes uton állott elő, és hogy a bevándorlás rovására itt egy lélek sem írható, sőt más megyék gyarapításához tetemesen hozzájárul, a mi ismét a vármegyei közgazdasági élet rovására jegyezhető, a mennyiben lekötő ereje nem teljes. Mi azt hisszük, hogy a keresett többlet, Budapest népességének emelkedésében található fel.

Az 1890-iki népszámlálás többlete a megyebeli két város, és hat járása között viszonyítva, az 1899-iki népszámlálás eredményéhez ekképen oszlik meg:

Egerben a többlet	1736
Gyöngyösön „	72
egri járásban a többlet	3063
gyöngyösi „ „	5077
hatvani „ „	4970
tiszafüredi „ „	3989
hevesi „ „	2586
pétervásári „ „	3995
összesen:	25484

A két város és egyes nagyobb községek szaporodási aránya százalékokban ez:

Eger 8.03	Pata 14.—	Saár 8.—
Gyöngyös . . 4.05	Pásztó . . . 9.—	Solymos . . 17.—
Hatvan . . . 42.—	Csány . . . 12.—	Tarján . . . 7.—
Tisza-Füred . 17.—	Tiszanána . . 8.—	Atkár . . . 15.—
Heves 9.—	Halász . . . 17.—	Rhéde . . . 15.—
Poroszló . . 13.—	Püspöki . . . 5.—	

Eger és Gyöngyös városok népesedési mozgalmát a „Magyar statisztikai közlemények“ kimutatása szerint 1850—1890. évi időközben még a következőkben adjuk; a lélekszám volt:

	1850. évben,	1857. évben,	1869. évben,	1880. évben,	1890. évben
Egerben . .	16858	17688	19151	20669	22427
Gyöngyösön .	13258	15450	15830	16061	16124

A szaporodás emelkedése Gyöngyösön lassubb, s az 1880—1890. évi időközben alig valami. Talán a phylloxera-vészben kellene ennek okát keresnünk. De ugyanakkor feltűnő környező községeinek, mint Halász, Solymos, Atkár, Rhéde magas szaporulata, melyet aligha nem Gyöngyös városa hátrányára kell számitanunk. Gyöngyösön ugyanis a szőlőművelés sok munkás kezét központosított a vidékről, melynek megszűnésével azok a szomszédos községekbe vándoroltak vissza. Eger népesedésének gyér emelkedésére is hatással van e körülmény, és valószínű, hogy szaporulatának 8% a következménye. Hatvan 42% emelkedése, az ottani cukorgyár és gőzmalom épülésének folyamánya. Tisza-Fürednél az épen épülő-félben volt tiszai hid, és vasuti töltés érezteté hatását a 17% népesedési emelkedésben.

Meg kell itt jegyezni, hogy a megyebeli járások szaporodási aránya az 1880-iki népszámlálás eredményéhez pontosan nem mérlelgethető azért, mert Hevesmegye mostani 6 járása a megyei háztartást megállapító 1883. évi törvény után rendszerezetett, lévén addig a Tarnavidéke két járás között felosztva. Hevesmegyének 1883-ig nem hat, hanem 7 járása volt.

Fentebbi táblázatban az elhaltak tíz évi sorozata, módot nyújt az évi halálozások összehasonlításával a vármegye egészségügyi viszonyaiba bepillantánunk. Tíz év alatt tényleg elhalálozott vármegyénkben 79186 lélek. Az évi halálozások összege 7—8 ezer között jár, legkisebb szám az 1889-iki 7362, legmagasabb az 1890-iki, 8863. Legkedvezőtlenebb évek voltak az 1885, 86, és 1890-iki. E tíz év halálozásának átlaga 7918, vagyis ezerre 33.8. E halálozási összegekben a 7 éven alóli gyermekhalandóság szerepel legnagyobb százalékban. Így pár év kimutatása szerint:

1887-ben	7605	elhalt	közül	7	éven	alóli	1824,	tehát	24%
1889-ben	7362	"	"	7	"	"	1740,	"	20%
1890-ben	8901	"	"	7	"	"	5412,	"	60%

Mig tehát 1887. és 89-ben a halandóság ezerből 31, ebből a gyermekhalandóság 20—24%. Az 1890-iki járványos évben 60% esik a gyermekekre. A halandóság legfőbb oka tehát a gyermek-járvány betegségben keresendő. Azt is következtethetjük ebből, hogyha a gyermek járvány-betegségnek féket vethetünk, a halandóság a természetes határok közé lesz szorítható. Hevesvármegyében az orvosi intézmény belterjes gyarapodása kedvező mérvben halad. Ez idősze-

rint a vármegye 18 orvosi köre betöltve van, megyénkben mintegy 56 orvos, 165 szülésznő van. Sok még a kívánni való, főleg a járványos betegségek megfékezésére, és itt hathatósabb egészségügyi intézkedések szükségesek. Egyik nélkülözhetlen tényező erre, hogy a nagyobb községekben gyógytárak engedélyeztessenek, hogy a segílyt kereső ne kényszerítessék a harmadik községben keresni az orvosszert, mely sokszor későn érkezik, vagy a szegényebb osztályra nézve a távol-ság miatt, elérhetlen.

A legnagyobb halandóság mutatkozik a két városban, Egerben és Gyöngyösön. Példánl: 1886-ban, Egerben a halálozás ezerből 37. Gyöngyösön 60. 1889-ben Egerben 37. Gyöngyösön 35. 1890-ben Egerben 39. Gyöngyösön 44. Az országban Hódmezővásárhelyen, Sopronban, Baján a halandóság 27, ezekhez képest mindkét város kedvezőtlen helyzetben van. Nagyváradon, Pozsonyban, Temesváron 39—41. Ezekhez képest a helyzet már nem oly kedvezőtlen. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy általában a városoknak, ugy Eger és Gyöngyösnek halandósági rovásához sokat járul azon körülmény, hogy népesebb kórházai a vidék betegeit is ölelik fel, s ezek növelik a halálozások eseteit. Az egri irgalmas-rend és az alapítványi női kórházban 900—1000, a gyöngyösi közkórházban ugyanannyi többé-kevésbé súlyos beteg ápoltatik évenként.

A fentebbi kimutatásban érdekes még a házasságok évi összegezése, mely 10 éven át 2000—2400 között ingadozik. Tíz év alatt 21313 házasság kötöttett a megyében, átlag egy évre 2131 vagyis 9.1 esik. Fokozatos haladás itt nem észlelhető, sőt 1889-ben feltűnő hanyatlás mutatkozik. Talán azon törvény eredménye ez, mely szerint a sorozás a 20-ik évről a 21-ikre tétetett át.

X. *A vármegye iskolai és egyéb közművelődési intézményei.* Közművelődési intézmények tekintetében Hevesvármegye az ország megyéi között az első között áll. Székhelyén, mely egyszersmind az egri érseki egyházmegye székhelye is Egerben, felső- és közép tanintézetek állanak az ifjúság művelődési igényeinek kielégítésére. Van Egerben Telekessy püspök által alapított rom. kath. hittani kar- és papnevelő-intézet saját házában, évenként 70—80 növendékkel, melynek évi kiadása mintegy 35922 frt. A jogi akademiát Foglár György kanonok 1740-ben alapította, mai évi fentartási költsége 16800 frt. Ezen intézetek, és még egyéb közművelődési intézmények részére gr. Eszterházy Károly püspök 1774-ben emelte a ma is kiváló figyelemre méltó

lyceumi épületet, melyet maga helyén kimerítőbben ismertettünk. Az egri ciszterci-rendűek főgymnasiuma, egykor a jezsuiták által alapítva, száműzetésük után 1802-től 6, 1852-től 8 osztálylyal, évenként mintegy 400 növendékkel, állandólag a ciszterci-rend kezében, mintegy évi 54 ezer frtot vesz igénybe. 1890-ben alapított Eger-városa által a reáliskola, fokozatosan fejlesztve ma már két osztálya tartatik fel, részben állami, részben pedig városi költségen. A város által adott iskolai épület, és ennek belső felszerelése, mintegy 60 ezer frt értéket képvisel. Valóban páratlan áldozatkészség a phylloxera-vész által oly rettenetesen sújtott város részéről, a közművelődés oltárán. Van Egerben rom. kath. tanító-képezde, és legnagyobb részben alapítványi helyekből álló hat osztályu finővelde (convictus) 30—40 növendékkel. Az előbbinek évi fentartási költsége 3705 frt, az utóbbié 12766 frt. A női szak- és iskolai képzésről a Bartakovics érsek által alapított angolkisasszonyok leány-nevelő iskolai gondoskodnak, elemi, polgári és felsőbb tanosztályokkal, évi kiadása mintegy 12947 frt. Nő-ipar szakoktatást magánintézetben nyerhet a növendék. Ezenfelül ipar és kereskedelmi ismétlő-iskolák, községi és felekezeti népiskolák, ovodák, gyermekmenhely állanak rendelkezésre. Jótékonysági intézeteknek egész sora áll fenn, mint a szürkenének gondozása alatt álló megyei fi- és leány-árvaház. Ugyancsak a szürkenének kezelése alatt áll egy országos női tébolyda, 140—150 elmeháborodottal; női és férfi kórház, elaggottak menedékháza stb Egervárosa az 1848. előtti időkben, soknemű közművelődési intézményeivel, a felvidék és alvidék idegen ajku ifjuságának valóságos gyűlhelye volt, hol nemzeti nyelven, nemzeti szellemben elégitvén ki kulturalis szükségleteit, a nemzeti művelődés téréen nagy szolgálatot teljesített.

Ezenfelül Gyöngyösön van jelenleg hat osztályu gymnásium 250—390 növendékkel, az ottani szent Ferencz-rendűek által vezetve. A gyöngyösi gymnásium épülete 1756. évben a jezsuiták által emeltetett. A jezsuiták elűzetése után 1776. nov. 6-án a szent Ferencz-rendű szerzetesek vették át, majd József császár alatt bezáratott az intézet, mignem 1798-ban a város és a szent Ferencz-rendű szerzet között kötött egyezés alapján, újból megnyittatott, kezdetben 3, később 4 osztálylyal s így vezettetett ujjabb időkig, midőn a gymnásium 6 osztályra emeltetett. A gymnásiumnak maiépülete 1802-ben emeltetett, mint homlokzat felirata mutatja „gyöngyösi polgárok által a tudományoknak.“ Gyöngyös, felekezeti és községi népiskolái, gymnasia mintegy 30 ezer frt évi összegbe kerülnek a városnak.

Vármegyénk 117 községe mind el van látva népiskolákkal. Az iskolák száma ez időszerint 205, 327 tanteremmel, 338 tanítóval. A tankötelesek, kiknek száma 43304, és tanítóik mind magyarok.

Vármegyénk összes közművelődési kiadásait, felsőbb, közép tanintézeteinek, népiskoláinak költségét a felekezetek és községek magok viselik. Az állam e nagy feladat teljesítésében néhány községi iskolát csekély segélylyel gyámolít, a mi alig meg 3—4 ezer frtra. Ujabb időben az egri reáliskola kiadásainak egy részét az állam fedezi.

Fentebb elsorolva van a felsőbb és közép tanintézetek évi kiadásainak összege külön-külön. A vármegyebeli népiskolák összes évi kiadása mintegy 240 ezer frtot tesz ki. 1888—91. években mintegy 156326 frt fordítatott új iskolák építésére. Megjegyzendő, hogy a községek pénzügyi viszonyai nagyon terhesek. A pótdadók 62 községben 50%, 40 községben 100%-tólira emelkednek, a többiben 5—20%-tólira.

A vármegye két rendezett tanácsu városában Egerben és Gyöngyösön, úgy nagyobb községeiben, a közművelődési és társas igények kielégítésére, kaszinók, társas- és olvasókörok és egyletek, kellő színvonalon állanak.

Az egri ó-kasinó 1835-ben alakult, 1870-ben még egy második is alakítatott. Az iparosoknak külön köre „Iparos-kör“ czim alatt áll fen. Vannak olvasó-körok az egyes város részekben.

A legényegylet 1860-ik évben keletkezett. Egy fontos intézmény az önkénytes tűzoltói egylet teljes erejében végzi hivatását Egerben. Ujabban Hevesen, Füreden és más nagyobb községekben is alakult ily önkénytes szövetkezet. A vármegyében a tűzoltó-egyletek száma 41. Nevezetes még Egerben a „Dalkör“, mely az ország e nembeli intézményei élére küzdötte fel magát, s az országos versenyeken az első díjak elnyerésével tűnik ki.

Gyöngyösön 1865-ben keletkezett a „Társadalmi kör“ az értelmiség gyűlhelyéül, ugyanakkor legényegylet is alapítatott. Ujabb időben Hevesen, Pásztón, Hatvanban, Tisza-Füreden alakultak társas- és olvasó-körok.

A vármegyében fennálló jótékonysági, társadalmi s közművelődési egyletek száma 166.

A színészet úgy Egerben mint Gyöngyösön, a jezsuita gymnasiumoknak tanrendszerében fontos tényező volt egykor, mint azt annak helyén ismertettük. Már a század elején vándor „Játszó társaság“ „Magyar színészet“ több ízben megfordult Egerben és Gyön-

gyöszön előadásaiival mulattatni a közönséget. Ujabb időben évenként rendes színészeti előadások sora élénkíti a társas életet, Egerben, Gyöngyöszön, Tiszafüreden, Hevesen.

A sajtó vármegyénkben szintén élénk tevékenységnek örvend. Magában a lyceumi nyomdában 6 lap nyomatik: Eger, Egri Egyházmegyei Közlöny; Irodalmi Szemle. Népujság, Népiskolai Tanügy, Közigazgatási lapok. Itt nyomatott az országban legelső nyomdászati szaklap 1866—1867-ben. Egy második nyomdában „Eger és Vidéke” című hetenként kétszer megjelenő lap adatik ki. Gyöngyöszön három nyomda van, két lap jelenik meg, Gyöngyös és Hevesmegyei lapok czimek alatt. Tisza-Füreden 1890-ben alapítatott nyomdában Tisza-Füred czim alatt jelenik meg egy heti lap.

XI. *A vármegye közigazgatási kiadásainak adóbeli és egyéb közszolgáltatásainak mérlege.* Hevesvármegyének közigazgatási és törvénykezési székhelye Egervárosa. A vármegyei központi igazgatás ugy az egri törvényszék saját székházzal bir. A törvényszéki épületet Egervárosa emelte az állam használatára mintegy 60—70 ezer frt költséggel. Igen czélszerű börtönhelyisége még a régibb időben épült, s a megye házának kiegészítő része volt. Ugyanitt az egri járásbiróság részére is kellő helyiség emeltetett. A pénzügyigazgatóság is itt van, azonban csak bérlethelyiségben. A megyében hat járásbiró és szolgabirói székhely következőleg van beosztva: Egerben, Gyöngyöszön, Hatvanban, Hevesen, Tisza-Füreden, Pétervásárán.

Hevesvármegye mintegy 58446 adófizetője után beszederetik egyenes adóban	1189917 frt
italmérési és fogyasztási adókban	503210 „
dézsmaaváltság, bélyeg, jog s egyéb illetékekben . . .	427924 „

Megyei és községi pótdózás czimén beszederetik,
és pedig:

katona beszállásolási adóban	30000 „
megyei nyugdíjalapra	2794 „
közmunka pénzértéke	120000 „
elemi iskolai kiadásokra	239153 „
községi pótdózás összege mintegy	550000 „

Az itt felsorolt adó és egyéb illetékek összege 3071987 frt.

A felsőbb és középtanintézetekre szóló évi kiadások, melyeket fentebb ismertettünk, összesen mintegy 136140 frtot tesznek.

A községi pótdózás megyénkben maholnap az egyenes adók összegéhez ér el. Nincs község, melyben pótdadó ne fizettetnék. 1—20%

fizet 7 község, 20—50-ig 62, 50—100-ig 42, 100%-tolin felül 6 község.

Ezzel képét akartuk festeni vármegyénkben az állami adók és egyéb szolgáltatások terhének. Itt nem említjük fel a természetben szolgáltatandó egyházi illetékeket. A jövedelmi pótdó kivetésnél a megyében levő ingatlanokra betáblázott adósságok után 459639 frt évi 5%-töli kamat vétetik figyelembe, és e szerint a megyebeli birtokokat több mint 9 millió adósság terkeli. Ezen összeg, csak is a betáblázott adósságok összegét tünteti fel.

Tisztán állami adók és szolgáltatások czimén évenként tehát mintegy 2121051 frt folyik a vármegyéből a központi adópénztárba. Ugyaninnen a következő czimek alatt, állami kiadásból következő összegek folynak be a vármegyébe.

Az egri pénzügyigazgatóság, megyebeli adóhivatalok, pénzügy- őrség, katesteri műveletek évi személyi és dologi kiadása	118650 frt
törvényszéki, járásbírósi stb kiadások	123628 „
a vármegye évi dotatiója	83642 „

Az Egerben elhelyezett 10-ik honvédezred 2-ik zászlóaljának évi kiadása	64795 „
--	---------

Egy ezred-törzs és két gyalog-zászlóalj úgy egy lovas század elszállásolási díja fejében	22000 „
---	---------

A cs. és kir. 60. sz. gyalogezred Egerben elhelye- zett osztályai évi kiadása	214729 „
--	----------

A gyöngyösi lovas század évi kiadása mintegy	90000 „
--	---------

összesen: 720444 frt.

Ha az állam javára tett megyei adóbeli szolgáltatások összegét, mely 2121051 frt, az állam által a megye területén tett kiadásokkal, tehát mintegy visszanyert bevételekkel, mely 720444 frt, összehasonlítjuk, ez irányban vármegyénket nagy hiányban találjuk, annyival inkább, mert vármegyénk a többi szolgáltatások mellett, összes közművelődési és humanitarius kiadásait is saját kebelében saját erejéből fedezi, állami gyámolításnak — kivéve a pár ezer frtra menő évi iskolai segélyt — itt ez irányban semmi nyoma.

Ezekkel vármegyénk egyes részeinek rendkívüli kiadása, mely közgazdasági életében kiváló figyelmet érdemel, kimerítve nincs. A Tisza vármegyénket Poroslóttól Kisköréig mintegy 50 kilométer hosszúságban érinti. Mintegy 40000 ezer hold területe a Tisza és belvizi szabályozás keretébe esik. Hídvég, Sarud, Tisza-Nána, Kisköre, Pély, Tarna-Szent-Miklós határai a „Heves-Szolnok-Jászvidéki“ Tisza

és belvizi szabályozási társulat kötelékében, a mentesített területek holdja után 26 frt átlag költséget viselvén, mintegy 1040000 frt összeg járul, a megye ezen részére e czimen, teherként. A tiszántuli részekben a közép-tiszai és a hortobágy-berettyói ármentesítő társulatoknál, hasonló terhek sulyosodnak a községek-re.

Hevesvármegye népének tömege, az ugynevezett értelmiség, és a megyebeli iparosság levonásával, őstermelő; gyári munkásai kevés számra mennek, bányászattal foglalkozó népe csekély, s így itt az európai értelemben vett munkás nép, és eszméi is idegenek. A tömeg szántás-vetés után, mezei munkából keresi jövedelmét, és mint ilyen, általában szorgalmasnak mondható, elég keresetforrása is lévén, vármegyénkben a rendszeres kivándorlásnak nincs nyoma. A nép életmódja, ruházata, étkezése, most is az ősi egyszerűségben és takarékoságban tűnik ki. Házaik berendezése szintén takarékos; nagyon is az; csak lassan halad az ősi zárkózottságból való kibontakozás, a czélszerűbb és egészségesebb házi berendezéshez. Reggeltől estig külső mezei foglalkozásukban, most sem törődnek lakásuk tisztább és egészségesebb feltételeivel, ugy a szellőztetés kívánalmaival. E tekintetben a haladás nagyon lassu. Pedig az egészségügynek egyik sarkpontját ez képezi, mely ismét a szaporodásnak lényeges feltétele, mely ha a gyermekragály által nem érintetnék sulyosan, az 1880—90. év közötti átlag tanúsága szerint, rohamos emelkedésnek nyujtaná örvendetes példáját, ugy hogy félszázad alatt a népesség megkétszerezésének eredménye lenne reménylhető.

Itt azonban egy másik nagy kérdés merül fel. Vajjon a szaporodással arányban halad-e a közgazdasági intensív fejlődés, mely amannak szükségyszerű feltétele és biztosítéka. Vármegyénkben ma egy kilométerre 60 lélek esik, — Franciaországban átlag 73, tehát a gazdag Franciaországhoz képest még mindig nagy a számbeli különbség, bár az értékkülönbség aránya még nagyobb a két ország között, a mienk hátrányára. A népesség és a közgazdaság egymást kiegyenlítő mérlege ma még megnyugtató vármegyénkben. A természetes szaporodással a közgazdaság intensív fejlődésének is arányosan kell előre haladni, hogy a kettő közötti egyensuly az állami érdekek rovására fel ne billenjen.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A. Alajbég, lásd Báthori László
 Aspermont Ferdinand 28. 30. 50. 66.
 Almásy János 29. 32. 42. 45. 47. 68. 70.
 81. 84. 86. 115. 175. 223. 226.
 Almásy Ferencz 170. 182.
 Aranyos 31.
 Adóbeli tehetőség 32. 71.
 Abauj vármegye 40. 44. 321.
 Almásy György 56.
 " István 108.
 " Mihály; 134. 155. 180. 182.
 Állatállomány 73.
 Andornak 86. 88. 163.
 Aszalay Ferencz 182.
 Átány 202.
 Almásy Pál 232. 260. 263. 299.
 300. 302. 304.
 Almásy Ignác 307. 311. 314. 325.
 " József 322. 325. 353. 354.
 356. 361.
 Apcz 274.
 Abád 274.
 Adács 274.
 Atkár 274.
 Almásy Kristóf 341. 377.
 " Károly 373.
 " Gedeon 378. 382. 384. 385. 388.
 " László 385. 388. 389.
 " Pál 386. 389. 398. 403. 413.
 439.
 Almásy Sándor 397. 405. 408. 410.
 426. 436.
 Almásy Ernő 399.
 " György gróf 426. 436.
 Apponyi György gróf 391.
 Ádám András 441.

B. Buttler János 8. 14. 27. 28. 51.
 66. 224.
 Buttler Lajos 225. 227. 229.
 Borzitz János 15.
 Brayner Kristóf 16.
 Borsodmegye 17. 23. 44. 60. 85.
 98. 163. 176. 291. 321. 333.
 Bátor László 22.
 Bertóty István 28. 52. 113. 227.
 " Gábor 54.
 Bercsényi Miklós 41. 42. 67. 81.
 84. 89. 90. 91. 96. 98. 106. 114.
 117. 118.
 Bercsényi László 259.
 Beregmegye 44.
 Bécs 44. 45. 67. 326.
 Buda 45.
 Berényi György 45. 70. 78. 107. 108.
 Bossányi család 50.
 Bagni marki 51.
 Batik György 53.
 Bekény János 54. 118.
 Bezegh Gábor 54.
 Bartha György 55.
 Bik Pál 56.
 Balogh Pál 56.
 Biró István 56.
 Bosó Mátyás 56. 57.
 Bulyovszky Ferencz 68.
 Baráthnoky Ferencz 68.
 Balogh Mihály 68.
 Bagozy Pál 81.
 Borbély Balázs 82. 140.
 " Mihály 193. 227. 322.
 " József 306.
 Bottyán 114. 119.

Boszorkány-pör 143. 144. 145. 146.
 147. 148.
 Bessenyő 178. 201.
 Bocs 178.
 Békésmegye 211. 212.
 Balajthi Mátyás 225.
 Balogh Ádám 226. 232.
 Brezovay György 227. 232.
 „ Imre 260. 278. 380.
 „ József 322. 369. 377. 378.
 385. 390. 396.
 Barkóczy Ferencz gróf 229. 232. 233.
 234. 244. 245. 256. 260. 261.
 Bossányi Gáspár báró 229.
 Buttler Gábor gróf 232.
 Ballassa Pál gróf 234.
 Becsei Mihály 249.
 Bujdosó György 250. 253.
 Brunzvik Antal 272.
 Bakta 274.
 Bodony 274.
 Balla 274.
 Bod 275.
 Boczonád 275.
 Bernáth András 325. 353. 357.
 „ László 306.
 Balázsovics József 325. 353. 389.
 Bárczay György 337.
 „ Gábor 339.
 „ Gyula 434. 441.
 Borbély Samu 357. 363.
 „ Mihály 364. 366. 376. 379.
 „ Lajos 398.
 „ Miklós 426. 436.
 Baldacsy Antal 371.
 Both Pál 371. 376.
 Beöthy Kázmér 376. 379.
 „ Lajos 378. 380. 464.
 Berecz Ferencz 378. 389. 410. 424.
 434. 441.
 Blaskovics Gyula 378. 385. 389.
 394. 397. 410.
 Balogh János 388.
 Borhy Imre 389.
 Battyányi Lajos gróf 393. 395. 401.

Bíró Albert 397.
 Bartakovics Béla 412. 420. 423.
 429. 436. 463.
 Babics János 426.
 Beniczky Pál 441.
 Bíró Albert 435.

C. Caraffa 2. 31.
 Csernovics* Arsen 3.
 Csala György 15. 19. 53.
 „ Sándor 70. 118. 126. 135.
 180. 182.
 Czigányok 17. 237.
 Csima János 53. 69.
 Csizmadia Albert 53.
 Csöke Mihály 55.
 „ János 69. 70.
 Cserépvára 90.
 Csongrádmegye 99.
 Csanádmegye. 99.
 Csajághy János 113. 120. 126.
 Cusani 126.
 Csáky Imre gróf 128. 129. 132.
 Csiszterczy apátság 58. 59. 141. 268.
 419.
 Csány 274.
 Csányi László 291.
 Csoma Samu 306.
 „ Zsigmond 325. 353.
 Csörgő Pál 306.
 Csiky Sándor 376. 378. 398. 426. 436.
 Csernyus István 306.
 „ Lőrincz 401.
 „ Sándor 434.
 „ Kálmán 441.

D. Doria 1. 3.
 Dovich Miklós 12.
 Domonkos Jakab 21.
 Dika 36. 47. 112. 163. 446.
 Darvas János 42.
 Dul Mihály 42.
 Dévay Antal 134.
 Dévay Pál 45. 66. 70. 85. 91. 95.
 108. 128. 180.

Dévay János 68.
 „ András 217. 232. 242. 253.
 Darvas család 514.
 „ Sándor 226.
 Dekány Mihály 54.
 Darvas Ferencz 54. 91. 94. 96. 117.
 „ Mihály 68.
 Dusa István 55.
 Desalleurs marquis 101. 106.
 Debrő 200.
 Dévaványa 205.
 Döry Ferencz báró 226.
 Domoszló 274.
 Detk 274.
 Deménd 274.
 Dormánd 274.
 Dobóczy Ignác 353. 357. 361. 362.
 367. 369. 371. 436.
 Dapsy Ráfael 353. 362. 373. 374. 376.
 Dézsy Gábor 364.
 Deák Ferencz 391. 395. 427.
 Dembinszky 405. 407.
 Damjanich 407. 411.
E. Egervára 1. 3. 27. 30. 115. 122.
 60. 62. 66. 86. 95. 97. 100.
 Egerváros 5. 14. 15. 16. 18. 20.
 22. 23. 25. 73. 91. 94. 101. 104.
 119. 130. 159. 163. 165. 176.
 227. 267. 301. 333. 371. 382.
 394. 408. 410. 449.
 Egri káptalan 5. 17. 21. 48. 171.
 223. 234. 300. 320. 481.
 Egri települők 5. 6. 9. 10. 11. 14.
 Egri görögök 6.
 Egri török házak. 7. 8.
 „ „ moscheák. 8. 13.
 Egri törökök (új keresztények) 12.
 Egri püspök 48. 60. 223.
 Egri püspökség felosztása 320.
 Erdődy György 50.
 Eszterházy István gróf 50.
 „ Dániel 120.
 „ Antal 122.
 „ Pál 133.

Eszterházy Károly 262. 268. 270.
 279. 281. 283. 288. 291. 301
 305. 319. 320. 321.
 Esze Tamás. 105.
 Erdődy Gábor 134. 179. 196. 229.
 „ János 227.
 Eleonora császárnő 150. 155. 192.
 Eörs 152. 274.
 Erdőtelek 200. 274.
 Esztergomi káptalan. 224.
 Ecséd 274.
 Erdőkövesd 274.
 Erk 274.
 Elek István 325.
 Egyed Imre 364. 365.
 Esztergom megye 384.
 Erdélyi József. 397. 424. 434. 441.
F. Fischer Mihály 5. 6. 15. 16. 60.
 Fenessy püspök 5. 12. 17. 18. 20.
 21. 68. 69. 241.
 Faragó András 15. 19.
 Fejérpataky László 16. 61.
 Fogyasztási adó 23. 44. 45. 77.
 Farkas Ádám 43.
 „ István 180. 224.
 „ János 180. 291.
 Forgách Simon 50.
 „ család 224.
 Földváry család 52. 233.
 „ Ferencz 357. 358. 362. 367.
 Fay György 53.
 „ Ferencz 56.
 „ Gábor 226.
 Fegyver-jog (jus armorum) 59. 61.
 151. 153.
 Forgách Simon 94. 97.
 „ László gróf 227.
 Foglár intézet. 136.
 Foglár György 198. 226. 234. 260.
 Fegyvernek 152.
 Földvár 194.
 Füzes-Abony 201. 275.
 Fejér István 370. 376. 385.
 „ Ferencz 232.

Fejér László 291.
 „ Lajos 378. 386. 398.
 Fancsal 274.
 Felnémet. 274.
 Füged 274.
 Feldebrő 274.
 Fedémes. 275.
 Fay Bertalan 296. 300. 304. 306.
 314. 318. 321. 324.
 Fay Béla 435.
 Frajzaizen Antal 307.
 Ferencz király 314. 333. 335. 338.
 343. 350.
 Fuchs Ferencz 324. 334.
 Fischer István báró 334. 349. 353.
 354.
 Farkas Pál 357. 374.
 Földvály György 385. 388. 389.
 „ János 385. 388. 389. 418.
 435. 437.
 Földvály László 389.
 „ Kálmán 399.
 Fülöp József 335. 441.
G. Gyöngyös 4. 5. 28. 29. 33. 45.
 66. 68. 80. 84. 91. 93. 102. 113.
 119. 125. 127. 134. 137. 162.
 178. 206. 241. 243. 247. 284.
 382. 404. 405. 419. 421.
 Gorave 19.
 Gömörmegye 44.
 Glöksberg 51. 152. 153.
 Gyulay Ferencz 52.
 „ József 232.
 Gyürky Ferencz 53. 118.
 „ István 53.
 Gosztonyi István 53. 118. 176. 183.
 217. 227. 232. 234.
 Gosztonyi Pál 278. 291. 299. 306.
 321. 353.
 Gosztonyi Antal 306. 339. 370.
 „ János 389. 398.
 Gazdasági állapot 73.
 Grassalkovics Antal 158. 223. 229.
 245. 256.

Gyoma 210.
 Görögök lásd rácok
 Győr 274.
 Győr 341. 342.
 Gombos Imre 378. 380. 382.
 Graeffl József 398.
 Gosztonyi Kálmán 435.
 „ József 434.
 Gál János 435.
H. Hevesvármegye 2. 16. 17. 24.
 26. 28. 41. 44. 47. 81. 104. 115.
 119. 154. 159. 167. 258. 333.
 417. 463.
 Heisler 2. 3. 29.
 Horváth György 4. 6. 29. 53. 60.
 68. 69.
 Horváth Mihály 385.
 Hatvan 26. 28. 62. 91. 112. 132.
 162. 178. 227. 267. 274. 403.
 409. 487.
 Hadi sarcz 31.
 Hadi adó 38. 40. 442. 449.
 Haller Samu 50.
 Huszár család 51.
 Herberstein Leopold 95.
 Haller Samu 99. 263.
 „ Zsigmond 226. 234.
 Huszár Imre 152.
 Hellepronth Ferencz 233. 263. 278.
 Hellepronth János 180.
 „ Antal 222.
 Haaz Károly 181.
 Heves 202. 274.
 Hidvég 204.
 Halász 204. 274.
 Huszárszabály 208.
 Haruker 210.
 Hodosy János 226.
 Horth 227. 274.
 Huszty István 227.
 Hamar Ferencz 222. 260.
 Hegyi Gábor 263. 278.
 Hasznos 274.
 Halmaj 274.

Halasy Márton 278. 296. 306. 316.
322. 329. 337. 345.

Halasy Károly 325. 353.

„ Gáspár 388. 389. 405. 410.
424. 434. 441.

Halasy Kázmér 389.

Haramia-banda 360.

Honvédek 401.

Horvát foglyok 402.

Hellebronth József 306.

„ László 353.

I. Jezsuiták 12. 25. 103. 130.

„ 25. 26. 137. 138.

József főherczeg 4. 93. 102. 109.

„ király 150.

Ivány család 147.

Ivány János 56. 325. 353.

„ Gábor 357.

„ Miklós 434. 441.

Ivánka 140. 274.

Iparczikkek árszabása 184.

Ipar-kereskedelem 240.

Imre József 226. 254. 260.

„ Albert 378.

Ivád 274.

Igar 284.

József császár 280. 282. 283. 285.

290. 291. 295. 300. 301. 303. 304.

Józsa Gábor 306. 332. 337.

„ György 339.

István főherczeg 392.

Isaak László 397. 410. 424. 428.

434. 437. 441.

Irányi Dániel 403.

Jelasich 403.

Jász-Kunság 78. 80. 157. 159. 212.

K. Kassa 12. 20. 28. 30. 40. 45.

107. 114. 121. 403.

Koháry István 14. 26. 50. 223.

Katona-portio 39.

Kolonics Lipót 39. 65.

Kosztolányi Gábor 43.

Kuria 48. 58.

Károlyi Sándor 51. 95. 96. 114.
118. 121. 150. 154. 179. 224.

Károlyi Ferencz gróf 229. 234.
245. 251.

Kubinyi Ádám 53.

„ Mátyás 60.

Kürtösy István 53.

Komjáthy Ábrahám 54.

Kállay Miklós 54.

„ István 370. 371. 373.

Kovács Mihály 54.

„ János 57.

„ Márton 233.

Ködmön Pál 58.

Körner Lenárd 60.

Kállay István 68.

Kanizsay Sándor 68.

Kada Pál 70. 115. 119. 128. 134.

180. 232.

Kagenek Henrik 79.

Keczer Sándor 107.

Keresztély Ágost 130.

Kurcz János 131.

Károly király 134. 156. 164. 169.

192. 216.

Karácsond 152. 274.

Köktut 152.

Kápolna 201. 275. 407.

Kompolt 201. 275. 406.

Köre 203.

Kozma Boldizsár 210. 230. 232. 260.

Kindl Miklós 227.

Keszler Ferencz 232.

Keglevich Ádám 50. 224.

„ Gábor 234.

„ Károly 332. 337.

„ Miklós 363. 364. 371.

372. 375. 376. 378. 379. 396.

Keglevich Gyula 426.

Káros állatok 237.

Kerecsend 274.

Kaál 274. 407.

Kénderes 274.

Kisköre 274.

Kömlő 275.

Kürt 275.
 Komárom 341.
 Kis Czel 342.
 Kaszap János 362.
 „ Bertalan 345. 441.
 Kolera-vész 367. 369.
 Kárász Miklós 376.
 Kányó Gábor 378. 385. 389. 418.
 Kossuth Lajos 381. 387. 393. 395.
 402. 408. 413.
 Kürthy Ferencz 397. 410. 411. 434.
 „ Károly 397.
 „ Antal 397. 410. 434.
 „ Sándor 401.
 Kovács Endre 401.
 „ József 435. 441.
 Kapy Eduárd 415. 417.
 Kovách László 424. 426. 436.
 Kászonyi Antal 435.
 Kósa Kálmán 435.

L. Losonecz 4.
 Leopold király 4. 5. 40. 42. 45. 62.
 65. 77. 102. 241.
 Leopold II. 307. 312. 314.
 Laczkovics István 32. 54. 69.
 „ Ferencz 128. 134. 170.
 180. 182.
 Lotharingiai Károly 66.
 Lajos 14-ik francia kir. 67. 76.
 94. 101.
 Longueval 67.
 Lelesz 178. 275.
 Ludas 274.
 Liszkay Miklós 297.
 Lipcsey Samu 306. 332.
 „ József 306. 434.
 „ Imre 378. 389. 424.
 „ Péter 424. 434. 441.
 „ Tamás 441.
 Lónyay Menyhért 393.
 Lefevre Antal 401.
 Lonovics József 419.

M. Munkácsvára 1.
 Mlinkó Mátyás 15. 16. 21.

Mersi 28. 29.
 Majthényi György 32. 52. 66. 69.
 Melczer László 53.
 Miklovics István 53.
 Mihalek János 53.
 „ István 118.
 Majzik Simon 55.
 „ János 55.
 „ András 227.
 Meleg Mátyás 56.
 Mocsáry László 118.
 Maklár 201. 274. 407.
 Mezőtárkány 203. 274.
 Matula Pál 213.
 Mária Thérézia királyné 216. 219.
 228. 235. 254. 279.
 Munka-bérszabályozás 236.
 Markaz 274.
 Maczonka 274.
 Mindszent 275.
 Méra 275.
 Marmarosmegye 288.
 Marsó György 291.
 Majláth József 291. 292. 299.
 Malatinszky János 306. 318. 322.
 332. 337.
 Malatinszky József 376.
 Mocsáry Pál 332. 337.
 Majzik Imre 339. 353. 362.
 „ Viktor 410. 424. 434. 441.
 Mártonffy Antal 339.
 „ Lajos 389.
 „ Károly 435.
 Makay Imre 353.
 „ Lajos 385. 389.
 „ Félix 417.
 Madarasy János 385. 389.
 Majthényi László 416.
 Malatinszky György 435.
 „ Antal 435.

N. Nemesi taksa 47.
 Nána 152. 274.
 Nyáry-család 158. 223.
 Népesedési mozgalom 238. 456. 457.
 458—62.

Neumájer Ferencz 245.
 Nánásy András 246. 248.
 „ Ignác 424. 434.
 „ Mihály 434.
 Németh Albert 389. 398. 426. 430.
 436. 439.
 Nógrádmegye 26. 291.
 Nyáry Mihály 54.
 „ család 64.
 Népesedési viszonyok 73.
 Napoleon 327. 335. 338. 343.
 Niczky János 379.
 Nyéky Mihály 383.
 Nékám Alajos 401.

O. Onod 66. 106.
 Országh Pál 68.
 Ordódy György 70. 82. 84. 118.
 Ottlik György 96. 121.
 Orczy István 98. 115. 116. 128. 134.
 155. 180. 211. 213. 226.
 Orczy Lőrincz 232. 260. 263. 328.
 339. 342. 345. 352. 358.
 Orczy Sándor 278.
 Okolicsányi Mátyás 227.
 „ Ignác 363.
 „ János 364.
 „ Gusztáv 385. 389.
 „ József 441.
 Orczy István 373. 375. 376. 378. 399.
 Oroszország. 333. 334. 411.

P. Pata 5. 28i 119. 162. 274.
 Pásztó 5. 141. 162. 274.
 Petróczy István 2.
 Pozsony 42. 43. 45. 110. 156.
 Porta-összeírás 42. 43. 44. 159.
 172. 219.
 Pest 45.
 Pestmegye 291.
 Pocska Leo. 51.
 Penz János 51. 151.
 Pető András 54.
 „ Mihály 134.
 Polgár György 55.

Péntek István 54.
 Petrovay László 64.
 „ Ferencz 143.
 Patak 66.
 Petes Ferencz 68. 70.
 Péchy Ferencz 68.
 „ András 296. 298.
 „ Gábor 306. 325. 329. 33. 337.
 353.
 Péntéérték 74. 104. 111. 323. 331.
 343. 344. 454.
 Pestmegye 76. 112.
 Pestis 119. 156. 214. 215.
 Prényi Miklós 120. 122. 127.
 Póka József 125.
 „ Áron 376. 379.
 Pálffy János 128. 150. 216. 219.
 „ Miklós 157. 228.
 Popovics Ferencz 152.
 Pély 152. 203.
 Pétervására 161. 274.
 Polgár 171. 176.
 Püspöki 175. 274.
 Papi tized. 189.
 Podmaniczky János 195. 223.
 „ József 307. 311.
 Paluska György 195. 223.
 Poroszló 204. 274. 368. 407.
 Péró, Szegepinecz Péter 210. 213.
 Pásztor András 213.
 Pipa-adó 237.
 Polgáry Mihály 246. 247. 248.
 Pető Ferencz 249.
 „ László 435.
 Parád 275. 363. 364.
 Papszász György 332. 376.
 „ József 357. 362. 378.
 „ Lajos 374. 380.
 Pyrker László 361. 363. 365. 370.
 377. 390.
 Puky Miklós 372. 376. 378. 397.
 398. 405. 413. 414. 441.
 Pap Pál 376. 398. 403. 434. 436.
 Perlaky Flórián 376
 Plathy Mihály 388.

Pétery Károly 436.

Poppel Gyula 441.

R. Ragályi György 20.

Rovás lásd Dika.

Rákóczy Ferencz 1. 50. 66. 67. 76.

81. 83. 85. 96. 100. 101. 104.

109. 114. 117. 120. 122. 127.

140. 150. 166. 209.

Rákóczy Julia

" József 209. 214.

Repeczky család 52.

" Samu 117.

Roth János 53.

Ráday Gáspár 55.

" Pál 117.

Rácz György 98.

Robutin 105.

Rétay Ferencz 115. 127.

Rottenstein Ferencz 176. 183. 227.

260. 278.

Rottenstein Antal 180.

" József 325. 353. 362. 370.

Roff 193.

Ráczok 206. 240. 241. 242. 285.

Radics János 298.

Radics György 260.

" Mihály 291.

" Miklós 391.

Réde 274.

Recsk 274.

Reviczky Gáspár 291.

Radics Pál 306. 362.

" János 222. 325. 353.

Recsky László 353. 363.

" András 372. 378. 403.

Ragályi Tamás 371. 373. 377.

Repeczky Ferencz 405.

Remenyik Kálmán 435.

S. Semsey László 14.

Szechenyi György érsek 26.

" Pál " 93. 96. 101.

Szolnok 27. 28. 62. 121. 122. 124.

126. 162. 205. 210. 223. 227.

250. 274. 407. 412.

Szarvaskő 28. 62. 274.

Sírok 28. 274.

Szabó György 32.

Sárosmegye 44.

Szepesmegye 44.

Szabolcsmegye 44.

Szatmármegye 44.

Sötér-család 52.

Szalay Pál 53.

" György 54.

Szalontay János 53.

Szirmay Péter 54.

Sztáray Ferencz 55.

Szabó Márton 227.

" András 55.

" István 55.

Sághy János 180.

" Pál 55.

" Mihály 128. 134. 225. 233.

234. 260. 263.

Sötér János 55.

" Tamás 134. 182.

Szečko Máthé 56.

Sírokvára 62.

Szalontay György 66.

Szerencsvára 66.

Szepesy János 92.

Szécheny. 102. 104.

Szárospatak 115.

Stészel Kristóf 128. 130. 170. 182.

210. 223. 225. 227. 232. 291.

Stészel László 260.

" József 318.

Szatmári béke 150.

Suly 152.

Szenterzsébet 178. 274.

Subics Pál 182. 227. 242. 248. 260.

" Imre 291. 329.

Szentgyörgyi István 194. 227. 232.

" János 242. 260.

Sarud 203.

Szegedinecz Péter, lásd Péro

Szent-András 211.

Sebestény János 213.

Szilasy István 213.

Sütő János 222.
 Szirmay Tamás 222.
 Szombathelyi Ferencz 227. 230.
 „ János 389.
 „ András 453. 441.
 Szalay József 230.
 Solymos 274.
 Szent-Jakab 274.
 Szóláth 274.
 Szent-Domonkos 274.
 Sarud 274.
 Saár 274.
 Szék 274.
 Szücsi 274.
 Szepes Samu 297.
 Széky Zsigmond 306.
 Sipos András 337.
 Sággy László 372. 376. 379.
 Schnee Pál 372. 375. 376. 378. 379.
 389.
 Schnee László 391. 397. 410.
 Szatmári 12 pont 385. 386.
 Széchényi István gróf 387.
 Sütő János 388.
 Somsich Pál 390. 392.
 Szabó Imre 401. 441.
 Schlick 403. 407.
 Schülczig Ferencz 404.
 Szapáry Gyula gróf 424. 426. 428.
 430. 434. 435. 437.
 Steinhauser Antal 435.
 Szabó Frigyes 435. 441.
 Szederkényi Nándor 440. 441.
 Széky Péter 436.
 Szuhányi János 441.
 Samassa József 464.
 Szatmári püspökség 481.

T. Tököly Imre 1. 2. 3.
 Telekessy István 5. 70. 82. 84. 86. 90.
 91. 101. 103. 106. 120. 128. 129.
 131. 133. 134. 136.
 Tiba István 15. 21.
 Tornamegye 44.
 Tassy András 54.

Tassy István 54.
 „ Ferencz 54.
 Török adó 59. 61.
 Tokai Ferencz 65.
 Tokaj 66. 86.
 Taródy István 70. 95. 170. 180.
 182. 291. 306. 316. 318.
 Taródy József 260. 278.
 Terményárok 74. 452. 454.
 Törvénykezés 140. 142.
 Tisza-Füred 152. 195. 227. 274.
 284. 368. 407.
 Túr 167. 178. 195. 205. 210. 246.
 249. 274.
 Török-Szent-Miklós 195. 227. 267.
 274.
 Tófalu 201. 274.
 Tiszapüspöki 205. 321.
 Tószeg 205.
 Tisza-Eörs 205.
 Turi Mikály 249.
 Törő Pál 249.
 Tar 274.
 Tisza-Nána 321.
 Teleky László gróf 391. 427.
 Tibold Károly 418.

U. Uj szerzemény 16. 19. 41. 61. 63.
 64. 78.
 Urna ürmérték 23.
 Ungmegye 44.
 Ugocsamegye 44.
 Usz Gábor
 Utassy György 57.
 „ István 380.
 Ugra 152.
 Ugronovics Kristóf 260. 291.
 Urbériség 271. 272. 275. 276.

V. Várad 3.
 Vay László 52.
 „ György 260.
 Vadász Márton 91.
 Vécsey Sándor 117.
 Vay Ádám 176.

Visontay Mihály. 244.

Vásárhely 249.

Vármegye háza. 259.

Visonta 274.

Visznek 274.

Vécs 274.

Vratarics György 278.

„ Károly 389.

Vindischgrätz 403. 406.

Vavrik Endre 435.

„ Béla 436.

Vasváry Károly 435. 441.

Vadász Márton 69.

Vizy András 70.

Vay Ádám 96. 113. 114. 151. 152. 224.

Vas Sándor 105. 115.

Vécs 152.

Verpeléth 200 407.

Vratarics Farkas 227.

Vay Miklós báró 368. 423.

Vratarics Károly 378.

Védegylet 387.

Vartensleben Ágoston 406.

Z. Zrinyi Ilona 1. 3.

Zemplénmegye 44. 65. 98. 321. 369.

Zay Lukács 57.

Zolnay András 59. 141.

Zinzendorf Ferdinand 82. 91. 94.

97. 98. 168.

Zsidók 206.

Zsoldos Imre 389. 397. 412. 434.

Zalár József 423. 434. 441.

Sajtó-hiba igazítás.

A 230-ik lapon „huszonhatodik fejezet“ helyett „huszonhetedik“ olvasandó, s ekképen folytatandók a fejezetek számolása. Így 45 helyett összesen 46 fejezet számolandó.

A 230-ik lapon báró Barkóczy Ferencz helyett gróf Barkóczy olvasandó. Hasonlóképen a 232-ik lapon.

A 324. lapon Fuchs István érsek helyett Fuchs Ferencz;

a 410. lapon „negyvenedik fejezet“ helyett „negyvenegyedik fejezet;“

a 410. lapon Halasy Gábor helyett Halasy Gáspár olvasandó.
